

JÓKAI MÓR ÖSSZES MŰVEI

JÓKAI MÓR ÖSSZES MŰVEI

Szerkeszti
NAGY MIKLÓS

R E G É N Y E K

8.

JÓKAI MÓR

KÁRPÁTHY ZOLTÁN
(1854)

I. KÖTET

AKADÉMIAI KIADÓ, BUDAPEST 1963

Sajtó alá rendezte
SZEKERES LÁSZLÓ

Lektorálta
FÁBIAN PÁL
MOLNÁR JÓZSEF

© Akadémiai Kiadó, Budapest 1963

AK 268 k 6366

Magy. ir. T. 3.
82.452/T.

Printed in Hungary

I. EGY NEMZETI ÜNNEP

Láttatok-e már új gazdát, ki az őseitől elhanyagolt örököt átvéve, erős akarattal, kedvvel, szorgalommal hozzáfog ismét elpusztult ősi telke helyreállításához, épületet rak, cserjét irt, fákat ültet? Mint örül aztán, ha szorgalma, buzgó fáradsága nyomain meglátszanak az Isten áldó kezei, milyen örömmel mutogatja felépült kunyhóját, üres pincécskéjét, melyhez a borteremő vesszőt még most ültetgeti; hogy dicsekszik kertje első virágával, fája első gyümölcsével; milyen boldog, ha akad valakire, aki meghallgatja ártatlan büszkeségét, s megdicséri csírájában a vetést.

Emeletes házak, paloták urai szánó mosolygással tekintenek reá: „Mit mutogatsz te nekünk, szegény bohó, nyomorult viskódon, elültetett seprűnyeleden, miket kertnek nevezsz; mi lesz tebelőled? Előbb-utóbb meg kell szakadnod a munkában, le kell roskadnod a teher alatt, úgysem éred végit; jobb volna, ha hozzá sem fognál, *szegény bohó!*”

Az pedig fárad, törekszik, szent türelemmel küzd az utókorért, Istennel szívében ülteti el a jobb jövők reményét, minden pillanatját munkára fordítja, s midőn hasztalan fáradt, midőn csalódás, tapasztalatlanság, rossz idők, istencsapási hiúvá tették munkáját — ismét újrakezdi.

Az ezernyolcszázharminchetedik esztendőben, augusztus hó vége felé sajtó szerű nemzeti ünnepélynek volt tanúja Pest.

Nevezhetnök azt inkább családi ünnepnek. Hiszen oly keveseket érdekelt ez akkor, és e kevesek mind úgy beillettek egy család tagjainak, kiket közös szeretet, közös bánat, közös áldozatok rokonokká tőnek, s kik most összejöttek megünnepelni egy igen egyszerű kis házuk felépítésének örömét, melynél szebb és nagyobb háza van akárkinek, de ez a *mienk*, és mi örülünk neki; bár azt mondják, hogy kicsiny és nemigen fényes.

Ez a ház: a pesti nemzeti színház.

Régóta emlegették már buzgó hazafiak, hogy a nemzeti műveltség oltárának mi is építsünk egy gunyhót, hol menedéke, bölcsője, emléke legyen a hazai művészetnek, hogy ne jusson az is annyi szépnek, jónak meg nem érdemlett sorsára: az elenyészésére.

Beszélték róla, hogy a művészet, az irodalom szerzi meg a nyelv értékét, méltóságát, s a nyelvben él a nemzet. Másutt régen tudják már ezeket a dolgokat, míg itt mondogatni kellett és sokszor mondani! — az az ifjú, aki elkezdett erről legelőbb beszélni, ősz, meglett férfi volt már, amidőn a sikert megérte.

De mégis megérte.

Voltak, akik nem hallgattak reá. Egyéb sincs, hát ez minek? Apáink ellehetek, mi is ellehetünk nála nélkül.

Voltak, akik nem értették. Kinek az? Minek az? Mi haszon lesz abból?

Voltak, akik kinevették. Művészet és magyar? Jó az a falukon, ahol nincs. De ide Pestre, világ csúfjára? Hagyjátok el!

A kétkedők fejüket rázták; nem volna rossz, de lehetetlen; más időben kellett volna azt kezdeni; az önző szűkkeblűség talált okokat, mikbe az áldozatoktól iszonyát eltakargassa: Ki ad rá pénzt? Sok kell reá, másra sem telik.

És midőn a fillérek lassan összegyűltek, akkor elszabadultak az ellenvetések: Hová építitek? Nem készül az el soha; a pénz egyéb, sok kézen forgó összegek sorsára jut. Ha készen

lesz is, mit mutogattok benne? És ha lesz mit mutogatni, ki nézi meg?...

Bocsássatok meg nekünk nálunknál jobb, okosabb és gazdagabb urak, nem akarunk mi veletek versenyt támasztani; mutassatok nekünk egy kicsiny kis helyecskét ebben a nagy kevert városban, ahova letehessük házi oltárunkat, valahol valami külváros szegletében, ahol nem fogja szegénységünk szemeiteket sérteni, ahol nem esünk útjába senkinek; majd építünk mi ott valami szerény házacskát, elég szépnek fogjuk mi azt majd találni; szerzünk bele játékosokat, kiket nem vakmerősködünk művészeknek nevezni, nem igénylünk tőlök sokat, ők is kevéssel be fogják érni, és kedvünkért szorgalmasak, iparkodók lesznek, tán idővel még előre is haladnak. Hagyjátok meg nekünk ezt az örömmünket.

A József-külvárosban, a Kerepesi úton lőn kimérve egy szerény telkecske a hazai művészet leendő lakhelyéül. Midőn néha egy-egy elegáns úri fogat arra tévedt a belvárosból, csodálkozva tekintének a benn ülők a szerteszt felrakott kő- és téglahalmazokra; senki sem hitte, hogy ebből legyen valami. „Egy félben maradt ruina a városszélien!” — szóltak nevetve, akiknek könnyű volt nevetni. „De bizony jó lesz az magtárnak, ha elkészül” — tréfálódzék a praktikusabb elme, míg a hozzáértők előre elhatározzák, hogy össze kell annak dőlni, mert a falak nem bírhatják meg a tetőt.

És íme mégis felépültek a falak, a tetőt is feltették rájuk, anélkül, hogy összedőltek volna; az épület készen állott. „De sohasem fog megnyílni!” — mondának a clairvoyant-ok. Határidő lőn kitézve; az elmúlt, nem tartatott meg. Lett habota és gúnykiáltás! A lustaság, a részvétlenség szeret mindig pesszimista lenni, hogy ne legyen kénytelen valamiben segíteni, inkább előre kimondja rá, hogy nem lesz belőle semmi.

Végre a mondott év augusztus 22-ére lőn kitézve a végső határidő, melyben a honi művészet diplomának meg kelle nyitvatni a közönség előtt.

A vállalat élén vasakarató férfiak álltak; a kimondott szónak meg kelle tartatni. A kétkedők mosolyogva csoportosultak a Kerepesi úton azon nap reggelén, melynek estéje az ígért ünnepélyre volt kitűzve. Volt is miért mosolyogniok. Egy otromba, négyszegletű épület állt előttük, még be sem vakolva, nemhogy kimeszelve; körül az udvaron építőállványok, kő- és téglahalmok, meszes vermek, homokkupacok, deszka-, léctördelék. Aki keze-lába kockáztatásával betekintett az épületbe, gyönyörű hangversenyhez jutott; fűrészt és kalapácsot, gyalu és szekerce dolgozott a világot ábrázoló deszkákon, a fűrő-faragó emberek jobbra-balra taszigáltak egy-egy fantasztikus alakot, ki papírköteggel kezében a színpadra tévedt. Talán Thalia papja? Szegény! Ez ma játszani akar itt! Boldog kívánság. Csak legyen kinek. Ugyan ki fogja őket nézni? A polgárság nem tud magyarul, az nem jön ide, az elegáns világ ma délutánra éppen nagyságos Kőcserepy tanácsos úrhoz van híva, ki Budán, a Svábhegyen pompás szőleijében nagyszerű mulatságot rendezett e napra, s minden tekintélyt meghívott magához, ezek tehát nem lesznek a színház megnyitásán; a jurátusoknak nincs pénzök; hátra volna még a mesterlegény és az alsó osztályok, de valami kósza hír, melynek forrását senki sem ismeri, már több napok óta el van terjedve a városban, miszerint a páholyok oly gyengén vannak építve, hogy ha a karzat véletlenül megtelik, mind rájuk fog szakadni az egész népség.

Szegény színészek! Bizony nem lesz csoda, ha üres falak előtt fogják eljátszani *Arpád ébredését*.

Eljött végre az est, ütött a sok szívdobogással várt óra, megnyíltak a magyar művészet templomának kapui, és íme minden téreiben megtelt a ház, és nem szakadt le, pedig volt mit viselnie örömének túlsúlyában; ott voltak a főnemesek bársonyos páholyaikban, a deli úrnők, kiknek hatyúkeblében eddig nem érzett öröm dobogott; ott voltak az együgyű emberek a tömött karzaton, kik hat napon át dolgoznak, hogy

a hetediket megünnepelhessék; ott volt az ősz nemes, ki ifjúkorának kedvenc gondolatját látta felépülve, és az ősz napszámos, ki *ingyen* dolgozott a nemzeti színház felépítésében; és mindenki örült annak, hogy a másikat ott látja, a főúr a szégyennek, a pór a nemesnek, és a szentelt öröm rózsavilágán át minden olyan szépnek, olyan nagynak tetszett. — Minő pompás épület, mily büszke csarnokok, ragyogó és díszes minden; és ah, most fellebben a függöny, elhangzik az első mondat, óh, mi szépen hangzik! Óh, mi szépen hangzik! Nézzetek, nézzetek körül; mi csillog az emberek szemeiben mindenütt? Drága gyöngy, drága gyémánt az; szép hölgyeink, hagyjátok azt ragyogni. Az előadott mű tele van szépségekkel, óh, bizonyára remekmű az. Ne mondjátok, hogy másutt jobbak vannak, mi a magunkéről beszélünk.

Milyen szépek a díszítmények, milyen célszerű a gépezet, az egész elrendezés mily ízletes; minden meglepő. Ami még hiányzik, majd az is mind megjön, költő és művész szorgalommal, tanulmánnyal fogja emelni a szellemet, a közönség kegyes, elnéző lesz irántuk, s tudva, hogy azok úgyis törekesznek a tökély felé, elfogadják a jó tanácsadást; hisz akik e közös házban megjelentek, olyanok mind, miként egy nagy család tagjai, s ez a csecsemő művészet, mely most legelőször nyitja meg itt ajkait beszédre, mintha mindenkinek tulajdon gyermeke volna, kit közösen nevelünk, ruházunk, ápolunk, s ha dorgáljuk is néha, csak azért történik, mivel oly nagyon szeretjük.

E csendes örömben folyt le az est. Kinek jutott volna eszébe az ítéletozás? A fitymálás, a részvétlenség, a közöny a kapukon kívül maradt. Itt benn csak a szeretet és a néma gyönyör volt, és öröm volt látni, hogy az új ház *kicsiny*, amennyire megtelt szeretettel; néhány óra *előtt* még attól remegtek, hogy elég *széles és tág* lesz az — a részvétlenségnek.

Mindenki el volt merülve hallgató örömében, az egész közönségben fent és alant — mintha egy szív verne.

„De e zajtalanságban dmulat, mély érzelem s egy magát
becsülő népnek méltósága volt!” — mond a költő.

S midőn az utolsó szózat is elhangzott az előadott magasztos műből, jóltevő sóhaj látszott megingatni a lehulló függönyt; és midőn elhagyták a házat, senki sem volt, aki vissza ne tekintett volna rá még egyszer; bizonyára kívülről is szép az, tán a hold és a csillagok világa tette szebbé néhány óra alatt. És mily nagyszerű, mintha felmagasult volna tegnap óta.

Csillag és holdsugár kísérte haza az örvendő népet, még az ég is világosabbnak tetszett, mint egyébkor; ki állhatná meg, hogy midőn hold és csillagok ragyognak, fel ne nézzen az égre?

Néha a szelíd fehér csillagok közé egy-egy veres röp-pentyű tolakodott fel a távoli Svábhegy ormairól, mintha zavarni akarná az égiek ragyogását, zajosan pattanva szét kék-zöld színű szikrákba.

Vajon ki mulat ott?

II. ÚRI MULATSÁG

Most jerünk őnagysága Kőcserepy Dániel tanácsos úr nyári lakába.

Az valóban különös, mondhatni botránys dolog, hogy a költői képzeletnek szabad mindenféle úri lakásokba hívatlanul belépni; az ember hiába állítja oda a kapust, hiába írja fel nagy táblára: „idegeneknek tilos a bejárás”, hiába oszt ki meghívó-jegyeket, melyek csupán a meghívottak személyére szólnak; egy ilyen poéta ember nekiindul, se kérd, se hall, keresztül-kasul járja az egész salva guardiát, s még nem elég, hogy maga odatolakodik, hanem magával viszi egész olvasóközönségét, akik között közrendben levő nemesek, sőt tán polgárok és adófizető közemberek is találkozhatnak, s anélkül, hogy a házi-úrnak, asszonyságnak köszönne valaki, összejárák a pompás termeket — pedig tán kesztyű sincs minden olvasó kezén —, benézegetnek minden ajtón, kihallgatják a legtitkosabb beszélgetéseket, kritizálnak, jegyzeteket tesznek látottakról és hallottakról!! Ez ellen valóban valami dekrétumot kellene hozni.

Őnagysága Kőcserepy Dániel úr, vagy mint ő maga szokta írni nevét: Keöcherepy Dániel, ifjabb éveiben éppen nem volt a fényűzéshez szoktatva. Akik mernek rá emlékezni, nagyon jól tudják, hogy fiatal korában nevelő volt Pesten valamely polgári háznál, s akkor még csak egyszerűen Cserép Dániel úrnak hítták. A ház asszonya éltes matróna volt, s a fiatal nevelő nem restelt kedvében járni; az asszonyság nőül

ment hozzá, és végrendeletében saját gyermekei kizárásával őt tette általános örökösévé. Az asszonyság azután meghalt; hogyan, mi által, arra senkinek semmi gondja, a gyermekek iparkodtak megélni, ki hogy tudott, a gazdag örökös pedig hozzáfogott pályája egyengetéséhez.

Mint jutott azután azon polcra, ahol jelenleg áll, azt hosszú volna elmondani. Mondják, hogy fiatal korában deli legény volt a tanácsos úr, a hölgyeknél nagy kegyben állott; midőn X. megyében nemsokára tiszteletbeli aljegyzőnek kineveztetett, egész vizáلكodást támasztott az ottani szépek közt. Az első alispánnak volt két leánya, a másodiknak volt három; Dániel udvarolt mind az ötnek. Mind a két alispán segíté emelkedni a reményteljes ifjút. Nemsokára aljegyzőből lett főjegyző. A legközelebbi tisztújításon a második alispán meg akará buktatni az első, ő maga kívánt helyébe ülni; mindkettő Kőcserepyre bízta ügyét, s Kőcserepy megbuktatta mind a kettőt. Őt kandidálták harmadiknak; azok kimaradtak mind a ketten, s ő lett az első alispán. Innen már csak egy lépés volt a tanácsosság. Nemsokára újra megházasodott, természetesen sem a két, sem a három exalispán-kisasszonyok közül nem választott. hanem elvett egy excellenciás úrhölgyet, szépet, gazdagot és büszkét, és jelenleg az első házak egyikét ő tartja Pesten.

Mind e mendemondákhoz részünkről egész részrehajlatlansággal hozzá kell tennünk azt, miként Kőcserepy úr kitűnő ésszel bír, melyhez oly erős akarat járulván, mint az övé, éppen nincs mit csodálkoznunk azon szerencsén, mely őt életútjain kísérte.

A körülmények ügyes felfogása, az alkalmakat felhasználni tudás, ügyesség mások érdekeit a magunkéival összekötni, s elég higgadt vér a legszorosabban összefűzött viszonyok kötelékeit is szétvagdalni, mihelyt észre vesszük, hogy mi húzzuk azokat, nem azok minket, és más egyéb fel nem számítható értelmi eszközök nemegyszer mutatták már csodáit a gyors emelkedésnek, s nem kell hinni, hogy az ily hirtelen

felemelt alakokat a magasokban lenézik, sőt félnek tőlük, mert nem tudják, hogy meddig fognak még haladhatni. A felsőbb körökben éppen a parvenük imponálnak legjobban; mindenki megdöbbenve gondol rá, hogy ez az ember önmagát vezette fel oda, hová más embert a jó Isten helyezett.

Kőcserepy úr háza egyike a leglátogatottabbaknak, az ő termei a divatvilág orákuluma. Amíg ő meg nem kezdé estelejt, addig botrány volna másnak elkezdni a szezon; aki fényes táncvigalmairól kimaradna, azt a karnevál minden gyönyörei nem lennének képesek megvigasztalni; ami Kőcserepy úrnak és excellenciás úrnőjének tetszik, az divattá lesz, és azt mindenki utánozza, szépnek, nagyszerűnek találja.

Hanem egy gyöngéje van a nagyságos úrnak; azért mondjuk ily egyenesen gyöngéjének, mert ő maga büszkeségét helyezi abban. Első neje pesti polgárnő volt, kereskedő özvegye. Nevelő korából sok kellemetlen emlékei maradtak ezen circumspectus urak irányában, kik megboldogult első neje házához jártak, s az asszonyt bölcs beszédekkel iparkodtak azon lépéstől visszatartani, hogy gyermekei nevelőjéhez nőül menjen, s később sok bajt okoztak neki a végrendelet végrehajtásánál a kitagadott gyermekek javára tanúskodva, pörlekedve, amikor is sok kellemetlen igazságot szemébe mondogattak a fiatalúrnak.

Azóta a szerencse igen felvitte a derék úr dolgát, s midőn másodszor visszatért Pestre, már akkor éktelen magasságban állt valamennyi fűszerszámos, építész, kalmár és borkereskedő felett; de sohasem bírta nekik elfeledni még most is a régi megbántásokat, az akkori dölyföt, s jó alkalma volt azt minden lépten visszafizetni.

Palotáját oda építteté az ő házaik sorába, s az pompásabb volt valamennyinél; a jó sógorok mindennap láthatták őt pompás fogatú hintájában elmenni és megjönni. Hátralátványos hajdú állt a bakon. Az egykori nevelőnek jólesett arra gondolni, hogy az atyafiak mennyire irigykednek most rá.

Többen a jámbor polgárok közül szorgalmuk és szerencsájök után nem megvetendő vagyonnal bírtak, s bárha a közrendű ember nem ért is ahhoz, hogy gazdagságát feltűnő módon tudja felhasználni, de a jólét és kényelem elötte sem ismeretlen.

Már néhány évtizedtől fogva, amióta Pest élénkebb iparral és kereskedéssel bírt, szokásuk volt a tehetősebb pesti polgároknak a budai hegyeken telkeket vásárolni, azokra kerteket, mulatólakokat építeni. Kiknek kerestetök módot nyújt szerzeményök fölöslegét élvezetekre fordíthatni, de éppen e kerestetmód nem engedi öket lakhelyüktől hosszabb időre eltávozni, azokra nézve nagyon célszerűen vannak kigondolva e nyári mulatókák. Senkitől nem függő urak nyáron jószágaikra vagy fürdőkre mennek; más ember, kinek urodalma egy bolt vagy néha csak egy toll, ott keres zöldtet, ahol közelebb találja, s ahonnan, úgyszólván, hazaláthat.

A pesti polgárság tehát régóta, mint az ígéret földét ismeri a budai svábhegyeket, s közelgető tavaszkor valódi lelkesüléssel beszél a már lombosuló fákról, a friss forrásvizekről, mikre gondolni is gyönyörűség a pesti kutak kénköves és salétromos vize után, a zengő fülemülékről, a szép kilátásokról és a fölséges levegőről, mely minden betegséget meggyógyít, melytől úgy nő az ember jó kedélye, mint a fű, melytől a gond, hipochondria, hemorrhoid eloszlik, mint a köd; még a szegényebb is félmérföldes utat tesz odáig esztendőben legalább egypárszor, hogy puha fűben fekve költhesse el szerény vendégségét.

Mihelyt néhány vonást ismerünk Kőcserepy úr önagysága jelleméből, mindjárt könnyen kimagyarázhatjuk, miért volt öneki kedve éppen ez igénytelen hegyek közé pompás villát építtetni.

Hadd lássák azok, kik egykor úgy hatalmaskodtak fölötte, irigyelt uraságát, legyenek nyomasztva az úri fény által, mellyel nyomorú svájci házaikat háttérbe szorítandja, ne járhassanak

mezei pongyolájokban, ne merjenek öszvéreikre ülni, attól tartva, hogy az ő látogatóival találkoznak; legyenek megfosztva attól a büszke érzettől, hogy ott a hegyek között ők a legnagyobb urak, s legyenek kénytetve őt még ott is vagy kerülni, vagy süvegelni.

E szándéka kivételében sok nehézséggel kellett találkoznia. A jámbor atyafiak, amint észrevették, hogy közibök akar letelepedni, mindenütt meghiúsíták vásárlásait, elsőbbség jogán kettős-hármas árat adva, elütötték kezéről az alkudott földet. Végre egy nagy darab kopár telket sikerült megvásárolnia, melynek úgy felverte az árát, hogy akinek éppenséggel nem az ablakon repül be a pénze, nem ígérhetett rajta túl. Rajta hagyták a jó atyafiak, elvárva, hogy mit fog azzal kezdeni.

Az egész földdarab száraz, apró kővel volt terítve, melyet vadzsálya és lapu nőtt be itt-ott, s mentül tovább ásták, annál keményebb kőre akadtak, mind a két oldalát vízmosás rongálta, s fű sem termett azon ember emlékezetére.

A tanácsos úr egypár év alatt paradicsommá alakítá e boszorkányszombatokra való helyet. Pénzzel mindent meg lehet nyerni, még a természetet is. Száz meg száz munkás fogott a dologhoz, a köves réteget szekerekre rakták, azzal betölték a mély vízmosásokat, ezernyi ezer szekérral friss erdei földet hordtak a sovány telepre, az omladékos helyeket kőfállal kerítették, az ország minden részeiből nagy termő gyümölcsfákat szállítottak nagy gonddal és költséggel a kertbe, melynek közepén pompás, keleti idomú kastély emelkedett, s néhány év alatt a puszta, kopár helyen virágos ligetek, gyümölcsös facsoportok, pászitos szakaszok, nemes szőlőlugasok támadtak mindenfelé; egy valódi paradicsom, melynek látása önkénytelen sóhajra fakaszt mindenkit, kinek hasonló nincs.

A szomszéd villák és kertek természetesen el voltak e pazar szépségek által homályosítva, hanem a jó atyafiak vigasztalták magokat azzal, hogy amíg a tanácsos úr itt tizenkét

holdból álló kőbányát narancsligetté alakít, addig excellenciás nejenek Szatmár megyei jószágát félmillió adóssággal terheli, s az uradalmából előállítandó gyapjút már hat évre előre elvesztegette; aminél okosabb lett volna otthagyni vadzsályának és lapunak a kietlen földet, mint hiú pompával telepíteni meg, aminél még Semiramis függőkertjei sem kerülhettek nagyobb fáradságba. A tanácsos úr valahányszor egy saját kertjében termett almába harap, elmondhatja, hogy aranyalmát eszik és ezüsthomokon jár.

Ilyenfélékkel vigasztalta magát a jámbor irigység . . .

Az 1837-dik év nyarán különösen nehéz okai voltak a környékben lakó szomszédoknak mindenféle keserűséggel nézni a szomszéd pompás kertre.

Ezen év tavaszán, midőn minden gyümölcs szépen növésnek indult már, május derekán nekijött három éjszakai fagy, s a gyümölcsfák mintha le lettek volna forrázva, elfagytak mindennütt, a gyümölcs lehullott, szomorú szürettel terítve a földet, a levél összezsugorodott, minden gyöngébb, kényesebb fa lehervadt lombbal állt, megfakulva, elpusztulva.

Csak a nagyságos úr kertje maradt zölden, ő ama kegyetlen, fagyos éjszakákon fogadott embereket küldött ki kertjébe, kik minden fa alatt nyers szalmakötegeket gyűjtöttek meg, amikből felszálló sűrű füst nem engedé odatapadni a vészes zúzmarát. Ezerekbe került e fáradságos munka; de midőn az általános romlás szomorú képe a lehervadt környéken meglátszott, Kőcserepy parkja, kertje zöld volt, mint a paradicsom, s midőn az egész vidéken egy gyümölcsöt nem lehet látni a fán, augusztus vége felé az ő fái meghajoltak a sárga-piros gyümölcs terhe alatt, s a gyönyörű lugasokon ezerszemű mosolygással ragyogott az érett szőlő.

Híre volt messze vidéken a boldog kertnek, senki sem dicsekedhetett hasonlóval, az emberek messze földről eljöttek engedelmet kérni, hogy megtekinthessék ezt a rendkívüli tüneményt, úgyhogy alig lehet kétségeskedni a siker felől,

midőn augusztus huszonkettedikén, a nemzeti színház megnyitása napján a tanácsos úr az egész pesti úri világot meghívta kertjébe vidám mulatságra, miszerint azok közül senki sem marad el, s amaz ünnepélyen mentül kevesebben fognak jelen lenni.

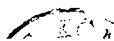
Mire mi megérkezünk, már akkorra igen szép számú társaságot találunk összegyűlve s szétoszolva a Kőcserepymulató kertben; mint az illedelem hozza magával, először is a mulatólak csarnokaiba lépünk, csak azután keressük fel a labirint-parkokban, gloriette-ekben és remeteségekben tanyázó csoportokat.

Az előtornácban, melyről kifeszített nagy kínai csíkos ernyő tartja vissza a nyári napsugárt, egy csoport ácsorgó inason kell keresztültörtetnünk, kiknek változatos egyenruhái, ha érdekelnek valakit, azokról igen helyes fogalmakat szerezhet magának, hogyha egy kolibrigyűjteményt meglátogat.

Uraságok jöttére hirtelen rendbe szedik magukat, és illendő orcákat öltenek, s ha azokat bekomplimentozták az ajtón, ismét összeállnak nevetgélni, beszélgetni; kinek milyen ura, asszonya van, hányszor főznek itt és itt a cselédek számára darapépet, melyik kisasszonynak hogy kézbesítik a szerelmes levelet, mit szoktak beszélni az elutasított hitelezők ennél meg amannál. Ebből meg amabból az úri házasságból miért nem lett semmi? Gróf így és így mennyivel adós a szabójának? Báró ez amaz mivel mosdik, miben fürdik, s több efféle. Szakácsnéról, szobalányról nem fordul elő szó; ez uraknak való téma, inasoknak derogál.

Mi azonban menjünk beljebb.

A nagy teremben, melybe innen belépünk, meglepne bennünket a pazar pompa, mely a függönyök arabeszkjeitől a padozat hímezett szőnyegéig a legválasztékosabb ízléssel van felhalmazva (mert nem elég a pompát megvenni, annak elrendezésében rejlik az uraság bűvésze, és azt eltanulni nem lehet, ugyanezen díszkelléket egy épicier úgy rakná sorba, hogy

tereme hasonlítana valami műkirakathoz, míg az excellenciás címben nevelkedett úrhölgy ízlése után úgy tűnik az fel, mint egy tündérpalota, minőt csak ama légi tündérek tudnak összeszőni, fenni aranyból, ezüstből és selyemvirágokból, s nem engedik e titkot eltanulni senkinek). Minden meglepne bennünket, ha szemeink világát más, élőbb ragyogvány el nem vette volna. Mennyi báj, mennyi kellem! Akárhová tekint a szem, elragadó szépségekkel találkozik. Óh, az úri körök delnöinek szépsége, bájai előtt meg kell hajolnunk. E nemes mozdulatok, e biztos, könnyűded társalgás, e hódító fenség egyedül az ő sajátjuk. Az ő arcaik gyöngéd vonalmaid nem hatja meg az ártó napsugár, sem az aggasztó életgondok; ifjú éveiknek nincs egyéb feladata, mint a lélek nemesítése, s annak meg kell látszani az arcon; az ő körükbe nem viszik át ifjú lovagjaink azt a csintalan társalgási modort, mellyel alsóbb osztályainkat megtisztelik; ők egy ideál-életben élnek, nem csoda tehát, ha ideállá válnak magok is, annyira, hogy még a feketevérű momusz-ivadék is elveszti láttokra kritikája fegyvereit, s elfelejti, hogy olvasói még nincsenek bemutatva a díszes társaság előtt és vizont.

Szerencsénkre a komornyik kisegít bennünket e zavarból, ünnepélyes jelentés hangján hirdetve egy újon érkezett vendéget:

— Báró *Berzy Tivadar* úr öméltósága.

S belép ezzel egy mindenkitől ismert és mindenkitől szeretett egyéniség, tornyos hajbodrozattal, zseniális arcvonalakkal, miket tökéletesen egzotikussá tesz szétfésült, fölfelé álló bajusza és csupán alsó ajka alatt meghagyott szakállá, mintha három festőecsetet ragasztottak volna oda háromszögbe; különben en profil is meg lehet ismerni a minden fantázia határain túl magas inggallérokról, hanem ilyenkor tulajdonképpen arcából nagyon keveset lehet látni; növelni látszik érdekes feltűnését az is, hogy ő soha sincs úgy öltözve, mint más földi ember. Jelenleg sötétkék frakkot visel, szűk, kézcsuklóg

erő ujjakkal s hátul egymáson keresztbe hajló szárnyakkal, nyaka körül a roppant hőség dacára pompás fehér selyemsál van tekerve, mely festői ráncolatokban vész el fehér mellénye hajtókái alatt, elől egy roppant melltúvel levén keresztűlszúrva, mely Atlaszt ábrázolja, hátán a földtekével. A feszes, bokáig érő fekete kamáslik rózsaszínű kockás selyemharisnyákat engednek láttatni a ragyogó cipők körületéig, s ami legkülönösebbnek fog előttünk tetszeni, az, hogy füleiben függőket visel, mégpedig nem apró aranykarikákat, minőket férfiak szoktak egészségi szempontból viselni, hanem hosszú, gyémántos csüngőket, amik bizonyos indu kacikai jeleget kölcsönöznek az ifjú lovag külsejének.

Egy pillanat és ő otthon van a teremben. Őelőtte senki sem ismeretlen, mert akit ő nem ismer, az előtte nem létezik.

Mármost csak tartzuk magunkat mellette, ő mindenüvé el fog bennünket hordani, ahol csak egy érdekes személy van, s ilyenformán a legkényelmesebben eligazodunk ez előttünk ismeretlen világban.

Legelső a háziasszonyság és háziúr, kiket a zseniális báró üdvözlétével megtisztel.

Eveline — ez a méltóságos asszony neve — kegyesen leereszkedő pillanattal fogadá az ifjú lovagot, ki utánozhatlan fő- és derékhajlással mutatá be tiszteletét. Kőcserepy úr két lépésnyire eléje ment, s megszorítá az érkező kezét, először egy kézzel, azután kettővel, s kedves barátjának címezte őt.

Kőcserepy úr élte virágában levő férfinak látszik, noha már valóban meghaladta az ötven évet, hanem az igen ügyesen szerkezett gesztenyeszín hajzat, a simára borotvált arc s a hibátlanul kipótolt fogak sok évvel fiatalabbnak mutatják, s első tekintetre feledtetik a természet alsóbb körületének palástolhatatlan domborodását. Emellett amaz örökös édes mosoly az arcán, mintha ő volna arra hivatva, hogy mikor a nap nem süt, arcosolygásával világítsa a földet. Határtalanul örvend, hogy kedves vendégei nem vetették meg szerény meghívását; de

amilyen mélyen meg tudja hajtani fejét, olyan magasra is tudja azután emelni, s minden bók után visszavárja a viszonzást.

Engedjük őt most másfelé mosolyogni, újabb érkezőket boldogítva édes szavaival, édes tekintetével, mi pedig folytassuk körutunkat a báró kalauzolása mellett.

A méltóságos asszony egy negyven évet meghaladt delnő, ki korának dacára még mindig tökéletes szépség, legrégebb ismerői sem találnak rajta egyéb változást, mint hogy idomai jobban megteltek. Szabályos arcvonásain mindig ugyanazon kifejezés, melyet ő maga kíván annak adni, nagy fekete szemei úgy tudnak az ember beljébe nézni, s úgy tudják őrizni, hogy rajtok keresztül ne nézhessen az ő lelkébe senki.

A bárót egy mosoly illeti e szép hideg arcról. E mosoly rá nézve is oly keveset jelent, mint másokra, de ő túl boldognak érzi magát általa.

— Méltóságos asszonyom, csak egyet sajnállok e mai szép napon, és ez az, hogy miért nem kereszteltek engemet Ádámnak.

A delnő kérdőleg tekintte a furcsa lovagra, míg a többi közel állók kíváncsian fordíták oda fejeiket, várva, hogy mi baja neki a keresztnevével.

— Mert akkor elmondhatnám, midőn nagysád kertjébe lépek, hogy e napon fogadtatott vissza Ádám a paradicsomba!

— Valódi byroni gondolat! — kiálta fel Kőcserepy úr, ki tudott máshova beszélni, s máshova hallgatni.—Byroni ötlet. (Hogy miért byroni ötlet, arról aligha tudott volna számot adni, mert Byronról mindössze is annyit tudott, hogy átúsztta a dardanellai szorost, s hihetőleg olyanforma különc lehetett, mint báró Berzy; a tanácsos úr átaljában semmiféle, sem külső belföldi tudóssal nem sokat törődött, de azért szerette mutatni, mintha mindannyit ismerné.)

A tanácsosné asszonyság mellett ült egy karikás karszékben egy élemedett matróna, ki már végképpen lemondani látzott minden igényekről a női szépség iránt, mert még csak a divattal sem kívánt előrehaladni, ugyanazon levendulaszín

selyemöltönyt viselvén most is, melyben a bécsi kongresszuson jelen volt; alig bírja már magát tartani karszékében, s ember segítsége nélkül semmi mozdulatot nem bír tenni; de azért most is vágyik a népes társaságok után, s úgy örül, ha az ezüstkürtön keresztül, melyet szüntelen kezében tart, egy-egy szócskát meg bír hallani a vidám fecsegésekből, melyek körülötte történnek.

— Mit mondott Alfréd? — kiálta fel, látva, hogy valamin nevetnek. — Elméncséget mondott Alfréd megint? — S emellett sikerült a báró frakkjának egyik szárnyát elkaphatni s annál fogva magához húzni, míg a hallótülköt füléhez illeszté.

A megfogott lovag belekiáltott a hallócsőbe:

— Legalázatosabb szolgája vagyok, madame!

— Ah, ön igazán elmés ember — viszonz az éltes delnő, olyan szívesen kacagva, mintha már most értené, hogy a többiek min nevetnek. — Tehát ön a kaszinóból jön?

(Azt értette, hogy a báró a kaszinóból jött.)

— Én nem, hanem Misztizláv jön onnan — viszonz a kelepcébe jutott lovag, s igen ügyesen martalékul vetett a mindent kérdező és semmit nem halló asszonyságnak egy ott lábatlankodó fiatalembert, akin a világon semmi egyéb nevezetes nincsen, mint hogy a bajusza befelé van kunkorítva, és hogy szembe Misztizlávnak híják (minthogy keresztszüléi a magyar naptárban nem találtak számára nevet), háta mögött azonban csak nevének első öt betűjével címezik. Jó kontratáncos, és táncol akárkivel, csak mondani kell neki; igen kellemes társalgó, minthogy ő maga keveset szól, hanem enged mást beszélni; országgyűléseken távollevők követe.

Ezzel cserélte ki magát a báró igen ügyesen, s ő maga visszafordult a tanácsosnéhoz, könnyeden annak széktámlájára téve kezét.

Az úrnő szemein meg lehele látni, hogy azok valamely kedves tárgyat kísérnek sugáiraikkal. Két lyánka sétált végig a termen, karját egymáséba öltve. Az egyik Ilvay Laura, amaz

öreg asszonyság unokája, magas, délceg alak, szájalomra méltó szépség! Aki ez arc szokatlan piros tüzére, e nyíló korallszín ajkakra tekint, aki ez alaktalanságig összefűzött derekat tánc közben átkarolja, s érzi ujjain keresztül azt a lázas, fuldokló lihegést, lehetetlen, hogy meg ne szánja őt, kiről bizonyosan tudja, hogy meg fog halni, mielőtt élt volna. Minden táncvigalom után vér szokott jönni ajkaira, s hosszú füzértáncok közben hallhatják táncosai azt a veszélyes száraz köhintést, ami a koporsókra emlékeztet; de ki gondolna ilyenkor arra?

A másik lyánka még alig több, mint gyermek, legfeljebb tizenkét éves, de magasra felnyúlt alak, s gyors növése miatt rendkívül gyenge, hajlékony. Arca hosszúkás, halavány, a titoktartás és érzékenység két félreismerhetlen jellegével, vékony, szép metszetű ajkain gyermeki búskomolyság van kifejezve, alabástrom homloka, kcskeny, finom szemöldei összhangzó széppé emelik többi vonásait.

Ez az excellenciás asszony leánya, második férjétől, a tanácsos úrtól.

Wilhelmine és Laura közt legalább tizenkét év különbsége fekszik, és ők mégis együtt járnak, s úgy beszélgetnek, mint a legjobb barátnék. Vilma koránál idősebbnek akar látszani, a gyermeki társaságokat kerüli, sohasem társalgott a magával egykorúakkal, mindig az idősebbekhez volt ragaszkodása. Lauránál az eset meg van fordítva, s így a két lyánka a legjobb barátné együtt, ahogy mondani szokás.

A báró észrevette a tanácsosnő arcán azon gyöngédséget, mely leánya láttára e márványtekintet hidegét szelídíté, s felmagasztaltan mondá az anyához fordulva:

— Mily ideál gyermek! Ez a komoly, magasztos arc egészen hasonlít Anjoui Hedvighez, kinek arcképét a krakkói székesegyházban láttam.

Az anya elmosolyodék e hízeglő szóra, tanácsos úr is kezeit dörzsölé örömeiben; csak azt szerette volna tudni, hogy ki lehetett az az Anjoui Hedvig.

— Egy szent és egy királynő! — monda báró Berzy, mintha Kőcserepy úr gondolatjára felelne, s félszemüvegét szemölcde alá szorítá, hogy annál tökéletesebb élvezettel bámulhassa e ritka tökélyét a szépségnek.

A két lyánka figyelmét nem kerülheté el, hogy rólok beszélnek, hogy őket nézik, ilyenkor nagyon alkalmas gondolat úgy tenni, mintha azt hinnék, hogy híva vannak, és oda-sietni, s megkérdeni, hogy mit parancsolnak rokonaik. A tanácsosnő arcára komolyságot erőtetett vissza, mert a leánynak nem jó észrevenni, hogy anyja kényezteteti. Ilvayné néhány szalagot, csokrot megigazít Laura öltözetén, a báró hóna alá csapja chapeau bas-ját, s azzal a kis szilfiddel együtt tovább lejt.

Misztizláv ezalatt belemelegedett a kiabálásba, s szép szónoki tűzzel mondá el a hallótülökbe ordítva, amik egy hét óta történnek a kaszinóban, saját véleményét rendesen azáltal téve érvényessé, hogy a hozzá legközelebb állót szólította fel tanúbizonyságot: „Nemde nagysád?” mintha maga sem bíznék egészen abban, hogy amiket mondott, azok mind igazak, s tán felét szívesen el engedné magától disputálni.

Az a mulatságos törekvés, miszerint szavait hallhatókká bírja tenni a derék asszonyságra nézve, lassankint odavonta a társaság nagy részét, mi nem kevésbé növelte az ifjú absentium ailegedus kényelmetlenségét.

— Apropó! — kiálta beszédébe egy új hang. — Apropó! Mai nap Pesten valami magyar teátrumnak kellene megnyílni, vagy mi?

Misztizláv zavarba jött e kérdésre, nem tudva, hogy illendő-e neki afelől értesülve lenni vagy sem, s nem lenne-e erre a legtöbb tetszéssel találkozó felelet, ha azt mondaná, hogy nem tud semmit róla.

Míg ő levegőhöz és jó tanácshoz kapkod, nekünk időnk marad végignézni a kérdezőt.

Ez tekintetes Maszlaczky Gábor úr. Ne tessék megbotránkozni azon, hogy ő csak „tekintetes”, mert amelletty egyike a

legnevezetesebb férfiaknak, híres ügyvéd, hatalmas cselszövő, kinek nem egy a jelenlevők közül köszönhet sokat; több főúri családok megbízottja, és amellet merész, vállalkozó szellem, ki könyökkel küzdi fel magát a társadalomba.

Az egész ember egy miniatúr kép; kicsiny keze, lába, egész becses személye, még hangja is gyermeki, csakhogy éles és visító, ha disputálni kezd; ilyenkor egyik kezét frakkja szárnya alá dugja, a másikkal hatalmasan gesztikulál, arca nekihevül, és a füle hegyéig piros lesz; nagy indulatrohamokban a lába hegyére emelkedik, s általában úgy szokott minden emberrel beszélni, mint a kriminális rabbal.

— Nos, nos? Nem hallott ön róla semmit? — vallatá a szorongatott ifjút, fel-felemelkedve sarkairól. — Az lehetetlen! Hisz ön kaszinóból jön, a kaszinóban pedig nagy viták folynak már napok óta e tárgyról. Mint hallik, gróf Szentirmay Rudolf azt mondta volna ugyanott, hogy amely magyar főúrbán csak egy csepp önérzet van, annak jelen kell lenni a megnyitáson. De mi lelte ezt a Szentirmayt? Hát mit ért ez önérzet alatt? Mi köze az önérzetnek a teátrálistákhoz? Még megérem, hogy hazafisági aktust csinálnak ebből is!

A tanácsos úr, mint finom ember, restellte, hogy a tekintetes úr úgy lármázik e finom társaságban, s evégett mosolyogva monda neki:

— Éspedig én fogadni mernék, hogy Szentirmay úr maga is itt fog lenni ez estén közöttünk.

Maszlaczky ahelyett, hogy ez állítás valódi élet felfogta volna, azt hitte, hogy ez az ő megijesztésére van mondva, s még magasabban kezdett beszélni.

— Annál jobb. Én meg merem neki szemébe is mondani, hogy amidőn önérzetről beszélt, akkor elfeledett gondolkozni.

— Fiskális úr — szólt báró Berzy, kit az eleven társalgás érdeke odavont —, Szentirmayról nem jó fennhangon beszélni.

A tekintetes úr erre mellényébe dugva kezét, magas pátossal felelt:

— Uram, nagyságos báró úr; én nem félek senkitől, s amit kimondtam, azt megállom! Szentirmay úr jól tud lőni, vágni; én pedig jól tudom, hogy arra valók a törvények s azoknak végrehajtói, a dikasztériumok, hogy a honpolgárokat védelmezzék, s engem fegyverrel meg nem ijeszt senki.

S ezzel, mintha észrevenné, hogy a delnöket ily replikák kevéssé érdekelhetik, feléjük fordulva monda:

— Amidőn e helyen ily szép, ily ragyogó társaság van együtt, hol finom társalgás és vonzó arcok várnak reánk, ott valóban nem nehéz a választás jól nevelt emberre nézve, ha vajon a nagyságos tanácsos úr és excellenciás úr neje meghívását kövesse-e a legélvezetesebb ünnepélyre, vagy Szentirmay úrét egy oly fád multságba.

Ez bók akart lenni a társaságnak, de nagyon sok felelősséget hártott Kőcserepy úr vállaira, ki sietett is magát az alól kitisztogatni.

— Óh, kérem, én is barátja vagyok minden nemzeti törekvésnek, és ámbátor helyesebbnek tartanám anyagi haladásban keresni előbb a nemzet jólétét, de azért a világeért sem állanék útjába ellenkező nézeteknek, s ha tudhatám, hogy ez ünnepély csekély multságunkkal összeüt, inkább más napra halasztottam volna azt.

— Óh, emiatt ne csináljon magának nagyságod szemrehányásokat — sietett közbevágni a fiskális úr —, én biztosíthatom, hogy ha tollfosztás közt kellene is választanom, nem mennék oda soha.

A tanácsos úr újólág bizonyítá, hogy minden más egyéb hazafiúi vállalatotkész volna pártolni, csakhogy nem jól kezdik.

Ugyanezen úr, midőn aztán anyagi érdekű vállalatokat kell előmozdítani, azt szokta felelni, hogy ő ugyan minden hazai előrehaladásnak nagy barátja, hanem azt előbb a szellemi téren kellene megkísérteni.

Most újabb vendégek érkezése vonta egyszerre másfelé a figyelmet; künn kocsizörgés, ostorpattogás; négylovas

hintóval jó vágatva a teraszra Tarnaváry főispán úr, ki a nyarat családjával együtt Budán a Császár fürdőben tölti már több mint húsz esztendő óta, és semmi más fürdőre nem jár.

A hátsó ülésben ült a főispán úr, vele szemközt az elsőben a jurátus, ámbár csak ők ketten ültek a hintóban, de azt az illendőség meg nem engedheté, hogy a jurátus főnöke mellett foglaljon helyet.

Amint a hintó megállt — a jurátus kipattant az üléséből, s lesegíté principálisát.

A főispán úr rövid, zömök férfiú volt, rendkívül kurta nyakkal és széles vállakkal, kövér, izmos ábrázata szép barna volt és ripacsos, mint a kordován, melyből hatalmasan villogott elő két tökéletes tatár idomú szem, tüzes, fekete, vad; kurta bajusza minden kenőcs mellett mind a kétfelől háromnégy ágra válik, és sűrű sertekemény haját semmi fodrászi tudomány sem bírja rávenni, hogy előre ne álljon, mint egy sisakellenző. Midőn lép, magasra tartja fejét, s úgy teszi lábát a földre, mintha éreztetni akarná vele lépéseit; szava rendesen úgy hangzik, mint aki a sok mérgelőzésben el van rekedve, éles és darabos; nem igen sokat törődik az emberekkel, mindenki vel nagyon kurtán szokott bánni, s nem válogatja a szót; írása olyan, mint az egyiptomi hieroglif, csak az tudja olvasni, aki már beletanult, igen helyesen okoskodván, hogy sokkal illendőbb, miszerint ne ő tanuljon írni, tanuljanak mások olvasni; viseletében sem igen szokott figyelmes lenni, íme most is egy nyári szürke otthonkában jött el a fényes mulatóságra; ő bizony ilyen melegben senki kedvéért sem öltözik.

A jurátusnak azonban feszes topányt és nadrágot kelle húzni, atillát öltetni s úgy kardosan követni főnökét, kétlépésnyi távolban egész az előszobáig.

— Audiát! — kiálta itt hátrafordítva kurta nyakát a principális — audiát, itt marad az előszobában. Várakozik, amíg parancsolok.

A fiatal joggyakornok meghajtá magát, s kardját lecsörrentve maga elé, ott állt meg, ahol mondva volt neki, a tarkabarka cselédek között, kik ihogva-vihogva gyűltek a háta mögé s nemigen iparkodtak halkan tenni megjegyzéseiket!

— Be furcsa hajdúja van a főispán úrnak — szóló báró Berzy kurta groomja, combszárig érő, veres mellénye zsebeibe dugva két kezét.

— Nem hajdú ez, hanem jurátus — igazítá ki egy vén urasági huszár.

— Mi az a jurátus? — kérdezősködék egy hórihorgas vadász, kit példányul tartott valami magyar lord.

— A méltóságos urak fő pipahordozója — felelt egy fűr-gönc komornyik, kit szép gyerekek tartottak az úri körökben.

Erre kacagni is kellett egy kicsinyt.

A jámbor jurátus csak hallgatott, és pirult. Hol a jobb lábára, hol a balra állította magát, s filozóf kedéllyel pödörgette azt a kicsi bajuszt, mely ajka fölött serkedezni kezdett.

A főispán úr pedig a teremajtó felé sietett, hol őt már elfogadáskészen várta a tanácsos úr, oly nyájasan hajtva meg magát előtte, hogy a főispánnál fél fejjel kisebb alakot mutatott, amidőn nagy tekintetű vendége kezét megszorítá, s csak akkor emelé fel ismét fejét még egyszer oly magasra, midőn a terembe bevezeté őt, mintha mondaná a jelenlevőknek: „Látjátok, ez is az én vendégem!”

Mert jegyezzük meg azt, hogy nem minden ember keresi hiúsága kielégítését a piperében, míg egyik gyémántokat és cifra gombokat aggat magára, addig a másik fényes vendégekkel ékesíti fel magát, s ezek a válogatott delnők és hazafiak ugyanazon célra vannak összegyűjtve, mire a ritka szépségű rododendronok, muzsikáló órák s más afféle csecsebecsék.

A főispán úr nem szokta magát nyomasztva érezni semmi társaságban, amit most is bizonyít azáltal, hogy senki-nek a köszönését sem fogadja el. Amint a háziúr által a méltóságos asszony elé vezetetik, ott egy kissé meghajtja magát,

amennyire tőle telik, s mormog magában valamit, ami hasonlít egy „Alázatos szolgájá”-hoz. A tanácsos úr hátralép, szabad tért engedve a főispán és neje közti társalgásnak, melyet az előbbi meg is kezd e szavakkal:

— Disznó meleg van, méltóságos asszonyom!

S ezzel kiránt egy zsebkendőt kabátjából, körülborzolva vele izzadt üstökét, s nem sokat törődve vele, hogy az a zsebje kifordulva maradt, amelyikből kihúzta.

Misztizláv és a báró sietnek őt üdvözölni. Misztizláv elég együgyű az első szavak után mindjárt azt kérdezni a főispántól, hogy reményli, miszerint a nagyságos asszonyhoz is leend szerencséje a társaságnak, mire Tarnaváry olyan hegyes szemeket fúr bele, hogy a fiatal dandy szinte elsápad bele.

— Bolondul kérdezősködöl Miszti! — súgá fülébe a báró. — A főispán papucs alatt van odahaza, és semmi sem zsenírozza annyira, mint ha neje felől tudakozódnak, miután az teljesen saját akarata után jár.

A főispán egy ideig gondolkozni látszott, hogy mint felelhessen méltó haraggal e kompromittáló kérdésre, azután ki is tört:

— A feleségemhez nem lesz szerencsájök. Annak más dolga van. Neki okvetlenül az újan megnyílt komédiaházba kell menni. Tessék, én nem megyek utána! — S azzal két ujjal megfogva háromfelé vált bajuszát, egyet sodorintott rajta nagy mérgesen. — Én életemben még nem voltam, nem is leszek komédiában soha — soha! — És mintha nem tartaná kétszeri állítását elégnek, harmadszor is elkiáltá: — Soha! — s egyet ütött utána az öklével — nagyot.

A komornyik jelentése hangozott közbe.

— Nagyságos gróf Szentirmay Rudolf úr és családja!

E szókra élénkebb mozgás kezdett észrevehető lenni a társaságban; sokan meglepetteknek látszottak: Szentirmay nem tartozott azok közé, kik e társaság tagjait jó barátjaiknak neve-

zik; hogy történik az, hogy ama nagy készületű ünnepély elől ő maga is átjön Pestről a tanácsos meghívására, mégpedig egész családjával, nejével, leányával, sőt gyámfia, a fiatal Kárpáthy Zoltán is ott lovagol a hintó mellett. Ezt senki sem foghatja meg. Arra a gondolatra ki merne jönni, hogy hiszen még most csak délutáni öt óra van, hét órára ismét Pesten lehet teremni; ezt senki sem tartaná valószínűnek. Akkor minek is jött volna ide, minek fogadta volna el a meghívást? Márpedig megfoghatatlan marad, hogy amire ő maga annyi szenvedéllyel biztatott, toborzott másokat, onnan éppen ő maga maradjon el.

Kőcserepy nem látott Szentimayék megérkeztében egyebet, mint kivívott diadalát, és sietett eléjük, őket elfogadni.

Mindenki, még aki nem mutatta is, érdekléssel tekintette az érkező gróf elé, s kíváncsi volt látni az országgyűlési ellenzék egyik vezérét, a nemzeti vállalatok hatalmas bajnokát ezen a helyen, ahol legkevésbé volt feltehető dolog, hogy elvbarátaira találjon.

Az érkező gróf magas, élte férfikorában levő alak, kissé hideg, de bizalomra gerjesztő arcvonásokkal, magas homlokán csak egyetlen redő vont maga után nyomot, középen a két szemöldök között a gondolkodás, a mély szemlélődés redője, megvastagítva a szemöldök feletti izmokat, ami férfinak olyan jól illik, körszakálla, melyet még azon időben nemigen viseltek, némi egzotikus tünemény volt e simára borotvált társaságban, s ez is valami ellenzéki jegynek tekinteték.

Neje, Flóra grófné harmincéves lehet ez időben, szép nemes arca csak annyiban változott, hogy egy új kifejezés, az anyai érzet vonalma hagyott jellemet rajta. Különbösen most is azon vidám, kedélyes delnő, minőnek ifjúkori ismerői látták, arca és szép álla gödröcskéi nem is engednék, hogy szigorúvá legyen, ha akarna is.

Leánya, a tízéves Katinka sokban hasonlít hozzá, akik Flóra ifjúkori vonásait keresik, sokat meg fognak találni abból

leánya arcán; azt a gyermeteg szendéséget, a szemek ártatlan, tiszta tekintetét s azt a nyugodt, szeretetre méltó ajkmetszést. A lyánka egyszerű perkálruhába volt öltözve, mert jobb ízlésű nagyaink bármily gazdagok is, leányaikkal férjhezmenetők előtt nem ismertetik meg a selyemviselést.

Abból egyébiránt, hogy a grófné nem hozta el leányával együtt annak nevelőnéjét, észrevehetjük, mennyire nem iparkodik szenvelgő szigorúságot mutatni a világ előtt, és nem bízza az anyai gondokat egészen másra.

A család negyedik tagja a mi Kárpáthy Zoltánunk.

Valóban van oka rá a kíváncsiságnak, hogy őt közelebb-ről megtekintse.

A férfigyermekek rendszeren legkevésbé szépek, legügyetlenebbek az úgynevezett kamaszévokban, midőn már elveszték a gyermeteg naivságot, és még nem nyerték meg az ifjúkor deliségét.

A fiatal Kárpáthy e tekintetben kivétel.

Egész alakja meglep szépsége által, idomaiban erő, idegesség látszik, minden mozdulata ügyes, bátor és illedelmes; arca leggyönyörűbb vegyülete a napsütötte barna férfiszínnel s a gyermeki rózsapírnak, arcvonásaiban nemesség, okosság tükrözi magát, ajkainak metszése finom, csaknem nőies, de szemeinek nagy lángoló csillagai hirdetik a férfilelket.

— Szép gyermek! Gyönyörű fiú! — mondogatják körül, akik látják. — Lehetetlen, hogy ez... — a többit súgva mondják egymás fülébe. Különösen egyet észrevesz raita mindenki: azt, hogy mozdulataiban, arckifejezésében, fejhordozásában mennyire utánozza gyámatyját. Az emberek ismét sugdosnak valamit egymás fülébe. Pedig bizony ez természetes és egyszerű dolog; a gyermeki kedély, mint a lágú viasz, úgy idomul ideálja mintájába, s én emlékezem reá, hogy midőn egy kedvenc oktatóknak az a szokása volt, hogy orrhangokon beszélt, ami neki jól illett, tanítványai nagy része elsajátította tőle ez orrhangokat; sőt a figyelmesebb szemlélő képes felismerni a

középosztály növendék ifjain csupa tagjártatásaikból, hogy mely főiskola növeltjei, annyira magukon hordják nevelőik helyes és helytelen modorait; mennyivel valószínűbb ez átalakulás, midőn egy gyermeknek oly mintaképe van, minő Szentirmay gróf, ki nemcsak neki, hanem az egész országnak ideálja, s akit annyira szeret, bámul, imád, hogy már hatéves gyermek korában eltanulta megyegyűlésen tartott beszédeit, s otthon elszavalta azokat Rudolf gyermekei előtt.

A bemutatások, elfogadások kölcsönös, általános mondatok után elvégződnek; Flóra a tanácsosné mellett foglal helyet, Rudolfot a báró, a főispán és a háziúr fogják körül, Katinka rögtön barátnéjára talál Vilmában, ki már régóta egyedül sétál a teremben, nem találva hirtelen eltűnt társnéját; Zoltánt pedig a nagyothalló asszonyság foglalja el.

— Óh, be kedves gyermek; ha az én unokáim közül valamelyik ilyen szép, ilyen deli volna! — szól az őszinte asszonyság gyöngéden megsimogatva Zoltán sötét hajfürteit, mik természetes csigákban omlanak fehér halántékaira. — Mi hír Szentirmán, mi hír Kárpátfalván? hallom, hogy utazni voltak Londonban, Párizsban. Rossz útvok volt ugye? Zivataruk is volt a tengeren. Hallom, hogy maga igen derék fiú.

Zoltán azzal igazolja e dicséretet, hogy híven felel minden kérdésére a jó öreg asszonyságnak, s a tengeri zivatart oly élénk arcjátékkal festi le előtte, hogy a jó néne siketsége dacára is megérti azt, s elhallgatná ezt a fiút napestig, ki oly komolyan, oly tisztelettudón beszélget vele, s nem nevet háta mögé vagy éppen szemébe, mint a többiek; úgy el tudná nézni beszélő ajkait, villogó szemeit, s csak néha sóhajtana egyet: „Miért az ő unokái is nem ilyenek?”

— Ejh, Zoltán, Zoltán! Hagyd ott már az öreget, s gyere a kisasszonyokhoz! — kiált egy idétlen kappanhang a háta mögött, s egyike az öreg asszonyság unokáinak, Czirányi Emánuel lép oda Zoltánhoz nagy szelesen; pár évvel idősebb fiú nálánál, tökéletes kis dandy, csakhogy vékonyabb, mint a

többi, aki, úgy látszik, hogy egy csomó szeieburdit választott ideáljának, s amit azoktól eltanult, azon alaktalanságokban rendkívül tetszik magának.

Zoltán komoly arccal intett neki, hogy engedje beszédét bevégezni az öreg asszonysággal.

— Eh, mit beszélsz annak, hiszen úgysem hallja! — kiálta az ifjú fád, nem iparkodva lassan beszélni, sőt azt várva, mások e szavait elméncségnek tartják, s midőn nagyanyja megfogá Zoltán kezét, odalépett hozzá szelesen, s kirántá azt az agg nő kezéből. — Ugyan grószmama, ne fogd el Zoltánt, fogj magadnak magadhoz való öregurat.

Zoltán megcsókolá az öreg kezét, s úgy távozott el, Emánueltól vontatva.

— Tisztelni kell az öregeket és a gyöngéket, Emánuel — monda a fiatal bölcs gyermektársának; az nagyot nevetett rá, azt hitte, hogy ez is élc volt.

Emánuel barátunk tökéletes gavallér. Még ugyan nem több tizenhárom évesnél, hanem azért dicsekedhetik vele, hogy kiképzett dandy. E dicsekedést nem is mulasztja el, s ha két-három kortársára akad, azoknak van mit hallgatni afelől, hogy minő vignette alatt lelhető a legfölségesebb pezsgő, hol és mikor szokás találkozni szép varrólányokkal, hány hódítást követett el itt-amott táncpróbákon és gyermekkoncerteken, s mily önálló beszédeket szokott tartani szülei ellenében. Némely főrangú ifjú sohasem volt gyermek, mert kicsiny korától fogva gavallérnak nevelték.

A kis gavallér úriasszonyos szezességgel ragadá magával a karjára öltött Zoltánt, s letaposva egynéhány komolyabb hazafi tyúkszemeit, sietett őt bemutatni az ifjú társaság bálványainak, Vilmának és Katinkának, kik fiatal leányok szokásaként nagy hirtelen ismerősökké tudtak lenni.

Zoltán elpirult, midőn a még soha nem látott lányka előtt meghajtotta magát. Óh, higgyétek el, hogy az ifjak elpirulása legszebb színe a lélek épségének. Vilma büszke

főhajtással fogadá a gyermeket, s nagy okos szemeivel figyelmesen tekintte rajta végig. Zoltánt zavarba látszott hozni az, hogy valahányszor Vilmára nézett, mindig annak szemeivel találkozott; ilyenkor aztán mintegy pihenésül mindannyiszor Katinka arcát keresé fel, ki vígan nevetve, kacagva beszélgetett Emánuellel, gyermeketegen, könnyelműen, ahogy életkorához illett.

Zoltán alig tudott mit szólni a lyánkához, kit mulattatnia kellett volna, míg Emánuel alig talált elég kezeket és lábakat rendelkezésére, mikkel szavait kísérje.

— Jerünk ki innen a szabadba! — szólt Katinka kedves szökelléssel ölelve át társnéját s ragadva magával kifelé. — Én nem szeretek a szobában lenni, mikor odakünn oly szép idő van.

Emánuel törte magát a kisasszonyok napernyőieért, Zoltánt odáig is magával ragadta.

— Látod — oktató fiatal társát —, te olyan félenk vagy. Nem ér semmit leányok körül szemérmesnek lenni. A leány mind egyforma, csak hogy rátartja magát. Majd csak vigyázz énreám, meglátod, hogy egy óra alatt mind a két leálynak elcsavarom a fejét.

Zoltánnak sehogy sem tetszett ez a beszéd, sőt azt nyílt kihívásnak kezdte tekinteni. Neki a nőkről általában és különösen az ő *kicsikéjéről* — ahogy nevezni szokta — egészen más fogalmai voltak. Ő is gondolkodott és ábrándozott azon szép gyerekekről, ki vele együtt nőtt fel, kit ő tanított jární, ő tanított beszélni, kinek számára megtartogató még kisgyermek korában legízletesebb falatját, legkedvesebb játékszereit, kinek kedvéért lemondott kedvenc multságairól, kinek szeszélyeit megtanulta túrni, s kit ha karjára fűzve vezethetett Pest utcáin, olyan édes valamit érzett szívében; de a gondolatnak előtte szentségei voltak. Tudta, hogy az messze van még, a boldogság; odáig sokat kell fáradni, tanulni, küzdeni; azt meg kell előbb érdemelni, és azt meg kell becsülni, s azért olyanformán

érezte magát Emánuel hetyke kérdéseinél, mintha valaki ablaküveget kaparna körmeivel.

Katinka víg kedvű gyermek volt, szeretett nevetni, őt nagyon mulattaták Emánuel bohóságai; képes volt előre elszaladni a kertben egy lepét kergetve, s szívéből kacagott, midőn Emánuel, ki el akarta fogni a lepkét, keresztülbukott egy baracksövényen, zöld foltot ejtve fehér pantallója térdén. „Úgy kell neki!” — monda magában Zoltán, ki míg az andalgó Vilmát kísérte, szemével féltékenyen követé Katinkát és a fiatal szeleburdit.

Emánuel úgy hozta helyre balesetét, hogy egy tearózsát leszakítva, azt ajándékul nyújtá Katinkának, mit a lyánka könnyelműen fűzött hajfürtei közé. Ez rosszul esett Zoltánnak. Alig bírta kedvetlenségét eltitkolni. Katinka megpillanta egy hintát, s pajkos örömmel szökölt fel belé, aztán Vilmát is biztatá, hogy üljön mellé, és hintázzanak együtt. Vilma eközben észrevette — mert mindenre úgy tudott figyelni —, hogy Zoltán szemeit le nem veszi azon rózsáról, mit Katinka hajfürtei közé tűzött, s ugyanazon ágról leszakítva egy másikat, a fiúnak nyújtá azt.

— Önnek tetszik e rózsza, ugyebár? Van még rajta több is.

Zoltán gomblyukába fűzte a virágot, s még egyszer oly rosszkedvű lesz, látva, hogy Katinka mégsem akarja azt észrevenni.

A két lyány azonban nem tudta elindítani a nehéz hintát. Emánuel mint igazi gavallér, hirtelen sietett rajtok segíteni, s megragadta a hinta kötelét, amivel azt nyerte, hogy szép barna svéd kesztyűje keresztülrepedt, s a hinta mégsem lebegett. Nagyon nehéz volt neki.

— Ugyan Zoltán — kiálta türelmetlenül Katinka a gyermekre, ki összefont karokkal nézte hasztalan törekvéseiket, gúnyos elégteliséggel —, mit nézed a nyomorúságunkat, és nem segítesz? — Aztán mintegy édesítőül mondá: — Ugyan kedves Zoltán, légy olyan jó, hintázz bennünket . . .

Ekkor mosolyogva lépett oda az ifjanc, s megragadva izmos kezeivel a csónakot, olyat lódított rajta, hogy az felrepült a légbe. A két lány sikoltott, mintha félne, s aztán mégis biztaták Zoltánt, hogy lódítsa meg erősebben a hintát. A diadal ezúttal az övé volt.

Mikor aztán a fiú elégnek találta a hintázást, akkor megragadá a csónak szélét, s egy perc alatt megállította azt; azután kezét nyújtá a lyánkáknak a kiszállásra. Vilma figyelmét nem kerülte el, hogy mily bizalmasan dül Katinka Zoltán vállára a kiszállás közben, s engedi karcsú derekát körülöleltetni segítség fejében. Ő hirtelen a túlsó oldalon szállt le, mielőtt a két fiatal udvarló segélyére lehetett volna. Emánuelnek kellett megszenvedni érte, őt illeté gúnyos szemrehányásokkal, hogy nem volt kéz alatt, midőn szükség lett volna reá.

Azzal a két lány előrefutott. Emánuel kedvetlenül kezdé el magát azzal mulatni, hogy lovagkorbácsával az őszirózsák fejeit csapkodá el, s *blazírt* kedéllyel sipogá:

— Ejh, milyen fád az olyan multság, ahol tánc nincs; csak már ozsonnához hívnának. Parbleu, ne menjünk oda, ahol nők is vannak, ott az ember még csak kedvére nem is pezsgőzhet.

A két lyánka pedig, amint annyira elhaladt, hogy szavaiat az ifjak nem hallhaták többé, elkezdte bizalmasan beszélgetni:

— Te Katinka — kérdé Vilma—, rokonod neked ez a Kárpáthy?

— Nem éppen — szólta Katinka mosolyogva.

— Akkor hát kedvesed.

— Ah, te bohó! — szólta Katinka szeme fehéreig elpirulva — hiszen *rokonom* . . .

Látva, hogy Zoltán utánuk siet, hirtelen eltűntek a verandába.

Mire Zoltán az előszobába ért, már akkor nem látta őket, s amint széttétekinte utánok, megpillantá maga előtt Tarnaváry jurátusát.

A szegény fiú meg volt már főve a kánikulai melegben, a feszes atillában és a cselédek elménckedéseiben, s nem tudta, hogy hová nézzen, ahol senkit se lásson.

Zoltán egyszerre örvendve lépett hozzá, s megragadá kezét.

— Kovács, kegyed itt van? Nem ismer rám ugye? Én vagyok Kárpáthy Zoltán. Nem emlékezik rám?

A jó fiú egészen meg volt lepetve e megszólítás által, s alig tudta magát feltalálni, hogy mint fogadja azt.

— Nem emlékszik ön, mikor Szentirmán volt ünnepi szónoklatokra, mennyi minden szép dalra és versre tanított engem?

— Óh, igen, igen — monda az ifjú —, de az olyan régen volt.

— És lássa, én mindjárt ráismertem önre, pedig most egészen más öltözetben van, mint akkor. Milyen jól néz ki e magyar ruhában; úgy szeretném már, ha én is jurátus lennék; ugyebár, ön királyi táblai jegyző?

— Igen. Méltóságos Tarnaváry főispán úr oldala mellett.

— No, akkor nem csodálom hát, hogy önt az előszobában hagyták; azt mondják, hogy a főispán úr az alispánok fiaival is, kiket hozzá adtak, úgy bánik, mint cselédjeivel.

(Csodálkozhatnánk, hogy Zoltán egyszerre ily fecsegő lett. E beszédek által ő némi elégtételt akart nyújtani az ifjú ismerősnek, kit főnöke egyoldalú bornírtsága cselédek, inasok gúnyjának tett ki, s e törekvés ifjú szívének becsületére válik.)

— Önnek meg kell bennünket sokszor látogatni — folytatá Zoltán —, gyámatyám nagyon szereti önt, sokszor emlegettük. Addig is jöjjön, beszéljessünk együtt, én önt régebben is olyan örömet hallgattam.

A szájtató cselédhad vihogása egészen elnémult arra, hogy e gazdag méltóságos úrfi nem tartá illetlen dolognak a jurátussal barátságosan bánni, őt karon fogni, látásának örülni;

ami annyival feltűnőbb, minthogy főrangú született gyermekeknél sokkal kifejtettebb a büszkeség, mint az éltebbeknél, s ők sokkal kevésbé szokták szegényebb sorsú ismerőiket meglátni emberek előtt.

Zoltán *valóban* örült, hogy ez ifjút, kinek komoly, eszes arcát még évek előtt annyira megszerette, most véletlenül viszontláthatá, s az a kézszorítás, az a mosoly, az a melegség a szavakban nem volt kiszámított szenvelgés, népszerűség kedvéérti leereszkedés; egy gyermekszív őszinte örömnnyilatkozata volt az, mely még nem azt válogatja, hogy mi magas, mi alacsony, hanem azt, ami kedves, vagy nem az. És mégis jól tudá e percben azt átgondolni, hogy ezáltal ő a szegény ifjúnak, ki órák óta gonoszabb kánpadon áll, mintha hangyafészekbe volna kikötve, kinek esze, műveltsége előtt elpirulhatnak sokan, kik odabenn a termekben ölik az időt, s ki maga pirulni kénytelen az uraságok inasai előtt, kikkel egy sorba állíták, kellemes érzést okoz.

Mindez ugyan sokkal csekélyebb dolognak látszik, sem hogy érdemes legyen róla beszélni; de ha megkérdezzük öregeinket, kik hasonló pályát hasonló úton futottak meg, mindegyik emlékezni fog közölök ilyen apró megaláztatásokra, mikén most már nagyot kacagnak ők magok is; de hogy még most is emlékeznek reájok, az mutatja, hogy igen mélyen kellett azoknak gyökeret verni a szívben, s a mély gyökér ágya mély seb.

Zoltán széttekintett az inasok között, kikereste magának közölök a legimpertinensebb arcot; a „szép” melléknévvel ismert lakáj volt az.

— Jancsi vagy Peti, vagy hogy hínak; hozz ki gyorsan két széket a veranda alá számunkra.

Azt ugyan nem hítták sem Jancsinak, sem Petinek, hanem Adolfnak; egy percig tétovázni is látszott, hogy tegye-e, ami parancsolva van, de nem volt bizonyos felőle, ha vajon nincs-e *hirtelen* keze az úrfinak, aminek a szennyét azután

semmi pártfogolás sem mosná le róla, s jónak látta inkább nagy durcásan engedelmeskedni.

Ha saját házánál találta volna Zoltán hajdani ismerősét, bizonyosan minden előítélet dacára legkisebb tétovázás nélkül karon fogta és a termékbe vezette volna; de itt ő is csak vendég volt; e helyen a jószívűség hasonló nyilatkozata szelesség lett volna, s jámbor ismerősét százféle zavarba ejtendé. — Jerünk a kertbe — monda neki —, ott beszélgethetünk, úgylis nagyon idesüt a nap a verenda alá.

Adolf éppen akkor ért oda a székekkel.

— Köszönöm, visszaviheted — monda Zoltán, s mellénye zsebéből egy féllásziást vett ki, kezébe nyomva az inasnak, s azzal továbbment, karjára öltve a jurátust.

Később, midőn szerencsénk leend ezzel a derék Adolffal megismerkedhetni, akkor megértendjük, hogy miért bánt vele oly elvető modorban Zoltán, ki különben maga volt a jószág, türelem és emberiség alárendeltjei iránt. A libériás Adonisz-nak igen sok és igen különös híre járt azon szédelgős körökben, mikért az őstiszta lelkű ifjú valami természetszerű gyűlölettel találkozott vele mindannyiszor, s szerette megalázní.

A két ifjú elbolyongott a kert tekervényein. Zoltánnak annyi kérdeznivalója volt, mikre a fiatal joggyakorló igen közönséges feleleteket adhatott.

— Régóta van Pesten?

— Közel egy esztendeje.

— Mégsem látogatott meg bennünket, pedig sokszor itt vagyunk.

— Ezért bocsánatot kell kérnem. Törvényszünetek alatt rendszeren utazunk, egyébkor pedig nagyon el vagyok foglalva.

— A főispán igen sok munkával terheli joggyakorlóit.

— Aki a jurátusi éveket mulatságnak nézi, az bizony ne menjen hozzá; de aki komolyan készül az ügyvédi pályára, arra nézve megbecsülhetlen az oldala melletti foglalko-

zás; sehol sem lehet annyi gyakorlati ismerethez jutni, mint nála.

— De ő megalázó munkával is terheli az oldala mellé esküdteket. Sokszor hallottam ebédek felett tréfákat mondatni afelől, hogy bánik jurátusaival, s nagyon szántam azon szegény ifjakat, pedig nem is tudtam, hogy ön is azok között van. De talán nem is igaz az mind.

— Igaz biz az — szól Kovács könnyű kedéllyel —, hajdúja jelen nem létében kitisztíttatja velünk csizmáit, testgyakorlat kedvéért fát is vágat, s fűtésre alkalmaz; éjszakán ha nagy sár van az úton, leszállít a hintóbul, hogy vigyünk a lámpást a lovak előtt; de mindezek sokkal mulatságosabb dolgok, mintsem megszomoríthatnának, s később jó hatással vannak; korunkban könnyen elkapja a világ a fiatalembert, a nagyságos úr minden órában eszünkbe hozza, hogy semmik vagyunk. S ilyenkor, midőn az emberrel annyira éreztetve van semmisége, oly erős vágyai támadnak valamivé lehetni. Óh, én bizonyára sokat fogok egykor köszönhetni a főispán úrnak.

Zoltán keble úgy emelkedett e szavaknál; sohasem feledte azokat el: *semmiből lenni valamivé*; önsorsát teremteni az embernek; becsülettel, önérzettel jutni el oda, hova másokat megnevezhetlen utak vezettek, vagy ahova mást születése helyezett. Érzé tán magában, hogy ő is képes volna arra, s szinte szégyenlé, hogy oly gazdag, mert sohasem fogja tudhatni, hogy mi annak az értéke, ami a szíven belül van.

A teremben ezalatt megszólalt a zene, természetesen nem cigány húzta, mert azt csak parasztmulatságokban használták; a nemzeti táncoknak, körnek, csárdásnak, még akkor híre sem volt, keringő és francia négyes uralkodott az előkelők termceiben. A báró úr igen jó táncos volt, a keringőt különösen remekül tudta járni, oly messze tartá magától táncosnéját, egész testét hátravetve, hogy ha ilyenkor egymást hirtelen eleresztik, a terem két különböző részébe fognak esni. Erről bizonyásgot tehetne Emánuel barátunk, ki dicső

mintaképét utánozva, próbálta már egypárszor az ilyen hanyatt esést.

Jelenleg éppen valami lármás francia négyest járnak. A szemközti párok báró Berzy Vilmával és Emánuel barátunk Katinkával. Katinka váltig keresi szemcivel Zoltánt, hogy merre lehet, de nem találja, s kénytelen beérni táncosával. A szövvényes quadrille nem megy végbe minden zavar és előleges értekezések nélkül, melyet az ifjú hazafiak oly komoly arcokkal végeznek el egymás között, mintha valami vitézi bajról volna szó. Báró Berzy a francia négyesben csak egyszerűen lépni szokott, melyet Emánuel barátunk rögtön utánoz, félreismerhetlen kinyomatával arcán azon öntudatnak, miszerint ő okvetlenül bámultatik.

A körülülő éltesb asszonyságok gyönyörködve nézik az ifjak mulatságát; köztük ül a tanácsosné és Szentirmayné is. Mindkettő elég fiatal és elég keresett volna ugyan még, hogy a mulatságban részt vegyen, de az anyáknak az a véleményök, hogy ha leányaik megnőttek, akkor már nekik nem illik táncolni.

A város felé nyíló erkélyen voltak a férfiak éltesebbjei, kik a könnyebbvéreük vigalmához nem tartanak többé igényeket, s szokás szerint vitatkoztak a nap érdekeiről.

Nem azok az emberek éltek akkor, akik most. Mai nap alig van ember a hazában, aki előremenni ne akarjon, s legfeljebb a haladás útjai tesznek a nézetek között különbséget; akkor még egy nagy, mozdíthatlan tömeg ült a nemzet lelkén, melynek nem volt egyéb elve, mint onnan meg nem mozdulni, nem hagyni nőni maga körül a fűvet, a nemértés bámulatával fogadni minden új eszmét, húzni ösztönszerűleg hátrafelé mindent, ami előre akar menni, minden új vállalatnál a bíráló háladatos szerepét játszani, s bontani ott, ahol más épít. Miért? Mert jól érezték, hogy ha egy új eszmevilág új életforgást hoz a közéletbe, az eddig *nem létezett* elemek túl fognak rajtok nőni, s ha a két lefolyt évtized után végignézzünk a közéleten, el kell

ismernünk, miszerint félelmük nem volt alaptalan, a világ növése eltakarta őket, s az újabb ivadék, midőn a „maradók”-ról hall beszélni, bátran azt hiheti, hogy azok csak a költő képzeletében éltek; úgy elvesztek, úgy elenyésztek.

Még — harminchétben milyen szép sokasággal voltak!

Rudolf akárhova tekintett e társaságban, egy elvbarátot nem talált. Akik körül voltak, iparkodtak szaloni, általános udvariasság szavaival, sztereotip szívességgel palástolni afölötti örömeiket, hogy őt itt láthatják a tanácsos villájában, kinek arcáról lehetett olvasni, hogy Rudolfot maga iránt bizonyos tekintetek miatt lekötelezve érzi, úgyszólván kezei közt tartja. Mik lehetnek ez igen erős kötelékek, mikkel a tanácsosnak sikerült a lélekerős férfit akaratahoz bilincselni, azt senki sem gyaníthatja, de hogy vannak, azt éppen úgy lehet sejteni Kőcserepy diadalából, mint Szentirmay feszült, csaknem aggályos magaviseletéből. Óráját gyakran nézi.

— Mit nézi annyit azt az órát a gróf? — riad rá Tarnaváry, ki sohasem engedi senkinek kibeszélni magát. — Tán csak nem akar bennünket idehagyni?

— Valóban kénytelen vagyok — válaszol Rudolf hidegen.

— Tán csak nem akar a komédiaház megnyitásán ott lenni? — monda a főispán, homéri kacagással fogadva e szép ötletét.

— Sőt igen.

E szóra a tanácsos úr közbefurakodott, nagy mosolyogva s felfelé fordított ravasz-édes szemekkel tekintve Rudolfra.

— Ah, az nem volna szép méltóságodtól, ha megfosztana bennünket azon élvezettől, hogy itt tisztelheszük.

— Magam is sajnálom, hogy kötelességeim így összeütnek, de megígértem valakinek, hogy el fogom kísérni odáig.

— Mit, kísérni? — pattant fel Tarnaváry. — Odatalálhat akárki is egymagában; mintha bizony olyan nehéz volna eltéveszteni Pesten a Kerepesi utat. Aki kísértetni akarja magát, fogadjon lámpásos gyereket.

Rudolf csendesen mosolygott.

— Aki kíséretemet igényli, az egy közhódolatban részese-
sülő személy.

— Kicsoda az? — kérdék egyszerre mind a körülállók.

— Ki az, ki az? — sürgeté aggudalommal a tanácsos úr.

Rudolf benső gyönyörűséggel legelteté szemeit a két
férfi arcán:

— Nem akarom fennhangon mondani, mert félek, hogy
kárt okozok ebben a szép társaságban.

A tanácsos úr és a főispán közelebb hajoltak hozzá, mire
Rudolf csendesen odasúgta nekik:

— A nádor...*

A tanácsos úr hűledezve tekintte szét, ha nem hallotta-e
még meg valaki.

— Méltóztatik átlátni — szólt Rudolf —, hogy a kíséret
tisztületét ezúttal elmulasztanom nem szabad.

— De nem ám, teringettét! — kiálta fütyköt vetve a
főispán, s jobbra-balra taszítva, akik előtte álltak, rohant ki
a teremmen keresztül az előszobába. — Audiát, audiát! Hol van?
Merre van? Hol a pokol fenekében jár?

A jurátus hallva főnöke szavát, sietett Zoltánnal a kertből
vissza.

— Miért nincs kéz alatt, mikor azt mondtam, hogy itt
maradjon? — rivall rá a főnök, tatár szemeit végigvillogtatva
rajta a sok kukta és groom újabb öröme.

— Bocsánatot kérek — szól közbe Zoltán szerényen —,
én voltam oly bátor barátomat néhány percre elfoglalni. Régi
ismerősök vagyunk.

Tarnaváry sózomondás nélkül nézi végig az ifjoncot. Nem
sokra szokta becsülni a fiatalembereket. Ennek ugyan félmillió

* Ez tény. Őfensége az üdvözült főherceg-nádor személyesen jelen
kívánt lenni a színház megnyitásán, s e szándékában történt változást
egyedül az akkori rendezőség elhamarkodása idézte elő.

jövedelme van, de az meg nem őrizné a lehordatástól, csak oly bátor és okos képe ne volna, s lehetne valahogy beleakadni abba, amit mondott.

Miután eléggé megnézte a fiút, ismét jurátusához fordult, kemény, durva hangon éreztetve parancsát.

— Audiát! Fogja be a fakóit (értsd a saját lábait) menten, s kutyagoljon (műszó a gyalogolás kifejezésére) le Budára szaporán a szállásomra; mondja meg a kocsisomnak, hogy fogjon be rögtön, s ne 10 órákor jöjjön vissza, hanem azonnal. A befogásnál maga is segítsen neki, hogy hamarabb készen legyenek. Értettük?

Kovács meghajtotta magát készséggel, s indulni készült.

— Egyebet nem parancsol nagyságod?

— Punktum. Elmondtam, ami volt. Úgy siessen, hogy hét óra előtt ismét Budán kell lennem; mármost csak nyargalándum. Kettőt lépjen egy helyett.

Buda onnan jó fél mérföld gyalog.

A cselédhad vihogva tekintgetett a gyalogpostának alkalmazott jurátusra.

Zoltán meglátta közöttük lovását, s odainté szelíden, nyájasan mondvá neki:

— Kérlek Mihály, nyergeld fel paripámat, légy szíves sietni vele; megengedi főispán úr, hogy lovamat átengedjem barátomnak, így sokkal gyorsabban megjárhatja az utat.

Tarnaváry, kit bosszantani kezdett az, hogy ez a fiú olyan szelíden beszél a lovásával, mintha mellékletet szándékoznék állítani az ő modorához, mellyel joggyakornokát traktálja, nagyon szeretett volna ez ajánlatnak ellene mondani, de az oly logice volt föltéve, hogy el nem fogadása lehetetlenné vált, miután ő saját maga ajánlotta a lehető legnagyobb sietséget.

A lovász elővezette a gyönyörű angol paripát és saját vezetéket, s Zoltán maga segíté felülni az ifjút, halkán tudtára adva, hogy mint szorítsa azt meg térdeivel, ha azt akarja, hogy lépést menjen, s mennyre húzza össze a kantárszárat.

A jó fiú bizony nem sokat ült lovon, nem is igen ügyesen tudott vele bánni. Az urasági lovászok vinnogyi kezdtek a főispán úr körül.

— Ki röhög itt? — ordíta az hirtelen, szétekintve közöttük. — Takarodjatok innen, eb az inge léhűtői!

Azzal megfordult sarkán, s visszament a terembe, kiirtva minden mosolygást a vele szembejövők arcáról haragos tekintetével.

Zoltán jól szívére köté lovászának, hogy vigyázzon az úton barátjára, s azután a vezetőkeket vigye egyenesen haza, mert ő a gróf kocsiján fog visszatérni, s azzal kezet szorítva barátságosan az ifjúval, útnak bocsátá őt, sokáig utána nézve.

Ezen ifjú sokáig fog emlékezni őreá, s az a kicsiny mag, mit gyermekteleg ragaszkodása a hú szívbe ültetett, lombos fája lesz egykor a hálának, melynek baráti árnya alatt jó lesz megpihenni a most mindenkitől irigyelt főrangú ifjúnak.

Midőn Zoltán a terembe ért; már vége volt a táncnak. Katinka reá támadt.

— Szép dolog ez, Zoltán, az egész tánc alatt elmaradni.

— Úgysem akadt volna párom — szólt az ifjonc féltréfásan.

— Tán nekünk kellett volna önt felkérnünk? — kérde Vilma, és Zoltán igen megzavarodott, midőn odatekintve ismét nem bírta kiállani e leány szemeit.

„Miért néz ez a leány minduntalan reám? — kérdezé magában. — Talán haragszik reám? Isten neki. Inkább nem is közelíték hozzá soha, csak ne haragudjék. Csak tudnám, mivel bántottam meg?”

— De valóban, Zoltán barátom — szólt közbe Emánuel barátunk —, ez nem gentlemanhez illő dolog. Ez nem lova-giasság. Ezért, ha oly jó barátok nem volnánk, párbajt kellene velem vínod, parbleu! életre-halálra. Nekem átellenesemnek kellett volna lenned. Így kénytelen voltam báró Berzyt választani. Aprópó: láttad-e már báró Berzyt táncolni a cancanont? Fameuse táncolja a cancanont és a chahut-t is; ma foi.

— Sz — sz! — hangoztatá Zoltán, ki jól tudta, hogy e derék táncnemek még a párizsi közhelyekről is el vannak tiltva dísztelen mozdulataik miatt, de Emánuel barátunk oly nyugodt ostobasággal beszélt felőlök, hogy nem lehetett elcsitítani.

— Én nem is tudom, hogy miért nem táncolják azokat a mi szalonjainkban? Báró Berzy azt mondja, hogy azok sokkal szebbek, mint a magyar csárdások, amiket a parasztlakodalmakban táncolnak.*

Szerencsére az inasok fagyaltat hordtak körül, s ezzel megzavarták a fiatal táncreformátor eszmejárását; azt azonban meg nem gátolá semmi körülmény, hogy ezért Emánuel barátunk, kanállal és csészével kezében, kifogyhatatlan elméncségek ne hordjon fel a kisasszonyok mulattatására, miket mind báró Berzytől gazdálkodott el.

— Ez a fagyalt olyan édes, mint a kisasszony — monda Vilmához fordulva —, azért nem szeretném, ha a kisasszony fagyalt volna, mert attól félnék, hogy megenném.

Ezt az elméncséget báró Berzytől hallotta Emánuel barátunk, ki azzal egy szép cukrászleányt tisztelt meg, s ami annak elég jó volt, de Kőcserepy tanácsos úr kisasszonyára kissé illetlen volt az alkalmazás, melyet Vilma megvető arckifejezéssel eléggé is iparkodott tudtul adni.

Ezalatt mint a futótűz terjedt el a társaságban, hogy nemcsak Szentirmay készül eltávozni, hanem még a főispán is, ki intézkedéseit mindig oly nagy zajjal szokta megtenni, hogy lehetetlen volt titokban maradniok. Az emberek kérdezősködtek: „Miért? Mi baj van?” Megtudták az okát, hosszú képök lett, elkezdtek sugdosni, szörnyűködni: „Még a főispán is elmegy a színházba!” Ki-ki fészkelődni kezdett a helyén, többen

* Hogy ezt nemcsak báró Berzy mondja, arról meggyőződhetik, aki nem restelli felkeresni a lipcsei képes újság tavalyi folyamát, melyben egy bölcs utazó szép és gyöngéd nemzeti táncunkat a francia korcsmák erkölcsstelen, buja botránytáncaihoz hasonlítja.

példálózni kezdtek a háziúr előtt, hogy talán már terhére is vannak, hogy nem jó későre maradniok, mert a hegyen nyaktörők az utak stb.; úgyhogy midőn a gróf neje vállára segíté a bajadérfátyolt, a tanácsos úr azon vevé észre, hogy a társaságnak fele talpra kerekedik, s készülni kezd hazafelé.

A tanácsos úr iparkodott mosolyogni. Magában pedig ezt gondolta: „Ez a Szentirmay úgy tett, mintha magát megalázta volna hozzám, pedig csak azért jött ide, hogy megszegyenítsen, hogy vendégeim szépét, javát elcsábítsa tőlem, s az én fényes mulatságomra ne maradjon itten más, mint akikre magam sem adok semmit.”

Az előkelő urakat, asszonyságokat lehetetlen volt marasztalni többé.

— Oda kell mennünk — mondák mindnyájan —, nemzeti vállalat, nem szabad pártfogásunkat megvonni tőle. Mit mondana a közönség, ha a páholyokat üresen látná? Itt eleget tettünk a barátságoknak, s oda most a kötelesség hí.

Egyszóval, amire gondolni egy óra előtt még nevetség és botrány volt, az egyszerre szent kötelesség, polgári érdem lett; az ifjak megszűntek elménckedni fölötte, az öregek félbenhagyták a fitymálást; a főispán úr, kinek kocsiját Kovács még az úton kapta, maga sürgetett legjobban mindenkit, hogy „Menjünk már, menjünk már!”

Az volt a legnagyobb bosszúság, hogy még csak marasztalni sem lehetett a távozni készülőket; Rudolf-fal együtt egy egész sora a hintóknak hagyta el a kéjlakot.

Szentirmay bírt annyi önuralkodással, hogy arcán nem mutatta diadalát, de még többel kellett bírnia Kócserepynek, hogy eltitkolja mély bosszúságát, midőn a távozókkal kezét szorít.

— Tehát nem tartóztathatom méltóságodat. De a grófnét talán mégis itt hagyhatná.

— Óh kérem, én féltékeny vagyok Rudolfot egyedül bocsátani — szólta Flóra, tréfával kerülve ki az egyenes választ.

— Legalább a fiatalokat hagyják itt nőm védelme alatt;

még csak most kezdtek mulatni. Kárpáthy úr úgyis látott annál szebbet is, jobbat is.

Zoltán megköszönte a szívességet.

— Nekem ez ünnep, nagyságos uram.

A hintó a teraszra járatott, Zoltán segíté felülni gyám-
anyját és Katinkát; neki szembe jutott az ülés a lyánkával.

Midőn búcsút vett a Kőcserepy-családtól, s Vilmára tekintett, ismét annak nagy, feddő szemeivel találkozék.

„Miért haragszik ez a lány rám? Hiszen oly távol tartom magamat tőle.”

Úgy sietett mellőle, s olyan könnyűlten érzé magát, midőn végre *kicsikéjével* szemközt ülhetett, s a kéjlakot nem látta többé szemei előtt.

Csak egy zavarta még; az a rózsabimbó, melyet Emánuel szakított Katinka számára. Mi szükség volt neki, azt a hajába tűzni? Föltette magában, hogy nem ~~te~~ odanéznél, de tekintete megint csak odatévedt.

Végre Katinka is észrevette. Eleinte el nem tudta gondolni, hogy Zoltán miért duzzog. Tán csak mutatni akarja mások előtt, hogy rajta hatalma van. „Ah, a rózsá!” — végre rájött. Lassan kihúzta azt kontyából, hogy csak alig állt benne, akkor kihajolt a hintóból, mintha valamit nézne, s a rózsá a legelső zökkenőnél kihullott hajából.

Anyja észrevette.

— Elvesztetted virágodat.

— Nem tesz semmit — monda Katinka —, kapok másikat; s elkérte azt, mely Zoltán gomblyukába volt fűzve, s azt tűzte hajába.

A két gyermek azután oly jókedvű volt az egész úton, mintha a mítoszi Istenek itala cserélte volna ki kedélyeiket.

Katinka egész a színházig tartotta vidám fecsegéssel az egész társaságot, Zoltán pedig olyan jóízűen kacagott azokon, mint aki soha vígabb dolgokat nem hallott.

Hét órakor tömve volt a színház, díszes, ünnepélyes

néppel; tele minden páholy a főúri renddel, és senki sem bánta meg, hogy ide eljött.

Kőcserepy úr kéjlokában pedig érintetlen maradtak a zselék és torták, a pompás mulatság leszállított értéke csak azok számára maradt meg, akiknek jelenléte senkit sem érdekelt. Emánuel barátunkon kívül, ki agyontáncolhatta és pezsgőzhette magát, senki sem vivázott a ragyogó röppentyűknek, mik az esti órákban hirdeték fennyen villogó tűzgolyóikkal a távol nézőknek, hogy ez órájában a nemzeti lelkesülésnek egy magyar főúr vigad ott — bosszúval és elnyelt keserőséggel szívében.

III. A KEDVES BARÁTOM URAM

Valaki által „kedves barátom uramnak”, „kedves ennek meg amannak az úrnak” címeztetni, csak valamivel kedvesebb, de igen kevéssel, egy pohár víznél, amit az embernek, mikor nem szomjas, meg kell inni. Mert vagy megtisztelő a cím, s akkor minnek oda a „kedves”, vagy bizalmas, s akkor minnek oda az „uram”.

Akinek hírhedt szokása volt minden embert kedves ilyen és amolyan címekkel szólítani, az tekintetes Maszlaczký Gábor úr, ki előtt már van szerencsénk bemutatva lenni, s ki, mint tudjuk, királyi táblai ügyvéd. Ennek annyira bevett szokása minden embert kedvesen fogadni, hogy egyszer így kezdte egy mandátum fulminatoriumért beadott folyamodását: „Kedves királyi tábla.” Ezt, meglehet, hogy csak-ráfogták.

Miután már volt szerencsénk vele találkozni, mármost légy szíves „kedves olvasóm uram” visszaadni neki a látogatást saját becses szállásán.

Pesten nem szokás három emeletnél magasabb házakat építeni, ami sokat tesz a város szépségére; az egész városban egyetlenegy ház van négy emeletű az Országúton, ezen ház az, mely minden órára *egy aranyat* jövedelmez a tulajdonosának; aki tekintetes Maszlaczký urat keresi, az őt ebben a házban fogja találhatni, természetesen a negyedik emeleten, minthogy ötödik emelet már nem adódik.

Itt lakik ő már minden emlékezetet meghaladó idők óta, azon módon, ahogy fiatal ügyvéd korában behelyezte magát két szobába egy előtornáccal; minden bútor, szekrény, pörtár a tompa és hegyes szegletekhez szabva, úgyhogy azokat más lakáson használni sem lehetne.

Az előszobában, mely minden türelmet megpróbáló csengetésekre szokott csak megnyílni, találunk minden időben egy vén jubilátus huszárt mint fiskális úr mindenesét, ki reggeltől délig elkefél egy pár csizmát meg egy köpönyeget, vagy pedig takarít nagy buzgósággal, de aminek semmi láttatja nincs.

Egy szalmaágy, egy porolófa és egy faladából áll az előszoba minden bútorzata, de úgy összevisza van az hányva mégis minden időben, hogy a gyakori látogató csak azon bír csodálkozni, hogy mint lehet e három bútor darabbal annyi változatosságot előidézni a rendetlenségben.

Innen a velünk szemközt levő ajtón bekopogtatván, az úgynevezett „kancellária” táru fel előttünk, melynek trapeziumában két roppant szekrény foglalja el a főhelyet; az egyik barnára van festve, a másik szürkére; amelyiknek félig nyitva az ajtaja, az tanúbizonyságot tesz arról, hogy tele van pörccomagokkal és protokollumok fóliantjaival; a másiknak zárja van kettő, abban féltettebb irományok lehetnek.

A fal mellett vásott bőrszékek terpeszkednek; némelyiknek nagyon jólesik, hogy a hátát a falnak vetheti, mert bizony széjjelmenne, ha kiszólitának a középre; valamennyinek inog-binog minden porcikája, ámbár vas „S”-ek tartják megpántolva, s a kikopott bőrből szabad után vágják a lószőrtöltelék. Régen milliomos lehet már az a zsisbárus, kitől ezeket a fiskális úr még ifjú korában perköltség fejében elkótyavetyélte s azóta nem jutott eszébe megújíttatni; szokott ugyan híre járni úgy minden második, harmadik esztendőben, mint a cserebogárnak, hogy a fiskális úr újra bútoroztatja szállását, sőt újat fogad, mert házasodik; hanem azután csak elmúlik az ismét, s marad minden a réginél.

Középen áll egy hosszú, zöld asztal, részszegekkel oldalvást kiverve, s leöntögetve itt-amott tintával. Azon fekszik néhány óriási terjedelmű könyv, hihetőleg corpus juris és egy öblös ólom tintatartó, szárig belevert írótollakkal, melyek igen szépen cikčákosra vannak faragva, némelyik szarvasbog formára metélve, mi arra mutat, hogy az íródiák még a hasznosban is szereti a szépet.

Ott ül pedig a megvetemedett székek egyikén a vén jurátus, Bogozy, és másolja az eléje rakott iratokat. Igen szépen ír, és hibát nem ejt, el nem hagy semmit, hozzátenni pedig, ha akarna sem tudna.

Húsz esztendeje már annak, hogy a „juratus tabulae regiae notarius” hangzatos címét viseli a vén sas, anélkül, hogy attól meg bírt volna vedleni valaha; minden évben megkísérté párszor, hogy keresztülessék, de oly fonák feleleteket ad a jámbor a vizsgáló bizottmány előtt, s annyira nincs ideája a törvénytudományról, hogy mindig visszakapja az aranyát; tudniillik hogy egy aranyat szokás a diplomáért fizetni, s ezt az aranyat kapja vissza.

Ami anekdota csak közforgalomba jött Verbőczy ideje óta a jurátusokról, az mind a jámbor Bogozyra vitetődik vissza; még azt is ráfogták, hogy ő volt az, kitől midőn a Rákóczi-féle notáról (hűtlenségi bélyeg) tudakozódott az illető cenzor, azt felelte rá, hogy a verseire nem emlékezik, de elfütyöli, ha kívánják; pedig ez már csak régi anekdota.

Ő a bűnbakja és mulatságtárgya húsz éven át a megújuló ifjabb ivadéknak, kik őt nem mulasztják el köreikbe vonni, s tréfát űznek a jámbor fiúból, ki egynémelyiknek közölök nagybátyja lehetne.

Néha egy éjszakáról a másikra eltivornyázik az ifjú kollégákkal, de azért reggel kilenc órakor pontosan ott ül a kancelláriában, hol húsz év óta másolja a diák és magyar replikákat, anélkül, hogy valaha más, fiatalabb által felváltatott volna; az a sok tintafecsk ott körül a padlón, mind az ő sokévi fáradságának

tanújele, nemkülönben annak, hogy ezt a szobát sohasem szokták felsikálni.

Ez éppen Maszlaczky úrnak való ember. Leír mindent, amit eléje adnak, mint a gép, mint a rajzoló golyaorr, s mikor leírta, ha a fejét leütnék, sem tudna egy sort is elmondani abból, amit leírt; azt sem tudja, halálítélet volt-e az vagy örökfelvállás. Fizetése harminc váltó forint; annyi volt hús esztendő előtt is. Sohasem kért többet. Nem disputál, nem akar okos lenni, a kíváncsiság nem gyötri, hogy a processzusok titkaiban fürkésszen, s még ha ittas is, zárt kapu az ő ajka, melyen szó ki nem jön. Mintha csak a fiskális úr számára volna teremtvé.

Most kocogtassunk a benyíló ajtaján. „Szabad!” Nem egészen pókhálómentes hálószoza tárul fel előttünk, mely oly hosszú és keskeny, hogy a közepén álló, fénymázás, gömbölyű asztalt mindig jobbra vagy balra kell taszítani, ha valaki az egyik végéről a másikra akar menni, hogy elérjen mellette.

Az ablaknál van egy írószekrény, gondosan bezárva. Abban, senki sem tudhatja, hogy mi lehet! Előtte támlátlan vasszék, gömbölyű szélvánkossal. Az asztalon túl hosszú bőrpamlag, de melyhez lehetetlen hozzáférni, mert az asztal előtte áll; nem is azért van ott, hogy ráüljenek, hanem azért, hogy legyen mire lerakni a sok patvar pörös ügyet és ügyes perpatvart, mikkel azonfelül az egész szoba minden bútorzata úgy teli van halmozva, hogy a látogatónak nem marad hova letelepedni.

Körül a szoba falain szép hölgyek arcképei láthatók különféle kiadásokban, acélmetszetek, olaj- és vízfestmények, könyomatok, pasztellrajzok és sziluettek; ezek mind évről évre válogatott imádottai voltak a fiskális úrnak, kiknek udvarolgotott, mikor ráért, kiket szándékozott elvenni, kiket sokáig kerületgett, s kik azután mind máshoz mentek nőül, s azóta mind családos anyák, boldog nők és a többi . . .

Egy tükör nincs az egész szálláson, ami azt bizonyítja, hogy a fiskális úr nem hiú ember. Az ágya fölött ketyeg egy falióra, s előtte hever egy pár hímzett papucs, valami hűtlen emléke. Ebből áll minden fényűzése.

Maszlaczky úr odahaza nem sokat törődik a világgal, aki őt látogatni megy, az okvetlenül azért megy oda, mert rá van szorulva, mert eszéhez kénytelen folyamodni, s az fogadjon úgy mindent, ahogy talál. Nők nem járnak őhozzá, semmi ürügy alatt; a fiskális úr otthon legkevésbé galant ember. Másutt egészen más a dolog; ott az ember nem saját ura, de otthon érezze mindenki, hogy ő az úr, s akinek nem tetszik a poros székre leülni, maradjon állva.

Azon helyzet, melyben őt belépésünkkor találjuk, legkevésbé alkalmas arra, hogy bennünk valami különös tiszteletet gerjessen. Éppen ülőfürdőben ül, egy alacsony spanyolfal mellett, melyből csak a feje látszik ki.

Ha észrevenné, hogy itt vagyunk, egy cseppet sem zsenírozná magát, amiről rögtön meggyőződhetünk, amidőn a vén huszár belép az ajtón, s jelenti hangosan, mintha a gazdája is süket volna:

— Őnagysága báró Kárpáthy Béla úr kíván tisztelkedni.

— Hát csak jöjjön be! — ordít rá Maszlaczky anélkül, hogy helyzetén változtatna. — Eressze kend be!

— Alázatos szolgája, — alázatos szolgája, á—szolgája!

A jövevény köszön jobbra balra mindenkinek, még a zárt almáriomoknak is. Azt képzei, hogy ahová ő lép, ott mindenütt excellenciás és méltóságos urak ülnek körös-körül, pedig nincs a teremben senki más, mint fráter Bogozy, az pedig fel nem pillantana írásából egy loért.

Kárpáthy Abellino úr őnagysága, dacára előrehaladt éveinek, most is tökéletes gavallér; kár ugyan, hogy nem járhat többé hintóban, ami kivált ily erős időben nagy biztonság volna; de pótolja e hiányt esernyővel és sárcipőkkal, mely

utóbbiakat még az előszobában lerakott, s előttünk már úgy áll, mintha skatulyából vették volna ki.

Nagy kín lehet rá nézve az élet. Minden mozdulata arra van számítva, hogy testi fogatkozásait elrejtsé átalok; mikor lép, úgy húzza bal lábát, mintha negédesen lejtene, miáltal alkalmatlan köszvényétől származó biccenését palástolja; mikor leül, velőig hasgató fájdalmat érez térdében, s olyankor mosollyal álarcozza kínos szisszenését; ha valakivel beszél, fejét úriasan hátraveti, s a lefüggő hajbodor eltakarja a fülébe alkalmazott hallócsigát, mely elárulhatná, hogy büszke fejtartása onnan ered, mivel nagyothall. Mosolygásában mértéket kell tartania, mert különben az aransodronyok helyei meglátszanának fogain. Éspedig ő még folyvást szereti a vidám társaságokat, ahol beszélni, fecsegni, fűrgenckedni, nevetni lehet, s azt hiszi, miszerint senki sem veszi észre, hogy ő nyomorék. Nyomorék kívül úgy, mint belül, száanalomra méltó nyomorék. Olyan száanalomra méltó ember, kiből minden tehetség kiveszett valami rosszat elkövetetni, csak az akarat, csak az ösztön maradt meg rá.

Még egyszer meghajtja magát a szobában, roppant nád-pálcájával oly módon lendítve, mintha azt nem is azért viselné, hogy rátámaszkodjék, s azzal benyit a tekintetes úrhoz.

Első pillanatban nem látja meg, hogy merre van, s csak úgy vaktában bocsát előre egypár alászolgáját, hanem egyszerre kinyúlik a spanyolfal mellől Maszlaczky úr kurta keze, s hangzik éles, fűlbeűró szava.

— Ah, kedves báró úr! Csak tessék leűlni addig, kedves báró úr. Mindjárt egyszeribe. Csak még három percig kell a vízben űlnöm. Ne oda tessék űlni a papirosokra, inkább amoda; no ott is papiros van, majd mindjárt; audiát Bogozy, mondja meg a Tamásnak, hogy hozzon be egy széket a nagyságos űrnak.

Minthogy pedig Bogozy éppen a sor közepén van, s ki akarja a tintát írni a tollából, s minthogy Tamás oly sűket,

hogy fráter Bogozy rapportját arra érti, miszerint menjen el zsemlyéért a pékhez, s azt meg is cselekszi, a jurátusnak pedig nem kötelessége széket hordani a kliensek után; tehát a nagyságos úrnak módjában van addig a három percig állva maradni, amíg Maszlaczký úr elvégzi fördését, s számára egy széket kiszabadít a papírcsomagoktól, amire leülhessen.

— Ebben a pillanatban szolgálatjára állok, csak egy kevéssé meg akarok mosdani. Megengedi a nagyságos báró.

Vagy engedi, vagy sem, Maszlaczký úr nekigyürkőzik, s egy tál víz előtt oly kegyetlen mosdást visz véghez, amelyet megirigyelhetne akármelyik török dervis; úgy megdörzsöli, megmarkolássza saját ábrázatját, mintha az egy idegen emberé volna, akinek fogadásból képére mászik, azután pedig erős, durva kendővel megsúrolja mosdott részét, hogy attól lehet tartani, miként ledörzsöli róla a régi bőrt, s új ábrázattal fog előállni.

Abellino kénytelen addig magát azzal mulattatni, hogy pálcája nagy, aranyos gombját a szájába fúrja, s titkos bosszankodással tekint a fiskális úr sűrke fejére, ki nem szűnik meg apróra vágott haját egyre-másra zsúrolni.

Ahogy először láttuk a fiskális urat, akkor szép barna haját viselt, elől magasra viaszolt üstökkel, hanem vendég-haját ő otthon nem szokta koptatni, s éjszakára rendesen leteszi, s bizalmas emberei előtt sűrke fővel mutatkozik.

Mint bántja az Abellinót, hogy ez a lateiner, ez a diákból lett nevezetesség őt bizalmas emberei közé számítja!

Végre elkészül füleivel és fogaival Maszlaczký úr, s egy tarka virágú hálókabátot felöltve, szolgálatjára áll a nagyságos úrnak, kinek, mikor még Párizsban lakott, még a látogató-jegyét átvenni is megbántás lett volna hálókabátban.

— Hát, hogy mint van a kedves nagyságos úr? Mivel szolgálhatok a kedves nagyságos úrnak? Minek köszönjem ezt a szerencsét? Javul-e a köszvénye a kedves nagyságos úrnak?

A kedves nagyságos úr nem tartotta érdemesnek erre a sok haszontalan csiribiri kérdésre felelni, hanem ő kérdezett:

— Hogy áll a pörünk, uram?

A fiskális úr felhúzta az egyik vállát meg az egyik szemöldökét, s igen száraz hangon válaszolt:

— Bizony nem a legjobban, kedves nagyságos úr; mondhatnám, elég rosszul.

Abellino meghökkent.

— Hogyan értsem ezt?

— Igen olyanformán, hogy a pörünket aligha újra nem kell kezdenünk.

— Ah, pardieu fiskális úr, ez rossz tréfa, ilyen tréfákhoz én ma nem vagyok diszponálva.

Az ügyvéd caligulai hidegvérrel folytatá a kínozást.

— Valóban, ezt komolyan mondtam; ott állunk, ahol ezelőtt tizenhárom esztendővel. Újból kell kezdenünk.

— Én nem kezdek semmit! — kiálta türelmetlenül Abellino. — Én nem várok tovább! Én ítéletet akarok látni. Nem bánom, dűljön jobbra vagy balra a pör; én ítélet alá akarom bocsátani.

— De nem akarom én! — süvölte Maszlaczky úr, túlkibálva tűzbe jött kliensét; a pör éppen úgy az én érdekem, mint nagyságodé. Ha én elvesztem a pert, költségemet, fáradságomat senki sem téríti meg, mert nagyságod apanagiuma magának is kevés; azért hagyjon engemet a nagyságos úr a magam útján menni, s ne elegendjék olyan dologba, amihez nem ért.

Abellino átlátta, hogy sem gorombasággal, sem hangerővel e férfiút felyül nem múlja, s csendesebb akkordot kezdett.

— Barátom uram! Azt csak megengedi talán, hogy a saját ügyem mibenállását tudni akarom?

Maszlaczky úr felugrott székéről, s elkezdett alá s fel járkálni apránként pattogva.

— Tudni akarja! Nem olyan gyerekség az. Azt a leggyakorlottabb prókátoroknak is dolgot ad megérteni. Furcsa.

Minttha azzal jobb lenne a dolog, ha nagyságodnak elmondom. Ha én nem tudok tanácsot adni, akkor az egész országban senki sem tud. Az egész idea éntőlem jött; azt tudhatja nagyságod, hogy ahány ügyvédet felszólított, hozzá sem mert fogni egy is. Egyedül én mertem belevágni; hát ki tud énnekem még tanácsot adni?

— Kérem, édes fiskális úr — könyörge Abellino szelíden —, nem akartam én megbántani, csak lássa, nyugtalan vagyok, szeretném tudni ügyem mibenlétét.

— Jól van, elmondom — szólt Maszlaczky megnyerve Abellino szelídsége által. — De azután közbe ne vágjon kedves nagyságos úr, mert én tudom, hogy mit beszélek, s értek az informáláshoz, tehát tessék hozzám közelebb húzni a székét!

Ezzel zárt szekrényét kinyitva, annak egyik fiókjából egy összekötött pörnyalábot húzott elő, melynek borítékjára nagy betűkkel volt felírva:

„Kárpáthy contra Kárpáthy.”

Ez tehát az emlékezetes pör.

Abellino kényelembe iparkodott magát tenni kényelmetlen ülőhelyén, s kezét feje alá tette, tenyerét füléhez tartva titkosan, nehogy egy szót elszalasszon a mondandókból.

— Mielőtt az ügyállás leírásához fognék, jó lesz kedves nagyságodnak emlékezetébe hoznom a pör alapját, mindenekelőtt pedig megengedi kedves nagyságod, hogy pipára gyűjtsek.

— Csak tessék.

A pipa füstölt; az ügyvéd elkezdé a Kárpáthy-pör körülményeinek összeállítását, mely valóban hasonlított egy kisregényhez.

— Látja kedves nagyságod, mily zárva tartom ezen pört, ember szeme ezt nem látja soha, kivéve a bírákat és az ügyfelek prókátorait; még maga az alpörös személy, Kárpáthy Zoltán sem tud felőle, gyámnoka ügyködven helyette. Minden betűt magok az illető felek írnak bele, s valahányszor előveszik az

ítélőszézsékeken, még a jurátusokat is kiküldik a teremből. Ebből ől láthatja nagyságod, mily fontos és rendkívüli per a Kárpátháthy contra Kárpáthy.

At Abellino ez unalmas bevezetés alatt azzal mulatta magát, hogy ny ujjával nagy betűket irkált ama gömbölyű asztalra, mire az azt poros voltánál fogva igen alkalmasnak találta. c

M: Maszlaczyk úr nagy lélegzetet vett a pipából, s folytatá:

— — Kedves nagyságod, a dolog így áll. Kedves nagyságod még jó; jó fiatal korában méltóztatott elpazarolni atyai örölyét . . .

— — Ugyan ne kezdje hát Ádámnál, Évánál! e

— — Instálom! Én nem vagyok kedves nagyságának panegiristájátája, aki csak olyan dolgokat mondjon el, amik kedves nagyságának életében dicséretre méltók, sem pedig anekdoták gyűjteményének írója, amit hátulról is lehet előre olvasni; hanem én ügyvéd vagyok, ki ha valamit előad, annak logikai összeállításban kell megtörténni. Azért semmire se felejtse azt kedves nagyságod: „Ezt már tudom, ezt már nem akarom hallani.” Rekapituláljuk. f

At Abellino kénytelen volt figyelmezní, nehogy olvasmit szalasszsson el, amit még nem tud. g

— — Miután saját vagyónát elverte kedves nagyságod, igen te természetes óhajtással fordult nagybátyja, s nagyságos Kárpátháthy János úr felé, kinek félmilliót jövedelmező birtoka szintén:én nagyságodra volt szállandó. Ezt nagyságod: már gyermekmikorában tudta, mert midőn édesatyja meghalt, János úr már már akkor is túl volt az ötven éven, s oly életmód n ellett, amilyetyet ő viselt, lehetetlen volt attól tartani, hogy családot hagyjon maga után. Azonban az évek haladtak, s a gazdag nagybátyja mégsem akart meghalni, mi kedves nagyságodra nézve se a körülmények nyomasztósága mellett majdan ténthetlenné ké kezdett válni, s kedves nagyságod nem vala rest akéscdelmes es halál siettetésére mindent elkövetni, amit alkalmasnak talált. t.

At Abellino indulatosan közbe akart vágni. u

— Csak ne szakítson félbe — rikácsola Maszlaczký úr —, ez úgy van, ahogy mondom, ezt a törvényszék előtt sem lehet eltagadni; koporsót küldött nagyságod nagybátyja neve napjára, mire azt szinte halálosan megütötte a guta. No jól van; tréfa volt, azt mondja nagyságod. Hanem ami azután következett, az többé nem lett tréfa. Az öregúr efölötti bosszújában megházasodott, elvett egy nagyon rossz hírű családból való leányt. No, itt tessék megfogni a történetek csomóját, mert ezen fordul meg minden. Nemde azért vette el e leányt, hogy nagyságod bosszújára örököszt hagyjon maga után. Ez világos. És éppen ezért vett egy oly kétértelmű családból való leányt, hogy ez a föltétel annál valószínűbb legyen. Ő maga ekkor már hetven esztendő volt. És íme, amitől félni lehetett, az kedves nagyságod vesztére megtörtént; a nő anya lett, s midőn kedves nagyságodnak kellett volna a megürült kárpát-falvi jószágba bevonulni, ugyanakkor egy kis fiúcskát kereszteltek a kastély templomában Kárpáthy Zoltánnak, aki nagyságod boldog álmait a legelső sírásával, mellyel a világra jött, semmivé tette.

— Tovább már! — nyüzsgött Abellino nyughatatlanul.

— Csak rendén. Nagyságod kegyetlenül meg volt csalva; a dolus malum világos; ez több mint csalárdság, ez stellionatus! Valakit törvényes örökétől ily nyilvánosságos módon megfosztani. Hiszen vannak rá esetek a bibliában meg a krónikákban, hogy hetvenéves férfiaknak még fiaik születtek, de azok mind nem oly kicsapongó életmódot követtek, mint nagyságod urabátyja; tehát nem égre kiáltó-e ez?

— Jól van, jól van. Mit ér, ha én helybenhagyom?

— Én csak logikai következtetésem elismerését kívántam. Kedves nagyságod meg volt csalva, semmivé téve; futott ügyvédekhez, törvénytudókhöz. Senki sem nyújtott biztatást. Ne tessék hinni, hogy azért, mintha nem tudtak volna; hanem mivel nagyon kockáztatott vállalatnak tekinték oly ügyet megkezdni, hol az alpörös egy oly nagybefolyású, oly —

érdemei szerint-e vagy nem, az más kérdés — köztisztelőben álló férfi, mint az ifjú Kárpáthy örökös gyámtyja, gróf Szentirmay úr, kinek emellett még felszámíthatlan gazdagsági források is állanak rendelkezésére, míg a felperesi ügyvéd — megbocsát kedves nagyságod e kitételért — a pör bevégeztéig még a költségeket is maga kénytelen fedezni, amint cselekszem én már tizenkét esztendő óta.

Itt megállt Maszlaczký úr, mintha időt akarna engedni a bárónak, hogy e szívességeérti hálaérzeteit szavakba foglalhassa, de ami annak eszében sem volt, s így folytatá tovább:

— Végre hozzám vetődött kedves nagyságod e panaszával, s én felvállaltam azt. Megvallom, nem az ígért összeg, mely ügyis nagyon bizonytalan, késztetett rá, mint inkább tulajdon szenvedélyem. Nekem szenvedélyem a szép per. És ez szép per fog lenni. Még csak ezután lesz az. Amilyen egy században fordul elő egy. Uram, egy szépen kiszámított, keresztülvitt ügy gyönyörűbb a legnagyobbszerű ütközetnél. Itt egy nyugodt kombináció, ott egy fortélyos csavarulat, majd egy döntő oklevél közbehajított Brennus-kardja, a pszichológiai hálózat, mely az ellenfelet megkötözi, a figyelem félrevonása a veszélyes helyekről s élénk ostromlása a talált gyöngéknek; az igazság meggyőző kiderítése ott, hol egy írott betű nincs, melyből kiindulni lehessen — ezek az igazi ügyvéd élményei; aki ezekhez nem ért, aki csak azt tudja, azt látja, ami előtte van, aki nem képes magát beleélni a pörébe, s csak a tripartitumból puskázik, az maradjon a falujában tyúk-prókátornak...

— Éspedig íme ön is elveszti a pörömet! — szólt közbe Abellino, kit bosszantani kezdett ez a felszított dicsekvési tűz.

— Csak lassan, kedves nagyságos úr; azt még nem mondtam, hogy elveszítjük a pert. Megverték, de le nem győztek bennünket. Visszavetettek, de el nem űztek. Az első kiindulási pont gyenge volt, másikat kell keresnünk. Első vázlatunk az

volt: bebizonyítani, miszerint Kárpáthy Zoltán *nem lehet* Kárpáthy János fia. Itt két dolog volt kiderítendő: az egyik néhai Kárpáthy Jánost illeti, a másik meghalt nejét. Az első pontra számtalan bizonyítványunk van, és azok kielégítők. Az az előnyünk van, hogy a fővádlottak meghaltak, és nem védhetik magokat többé. Megeskettük Kárpáthy János orvosait, egykori cimboráit, a parasztleányokat, kiket udvaránál tartott. E részben több bizonyítványunk van az elégnél.

— Reményelem, hogy ez a per nemigen fog nyomtatásban napvilágot látni — szólt Abellino kacagva, kinek e percben is leginkább a helyzetek frivolitása tűnt fel.

— Nem is arra való. Az ilyen titkok csak azért idéztetnek elő, hogy az igazságot segítsenek kideríteni, s miután megtevék szolgálataikat, ismét az örök hallgatásnak adatnak által. Senki sem tekint azokba, mint csupán olyan emberek, kiket esküvés kötelez a hallottakból semmit ki nem mondani. A közönségre nézve mindez mély titok marad.

— De a végeredmény? Ez mégsem maradhat titok.

— Igen. Átlátandja kedves nagysád, ha végighallgat, miszerint én tudom, mit cselekszem. A néhai Kárpáthy Jánost érdeklő ponton kívül még egy másik is volt, amit fel kelle derítenünk, Kárpáthy Jánosné néhai Mayer Fanny föltételezett hűtlensége. És ez volt a fő pont, ez volt az Achilles-sark. A megholt úrnőre senki sem bírt semmi gyanút okozó ténytet felhozni. A világ szemei előtt feddhetlen életet élt. Mi iparkodtunk gyanúinknak családjá hírnevében alapot keresni; felhoztunk égre kiáltó dolgokat, mik a Mayerék házánál történtek, nénjei életmódját, piaci hírré vált botrányokat; mindezeket megcáfoló ellenfelünk azon egyszerű ténnyel, miszerint Mayer Fanny gyermekévei óta idegen háznál neveltetett, rokonai romlott körétől távol, szigorú, erényes emberek között. Csupán egy szalmaszálunk volt még, amihez ragaszkodnunk lehet: azon eset, ami egykor méltóságod és Mayer Fanny között történt.

— Uram! — kiálta felkelve helyéből Abellino, a felháborodás teljes indulatosságával.

— Ne tessék indulatba jönni, kedves nagyságos úr. Én tudom, hogy erről kedves nagyságod nem örömet hall beszélni. Egy nő által megcsaladni. Ez olyan kényes dolog, amire senki sem szívesen emlékezik. Megengedem. Azonban nekünk szükségünk volt erre a perben. Ha bebizonyíthattuk azt, hogy Mayer Fanny egykor elfogadta nagyságod ajánlatát, mely őt nemigen törvényes állással kínálta meg, akkor megsemmisítő annak erkölcsi értékét. És az öreg Mayerné már kész is volt rá, hogy ez alkudozások folyama iránt tanúskodjék. Csodálkozni méltóztatik. Óh, ez az asszonyság, aki képes volt eladni leányát, eladja az unokáját is, kivált miután ez mit sem akar róla tudni. Az ígért jutalomért letette volna az esküt, melyre szükségünk volt.

— Ön igazán ördögös egy fiú, Maszlaczký.

— Dehogy vagyok az, kedves nagyságos úr. Egész számításom dugába dőlt egy igen egyszerű körülmény miatt: a tekintetes királyi tábla megtagadta Mayernétől az esküt; juramentum contra pudicitiam!

Abellino a bosszú és csalatkozás keservével sóhajta fel:

— Eszerint perünknek vége van.

— De nincs! — kiálta felugorva élénken a fiskális, mint egy kis bodzabélbáb. — Éppen most jövünk az igazi útra. Tizenkét évig kutattam, fürkésztem e perben; családok mélyseges titkait lestem el, elvetett szavakat hordtam rakásra, s itthon összeállítottam azokat, és most, midőn ellenfeleink azt gondolják, hogy levertek bennünket, éppen most kerülünk felül, s amidőn ők bennünket megcáfolni iparkodva regényes nimbuszal vették körül Kárpáthynét, éppen általa adták kezembe a kulcsot, mellyel én e rejtély zárait fel fogom nyitni.

Az ügyvéd arcának ragyogásán látszott, mennyire meg van elégedve dialektikájával önmagában.

— Ez ideig csak igen általános pontok felett civakodtunk; én engedtem embereimet belehevülni a munkába. Most következik majd a specifikus támadás, az eddigi csak megszállás, csak hadkészület volt; most következik a réslövés, az ostrom.

— Valóban, hosszú megszállás volt; tovább tartott a trójainál.

— Csendesen, kedves nagysád. Nekem szükségem volt erre a tizenkét esztendőre, okvetetlen szükségem. Majd meg fogja kedves nagysád azonnal érteni, hogy ez elmúlt tizenkét év és még néhány lefolyandó év eredménytelensége nagyszerű eredmény reánk nézve.

Az ügyvéd benső örömmel mosolygott, mutatóujjával orrcimpáját pirosra dörzsölve.

Abellino egész lelkével rajta függött.

— Nekem régóta megvan az emberem, aki ellen egyenesen fogom intézni támadásomat — folytatá az ügyész. — Nem a megholt Kárpáthy, nem annak neje, nem fia áll többé velünk szemközt, hanem valaki más, ki önmagát észrevétlenül adta kezembe; évek lefolyta alatt lassan körülhálózta, s nem is gyanítva, hogy minden elejtett szavából egy göcs támadt, mely őt törben tartja, mint az ostoba fürjet.

— Ki az?

Maszlaczky sügni akarta a nevet, azonban eszébe vevé, hogy ezt Abellino nem fogja meghallani; azzal kinyitá a kancellária ajtaját, s rákiáltva Bogozyra: „Nézze meg fráter: be van-e zárva az előszoba ajtaja?” míg ez künn járt, azalatt odasietett Abellinóhoz, s tölcserül idomított markán keresztül fülébe kiáltá:

— Ez gróf Szentirmay Rudolf!

— Valóban! — kiálta fel Abellino örvendő arccal, mely azonban hirtelen ismét elébbi feszültségébe tért vissza. — Nem értem.

— Majd mindjárt megmagyarázom — szólt Maszlaczky úr, felülve kerek székére.

E pillanatban csengettek. Bogozy morogva ment az ajtót kinyitni. Ezalatt Maszlaczký sebtében összeköté a percsomagot, elzárta szekrényébe, várva, hogy ki jó most.

Csak az öreg Tamás volt. Hozott egypár vajasszarvast a péktől, s azokat letette az asztalra.

Maszlaczký úr elvette a szarvasokat a tányérról, megropogtatá, egyet kettétört, és a szájába dugá:

— Felséges szarvasokat sütnék itt Pesten. Nem tetszik kedves báró? Én minden reggel ilyet eszem kettőt, ez az én reggelim. A kávé nekem nem jót tesz. Ellenben ezeket a szarvasokat igen jól tudják sütni. Csak az az egy hibájok, hogy napról napra kisebbek lesznek. Jurátus korunkban éppen kétekkorák voltak. Nem parancsol egyet, kedves báró?

A becsületes férfiúnak igen jó életműszerei lehettek. Legkevésbé sem látszott étvágyára hatni azon körülmény, miszerint ő e percben éppen egy egész család lételének megmérgezésén járhatja elméjét, oly nyugodt lélekkel ropogtatta a vajasszarvasokat, teljesen átengedé magát a szibaritai élvezetnek. Abellino már bánni kezdé, hogy az egyik szarvast el nem fogadta; legalább úgy hamarább készen lettek volna vele.

Végre elgyűrte az utolsó falatot is, s leütve tenyereiről a morzsákat, folytatá magyarázatát:

— Én egyenesen Szentirmay grófot vádolom házasságtöréssel.

Abellino maga is összeborzadt e szavakra.

— Ez veszélyes játék.

— Ez nem játék. Bizonyítványok vannak kezeim között; óh, annyi éveken keresztül nem hiába jártam én ezen gögös nagyurak között — bocsánat, nagyságod is közölök való —, ők azt hitték, hogy én vagyok az ő bolondjuk . . . Bizonyítványok vannak kezemben!

S ezt mondva diadalmasan ütött bezárt szekrénye írólapjára rövid tenyerével.

— Azon buzgóság, melyet a gróf gyámfia ügyében

tanúsított, alkalmat nyújtott nekem a közte és a fiú szülői közt létezett viszony kifürkészésére. Kutatásaim célhoz vezettek. Világos, hogy Szentirmay egy egész hetet töltött a Kárpáthyak madarasi kastélyában, amidőn az öreg Kárpáthy, nem törődve nejevel, engedé őket mulatni egyedül, a grófnő egy akkori szobalyánya bizonyítja, miszerint ugyanez időben oly éles családi viszály támadt a gróf és neje között, hogy a grófnő több napokon át bezárta szobáját férje előtt. Ez fontos körülmény. Rövid idő múlva egy társaságban férfiak tréfás célzatoakat mondának Kárpáthy né felől, amidőn Szentirmay gróf közbelépett, s mindenkit párbajjal fenyegetett, aki e nő felől tiszteletlenül szól; a haldokló nő halálos ágyán azt kívánta, hogy gyermeke Szentirmay gyámsága alá adassék, mit a halál révén levő férje meg is erősített; a gróf éltes nőrokona, Marion kisasszony többször említé kötekedve, hogy az ifjú Kárpáthy Zoltán arca mennyire hasonlít Rudolf gróféhoz; azontúl a gróf gyöngéd, valóban atyai szeretetének nyilatkozványai mind megannyi tanúbizonyságok, melyek őt kompromittálják. Ha megvan a kezdet, önként jön a folytatás; egy pont, egy adat tízet húz maga után. A grófnak vannak ellenségei, pártviszályosai, elkergetett cselédei, sértett hivatalnokai, azok mind sietendnek, ki bosszúból, ki jó remény fejében ellene adatokat szolgáltatni, apró eseményeket kigömbölyített tényekül adni elő, miknek összegéből én, mint a napvilágot fogom kideríteni a súlyos vád eltagadhatlan alakját; ily módon, uram, gyilkosságokat is hoztak már napfényre; rémséges bűnöket, mik az emberi szívek fenekére voltak elásva, sikerült a törvénytudóknak lélektan és bölceleti eljárás útján napfényre hozni, s ez nem csekélyebb büntett bármelyiknél azok közül, miket Pitaval velünk megismerttet.

Abellino egészen megittasodott az ügyész ékesen szólásától. Felkelt, nyakába borult és megölelé: — „Uram, ön nagy ember!”

Azután visszaült székére, még egyszer elmondva:

— Ön nagy ember.

Maszlaczky nem szerette, ha dicsérték; ő nagyobb arisztokrata volt, mint azok, kik inasaik gombjaira is címereiket veretik; ő észére volt dölyfös, s még az is bántotta, ha valaki dicséri, mert hisz azt, hogy ő okos ember, éppen oly megszkott eszmének lehet tekinteni, mint hogy egy grófot méltóságos úrnak hínak.

Abellino pedig magánkívül volt örömeiben.

— Ah, az öröm elfojt annál a gondolatnál, hogy ezt az embert, ezt az örökké gyűlöletes embert összetörjük. Nem a vagyon, nem a gazdagság reménye éleszt föl, hanem az, hogy őt megalázva, megbecstelenítve lássam, botránykőre állítva ostoba imádói előtt. Ennek örülök, ez jólesik.

— No ebben a gyönyörűségben aligha fog részesülni, kedves nagyságod — szólt közbe szárazon Maszlaczky.

— Mit beszél ön ismét? — kérde Abellino elbámulva. — Hát bolonddá tart-e engem, vagy gyermek vagyok én, hogy egy percben felbízta, másokban lehűt?

— Én csak annyit ígértem, amennyit teljesíteni fogok: a Kárpáthy-uradalmakat mostani tulajdonosától visszavenni. Amit kedves nagyságod oly örömmel vár, Szentirmay gróf botránykőre állítását, erre nekem egy csepp szükségem sincs.

— Ön fél!

— Nem félek. Senkitől sem félek. Párbajt nem vívok, ezt már régen kimondtam, ahol pedig tollal kell harcolni, ott helyálllok magamért akárki ellenében. Én Szentirmay gróf ellen odáig vihetem a dolgot, ameddig nekem tetszik; de nekem szubsztrátum kell és nem skandalum.

— Folyvást nem értem, amit ön beszél.

— Azt elhiszem — szólt az ügyvéd nyugodt büszkeséggel.

— Az nem is oly egyszerű. Ha értené a törvénykezések folyamát, belátná a bizonyítékok súlyát kedves nagyságod, akkor meg tudná különböztetni azt, miszerint az általam felhozott vádterv által annyit elérhetünk ugyan, hogy ha

nyilvánosság elé kerül a pör, ami végítélet folytán megtörténik, akár ellenünk, akár mellettünk szóljon az, ezáltal gróf Szentirmay a világ szemei előtt meg van bélyegezve, családjá előtt gyanúba hozva, közte és az ifjú Kárpáthy között kiegyenlíthetlen szakadás előidézve.

— Én éppen ezt akarom elérni.

— Én pedig éppen ezt akarom kikerülni. Kedves nagyságod úgy cselekednék, mint egy regényíró, ki halomra öli, akiket nem szeret, én pedig úgy cselekszem, mint filozóf és fiskális, ki élni hagyja ellenfeleit, de tartozásaikat kérlelhetlenül egzekválja. — Ez a Zoltán úrfi jelenleg mintegy tizenhárom vagy tizennégy éves. Én hagytam őt nőni szép csendesen, s nem siettem vele, míg ekkora nem lett. Valóban derék, szép ifjú. Oly kifejlett, mint más tizenhat éves korában; gyönyörű alak, arc és természet. És amellet oly nemes szívű, oly gyöngéd, teli jó érzellemmel. Meglátszik rajta Szentirmay nevelése; lelke, teste viharokhoz edzett, tettekre, küzdelmekre kész; kész a legnagyobb áldozatra azért, akit szeret, és szeretni tud egész lelkével. Gyámatyját és annak nejét imádja, bálványozza, és azok valóban meg is érdemlik azt . . .

— De uram, mi lelte önt e dicséretekkel? Engem akar-e próbára tenni?

— Csak türelem, kedves nagyságos úr. Ez mind a dolog érdemére tartozik. Még az is valószínű, hogy az ifjú Kárpáthy sokkal szorosabban van fűzve a Szentirmay-családhoz. Én láttam a minap, minő gyöngéd féltékenységgel viseltetett a gróf lyánkája irányában; az ilyen gyermekkori viszonyok erősek szoktak lenni.

— Csak nem gondol ön erre komolyan?

— Sőt igen helyesnek találom azt, mert köztünk mondván, én legkevésbé sem hiszem azt, hogy Szentirmay gróf legkisebb tilos viszonyban is állt volna Zoltán anyjával, és így semmi megróni valót nem találok a fentebbi eszmében. Ezt csak köztünk közt mondom.

Abellino a szobát érzé maga körül forogni e szavakra.

— Én oly ártatlannak tartom ebben a grófot, mint saját magamat; hanem ez nem tartozik a dologra. Kárpáthy Zoltán bizonyosan ábrándozott már gyermekésszel a kis Katinka szép szemeiről, s több efféle. No iszen ezt nem szükség magyarázni, mindnyájan voltunk fiatalok.

Abellino fölkel, s félretolta a széket.

— Alásszolgája uram. Ön úgy látszik, mulattni akarja magát velem; köszönöm. Ha regényt akarok olvasni, megyek a kölcsönző könyvtárba.

Maszlaczky mefogta a báró kezét, s kényszeríté ismét helyre ülni.

— Én egész komolyan a *tárgyról* beszélek, és én nem szoktam haszontalanul fecsegni soha. Kedves nagyságod, jól tudom, hogy nincs szoktatva a hosszas figyelmezéshez; hanem ezúttal éppen kíváncsi volt pere felől tudakozódni, tehát legyen szíves azt végighallgatni is.

— De mit tartoznak e magasztalások ügyemhez?

— Nagyon sokat. Az ránk nézve igen fontos és sarkalatos körülmény, hogy az ifjú Kárpáthy nemes szívű, ábrándos, heves és érzékeny jellem legyen, és hogy a Szentirmay-család magas tekintélye, világi állása, családi viszonya előtte szent, törhetlen bálványul álljon; mert győzelmünk alapja ez. Az ifjú mindekkorig semmit sem tud az őt fenyegető perről. Természetes. Ebben oly botrányos helyzetek, oly sikamlós kitételek fordulnak elő, hogy azoknak sejtelve elől is zárni kell minden ifjúi szívet. Míg teljes korúvá nem leend, addig a növelési rendszer ellen elkövetett bűn volna e pert vele megismertetni.

— Tehát reményli ön, hogy perünk még *odáig* elhúzódik.

— Előbb a kérdés meritumára azt felelem, hogy „nem”; azután pedig az ebben foglaltatott szarkazmusra bátor vagyok viszonzni, miszerint húzódják bármeddig ez a per, azért rám nézve nem leend az „bona vacca” (jó fejőstehén), miután a perköltségeket is saját erszényemből előlegezem. De nem fog

sokáig húzódni. Én megindítom az új akciót, mely súlyosítani fogja a pert, s iparkodom ezalatt úgy bebonyolítani azt, hogy ha Szentirmay gróf az angyalok köntösét venné is magára, a pusztá érintkezés által oly tarkává legyen, mint a gyöngytyúk. (A fiskális úr nem állhatá meg, hogy ez ötletének ne kacagjon.) Én valóban sajnálom a nemes grófot, neki ez sok szenvedést fog okozni, de azon reményben vagyok, hogy mindez a legjobbra forduland, s végtére mégsem fog kárára szolgálni. Az ifjú Kárpáthy még egy betűt sem ismer e perből.

— De, mon Dieu! Ezt már tizenkilencedszer hallom.

— Jupiter tonans! Kedves nagysád olyan türelmetlen. Miért mondom el annyiszor? Quoniam in hoc signo vinces (mert e jegyben győzünk). Midőn eljövend az idő, hogy az ifjú Kárpáthy azon korba lép, melyben az ifjúi érzelmek teljes forrásukban vannak, amidőn a fiatal szív oly hirtelen kész gyors, heves elhatározásokra, akkor gondunk leend rá e per iránti kíváncsiságát felgerjeszteni, alkalmat szolgáltatunk neki, hogy e pert végtől végig elolvashassa.

Itt nagy lélegzetet vett az ügyész, mintha valami láthatatlant, ami mellére súlyosodik akarata ellen, le akarna vetni onnan.

— Nos, kedves nagyságos úr, kezdi-e ön érteni a többit? Ha e romlatlan kedélyű, nemes szívű ifjú végigolvasandja azon borzasztó iratokat, mikből ha egyet szélnek bocsátanak, be van fertőzve atyjának, anyjának emléke, feldúlva gyám-atyja családjának boldogsága, széttépve erőszakosan minden kötelék közte és annak gyermekei között; mit fog akkor ez ifjú cselekedni? Engedni fogja talán, hogy a per tovább folyjon, hogy gyalázatra hurcolják azon ősz férfiúnak nevét, kit ő csak tiszteletreméltó arcképében tanult atyjául ismerni, s azon nő ártatlanságát, kinek anyai szende vonásai most is ágyával szemben mosolyognak reá? Engedi-e, hogy azon férfi, ki neki atyja után atyja lett, családjá előtt, a világ előtt gyanúsítva, megbélyegezve álljon, hogy a féreg bevegye magát azon boldogság gyökereibe, mely vele is oly soká közös

volt? Hogy a világi balítélet kitalta őt azon család tagjai közül, melyhez őt az ifjúkori ábrándok helyett undorító, szégyenlendő testvéri szeretet bűnös bilincsei kötik? Nem inkább tűzbe hajítandja-e e pert nem várva be a kétségbeejtő végítéletet, s beleegyezik föltételeinkbe, amiket mi fogunk eléje szabni, csak hogy megmentse holt szülői tiszta hírnevét, gyámja boldogságát és azt az ifjúkori ábrándot, mely ép lelkek előtt annyira becses, s lemond inkább kincseiről, csak hogy azt mondhassa: „Mindez nem volt igaz, el van feledve, el van törölve örökké. Senki sem tudja, való volt-e, nem-e.”

Abellino lélegzetvétel nélkül bámult a beszélőre. Oly borzasztó volt az mind, amiket ez mondott, hogy az elfásult szív idegei is érzették a nyomást, amit rájuk gyakorolt.

Az ügyvéd úr kiverte pipájából a hamut. Őt magát nem hatotta az meg. Nála csak dialektikai gyakorlat volt az előadás. Meg volt elégedve a hatással, mely védenca arcvonásaiban tükröződött.

Újra pipára gyújtott, s füstölt maga körül, mintha méheket irtana, s időközben dicsérte a dohányját; elmondta, hogy kitől kapta azt ajándékba, és hogy ki által szokta megvágatni.

Abellinónak pilhenés kellett, míg eszméit rendbe szedheti. Kezeit lassankint zsebeibe mélyeszté, s a magasba tévedező tekintetén úgy meglátszott, hogy képzeletében már Kárpát-falva urának látja magát ismét.

Egyszerre térdeire csapott kezeivel, s szakadatból (ex abrupto) felkiálta:

— S valószínűnek tartja ön ezt?

A fiskális elébb egyet-kettőt billentett a fején, s olyakat szítt a csibukból, hogy az orcája kétfelől behorpadt bele; csak azután tartá helyesnek felelni, be-bedugva száját a borostyánkő szipával, mikor több ige jött ki rajta a szükségesnél.

— Csalhatatlanul. A filozófia nem csal. Amely ügyvéd a pszichológiához nem ért, az menjen kukoricát kapálni. Azonban mindez nem elég.

Abellino újra meghökkent: „mégsem elég”.

A pipa rosszul kezdett égni; Maszlaczky úr kénytelen volt egy akkor divatba jött fortélyos tűzi műszert munkálatba hozni, mely abból állott, hogy apró piros végű fácskákat egy kis üvegbe kellett ütögetni, melyben vitriolos holmi volt, azt azután hirtelen kirántani. Tizedik, huszadik meggyúlt. Addig ideje volt Abellinónak nyugtalanul ismételni; mi nem elég, hogyan nem elég?

Végre elsült egy gyufa. A pipa újra füstölt, de ki kellett tölteni a fejből a narkotikus nedvet: csak a padlóra.

— Az a főfő baj, kedves nagyságos úr, ami mind ez ideig gátolta előrehaladásunkat, hogy nincsenek hatalmas pártfogóink.

— Én bámulok. Ön azt állítja, hogy legjobb ismeretségben van a főtörvényszékek minden tagjaival.

— Az igaz. Ők engemet szeretnek, és becsülnek, de ez kevés; nekünk valaki kellene, aki magát kitegye értünk; aki sürgesse, hajtsa a pört, aki mindennel megküzdjön, ami ellenünk áll; egyszóval: aki egészen sajátjának tekintse ez ügyet; ilyen emberre van nekünk szükségünk.

— Hát szerezzen ön olyat. Ez az ön dolga. Én keressek?

— Nem szükség. Már én találtam. Van egy kifáradhatlan férfiú, ki már azáltal is, hogy a semmiből küzdötte fel magát a magasra, tanúsítja azon erélyt, melyre minékünk okvetlen szükségünk van. Nagyságos Kőcserepy úr, ha méltóztatik ismerni.

— Van szerencsém.

— Ezt meg kell nagyságodnak nyerni minden áron. De egészen megnyerni, hogy ez ügyet tökéletesen magáévá tegye. Érti, kedves nagysád?

Abellino iparkodott utolérni az ügyvéd gondolatait.

— Hát hogyan nyerjem meg, mondja ön. Eljárjak pikétpartikra a nagyságos úrhoz, vagy udvaroljak a nagyságos asszonynak? Nőül vegyem a leányát, vagy mi?

Maszlaczky úr nagyot kacagott.

— Nem úgy, kedves nagysád; dehogy. A tanácsos úr nem kártyázik soha; a nagyságos asszony nincs imádókban megszorulva, s nemigen törődik velök. Ami pedig a kisasszony nőül vételét illeti, azt már csak nem tartja nagyságod valami lekötelező családteknék?

Abellino szétnézett a levegőben, mintha azon gondolkoznék, hogy vajon nem volt-e ez gorombaság, amit most Maszlaczky mondott. Nagyon cifrán volt kitéve; nem értette egészen.

A fiskális most tökéletesen komoly arcot öltött, s még a pipát is letéve, egész szelíd hangoztatással monda a bárónak:

— Nem úgy, kedves nagyságos úr; nem úgy. Hanem én megmondom, hogyan. — Ajánljon kedves nagyságod „cessziót” Kőcserepy úrnak.

Abellino rábámult:

— Qu'est que diable que cela ez a „cessio”? Mi az?

— A cesszió olyan törvényes *aktus*, minél fogva valaki valamely birtokhozi jogait egy más idegenre ruházza át.

— És miért tegyem én azt?

— Mert ezáltal a per sikerét csalhatatlanul biztosítjuk.

— De mit használ nekem a siker, ha másnak engedtem a jogokat?

— No az természetes, amit mondanom sem kell kedves nagyságodnak, hogy Kőcserepy a kedvező eredmény esetére kedves nagyságod *bonifikációjáról* gondoskodnék.

— Ne beszéljen énelöttem diákul. — Mi a hét mennykőrül gondoskodik?

— Rendes évi jövedelmet fog kedves nagyságodnak határozni, és adósságait kifizeti.

— A saját birtokomból?! — kiálta fel Abbelino dölyfös akcentussal. — Ez már mulatságos. Ez furcsa. Nagyon furcsa.

— Semmi furcsa sincs benne; először azért, mert az a birtok kedves nagyságodnak még nem sajátja, és nagyon

kétséges, hogy a mondott föltétel nélkül fog-e valaha azzá válni; másodszor, nagyon jól tudja azt, kedves nagyságod is, más is, miszerint kedves nagyságod annyira el van halmozva adósságokkal, hogy a Kárpáthy-uradalmak minden folyó jövedelméből nem volna képes azoknak tizedrészét kielégíteni; emellett kedves nagyságod gazdálkodási módszere is sokkal ismeretesebb, mintsem kételkedni lehetne felőle, miszerint pár év múlva az egész Kárpáthy-örökség ugyanazon az úton fog menni, melyen az édesatyjáról örökölt vagyon elment, s a kárpátfalvi kastély előtt éppen úgy megütik a dobot, miként megütötték a madarasi kastély előtt, s többé nem lesz egy jó bolond nábob, ki azt a család számára megvásárolja, hanem szét fog diribdarabolgatni a gyönyörű ősi telek, és soha nem hallott nevek statuálják magokat benne. Azért én éppen nem látok okot kedves nagyságod érzékenykedésére, ki egy időben nem irtózott egy francia pástétomsütőből lett bankárnak lekötni úri jószágát, virtualitását, hogy miért retten most vissza azon gondolattól, miszerint az egy becsületes, tekintélyes magyar nemes kezére jusson; imprimis, midőn jelenleg sokkal távolabb van kedves nagyságod annak birtokától, mint volt akkor, és amidőn semmi kilátása többé, hogy utódokat hagyjon maga után.

— Kérem!

— Úgy, igaz. Az öreg Kárpáthy Jánosnak hetvenéves korában született fia.

A fiskális nagyon jóízűen kacagott ez ötletnek, melyet Abellino nem tartott olyan igen jónak.

Néhány perc múlva elpárolgott haragja. Kezdé sejtteni, hogy az ügyvédnek igaza van.

— Tehát mit gondol ön, minő föltételei lehetnének Kőcserepy úrnak?

— Én nem gondolok semmit. Nyilatkozzék, kedves nagyság.

— Én nem nyilatkozom. Mondják önök, mit ígérhetnek.

Maszlaczky úr egyet-kettőt rántott a vállán és a szemöldein, egyik lábát a kezébe vette, fejét feltartva egy hosszú füstkötelet fújta a padlásig, s kirozott a felelettel.

— Úgy hiszem, fog adhatni kedves nagyságodnak évenként . . . évenként . . . (itt ismét meg kellett kisujjával nyomkodnia a pipa tüzét) évenként huszonnégyezer forintot.

— Uram, ön tréfálni látszik — szólt Abellino sértetten. — Huszonnégyezer pengőt, midőn én félmillió jövedelmet engedek által. Ah, uram, ez csúfondároskodás. Hiszen ha meg akarom magamat alázni, odamegyek unokaöcsémhez, megkérem szépen, s ő maga jószántából adni fog ennyit.

— Tessék meggondolni, kedves nagyság, hogy a kifizetendő adósságok mennyisége légió; pedig míg azok törlesztve nincsenek, addig a csekély apanagiumon kívül kedves nagyságodnak semmije sincs. Ezeket tehát le kell róni előbb a jószág jövedelméből. És azután ez a jövedelem csak név szerint félmillió, mert annyi ugyan a bevétel, de a kiadás felemészti kétharmadát. Nekem Kőcserepy úr sem ingem, sem gallérom, én örte nem beszélek, én nagyság javát akarom előmozdítani.

— Nem, nem tudok azon gondolattal kibékülni, megbarátkozni, hogy én, mint Ézsau egy tál lencséért, eladjam potom díjért ősi birtokomat.

— Birtokát? A holdban! Hát hol van nagyságod birtoka? — förmedt fel a kis ember, ki nagyon hamar tűzbe tudott jönni, s ilyenkor goromba volt, mint a pokróc.

Abellino mindjárt megjuhászodott, mihelyt valaki még magasabb hangon beszélt, mint ő.

— De mikor az ajánlott összeg oly csúfondárosan csekély ahhoz képest, amit átengedek érte. Gondolja meg ön uram. — E szavakat csaknem alázatosan könyörögve mondá el, s annyira elfeledkezék világi méltóságáról, hogy fájdalmas térdeit sziszegve dörzsölgeté végig.

— Édes, kedves nagyságos úr, még egyet mondok, de legyen szíves azt meghallgatni. Fordulnak az idő kerekai,

és nem tudjuk, mit hoz a holnap. Új eszmék kezdenek csírázni az ifjabb ivadék szívében, amikről minékünk még csak sejtelmünk sem volt, amidőn betűket tanultunk ismerni. Hallotta-e kedves nagyságod valaha hírért a reformereknek?

— Mi közöm nekem hozzájuk? Én már évek óta nem foglalkozom a politikával; miattam széttéphetik egymást. Én nem tartozom sem ide, sem oda, én indifferens vagyok, én gyűlölöm mind valamennyit; én rajtam egyik sem segít. Én nem avatkozom ügyeikbe.

— De beavatkoznak ők a nagyságod ügyeibe. Ezek a reformerek egy idő óta két nagy eszmét kezdenek pengetni, amiknek a nevei eddigelé nem voltak forgalomban, és ezek: a *közteherviselés* és az *örökváltság*.

— Mit jelentenek azok?

— Ezek azt jelentik, hogy megtörténhetik, miszerint a Kárpáthy-uradalmak birtokosa egy szép napon azon hírre ébred, hogy jövedelmeinek felét az ország határozata elengedé azoknak, akikről azt addigelé szokás volt behajtani, a másik felére pedig ráróttá egy részét azon terheknek, miket ez ideig mások szoktak viselni, hogy a Kárpáthy bárók többé nem szednek sem dézsmát, sem füstpénzt, földjeiket nem szántja többé senki robotba, hanem ehelyett megismerkednek az adóval; s miután ez uradalmak legnagyobb jövedelme a jobbágyok tartozásaiból áll, úgyhogy egynémely része azoknak csak név szerint marad a Kárpáthyaké; kérdem, mi kilátása lesz akkor egy új birtokosnak?

— Csakhogy ez, amit ön mond, lehetetlen.

— Semmi sem az a nap alatt.

— Ah! uram, ön engemet mesékkal hisz traktálhatni. Túl vagyunk már azon — kiálta közbe Abellino okosságot tetteve. — Én is eszemen vagyok.

Maszlaczky úr sértett önérzettel kelt föl helyéből; egy szót sem válaszolt, összeköté a pörcsomagot szépen, és betakarta, és azzal Abellino felé fordult.

— Kedves nagyságos úr, amint látom, bizalmát nem vagyok szerencsés bírhatni. Erről nem tehetünk. Tessék más ügyvédet választani, én leveszem kezemet e perről.

Azzal kikiáltott a fráternek.

— Fráter Bogozy, fogja ezt a nyalábot, vigye vissza a pertárnok úrhoz! Ott megkaphatja nagyságod. Gondoskodjék ügyvédi kinevezésről.

Abellino bámulva állt ott egy ideig, nem tudva, hogy mit cselekedjék. Maszlaczky úr rá sem nézett többet.

— Kik várnak odakinn? — kérde hivatals gondossággal a jurátustól.

— Két vidéki parasztember — volt a felelet.

— Hadd jöjjenek be.

Abellino látva, hogy Maszlaczky egy cseppet sem szándékozik vele többet foglalkozni, hanem a két zsíros szagú atyafit hívja maga elé, felcsapta a kalapját, bosszúsan távozott, vágva maga után az ajtót, hogy az öreg Tamás körmét szintén odacsapta.

Délután mégis kíváncsi volt megtudni, ha vajon teljesíté-e az ügyvéd fenyegetését, s felballagott a kúriára. Kérdezősködésére a levéltárnok azt felelte, hogy Maszlaczky úr csakugyan visszaküldé a Kárpáthy contra Kárpáthy percsomót.

IV. ÉZSAU LENCSEJE

Maszlaczky úr azon nyugodt tudattal hajthatá le fejét, hogy ingatag védencét úgylis kezei közt tartja.

Egy este a pesti nemzeti kaszinó termeiben szokatlanul élénk sürgés-forgás volt észrevehető; az olvasóteremekben, a kártyaszobákban, a tekeasztalok mellett, minden helyiségben egymást beszédhez jutni nem engedő csoportozatokat lehetne látni, mikén nagy lelkesüléssel tört magának olykor utat egy-egy buzgó hazafi, új tudósítások titkaival vonva maga után a tudni vágyókat.

Vajon mi támasztá e mozgalmat? Tán az országház építése jött ma indítványba, s arra adakoznak a magas hazafiak? Vagy a lánchíd részvényeit kapkodják egymás kezreiből? A Mátyás-émlék foglalkodtatja tán ily elevenen a kedélyeket, vagy Vörösmartynak egy újabb lelkesítő költeménye jár kézről kézre?

Itt jön Maszlaczky úr, őtöle mindjárt megtudjuk, mi történt.

A parány kiadású nagy férfiú el van fulladva a buzgalomtól, s csak kezével mutatja, hogy mindent megtudott. Körülfogják, nem eresztik tovább, el kell neki mondani, amit hozott.

— Úgy van! Megérkezik. Holnap lesz itt. Magam beszéltem **-yval. A Magyar Király vendéglőbe fog szállni. Nro 1. 2. 3. alatt. Háromszor énekel . . .

— Ki énekel? Mit énekel? — kérdé egy most érkezett laikus hangja.

— Kicsoda? — sipított Maszlaczký úr az elszörnyedés éles hangján. — Hát Carl! Az isteni Carl! A minden csalogányok királynéja, ki mellett elülhetnek minden szirének és haldokló hatyúk s egyéb klasszikus énekesei a költői világnak; itt lesz, fel fog lépni, háromszor egymás után. Már bizonyos. Már útban van. Én már előre páholyt is foglaltam mind a három estére. Ah, ha félholt volnék, sem maradnék el!

A lelkesülés ragadós; Maszlaczký úr szavai valódi entuziazmust idéztek elő; alig jutott eszébe néhány spleenes sakkozónak untából megjegyezhetni azon különösséget, hogy ez a száraz, semmitől nem érdekelt ügyvéd ily költői felmagasztaltságra képes, s míg otthon a reggelit is sajnálja magától, drága páholyokra szórja ki a pénzét. A legtöbбек előtt ez igen természetes tüneménynek látszott; a művészet hatalma fát és köveket megmozdít, miért ne mozdíthatná meg Maszlaczký úr szívét is?

Maszlaczký úr nem hagyott békét a társaságnak. Ezer indítvány származott tőle: tisztelgő küldöttség a gőzhajónál, virágokkal díszített szobák, hintóból kifogott lovak s helyette befogott lelkes állatok, koszorúözön, díszajándék s több efféle, melynek mind akadt külön pártolója. Maszlaczký úr nem engedte magát felülmúlni nagylelkűségben senki által.

Csupán egy alakot lehet látni nagy búslakodva annyi lelkesült nép között, ez volt Kárpáthy Abellino. Búsán járt az elhagyottabb terekbe, s kidugta fejét az ablakon, hogy ne is hallja, amit odabenn beszélnek.

Hajh, évek előtt, midőn még százezrek ura volt, ily alkalmakkor ő lett volna a szóvivő, most pedig hallgatnia kell; lelke előtt bús kecsgetéssel vonultak el a hajdankor szép tüneményei, a párizsi operaház virágzó korszaka, a loge infernale uralkodási évei, a pompás kalandok, miknek hőseül városszerte őt ismerék el; óh, ki előtt nem voltak zárva a

legelső művésznők budoárjai, a színházak foyer-i, kinek ízléséről, fényűzéséről még a lapok is beszéltek, kinek véleménye tekintély és vezérszó volt a finom világ előtt, és ki most hallgatni és félrevonulni kénytelen, midőn egy utazó európai művésznő megtiszteltetéséről van szó; azon egyszerű ok miatt, hogy pénze nincs! Ah, ez keserűbb volt, mint ahogy szavakkal le lehetne írni! Nem tűrheté tovább e kízó helyzetet, minden tekintet egy törszúrás volt szívének, el kellett hagynia a kaszinót; futott onnan, mint a lőtt vad, ki a Duna-partra, alá s fel két óra hosszat, onnan haza, lefeküdt, reggelig hánykódott ágyában álmatlanul; alig várta, hogy megvirradjon, akkor nyakába ölté a várost, bezörgetett valamennyi ismerős uzsorásnál, pénzkalmárnál, hogy csak száz pengőt adjanak neki, ne többet, mint száz nyomorú forintot, amiért ő testét-lelkét lekötelezi, ezcret, kétezeret ír helyette, megfizeti ekkor meg ekkor.

Mind hasztalan. Mindenkitől pénzt kérni, annyit tesz, mint senkitől sem kapni, s azonfelül a rossz adós homlokára van valami átkos kifejezés sütve, egy neme a Kain-bélyegnek, amit ezek a hitelezők rögtön észrevesznek. Óh, a hitelezők nagy pszichológok.

Abellino nem kapott pénzt, késő estig nem tudott száz ezüst forintot kiteremteni. Kérte a Kárpáthy-család illető ügynökét is, hogy előlegezze neki napidíjait. Nem cselekvé. Nem hajtott könyörgéseire, esküvései nem hatották meg. Óh, az egy Cerberus!

Csüggedten, leverve érkezett meg estefelé a kaszinóba. Nem akart ugyan oda menni, de lábai csak oda vitték. Szegény ember, minden tagjai nagyon rosszul szolgálták.

A kaszinóban még nagyobb volt a lelkesülés, mint tegnap.

Carl már meg is érkezett; több előkelő urak, köztük Maszlaczký is, szerencsések voltak nála tisztelkedetni, kedvökért egy áriát énekelt, mindenki el volt ragadtatva.

És Abellino nem lehetett ott, neki el kelle maradnia mindezen tisztelgésekből. Látta kitéve az asztalra az aláírási

ívet, s tapasztalnia kellett azt a keserves kíméletet, mellyel őt ismerői illeték, midőn fel sem szólíták a részvételre, s szánakozva kikerülék; ez a kín egy pokolbeli specifikum, melyet csak az bír megérteni, aki azt minden részleteiben ismeri. Éhezni, szomjazni, börtönben lenni kisebb rossz lenne rá nézve ennél.

Maszlaczky most is nagy urat játszott; neve szép összecsapva mellett áll az aláírások között. Abellino egész este őt kísérte szemeivel, s amint meglátta, hogy eltávozik, ő is vette kalapját, utána sietett, a lépcsőkön utolérte, s nyájasan megszólította:

— Jó estét, édes barátom, kedves Maszlaczky úr.

— Alázatos szolgálója, kedves nagyságodnak.

— Megálljon, ne szaladjon el előlem! Hát haragszik-e még rám?

— Én? Semmi okom sincs haragra. Sőt ellenkezőleg, nagy tisztelője vagyok kedves nagyságodnak.

— Ne nagyságoljon engem! Ön oly derék férfiú, ön megérdemli, hogy bárki is barátságában részesítse. Nevezzen engem barátjának. No, mondja nekem „kedves barátom”!

— Tehát „kedves barátom uram”, lehetek valamiben szolgálatjára, kedves nagyságodnak?

— Igen; menjünk innen a kapu alól, mert itt szélhuzam jár. Egy igen sürgős kérésem volna kedves barátomhoz. E szavaknál karját az ügyvéd karjába ölté, és vont a magával.

— Parancsoljon velem.

— Óh, nem parancsolok, csak kérek. Adjon nekem két hétre száz pengő forintot.

Az ügyvéd megállt, és szeme közé nézett Abellinónak azzal a sajtáságos mosolygással arcán, aminél kiállhatatlanabb mosolygást bizonyára senki sem látott, aki valaha abban a helyzetben volt, hogy pénzt kérjen igen kockáztatott sikerrel.

— Én adjak száz pengőt kedves nagyságodnak?

— Roppantul lekötölezz vele. Irtóztató szükségben vagyok. A legnagyobb zavarban. Ha nem ad ön, becsületesemre mondom, főbe lövöm magamat.

— De hát hogyan gondolja azt kedves nagyságod, hogy én kölcsönözök nagyságodnak?

— Mon Dieu, csak ne nagyságolna annyit, kedves barátom. Higgye el, hogy nem bírnám magamat rávenni, ha éhen halnék is, hogy valakitől pénzt kérjek; egyedül önhöz van bizalmam. Hát nem tartoztam-e önnek már máskor is, s nem megfizettem-e becsülettel?

— Nem bizony; harmadfél esztendeig tartozott hatvan forintommal kedves — kedves izé (ezt a szót választá a „kedves nagyságos úr” és „kedves barátom uram” közvetítőjeül), s akkor is csak azzal a fenyegetéssel tudtam megvenni, hogy a kezemnél levő perében addig egy betűt sem írok, sem a kezemből ki nem adom.

— No látja — szólt szelíden Abellino, mintha a felhozott tény éppen őmellette bizonyítana.

— Látom, látom; de ez a garancia többé nincs meg rám nézve, tudja kedves hm hm (itt köhögéssel ütötte el a címet), hogy én nem tartom többé kezem között a pert.

— Hátha visszaviszem? — sietett mohón szavába vágni Abellino.

— Köszönöm alássan, csókolom a kezeit, nem instálok belőle. Elég volt abból ennyi. Az isten őrizzen meg attól minden jámbor prókátort, hogy méltóságod (már méltóságod) pörét viselje.

— Kérem, barátom uram. Ne beszéljünk olyan fennhangon itt az utcán! Mondja ön meg, hogy mi panasza van ellenem.

Mentül alázatosabb lett Abellino, annál dolyfösebben pattogott Maszlaczký.

— Ejh, tudja azt jól kedves — igenis; minék magyaráztatja most újra? Kedves — ugyan ne kényszerítsen engemet más címekre, mert mindjárt kijövök a contextusból — kedves nagyságod, hogy kedves nagyságoddal lehetetlen kijönni, kifárasztja még az enyimhez hasonlatos bárányi türelmet is. Azok az örökös skrupulozítások, azok a szünteleni praevarica-

tiók, azok a mindennapi subsumptiók, azok az elől meg elől kezdődő extravaganciák képesek volnának egy angyali prókátort is diszuszultálni.

Abellino ugyan nemigen értett az elsorolt diákbűnökből egyet is, de ígérte, hogy azokat mind engedelmesen el fogja hagyni; csak adjon neki száz pengőt, s vegye vissza a pert, ha tetszik zálogul.

— Hja, mit csináljak én vele? Mire megyek én vele? Mikor kedves nagysád más nézetekben van, mint én? Én azon az úton nem folytathatom.

— Hát milyen nézetekben legyek? Mondja kérem! Adjak magamról írást; hogy is nevezte ön, cessoriót? Mi? — No szóljon!

Maszlaczky úr vállat vonított.

— Az nem megy ám olyan hamar. Én csak a magam fejtől tettem az ajánlatot. Még nagy kérdés, ha vajon rááll-e arra nagyságos Kőcserepy úr? Azt sem tudom, hogy idebenn vannak-e most, nincsenek-e a villájukon odakünn.

— Óh, én bizonyosan tudom, hogy idebenn vannak. Jöjjön velem, menjünk együtt oda. Majd én megvárom önt a kapuban.

— Hová gondol nagysád? Csak nem mehetek tarka mellényben és gérokkban egy olyan úri házhoz, kivált este. Még azt hinnék, hogy tolakodom. Vannak illedelmi szabályok, amiket respektálni kell.

Abellinónak el kelle nyelni, hogy őt, a divat kiszolgált vezérét egy fiskális figyelmeztesse az illedelem szabályaira.

— Tehát mikor? — sürgeti szorongva.

Maszlaczky úr meggondolta magát.

— Holnap tíztől tizenkettőig táblai ülés van, fél egykor a nagyságos úr hazajön; fél háromig informálhatom. Méltóztassék megjelenni nálam pontban három órakor; otthon leszek. Reményelem, hogy jó sikerrel.

— Kérem önt, vegye rá! — rimánkodék Abellino.

— Rajta leszek — monda Maszlaczky úr oly büszke

hangon, mint aki meg van győződve afelől, hogy valakivel nagy jótéteményt követ el.

Abellino egész hazáig kísérte a derék férfiút, a kapuban elválva is megszorogató kezeit, és nagyon lelkére kötötte, hogy mire ő jönni fog, már készen legyen az engedménylevelé, hogy neki csak alá kelljen írni.

A pillanat szorultságában még ő sürgeté azt, amit néhány nap előtt visszautasított. Óh, jól tudta ezt előre Maszlaczky úr, hogy így fog következni, ismerte ő már a maga emberét. Az ügyvédnek szükséges pszichológusnak lennie.

Maszlaczky úr szállásán senki sem volt már ez órában. A vén huszár otthon lehetett már Budán, ahonnan nappalra átjárt; fráter Bogozy bizonyosan új kollégákra akadt, kikkel a vadpohár érdekes szertartását segítette végrehajtani; a fiskális úr egyedül volt mind a három szobában. És az alatta lakóknak mégis úgy tetszett, mintha mind a három szobába számtalan emberek jönnének, mennének egész éjfélig — pedig csak maga járt-kelt ott Maszlaczky úr, magában mosolyogva és kezeit dörzsölgetve nagy vígan; jókedve elvégre annyira kezde fajulni, hogy énekelni is próbált, azon a kellemetlen embergyilkos félhangon, aminek hallása a legjámborabb kedélyt is képes dühbe hozni. Hogy mit énekelt, azt nem lehet megismerni, annyira hamis és alakjából kivetkőztetett valami volt az, s nem is az volt benne a nevezetes, hogy miként, hanem hogy egyáltalában énekelt, hasonlatosan Kreutzberg oroszánjához, melynél csodáltuk azt, hogy kimondja e szót: „mama!”; nem szépen, de elég, hogy kimondja.

A házban lakók, kik följedtek álmaikból e kísértetes éneklésre, fejökre rántva takaróikat, gondolhatták magokban: „Valami nagy dolog érte ma Maszlaczky urat, mert megint énekel! Minden lélek dicsérje az Urat!”

A fiskális úr pedig még azon este levelet írt nagyságos Kőcserepy úrnak. Mindössze ennyi volt a levélben:

„Tisztelt kedves barátom uram!

Consummatum est. (Elvégeztetett.) Holnap estefelé bátor leszek tiszteletemet tehetni.

Dátum s a többi.

Kedves barátom uramnak

alázatos szolgája

Maszlaczky Gábor, m. k.”

Kívül nagyobb a cím, mint belül a tartalom.

Nem is ment el délben a tanácsoshoz, hanem reggel jókor, még az ülés előtt elküldé neki ezt a levelet Bogoztyól, azon izenetet nyerve feleletül, miszerint szívesen váratik.

Amint majd meglátandjuk, régen értették ők már egymást ebben a tárgyban, s közös erővel dolgoztak e kedvenc eszméjökön, évek óta, szép egyetértésben.

Amint a három órát ütötte délután, már ott csöngetett az ajtón Abellino, s fenndobogó szívvel nyitott be Maszlaczkyhoz, remegve kérdeztén; „No, széna-e vagy szalma?”

A fiskális gyötrő tempóval készült a felelethez, elébb kényszeríté leülni, azután mindenféle írásokat keresgélt, utóbb egy hosszú értekezéshez fogott, melynek tartalmából a nyugtalan kliensnek meg kelle érteni, mennyi rábeszélés- és fáradságba került a tanácsos megnyerése, ki egy igen nemeskeblű férfiú, aki magáért semmit sem szokott tenni, s eleinte hallani sem akart az ajánlatról; később azonban mégis hajlandó volt ráállani, de csak úgy, hogy ő egyenesen Abellino javára teszi ez áldozatot, s a Kárpáthy-jószágot csak mint fidei commissumot, mint hitbizományt veendi át, s annak minden tiszta jövedelmét Abellinónak utalványozza. Ennél azonban ő — az ügyvéd — jobbnak látta egy bizonyos kerek összeget kötni ki, miután meglehet, hogy Kőcserepy túlságig vitt lelkiismeretessége miatt a régi terhek kifizetésében Abellinónak még majd annyi sem maradna, sokkal célszerűbb leend az indítványozott huszonegyezer forintban megnyugodni, ugyebár? Ez csaknem hetven pengő minden napra. Már ez csak szép pénz.

Abellino nagy kínládások és feszengekések között hallgatta

ezeket végig. Értette is, nem is, de bizonyára nem tartotta a fejében. Úgy szeretne volna mondani; „Add ide már azt a száz pengőt, aztán csinálj, amit akarsz!”

Maszlaczky úr végre eléje terjeszté a kész engedménylevelet, s kérte, hogy legyen szíves átolvasni. Abellino elborzadt a sok betűtől. Láttá, hogy ott van a huszonnégyezer forint, egyébre nem volt gondja; megkérdezte, hova kell írni a nevét; egypárszor elcseppenté a tintát, odarántá az aláírását; megtanulta, hogy nem hátul, hanem elől kell a pecsétet odanyomni. Fráter Bogozy és Maszlaczky úr előttemezék az okiratot, s öntének rá porzót, anennyit magába bírt venni.

Maszlaczky úr adott ezért fráter Bogozynak egy forintot, ami arra indítá Abellinót, hogy ő is adjon neki egy aranyat, melyet ma reggel kapott a családi gondnoktól, napi illetőségében.

Ekkor aztán egy szépen összekötött csomóban elkészítve, kegyesen markába csúsztatá Maszlaczky úr a sürgtetett száz pengőt, meg sem engedve, hogy nyugtatót adjon róla. Meg van róla győződve, hogy a kedves nagyságos úr, *mihelyt pénznél lesz*, nem fog róla elfeledkezni. Abellino nem ismert oly nagylelkű embert többet, mint Maszlaczky úr. Kicsinyben múlt, hogy meg nem csókolá. Meg nem engedte neki, hogy az előszobáig kikísérje; maga is kitalál az ajtón.

Ez a száz pengő oly boldoggá tevé ismét; régen volt ennyi pénze egy csomóban, valamennyi ördög mind felébredt benne ezen lány bankjegycsomó selyemsusogására. Kevélyen és nyalkán kezde lépegetni, nádpálcájával nem gyámolítva köszvényes lábait. A lépcsőkön találkozott egy szép kis pirosposzsgás szolgálóval, azt megszólította, egyet csípett az orcáján és — kezébe nyomta az egész bankjegycsomót, úgy ahogy Maszlaczky úrtól átvette.

Szerencséjére a kis parasztyán a lábához dobta a pénzcsomagot, és elszaladt előle, különben rögtön visszamehetett volna másik száz forintot kérni Maszlaczky úrtól.

Így adta el Ézsau az elsőszülöttségi jogát egy tál lencsécért.

V. EGY FILOZÓF NŐ

Kőcserepy tanácsosnőt a világ igen magas szellemi tekintélynek tartá. És nem minden ok nélkül.

Már gyermekkorában mint a legokosabb magaviseletű lyánkák egyikét szokták példaképpen felhozni. Midőn ifjú hajadonná nőtt, oly óvatosan, oly vigyázva lépdelt a világban, hogy még az árnyékát is kikerülte minden megrovásnak; más ifjú lyánkát szenvedélyei ragadnak, ő eszét bocsátá útmutatóul, s azon korban, melyben más érez, hevül és ábrándozik, ő figyelt és elmékedett; a fiatal hódolók, kik egy új szépséget körülrajongnak, rosszul érzették magokat körülé. Ő nem mulatott, nem enyelgett velök: ő *megbírálta* őket.

Nem is volt szerelmi viszonya soha, senkivel. Ez állítás nem túlzott. A szív minden kebelben egyiránt dobog, s van az életnek oly boldog kora, melyben minden szívdobbanás azt mondja: szeretni kell. Feltűnik a vágyó érzelem előtt egy-egy rokonszenvű arc, az érzelem lágy viasza elfogadja annak benyomatát, s viseli, míg egy másik el nem törli onnan, vagy pedig viseli örökké; annak csak erényeit ismeri, annak bűneit megbocsátja, azért tűr, azért szenved, azért csalatkozik, és mégis hisz, mégis szeret; és ez a szenvedés, csalódás, ez a hit és szeretet — *az ifjúkor bohósága*. Eveline nem hitt és nem szenvedett soha. Örökké fürkésző szemei előtt nem maradt rejtve az emberi szív legtitkosabb gondolata. Neki is volt lelki ideálja, de attól ő anyai tökélyt, oly magas szellemi nagyságot köve-

telt, hogy itt e földön e helyet senki be nem tölthet. Egy-egy ifjú szemci, szavai az ő szívében is gyújtottak lángot, de ő oly hamar kiismeré annak tökéletlenségeit, ráakadt gyöngéire, hibáira, hogy vissza tudta magát vonni tőle, mielőtt indulata szenvedéllyé válhatott volna. És ez a *bölcsesség*.

Én istenem! Milyen boldogtalanok volnánk mi férfiak, ha a nők bölcsek akarnának lenni. Hiszen minékünk minden lépésünk, minden gondolatunk tele van hibával; mi lenne belőlünk, ha a szerelem engesztelő angyala helyett az ítélet volna leküldve ellenünk?

Eveline tizennyolcéves korában ment férjhez. Egy éltes főrangú úr vette el. Férje már túl volt azon a koron, mely az ifjúság könnyelmű hibáinak ki van téve; komoly, derék, tekintélyes férfi volt; az ifjú leányt nem kényszeríték kegyetlen szülők e házasságra, semmi zsarnoki befolyás, rokonok vagy a körülmények részéről nem hajtá ez összeköttetésre, ő egyenesen maga adott elényt (aquit) arra, hogy őt e derék úr nőül kérje. Emberek előtt, akiről tudta, hogy megmondják neki, annyira magasztalá annak jó tulajdonait, hogy a jó úr végre megkérdezé tőle, ha nem volna-e hajlama e tulajdonok úrnőjének ismerni magát. Eveline igent mondott. Pedig férje gazdagabb sem volt, mint ő.

Mintegy hat évig élt együtt vele. Sohasem hallotta őt senki panaszkodni, sőt igen boldognak állítá magát. Férjét mindenki előtt magasztalá; unalom volt hallgatni, annyit tudott beszélni a derék úr nemes jelleméről, kitűnő észtehetségeiről, tiszta, józan lelkületéről, keresztényi, őszinte becsületességéről; nem egy fiatal imádó, ki az excellenciás úrnő ritka szépségétől el hagyta magát tántoríttatni, hogy az élcmedett férj rovására reményeket támasszon, megfagyva, elgémberedve hagyta el a bájos hölgyet, ki képes volt a szerelmes embert agyonbeszélni férje erényeivel. Azt mindenki elismeré róla, hogy derék, magaslelkű asszony, de félt tőle, mint a jégtől.

Az utolsó években férje folytonosan beteg volt. Ez idő

alatt Eveline semmi nyilvános mulatságban részt nem vett, rokonain kívül senkivel nem társalgott, s példányát adá a hölgyi türelemnek.

Ő maga is elismeré, hogy ez nem szeretet, amit férje iránt érez, hanem becsülés, igen mélyen gyökerezett becsülés.

A férj hosszú betegségének halál lett a vége. Eveline őszintén megsiratta őt, és sohasem szűnt meg emlékét tiszteletben tartani.

Néhány év múlva a mehádiai fürdőkön megismerkedett Kőcserepy úrral. Még akkor Kőcserepy úr tizenhat évvel fiatalabb volt, mint jelenleg és igen szép férfi.

Eveline egyszerű észlelés nyomán azon meggyőződésre jött, miszerint Kőcserepy úrnak eddigi élete folyamát tekintve, igen nagy eszű és igen szeretetreméltó férfinak kell lennie. Ki sorsát oly magasra bírta vinni, az csak ideál lehet a tökélyben. Megengedé ennél fogva magának, hogy az udvarló férfi iránt szerelmet érezzen. Tökéletesen sikerült maga előtt felfoghatóvá tenni, hogy ez érzelem a legrendesebb folyamú szerelem, melynek házasság lett a vége. Először eszének, másodsor szívének választja férjet; e szép mondatot jegyzé fel bámulói emlékébe a jeles delnő.

Tizenhat év óta csalhatlan meggyőződésére jutott annak, hogy boldogsága tökéletes. Második férje sokkal eszesebb és nagyobb lelki tulajdonokkal bíró férfi, mint volt az első, kit azonban Kőcserepy úr mindig csak a legnagyobb tisztelet kifejezésével említ, s kinek sírboltját halála évnapiján rendszeren meglátogatja neje kíséretében, s együtt imádkozik vele annak lépcsőin. E tisztelet igen szép fénybe állítja Kőcserepy úr érzelmeit Eveline előtt.

Még egy más talizmánja is van Kőcserepy úrnak, mellyel Eveline-t magához bírja láncolni. Bármit tervez a jövő iránt, afelől előbb neje tanácsát kérdi meg, gyakran még bonyolódottabb ügyeket is elmond neki, s várja, minő ítéletet fogna azokban mondani Eveline. Ő is tökéletesen azon a véleményen

van. Neje tanácsadásai rendszeren összeütnek az övével, ő is éppen úgy gondolta. Meglehet ugyan, hogy a kivitelben azután éppen ellenkezőleg fordulnak a tények, de már azt Eveline nem veszi észre. Ő csak annyit tud, érez, hogy férje őt lelke jobb felének tartja, hogy nála nélkül gondolatait sem rendezi, hogy őneki minden fontosabb határozatnál befolyással kell lennie, hogy észlelése, bölcsészete tartja fenn a család boldogságát, intézi annak jövőjét.

Házasságuk második évében gyermekök született. Ez volt Vilma. Több gyermekök nem is lett, ő egyetlen maradt.

Szülők, kiknek egyetlen gyermekök van, nagyon hajlandók azt elkényeztetni, az osztatlanul rájuk jutott szeretet túlságos édessége elrontja a szívet, s ellágyítja a lelket. Eveline ezt jól tudta, s e tekintetben neki már egész életterve volt készen.

Óvakodnia kellett, hogy e közönséges hibájába a túlságos szeretetnek ne essék. Az apa bálványozta leányát, nem tudta előle eltitkolni szeretetét. Ezért az apának mentül kevesebb befolyást kellett engedni gyermekére.

Óh, Eveline már bölcsebben tudta magát viselni. Ő sohasem látta leányát egyedül, mindig egy feszes társalkodónő jelenlétében, ki a kis Vilma minden léptét, hangját igazgatta, ki megtanította, hogy kell bölcs dolgokat mondani mamának, papának; mint kell a gyermeknek eltitkolni természeti hajlamait mások előtt, szoktatni magát koros emberek rendes életéhez, gondolkozásmódjához.

Azt gondosan el kelle titkolni a gyermek előtt, hogy ő anyja által szerettetik. Eveline arcán sohasem volt szabad észrevennie leányának azokat az enyhe kifejezéseit az anyai gyöngeségnek, miknek tudata a gyermekszívet annyira képes megrontani. Eveline jól tudta azt példákból s észtani bűvárlatokból, hogy a szülők nyájassága gyermekeik iránt azokat lanyhákká neveli; jegyzetei voltak bölcs és tudós férfiak mondataiból, melyek arany bölcsességet tartalmaznak: „A cukor édessége elrontja fogukat, az anyai hízelgése a szívet”;

„Aki ritkán érezte a szülői kéz dorgálását, annál sűrűbben érzendi a sors keze fenyítését” stb. Ezek szerint Eveline szüntelen szigorú, figyelmes arccal fogadá leányát, legkisebb hibáit sietett észrevenni s azokat a vétek súlyához aránytalan dorgálással szemére vetni; előre kitalálta legrejtettebb gondolatait, úgyhogy a gyermek mindannyiszor, mintha egy kérlelhetlen, engesztelhetlen ítélőbírót látott volna maga előtt, midőn anyját látta. Pusztá tekintete által lesújtva, csüggesztve érzé magát, mert hiszen bizonyos volt felőle, hogy minden percben valamely nagy, megbocsáthatlan hibát követ el, amelyet még ő maga sem ismer, talán nem is sejt, de amelyet ama kikerülhetlen szemek már régóta megláttak, s mely miatt nem képes magát menteni. Az ő anyjának bizonyosan nagyon kell őreá haragudni . . . Úgy szerette volna sokszor megkérdeni: „Anyám, haragszol-é?” de nem merte. — Ez volt Eveline rendszere.

Estenként azután, midőn mindenki lefeküdt, minden nesz elcsendesült a háznál, gyakran felvevé Eveline éjiasztala gyertyáját, s hálóköntösét magára véve, lopva, nesztelenül bement leánya szobájába. A gyertyát letevé a földre, hogy világot ne vessen annak lehunytt szemekre, leült ágya szélére, s ott elnézte éjfél utáni órákig az alvó gyermek arcát, megigazítá vánkosait, s midőn eljött tőle, lehajolt hozzá, hogy orcáját megcsókolja. Megtörtént ilyenkor, hogy a gyermek fölébredt. Akit maga előtt látott, az nem volt többé a szerető anya, a gyöngédség kifejezésével arcán, az érzelem könnyeivel szemében; a figyelmes, a soha nem nyugvó őr volt az, hideg, szigorú tekintetével, ki éjjel is eljön megtudni, ha leánya jól viseli-e magát; s talál hibát, talál megróni valót. Még az éjszaka sem rejt el előle semmit.

Gyermekeknek szoktak apró vágyaik, csekély követeléseik lenni, egy kis kirándulás, gyermeki társaság, csinos ruha vagy kedvenc csemege boldoggá tudja őket tenni. Eveline rendszeréhez tartozott ez apró kívánságokat megtörni, elnyomni. A gyermek lelkülete szokják a lemondáshoz. Tanulja meg,

hogy semminek sem kell előre örülni. Edződjék lelke ez apró csalatkozásokkal azon sokkal nagyobbakhoz, amikkel majd későbbi években a sors látogatja meg.

És mindez igen bölcsen, filozófi következetességgel volt kimérve és keresztülvéve; Vilma sohasem tudhatta meg azt, hogy őt szülői szeretik, ő csak azt tudta, hogy vigyáznak rá — mint egy fogolyra.

Anyja leánya volt, ahogy mondani szokás.

Ugyanaz a figyelmes, vigyázó lélek, ugyanazok a vizsgáló szemek, amik Eveline-é.

Soha gyermeket ily komoly, magába vonult kedéllyel nem lehet látni. Minthogy iránta nem volt senkinek szabad szeretetét mutatni, ő is elrejtette a magát. Jól tudva azt, hogy ha valamit nagyon óhajt, az éppen azért sem fog teljesülni, iparkodott minden kívánatát, minden vágyát, ami örömet okozott volna neki, gondosan eltitkolni; amit néha oly jól-ésik elmondani, éppen azt hallgatta el, s úgy el tudta zárni lelke gondolatait, belsője érzelmeit hideg arca halvány vonásai mögé, hogy Eveline szemei soha nem hatottak azon keresztül. Még ha beteg volt is, eltitkolá, elhallgatta; nem panaszkodott, ment, ahová vitték, mulatott, táncolt, ahogy parancsolák; mindenki hozzá volt már szokva halaványságához; nem kérdezék, hogy tán valami baja van; csak midőn hazamentek, s egy-egy őszintébb leánycseléd, kinek nem volt semmi befolyása a nevelési rendszerre, találta vetköztetés közben azt az észrevételt tenni, hogy mint reszketnek a kisasszony tagjai; annak is azt felelé Vilma: „Fáradt vagyok!“ — nehogy a nevelőnő meghallja, hogy beteg. Mikor már ő azt megvallotta, már akkor nagyon régen kellett szenvednie, s már akkor nem volt képes tagjait megmozdítani; s emiatt sokszor perceként múlt élete vagy halála, amidőn az egész háznál mindenki kétségbe volt esve, de e kétségbeesés hangjai hozzá soha nem hatottak. A tanácsosnő egész éjjelen át sírt és imádkozott, de azért Vilma olyankor sem látott benne mást, mint

azt a szigorú őrt, ki óránként pontosan megjelen ágyánál, beadni azokat a kellemetlen ízű orvosságokat, megtudni, ha úgy viselte-e magát, ahogy az orvos megparancsolá.

Maszlaczky fél órával korábban jött, mint a tanácsos úr haza szokott érkezni a táblai ülésből. Készakarva sietett.

A legdivatosabban volt öltözve, oly feszesen, oly kikerekítve, mint akire büntetésből van mérve az öltözet.

Az előszobában megtudva a pítvarnoktól,* hogy önágyása még nem érkezett haza, a méltóságos asszonynál kívánta magát bejelentetni, azon választ nyerve, miszerint szívesen láttatik.

Eveline örömeét látta a fiskálist. Lehetett vele vitatkozni. Az olyan emberek, mint Misztizláv, akik mindenre sietnek igent mondani, kiállhatlanok voltak előtte; báró Berzyvel is kevésbé tudott mulatni, ki a legszebb logikai láncolatokat, a legbonyolódottabb gordiuszi csomókat egy-egy drasztikus élccel vagy egy bizarr szofizmával tépte széjjel, vagy sajtáságos eszmejárása kalandozásával úgy félrevitte a tárgyat eredeti indulópontjától, hogy Eveline maga sem ismerte ki belőle többé magát; hanem Maszlaczky úr tökéletesen az ő embere volt. Mert ami gondolatot az egyszer a fogaival megragadott, azt el nem ereszté addig, míg a szájába nem szakadt. Esztendőig elvitatkoztak egy-egy bölcs kérdés felett, kölcsönösen kifáradva és le nem győzve, s minden újabb találkozásnál új okokkal és erősségekkel tűzve össze. Kár, hogy e szép vitatkozások a világra nézve el vannak veszve, mert azon napló, melybe azokat őméltósága saját kezével feljegyezte — fájdalom — később saját maga által megsemmisítettett.

A méltóságos asszony a zongorateremben fogadá Maszlaczky urat, ki, amint az előteremben végiglépdelt, még hallá az ábrándmű hangjait, melyeket hihetőleg Vilma kisasszony

*Ezerszer bocsánatot kérek, hogy egyszer életemben új szót mertem csinálni, ezt a „komornok” helyett kívánom értetni.

ujjai csaltak elő a húrokból, mert Eveline maga sohasem bírt hajlammal a zene iránt, s azt ennél fogva kevés tökélyre vitte; de midőn az ajtón bekocogtatott, egyszerre elhallgatott a zene, s mire felnyitá az ajtót és belépett, már akkor csak a fehér öltöny ellebbenő fodrait láthatá, mik az átelleni ajtón eltűntek, s a teremben Eveline egyedül fogadá.

Maszlaczky úr gyönyörű két bókkal mutatá be magát. Egész alakja, mely egyébkor oly meredt volt, mintha nyársban járna, ily alkalommal hajlott mindenfelé, s különösen megelégedve látszott lenni azzal, hogy a teremben annyi nagy tükör van, mikből saját mozdulatait önelégülten tanulmányozhatja.

A tanácsosnő magával szembe ülteté Maszlaczkyt, letéve maga mellé a könyvet, melyet kezében tartott. Valami metafizikai mű volt.

Nincs unalmasabb az ilyen látogatási bevezetéseknel a társalgásban, amidőn egyik félnek sincs semmi mondanivalója a másikhoz, s kezdődnek beszélgetések így:

— Igen sajnálom, hogy Vilma kisasszonyt élvezetében megháborítottam.

— Óh, kérem, ő még gyermek, neki nem szabad élvezetei megháborítását érezni.

— Óvást teszek, kedves méltásd. Vilma kisasszony idestova anyja bájainak méltó mintaképe. Én már több ízben bátor voltam a nagyság kisasszonyt méltással összetéveszteni. Semmi csoda. Ugyanazon fönséges komolyság az arcon, ugyanazon fejedelmi termet, azok a megigéző szemek, még nem láttam gyermeket annyira hasonlítani anyjához, mint Vilma kisasszonyt.

— Adná az ég, hogy boldogsága is hasonlatos legyen az enyimhez — szólt malasztteljesen a tanácsosnő, ki a mondott magasztalásokat inkább leánya, mint maga számára fogadta el.

— Óh, e boldogságot méltásd nemcsak megérdemlé, de önmaga alkotá.

— Téveszmét monda ön; engem különös kegyeivel áldott meg az ég, mindkét férjem a legnemesebb lelkű férfi volt. Ezer közül egy, és én kétszer találtam az egyre.

Maszlaczky úr, ki nem akarta e dicséretet az ezer közül egyre száradva hagyni, s más részről tartott a magasztalások kifogyhatlanságától, sietett elkapni a szó végét.

— Én pedig ellenkezőleg azt állítom, hogy a jó nő teremti a jó férjet, és amely nő boldognak vallja magát, az azt saját magának köszönheti.

Ilyen sarkalatos mondást vigyázatlanul kiejteni annyi volt, mint a tanácsosnőnek esztendeig tartó vitatkozásokra nyújtani anyagot.

— Hibásan fogja ön fel az életet, uram. Nőnek nincsen saját sorsa; mint gyermek, mint leány, mint feleség mindig idegen akarathoz van kötve, sőt egész életfolyama szenvedőleges hatása alatt áll másoknak, kikre gyakran alig van egyéb befolyása rokonszenveinél. A férfit férfivá neveli a világ, saját maga, a nőt szülői, nevelői, férje. És ez így van helyesen, lélektanilag. Amely nőt a világ nevel, azt rendesen el is rontja, s amely nő önmagát neveli, az aligha tud boldog lenni; mert a nő boldogsága éppen gyöngeségében áll s azon öntudatban, hogy nálánál erősebb lények őt pártolják, védik, szeretik, mert gyöngé. Ezért, megbocsásson ön, ha egy nő boldog, az szerencse, de nem érdem. Az a férj érdeme.

Maszlaczky úr engedte öméltóságát végigbeszélni, ami arra mutat, hogy valami mást forgat fejében, s csak azt a szót lesi, amelyikhez hozzáköthesse saját eszméjét. Rögtöni lelkesüléssel használá az alkalmat.

— Valóban boldog azon férfi, ki ily magas elveket viselő keblet mondhat magáénak. Ez az én ideálom. Kár, hogy az életben oly ritkán találkozhatni vele.

— Óh, uram, csak keresni kell — szólt jóindulatú hangon a tanácsosnő —, de önök helyökbe várják a sorsot, melyet teremteniök szabadságukban áll.

Maszlaczky úr kiegyenesedett e szóra, mintha valami nagy dolgot készülné mondani.

— Méltóság asszonyom. Ha azon sorsot méltóztatnék ismer-
ni, mely engem eddig üldözött, átlátná, hogy egész életem nem
a fátum fölkeresésére, hanem annak kikerülgetésére volt hivatva;
szenvedtem mint gyermek — csalódtam mint ifjú, és elfásultam
mint férfi. Ez alatt a hideg arc alatt is érző lélek rejtőzik, mélt-
ság asszonyom; de minek beszéljek én saját csekélységem
felől? Született, meghalt, boldogtalan volt, ez az egész sírvers.

Női kedélyeknek, még ha filozófok is, természetök a
szomorú, a szenvedő embert vigasztalni.

— És ön sohasem talált volna eszményképére?

— Míg reményem volt, addig nem találtam, s midőn
megtaláltam . . . akkor már nincs reményem többé.

Ilyen százértelmű mondatok nagyon kielégíték Kőcserepy-
nét, mert sokféle boncolás alá lehetett őket venni. Figyelmes,
vizsga szemeit az ügyvéd arcára szegze, s annak arcvonalmaiból
lelkében olvasott.

— Önnek nincs oka elcsüggedni; kinek erős szenvedélye
van, annak a szenvedély erőt is ad, s ha célja magas, segít
küzdeni és fölemel. Ön még elég fiatal.

Maszlaczky úr fülig elpirult. Nem tudta, hogy tréfál-e
a méltóságos asszony, vagy gúnyolódik. Hanem Eveline
nyugodt, őszinte tekintete meggyőzhető afelől, miszerint
ifjúságát nem gúnyból említé, mert bár képes volt a szíveken
keresztüllátni, de a parókat észrevenni nem.

— Nem, méltóság asszonyom — szólt nemes lemondással —,
fiatal nem vagyok többé, nem az évek, a sors járása látszik meg
arcomon, s engem hideg, részvétlen embernek tartanak; úgy
nézek ki. — Mi voltam itt belől, azt nem tudja senki. Az az én
titkom, az az én halálom.

Végső szavait a legtragikusabb elkomorodás hangján adta
elő a fiskális, hogy a tanácsosnő szinte zavarodottan tekintte rá,
és nem tudott neki mit mondani.

— Megbocsát méltóságod — szólta Maszlaczký úr a néhány percig tartott ünnepélyes időköz után —, hogy ily szavakkal terhelém becses figyelmét. Első és utolsó hangja ez belsőmnek, s méltóságodon kívül soha nem hallá azt senki. Azért ismételve bocsánatot kérek.

Most a tanácsosnén volt a sor megzavarodni és elpirulni. Valami gondolatra jött. Ej, ej, szegény ember.

Szerencsére a tanácsos úr hintaja ekkor gördült be a kapu alatt, s ez véget vetett a kínos helyzetnek. Maszlaczký úr hátratólta székét, s nemes lemondással kapaszkodva annak támlájába, nyújtá búcsúvételét a derék asszonyságnak.

— Én magamat ajánlom. Bátor vagyok reményleni, miszerint méltád nem gúnyolja ki legszentebb érzelmeimet.

E szavak oly elfogódott hangon valának elrebegve, hogy a tanácsosné attól kezdte tartani, nehogy Maszlaczký úr sírva fakadjon, és sietett neki kezét nyújtani, csak ne sírjon, melyet Maszlaczký úr megragadva, forró, rebegő, kifejezésteljes csókot nyomott annak havára, s azzal kalapját ragadva, úgy elrohant a ajtón, mint egy színpadi örült, aki megy Amerikába, s vissza sem jön többé.

A tanácsosnő bámulva nézett utána. Éles szemei egy tekintettel keresztülláttak lelkén.

Szegény, szegény kicsiny ember!

— — — — —
Köcserepy úr már előre üdvözölve kiálta Maszlaczkýra, roppant tereme túlsó szögletéből.

— Alászolgája, kedves barátom, hozta az jsten! Hozta az jsten.

És azzal egymáshoz siettek, megragadák egymás kezét s összevissza szorongaták, mint akik évek óta távol voltak; megkérdezték, mint *szolgál* egymás egészsége; mintha a nagy uraknál még az egészség is szolgál volna; mindkét férfi arca ragyogott a nyájasságtól, s nemes vetélkedés támadt közöttük,

hogy a szobában alá s fel sétálva, melyik bocsássa a másikat jobb felől.

— Ügyünk félig nyerve van — monda Maszlaczky úr a napi kérdésre térve, s azzal kivoná frakkja belső zsebéből az aláírt engedélylevelet, s azt kiteríté az asztalra. Kőcserepy úr elővóná aranyhüvelyű szemüvegét, s míg végigolvasta az iratot, több ízben helyeslőleg bólinta fejével, míg Maszlaczky úr tetsző mosolygással vizsgálta a hatást a tanácsos úr arcán.

— Nos, nos? Jól van-e így?

— Tökéletesen rendben van — monda Kőcserepy barátja vállára téve kezét. — A többi most az ön műve.

Maszlaczky úr büszkén felfújta magát.

— Hízlegek magamnak vele, hogy e művet végrehajtom. Én a Kárpáthy-birtok urává fogom önt tenni.

Kőcserepy úrnak lehetetlen volt azt egy barátságos kézszorítással meg nem hálálni, mely által okot adott arra Maszlaczky úrnak, hogy nyakába boruljon és őt megölelje; mert Maszlaczky úr érzékeny ember, ha rászorul. Kénytelen volt szemeit törölni.

— Hány éve már annak, barátom uram, hogy mi egymást ismerjük? — kérdé elszorult hangon a tanácsostól.

— Tizenhat éve annak — felelt az hasonló érzékenységgel.

— Tehát tizenhat éves régi barátságunk volt-e valaha egy keserű óra által megszakítva?

— Soha! — viszonzá a tanácsos úr, ki hajlandó volt Maszlaczky úr kedvéért mindazokat a keserű órákat elfelejteni, miket neki egy-egy kedvezőtlen ítélet által okozott.

Maszlaczky úr benne volt már a magasztos hangban.

— Reményilem, hogy e törhetlen barátságunk e per által, mely büszkeségem, egy örök szent kapoccsal fog megerősíteni, melyet többé semmi el nem szakítand.

— Semmi, semmi! — sietett újabb kézszorítással erősíteni a tanácsos úr.

— Meg van-e győződve, kedves barátom uram — sürgeté tovább Maszlaczky —, hogy a törekvésre engemet semmi egyéb nem ösztönöz, mint azon végtelen tisztelet, miért ne mondanám: *szeretet*, mellyel kedves barátom uram és kedves családja iránt viseltetem.

— Óh, bizonyos vagyok felőle.

— Csak egy gondolat képes engem erővel ellátni a munkára, csak egy jutalom lelkesíthet fel oly mű kivitelére, melyet semmi kincs fel nem vállaltathatna velem, és ez az, hogy kedves barátom uram szeretetét, családja becsülését kiérdemelhessem.

Maszlaczky úr itt ismét közel volt már ahhoz, hogy sírva fakadjon, melynek meggátlása Kőcserepy úrnak aránytalanul sok kézszorítás- — és mosolygásba került.

— Biztosítom önt a becsülés legőszintébb, leghatártalanabb mértéke felől.

— Ily jutalom elég nekem — szólt az ügyvéd szemeit megtörölgetve. — Íme, nekem ötszázezer pengőt kötelezett Kárpáthy Abellino, ha perét megnyerem. Én ez összegről kedves barátom uram javára — lemondok. Nekem nem kell, nekem elég önnek és családjának becsülését bírhatni; nekem ez elég jutalom.

— De kedves barátom uram, hova gondol? Ezt én el nem fogadhatom. A világeért sem, sőt kérjen ön tőlem bármit! Bármit, mondom — és én nem érzendek kedvesebb kötelességet, mint azt teljesíthetni.

— Jó, kedves barátom uram — szólt Maszlaczky úr, mint ki valami nagyot gondolt —, ön kényszerít, hogy kimondjam, ami szívemen fekszik. Én kimondom. Igenis van lelkemnek egy legmélyebb óhajtása, melynek teljesülte egyedül öntől függ, velem szállt volna a sírba, de ön kényszerített rá, hogy kimondjam: tegyen ön engem boldoggá — leánya kezével.

A tanácsos remekelt e pillanatban.

Arcán egyetlen varázsa, egyetlen futó kifejezése sem jelent meg a meglepetésnek, a bosszúságnak, a bámulatnak s egyéb

rögtöni indulatoknak, mikre ez ajánlat bizvást feljogosíthatta. Oly derült arccal fogadá azt, mintha hetekkel elébb értesülve lett volna felőle, s azt minden oldalról tanulmányozhatta volna. Nem mohón, de határozottan nyújtá kezét az ügyvédnek, a legőszintébb érzélem reszketeg hangján szólva:

— Szívemből szólt ön — s azután, mintha nem bírna az érzések túlságos rohamával, elfordult az ablak felé, hosszasan kinézett rajta, majd ismét az ügyvédhez lépett, s némán végigszorongatá annak vékony karjait, legbensőbb egyetértése jeléül.

Maszlaczky szemei ragyogtak, mint ki egy kedvező ítélet fölolvását hallgatja. Fölöslegesnek tartá e kifejezésteljes néma szünetet kérdezősködésekkel zavarni, csak öltönyét egyengeté magán helyre, s diadalmasan emelé fel fejét; büszkesége vonásai közé az obligát szerénység atyafiságos kifejezéseit törekedve vegyíteni.

— Sokszor gondolkoztam felőle — kezdé végre a tanácsos úr a szót —, minő sors fog várni egyetlen leányomra. Lesz-e, aki őt tudja szeretni, ahogy megérdemli? Talál-e férjet, ki őt megérdemelje? A mai fiatalság léha, tartaléktalan magaviselete méltán aggodalmakkal tölti el egy, a jövőnkbe tekintő atya szívét. Őszintén kell megvallanom, hogy e gondjaim közepett sokszor feltűnt előttem egy derék férfiú képe, s elgondolám, hogy él az én ismerőim között egy komoly, érett eszű és szívű, szilárd jellemű férfi, kiben tökéletesen meg tudnék nyugodni, kinek bátor, erélyes tulajdonai mellett boldognak láthatnám Vilmámat . . . és ez az én kedves Maszlaczkym . .

— Óh, kérem — vágott közbe Maszlaczky úr, ki roska-
dozni kezdett a reá halmozott magasztalások terhe alatt.

— De mindannyiszor le kellett mondanom e gondolat-
ról — folytatá a tanácsos úr. — Mint remélhettem volna még azt, hogy ön, ki előtt még egy oly ragyogó pálya áll, ki sokkal magasabb összeköttetéseket remélhet, az én szerény csalá-
domra engedje vonatni figyelmét . . .

— Sőt inkább — sietett belekapni Maszlaczký úr —, nincs magasabb célja törekvéseimnek, s nem ismerek oly fényes összeköttetést, melynek elsőbbséget adnék efelett, s bárminő előremenetelt tartson is fenn számomra a sors, mindenkor büszke leendek azon lépésekre, mely által egy Kőcserepy kisasszony kezét megnyerhetném, egy oly család tagját, melynek hölgyei példaképei az erénynek és házias szendeségnek.

— Én pedig mondhatom, hogy annál nagyobb örömmel nem lephetett volna meg a sors, mint aminőt kedves barátom ajánlata okozott. Így, de csak így elfogadom önnek egész tervét a Kárpáthy-urodalom iránt. Hisz ön tulajdona leend az, s az egész Vilmám kezével annak férjére szálland. De büszke szívvel mondhatom uram, hogy az egész Kárpáthy-urodalomban nincs olyan kincs, mely e kézzel följérjen.

— Óh, tudom, jól tudom azt; én fel tudom fogni boldogságom nagyságát. Bizonyára meg fogom én mutatni, hogy bárha nem vagyok is azon holdvilágképű síhederek korából, kik ifjú éveiket henye piperőcködésben tékozzolják el, kik hősök a kávéházakban és más gonoszabb helyeken, de azért egy nőt igazán, valóban tudok boldogítani, ősz hajszálaim dacára. Azazhogy ősz hajszálaim biz énnekem még nincsenek, harmincon túl vagyok; ez csak úgy szólásforma nálam az ősz hajszálakról. Már ifjonc koromban vénnek neveztek, komolyságom miatt.

— Éppen össze fogtok illeni; ő is ily komoly.

Maszlaczký úr tegeztetni hallván magát a tanácsos úr által, annyira el lőn ragadtatva, hogy megcsókolá a tisztos úr kezét; ami tekintve a helyzet ünnepélyességét, igen érzékeny és megragadó jelenet lehetett.

A tanácsos úr ezzel karjára fűzte a derék kérőt, s okosan értésére adott néhány tudni való dolgot.

— Vilma leányom most tizenhárom éves. Láthatja ön, hogy még nem férjhezmenetelre való.

— Óh, kérem, néhány év nem tesz rám nézve különbséget, én kész vagyok várni akárhány évig.

— Ő addig is nőm nevelési rendszere alatt marad. Eveline-nek mindenben rendszerei vannak.

— Óh, és mily csodás rendszerek — sietett tódítani Maszlaczky.

— Eveline saját nézetei szerint neveli gyermekünket, s én kénytelen vagyok elismerni, hogy nézetei helyesek. Hiába, bizonyos dolgokban a nőknek csálhatlan tapintatuk szokott lenni; közügyekben merek ítéletemre valamit adni, de ami a gyermeknevelést illeti, már ebben nőm előtt meg kell hajolnom!

A nagyságos úr egészen el látszott felejtteni, miszerint pályáját a gyermeknevelésen kezdé.

— Ki ne hajolna meg öclötte! — kiálta fel fanatikus elragadtatással Maszlaczky úr. — A női tökélyek, a hölgyi erények, az asszonyi bölcsesség mintaképe előtt! Valóban azon gondolat mellett, hogy ő anyjához hasonló leendő szépségben úgy, mint erényekben, képes vagyok nem két, nem három, de tizenöt évig is elvárakozni... azazhogy — (nem végezte be az ügyvéd úr a frázist, a tizenöt évet mégis nagyon meg sokallta).

— Azazhogy — vevé át a szót a tanácsos úr —, valami határidőt mégis kellene szabnunk; különben igen határozatlan reményeket költünk egymásban, s azt tudhatja, kedves Maszlaczkym, hogy én nem kevésbé sietek önt leányom számára biztosítani.

Maszlaczky úr úgy érzé magát, mintha mézzel kengetnék.

— Teszem föl, mondjuk azt, hogy meg fog történni ez a házasság fél év múlva, azon nap után, melyen Kárpáthy Béla kedvező végítéletet kap perében. Lássá ön, ebben mindnyájunk érdekei össze lesznek kapcsolva.

Maszlaczky furcsán vakarta az orrát erre az ajánlatra.

Az jutott eszébe, hogy hiszen ő végítélet nélkül akarja Zoltántól megnyerni a Kárpáthy-birtokot, s akkor az ehhez kötött alkuból könnyen kijátszatás támad.

Nemes mosolygással monda:

— Tegyük fel még határozottabban. Legyen a boldog határidő fél év azon nap után, melyen a Kőcserepy-család a kárpátfalvi uradalomba beiktattatik.

E ravasz tételnél ismét azon diadalmas villogás szikráit hányták szemci, melyeket nem bírt eltitkolni, midőn valamely ügyes fordulatot adott a dolognak.

— Óh, én nem akarom oly messze tenni a határidőt. Sőt mentül közelebb, kedves barátom, kedves Maszlaczkym — tiltakozék Kőcserepy úr nemes vetélkedéssel. — Két-három év az egész. Rajtunk függ, hogy ez idő alatt a kitűzött határ eljőjön. Ugyebár rajtunk függ? Ön dolgozni fog éjjel és nappal, hogy a pert siettesse. Másfelől én minden befolyásomat felhasználandom, hogy annak kedvező irányt adjak. Ez nem leend nehéz, mert az ügy igazságos. Világos igazság. Különben az engedményt el sem fogadhatnám; de bizonyos vagyok annak jogossága felől, s biztosíthatom önt, hogy a per meg lesz nyerve, s akkor semmi sem álland többé ellent, hogy a barátság eddigi kötelékei a legszorosabb rokoni viszonyra fűződjenek közöttünk, s én kedves barátomat — kedves fiamnak nevezhessem.

E szóknál Kőcserepy megölelé a fiskálist, ki egész gyermeki áhítattal borult a marciális férfiú keblére, ki viszont lehajolva a kisedd férfilhoz, megcsókolá annak homlokát, jól vigyázva, hogy álháját félre ne tolja az érzékeny nyilatkozat által.

Maszlaczky úr teljesen bele adta magát ez atyai ölelésbe. Elgondolá, hiszen Zoltánnali tervéről még a tanácsos mit sem tudhat, s talán csak nem akarja rászedni.

E gyöngéd jelenet után mind a két férfi félrefordult szemcit megtörölni. Midőn felindulásaikból némileg ismét magukhoz tértek, a tanácsos úr odavoná magához kedves Maszlaczky barátom uramat, s bizalmasan fülébe súgá:

— Fölösleges figyelmeztetnem, kedves Maszlaczkym, hogy az egész értekezésünknek mindaddig sub rosa kell maradni, nehogy a világ idejekorán megtudjon valamit tervezett összeköttetésünkről, s ebből kellemetlen következtetéseket formáljon. Tudja, ön ügyvéd, én pedig ítélőbíró; bármily egyenes és igazságos legyen is eljárásunk, a világ könnyen balramagyarázza a tényeket.

— Tökéletesen felfogom ez aggodalmat; kedves nagyságod, kedves barátom uram ismer engem. Én tudok hallgatni, mint a sír.

— Még egyet, kedves jó Maszlaczkym. Mint az elébb is mondtam, Eveline saját rendszerrel bír a nevelésben, amit én kénytelen vagyok helyeselni, mert jobban érti, mint én. E rendszerhez tartozik az is, hogy a növendékneálynak egész addig az ideig, amíg annak alkalmá el nem érkezett, nem szükség semmit házasságról, szerelemről s más efféle dolgokról tudni, ezt én igen helyesnek találom, s e részben úgy hiszem, hogy kedves barátom is egyetért velem.

— Tökéletesen. Tökéletesen. Az ilyen ifjunci ábrándozások sohasem szülnék semmi jót; én különben sokkal komolyabb férfiúnak hiszem magamat, hogysem hasonló hivalkodásokra képesnek tartassam. A határtalan tiszteleten kívül semmiben sem fog nyilatkozni azon indulatom, mellyel kedves nagyságod, kedves barátom uram — miért ne mondanám? — kedves leendő rokonom családja iránt viseltetem.

E szavaknál mind a két kezét megfogja a tanácsosnak két kezével, úgy ahogy a stájeris táncot szokták járni, s megrázva azokat hevesen, még egyszer keblére veté magát a nagylelkű férfiúnak, s tökéletes lelki megvigasztaltatással kelt fel onnan, néma jelekkel mutatva, hogy mármost menni készül.

A tanácsos úr egészen az ajtóig kísérte kedves barátját, fél kezével karonfogva őt; midőn már a kilincs a kezében volt, hirtelen valami jutott eszébe Maszlaczky úrnak:

— És a méltóságos asszony... ?

denütt kikerüli, s ha táncolnak, inkább egész este ülve marad, csak hogy vele ne legyen kénytelen táncolni.

— Ez nagyon természetes. Az a fiú a legkiállhatatlanabb gyermekek egyike, akiket valaha láttam. A világ sokat tart felőle, mert gazdag. No majd meglássuk, ha nem lesz az, mennyit fog élni.

— S oly bizonyos volna, hogy vagyonát elveszti?

— Maszlaczký tökéletesen meggyőzött felőle.

— S ezért volt nálad Maszlaczký?

— Igen.

— S nem gondolod, hogy egyéb okai is vannak Maszlaczkýnak e pörös ügynél, mik őt idejární készítetik?

A tanácsos elbámult, bár nem mutatta is. Hát neje is tudna már valamit az ügyvéd szándokáról? Ez baj volna, mert asszonyokat nehéz valamely szándék tiszta voltáról meggyőzni, ha még olyan homályos is az.

— Nos. És mi oka lehet? — kérdé teljes ismeretlenséget mutatva.

Eveline a legmélyebb sajnálat és szemérem hangján susogá:

— Képzeld: ez a szegény fiatalember *belém* szerelmes . . .

Kőcserepy elmosolyodott.

— Ez szomorú dolog rá nézve. Szegény fiatalember!

— De kérlek, ne éreztesd ezt vele. Ő titkolja e fájdalmát; de én egy pillantást vetettem lelkébe, mely mindent tudatott velem . . . Boldogtalan!

Mennyire lehetett szánakozni e szegény négy láb kilenc hüvelyk magas férfiún, ha elgondolta az embert, hogy ő Kőcserepyné méltóságos alakja iránt ábrándozik.

Kőcserepy úr komoly kifejezést parancsolt arcának.

— Ne kacagjuk ki e boldogtalan fiút ez érzelmeért, Eveline-em. Nem egyetlen ő, kit lelked nemessége meghódított. Az ily tisztelet viszonttiszteletre méltó. Tapasztalni fogod, hogy én, ezt tudva, még jobban fogom becsülni e derék embert. Bánj te is nemesen vele!

Eveline könnyezve ölelé át férjét. Óh, nemes hivatás! Lehet-e nagyobb mértéke a női gyöngédségnek, mint szelíden bánni egy ötödfél láb magas férfiúcskával, ki a világ legszebb és legerényesebb delnöi egyike iránt ábrándozik?

E gondolatnál mennyei magasságig érzé lelkét emelkedni Eveline.

A tanácsos úr hagyá őt ebben a hitben; amit ő tudott, azt megtartá magának.

A későbbi találkozásoknál azután Maszlaczky úr és Eveline között a lehető legkellemetlenebb nemes nyájasság igazgatója a társalgást. Mindkettő úgy érezte magát, mintha valakinek egy marék eleven hangyát adnának, hogy vigye haza zsebjeében, de szépen bánják velök. Maszlaczky úr azon hitben élt és mosolygott, miszerint Eveline jószágos pillanatai a tanácsos által közlött ajánlat gerjesztette anyai szívességéből származnak, s emiatt kénytelen volt a legszerényebb, áhítatosabb alakot játszani; míg Eveline mindez ábrándos arcfintorgatást azon holdas indulatnak tulajdonítá, amit platói szerelemnek neveznek, s mely elég ok a megfelelő szájalom gerjesztésére s eredendő bölcsészeti elméletek elvonására.

Kőcserepy urat azután mind a kettő megbízottjává teszi; Maszlaczky úr éppen annyit tud neki beszélni azon örömeiről, miket Eveline kitűnő nyájassága gerjeszt szívében, mint Eveline az ideál érzelmek rendszeréről, miknek alakulását Maszlaczky úr lelkületében nyomról nyomra kíséri. A tanácsos úr meghallgatja mind a kettőt, s egyiknek segít örülni, a másiknak szánakozni, s ugyan őrizkedik őket felvilágosítani kölcsönös tévedésükről.

VI. SZENTIRMÁN

Akik vissza tudnak rá emlékezni, minő hely volt Szentirma a hajdani grófok idejében, s összehasonlítják azt a mostanival, hajlandók lesznek Rudolf grófnak valami emberfölötti hatalmat tulajdonítani, mely őt csodatételekre képesíté.

Ez a nagy térség itt, hol most a legszebb kalásztenger hullámzik, nem volt egyéb, mint egy nagy, láthatártalan ingovány, benőve magas náddal, melyben ősszel és tavasszal, mikor az egek csatornái s a hóolvadások vizei megeredtek, gyönyörűen lehetett csónakázni a mindennemű vízi szárnyasokra vadászva; itt valamelyik dombon — de Isten tudná már azt, hogy melyiken? — szokott állani rendszeren az a nádgunyhó, átellenben pedig, alkalmasint ott a szép lucernás kert helyén, a másik, amikben az öreg Szentirmay gróf, szomszédjával, a jó Kárpáthy János báróval egész éjszakákon át elült lesben a drága mocsári szalonkák után. Nyáron pedig, amikor a rekkenő meleg kiszárasztá a vizeket, fölséges rókavadászatok történtek az ősvilági náderdőben, melynek valahol alkalmasint volt határa, de hogy hol, arra csak a Berettyó és a Tisza tudtak volna illetékes feleletet adni.

Az esztendő három évszakában a Szentirma és Kárpáthy urak birtokaik egy része fölött csak név szerinti protektorátussal bírtak, voltaképpen kígyó és béka és nádi madarak uralkodván azokban, teljes anarchiai országlással. Kastélyaik, falvaik ez időben minden idegen invázió elől biztosítva lehetének útaik

járhatlansága által, s abban mindketten nagy büszkeséget is helyeztek, hogy őket minden bolond idegen útba nem ejtheti, s jószágukat országút meg nem fertőzteté.

Nagy kényszerűség idején, ha ki kellett mozdulni kastélyából valamelyik úrnak, kilenc réven ment át, ahol mindenüt extrakompok várták, napokkal előre elküldött lovakat fogtak a hintóba minden rév előtt, s tizenegy nap telt bele, míg kivergődött saját uradalmából, s eljutott szárazabb földre. Egy-egy ily vállalatnak aztán oly híre volt az országban, mint közelebb Franklin expedíciójának a jeges tengerre.

Az ismeretes szárazföldek sem voltak igen boldog állapotban; a legjobb helyeket, miken az uraság gabonája állott, robotos jobbágy művelte, meg is látszott rajtok; egész tudományos természethistóriája volt minden darab földnek; egyiknek a sovány esztendő ártott meg, másiknak a kövér, itt az üszög pusztított, amott a szikfű rebellált; legelő volt a gazdaság nagyja, miken nyurga tinókat s bozontos csikókat lehetett találni gulya-, ménesszámra, melyeket megtizedelt szépen minden kánikulában a mocsárlégtől s szikkadt legelőtől otthonos járvány.

Szentirmához közelítve, észre lehetett venni egy hosszú keskeny gátat; útnak is használták, mikor odáig ért a víz; egyébkor csak mellette jártak el, s bámulatos volt, mennyire fejlődött a nemzeti ügyesség alföldi szekereszeinknél, kik a meredek gátról le és fel csapogattak a dűlőutakra nyaktörő veszéllyel.

Ez a jeles gát, minőt most is látni még az Alföldön eleget, egy dobogó hídnál végződött, mely nyáron át egy silány kis mocsári eret igazott le, de ősszel vagy tavasszal ez a kis hitvány patak úgy elhordta rendesen a hidat, hogy a pusztá lábaknál nem maradt ott egyéb. Sehogy sem lehetett e bajon segíteni, pedig állítottak fel jégtörőket is, csináltak a víznek sarkantyút meg futóárkot ki a szántóföldekre, hogy arra is tehessen egy-egy diverziót; de az mind semmit sem használt.

A hídon túlérve, kezdett meglátszani Szentirma helysége, egy magas tetejű torony nyúlt fel nagy gombbal a végén; négy szegletét négy kisebb fatorony ékesíté, mely építési különösség titkát még ez ideig nem sikerült felfedezni. Köröskörül hosszú, alacsony házsorok, náddal födelezve, miknek barnaságából itt-ott kivirított egy-egy utcasor friss sárga nád-tetővel, annak bizonyosságára, hogy valamelyik elmúlt évben nagy tűz lehetett itt, s végig leégett szél mentiben a helység. Ez minden évben előfordult.

A helység körül semmi zöld; a házak körül senki sem ültetett fákat, kertet. Lehetetlen azokat a járó-kelő marhától megőrizni; tyúk, liba leeszi, kikaparja a veteményt. Az ember csak lélek-kárhozatot nyer vele; jobb azt nem is ültetni. Csupán az árkok mentiben búsult egy sor bozontos üstökű fűzfa, melyet minden ősszel kopaszra lebotoltak a rözse kedvéért.

Maga az urasági kastély jó távol épült a helységtől, nehogy valami érintkezésbe jöjjön a rongyos viskókkal. Az út egészen félretért arrafelé, s szép olasz jegenyékkal volt kétfelől beszegve. A rendes úton járónak csak a távolból tűnt szemébe a roppant épület, kettős szárnyszakaszával, ódon tornácaival s egymástól távol eső ablakaival; a párkányzatok meredekein időjárásoktól megfeketült kőszobrok állongtak, mik úgy nyújtogatják karjait, mintha könyörögnének, hogy tegyen oda valaki egy hágcót, hadd szálljanak le már.

Itt és amott egy-egy hosszú épület nyúlt el még odább, az gazdasági tanya lesz, azoknak sem volt szabad a kastélyhoz közel lenni.

A roppant váracs legalább nyolcvan szobára volt építve, s minden szoba bebútorozva s szőnyegekkel, képekkel ellátva, mintha mindegyikben laknának.

Hátul a kastély mögött nagyszerű angolkert, mesterséges romokkal és vízesésekkel; a platán- és gesztenyefák óriási magasságra nőttek e televény hús földekben; a buja fű a rende-

zett erek partjain emberderékig ért, s minden növény három-négy akkora lett, mint más vidéken. Az angolkertet széles vadaskert zárta be, melynek roppant szálfái alatt nagy robajjal repkedtek az arany- és ezüsfácányok gyönyörű falkái, s buja fűvében egész csordaszámra legeltek a karcú szarvasok, mik oly szelídek, hogy közelre várják a lovaglókat, s ha multság volt a kertben, odamentek a kerítéshez, sőt sokszor annyira leereszkedének, hogy kiszöktek a vadaskertből, s a jobbágyok szomszédos kukorica- és kölesföldséit is megtisztelik látogatósaikkal.

Az egész kastély környéke más levegőt lehel, mint a többi vidék; itt gazdag, itt pazar volt a természet, s olyan jóleshetett forró évszakokban e hús platánkoronák illatos, enyhe árnya alól széttékinteni a sárgára aszalt vidéken, melyen tikkasztó melegen feküdt az átfült lég, töve gyökeréig szikkasztva minden élő növényt . . .

. . . Mennyivel más látvány terül most az utas szemei előtt a Szentirmay- és Kárpáthy-uradalmak határain belől!

A beláthatlan nádrengeteg sehoh sincs. Egyenes csatornák, mik mérnöki kiszámítással szeldelik át a tért, vezetnek le minden fölösleges árt a folyamokba, néhol zsilipekkel ellátva, mikről okszerűen öntözik a réteket. Az úttalan berkek helyét szabályos táblákban fedi a legszebbik vetés, s sivatag székifüves pusztán, hol a keresztülutazó átkozta majd a hínári döglevegőt, majd a tüdőemésztő port, mit a szél szemébe és szájába hordott, most messziről megüti a kedves illat a közeledő szaglóműszerreit, mit a szellő a távol aranyló repceföldek virágporairól széthord.

Az egész táj képe megváltozott. Egész erdők kanadai jegenyékből fedik a folyamok kanyargó medreit, mik most egyenes átvágásokba vannak szorítva, s midőn a tiszai apró gőzösök a kies sziget mellett ott a vízközépen kikötnek, egész kertsort látni véig Szentirmáig, melyek között deszkasima-

ságú úton robognak végig a boldog földészek egészséges virgonc ötösfogatai.*

Minél jobban közeledünk Szentirmához, annál inkább feltűnik az átalakulás kedvenc képe. Nem *puszta* ez többé, hanem *paradicsom*; a háladatos föld ezeres kamatban fizette vissza ura szeretetét, a szorgalom műve megsokszorozta az önkényt adott áldást, s Isten keze látszik mindenik fűszálon — ember gondja mellett.

A rongyos házikók rendetlen sorai helyett csínnal épült utcákon visz az út keresztül, mik közül díszesen emelkedik elő az urasági kastély a templommal szemben. Rudolf odahagyá ősei váracsát, nyolcvan szobájával, nagy visszhangos kőfolyosóival s szélzúgásos tornácaival; oda építtetett lakást a helység közepére, a többi házak közé, s tíz év múlva egész piac támadt ott körülé, úgyhogy az idegen előtt sokkal inkább városnak fog tetszeni e helység, mint akárhány alföldi háztorlat, amit mezővárosnak neveznek.

Kitűnnek az épületek közül a helységháza, paplakok, iskola, miket a főúr maga építtetett, s gondjával fenntart; a kertek alját elfoglalják a lakosok gyümölcsaszalói és selyemtenyésző pajtái; minden ház oly vidáman tekint zöld redőnyeivel, ereszes kapujával az azon menőre, hát még ha e zöld redőnyök közül egy-egy életvidám arcú, ép falusi lyánka gránátszemei néztek ki.

Az ősz váracs most laktalan. Néhány kiszolgált cseléd s egy iszákos kulcsár lakja csupán, kinek jobb hasznát venni nem lehetett, mint hogy a kíváncsiságból odavetődő vendégeknek mutogassa végig a hajdankori ritkaságokat, miket a jobb ízlésű főúr többé használni nem tud, de irántok azért sokkal több kegyelettel viseltetik, hogysem azoknak csak egy darabját

* Remélem, hogy e kis anakronizmust azokkal a gőzösökkel és sok más egyebekkel nem veszi tőlem rossz néven az ítéset. Egyáltalában be kell vallanom, hogy az általam leírt tárgyak s alakok közül sok van olyan, aminek létezése csak a kegyes óhajtások közé tartozik.

is idegen kézre akarná bocsátani. Maradjanak ott históriai emlékül.

Rudolf gróf egészen másnemű épületekről gondoskodott, mint ősei; amott a rendezett patak egy papírmalmot hajt, melyre értelmes vezetők ügyelnek; itt az agyagtelek téglakemencéknek szolgáltatja használhatlan márgaföldét; ez a roppant épület itt takarékmagtár, az egyiptomi hét kövér és hét sovány esztendő meséjének okos követése; csodálatra méltó, hogy mit az ókori együgyű bölcsök oly régen fölfedeztek, a gazdag termésnek megtakarítását mostohább időkre, korunkban még mint újítási példát ritkaságképpen kell ember elé hoznunk. Távobabb, a helység túlsó oldalán nagy, nyúlánk kémények vörös téglafalból emelkednek elé az alacsony tetősorok közül, bőven füstölögve; ezek munkás gyárak, az egyik hazai növényanyagból fínom cukrot készít, másik az itt termett gyapjút fonja, szövi olcsó és tartós kelmékké, s alájok nem tőzeggel tüzelnek, hanem az uradalom saját bányájából vízen szállított olcsó kőszénnel. Egyik iparág a másikat emeli, meg is látszik az egész környéken; nincs használatlan föld, nincs munkátlan kéz, magok a rakoncátlan elemek is munkára vannak fogva. Nincs heverő, nincs éhező az egész uradalomban, s mindazon pompa közt, mely a földesúr lakát környezi, legfényesebb az, mely jobbágyai arcán tündöklék — a boldogság, az elégyűltég.

Megbocsát a szíves olvasó, hogy ily unalmas részleteken végighordozom. Sokkal költőibb tájakat festhetnék néhány mérfölddel odább a szomszéd pusztákról, hol a nekivadult szél kergeti az *ördögszekeret* a marháktól ripacsossá gázolt avaron végtől végig, ott megállhatnánk a sivatag közepén, leírhatnók a melankólikus kútgemet a láthatár végén, a hegyére repült sassal, az elmélkedő gólyát a víz szélében s a tündéri délibábot, mely szeszélyes órájában mindenfélét mutogat, ami a földön nincsen, s elmondhatnók: ennek a földnek nincs semmije, de van költészete; és ezeket leírva hű volnék magamhoz, mert

költői dolgokat jegyeznék fel. De vállainkon az élet. A költői délibábtól látogatott puszták ura *koldus*, és a kútgémes tájképnek neve: *nyomorúság, szegénység*. Dicsérik mások a nádi életet s azoknak lakóit; árvaság az, és inkább sírhatna a költő, mint énekelhetne ez elhagyott pusztaságban, ha elgondolja, hogy itt nép és élet lehetne körös-körül, falu, város, mennyi elférne még üres telkeken, hol bojtorján virágzik, ha így volna, ahogy lenni kellene, mennyi boldog ember dicsérhetné az Istent — ékes magyar szóval!

Szentirmay Rudolf ősei tán egykor drága vérékkel szerzik meg azt a földet, hol utódaik laktak, s bizonyára e drága vércseppek hősi története megérdemelte, ha költőjére talált; de hát azon utód drága verítékcseppei, ki sivatagból Kánaánt varázsolt, nem érdemesek-e, hogy meg legyenek számlálva? Ki, mint *Szentirmay Rudolf*, ki a lelkes *István* grófot vevén tükörül, ösztönt, példát, áldozatot hoz a kornak, hogy nemzetét jólétre segítse, nem olyan jó fia-e a hazának, mint aki érte századok előtt a csatatéren vérzett?

— — — — —
E tágas, mosolygó udvaron élte át gyermekéveit a mi Zoltánunk. Ezek a fák éppen oly idősök, mint ő; két jávort ő maga ültetett a kert egyik dombja alatt, midőn még csak hároméves volt. A jávorpár alatt kis pad és asztalka állt, ez volt az ő kedvenc helye és azoknak a kis gyermektársaknak, akik őt szerették. Pedig ki ne szerette volna!

Már gyermekkorában legokosabb, legbátorabb és izmosabb volt minden kortársai között. Szomszéd földesurak úrficskái átjártak Szentirmára, s játékot rendeztek a kis Kárpáthyval. Ilyenkor Zoltán mindig a gyengék vezére volt, játszottak háborút, gyűlést, törvényszéket; aki mindig az elnyomott igazság tolmácsa, bajnoka volt, az a mi Zoltánunk.

Mint héteves gyermek maga köré gyűjté a magánál nagyobb parasztfioncokat, s tartotta őket bölcs beszédekkel, s megosztá velök falatját; majorosok, tehenészek nagy adó

alá voltak vetve Zoltán úrfi által kiszolgáltatandó ozsonnázások miatt. Zsebpénzét, ajándékait megtakarítgatá, s midőn eljöttek az iskolai vizsgálatok, könyveket adogatott a parasztfiúknak, miket így vásárolt. Ha olykor meghallá, hogy ifjú pajtásai közül valamelyiknek baja van, ellopózott hozzá, vigasztalá, ételt, orvosságot hordott neki, és mindezt titokban, nehogy gyámjai vagy mások megtudják, s azt higgyék, hogy ő jó szívét akarja fitogtatni, vagy úri leereszkedést szeneveleg. Óh, a gyermek érzése a legegyszerűbb útja a bölcsességnek!

VII. AZ ÖRÖMNAP

Zoltán születésnapja volt. E napot a Szentirmay-család rendszeren Kárpátfalván vagy Madarason, Zoltán jószágán szokta megülni. Előre készült rá cselédség, jobbágyság; a házakat meszelték, mint valami sátoros ünnepre. A parasztleánykák vízben tartogatták előre a nefelejcsét, mit majd koszorúnak fűznek, s az emberséges bátyámuramék hizlalták a tulkot, mit ősi szokásként a földesúr névnapjára szoktak levágni. Mindenki tudott valami meglepőt, valami kedvest tartogatni a bálványozott gyermek számára, ki szeme fénye volt kicsinynek és nagynak, kinek láthatásaért az öreg emberek napestig elácsorogtak a kastély udvarán, mikor a szomszédból odavetődött. Születése napján azután egészen az övék volt, akkor láthatták, beszélhettek hozzá, hallhatták nyájas szavait, megszoríthaták szép fehér kezeit, mik oly erősek voltak, mint az acél; megköszönheték neki mindazt a jót, amit esztendőn át velök éreztetett; hogy oly istenáldása volt rajtok, mint az eső és a napfény; hogy a boldogságot itthon lakóvá tette födeleik alatt, s elmondhaták neki, hogy az Isten engedje nekik e boldogságot sokáig élvezni, hogy láthassák őt évről évre nagyobbak, boldogabbnak, és áldhassák még a csecsemő gyermekek is, akik az ő nevén tanulnak gagyogni . . .

Mindazt oly igazán, oly érzékenyen tudták elmondani ezek az együgyű emberek!

Hát azután az ajtókon belül! Midőn a család egymagára

maradt. Tele minden szív nemcsak a maga örömeivel, hanem még a máséval is.

Négy gyermeke volt Szentirmaynének, két fiú, két leány. Mind a négy úgy szerette Zoltánt, mint testvérét, s gyakran kedves civakodással törtek rajta, hogy melyik szeresse jobban — tán Katinkát kivéve, aki sejteni kezdé talán, hogy ennek az édes szeretetnek valami bánata is van, amit titkolni szokás, s ami a testvéreérzelemben nincsen . . .

Születése napján a gyermekek mind megajándékozáék valami apró emlékkel Zoltánt; a picike, a legkisebbik, alig harmadfél éves, még verset is mondott neki; óh, milyen vidám dolog volt az. Zoltán az ölébe kapta, és összeviszsa csókolá. A másik kettő duzzogott, hogy hát őket nem? Katinka már nem mutatta a duzzogást . . .

Ő egy pompás kötésű emlékkönyvet adott Zoltánnak, melynek kezdő lapjára ő maga rajzolt egy gyöngéd kézzel színezett képet, mely valami mohos követ ábrázolt, amire Zoltán neve volt írva, gyászfűzek árnyékolták azt be.

Zoltán cnyelegetve fordult a lyánkához.

— Te emlékkönyvet adsz nekem? Tán azt akarod, hogy elváljunk? Hisz emlékkönyv arra való, hogy elmenjünk messzire, egyikünk fel, a másikunk alá, s aztán sohase lássuk többé egymást.

Katinka nevetett rá. Hogy is lehet Zoltán oly bohó? Hisz őnekik nem kell elválni soha. Ők mindig olyan gyermekek fognak maradni, s teljes világ végeig mindig együtt játszanak a kertben, és hajszolják a tarka pillangókat virágról virágra.

Még egy becses ajándékot kapott Zoltán születésnapjára. Egy statisztikai sorozat volt az, melyet valami vén tisztviselője, Varga uram, egykor jószágigazgató az öregúr alatt, írt össze számára; maga hozta volna el, ha ágyban fekvő beteg nem volna, amiért ezerszer kér bocsánatot. E sorozatban összehasonlítások voltak téve ezelőtt tizennégy évi adatokkal. Mi volt

akkor a Kárpáthy-uradalmak jövedelme, és mennyivel emelkedett most, mennyi volt akkor a hasztalan kiadás, mennyivel kevesebb a mai, a nép mennyivel lett jobb és gazdagabb, mennyivel kevesebb bűneset fordult elő, úriszékeken alig használja már az uradalom pallosjogát. Hány iskolával szaporodtak falvai, mennyivel többen törekednek a műveltség felé, mennyivel több házasság kötöttet, s mennyivel kevesebb törtetett meg? Lovakra, kutyákra mennyivel kevesebb volt a költség, emberbaráti célokra mennyivel több?

Zoltán fel bírta fogni az ezen adatokban rejlő magasztalást. Gyámtyja műve volt az mind, azért örömmel fogadta azt, de magában gondolá, hogy ez emelkedő boldogságot gyakor ő is nevelni fogja, s magas eszményképeire méltóvá küzdi fel magát. Oly jólesett volna most Rudolfot megölelhetnie, megcsókolni atyai, munkás kezét, mely oly erősen épít, oly kitartóan fárad, oly csalhatlan biztonsággal vezet, azt az imádott, azt a bámult kezét, mely oly csodaszépen rajzol, mint amilyen csodabiztosan lő, s oly édesen áld, mint amilyen keményen sújt.

De Rudolf nincs jelen az örömnappal reggelén, hiába várják őt délig is, akkor sem jó. A tisztelgők, a jobbágyok, tisztviselők üdvözlő küldöttségei mind eltávoztak már; a család termeibe vonult vissza, s ott várták Rudolfot késő estig, s félreismerhetlen borút vont örömeikre az ő hosszas elmaradása. Maga Flóra sem bírta magának megmagyarázni e távollét okát.

Hisz Rudolf Szentirmán volt még tegnap, midőn az egész család átjött, s úgy mondá, hogy korán reggel utánok fog jönni. És íme már este van. Talán valami baj érte? Különben nem maradt volna el.

Flóra maga is nyugtalan kezde lenni, s estefelé kísértelt gyermekeivel a kastély kertjébe; ott egy magas halmon, melyről mesterséges vízómlás rohant alá, a hajdani szittya kastély ősi romjait megkerülve, letelepedett a kedves család; innen a magasból messze le lehetett látni az útra. De nem ment

semmi multság úgy, mint máskor. Még a gyermekek is leverték voltak, s az örökké vidám Katinka arcán is elkomorulás látszék, ami oly jól illett életvidám, telt rózsza színéhez.

Végre Zoltán nem állhatá a nyugtalanságot; engedelmet kért gyámnyjától, hogy lóra üljön, s átsiessen Szentirmára, megtudandó, nem érte-e a grófot valami veszély, de Flóra nem engedé; bizonyosan mulaszthatlan dolga van férjének, s nem venné jó néven családja túlságig vitt aggodalmát.

Mégis könnyebben esik a szívnek, ha csak néhány lépéssel is eléje mehet annak, akit óhajtva vár; az emberben van valami ártatlan babona, mely azt súgja, hogy csak meg kell indulni az elé, aki sokáig jó, hogy azonnal jöjjön. Tán ha elébb megindultunk volna, elébb megjöendett. Zoltán nem állhatá meg, hogy legalább a kert túlsó széléig, mit nagy facsoportok takartak el, gyámtyja elé ne kerüljön. A két nagyobb gyermek kétfelől karjába kapaszkodott, és ők is vele indultak, a két kisebb szinte sírva fakadt, hogy nekik nem volt szabad vele menni.

Flóra bár nem mutatta, de komolyan aggodott. Ez a nap mindig nevezetes családi ünnepély szokott náluk lenni, és Rudolf sohasem maradt el arról; ilyenkor meg szokta csókolni gyámfiát, megdicséré egy évi haladásaért, megáldá, szeretetével elhalmozá, mintha mindannyiszor családja új tagjává avatná őt, e napok benyomása mindig újabb szemet adott a lánchoz, mely az ifjút gyámtyja családjához fűzte, és íme most egy szem elmaradt. Pedig egy szem híjával lebomlik a lánc! Rudolfot nagy dolognak kellett érní, hogy e családi ünnepet elmulasztá.

Bizony nagy dolog történt vele.

Midőn éppen kihajtatott egyik kapuján a Madarasra vezető útnak indulandó, akkor érkezik az udvarra parasztszékéren fráter Bogozy Pestről a másik kapun. Amint az ajtó elé ért, kiugrott kocsijából, leveté porköpenyét, sapkáját felcserélte kucsmával, kardját előkereste a szalma közül, s oldalára köté, és azzal felment a tornácba, haragos tekintéllyel kérdezve

a szembejövő sujtásos hajdútól: „Itthon-e a méltóságos gróf?”

— Nincs — volt a rövid válasz.

— Hm, az baj. Vagyon-e a méltóságos grófnak törvényes korú, de nem teljes korú fia? Értse meg jól: törvényes korú, de nem teljes korú.

— De furcsa — morgott a hajdú —, tudom is én; nem értek én diákul.

— Az szép; hát maga kicsoda? Hajdú?

— A méltóságos úr huszárja. Nem hajdú. Hajdú az, aki a vármegyeháza előtt strázsál.

— Hogy híják?

— Ebkérdi Pál — szólt a cseléd fitymálva s nagyon boszszantva az eddigi kérdések által.

— De komolyan feleljen kend, azt mondom! — kiálta rá Bogozy haragosan. — Úgy tekintsen rám, hogy én a tekintetes királyi tábla jurátus notáriusa vagyok, s exmisszióból jövök. Azért hivatalosan kérdem kendet: „Kinek híják?”

A hajdú a hivatalos szóra kivette a pipát a szájából, de azért megnyomta a feleletet, mondván büszkeséggel:

— Nemes Kánya Márton.

Bogozy feljegyzé azt plajbásszal egy nagy vörös tárca fenekébe.

— Hány esztendő?

— Én magam csak negyvenkettő, hanem az apám elélt nyolcvanig.

— Állapotja?

— Köszönöm kérdésit. Egészséges vagyok.

— Nem azt kérdeztem, micsoda kondíció, hivatala van?

— Mondtam már egyszer: huszár; hanem a bátyám fiskális.

— Van felesége?

— Kettő.

— Bolond kend?

— Instálom, az egyik már meghalt.

— No hát mármost fogja kend ezt az írást; ez idézőlevél, citatorium a méltóságos gróf ellen. Kendnek mint házhoz tartozó cselédnek, érvényesen adhatom ezt át.

— De énnekem, úgy segéljen, át nem adja az úr, ha százszor jurátus is.

— De gondolja meg kend...

— Nem gondolok én semmit! — szabódék a hajdú, kinek rettentő iszonyata volt mindenféle törvényes dolog ellen, s azt hitte, hogy aki egy olyan írást elfogad, azt mindjárt egzekválják is. — Az én kezembe ugyan nem nyomja azt az írást. Én nem láttam, nem hallottam semmit, én nem vagyok senki, engem nem hínak sehogy. Én itthon sem vagyok.

Azzal elosont az előszobába, s bezárta maga után az ajtót.

Példáját látva, valamennyi cseléd szétfutott az udvarról.

Fráter Bogozyt egy cseppet sem zavará meg ez erőszakos eltűnés, előkeresett a tarisznyájából négy szeget és egy kalapácsot, s azokkal az idézőlevelet szépen kiszegezte az orra előtt bezárt ajtóra. Azután szépen felült a szekérre, visszafordítá a rudat, s elhajatott, amerre jött.

A cselédek csak akkor mertek előjönni, s mily nagy volt megütközésök, midőn a veszedelmes iratot az ajtón látták fityegni kifeszítve, mint valami statáriumot.

Elszörnyedt minden ember. Minő irtóztató gyalázat ez! A kastély kapujára idézőlevelet szegezni!

— Le kell onnan tépni! — kiálta egypár vitézebb némbér.

— Nem, hozzá ne nyúljatok! — szólt közbe a hajdú. — Ez törvényes dolog, s bajt szerezhet annak, aki hozzányúl a kezével. Hanem mindjárt tegyünk valamit! Hol a kis groom? Gyerejde csak, te kölyök! Hány esztendő vagy te fickó? Nyolc? Nem igaz, csak hét vagy! No megállj; vedd le te innen ezt az írást! No ne félj, nem harap meg. Bele ne nézz! Senki se nézzen bele! Ki is tudna ilyen ákombák írást elolvasni? Mármost ugorj a legjobbak paripára, s vágtsd a méltóságos úr

után, s ahol talárod, ott add át neki ezt a levelet! De siess nagyon!

Két perc múlva vágatott a lovászfíú Madaras felé.

Feleúton érte a lovász a grófot. Rudolf megállíttatá kocsiját, amint ezt vágatva közeledni látta. A fiú elmondta hevenyében, ami történt, s átnyújtá a grófnak a veszélyes iratot, melyet fülénél fogva tartott két körme hegye közt.

Szentirmay átvette azt, és olvasni kezdé. Ha valaki figyelmeztet volna arcára e percben! Mily indulatrohám viharzott azon keresztül! Mi volt ez? A leggyalázatosabb, legiszonyúbb vád, halálos mérge minden boldogságnak. Oly vád, melynek sötét színén keresztül nézve mindaz, ami jellemében nemes és szeretetre méltó volt, mint önző, förtelmes indulat kénytelen feltűnni, mely megaláz és lealjasít, s egy jótetteken épült jó hírnév életét egy mérges lehelettel semmivé teszi.

Szentirmay Rudolf gróf házasságtörő. Ezt mondja a kétnyelvű rágalom, és az önérdek mentő horgonyát leli e vádban; mert ha ennek árnyékát rávetheté, kincseket szerzett általa. Rudolf reszketni érzi minden tagjait, mintha valami utálatos hideg állat érintené testét delejes iszonyattal. Ez a csapás jól ki volt mérve. És éppen arra az örömnapra, midőn az egész család egy kedves ünnepet ül, midőn kicsinye-nagyja egy kedves születésnap megújultát üdvözli; éppen ekkorra hagyták fel e vérig, e lélekig ható döfést. Milyen jól el kell készülvén lenniök, hogy azt meg merték tenni.

Rudolf elsötétült arccal tekintte maga elé.

— Olvasta valaki ezen írást? — kérdezé a lovászfíútól.

— Hozzá sem nyúlt senki, én pedig csak nyomtatást tudok olvasni.

Azzal Rudolf összehajtá az iratot, s keblébe dugá, de egyszerre kidobta azt onnan, s lábával indulatosan rágázolt.

Az mégis iszonyú, hogy nyomorult Mammonért hitet, boldogságot, becületet így eltéphessen valaki, hogy valaki ellen erényes tetteit mint éles kardot fordítsák, hogy a legtisz-

teltebb férfinak azt mondják a törvény előtt: „Te egy nőnek becsutelen szeretője voltál, mert íme annak fiát úgy szereted, mint tulajdon gyermekedet!”

Mármost aztán menjen oda, és üdvözölje őt születése napján, és csókolja meg, miként máskor szokta, miként azt tőle óhajtva várják.

— Hajts vissza Szentirmára! — szól Rudolf a kocsisnak, s néhány perc múlva újra otthon volt kastélyában. Amazok ott várhatták őt sokáig.

Késő éjjelig szobájában volt bezárkózva; a cselédek csak azt hallák, hogy jár szüntelen alá s fel, egy percre meg nem állapodva.

Végre elcsillapult. Néhány perc múlva hallották csöngetését. Huszárja sietett be hozzá.

— Üljön valaki rögtön lóra, s menjen Madarasra! Akármilyen korán reggel lesz, mire odaér, költse fel rögtön Zoltánt, s adja neki át e levelet. A nyitott kocsi álljon elő, fél óra múlva indulok Kárpátfalvára.

— Zivatar lesz, méltóságos uram — aggódék a hú cseléd.

— Annál jobb — monda Rudolf, s szótlánul haladt le a lépcsőkön, künn a folyosón várva nyugtalanul, míg lovait befogják.

— — — — —
Azok ott a madarasi kastélyban várhattak reá sokáig.

Zoltán és Katinka százszor is lementek megnézni az utat, nem közelít-e porfelleg Szentirma felől, s ismét visszatértek, gondolva, hogy mire még egyszer erre jönnek, akkorra bizonyosan meglátják.

A hosszas várakozásban egészen elfáradva, leültek egy fa alá, mely körül fehér, gömbölyű pad volt csinálva, s amint ott ültek egymás mellett, egészen elkomorodott mind a két gyermek, valami olyan nehéz, oly szomorú ült egyszerre szíveikre, magok sem tudták, hogy mi az. Az a fa, mely alatt ültek, egy szép halavány jávor volt, oly magas, oly karcsú; s

amint ott alatta űlt a két gyermek csendesen hullongott alá reájok egy-egy elsárgult falevél.

Egy éppen a lyánka ölébe hullott, Zoltán felvette azt onnan.

— Látod, ez a levél milyen zöld volt egy hét előtt, s milyen sárga most. Tudod-e, hogy miért van az? Mert el kellett neki válni. Ilyen szomorú az elválás.

Katinka még az elébbi említésétől az elválásnak el volt érzékenyülve, csak hogy akkor elnevette azt, de most nagyon, nagyon lelkére vette ezt a szót, s bár nem felelt rá, de lassankint egypár könny támadt szép szemében, s végigfutott arcán, mint egy hulló gyémánt.

Zoltán minden erejét összeszedé, hogy e könnyek láttára el ne érzékenyüljön. Mintha szívét szorították volna össze erőszakos, láthatatlan kezek, mintha rossz jövődőt sugdosnának fülébe érthetetlen hangon. Minden ok nélkül úgy elszomorodott mind a kettő, egyik sem tudta, mi baja.

Ah, menjetek azon halavány levelű fa alól gyermekek; ennek hervatag levelei fölött sokat könnyezett egy szerencsétlen asszony, talán most is ott jár, talán ő susog ott láthatlan alakban, s az ő csókjaitól hull alá a levél egyetlen *fiának* halvány homlokára.

— — — — —
Az esti zivatar a kastélyba térni kényszeríte mindenkit a kerti fák alól. A szél üvöltését, a zápor csapását, a villámok dördülését hallva, senki sem mert arra gondolni többé, hogy Rudolf megérkezessék, s a kisgyermekek félve bújtak jó anyjok keblére; Zoltán elővette a legnagyobb fiút, s egy természettani könyvből ritka állatok képeit mutogatta neki, míg Katinka egy szögletbe leült pici testvérével, s meséket mondott neki tündér emberekről; el-elakadt mind a kettő száján a szó, egy-egy hangosabb villámcsattanásra.

A kicsinyek azután elaludtak, egymást biztosítva, hogy nem félnek. Ödönke, a legkicsinyebbik, sorba csókolt minden-

kit lefekvés előtt, s követelte, hogy őt Katinka fektesse le, s miután annak nyakába vethette magát, ismét azt követelte, hogy vigye őt Zoltán bácsihoz, hogy azt is megcsókolhassa, s azután biztató Katinkát, hogy ő is csókolja meg Zoltánt, amit az persze nem tett meg kedvéért; de annál inkább engedtek a buzdításnak a kisebb testvérek, kik egészen magokhoz vonták Zoltánt, gyöngéd karjaikkal átölelve s hízselgésekkel elhalmozva. Hogy azt Rudolf mind nem láthatja!

Az eső korán reggelig szakadt, jókor hajnalban felkölték Zoltánt a levéllel, mit gyámatyja küldött.

Csodálkozva olvasá belőle, miszerint a gróf őt Kárpátfalvára hívja rögtön a levél vétele után.

— Mikor ment át a gróf Kárpátfalvára? — tudakozódék a bőrig átvett lovásztól.

— Az éjszaka.

— Azon borzasztó időben! — kiáltja fel Zoltán aggodalmasan, s remegve kezdett az öltözködéshez.

A háznál mindenki aludt még a felvert cselédségen kívül, midőn Zoltán lovára veté magát, s eltávozott.

Oly lassan lépett vele a ló, oly nehéz szívvel ment odább, mintha már vissza sem térne ide többet.

VIII. A BEFALAZOTT AJTÓ

Rudolf egész éjjel nem hunyta be szemeit, a legnagyobb zivatarban érkezett meg Kárpátfalvára, ott rögtön fölkeresé a beteg jószágigazgatót, és sokáig egyedül értekezett vele.

Zoltánt ezer aggodalom kínzá az úton. Álmatlanságtól érzékeny képzelődése félelmes eseményeket rajzolt gyám-
atyja rejtélyes útjáról Kárpátfalvára, éppen az ő születése napján; az éjszakai sietség a legnagyobb viharban, a madarasi kastély szándékos kikérülése elég zavart félelemalakat gyűjte össze lelkében, miknek még a csípős reggeli szellő is odakölcsonzé borzadályát, mintha nem volnának a kísértetek maguktól is eléggé hideggek.

A kastély udvarára vágatva, első szava az volt az őt elfogadó cselédhez:

— Hol van gyámtyám?

A lovász tudósítá, hogy odafenn vár reá az írószobában.

— Nincs valami baja? — sürgeté tovább az ifjú, lováról lepattanva.

— Aligha nincs. Olyan rossz színben van, mintha beteg volna; késő éjszaka érkezett meg, s egész reggelig fenn volt, egyik szobából a másikba járt egyes-egyedül, még az öreg kulcsárt is visszaküldé, miután az ajtókat kinyitogatta; még most is ég a gyertya a szobájában, tán le sem feküdt, leveleket ír; még tán észre sem vette, hogy reggel van.

Míg a cseléd ezeket elmondta, Zoltán sietve haladt fel a lépcsőkön, s dobogó szívvel nyitott be az írószobába.

Rudolf háttal állt az ajtó felé valami iratokat pecsételve. Az ifjú lépteinek hangjára visszafordult, s oly nyugodt, oly hideg arccal fogadá őt, mintha ott belül semmi sem történt volna. Zoltán szinte le volt hűtve e tekintet által. Előbb valami nagy szerencsétlenséget gyanítva, most egészen megzavará gyámtyja közönyös arca, mely éppen nem látszott részvétét felhívni.

Megszoríták egymás kezét olyan hidegen, olyan jelentéstenül, mintha az csupa szertartás volna közöttük.

Zoltán figyelmesen nézte gyámtyja arcvonalait, de semmit nem bírt azokból kiolvasni.

Rudolf végzé a pecsételést, s száraz hangon monda:

— Zoltán barátom, foglaljon helyet!

A szegény fiú e szóra csaknem sírva fakadt.

— Kedves gyámtyám, ön engem eddig tegezni szokott.

— Igen, kedves Zoltán, míg ön gyermek volt; de idestova már férfi lesz. Ma van tizennegyedik születési évnapja.

Zoltán felsóhajtott. Máskor nem ily hangon szokta vele a gyámtyja születésnapját tudatni.

— Ön már azon korba lép, ahol az önállóság érzete nem engedi meg azt a gyermeki viszonyt, amiben eddig volt gyámja iránt, különben is ennek a viszonynak most némi átalakuláson kell keresztülmenni.

Zoltán zúgni érzé maga körül a világot. Tán nem jól értette, amit gyámtyja mondott?

Rudolf észrevév a gyermek arcán azt a könyörgve kérdő tekintetet, s félre kellett fordulnia, hogy meg ne engedje magát általa hatni; érzé, hogy lelke szilárdságától szavainak reszketése meg fogja tagadni a valószínűséget.

— Önnek rövid időn el kell tőlünk válni! — szólt hirtelen és egyenesen a gróf, mintha nem akarná magát és a fiút a hosszas előbeszédék kínjain keresztülvergődtetni.

Zoltán halavány lett, mint a fal. Valamit akart szólani, de minden gondolat, minden hang megdöbönt szívéhez volt tapadva. Önkénytelenül egy székhez támaszkodék.

Rudolf úgy szeretett volna odamenni hozzá és keblére ölelni és vigasztalni.

— Üljön le, barátom! — szólt hozzá szárazon.

Zoltán szót fogadott, és leült.

Rudolf észrevevé, hogy a fiú mennyire el van érzékenyülve, iparkodott mentül nyugodtabban beszélni hozzá.

— Ön elég komoly arra, kedves Zoltán, hogy tökéletesen megértse, amiket mondok, s átlássa, hogy nem valami rendkívüli eset az, amire önt elő kell készítenem, hanem a dolgok természetes folyása, s úgy hiszem, meg fog benne nyugodni, hogy én önnek javát akarom. Ön ifjúsági előkészületein már átesett, s anélkül, hogy önt szembe dicsérni láttassam, mondhatom, miszerint szívetől, esztétől és karjától sok nemest, sok jót lehet várni. Ön szép tehetségekkel bír, s lelkének nemes tulajdonai mellett csak egy hiányzik még, mi azokat tökélyre fejlessze, az, hogy *világa* legyen önnek. Önnek az ifjúsági propylaeumokból az életbe kell átlépni; látni, ismerni saját észlelése után embereket és viszonyokat; ehhez ön Szentirmán és Kárpátfalván nem juthat. Az itteni együgyű emberek önnek nem szolgáltatnak anyagot tapasztalásokra, a kicsinyes falusi, házi gondok jó iskola leányok számára, de nem az férfiaknak, kik egykor világi állásuk előnyei mellett az ország jobbjai közé számláltathatják magokat; az életnek ily helyen szűk köre van, s pusztán könyvekből nem lett még senki bölcs. Tavaly kéthónapi utazása önnek velem a külföldön több ismerethez juttatá, mint kétévi tanfolyam. De én minden évben nem utazhatom önnel, családom, hivatalom s egyéb tekintetek nem engedik a hosszabb távollétet önnel, bármennyire óhajtanám is. Önnek legelőbb is fel kell menni Pestre; ez most a nemzeti érdekek középpontja, az új koreszmék gyűlhelye; itt fogja ön legelőbb

megismerni azon helyet, melyet önnek idővel elfoglalnia kell, és az utakat, mik által azt meg lehet érdemelni.

Zoltán egy szót bátorkodott mondani:

— De azért ön gyámtyám marad?

Ettől a kérdéstől félt Rudolf. Egyenesen kellett rá felelni.

— Nem maradok az, Zoltán. Ily messziről nem viselhetnék önre gondot. Barátja, jóakarója maradok önnek; rajta leszek, hogy derék, önhöz méltánylással viseltető gondokra ruházhassam át eddigi kötelességeimet ön iránt. Ha van ön gondolatában az ismerős hazafiak közt olyan, akihez inkább vonzódik, adja tudtomra, s én kieszközölöm, hogy az legyen önnek jövődjé gyámnya.

Zoltán egész arcán, még összeszorított öklein is meglátzott, hogyan fojtja el felküzdő keservét, hogyan erősíti meg magát. Szemei szinte égni látszottak a visszatiltott könnyek miatt, midőn e felszólításra felelt:

— Úgy Tarnaváryt kívánom gyámul.

Rudolf elcsodálkozott e gyermekben. Őutána, kinek családjánál, mint édes fiú, oly mély, oly gyöngéd szeretettel halmoztatott el, Tarnaváryhoz kívánczozik, kinek durva modorát mindenki ismeri, s ki valóságos zsarnoka a vele bármi érintkezésbe jövő fiatalembereknek.

— Igaz. Most ő hétszemélynökké neveztetett ki, tehát Pesten fog lakni; hanem édes Zoltán: Tarnaváry úr nagyon szigorú ember.

— Éppen azért — viszonya az ifjú. — Ha Szentirmától el kell válnom, legalább érezzem azt mentül jobban.

Ez utóbbi szavakat csak alig susogva rebegte.

Rudolf úgy szánta szegényt, úgy sajgott a szíve, hogy így kellett bánnia vele. De meg kellett annak történni. Amaz undok vád után egy napig sem volt szabad Rudolfnak Kárpáthy Zoltán gyámjául maradni.

— Tehát majd megírom ön számára az ajánlólevelet Tarnaváryhoz, mert a jövő közgyűlésig is, mely előlött

határozni fog, önnek már nála kell lenni. Addig átmehet ön szobájába.

Azzal tollat fogott Rudolf, hogy írjon.

Zoltán csak várta egy ideig, ha fog-e még hozzá valamit szólani, azután nagy szomorúan felkelt, és kiment a szobából.

Nem az fájt neki annyira, amit Rudolf mondott, mint hogy azt oly hidegen tudta elmondani.

Amint kilépett az ajtón, s azt becsukta maga után, néhány pillanatra önkénytelen megállt ott; maga sem tudá, mi történik vele. Minő vétkével, hibájával adott okot gyámjának e szokatlan hidegségre? Még az a gondolat fel sem támadt szívében, ami mindezek után jön: elhagyni egy egész világot, melyben szerettetik, s elhagyni egy gyermektársat, egy kedves, szép tüneményt, kit jobban szeret, mint az egész világot, kihez minden napnak egy-egy emléke köti, s belépni egy hideg, szomorúan zajos világba, hova őt az eddigi jó szellemeknek egy tekintete sem fogja kísérni! Még most csak első baljóslat benyomása alatt állt, s e sajgó érzelemben néhány percig ott mélézött még az ajtó előtt, midőn egyszerre valami megdöbentő hang ragadta ki kábulatából... Valaki sír... Hallgatózni kezdett... Valóban, ezek keserű, keserű férfizokogás hangjai. Ott benn, az elhagyott szobában, egyedül maradt a gróf, s azt hiszi, hogy senki sem hallja, midőn ő visszafojtott érzelmeinek szabad kitörést enged; az örökké hideg, nyugodt férfi az, aki sír.

Zoltán egy perc alatt visszafordult, felszakítá az ajtót, s magánkívül rohant a szobába; ott megpillantva gyámtyját, fájdalomtól leroskadtan, odafutott hozzá, keblére veté magát, s olyan boldog volt, midőn az őt erősen szívéhez szorítá, s engedé, hogy könnyeivel áztassa kezeit, s nem titkolá előle többé, hogy szereti, hogy fájt neki e hideg szavakat intézni ahhoz, kit az erős szeretet úgy szívéhez csatolt már, hogy ha onnan le akarja szakítani, vérnyomot hagy maga után a seb.

E néhány pillanata a hallgatásnak, halk zokogás hangjával átszellemülve, többet mondott, mint amennyi egy könyvben, mint amennyi egy szívben elfér.

Az is elmúlt. Rudolf megtörlé szemeit, s kezével nyájasan végigsimítva, a gyermek hajfürteit, ki arcát keblére rejtve ölelte őt át szeretettől, érzelemtől átmelegült hangon mondá neki:

— Emlékezzél reá Zoltán, hogy láttál engem sírni, és legyen ez életednek titka, amire sokszor gondolj, de el ne mondd senkinek soha!

Zoltán annyi édeset talált az elébbi fájdalomban. Bizalma, lelkierije visszatért. Felemelé szép, lelkes arcát, mit a könnyek gyermeki zománca még szelídebbé tett, s kezeit összekulcsolva, kérdezé:

— Miért, miért kell énnekem önt elhagynom?

— Tőlem ne kérdd; elég jókor meg fogod azt ügyis tudni; és az a nap, melyben megtudod, nagy bánat, nagy szomorúság lesz rád nézve. Az Isten adjon szívednek erőt annak elviselhetésére. Most elég legyen annyit tudnod, hogy nem a szeretet hiánya az, ami tőlünk elválni kényszerít, hanem egy átoknál terhesebb végzet, aminek közeledtéről nekem éppoly kevésbé volt sejtelmem, mint nincs teneked most. El kell bennünket hagynod, mégpedig úgy elhagynod, hogy vissza sem térhetsz.

Zoltánt a keserv ingerültté kezdte tenni:

— Ki parancsolhatja, ki kényszeríthet engem arra?

— Én — szólt Rudolf szelíden, s szomorúan vevé kezébe a gyermek kezét.

— Ön, gyámatyám? — szólt a gyermek elbámulva, ki még csak megközelítő eszmét sem bírt felfedezni. — Ah, az nem lehet; önt kényszerítik mások, alattomoskodnak, incselkednek; önt bizonyosan gyanúsítják azért, mert én gazdag vagyok, s így akarják önt tőlem elidegeníteni. De ki tilthatja azt meg nekem, hogy én a legnemesebb lelkű férfit, kit gyer-

mekkoromtól fogva atyámul tanultam ismerni, a legkedvesebb, a legszeretőbb anyát s a legjobb testvéreket, kik engem, árvát, édes bátyjokká fogadtak, ne szeressem, amíg élek? Ki parancsolhat abban nekem?

— Senki, senki, édes Zoltán, te szeress minket, szeresd őket ezentúl is, mert mi is szeretni fogunk téged; mikor magadban lész, sokszor gondolj ránk, mert mi is sokat fogunk rólad beszélni, midőn egyedül vagyunk, és senki sem hallja. De amit gondolsz, amit érzesz, ne mutasd, ne mondd senkinek soha, mert az nagy veszélyt hozna rád és reánk. Hogy miben áll e veszély, azt én neked meg nem mondhatom; egy rossz pillanat majd tudodra adja. Érezz és hallgass! *Én kérlek* erre, és amire én kérlek, azt te meg fogod tenni.

Zoltán szóltanul inte igent.

— El fogsz bennünket hagyni, anélkül, hogy a bámész-kodók előtt mutatnád, miszerint az neked nem jólesik.

A fiú némán fogadta el a kívánatot.

— Távol fogsz lenni tőlünk, és hozzánk levelet nem írsz, sem tőlünk levelet nem vársz, és mégis meg fogsz nyugodni abban, hogy mi szeretünk téged, és tudjuk, hogy te is szeretsz minket.

A gyermek nem tett egyebet, mint gyámatyja kezét szorítá ajkaihoz annak beszéde alatt.

— Azután, ha találkozni fogunk itt és amott a világban, úgy fogadsz bennünket, mintha csak futólagos ismerősök volnánk, akikhez többé semmi közöd.

Óh, ezt nehéz, igen nehéz volt megígérni.

— És sohasem lesz-e ennek vége? — kérdé felnyögve fájdalmasan a gyermek.

— Lesz, bizonyára lesz! — szólt Rudolf, megszorítva a gyermek kezét, s az újra éledni, erősödni látszott e biztatására. (Tehát nem örökké, tehát nem halálíg tart e rejtély; egyszer majd kitisztul minden, és akkor milyen szép lesz ismét újra kezdeni a boldogságot! . . .)

Rudolf még egyszer megölelé az ifjút, s azután nyugodtabban, könnyebbülten folytatá szavait.

— Amiért Kárpátfalvára hívatlak, annak oka nem csupán az, miszerint itt e súlyos jelenetet háborítlanabban hittem végezhetőnek, hanem egy családi rejtély átadása, melyet rajtam kívül élő ember nem bír.

A gróf ezzel fölállt és csöngetett. Kétszer-háromszor ismételnie kellett azt, míg valaki eljött. Ő maga készakarva távolította el a cselédeket e helyről, s idő kell ahhoz, míg az öreg Pál gazda a lépcsőkön felcammog. Meglátva kis urát a vén szolga, szerét teszi, hogy kezét csókolhasson neki, orozva kerülvén hozzá, mert tudja, hogy különben nem engedné.

Rudolf iparkodik néhány tréfás kérdéssel belehozni a beszédbe Pált és a közöny nyugalmaiba önmagát. Azután együtt kimennek a folyosóra.

Egy helyen megáll a gróf, s azt kérdi Páltól:

— Emlékezik-e még kegyelmed, hogy itt ezen a helyen hajdan folyosó volt, melyet a megboldogult Kárpáthy János úr befalaztatott, minthogy azon keresztül igen erősen ki volt téve a kastély az éjszaki szél rohamainak?

— Emlékezem bizony — szólta az öreg cseléd készséggel —, én magam vigyáztam fel a berakásnál, mert már akkor a megboldogult nagyságos úr a terítőn feküdt, midőn parancsát végrehajtották. Nem is azért falaztatá el e folyosót az én néhai jó öreg uram, mintha a szelektől félt volna, hanem azért, mivel e folyosó vezetett a boldogult nagyságos asszony szobáihoz, kit halála után fél esztendő múlva a jó úr is követett a sírba, s nem akarta, hogy őutána másvalaki azokba a szobákba ismét belépjen. Ezért berakatta a folyosót. A szobákban pedig minden azon módon maradt, ahogy azt a nagyságos asszony hagyta, egy szék meg nem mozdított a helyéről, sem egy könyvet elébb vagy hátrább nem tettek; még a zongora is nyitva hagyatott, ahogy volt, s én, ki azóta minden napot a kastélyban töltök, gyakran egyes-egyedül az egész alsó emeletben, sokszor

hallom éjszakának idején, mikor minden mélyen alszik, csak én nem tudok aludni, mint zendül meg fölöttem az a muzsikáló eszköz, mintha ráütött volna valaki, és sokáig elzeng, zúg, bonog utána. Valami babonás ember azt hihetné, kísértő lélek jár ott fenn, de én jól tudom, hogy az én megdicsőült nagyasszonyom odafenn van a boldogoknak karában, s az, ami úgy peng és döng éjnek idején, nem egyéb, mint egy húrja a zongorának, mely magától lepattan, és nagy hangot ad.

Zoltán gyermeki áhítattal hallgatá az agg szolgáló mondáit, míg Rudolf megveregeté annak meggörnyedt vállát.

— Elhiszem jó öreg, hogy ezért falaztatott be a folyosó, de mégis az lett a következése, hogy most a szél nem járhatja a tornácokat, s emiatt, minthogy ritkán lakik valaki a kastély emeletében, az egész balszárny oly rekedt levegővel van tele, hogy az embernek szinte nyomja a mellét, mikor egy ajtón belép. Látszik is a bútorokon, hogy mind összerepedeznek, s az ablakok egészen elvakulnak a melegtől; azért mi ismét ki fogjuk nyittatni e folyosót, s inkább rácsajtót veretünk rá, hogy a kastély egészséges helyzete ki legyen békítve a megholtak iránti kegyelettel. Nemde Zoltán?

A fiú némán inte igent. Úgy dobogott a szíve e pillanatban.

Az öreg Pál megcsóválta ősz, meghajlott fejét.

— Jó, nagyságos uram. Tudom én azt, hogy nem a levegőre gondolunk most. Jól van, igen jól van. Zoltán úrfi már megnőtt, nagygyá lett, idestova el is hagy bennünket. Nagyon jó lesz, ha elébb meglátja azt a szobát, ahol édesanyja, a jó nagyságos asszony élt és meghalt. Tudom, hogy sokat fog arra gondolni. Igen jól van, hogy ő azt meglássa.

Az érzékeny öreg kabátja ujjával törülte szemeit, míg Rudolf egészen meg volt lepetve, hogy ez együgyű ember így nyomába lépett valódi érzelmeinek.

— Hívjon kegyelmed kőművest! — monda szárazon a vén cselédnek.

— Minek az, méltóságos uram? Nem nagy munka az egész, egy vékony falat keresztültörni. Minek azt tudatni más emberekkel? Elvégezzük azt magunk is, hiszen hárman vagyunk hozzá.

Rudolf figyelmesen tekintte az öreg arcára. Hogy tud ez oly összhangozóan gondolkozni vele? Hogy tudja ez, miszerint arról hallgatni kell, amiben a külszín után nincsen semmi titkolandó.

Néhány perc múlva csákány és fészítővasat hozott elő az öreg, s hozzá kezdett látni a munkához. Vén legény volt már, nemigen akart neki szót fogadni a megbolygatott kő; két-három ütést elvárt minden téglá, mielőtt kimozdult helyéből. Rudolf leveté felső öltönyét, s kivette a szolga kezéből a faltörőt; majd ő hamarabb készen lesz azzal. Izmos kezének csapásaira gyorsan omlott a fal; Zoltán és a vén Pál csak a téglákat segítették szétszedni, nehogy lehullásuk nagy zörejt okozzon. Néhány pillanat múlva akkora rés volt törve, hogy egy ember beférhetett rajta.

— Ne bántsuk tovább — tanácsolá Pál —, könnyebb lesz így ismét befalazni az egészet.

— Igaza van — helyeslé Rudolf, s azzal az írószobába sietve, két meggyújtott viaszgyertyával tért vissza, mert a felnyitott szobák ablakai is be vannak rakva, és sötét van bennök, mint valami sírboltban.

Egyik gyertyát Zoltánnak adá, másikat maga fogta kezébe, azzal előre belépett a tört résen, kezét nyújtva az utána jövő fiúnak. Pál kívül maradt.

A zárt folyosón végighangzottak tompa, visszhangtalan lépéseik, s midőn az első ajtó előtt megállottak, mindkettő egymásra nézett, s azt gondolá, hogy mily szörnyű halovány a másik.

Rudolf annyira el volt fogódva, hogy mielőtt a kilincsre tette volna kezét, méla szórakozottsággal bekocogtatott az ajtón, s csak akkor döbönt vissza.

... Ha valaki onnan belülről azt mondta volna rá:
„Szabad!” ...

Az ajtó perc múlva síró nyikorgással felnyílt, s csendesen beléptek mind a ketten, ismét betéve azt hátuk mögött.

A tizennégy év óta elzárt levegő nehéz, bágyasztó nyomással ült kebleikre, a meleg, élettelen roha enyészetes szagával. A gyertyák is halaványabban égtek, alig bírva megvilágítani a sugártalan setétséget, melyet még növelt a falak sötét kockás fatáblázata, a diófával kirakott palló, körül az elfekettült ősi képek, mik közül csak egy-egy delnő fehér arca, fehér kezei látszottak világosabban elő, annál gyászosabbá téve a többi, ami sötétben maradt.

Ez volt az előterem.

Szólanul haladtak rajta keresztül a másik szobába.

Olyan szomorú volt elgondolni, hogy ezekben a termekben az úrnő végsőhaja után semmi, semmi emberi hang nem hallatszott; aki erre gondolt, szinte óvakodott lépteit hallhatóvá tenni bennök. Még egy szót sem szóltak egymáshoz.

A második terem volt Kárpáthyiné munkaszobája. Ott állt a zongora, egészen felnyitva, ahogy maradt, a támlán Chopin mazurjai. Sok húr leszakadt róla, s összegöngyölődve állt felfelé. A zongora mellett állt a nagy támlás szék, a meghalt nő sálja keresztülvetve rajta, az asztalon hímezőráma és akvarellfestmény, félbenhagyott munkák. A nagy állóra fekete márványtalapzatán most is azon órát, azon percet mutatta, melyben Kárpáthyiné lelkét kilhelte.

A bútorok, asztalok mind finom porral voltak belepve, mely évek alatt a legelzártabb termeken is keresztülhat, és eltakarja a magára hagyatott fényt, a halott-pompát. A bársonyszőnyegek, mik még használva sem voltak, színeiket vesztek, s midőn Rudolf egy függőnyt félre akart vonni, kezében szétmállott az, az idő megemésztette, s tán az apró lepkék bábjai is segítettek pusztulásán, mik a megjelenő gyertyák körül oly sűrűn repkednek.

E szoba ablakainak egyikén a vastáblán valami kis lyuk támadt, tán egy kiesett szög helye, melyen keresztül a déli napvilág hosszú, vékony sugárt ereszt a szoba túlsó falára, mozgó alakokat tüntetve fel rajta, mint egy természetes camera obscurában. Néha valaki végigmegy az udvaron; ilyenkor mintha hosszú kísértetes árnyékok vonulnának végig a falakon, felfelé fordított lábakkal.

Minden olyan csendes, csak a hangosan őrlő szű hirdeti, hogy az idő él, halad és pusztít.

Most a harmadik szoba ajtaja előtt állottak.

Valami nehéz, valami súlyosabb, aggasztóbb a sírbolti rekedt levegőnél, fogta el Rudolf koblét, midőn e küszöbön átlépett, melynek oly szomorú emléke volt előtte.

Mintha csak tegnap történt volna, oly elevenen állt előtte minden; ott ült, ott sírt előtte a kétségbeesett nő, oda tev é le imakönyvét; íme most is ott hever az, félig kinyilva magától.

— Ez azon terem, Zoltán — suttogá Rudolf, a gyermek kezét megszorítva s gyakran megakadva beszéd közben, érzelmei súlya miatt —, ez azon terem, ahol anyád meghalt.

A hátulsó falon állt egymás mellé akasztva az ősz Kárpáthy arcképe és nejéé, a szép, viruló Fannyé. Valóban olyan volt ő, ilyen ragyogók voltak szemei, ily feselő bimbók ajkai, a kép a megszólalásig hí.

Zoltán odasiet az arckép elé, s egy előtte álló támtalan szófára borulva, édesen, vigasztaltan zokog sokáig.

Rudolf háta mögött áll, s tekintete a képről az ifjúra s onnan ismét vissza tévedez.

Milyen nagy bűn a szerelem, hogy ily nehéz a büntetése. Íme még a síron túl is megüldözi, aki benne vétett, s örökségül hagyja fájdalmát az utódokra is!

Mind a két kép a reá feltekintőre nézni látszik; ha Kárpáthyra vetődnek Rudolf szemei, eszébe jut az utolsó óra, melyet együtt töltött vele, amidőn végighordozá őt a jó öreg nábob ugyanezen termeken, könnyes szemekkel mondv a el

neki minden zug történetét, mely a szobában létezik, hol látta búsulni, hol nevetni, ábrándozni a feledhetetlent. Itt ült, itt rajzolt, itt aludt, itt halt meg.

„Nézd — mondá Rudolfnak —, amott az asztalon egy félig megírt levél. Senki sem olvasta azt soha, még én sem; szentség az előttem.”

Ez a szó volt Rudolf lelkének alpese, boszorkány-nyomása.

Kihez van azon levél írva? E gondolat sokszor felkölté őt álmaiból, sokszor megzavarta legboldogabb óráját. Mi lehet annak tartalma? Kit érdekel az?

Mindannyiszor megnyugtató lelkét azon felelettel, hogy hiszen igen közömbös dolgok lehetnek abba írva, s örök az idő, melyben azt senki sem fogja olvasni.

De ama balvégteljes idézőlevél újra felkölté benne a sírba temetett aggodalmait: hátha valami vigyázatlan szó van azon sorokban elejtve, s kezébe juthat azoknak, akik neki és Zoltánnak ellenségei. A nő ábrándozó volt, a nő szerelemmel volt eltelve iránta; mit ér, hogy a szerelem tiszta volt, mint az angyaloké? Egy leírott szó abból elég lehet arra, hogy külszint adjon egy ármányosan kiszótt vádnak, és semmivé tegye egy ifjú élet minden jövő reményét s hosszú évek elmúlt érdemeit.

A legégetőbb gondolat ez volt, mely őt éjnek idején Kárpátfalvára hozta: „Mi lehet azon levélben írva?”

Meg kell tudnia, mi van azon levélbe írva.

Tolvajság, szentségtörés, amit cselekszik, jelleme idegenkedik azon gondolattól, hogy egy halott *levéltitkát* megsértse; de meg kell annak történni! Azon gyermek jövő sorsáért, ki most ott anyja arcképe előtt térdel, s érző lelke által anyja szellemével beszél, meg kell ragadnia a titkot, amit azon levél tartalmaz.

Remegve közelített az asztalhoz, s szíve hallhatón dobogott, midőn a kitért irat fölé hajolt; szemei kápráztak, mintha valami szellem keze iparkodnék azokat betakarni. A papíron vastag volt a megülepedett por, s egészen elrejté az írást.

Mint aki egy lelkén uralkodó kísértetet jön alvó sírjában megnézni, mint az elítélt rab, aki kíváncsi elolvasni halálítéletét, oly szorongva simítá le Rudolf a port a levélről, s szinte összerezett, midőn ez ismerős vonások egyszerre előtte álltak. Komoly borzalommal tekintte maga mellé. Azt hitte képzelni, hogy amaz arckép szelleme e percben mellette ül, egy kezét vállára nyugtatja, másikkal pedig ír lassan, meggondolva.

„Szeretett Flórám!

(A levél tehát Szentirmaynéhoz volt írva.)

Szorogató érzések vesznek körül, úgy érzem magamat, mint akinek holnap már meg kell halni . . .

(Szegény asszony, jól sejtett. Másnap reggel meg volt halva, gyermeke születését csak egy órával élve túl.)

A meghalás, az elmúlás nem olyan nehéz énnekem, régen meg vagyok abban nyugodva. Elviszem az életet magammal csendesebb hajlék alá, s jólesik reá gondolnom. De egy rémem van, egy titka szomorú életemnek, melyet nem akarok velem egy sírba temetve tudni. Éltemben is nehéz terhem volt ez, hát még az élet után! Én boldogtalan vagyok, azt láthatád. Jó férjem minden gyöngédsége, minden áldozata nem képes egy percre elfeledtetni boldogtalanságomat. Még ifjú gyermek koromban szerettem egy férfit, ki álmaim képe, bálványom volt, s ő semmit sem tudott e szerelemről, nem is ismert, nem is látott talán. Később eltűnt előlem, s nevét sem tudhatám meg, de szeretni, de álmodni róla nem szüntem meg soha. Tudod mily veszélyes helyzetből szabadított meg férjem; óh, de százszor veszélyesebb volt az, melybe áthozott; ez új világban össze kellett jönnöm azon férfival, kit oly fájdalom volt szeretnem. És akkor már én nő voltam, ő pedig férj. Én a legboldogtalanabb asszony, ő a legboldogabb férj. Én megérdemlettem boldogtalanságomat, ő is megérdemlé boldogságát, s akként egy örök világ állt köztem és közötté . . . E férfi — a te férjed . . . Kinek vallhatnám azt meg Isten után, ha nem neked? Amily igazán szívembe lát Isten,

úgy láss te is oda, s ha a fájdalomban, melyet kivallottam, bűn foltját találjátok, ítéljetek el engem; egész éltelenen át édesen viseltem e titok gyötrelmét, de most a halál előérzetével szívemben reszketek Isten előtt. Én tudom, hogy a gondolat is bűn volt, hogy vétkeztem, midőn álmodtam is fölöle, vétkeztem ellened és az Isten ellen; pedig kéjjel, gyönyörrel gondoltam és álmodoztam. Minő ítéletet várhatok? Kárhozzatomat hallom-e, hogy Isten előtt, emberek előtt rejtett gondolatokban vétkezém, vagy azt mondja a mennyei irgalom: „Amennyit szeretett, annyit szenvedett.” Óh, ne hagyj válasz nélkül; látod nem mentem, nem védem magamat előtted. Mondhatnám, nem vagyok vétkes, nem vétettem ellened soha, de én csak irgaloméért könyörgök! Ha te kezedet nyújtod, arról megtudom, hogy Isten is megbocsát. Férjedet . . . óh . . .”

Itt félbeszakadt a levél. A különben is izgatag állapotú nőt e szavaknál görcsös ájulás fogta el, melyből csak halála órájára tért magához. Innen más szobába vitetett át, s a rövid végóra alatt nem jutott többé eszébe a levél, melyet félig megírt. Flórát ott látta ágya előtt, s ha Isten irgalmát, bocsánatát lehetett olvasnia lelkével, azt az ő arcáról olvashatá.

Rudolf szemei oda voltak tapadva e levél végszavaihoz: „Férjedet . . . óh . . .” mintha várta volna még, mintha biztatta volna: „Írjad tovább, írjad ki, mit gondoltál felőlem!”

Zoltán még mindig azon helyzetben volt, melyben anyja arcképe előtt leborult, s nem veheté észre, ami Rudolffal történt e néhány perc alatt. Gyámatyja képe sápadtabb volt e pillanatban, mint egy halotté. Egészen el volt mélyedve a múlt jeleneteibe, midőn e boldogtalan nővel e szobában találkozott, midőn akarata ellen megtudta annak titkát, midőn hallotta őt keservesen sírni maga előtt . . . És most ismét ugyanazon sírás! Ah, hová vitte téveteg képzelődése? E zokogás hangja Zoltáné. Úgy hasonlít anyjához.

Rudolf lassankint magához kezde térni, s visszanyeré férfias nyugalalmát; a levelet összehajtogatta s fölemelve maga

elé, mintha mondaná valakinek: „E titok engemet illet!” eltevé azt keblébe, ott van az legjobb helyen. Minő veszély volna az, ha e levél más kezekbe jutott volna, talán Zoltán elleneibe! Hogy tudnának a furfangos pörészek e sorok ártatlan, tiszta aggodalmaiból undok vétekekkel és büntudattal teljes viszonyokat előtámasztani. Ez egyetlen bizonyíték lett volna ellene a világ előtt. Senki előtt sem, csupán a rossz világ előtt, mely mindig örömeztőbb hiszi a rosszat, mint a jót, s kegyetlenebb az ókor legvéresebb zsarnokainál, mert ez csak elítélni tud, kegyelmezni soha. De ez irat jó helyen van már. Rudolf egy nehéz szörnyetegtől érzé keblét megszabadulni, melyet éveken át lelke aggodalmain nevelt, mely örökké kiújult benne, mint a test belsejében támadt polip.

Fölkelt, s odalépett Zoltánhoz, megvilágítva előtte a kezébe vett gyertyával az arcképet. Maga a kép, e holt festmény, sokkal életszínűbbnek, sokkal mosolygóbbnak tetszett előtte, mintha ez is boldogabb, nyugodtabb volna most, mintha örülne annak, hogy veszélyes levele annak kezébe jutott, ki legjobban tudja azt őrzeni . . .

Fölemelé a gyermeket, ki szemeit nem bírta elfordítani anyja szép arcáról.

— Ezen órára sokszor visszagondolj életedben! És most vedd magadhoz, amit anyádtól örököltél: ezen *imakönyvet*. Vigyázz, hogy semmit ki ne szórj belőle, ami benne van, mert az mind drága emlék. Ne szégyeneld azt sokszor megnézni; annyi áldással érintkezik kezed, ahányszor annak lapjait forgotod. A gyermekévek benyomásait tartsd emlékedben, mert azok tiszteletre méltók. Egyenes úton járj, igaz légy, mert az a legkönnyebb és a legboldogítóbb szerep. Érzéseiddel ne légy pazar, de akinek odaadtad, ahhoz légy hű! S hogyha olykor keresztutakra vezet az élet, kérj tanácsot tenzívedtől, gondolj azokra, kik onnan felülről néznek le rád, atyád és anyád szellemére, s úgy cselekedjél, hogy ők boldognak lássanak téged. És most üdvözljük azokat, akik itt maradnak.

Még egyszer körültekintének a sötét szobákban. Elhalványult emlékek, alvó szellemek hadd aludjanak tovább. Az előteremben megszólal a zongora, mintha téveteg ujjak vonultak volna rajta végig. Zoltán megreppenve simul Rudolf mellé . . . Semmi sem az; futó egérke szalad a billentyűkön keresztül, az támasztá a hangot. A szellemek alusznak csendesen.

A gyertyák továbbvitetnek, a két arckép régi homályába vész újra, a rekedt, hangtalan légben elhangzik az utolsó kulcsnyikor. Zoltán eltávoztában megcsókolja azt a kendőt, mely a nagy karszékre van vetve. Miután elhagyák az előszobát is, s végigmennek a folyosón a betört résig, mely előtt a vén szolga mozdulatlanul állt őrt. Mindkettő szívéből mintha nagy, nehéz hegyek emelkednének el, oly hosszan, oly könnyebbülten sóhajtanak fel a szabad légre jutva.

Ott künn vidáman, derülten süt a déli napvilág a zöld hársfákon keresztül, s bámulva látszik kérdezni: „Hová, hová e sápadt gyertyákkal és e sápadt arcokkal? ”

IX. AZ EMANCIPÁLT CSALÁD

A Kárpátfalván töltött nap után egy hétre útra kellett indulni Zoltánnak.

Ez a hét nap hét kínos esztendő volt reá nézve. Tudta, hogy elmenetelének fájdalma gyámatyjának titka; hallotta, hogy Rudolf neje és gyermekei előtt oly közönyösen beszélt Zoltán elutazásáról, mint egy igen természetes és maga rendén következő eseményről, melynek okszerűen meg kelle történni; Zoltánból mívelt embernek kell lenni, egyetemi tanulmányokat végeznie, mert a tudomány nemcsak a szegény emberekre nézve kincs, hanem a gazdagokra nézve is az. Ezért Zoltánnak most a pesti, majd később a külföldi egyetemeket is meg kell látogatnia; abba néhány esztendő bizony betelik, de azután mint derék, jeles férfi fog visszatérni, s annál nagyobb lesz majd az öröm Szentirmán.

Így, ilyenforma magyarázatokban tudá meg Rudolf családjá Zoltán közeli elutazását, s a gyermeknek magaviseletével igazolni kellett e kilátásokat, el kelle titkolnia azt, miszerint ő tudja, hogy ez eltávozás indokai mögött egy sötét, borzasztó gondolat rejlik, mely nem engedi lelkét megnyugodni, amíg annak gyökerére nem akadt, amíg azt ki nem tépheti, semmivé nem teheti, bármi legyen is az. Még neki kellett vigasztalni a gyermekeket, kik megsiratták, midőn kocsira ülni látták a jó kis bácsit, pedig azok azt hitték, hogy cseresznyeszüretre ismét idehaza lesz; neki kellett letörölni a

könnyeket kicsikéje piros arcairól, pedig annak még megvolt az a boldog gondolatja, hogy egykor ismét meg fogja őt látni, délceg férfi alakjában, s addig is mindig fel fog dobogni szíve, valahányszor nevét hallja említettetni; neki nyájas mosolygással kelle fogadni jó gyámanyja tréfásan gyöngéd szavát, hogy el ne feledkezzék róla; és ő jól tudta azt, hogy sok, sok időre, talán örökre elválík tőlük, s még csak levelét sem fogják látni soha.

Midőn megszorítja Rudolf kezét, ajkába kénytelen harapni, hogy könnyei el ne árulják.

— Gyorsan, gyorsan, Zoltán! — súgja Rudolf. — Majd ha egyedül lesz!

Még most sokan látják, cselédek, házhoz tartozók, talán ellenségek, titkos kémlelők; azok előtt vidám arcot kell mutatni! Isten hozzátok!

A kocsi kigördül az udvarból; akkor azután szabad a sírás, senki sem látja többé.

Flóra szomorúan tekint az eltávozott fiú után, most érzé csak, milyen nagyon szerette őt; búsan akasztá karját férje karjába.

— Mégis el kellett volna őt kísérned Pestig.

— Szokják önállósághoz! Tanuljon magára felügyelni! — szólt Rudolf erőtetett, száraz hangon.

— Féltém Zoltánt, nagyon féltém.

— Mitől?

— Nem az úttól, hanem útja végétől.

— Tarnaváryt érted? Igaz, hogy ő nagyon szigorú.

— Nem őt, hanem családját.

— Igaz, leányomat egy napra sem küldeném oda, de férfinak, oly szívvel és fővel, mint Zoltán, hidd el, jó iskola az.

— Mégis, mégis, jobb lett volna neki, ha mindvégig közöttünk maradt volna! Egészen családunk tagjának néztük már.

— A gyermekézés elmúlik, kedvesem — sóhajtja Rudolf, szíve mélyében tagadva, amit mondott, s megcsókolva nejét, eltávozott írószobájába.

Flóra kezén fogá síró kicsinyeit, kik még most is kendőt lobogtattak a távozó hintó után, és sorba ölelgeté őket. De csak mindig eszébe jutott az, hogy hiányzik közlök valaki, s ha Katinkára tekintett, fel kellett tűnni előtte, hogy ez a gyermek nem volt még ilyen halavány soha . . .

Rudolf előre elküldé Tarnaváryhoz Zoltán egykori nevelőjét azon tudósítással és kérelemmel, hogy addig is, míg a megye hivatalosan kinevezné, legyen szíves az ifjú Kárpáthy fölötti gyámságot átvállalni, miután ő arról lemondott.

Tarnaváry előtt már tudva volt az ok, ami Rudolfot e lépésre kényszeríté.

Képzeltük azt a kellemetlen meglepetést, mely őt Rudolf levelének olvastával érte. Akkor ilyenforma magánbeszédet tarthatott magában (mert ő csak magával szokott bizalmasan beszélgetni):

„Hogy a patvar vitte volna el ezt az egész Szentirmayval való ismeretséget. Beh szép provincia jutott a számomra belőle; én most vénségemre gyermeknevelő legyek, gondoskodjam egy ilyen elkényeztetett, elbölcsesített kölyökről; vigyázzak magamra, hogy görbén ne találjak rá nézni; minduntalan azon törjem a fejemet, hol jár, mit csinál, nem tesz-e valami rosszat a nagyságos úrfi, nem hal-e a vízbe, nem rontja-e magát a táncban, tanul-e valamit, nem szeret-e bele valami masamódnéba. Aki teringette! Ez ugyan drága mulatság lesz nekem, aki a saját gyermekeimmel sem szoktam törődni.”

És ez egészen úgy volt. A méltóságos úrnak legkisebb gondja volt az, hogy családja tagjai mit csinálnak. Tán hirtelenében meg sem tudta volna mondani, hány fiú van köztük és hány leány. Néha egy hónapig sem jött velök össze. A méltóságos asszony szobái egészen el voltak különözve az övéitől,

KÁRPÁTHY ZOLTÁN.

REGÉNY.

IRTA

JÓKAI MÓR

ELSŐ KÖTET.

PESTEN.

EMICH GUSTÁV BIZOMÁNYA

1854.

A Kárpáthy Zoltán első kiadásának címlapja

nem is ugyanazon a lépcsőn jártak fel hozzá, a gyermekek pedig éppen külön emeletben laktak, együtt az inasokkal, szobalányokkal, nevelőkkel és jurátusokkal, kik mind egy kategóriába számítottak.

A főispán úr országos ügyekkel volt elfoglalva, s az országos férfiak magas gondjai vámmmentessé teszik őt a családapai gondok alól.

„Szedtevette kölykei!— szokta mondani a méltóságos úr, mikor valaki e hanyagságát megemlíti. — Hát az-e az én dolgom, hogy az ő lélegzetöket lessem? Hadd üssék-verjék magukat, annál jobban nőnek. Ha én egész nap egyebet sem teszek, mint nekik tartok prédikációt, mégsem lesz egyik is jobb. Mind rossz a gyermek, én is az voltam. Ha vigyáznak rá, csak képmutatásra tanítják. Engemet is eleget ütöttek, hánytak, mikor gyermek voltam; fejemet bevették, penicilust vágta a pofámba; most is itt a helye; ló ledobott, csónak felfordult velem, kezem, lábam törött, tizesztendős koromban elszöktem az apámtól, mert meg akart verni, s hat hétig voltam inkognitó disznópásztor, mégis itt vagyok, s főispán lett belőlem! Ők se legyenek különbek az atyjoknál.”

Ez a filozófiai nézet biz ott néha-néha alkalmazható férfigyermekeknél, de a méltóságos úrnak leányai is voltak, s leányokra nézve vannak azután még veszedelmesebb bukások a lóról leesésnél és szomorúbb bélyegek, mint amit a tollkés vág az arcon.

E bölcs nevelési nézet következése volt azután, hogy a főispán úr legidősebb kisasszonya, Toncsi, tizenhat éves korában megszökött egy fiatal zongoravirtuózzal, s mire szülői megtudták, már meg is esküdött vele. A főispán úr magánkívül volt, haragudott, mégpedig valamivel jobban, mint mikor Lőrinc úrfi, a kis majoresco, rakétával felgyújtotta a prэшázat; s a szemei elé került leánynak dühödt fúriával ordítá fülébe e szavakat:

— Ez többet meg ne történjék!

Ez nem is történt meg, hanem megtörtént az, hogy két hét múlva Toncsi viszont a férjétől szökött meg, és azután igen sok kalandja volt a világban; győzné azt valaki krónikába rakni, mikből ha minden tizediket megtudta Tarnaváry úr, mit tehetett bölcsebbet, mint hogy vállat vonított, és példás flegmával azt mondá:

— Mit tehetek én róla? Én csak nem vezethetem kötél-
len . . .

A főispánné épp olyan keveset törődött gyermekeivel, mint férje: sokkal szebb és sokkal fiatalabb volt még, mintsem ily házias gondokkal fogyaszthatta volna idejét. Arra valók voltak az instruktorok és nevelőnők. A szállás olyan jól volt elrendezve, hogy a gyermekek, ha a házat felfordították, sem hallatszott a mama szobájáig, és ez igen célszerű volt. Valóban arról senki sem tehet, ha nagy családja van, mert a gyermek istenáldása, de nagy uraknak legalább megvan az a boldogságuk, hogy elbújhatnak előlük, és nem látják őket . . .

— — — — —

Egy szép esős reggeien érkezett meg Zoltán nevelőjével, ki őt Tiszafüreden találta elő, Pestre, s a fogadóban átöltözve, rögtön sietett a főispán úr lakába.

A kapuban megkérdezik a nagy prémű ajtónállótól, hogy „Itthon van-e Tarnaváry főispán úr?”, s az igen jó elméncségnek tartá azt felelni rá, hogy az nincs itthon, mert itt Tarnaváry *septemvir* lakik.

Zoltán megköszönte neki ez elmésen tudtul adott értesítést a főispán úr újabb rangfokozata felől, és sietett fel a lépcsőkön.

A folyosó ablakán kidúlva nézte kényelmesen egy hajdú, mint esik az eső, s háromszor engedte kérdezni: „Merre kell öméltóságához menni?”, azután nagy röviden felelt, a csizmája orrával mutatva:

— Ott a kancellaré ni! Fel van rá írva. Majd megmondják — s eközben fogai közlül hegyeset köpött az alatt álló kocsis kalapjára.

Általában Tarnaváry úr közelében minden ember oly goromba volt, mint a pokróc. Tetszett nekik mintaképül.

A kancellária felé közeledve már azután könnyű volt eligazodni Zoltánnak, mert odabenn oly rettenetesen lármázott a méltóságos úr, hogy az egész ház visszhangzott a szedte-vettektől.

Ha valaki egy kapun benyit, s akkor egyszerre kilenc szelindek rohan rá, már az is elég kellemetlen multság, de még sokkal szorongatóbb helyzet az, mikor az ember egy idegen házba belépve, a család tagjait éppen civakodáson kapja, s a csőr-pör zajában kénytelen elmondani, hogy kívánta tiszteletét tenni, amikor inkább kívánná, hogy ötven mérföldnyire lehetne onnan.

A hétszemélynök úr rettenetesen szidott egy jurátust s annak a révén még sok jelenlevő és nem lévő egyéniségeket, s Zoltánék belépésével egy cseppet sem engedte magát megzavartatni.

— Ördög mennykő teringettét! Ki látott valaha ilyen bolondot? A Bedlamba kellene az ilyen bolond embert zárni, oda is a veszett emberek közé, ott is megkötözni láncsal, vasláncsal! Milliom a lelke! Én is voltam fiatalember, csináltam sok bolondot, de ilyent még hallani sem hallottam, nem-hogy láttam volna. Hogy a szivárványos zivatar hordana el valamennyi poétázó, ábrándozó embert, valamennyi ilyen sárkányon paripázó szélúrfit mint maga. Még megüt a guta. Ha olyan flegmatikus ember nem volnék, képes volnék keresztülmenni a lelkén, ilyen ez és amaz!

Zoltán csak bámulva állt ott az ajtóban e nagy zivatar alatt, s zavarodottan hordta körül szemeit a tárgyakon. Egy kerek asztal körül írt vagy tizenkét jurátus, e percben mind úgy lehúzta a fejét az írásába, hogy ki nem lehetett venni, melyik az, akit a septemvir úr oly keményen dorgál, ki maga vörösre kigyulladt arccal járt hevesen az asztal mellett fel s alá,

néha-néha egyet villantva szemeivel Zoltán felé, mintha intene neki, hogy ne köszönjön neki addig, míg ki nem dühöngte magát.

Kovácsot mindjárt megismerte Zoltán a többi közől, de az háttal volt felé fordulva, s nem láthatta őt.

Tarnaváry dühe fokozatosan emelkedett, amiatt, hogy senki sem mondott neki ellent. Valami hosszan összehajtott papiros volt a kezében, azzal hadazott sokat, nyilván az lehetett a botránkozás köve.

— De hogy jutott magának eszébe ezt ide írni? Ezt? Ezt a firkát! Mi? Feleljen!

Eközben elébb az írást verte a tenyerében, végtére pedig olyat ütött öklével az asztalra, hogy ijedtében valamennyi jurátus mind „s”-et írt a félrecsúszott író tollal.

E nagyon hangos interpellációra végre fölemelkedék székéről egy szőke legény, ki most éppen nagyon halavány volt, s középen volt elválasztva a haja, s kissé elszánt, de inkább reszketésre hajló hangon bátorkodott ilyesmit mondani:

— Én esküszöm, méltóságos September úr (ijedtében septemvir helyett mondta), hogy nekem nemes céljaim voltak a kisasszonnyal.

— Ördög, mennykő! Üljön le kend a helyére! Ki kérte, hogy álljon fel? És hallgasson! Ki mondta, hogy beszéljen? Mit fecseg itt nekem előre-hátra? Bánom is én, hogy miféle céljai voltak, nem az itt a kérdés, hanem hogy minek írta ezt a számár verset az akció hátára?

A szőke fiú keseredetten ült le, de ha minden érzést el lehet is fojtani a félelemmel, ám a költői öntudatot soha. Annyit vissza kellett neki felelni, hogy: „Kérem alássan, az a vers nem rossz!”

Tarnaváry a fogait csikorgatta, s azt a bosszút találta ki a vétkes poétajurátus számára, hogy eleibe tette a kérdéses corpus delictit, s ráparancsolt:

— Mármost vakarja ki, ha ideírta!

Kétségtelenül a legkegyetlenebb büntetés neve: egy költővel saját versét kivakartatni.

Csak ekkor kezdte a septemvir úr Zoltánt figyelmére méltatni.

— Szervusz fráter, szervusz. Hát már megjött? No jól van. Most látja, hogy mérges vagyok; hát csak menjen át addig a feleségemhez, majd fráter Kovács átvezeti. Szervusz.

Kovács rögtön felugrott e szóra, s örvendőve fogadá Zoltánt, ki amint könnyebbült szívvel elhagyá az írótermet, aggódva kérdezé, hogy micsoda nagy baj történt odabenn.

Kovács mosolyogva mondá el neki, hogy az a szóke legény, egy tehetős alispán fia, ki a septemvir úr középső kisasszonya, Julcsa iránt ábrándozik, aki már szinte tizennégy esztendő, s mindenféle utakat-módokat elkövet, hogy érzelmeit vele tudassa, miket Julcsa szinte szívesen meg szokott hallgatni. Így legközelebb azt a furfangot gondolta ki, hogy amint mindenféle pörös iratokat hordott haza a kúriáról, az összehajtott akciók üresen maradt felére írt verseket és szerelmi nyilatkozatokat, s ezeket előleges egyetértés mellett Julcsa kisasszonyra bízta, hogy azokat majd édes papájának kézbesítse; Julcsa kisasszony azután levágta az őt illető verseket és írásokat szépen, s a többit így adta át a papának. Legközelebb azonban szegény nyavalyás poéta ahelyett, hogy az akció üres oldalára írta volna a verset, költői szórakozottságában az illető pörös okirat beírt felének túlsó lapjára írta azt fel, ahonnan azután nem lehetett többé elválasztani. Így sült ki a gonoszság, s a hétszemélynök úr jelenleg nem azért haragszik, hogy mint merészelt ez a gyerekjurátus azzal a gyereklánnyal ily tilos egyetértést kötni, mint inkább azért, hogy a verset a beírt papíros hátuljára írta, ezáltal elválaszthatatlanná téve azt ama megsemmisíthetlen okirattól, hacsak szépen ki nem lehet majd vakarni.

Zoltán azonban úgy járt, mint aki mennydörgéstől féltiben kimenckül a házból — az esőbe. . . .

Alig fordultak be a méltóságos asszony szobáihoz vezető folyosóba, midőn egyszerre a leghevesebb szóváltás zaja üt meg füleit.

Ezúttal már igazán megrettent, mert e pörpatvar hangjai női hangok voltak, s nincs leverőbb valami fogékony kedélyekre nézve, mint nőket hallani perelni.

— Mi ez? — kérde Kovácstól meghátrálva s önkénytelen annak karjába kapaszkodva.

— Úgy hiszem, a méltóságos asszony éppen az elmondottak fölött fejezi ki elégedetlenségét.

Valóban, a kifejezések erősek voltak.

Zoltán kétkedve nézett vezetőjére.

— Julcsa kisasszonyt szidják így?

— Óh, nem. Hanem a nevelőné. Ez sokkal könnyebb.

A méltóságos asszony sohasem szokta szigorúságát az úrfiak és kisasszonyok csínjai miatt ő magokkal éreztetni, hanem illető nevelőkkel; egyszer azért, mert az úrfiak és kisasszonyok úgyis csak nevettek volna rajta; másszor pedig azért, mivel ez a fajtája az alárendelt embereknek éppen legalkalmasabb arra, hogy a fensőségi érzet gyakorlatának alanyul szolgáljon, minthogy voltaképpen a művelt emberek osztályához tartozik, s gyakorlatilag mégis úgy lehet vele bánni, mint a szegődött cseléddel.

— Ne menjünk most be — suttogá Zoltán Kovácshoz, elborzadva ettől a korlátlan perpatvartól. Ilyesmi előtte oly egzotikus tünemény volt, mint a Vezúv kitörése. A kedves, szelíd, jó Szentirmay-családnál ilyesmit sohasem hallott ő, ott mindenki csupa szeretet volt egymás iránt, ott sohasem lehetett egyebet hallani, mint vidám, nyájas, enyelgő hangokat. Úgy szeretett volna harminc mérföldnyire lenni innen.

Kovács észrevette a gyermek zavarát, s örömezt felvezette volna saját szobájába, de a pitvarnok már meglátta az ifjú bárót, s kevéssé törődve az előtte talán nem oly szokatlan zivatartól, belépett az úrnő szobájába, őt bejelenteni.

Erre rögtön elcsendesült a hangos szemrehányás, s néhány pillanat múlva kilépett az ajtón a nevelőné, egy üvegalmarcú blazírt kisasszony, akkora orral, mint egy gabnahajóé, pedig azt nem ezúttal kapta, magával vezetve Julcsa kisasszonyt, egy kis fekete képű, piros ajkú, karika szemöldökű leánykát, akinek ha a szeme sírt is, de a szája nevetett, s míg a két ifjú mellett elment, alattomban jót csipett Kovács karján, s Zoltánt tetőtől talpig összenézte hamis tolvajszemével, a folyosó végén pedig szert tett rá, hogy a nevelőné szoknyáját legázolhassa.

Zoltán a falhoz lapult előttük, s lesüté szemeit, mintha ő szégyenlené magát, hogy azokat megszidták.

Erre azután kijött a pitvarnok, átvette őt Kovácstól, s bevezette a méltóságos asszonyhoz.

Karolina, így hitták a septemvirnét, most az előbbeni állapotával tökéletesen ellentétes helyzetben volt. A pamlagon feküdt, szétziláltan és felhevülve, úgy látszott, hogy nagy könnyebbségére válnék, ha egy kissé el tudna ájulni. Két szobalány tartott előtte üvegeket és medencéket, s nagyon látszott ügyelni nyögéseire.

— Óh, kedves Zoltán — nyögé Karolina, megpillantva a gyermeket —, ön megérkezett, hozta Isten! Milyen nehezen vártuk. Jöjjön ide! Üljön le! Ide mellém! Óh, egészen magamon kívül vagyok. Minden gyermekség felizgat. Én igazán szerencsétlen természettel bírok, valahányszor a legapróbb csekélység történik ellenemre, mindjárt magamon kívül jövök. Nekem igazán nem jó semmiért megharagudnom. Képes vagyok, ha a leányaim egy hímzést elrontanak, az ájulásig esoffirozni magamat.

A méltóságos asszony nem tartotta Julcsa csinját többnek egy elrontott hímzésnél, vagy tán Zoltánnal akarta elhíttetni, hogy az egész zaj egy hímzés miatt történt.

Azután egyszerre csupa jókedv, csupa kedély lett a méltóságos asszony; megölelé Zoltánt, elmondá neki, hogy milyen

nagyon örült, midőn megtudta, hogy ezentúl az ő gyámfia leend; milyen sok jót, szépet hallott eddig is felőle; megmuto-gatta neki szobáit, csecsebecsét, mindenféle haszontalanságait, amiknek a gyermekek örülni szoktak. Tudakozódott kedvenc ételei felől. Délben pompás, finom, ízletes ebéd várt reájok. Zoltán megismerkedék a két legnagyobb kisasszonnyal, kik közül az egyik már egészen el látszott feledni a reggeli dorgálást. Cukorsüteménnyel, nyalánkságokkal elhalmozák. Karolina nem is szólt hozzá másképp, mint a legszenvedélyesebb szívesség hangján, s minden kérdését egy olvadékony kegyes mosolygással kísérte.

Délután elvitte őt magával és kisasszonyaival kocsikázni, este látogatóba mentek előkelő társaságokba, fényes mulat-ságba, hol Zoltánnak mindenki iparkodott kedvezni, hízelegni.

Azután ismét hazatértek; Karolina rábízta egyik pitvar-nokára — ki ezentúl kizárólag Zoltánt fogja szolgálni —, hogy vezesse fel a nagyságos ifjú bárót *szobáiba*. A második emeleten volt két pompás kamra elkészítve számára, egyik az utcára, másik a gyönyörű kertre való kilátással. Minden a legnagyobb kényelemmel és pompával volt elrendezve. Ágya fölött hímzett csöngettyűhúzó aranyos fogóval. Arra Zoltán neve volt hímezve.

És az ifjú oly elhagyatva, oly szomorúan érzé magát e hízelgés, e nyájasság, e pompa és pazar kényelem közepett. Nem ilyen világ az, amiben a lélek otthon találja magát.

Midőn bezárta szobáját, s nem jött hozzá többet senki, előkereste bőröndjéből anyja imakönyvét, s homlokát kezébe nyugtatva, sokáig, sokáig elmerengve olvasott abból, míg a jótékony álom meg nem csókolta imát lehelő, szelíd ajkait, hogy megzilált lelkét szárnyaira véve, visszavigye oda, hova úgy vágyik, a csendes falusi hajlékba, a vidám, csevegő testvérek közé, az éber, őrködő atyai kéz ótalmába, a sárga jávor alá, ahol kedves kicsikéje ül mellette, és szedi kis kezébe a lehulló leveleket . . .

X. GYÁSZNAPOK

Minden nemzetnek van egy szent városa, melyre kegyelettel, büszkeséggel gondol. A nagy Németország honfiai elégtűlten mondják, hogy csak egy Bécs van a világon; az angol büszkén beszél Londonjáról, Párizstól számítja a francia a világ közepét, s az orosz megcsókolja a földet, midőn Moszkvába lép; — szabad legyen a magyarnak is édes örömet érezni, midőn Pestre gondol. Pestre fogunk menni! Pestet fogjuk látni! A szép ifjú Pestet, serdülő menyasszonyát Budának, e vén hadastyánnak, nagyszerű házsoraival, sokat emlegetett közzintézetivel s annyi minden széppel, jóval, hogy a jövevénynek mind az öt érzéke kifárad, ha mindazt élvezni akarja!

Még ezelőtt egy századdal Pest csak egy kicsiny városka volt, elővárosok nélkül. Alig számított 800 házat nyolcezer lakóval, és íme, egy század múlva, több mint négyezer ház, egész paloták sorai emelkedtek fel a rónán, négy külváros támadt körüle, jólét, gazdagság fejlődött ki az annyi ideig elhagyott parton, s megszorodott rajta az Isten áldása.

A nemzeti kegyelet ide hordta mindazt, ami rá nézve drága volt; múltja emlékeit, jövője magvait, a gazdagság kényelmét, fényűzését, az ipar szorgalmát, a tudomány szellemét, a művészet csarnokait és a jótékonyság menhelyeit. Mint a szív halkabb-sebesebb verése, indítá a közszellemet az egész országban, minden rétegekben, fent úgy, mint alant,

szellemi és anyagi életmozgásokban az új, az emelkedő főváros, a szép Pest, a mindennel bővelkedő Pest, melyet egyszer legalább életében meg kellett látni minden hazafinak, hogy meggyőződjék róla, miszerint ez a legszebb városa a világnak, s ami Pesten nincs, az aztán sehol sincs!

Gyermeki kegyelettel a kicsinyek, atyai szeretettel az ország nagyjai, bölcsei, tekintenek az ifjú fővárosra, s míg a homályban és szegénységben született ifjak új életpálya kezdetét látták magok előtt, midőn Pest sorompóin beértek, hol a szellem, a szorgalom hírt, önállást, vagyont szerez; addig a gazdagok, a főurak dicső küzdterét látták itt alakulni a honfitteterőnek, a boldogításnak.

Egy közös szív volt az, mely dobogott minden kebelben, melynek bánata fáj, öröme édes volt mindenkinek, s ebben az érzésben találkoztak egymással a kicsinyek és nagyok.

— — — — —
— — — — —

Egy nagy, nehéz sóhaj száll el keblemről, midőn e sorokat írom. A tiedről is, aki ezeket olvasod.

1838 volt az esztendő.

Előre tudhatjátok, hogy nem költészet az, amit leírok. Mind, mind, az utolsó tényig, szomorú, nagyszerű, porba sújtó s égis emelő események: enyészet, — siralom, — hamvazó nap az egész országra, — óriási erőfeszítésű harca egyes nagy szellemeknek a sorssal, a fellázadt elemekkel; nagy, megpróbáló istencsapása, melyből hogy újjászülettünk, ez tudatja velünk azt a vigasztalást, hogy sokáig fogunk élni.

Talán nem voltunk még eléggé buzgók, talán nem szertettük eléggé sajátunkat, talán nem gondoltunk arra elégszer, amire szüntelen gondolnunk kellett volna: hogy íme eljőjön Isten látogatásunkra, és elvegye azt, ami legkedvesebb volt, hogy megtudjuk, mit veszítettünk benne.

Az egész télen át Isten csodái mutatkoztak előttünk fenyegető jelenségeikben. A felvidékeken meleg, olvadékony idők

jártak, s az alvidékeken kemény, kitartó tél dühöngött. Északon már tél derekán zöldült a fű, s dél felé még tavaszhoz elején házmagasan állt a hófuvat, eltemetve utakat, utcákat, úgyhogy minden város, honnan a havat kihordták, mintha nagy fehér bástyákkal lett volna körülépítve, úgy látszott elő.

A Duna decembertől elkezdve folytonos áradásban volt, úgyhogy március első napjaiban Pest alatt az ember emlékezetére hallatlan huszonegy fokra hágott; s estenként már lehetett hallani a folyam két partján levő helységek segélyharangozásait a távolból, miket a gátjait meghágott jeges vízár körülvelt, elborított, s a főváros utcáin láthatók voltak a menekvők szomorú csapatjai, kik rosszul öltözöttek, gyermekeikkel keblükön, egy-egy megmentett üszöcskével, a hű házikutyától kísérve, jöttek a szomszéd falvakból, s ijeszték a jövő-menőket kolduláshoz még nem szokott fagyos arcaikkal.

És a csapás mégsem szűnt. Máskor amily sebesen jött, úgy el is szokott menni; most még egyre nőtt, egyre fenyegetett. Tudta mindenki az okát, és elborzadhatott, valahányszor reá gondolt.

Pest alatt és Tolnán felül, hol a Duna hármas ágra szakadt, a magas vízállás dacára megállt a jég, s a hosszú hóesés alatt úgy megszilárdult, hogy midőn a felső jegek megindultak, nem bírták kinyomni helyéből. Ott megtorlódott a felülről jövő zaj, s minthogy odább nem mehetett, megtölté lassankint az egész Duna medrét, úgyhogy néhol a jég egész a fenékgig állt, s a megtolult ár a szét nem rombolható torlaszon felül ömlött keresztül.

E gondolat a kétségbeesés volt.

A rémség, a pusztulás eddig is szörnyű volt, s mi fog történni akkor, ha bekövetkezik, amiről még kevesen beszélnek, amit csak a műértők, csak a szakemberek aggodalma képes felfogni egész rémletes nagyságában.

Ah, ha azt tudnák az emberek, ha értenék úgy, mint azok néhányan, akik már tudomást szereztek róla, de akik

azt elmondani nem merik; hogy ugranának fel ágyaikból éjnek idején, hogy hagynák oda házaikat, futnának ki a város minden kapuin, s nem tekintenéek hátra, amíg egy tornyot láthatnak belőle!

E mindenki feje fölött függő veszély ez:

Feljebb, Visegrád alatt, hol a Duna kanyarulatot képez, hasonló jégtorlasz támadt, s amint a *fenéig befagyott* folyam a két sziklapart között megrekedt, az egész felső vidéket már mind vízeibe fullasztá, s Esztergomtól fel egész Bécsig nem hallani egyebet, mint irtóztató rémkiáltást!

De mi történik *velünk*, ha a visegrádi torlaszt *hamarébb* széttöri a folyam, mint a tolnait, s az elészülő zaj itt éri ezt a másikat?

Ah ez a félelmetes eszme verítékverő volt.

Óh, Pest, óh, országunk szíve!

Méltóságos Tarnaváry hétszemélynök úr lakában fényes vivalom volt rendezve ez estén.

Március tizennegyedikének éjszakája volt az.

Az ismerős és még sok eddigelé általunk nem is sejtett egyéniségek hivatalosak voltak e vidám estélyre, melyet nagy előkészületekkel rendeztek már több mint egy hét óta.

De táncolni most! Minő gondolat ez?

Ki áll olyan magasan, hogy ne féljen az Isten kezétől?

Kevesen gondoltak arra. Legtöbben az emberek közül nem szeretnek olyan gondolatokkal foglalkozni, amik kellemetlenek. Aztán Pest jól meg van védve, nagy gát fogja minden oldalról körül. Ha éri is valami baj, az legfeljebb a külvárosokban lesz érezhető. Ilyesmi sokszor előfordul, a józsefvárosi vityillókból kiönté a rongyos embereket, de itt a palotákban arról semmit sem tudnak. Azután nem is illik fölösleges aggodalmakkal rémíteni a szegény köznépet, sőt még igen célszerű és megnyugtató, hogy lássa mindenki, miszerint a legmíveltebbek éppen nem aggodnak, hogy féle-

lem nélkül járnak mulatságaik, kedvtöltéseik után, tehát nem félhet senki semmitől.

Pedig Tarnaváry úr maga sem ezen, sem pedig a másvilágon semmitől nem retteg annyira, mint a víztől. Soha még életében hajón nem ült. Fiatalkorában követségi járulnokul neveztetett ki Nápolyba. Inkább lemondott róla, s egész pályautját újból kezdte, hogysem egy olyatén fabörtönbe bezárassa magát, melynek nincsen egyéb fundamentuma, mint a víz. E félelméből már több hónap óta titokban pincéjébe eleve elrejtetett egy csónakot, melyben szükség idején kimene-külhessen, s nagyon haragudott minden olyan beszélgetésért, melyet az árvízre vittek. Ilyenkor goromba volt, s letorkolt minden embert. Meg nem engedte, hogy valaki annak a lehetőségét higgye, amitől ő maga úgy rettegett, s Zoltán csak azóta kezdett kegyence lenni, amióta holmi tanárokkal való ismeretsége folytán kitudta, miszerint Tarnaváry úr lakása, a József téren, az egész városban legmagasabb helyen fekszik, s hogy az a környéken a legbiztosabb menedék.

Mielőtt e vidám mulatságban részt vennénk, keressük fel regényünk egyik hőst, tekintetes Maszlaczky urat, ki szintén hivatalos oda, majd vele azután együtt eljöhethünk.

Éppen készül ő is. E percben igen érdekes helyzetben találjuk. Borotválkozik. Előtte két szál faggyúgyertya, azok közt a sakktáblás tükör, mellyel szembeszállva, Maszlaczky úr egész egyszerűen faragja érdemes ábrázatját, nagy kiszámítással és kellő gyakorlattal nyújtogatva nyakát és harapdálva alsó ajkát, az odavonatkozó részletek pontosabb tárgyalhatása végett. Orcájának egyik fele még be levén kenve fehér szappan-lével, csak a revers oldaláról ismerhető meg annak mivolta, szemközt nézve pedig igen elevenen emlékeztet arra az indián csodaszülőltre, kit a „Fehér Hajóban” mutogattak, fele fehér, fele fekete ábrázattal.

Az óra éppen kilencet ütött, midőn sebesen vágató szekérnek zörgése hallatszik az utcán végig, mely a kapu

előtt megáll, s rá sietséges csörtetés fel a lépcsőnkön, a negyedik emeletbe, s a rögtön utána következő csöngetés tanúsítja, miszerint Maszlaczký úrhoz érkezett valaki. Hát csak hadd jöjjön, Maszlaczký úr egy cseppet sem zavartatja meg azáltal magát; csendes művészi nyugalommal fogja bal kezének két ujjá közé orra hegyét, s azt felfelé emelve értelmesen, a jobb kéz ujjaira fektetett borotvával szelíden tisztogatja meg azt a tért, honnan a bajusz egy része kitültatott, miáltal az arc sokkal fiatalabb kifejezést nyer.

Pár perc múlva bebukik az ajtón a késői látogató. Maszlaczký úr látja a tükörből, hogy a fráter Bogozy.

A fráter nem kíván sem jó estét, sem jó egészséget, hanem egész röviden, mégpedig rövid lélegzettel köszön be e szavakkal:

— *A zaj megindult ma reggel Visegrád alatt!*

Más ember azon helyzetben, miben Maszlaczký úr volt, erre a szóra levágta volna a borotvával az orrát, vagy eldobta volna magától az egész szépítési eszközt, s félig fehér, félig veres orcával futott volna ki a házból; Maszlaczký úr mindezt nem cselekedte, hanem nyugodt lélekkel elővette a fenőszíját, hozzáfente a borotváját, s aközben igen csendes hangon kérdezé a frátertől:

— Beszél Trommellal?

— El is hoztam magammal. Itt várakozik.

— Ugyan küldje be, kérem! Aztán menjen vacsorálni, de ne beszéljen senkinek, hogy hol járt!

A jurátus eltávozott, s utána egy köpcös, köpönyeges hazafi sompolygott be az ajtón, kinek kövér, jól tartott képében sok hamis vonást hagyott a magát idehívatása felől tájékozni nem tudás. Az egész arc inkább piros volt, mint veres, csupa merő durva elhásjasodott vonások, miknek laposságát nagyon segíti kitéüntetni még az is, hogy szemöldei vagy nincsenek, vagy olyan világosak, hogy gyertyánál nem láthatni, minélfogva szemei úgy jutottak húsos, kövér homloka két felére, mint valamely becsületes tengeri fókáé.

Látva, hogy a fiskális úr késsel jár az orra körül, nem beszélt addig, míg az művét nem végezte, hanem lebecsátkozók szépen egy szék szegletére, nagy, súlyos, havas köpönyegével megkeresztelve a betakart pörccsomagokat, amikre ráült.

Maszlaczky úr megtörlé arcát, s kedves elégteliséggel jártatá végig megsimult állán ujjai hegyeit.

— Kedves Trommel uram. Vannak magának ugyebár dereglyéi?

— Vannak. — Igen. — Vannak — felelt az érdemes úr, nagyon meggondolva a szót, mint akinek az önfenntartás ösztöne súgja, hogy ügyvéd kérdéseire valamit az igazságon vagy innen, vagy túl kell felelni.

— Hány?

— Kettő. Igen. Kettő. (Mégis könnyebben esett a lelkének, hogy egyet eltagadhatott.)

— Hát csónakja?

— Az van öt. Éppen öt. Minek tetszik kérdezni?

— Tudna-e még többet is kibérleni egypár napra?

— Minek, kérem alássan? Minek? Kéjcsónakázásra rossz idő van most.

— Trommel uram, kedves, én egy igen hasznos vállalatot tudnék önnek ajánlani. Tudhatja ön: ez nem első, és egy sem vált kárára.

— Köszönöm alássan. Tessék velem parancsolni!

— Önnek legalább tizenkét dereglyét és csónakot kell kibérleni és azokat a szükséges legénységgel ellátni, mert Pesten nemsokára nagy szükség leend rá. Az árvíz el fogja önteni a várost.

— De könyörgöm alássan ez a magisztrátus dolga.

— Én nem mondom, kedves Trommel uram, hogy ön nagylelkúséget cselekedjék; én önnek vállalkozást ajánlok, ahol ezer száztólit lehet nyerni.

— Értem már, kedves tekintetes úr. De mégsem értem.

Sokba kerül ám az, öt forint kell minden napra egy legénynek, tíz forint maga a csónak. Az ember kockáztat legalább hatszáz forintot. Aztán ki tudja, lesz-e belőle valami nagy szerencsétlenség? Ha az ember jó nyereséget akarna látni, arra nézve szükséges volna, hogy ne csak a külvárosokat, hanem a belvárost is elöntse a víz, ahol a gazdag urak, a nagykereskedők laknak, abból látszanék ki valami. Ezt pedig ki tudhatja előre?

— Én bizonyosan tudom — szólta Maszlaczky úr —, a belváros csatornáiban már több helyen eddig is színültig áll a víz, néhol deszkából kénytelenítettek gégeket építeni az emelkedő víznek. Azokban meglátszik, mennyivel magasabb az ár a föld színénél. És még magasabb is lesz. Én igen jó vállalatnak tartom, amit ajánlottam, s kész vagyok önnek az összeg felét átadni.

— S veszteség esetére nem kívánja azt tőlem vissza a tekintetes úr?

— Egy fillért sem.

— Hát ha nyerni találunk?

Maszlaczky úr erre egy kész szerződéslevéllel felelt, melyben meg is volt írva, miszerint ő és Trommel János uram közös vállalatra csónakokat bérlettek ki, melyek szükség esetén a közlekedést a két város között fenntartsák — mérsékelt vitelbérért. Értsd alatta oly díjért, aminőt egy halálrettegésben levő embertől ki lehet csikarni.

Utálatos rablás! Kizsákmányolása a közelgő szerencsétlenségnek! És ez is *tény*. Talán a legszomorúbb az egész katasztróf alatt. Volt, aki előre számított hidegen, meggondoltan a közelgő vérszóból eredendő üzletre.

A két becsületes ember megértette egymást. Trommel uram átvette az előlegezett összeget Maszlaczkytól, a szerződés párját nála hagyva.

— Mármost *rögtön* siessen ön a dolog után! Mert a *munka* még az éjjel elkezdődik.

A hajóskupec elhordta magát nagy sietve. Maszlaczký úr pedig csendesen füttyörészve köté fel fehér nyakravalóját, s tökéletes eleganciába téve magát, elküldött egy bérkocsiért, s néhány perc múlva a hétszemélynök lakása elé hajtattott, melynek hosszú ablaksora ünnepélyesen világított a kívül oly sötét éjszakába.

A középtereből zongoraszó hallatszik elő.

Nagybőjt levén az idő, más zenét hallatni nem szabad. A szép Ilvay kisasszony zongoráz, kinek az orvosok megtiltották a táncot. Maszlaczký úr itt egy futó komplimenttel keresztülhalad. A tánc neki sehogy sem áll, nem szokott benne részt venni. Különben is sokkal több pszichológiája van, mint hogy ne tudná, miszerint célszerűbb a szülők kedvében járni, mint a kisasszonyokéban, ha az embernek komoly céljai vannak. Tehát egyenesen oda siet, ahol a hétszemélynökné, Kőcserepy úr és neje whisteznek. Negyediknek szalmaemberképpen odaültették Misztizlávot, és egyre pörölnék vele, mert nagyon szórakozott, és minden számítás nélkül hányja a kártyákat.

— Én meg nem foghatom, ha minden ember oly konfúzus! — kiált Tarnaváry úr, ki szüntelen jár-kei alá s fel a termekben, mint a görög filozófusok horgas atomusa a káoszban. Az inas elejti a tányérokat, a szakács a kemencébe teszi a fagyaltot, a táncszobában összezavarják a quadrille-t, s Misztizláv barátunk treffit ad ki, mikor pikket hívnak. Mi lehet ma?

Óh, mi lehet ma! Irgalomnak Istene légy velünk!

Maszlaczký úr édesen ragyogó orcával érkezik meg, s kezét csókol a két delnőnek, ami nem volna különben szokásos.

— Csakhogy jön — szól örvendő Eveline, kinek szenvedélye a whist —, mindjárt elfoglalhatja Misztizláv helyét; felmentjük önt, Misztizláv. Úgyis látszik, hogy a fél szíve a táncszobában van.

— Egészen ott volna, ha Vilma kisasszony távol nem lenne.

Zavarában olyan bókot mondott az egyik asszonyságnak, amivel a másikat megbántotta, kinek három kisasszonya táncolt ott benn.

Pedig nem szórakozottság az, hanem a hideg borzalom! Elűzhetlen félelem sápadt alakja ül a mulatozók mellett, s ott benn a táncteremben sápadva mondják egymásnak a lejtő párok: „Milyen hideg van! — Talán nem fűtenek itt?”

A borzalom az, a lélekfagyasztó, a szívreszketető borzalom.

Isten keze függ mindenki felett!

Maszlaczky úr füleit az ütötte meg, hogy Vilma kisasszony nincs jelen.

— Hol van Vilma kisasszony? A kedves kisasszony. Talán nem beteg?

— De igen. Gyöngélikedik — sóhajtja a tanácsosné asszonyság. — Azért honn maradt.

— Az igen különös — szólta bele a hétszemélynökné —, hogy valahányszor nálunk multság van, Vilma kisasszony olyankor mindig gyöngélikedik.

Ez észrevétel nem volt ment minden malíciától.

— Sajátságos véletlen — monda Eveline; midőn azonban a háziasszony egy pillanatra felkel újan érkező vendégeit fogadni, a tanácsosné bizalmasan odasúgá Maszlaczky úrnak: „Valóban a septemvirné nem alaptalanul gyanakodik; csakhogy ő nem sejt, nem észlel, ő igen közönséges eszmetehetségű nő, csak azt tudja, amit lát. Vilma csakugyan rossz kedvvel jó e házhoz, de annak sajátságos oka van; már egyszer említém ön előtt. Valami kimondhatatlan gyűlölettel viseltetik ezen ifjú Kárpáthy iránt, aki most... Tarnaváryék gyámsága alá adatott; amit én nem is csodálok; az ifjú ember egyike a legkiállhatatlanabb egyéniségeknek. — Nemde fiskális úr?

— Tökéletesen egyetérték nagysáddal.

— Vilma valóban beteg. De beteg attól a gondolattól, hogy ez ifjúval találkoznia kellene e helyen. Vilma nagyon

szenzitív, benne sok magnetizmus van; ön hisz a magnetizmusban, ugyebár? Óh, én azt csalhatatlannak tartom. Vannak titkos rokonszenvek és ellenszenvek, miket a legkérgesebb szív sem képes megtagadni.

— Óh, vannak — szólt Maszlaczky úr tragikus sóhajjal, mit a tanácsosné sajnálkozó elértéssel látszott fogadni.

Ezalatt visszatért a háziasszony. Emánuel barátunk nagyanyja érkezett meg, kivel unokái elhitették, hogy ennek a nagy néptolongásnak az utcákon az az oka, hogy a török követet várják, s holnap ki lesz világítva a város. Ó szegény semmit sem tud arról a veszélyről, melyet csak egy vékony földhányás választ el még a várostól.

Velök együtt érkezett meg Berzy is, a zseniális báró, ki éppen most jövén a pesti partról, tele van kedves anekdotákkal, s azokat élcekkkel fűszerezve szórja a társaság közé. Emánuel barátunk mindenütt a nyomában jár, s amit ő el talált volna felejtetni, siet utánatoldani.

— Rémület van a pesti filiszterek közt, uraim, holt rémület — tudósít a zseniális báró —, valamennyit meg lehetne riasztani egy sajtár vízzel; végig álltak az egész Duna-parton, ember hátán ember; ha mindenki csak egy követ hozna a töltéshez, s egy darab jeget vinne el a Dunából, nem volna mitől tartaniok. — Egy cukrásszal találkoztam a parton, aki nagy rémülten sietett valahova. „Az idén olcsóbb lesz a fagyalt, uram, mint tavál volt — mondám neki —, kaphatni jeget eleget.” Az ember úgy nézett rám, mintha kedve lett volna a Dunába belevetni.

Akadtt egypár, aki nevetett rajta.

— Hát a fürdőkádat? Mondja el csak a fürdőkáddali tréfát! — juttatá eszébe a fiatal epigon, Emánuel barátunk.

— Óh, az is igen jeles tréfa volt. Egy vén filiszter házában lakom, valami nagykereskedő, aki rendkívül fél az árvízről. Megtudtam, hogy ugyanazon szobában alszik, mely fölött az én fürdőszobám van. A múlt éjjel tehát egyet fordítottam a

fürdőkád csapján, s az onnan kiömlő víz egyszerre elkezdett a padlón keresztül az alanti szobába átsurogni. Képzeltetni azt a jelenetet, midőn az én Dandin Györgyöm egyszerre az orrára kapja a zuhanyt. Ez felugrik esze nélkül az ágyából, ki az utcára, mit én tudom, hogy öltözve; ordít, hogy itt az árvíz, míg a szomszédok el nem fogják, s eszébe juttatják, hogy az árvíz nem felülről, hanem alulról szokott kezdődni. Ekkor azután nekem esett, szakkerlőtozott mázsaszámra, felmondott, fenyegetett mindenféle perekkel, mi pedig majd megpukkadtunk kacagva.

Már ezen méltán is lehetett nevetni. A társaság nagy része osztá a vidámságot.

— De legszebb volt az a mostani — mondá Emánuel. — Azt beszélje el báró úr. Az jeles volt. Majd agyonverték bennünket.

— Már az igaz. Hát egy külvárosi házban már annyira fölfakadt a víz, hogy az egész udvar tele van vele, s a kapun be nem lehet járni. A bejárás előtt hét csizmadialeány iparkodott torlaszt emelni nagy sietséggel. Erre én nagy harsányszóval bekiálték a kapun azon hangon, ahogy a vízhordó emberek szoktak kiáltani: „Donauwasser!” „Duna-vízet vegyenek!” Hanem azután szaladtunk is, mert az én csizmadiáim utánunk rohantak a sámfákkal, s alig bírtunk utat veszteni előttük.

Ezt az ötletet lehetetlen volt igen-igen elmésnek nem találni.

— Hol van Zoltán? Hadd mondjam el neki! — nyüzsgött Emánuel. — Ugyan kérem, méltóságos úr, hol van Zoltán barátom?

— Tudja a hét mennykő! — dördült rá vissza a megszólított háziúr, ki már azon is dühbe jött, hogy mint mer ez a fiatal gyerek őhöz szólni, mikor nem kérdezik. — Keresd, öcsém. Én nem strázsálok a te Zoltán barátodat.

— De valóban, hol lehet Zoltán? — aggódék maga a háziasszony is. — Egész este nem láttam sehol.

Julcsa kisasszony is bizonyítá, hogy ő sem találja, pedig már kereste is, mert vele táncra volt ígérkezve. Cudarság tőle, hogy meg nem tartotta a szavát.

Sem inasok, sem lovászok nem tudtak felőle semmit. Csak annyi volt bizonyos, hogy a paripája nincs az istállóba kötve.

Az jeles dolog volt, hogy a Kárpáthy-család féltett ivadékáról még csak annyit sem tudnak a gyámatyai háznál, hogy otthon van-e vagy nincs.

Maszlaczky úr és Kőcserepy tanácsos úr különös tekintetet váltottak egymással. Az ugyan sajtáságos eset volna, ha a veszedelmes fiatalember valahol nyakát törte volna, vagy a paripa beleragadta volna az árvízbe, és ott fulladott. Mennyivel rövidebbé tenné az egész processzust!

Tarnaváry maga legkevésbé sem aggódott. Olyan nagy gyerek már nem vész el. Bizonyosan jobb mulatságra talált, mint itthon. Majd megjön a lélekadta.

— Uraim, dámáim, vigadjunk! Minek hagyták abba azt a táncot?

Mindenki folytatja elébbi multságát; a fiatalság a tánc-teremekbe vonul, az éltebb urak és asszonyságok kártya-asztalaikhoz ülnek. A háziasszonyság átengedte helyét az öreg, nehezen halló úrnőnek, s maga a táncterembe engedé magát csábíttatni, csak egy keringőre báró Berzyvel, azután egy másikra Misztizlávval, meg egy harmadikra Emánuel barátunkkal és azután még ki tudná hányra és ki tudná kikkel. Néha-néha egy-egy távoli lövés döreje vegyült a zene közé. Senki sem látszik azt észrevenni.

Már közel volt tizenegy óra, midőn a kapu alatt lódobogás hallatszott, s egyik pitvarnok jelenté, hogy Zoltán úrfi éppen e percben érkezett meg.

— Rögtön ide jöjjön, és adjon számot, hol volt! — riadt fel Tarnaváry úr.

— Azonnal jönni fog, de elébb átöltözik, mert minden ruhája csuronvíz.

A fiatalabb hölgyek kíváncsian kezdének a mondottakra ügyelni. Vajon hol járhatott?

Öt perc múlva megjelent Zoltán.

Elragadó szép volt a gyermek. Különben is életvidám arcát a hideg oly pirosra festette, mint a rózsza, s szemeiben valami szokatlan felhevülés tüze látszott lobogni, termete délceg volt és izgékony, mint rendkívüli erőgyakorlat után szokott lenni nagy lelki és testeréllyel bíró egyéneknél.

A septemvirné sűgött férje fülébe, hihetőleg olyasmit, hogy ne szóljon most Zoltánnak ennyi vendég előtt, majd inkább ő kérdőre vonja elmaradása felől. Nőknek az ilyesmi sokkal jobban áll.

— Ej, ej, kedves Zoltán, ön ily soká elmarad. Ön kis házigazda volna, s vendégeit várhatja magára.

— Igen sajnálom, de vendégeim voltak nekem is, akiket nem lehetett korábban elhagynom.

— Kik és hol? — kérde Karolina neheztelést érzető kíváncsisággal.

— Kilenc ercsényi lakos, kik egy lélekvesztőn menekültek ki a jeges vízárból ruhátlanul és segélytelenül, nem szabadítva meg egyebet, mint a pusztá, meztelen életet . . .

E felelet elhallgattatott mindenkit, csak Tarnaváry úr talált módot belekötni.

— Képzelem, hogy megint az utolsó fillérig mindenét kihányta.

Zoltán reánézett nagy érzékeny szemeivel.

— És én tudom, hogy méltóságod hasonló helyzetben még a rajta levő kabátját is odaadná.

E válasz nagyon lefegyverzé a septemvirt. Megüté Zoltán vállát:

— Igazán mondtad! Jól ismeresz. Azt tenném. No, ezért nem neheztelek rád! Ha szerencsétlen embert látok, már akkor a rajtam levő ing sem az enyim; olyan ember vagyok. Hová szállítottad őket, szegényeket?

— Ki a Rákosra, a vendéglőbe.
— Kár volt olyan messze. No, holnap én is küldök neked holmit. Nyomorultak.
— De nem addig van az, Zoltán barátom! — kiálta közbe Emánuel. — Te elhallgatod a javát, ez csak mellékes dolog volt. Éppen most beszéltem a lovászoddal, aki veled járt, hiszen te nagy bravúrokat követtél el. Azt el kell mondanod nekünk!

— Csekélység az. Nincs mit beszélni róla — szólta Zoltán, restelve a válaszdást, de gyámja szigorúan fogta.

— Nos, mi volt az Zoltán? Nekem tudnom kell, hogy ön hol járt. Mondja el!

— Az árvizet nézni kilovagoltam a soroksári töltésen végig. Az borzasztó látvány! Az egész környék egy nagy kék tenger színe, melyen nagy fehér tömegekben úsznak az elszabadult jégtáblák, s a fehér jegek között néhol egy-egy fekete tömeg — valami távolról elhozott hulla . . .

Minő jéghideg borzadály futott végig egyszerre mindenki szívéen! — Ott feküdni a hideg jégtáblán, némán, mereven, amint viszi alá a folyam a hullát csendesen, s ülnek körülötte a jéggravaton, meg-megrebbentve szárnyaikat — a fekete hollók . . .

— A sík tengervíz közől négy falu tornya látszott elő, a házak már vízzel voltak elborítva; távcsöveimmel jól kivehetém, hogy a víz egész az eresz aljáig ért. Többen bizonyosan a tornyokba menekülhettek, mert a vészharangozást gyakran meg lehetett hallani, ha a szél felénk fordult. Itt-amott, a torló jégtömegek között látható volt egy-egy tutaj, mit hirtelenében kútágasokból, kapukból kötöztek össze, s rajtok egész családok, nők gyermekek iparkodtak kimenekülni az ár közől, lapátokkal, rudakkal evezve; és azután lehetett látni, mint közelít feléjük egy-egy nagy, úszó jégmező, túlhan meg a másik; mi láttuk a magas partról, hogy fog a két tömeg összeérni, míg a szerencsétlenek nem sejtve a szörnyű halált, töre-

kedtek éppen azon helyre evezni; hasztalanul kiáltottunk feljök; vagy nem értették, mit mondtunk, vagy nem bírtak többé segíteni magokon; a kétfelől jövő jégtorlat mindig jobban közreszorítá őket, egyszerre összeért mindkét felől, néhány pillanatig látszott kétségbeesett küzdése az erőtlen kezeknek a rettenetes halál ellen, azután egy halálos kiáltás hangzott szét az egész vidéken, és azután ismét nem hallatszott semmi, mint az egymásba rohanó jegek harsogása, mik a tutajt és a menekülőket eltemették.

Nem táncolt e percben senki.

Mintha nehéz kövek fekünnének mindenki szívére, úgy elszorultak a keblek a fiú beszédjére, ki önmaga is reszketni látszott még azon rémlátványok jelenései alatt, amiknek szemtanúja volt.

— Egyetlen csónak bírt a töltésig vergődni. Ruhátlan, étlen, koldus módra menekültek ki házaikból. Egy anya volt négy gyermekével, közöttük a legnagyobbik ott veszett a vízben, amint atyját ki akarta menteni; a nő, az anya szeme láttára.

Óh, borzasztó!

— Ezeket több emberbarát segélyével elszállítottuk szekereken a magasabban fekvő Rákosra; amint innen visszaterve a város felé siettem, négy ágyúval láttam nagy sietve végigvágatni a töltésen egy osztály tüzért, kiket ismét roppant néptömeg kísért. E sietség oka megfoghatlan volt előttem, míg egy szemközt jövő lovas meg nem magyarázta, hogy a Csepel fokánál támadt jéggátot szándékoznak ágyúkkal szétlövetni, remélve, hogy ha egyszer a zaj rést találhat, azt majd saját súlyával tovább töri, s a város a legnagyobb veszélytől megmenekül.

— Nos, nos? És történt valami? — sürgeté Maszlaczky úr, kit ennél a jelenésnél kezdett érdekelni a történet.

— Hallották kegyetek talán az ágyúlövéseket egy óra előtt?

Mindenki emlékezett reájok, csakhogy egymást nem merték rá figyelmeztetni.

— Azok a réslövések voltak. Egy fiatal tüzértiszt vezette a munkálatokat. Minden lövésnél szikrázó port látszott vetni a felmagasodott jéggát, s amint a negyedik huszonnégy fontos teke közepébe csapódott, egy nagy darab elvált belőle, s csendesen odábbúszott. Azonban az utána tóduló zaj néhány perc alatt ismét betemette a lött rést, s teletömte recsegő jégtábláival a szakadékokat. Sziszifuszi munka volt az. Ekkor egy éltés mérnökkari őrnagy érkezett oda lóháton, ki amint végignézte távcsövével a környéket, megszünteté az ágyúzást. „Ezzel nem sokra fogunk menni— monda —, ez nem ér semmit!” Én odalovagoltam hozzá közel, hogy hallhassam, mit beszél. „Ott azt a jeget valami nem természetes gátnak kell fenn tartani!” — monda műértő tekintettel. Többen a városbeliek közül értesíték, hogy ott egy erős jégtörőféle sarkantyú van a vízbe vetve. „Úgy bizonyosan az lesz az akadály; ezt szét kell vettetni!” Figyelmesebben nézve, csakugyan láthatók voltak a jég által elborított sarkantyú itt-amott kiálló gerendái. Én bátorságot vettem magamnak e percben megszólítani az őrnagyot, „Uram, egy külvárosi csárda udvarán többen nagy kútsöveket láttam heverni, tán ha azokat lőporral megtöltenők, hosszában szét lehet szaggatni a jégtörőt.” Az őrnagy rám nézett e szóra, azután vállamra ütött: — „Hát menjen érte!” — monda, intve egy altisztjének, ki szekéréseivel velem jött, s egy óra-negyed múlva ott voltunk a csövekkel, miket tulajdonosuk ingyen engedett át. Most azokat megtölték lőporral, s közéjükbe egy lyukat fúrtak, hova egy vascsövet lehessen alkalmazni. Azután hat legény csónakra szállt velök, s nagy küzdelemmel keresztültörtetett mintegy száz lépésnyire a zajon. Ott ki kellett szállaniok, mert a jég keményen állt, s kihúzták a csónakot a vízből. A facsöveket a vállaikon vitték egész a jégtörőig; ott csákyákkal rést vágva a jégben, lebocsáták azokat a cölöpök közé, úgy hogy a csövek két vége be levén dugva, csak a közlő vascső állt ki a vízből, melybe azután kanócot dugtak, égő végét jó hosszúra hagyva, hogy idejük maradjon előbb

visszatérni, mint a szétpukkanás megtörténik. Azután sietve futottak, eveztek vissza a partra. Át voltak izzadva, mire odaérték. Az őrnagy figyelmezteté a körülállókat, hogy tartsák magukat távol, ő maga azonban lován maradt, távcsövével figyelmesen vizsgálva a jégtörőt. Én mellette maradtam, s láttam, hogy sokszor félretekintget reám, de nem mondta, hogy menjek onnét.

— Vakmerő kölyök! — kiálta fel Tarnaváry úr, kinek üstöke izzadni kezdett az elbeszélésnél.

— Most egy hosszú kínos várakozás kezdődött. Feszülten, hallgatva leste mindenki az akna fellobbanását; egy szó nem hallatszott sehol. Így múlt el két, három perc, majd öt perc, majd elmúlt tűz, és a lobbanás mégsem történt meg. Talán kialudt a kanóc? De ki fog odamenni, hogy megnézzé? Hátha éppen abban a percben, midőn odaér, talál szétguranni az akna?

— No azt én is szeretném tudni, hogy ki mer odamenni? — szólt közbe a septemvir.

— Pedig a halogatás veszéllyel járt, mert már egészen beakonyodott, s az éj elronthatta volna az egész fáradtság eredményét. A jég sokkal zajosabban és sűrűbben jött még, mint azelőtt, s a Duna oly szemlátomást áradt, hogy ahol elébb szárazon álltunk, ott már a lovaink lábait kezdte érni a víz. Ekkor maga az őrnagy ugrott le lováról, bele a csónakba, s négy legényt magához véve, parancsolá, hogy evezzenek vele a jégtorlatig. Én is leugrottam lovamról, mit ő észrevéve, hirtelen visszafordult, s kemény, parancsoló hangon kiálta: „Megtiltom mindenkinek, hogy velem jöjjön! Egyedül megyek!”

— Azt ugyan okosan cselekedte — szólt Tarnaváry úr, könnyebben lélegzve.

— Azonban mielőtt a torlaszhoz érkezett volna, a csónak a sűrűn jövő jégtáblák közé szorult, s bár mindnyájan kiugráltak belőle, mégsem sikerült azt kiszabadítaniok, az őrnagy

maga kétszer esett bele veszélyesen a vízbe, s a rohanó ár végre levitte a csónakot a kiöntésre, s ott megfeneklettek vele egy jégmező közepén. Már ekkor homályos volt az idő, nemigen lehetett látni; még egy csónak volt a partnál, s öt-hat jurátusféle fiatalember állt körül, kiknek igen jó bátor arcaik voltak; én bizony meg mertem őket szólítani: „Jó barátim, ne próbálnánk-e szerencsét?” Azok egyszerre elértettek, s mind a csónakba ugráltak velem együtt.

— De csak nem örültetek meg? — kiálta fel elszörnyedve a septemvir.

— Kedves gyámatyám, látja, hogy itt vagyok épkézláb, semmim sem hiányzik; tíz percig egyedül Isten kezében voltam. Mi szerencsésebbek voltunk. Minket a zaj egyenesen a torlatnak szorított. Mielőtt társaimnak eszökbe jutott volna, én kiugrottam a jégre. Csak azt kiáltottam vissza nekik, hogy emeljék ki a csónakot, nehogy a jég összezúzza.

Azzal futottam az akna felé. Már nem tudom, mit kiáltottak utánam, de úgy tetszett, mintha egész parthosszant egy ordítás terjedt volna el erre. „Isten velem!” — mondtam szívemben, s odaugrottam az akna elé, megragadtam a gerendát, melynek a cső volt támasztva, s odatekinték. A kanóc ki volt aludva. Egy kissé megrázkódott bennem a lélek. Most kivettem égő szivaromat, s a kanóc végét meggyújtottam, és újra helyére illesztém. Azután siettem vissza a csónakhoz.

A gyermek ez elbeszélésnél oly fehér kezdett lenni, mint a fal, mintha csak most borzadna el azon veszélytől, amelynek kitette magát.

A körülállók szívdobogását lehete hallani; Tarnaváry úr a hideg izzadságot törölgeté homlokáról.

Maszlaczky úrnak egypárszor az forgott már a nyelvéen az egész hajemelő elbeszélés alatt, hogy tulajdonképpen mi jögon merészkedett Zoltán úrfi minden gyámnoki beleegyezés nélkül ily életveszélyezettő kalandba elegyedni, amely utoljára is nálánál különb emberekre volt bízva, de sohasem bírt vele

szóhoz jutni, mert az asszonyságok mind körülfogták az elbeszélő gyermeket. Emánuel barátunk nagymamája odahúzta őt maga mellé, helyet készítve számára a causeuse-ön, melyet ő azonban nagy tiszteletből nem foglalt el, s a septemvirné nagy részvéttel és anyai gondossággal törölgeté csipkés batiszt-kendőjével Zoltán homlokát, s anyai gondossággal igazgató helyre szétbomladozott hajfürteit. Báró Berzy pedig a kártyázóasztalra téve le íróárcáját, menten feljegyzé Zoltán mondásait, hihetőleg a club of travellers magazinja számára, könyökével az asztalra dőlve s lábát oly messze elnyújtva, hogy a septemvir háromszor keresztülbotlott benne.

— Nos, nos — sürgeté a zseniális báró, plajbásza hegyét szájában megfogatva —, nos ifjú barátom, mi történt azután?

Zoltánt feszíté az a tudat, hogy valaki az ő szavait leírja, s e perctől iparkodott sokkal szárazabban adni elő az egész történetet, ami azonban a tárgy természeténél fogva kevésbé sikerült neki.

— Az történt, hogy miután meggyújtottam a kanócot, nem tudtunk visszajönni, mert a zaj közt megfeneklett a csónak, s minden megfeszített törekedésünk mellett is azt vettük észre, hogy inkább közeledünk az aknához, mint távozzunk tőle. A kanóc pedig egyre sziporkázott.

A szörnyűködés hangjai hallatszottak a körülállók közt.

— Ah, ah! Ne mondja ön tovább! Ne mondja tovább Zoltán, mert mindjárt rosszul leszek! — kiálta közbe a septemvirné, s addig meg nem hagyta magát engesztelni, amíg egészen oda nem vonta magához Zoltánt, saját kezeivel győződve meg róla, hogy csakugyan itt van, és nem történt neki semmi baja.

— Engemet az ilyesmi nagyon alterál — bizonyítá még azután is szenvedő fájdalomérzéssel, mit a mellette ülő asszonyságok siettek osztani és helyeselni. Tercsa és Julcsa kisasszonyok pedig ott a háta mögött állván, mindjárt megszólták édes mamájokat.

— A mama minden estélyen el szokott ájulni.
— Furcsa, hogy mikor magunk vagyunk, akkor sohasem ájul el.

Báró Berzyt hátráltaták az intermezzók. Már az utolsó szót is leírta.

— Hát a parton állók mit csináltak, hé? — kérde Zoltántól.

— Mit tett volna ön, ha ön állt volna a parton? — kérde viszont Zoltán, elégtételt véve a báró kíváncsiságaért.

— Az egyszerű: odakiáltottam volna önnek, hogy menjen vissza, s oltsa ki ismét a kanócot.

— Azt nem tettem volna meg — szólt Zoltán büszkén —, mert itt ezrek megmentéséről volt szó, nem az enyimről.

Kőcserepyné odainté legyezőjével magához Maszlaczkyt azalatt.

— Nem találja ön e mesét rendkívül unalmasnak?

— És valószínűtlennek. A fiatalember igen eleven képzelettel látszik bírni.

— Mentül tovább figyelek rá, annál jobban fel tudom fogni Vilmám ellenszenvét. Mennyi suffisance ilyen fiatalembernél.

— És mennyi arrogancia. Mikor én annyi idős voltam, szólni sem mertem ily nagy társaságban. A fiatalembernek szerénynek kell lenni! Hallgatni, midőn magánál idősebbeket lát; figyelni, midőn azok beszélnek, és felelni, midőn kérdezik. Ez az én elvem.

Ezalatt ki egyet, ki mászt találgatott, hogy mit cselekedett volna Zoltán megmentésére, utóbb is neki kellett megfejtetni a talányt.

— A veszély találékonyvá tesz: még egykori jó gyámtyámtól tanultam azt, hogy ahol legközelebb a vész, ott legközelebb az Isten. A legnagyobb szorongattatás percében egy gondolat támadt fejemben, ezt Isten súgta nekem. A derék őrnagy azon törekedett, hogy egy kötelet hajtasson hozzánk,

de az mindig távol esett el tőlünk. Ekkor én odakiáltottam hozzá, hogy csavartasson egy gombolyag zsineget egy puska-vesszőre, s azt lövesse felénk. Így a zsinegen át magunkhoz vonhatjuk a kötelet.

— Bravó, bravó! — kiálta fel báró Berzy, s a társaságban lehete hallani a teljes megelegültség moráját; erre a gondolatra nem jött senki, pedig nagyon egyszerű volt.

— A derék őrnagy rögtön lőfegyvert és zsineget teremtett elő, ő maga rendezé, ő maga célzott, nehogy félremenjen a puskavessző, vagy bennünket találjon. Derék ember. Úgy lőtt, mint Tell Vilmos. A vessző éppen fejünk fölött sűvöltött egy ölnyire, a maga után vont zsineget közibénk vágva le. Nehány pillanat múlva meg volt erősítve csónakunk orrán a kötél, túl a parton száz meg száz ember kapaszkodott bele; öt perc múlva kinn voltunk a parton. De ideje is volt. Alig jutott időnk megköszönni mentőink segélyét, midőn egy felvillanó láng vakítá el szemünket, mely égő gerendákat s szikrázó jégdarabokat lövellt fel az égbe, s kétfelé csapta a jeges árvizet maga körül, oly iszonytató fényt vetve szerte, mintha a jégtenger helyett egy látatenger fogott volna bennünket körül, mely lassú morajjal azonnal megindult.

— Az különös — szólt közbe Maszlaczy úr, ki szerette az általános bámulat emelkedését kétkedő bölcsészetével alábbszállítani —, az nagyon különös, hogy mi e rettentő explózióból semmit sem hallottunk.

— Ez onnan van, minthogy a pukkanás mélyen a víz alatt történt — felelt neki Zoltán. — Egyébiránt az messze van ide, s önök tánccal voltak elfoglalva.

— Tehát ön eszerint megmenté városunkat — szólalt meg Kőcserepy úr, örök mosolyával, mézédés hangján, melyen keresztülérezett a gúny.

Zoltán szilárdul állta ki a tanácsos nyájas tekintetét. Tudta ő már azt jól, hogy ez ember neki kérlelhetlen üdözője, bár az üdözés okát még nem ismeré; tudta, hogy ez a nyájas

mosoly gyűlölettel, irigységgel van megtelve, és talált választ a gúnyos dicséretre.

— A mentség onnan felülről jó, nagyságos úr. Hanem annyit bizonyosan mondhatok, miszerint a városba visszatérve, a parton állóktól hallottam, hogy a jég sebes haladásban van, s az ár fél óra alatt hat hüvelyket esett.

— A gutát! — kiálta fel Maszlaczky úr, akinek oly jól esett ez a tudósítás, mintha a perkölségekben elmarasztalták volna. Kellemetlen meglepetését csak a többiek öröme nem engedte észrevenni. Rögtön sietett a kalapját, felöltönyét előkeresetni, megígérve a társaságnak, hogy azonnal autentikus tudósításokat fog személyesen hozni a Duna-vízállásról, csak addig mulassanak, amit nála nélkül is megtettek volna.

Zoltán tudósítása elűzé a kedélyek fellegeit, semmi baj sincs többé. Isten csak meg akarta ijeszteni az embereket, s látva bűnbánásukat, megengesztelődött irántuk, elfordítá felőlük ostorát. Igaz ugyan, hogy ezren, meg ezren úsznak még most is a koldusbotra jutva veszélyes járműveken, ezren meg ezren várják házaik tetején ülve vagy fák gallyaira kapaszkodva, körülvéve jeges vízártól, a mentséget vagy a halált, de azért azok, akiknek semmi bajok sincs, minek sírnának?

A tánc most újul még csak fel igen jókedvvel. Zoltánnal mindenki akar táncolni. Ő az est hőse a lyánkák előtt, kik által szeretetre méltó gyermetegséggel engedi magát elragadtatni, kézről kézre adatni, hízelgéssel, gyöngédséggel elhalmoztatni, oly tüsszel, oly ifjú bájjal senki sem tudja táncolni a lengyelt, mint ő. Még a kártyateremből is előjönnek őt nézni ilyenkor.

— Ez a fiú valaha kicsapongó világfia lesz! — mondaná Eveline Maszlaczky úrnak, ha az jelen volna, ki azonban e percben bosszúsán nyargal alá s fel a Duna-parton, a hideg szélben, s a partokat ellepő embertömegben keresztülfurakodva, kérdezősködik nagy aggodalommal: „Mit csinál a víz?”

— Hála Istennek, apad — felelnek neki.

Már nyolc, már kilenc hüvelyket mondanak neki. Mentül odább tudakozódik, annál többet hall, s mindenki hozzáteszi: „Hála az Istennek!”

Az utolsó éppen tizenegy hüvelyknyi esésről tudósítja — hála az Istennek.

„Hála Istennek! Könnyű nekik azt mondani; a pimaszok, a gyávák! Hogy örülnek a más becsületes ember kárán.” Ők nem tudják, hogy Maszlaczký úr háromszáz forintig úszik ebben a mulatságban.

Egészen elbúsulva kellett visszatérnie a septemvir úr lakába, még a kapuban is hallotta, hogy kiáltotta egy az Új téren végigfutó ember a szemközt jövőknek: „Egy láb és egy hüvelyk az esés!”

Ez volt esteli tíz és tizenegy óra között.

Maszlaczký úr, mint egy bús bagoly, jelent meg a vidám társaságban, a heverőben levők siettek nála kérdezősködni.

— Háromszáz hüvelyk az esés — felelt a tisztelt úr. Akkor is háromszáz forint volt az eszében.

— Mi a patvar? Háromszáz hüvelyk? — kiálta Tarnaváry, s kérlelhetlen kacagásával oly zavarba hozta a fiskálist, hogy az alig bírta magát helyreigazítani, miszerint nem háromszázat akar mondani, hanem csak tizenkettőt.

Ah, tehát mégis igazat mondott Zoltán, tehát csakugyan megfordult a veszély. Ennek az öröme valódi keresztényi kötelesség örvendeni. Az inasok széttárják az ebédlő ajtajait, a férfiak karjaikat nyújtják a delnőeknek, s átvonul e vidám társaság a gazdag lakomához. Az ízes ételek, a lelkesítő bor poharai mellett elmúlik utolsó ösztöne is a vak félelemnek. Idebenn lenni jó.

Nem az ős, patriarkális magyar lakomák egyike ez, hol minden ember tisztességesen asztalhoz ül, kinek-kinek el levén rendelve a maga helye, s elkezdik a levesen, és végigfolytatják az egész fogáson, háziúr és asszony agyonfáradnak a kínálkozásban.

A haladó korszellem más módot hozott be, asztal csak az ételek számára áll, ott van felhalmozva, mi szemnek és száznak tetszik, mellettök kanalak, villák, kések és tányérok mind egy halomban; ki-ki vesz magának, amire szüksége van, ott kezdi, ahol akarja, eszik, iszik kínálás nélkül, s letelepszik, ahol helyet talál, a legszemesebbé a legízletesebb falat, a legkényelmesebb hely, senki sem fűszerezi kínálkozásival a vendégséget, az emberek úgy esnek át rajta, mintha rabolták volna, s félnének, hogy egy másik társaság rajtok üt, és elhordja orruk elől.

Némely finomabb arszlánnak sikerül többek társaságában kanalat, villát rekvirálni, s egy-egy elhagyott szoba látogatlanabb szögletében magát külön etablirozni, hol fesztelenebbül végezheti étkezését, szabadon beszélgethet egymással, s nem kénytelen más szavára figyelni, itt-ott szelídebb suttogás, nevetés vegyül a titkos tányércörgés közé, pár fiatal lyánka vonult egy szögletbe, s egy tányérról esznek holmit valami fiatal gavallérral, s beszélnek Isten tudja miről.

Báró Berzy az erkélyt foglalta el Ilvay Matilddal, másnak nem jött volna eszébe e gondolat, mert ott most még hideg van; de Matild át van melegülve, s jólesik hevült arcának a hideg éji szellő; a zseniális báró fagyaltot hozott oda számára. A kisasszony orvosai régen megtiltották neki a fagyaltot, s óvták a szellőtől, minélfogva ő mind a kettőt meglopta, ahol lehetett, s báró Berzy sokkal zseniálisabb ember, mint hogy valakit ily apró öngyilkolásokban megakadályozzon.

Míg azonban ők a társaság zajától különválva fecsegték az erkélyen, alant az Új téren sajtáságos zajgás kezdte magokra vonni figyelmét. Egész csoport emberek álltak meg itt-amott, és valamit figyelmesen látszottak nézni.

Matild szerette volna megtudni, hogy mit néznek ott. Tivadar lekiáltott egy azon menőre, hogy mi az?

— Szökőkút! — volt alulról a rejtélyes felelet. A válaszadó sietve haladt odább.

— Mi az? Szökőkút? — szólt Tivadar. — Őrült ez az ember, vagy ittas?

Azzal odakiáltott egy inast, s felkérte, hogy menjen le a térre, s tudja meg, mit néznek ott.

Az inas visszajött néhány perc múlva, s azt hozá válaszul, miszerint az Új téren számtalan kis, apró szökőkutak vannak; az embernek csak a pálcáját kell leszúrni a földbe, s egyszerre mintegy fél láb magasnyira szökik fel utána a víz.

— Ah, az érdekes lehet — szólt a báró —, ilyesminek még hírét sem hallottam. Szökőkút a leszúrt pálca után; Mózsés története a bibliából. Engedelmeből nagysád, efelől szemeimmel kell meg győződnöm. Ez grandieuse lehet.

Matild maga biztatá, hogy csak menjen, s ő maga a nyitott erkélyablakon kihajolva nézett utána, fedetlen kebelrel, a csípős hideg éjszakában.

A báró eltávozásáról ott benn nem tudtak még semmit. Neki különben is szokása volt elmenni, anélkül, hogy a társaságot zavarná, a kis szökőkutakról ott a ház előtt senki sem tudott a konyhákön túl semmit.

Pedig az borzasztó jelenség volt akkor!

A Visegrád alatt áttörő zaj érkezett meg ez órában, s néhány perc alatt két lábnyival magasabbra növelte az áradatot, hogy az irtóztató nyomás miatt keresztülhatott a víz a föld alatt, s a kövezetlen téren önmagától kezdett felbugyogni.

Ekkor volt tizenegy óra éjfél előtt.

Ott benn durrogtak a pezsgőspalackok.

Néhány élteőbb férfi, köztök a septemvir és a tanácsos, félrevette magát egy csendes benyílóba, ahonnan nem hallatszik elő a lárma, s ott egész fesztelenül engedé át magát szilaj vigalmainak.

— Igyatok urak, be van zárva az ajtó! — kiálta a háziúr, kinek arcán fényesen ragyogott már a borszülte izzadság. — Nem megy ma innen el senki!

Akik megpróbálták nyitogatni a szomszéd teremekbe

vezető ajtókat, tapasztalák, hogy azok csakugyan be vannak zárva. A kulcsokat a háziúr eldugta.

A tanácsos úr komolyan szabódott, hogy őneki haza kell menni. Maszlaczký úr is támogató ebbeli nézetét, okul adván, hogy a kisasszony beteg.

— Félsz, hogy leiszlak! — ordíta Tarnaváry, megragadva a távozni akaró kezét. — Félsz, hogy az asztal alá iszlak? Ha nem félsz, maradj itt! Ha nem félsz, hogy leiszlak, maradj itt, és igyál te le engem!

A tanácsos leveti e szóra felöltönyét, melyet már magára vett, s odavágva magát az asztalhoz, monda:

— Jól van, tehát leiszlak én téged.

— Elvárlak, elvárlak! — kiáltozott Tarnaváry, erős öklével ütögetve az asztalt, miközben szemei égő parázként villogtak.

Maszlaczký úr szepegeve vonta magát magas pártfogója és barátja karszéke mögé.

— Nem ér semmit a bor — monda Kőcserepy —, ezzel soká tart a vita. Adass rozstopcshint. Ezzel hamarább elkészülünk.

A szolgák előhózzák az erős lengyel pálinkát. Kőcserepy színültig tölté vele poharát.

— A te egészségedért, barátom!

Összekoccintottak. A tanácsos egy hajtással beönté az égető nedvet, s arca nem változott el utána; éppen úgy mosolygott, mint azelőtt, két könyökét az asztalra téve. Tarnaváry szemei könnyezni kezdtek utána, hangja észrevehetőleg rekedt volt, bár váltig köszörülte.

Újra poharat töltöttek.

— Legújabb pered jóvoltára! Hahaha! — koccinta felkőszöntve a septemvir. — De annak elibe állunk!

A két pohár nedve egyszerre tűnt el.

Hirtelen újra töltött a tanácsos. Mondhatatlan gúny ült édeskedő arcán.

— A te kedves gyámfiad egészségére!

Maszlaczky úr elnevette magát.

A septemvir kordialiter felkapta poharát, de feleútjában megállt vele. Szemei a legnagyobb ijedelem kifejezését veszik fel. Arcán nagy verítékcseppek kezdtek gyöngyözni.

Mintha valamit hallott volna; valami távoli zúgást, valami névtelen morajt, suhogást, hasonlatost ahhoz, minőt álmában hall valaki, ha fülébe sugdosnak. És senki sem vette azt más észre.

— Nos, barátom. Sokalod a poharat? Tedd, le ha félsz tőle — gúnyolódék a tanácsos. — A te kedves . . .

Mi volt ez!!

Jóságos irgalom Istene, ne hagyj el!

Az álló föld megrendült alattuk, a falak megrázták tömör vállaikat, az ajtók, az ablakok dörögtek, mintha láthatatlan kezek ráznák azokat kívül, s felriadt szellemek akarnának szabadulni kívülről-belülről, kétségbeejtő morajjal.

Hah, mint elsápadt egyszerre minden arc, hogy hallgatott el minden hang a földrengés rettentő jelenetére! Hova lett a kérdés, hova lett a kihívó dac, az Istenről elfeledkező elbizottság?

Künn a várfokon három mennydörgő lövés zavarta fel az éjt.

A Duna átszakasztá gátjait, s megrengetve a félelmes földet, ömlött ki medréből a város két oldalán.

Vész, vész, vész!

Fuss, — menekülj, — imádkozzál, — térj Istenhez! Itt az ítélet, itt a halál! Ki tart meg, ha elhagyott az Isten — és a föld?

Az egész környék lázas reszketését érzé a földnek e pillanatban.

Hogyne reszketett volna! Hogyne érezte volna mély fundamentomaig a gyötrő láz borzadályát, amidőn országa büszkeségét, egy század fáradalmainak emlékét, mint romot érzé leroskadni vállaira? Óh, a föld jobb anyánk nekünk,

mint amilyen fiaim vagyunk neki. Ez régi dolog, és mégsem akarja senki elhinni.

Egy pillanatig halálmereven álltak a vigalom szobájában levő férfiak, ki-ki azon helyzetben, melyben a rémület perce érte. A félig felemelt poharak a kezekben, az ajkakon a félbeszakadt szó, az arcokon a halálsápadt mosoly, melyből a rém kilopta a vért, s csak a torz kifejezést fagyasztá a vonásokon.

A másik pillanatban mindenki rohant az ajtók felé. Azokat nem lehetett kinyitni. A házigazda maga zárta be azokat, s a kulcsokat elrejté.

— Hol a kulcsok, uram? — kiálta Kőcserepy hörgő hangon, míg az ajtó kilincset el nem bocsátá kezéből.

Akihez a kérdés intézve volt, a septemvir, most is ott ült az asztal előtt, a félig felemelt pohár kezében, az ajk kacagásra nyitva, mintha neki tetszenék ez a multság, mintha nevetné a többieket, mintha mondani akarná: „No uraim, erre a nagy ijedségre egyet!”

De a szemek pillantása merev volt, és sötét ónkarika gyűrűzött körülök, mely meghazudtolá a nem való mosolyt.

— Ide a kulcsokkal, uram! — kiálta ekkor egy jelenlevő inas, eldobva a kezében tartott palackot. Nem volt méltóságos, nagyságos úr e helyen többé, a legmagasabb úr éppoly veszendő alak volt, mint a nyomorult cseléd.

De amint megragadá a szolga urának karját, azon percben kihullott annak kezéből a pohár, s az úr lehullott a földre eszméletlenül. Óh, átok! Nem mondhatja meg, hová rejté el a kulcsokat.

Künn a termekben az ijedség rémsikoltásai, lenn az utcákon futó tömegek réműletes ordítása! A harangok vészt konganak, s a várfokról egyre dörögnek az ágyúk, hogy reszket bele minden ablak! És innen nem lehet kimenni!

Hasztalan dörömböltek a zárt ajtókon, ki fogja azt meghallani? Mindenkit saját réműlete űz, senki sem törődik a másikkal. A tánctermekekben is szétriadtak a párok, ki-ki ott hagyta táncosnját, ahol a réműletben felejté; cselédek, urak,

mind lefutottak az udvarra, a fényes delnők könnyű selyemöltözeteikben, fedetlen kebellet álltak a hideg éj alatt, könyörögve saját cselédüknek, hogy tegyenek értök valamit, magok sem tudták mit. A lépcsők közepén egy ájult nő hevert. Eveline volt az. Midőn a földrengésre, a lövések hangjára ő is futott le a többiekkel együtt a lépcsőn, egy alatt álló azt kiáltá, hogy a Duna a váci temető mellett szakasztá el gátját, s már a Váci utat is ellepte. És a tanácsosék háza ahelyen állott. A tanácsosnő egyet sikoltott: „Vilma!” s azzal összerogyott a lépcsőn, féltetével aláfordulva. Az utána jövők kikerültek vagy átléptek rajta; kinek jutott volna most eszébe más bajával terhelni magát.

Azok ott fenn a kétségbeesés dühével rugdalták az ajtókat, miknek szerencsétlenségükre igen szilárd alkotásuk volt, amidőn egyszerre az étteremhez vezető ajtó felől lépteket hallottak közeledni, s nemsokára a zár mellé feszített tör-eszköz recsegése hallatszék, az ajtó mindig jobban feszült, s egyszerre rögtön felpattant, kirúgva a meghajlott zár nyelvéből, s a rémült társaság előtt állt Zoltán.

Egyedül őneki volt szíve meghallani a bezárkóztak segélykiáltásait. — Füleivel hallotta azt más is, de szívét bezárta előttük.

A tanácsnok szemközt állt vele. Nem rettent-e meg ez arctól? Tán jó volna azt kikerülni? Tán engedni kellene másoknak, hogy köszönetet mondjanak neki bátor szívéért? De az ifjú éppen őt kereste. Megragadta kezét.

— Jöjjön uram, gyorsan! Hintaja be van fogva. Neje elalélt, de már a hintóban ül magához térve. Siessen haza, mert a veszély hamarabb odaérhet.

Azzal futott vele együtt le a lépcsőkön. Már ekkor mindenki az udvaron állt.

Nagy veszély pillanatában rendesen ahhoz csatlakozik a félők tömege, akiben legtöbb lelkierőt lát, legyen az nő vagy alacsony sorsú férfi avagy gyermek.

— E helyre nem jöhet a víz, még ha harminc láb magasra háгна is — monda Zoltán siettében az udvaron jajveszékkelőknek, kik közül legtöbb azt sem tudta, mihez kezdjen.

Hazamenni? Hátha az ár útban kapja, s aztán vissza nem menekülhetnek. Itt maradni is veszélyes, mert az áradás, *meglehet*, hogy nem fog rögtön elvonulni, ahogy szokta más-kor, hogy amilyen gyorsan kiöntött, oly hirtelen ismét visszavonult. De hátha most órákig fog tartani? Hátha napokig!?

A tanácsosék hintaja a kapu előtt állt már. A többiek mind néhány órával későbbre rendelék fogataikat, s gyalog, báli öltözetben, hogy induljanak neki a fekete éjszakának, melyet e percben egyetlen lámpa sem világított meg; azokat is elmulaszták meggyújtani a fenyegető veszélyben, s az egész város mély sötétségbe volt burkolva, s e sötétségből százzorosan borzasztóan hangzott elő a rémület kiáltása, a vészharang, a vészlövés: összevissza bonyolult csoportok nyargaltak a sötét utcákon, nem tudva honnan jön a veszély, köztük egy-egy sikoltozó némben, aki gyermekeit nem találta a borzalom órájában.

— Gyerme kem, gyerme kem! — liheg é a gazdag úr is, kinek leánya beteg en feküvék otthon a távoli házban, míg ő nejevel mulatni jött idegen lakba. Egész teste reszketett, midő n hintájába ült, hol már akkor neje feküdt, kínos görcsök között.

— Hajts! Hajts sebesen! — kiálta a kocsisnak. — Óh, leányom! Haza, haza!

A gazdagnak is fáj ott azon a helyen! Mindent meg lehet tagadni, csak az apát nem.

Zoltán alig segít é hintájába a tanácsost, azonnal visszafutott a loákolba, s lovát eloldva, felkapott rá nyereg nélkül, s a tovagördül ő hintó után nyargalt, az ottmaradókat biztatva, hogy nemsokára vissza fog térni biztos válasszal.

Néhány perc alatt utolérte a hintót; bekiáltott a tanácsos-hoz, hogy csak maradjanak nyomában, ő majd elő fog nyar-

galni, megtudandó, ha nem lehetlen-e már a hazajutás.
Azzal előrevágatott. Nyomában mindenütt a sebesen rohanó hintó.

Amint a Váci út elejére értek, oly sűrű volt a szemközt tóduló néptömeg, hogy alig lehetett keresztülhaladni rajta.

Mindenki onnan jött, arrafelé senki sem látszott menni.

A háziállatok, tehenek, lovak böggve futottak az emberek között — mind onnan, arrafelé egy sem.

A menekvők bámulva pillantának fel a szemközt jövő hintóra és lovagra; egy-kettő, akinek nem volt oly nagy oka sietni, rájuk kiáltott, hogy forduljanak vissza, ne menjenek tovább! — Azok haladtak előre.

A leopoldvárosi templomon innen már gyérülni kezdte a futó néptömeg, itt-ott bukdácsolt csak nagy ereje szakadva egy-egy targoncás, hevenyében összehányt matyókkal, vagy egy elkésett asszony, ki síró gyermekeit vitte ölében.

Óh, milyen boldog az az asszony! — sóhajtta fel a tanácsos magában, ki szüntelen nézett ki a hintóból Zoltán után, néha-néha megpillantva őt a sötétben.

Az emberek mindig kevesebben voltak az utcán. Itt-ott a házak ajtai, ablakai nyitva látszottak. A kivilágított szobákon végig lehete látni, senki sem volt bennök, mind elfutottak onnan.

A távolban látszott már Kőcserepy magas háza. Az első emeleten két ablakban halvány világ derengett, a többi sötét volt. Az ott Vilma hálószobája; a többiekből bizonyosan elfutott mindenki.

Ekkor egyszerre úgy tetszék, mintha az utca színén a túlsó oldalról valami sötét csillám kezdene támadni . . .

. . . Ez az árvíz!

Valami borzadálygerjesztő e látvány, midőn a széles utca fenekén lassankint meg kezdenek látszani a házak sötét alakjai és az ablakok csilláma, amint a növekedő vízár fekete tükrét mindig előbbre tolja.

Egy alacsony lebujban még most is danolnak és kurjongatnak. Hogy fognak azok egy perc múlva majd jajveszékeln!

A hintó és a lovas már eltűntek a sötét éjben, csak a távoli gördülést hallani még. Lassankint az is elhangzik. Célhoz ért-e, vagy megállt útközben?

— Vízben vagyunk, nagyságos úr! — kiálta a kocsis a kihajló tanácsosnak.

— Csak hajts gyorsan!

A paripák toborzékolva vágattak neki a nevekedő árnak, bőszülten ágaskodva vak félelmökben, s a kocsisnak minden erejére volt szüksége, hogy a hintót félre ne ragadják.

És az ár egyre magasabb lett; ahogy előbbre haladtak, a lovak nehezen bírtak már menni, hasig gázolva a vizet, s egy zökkenőnél becsapott a víz a hintóba.

Eveline lábait a vékony atlaszcipőkön át ellepte a jeges hullám, s ez egyszerre magához téríté.

— Hol vagyunk!? — sikolta fel, a hintó ablakát felrántva.

A tanácsos átkarolta nejét, nehogy kirohanjon féldelíriumában a hullámok közé, mik egyes roppant jégdarabokat kezdtek már a hintó kerekeihez zsúrolni.

— Hajts! Hajts! — ordíta a kocsisnak kétségbeesetten.

Az még egyszer lovai közé csapkodott, de a paripák nem mozdultak tovább. Egyiknek szügyéhez csapódott egy roppant jéghasáb, mitől megrettenve, félrefordítá a rudat, úgyhogy a hintó egyet kanyarodva, keresztbe állt az utcán. Eveline egyszerre végiglátott a sík úton.

— Jézusom! — kiálta fel elborzadva, s minden ízeiben remegve bújt férje keblére, aki éppen úgy reszketett, mint ő. Hallatszanak-e emberhangok?

Óh, igen, az ablakokból, a háztetőkről, szerencsétlen, gyámoltalan emberek, kik ott szorultak lakásaikban, jajgatva kiáltanak segély után. A föld alatti csárdából egy részeg ember jött elő, káromolva Jstent és elemeket. Vad szitkozódásai borzasztó visszhangot költenek az éjben. Egyszer egy nagyot

ordít, azután nem káromkodik többet. Hihetőleg elbukott, s ott fulladt a vízben.

Miért nem halad már ez a hintó?

— Többet érne, nagyságos uram, most egy rozszant csónak.

Eveline a halál kétségbeesésével kulcsolta karjait a tanácsos nyaka körül, egyre Vilma nevét zokogva. És ők nem juthattak többé oda.

E pillanatban ismerős hang szólalt meg a hintó mellett. Zoltán érkezett vissza lóháton, de egészen átázva.

— Vissza kell fordulni nagyságos uram! Egész a ház közeléig lovagoltam, paripám több helyen úszott. Lehetetlen kocsival a házba jutni többé, a víz egész a kapu homlokát tartó szobrokig ér már.

Kőcserepy minden izma vonaglott e hírre.

Alig mondá el Zoltán szavait, midőn a kocsis, nem várva újabb parancsot, visszafordítá lovait.

— Leányom, Vilmám! — kiálta fájdalmas sikoltással a tanácsosné, erőszakosan ragadva meg a hintó ablakát; tán képes lett volna azon kirohanni és elveszni gyermeke miatt.

Zoltán odahajolt, s megnyugtató hangon mondá:

— Legyen nyugodt, nagysád! Térjenek vissza a septemvir úr lakába! Én kinyargalok a Duna-partra, s az első csónakost, akivel találkozom, ide fogom hozni, és néhány óra múlva karjai közé viszem Vilma kisasszonyt.

Eveline magánkívül ragadá meg az ifjú kezét, s — maga sem tudta hogyan történt — csak azt vevé észre, hogy megcsókolta e kezét.

A kocsis türelmetlenül csapkodott a lovak közé, s néhány pillanat múlva újra visszafelé vágatott a hintó, míg Zoltán egyikén azon mellékutcáknak, mik a Dunához vezetnek, amennyire lehetett a vízben sebesen haladni, elsietett.

A tanácsos hintaja az Új tér felé tartva, ott szerencsésen szárazra ért, már akkor az egész tér el volt lepve menekvőktől,

kik minden oldalról odatódultak, s a tömegeken keresztül csak lépést haladva lehetett a septemvir lakáig jutni.

Ott is nagy volt a zavar. A háziúron eret kellett vágatni, s e percben a láz töré. A vendégek közül senki sem mehetett haza, a hintók kimaradtak, miután egyik városrészből a másikba lehetetlen volt járni. Mindenki jajveszékelt, mindenki el volt csüggedve. Ki tudta volna egymást vigasztalni, midőn mindenkinek saját félelme volt?

Az egész város felett egy rémkiáltás hangzott ezer meg ezer ajakról.

E veszélyes órában Maszlaczky úr különös bátorságot tanúsított a csüggedtek közepett. Biztatott mindenkit, hogy fel sem kell venni az egész veszedelmet, majd elmúlik az; máskor is volt már ilyesmi Pesten, akkor sem lett semmi különös baj. Aztán ha tovább talál tartani, majd megjelennek a *mentőcsónakok*, ki-ki megszabadulhat, átmehet Budára vagy ki Cinkotára; egy becsületes emberbarátnak, Trommel uramnak itt több rendbeli járműve van, az bizonyosan sietni fog polgártársait kiszabadítani e kellemetlen helyzetből.

Amint a tanácsosék visszaérkeztek, ő volt a legelső, aki a hintó ajtaját kinyitá, aki Eveline-t kiemelni segíté.

— A leányom! Egyetlen jó leányom — suttogá fülébe a roskatag nő, mire Maszlaczky úr egy hős állását véve fel, nemes elhatározással monda:

— Nagysám! Legyen nyugodt! Ha veszély fenyegeti Vilma kisasszonyt, az én keblem legyen a legelső, mely azt felfogja róla. És ha látatenger volna az, mi ez utcákat elönti, e két kar megszabadítandja őt. Barátom, számíton reám!

Azzal megsókolá Eveline kezét, Kőcserepyt megölelé, s belebújva télikabátjába, sietett Trommel uramhoz.

Trommel háza nem messze esett ugyan az Új térhez, s odáig kevés vizet kellett Maszlaczkynak gázolni, de maga a ház, melyben az érdemes úr lakott, még a többinél is alább feküdvén, ide már csak keresztbe tett deszkákon lehetett eljutni.

E deszkák egyikének végén áll a derék úr. Háta mögött az udvarban négy-öt csónak volt látható egészen *lengő* állapotban (flott).

— Jó reggelt! — kiálta Maszlaczky úr, egy sovány lámpa világánál felismerve ügyrészését, s szívesen vette, hogy az felsegíté őt a deszkára.

Szép glaszétópánjai egészen tele voltak vízzel.

— Hát rendben vagyunk-e?

— Amint látni méltóztatik — szólt Trommel. — Tessék besétálni hozzánk!

— Nem lehet, sietek. Elő hamar egy dereglyével!

Trommel uram néhány szót súgott egy révész fülébe, s azzal elkezdtek egy csónakot evezőkkel s kormányyal ellátni.

De mindez oly lassúsággal, oly kimért tempóval történt, hogy a fiskális úr százszor elveszté türelmét ezalatt.

Maszlaczky úr aggodalommal hallgatá az utcákon aláhömpölygő jégdarabok moraját, s bizalmasan sürgeté az érdemes Trommel urat.

— Ugyan kedves Trommel úr, legyen szíves parancsolni embereinek, hogy siessenek.

Ő maga nem mert nekik parancsolni, mert csak alig állt azon az egy szál deszkán.

Erre Trommel úr maga is hozzáfogott a készüléshez; de csak azt szerezte ezáltal, hogy még lassabban haladt a munka; ahol valami meg volt kötve, azt ő ismét eloldozta, s lehetőleg gátoltatta a kimozdulhatást.

Amely arányban pedig Maszlaczky úr átázott lábai fázni kezdtek, azon mértékben fogyott türelme; aggodalmi növekedését pedig mértanilag kiszámíthatá a falon, melyen percről percre magasabb vízállást mutatott a növekedő ár. Már az ablakon folyt be, s a fiskális úr kénytelen volt a deszka túlsó végeig hátrálni előle. „De miért nem sietnek jobban?”

— Kedves barátim, ne szuszogjanak oly soká! — szólta végre kifakadva.

Trommel úr erre visszafordítá fejét, s egy tökéletes révész gorombaságával válaszolt:

— Hát ha jobban tudja az úr, csinálja maga!

Maszlaczky úr nem tudta egyelőre, hogy mi történik vele.

— Kedves Trommel. Azt tartom, hogy jó volna sietnünk.

— Csókolom kezeit. Ha mi olyan bolondok vagyunk, hogy siessünk, akkor senki sem fizeti meg a fáradságot, hadd reszkessenek előbb egy kicsinyt az emberek, annál jobban előadják majd a pénzt.

A vállalat érdekében helyesen beszélt a derék férfiú, de Maszlaczky úr ezúttal nem azon szempontból vevé fel az ügyet. Neki Vilmát kellett megmenteni, ezáltal elszakíthatlan kapoccsal kötni magához a Kőcserepy-családot, hálára, tán melegebb érzelmekre is kötelezni le a fiatal lyánkát, mint szabadító nemtő jelenni meg előtte, midőn legsürgetőbb a veszély. Egy ily jelenet mégis többet ért Maszlaczky úr számításiban egypár száz forintnál.

— Igenis, kedves Trommel úr, önnek igaza van általánosságban — de in specie, részletesen tessék kivételt tenni. Én a magam részére óhajtok egy csónakot, saját rendelkezésemre.

— Ohó! Arról szó sem volt köztünk. Az nincs a szerződésben, hogy az úr még *extra* is használja a csónakokat. Az volna csak furcsa!

— De, kedves barátom, én nem üzérkedni akarok azzal, hanem saját használatomra kívánom azt.

— Lirum-lárum. Ahol az úr lakik, oda nem megy a víz. Én nem hagyom magamat megcsalni, tudja az úr; ha nem tetszik az úrnak a szerződés, én visszaadom a pénzét, adja vissza az írásomat.

Maszlaczky úr most látta át, hogy micsoda kelepçébe került. Trommel úr ki akarja őt játszani a jövedelmes vállalat-

ból. Ugyan jól kiválasztotta emberét. Kellott neki oly hidegvérű alak, aki százaz uzsorát vegyen a szerencsétlenség helyzetéből, s ez egyenesen őraitja kezdi el szerepét; hagyja őt rimánkodni, könyörögni egy szál veszendő deszka szélén, s nem hajt reá addig, míg osztályrészéről teljesen le nem mond.

Egyszer életében vállalt magára Maszlaczky úr emberbaráti szerepet, annak is így megadta az árát. Látta, hogy itt nincs sok válogatás.

— A szerződést is visszaadom önnek kedves — azazhogy: Trommel úr, és a pénzemet is otthagynom. Tegye el! Hanem adjon egy csónakot rögtön.

— Akár dereglyét, ha így beszél. Már ha énvelem szépen beszélnek, akkor én mindent adok. Látja a tekintetes úr, hogy a magam házát is veszendőben hagyom, csak hogy másokon segíthessek.

Ezzel rögtön készen állt Maszlaczky úr előtt a dereglye, benne négy izmos révészlegény csáklyákkal, evezőkkel; a fiskális úr széttépte a szerződést, s többet nem is vesztegetve a szót a hajósmesterrel, beleugrott a dereglyébe, s parancsolá, hogy hajtsák azt a Váci út felé.

Eleinte szűk, sötét sikátorokon vitt a rémséges út, miknek alacsony házaiba az ablakokon folyt már be a víz. A rozszant háztetőkről szerencsétlen menekvők kiáltottak segélyért, s rimánkodva nyújtogatták összekulcsolt kezeiket az elsiető üres dereglye felé, mintha Isten volna, aki ott alant jár. Hasztalan. A dereglyét hidegvérrel hajták tovább a révészek, pálinkabűzű elméncségekkel vigasztalva a kétségbeesetteket.

A leopoldvárosi templom előtt a lépcsőzet alsó fokán egy vén koldusasszony feküdt, kinek már nem volt ereje az oszlopszat talajára felkapaszkodni. Egyik révészt meghatották a vén koldusnő nyögései, s hajlandó lett volna őt fölvenni a dereglyébe.

— Nem érünk rá! — kiálta közbe Maszlaczky úr. — Majd visszajövet.

„Legalább csak az oszlopszatra segítsék tehát fel” — rimánkodik a nő.

„Nem lehet azért most megállni! Csak tovább! Ki veszi számba Pest város koldusait?”

Hanem amint a templomon túl kanyarodtak, ott egy magas ház erkélyéről erős, parancsoló hang kiáltott le hozzájuk.

— Révészek! Száz pengőt kap, aki engem innen Budára átszállít!

— Nem érnek rá! — sietett Maszlaczký úr felelni.

Hanem a révészek megálltak e szóra.

— Csitt csak! — szólt a kormányos. — Hány száz forintot mondott az úr?

— Kettőt! — kiálta onnan felülről.

— Én négyet értettem.

— Adok hármat.

— Ne alkudjatok, semmirekellők! — ordítá Maszlaczký egészen felbőszülve azon szemtelenségen, hogy rajta kívül még mástól is fogadnak el rendelkezést. — A dereglye az enyim, kizárólag az enyim! Én fizettem meg az árát.

— No látja az úr — szólt a kormányos az erkélyen alku-dozóhoz —, ez az úr nem engedi, hogy felvegyük. Hiába, ő parancsol.

— Megadom a négyszázat!

— Már az más; tessék leszállani! Ide a vállamra lépjen!

— Én parancsolok, gazemberek! — rikácsola éles hangon Maszlaczký. — Én parancsolok!

— Ebnek parancsol az úr! — riad rá a kormányos. — Szolgái vagyunk mi az úrnak? Azt tesszük, amit akarunk.

— Én megfizettem a dereglye árát.

— Azt végezze el az úr Trommellel, nekünk semmit sem adott. Legények! Ki a Dunára! Ha nem tetszik a mulatság, tessék kiszállni!

Maszlaczký úr ekkor könyörgésre fordította a dolgot. Ékesen előadta, miszerint neki okvetlenül meg kell szabadítani

a Kőcserepy-házból a tanácsos leányát, ki ott betegen fekszik, az Istenre kéri, menjenek oda vele; hanem a révészek megvigasztalták szépen, hogy ne búsuljon semmit, a Kőcserepyház igen szilárdul van építve, nem dőlhet össze egyhamar, ott voltak az építésénél. Erősen áll az. Sőt a kormányos egész megnyugtatólag mondhatá becsületszavára, hogy ő bizonyosan tudja, miszerint a tanácsos úr egész családjával együtt kiment még tegnapelőtt falura, nem is jön be a héten.

Maszlaczky úr sírt, ordított dühében, szidta, fenyegette a fickókat. Nem használt semmit. Választania kellett, hogy kiszálljon-e a vízbe, vagy akarata ellen megtegye a halálveszélyes utat Pestről Budáig.

— — — — —
Ezen félelmetes éjszakákon a királyi tábla ülnökei közül többen, a történhető veszély ellen óvakodva, a kúria épületébe rendelék jurátusaikat, hogy ott kétóránként fölváltva a levéltárhoz vezető teremekben őrködjenek.

Az éjféli előtti órában éppen Kovácson volt az őrállás sora. Már egy óranegyed óta hallá a lövéseket és vészharangszót s az utcákon futók kiáltozásait, s érzé a pillanatig tartó földrázkódást, mely miatt a nagy levéltárszekrények mind úgy dübörögtek, mintha a beléjük zárt százados pörök megelevenültek volna, s végítéletet sürgetnének; valahányan kihaltak belőlük, actorok és incattusok, mind lábaikkal rugdálnák e szomorú kripták ajtait, a minden alvó lelkek elszabadulásának éjszakáján. Magok a falakon függő ős nagyúri képek is arannyal és hermelinnel és büszke arcokkal, úgy látszottak remegni faragott rámaikban, s mindenünnen az ifjú örre néztek, az egyetlen síron inneni élőre közöttök, mintha kérdenék tőle: „Hát te nem remegsz-e?”

A fiatal jurátus arca sápadtabb volt az övéknél. A rémület és veszély hangjai törtek mindenünnen felé. Hallá, mint futnak ki a nagy épületből mind az emberek, akik benne laktak, hogy sietnek végig lihegve a hosszú folyosón, és neki egyedül kell

ott maradni, neki nem szabad elhagyni helyét. Ott járkált alá s fel a szikrázva lobogó gyertya világánál, kivont karddal.

Óh, az a kivont kard olyan sokat tud beszélni, ha van aki olvasni tud róla! Az elmondja, hogy van az embernek egy kedves jó barátja, aki kettővel fölér veszély idején. Akinek kardja van, az soha sincs egyedül; a kard elmondja, hogy a magyar született katona, s a katonának meg kell állani rendelt helyén, ha a világ összeomlik is kerüle.

A vészharangszó miatt nem lehetett hallani az óraütéseket. Ki tudja, mennyire haladt már az éjszaka? Tréfás órákban szokás volt az ifjak közt beszélni egy néhai vén tabuláris ügyésztől, ki egész nap ott szokott ülni a levéltárban, pörtárban, s írt, írt szakadatlanul végevárhatlan replikákat, exceptívákat, információkat, eldönthetetlen hosszú perekben, s mint-hogy rövid volt neki a nappal, éjszaka is ott írt sokszor, mégsem bírt semmit elvégezni; s minthogy rövid volt neki az élet, most a halál után is följár, s előszedi éjfél után a penészes pereket, s ír nagy sebesen, írja azokat a hosszú, végzetlen, tekervényes feleléseket, és mégsem tud végére jutni... „Ha most az csak idejönne! — gondolá magában a fiatal jurátus... — De jót húznék a hátára!” — veté utána magában, egyet suhintva kardja lapjával, s alig gondolta el, midőn nesz-telenül megnyílik a főajtó, s belézung rajta egy tetőtől talpig fehér alak, füle mögé dugott íróttal, nagy remegve s kezeit fázékonyan hóna alá dugdosva, éppen mint valami kísértet, aki jön replikákat írni éjfélnak idején.

— Ki vagy? Megállj! — ordíta rá a jurátus, kardját felé tartva hegyével.

— Ugyan ne ijesszen a tens úr, mikor különben is úgy félek! — szabódék a jámbor kísértő lélek, aki nem volt más, mint a kúria kapusa, ki okiratokat másolt szobájában, s onnan jött elő nagy reszketve a vész harangjaira. — Senki, egy lélek sincs az egész házban, csak mi ketten — mondá fognacogva, s majd belebújt a fűtött kályhába. — Csak azért

jöttem a tens úrhoz, hogy megtudjam, nem kell-e újra be-
fűteni? De úgy megijesztett a tens úr.

— Köszönje, hogy megijedt, mert különben rosszul járt
volna. Hány óra már?

— Tizenegy még mikor elmúlt!

— Úgy engem régen fel kellett volna váltani. Ki követ-
kezik utánam?

— Tarnóczay tens úr. Kétszer izentem már utána, hogy
jöjjön, de azt mondja, hogy vesztésben van, regresszírozni kell
magát. Most megint utána küldtem a kisleányt, csak az úton meg
ne enné a halak.

E szelíd kívánsága a jámbor kapusnak menten teljesüle,
mert azon percben nagy dalolás hangzott végig a folyosón,
sarkantyúpengéssel vegyülve, s nemsokára belépett a terembe a
kisleány lámpással, utána Tarnóczay tens úr, nyalka, kifent arcá-
val, melybe szerelmes volt Pesten minden második némben.

— Jó estét, koma! — kiálta az érkező, őrt álló társára.
— Untad már magadat? Szerencséd, hogy svarc vagyok,
mert reggelig itt ülhetnél helyettem. Megkopasztottak csúful.
Csúnya kozákok vannak ott. Mindig sláger, egyre-másra
sláger. Te fattyú! Hol van az a fattyú?

— Kérem — tiltakozék a kapus —, ez az én valóságos
törvényes fiam.

— Elhoztad a puncsomat, fattyú? Tedd le ide, fattyú!
Nesze egy garas! Nincs biz az nálam. No majd ha lesz, kapsz
egy húszast, te fattyú!

A kapus dörmögve cibálta el onnan a fiát. Kovács is
felölté zekéjét, és eltávozott.

Tarnóczay tens úr utána kiálta:

— Aztán ha a Privorszkyba mégy, a helyemre ne ülj,
mert ott peched lesz, csúnya peched.

Kovács nem ügyelt rá. Tarnóczay úr még azután is jó
sokáig eldörmögött: „Milyen jó ándungjaim voltak, aztán
mégis mindig letájcsoltak, egyre bakala; csizta bakala! A leg-

jobb gusztámat elrontotta a spicc; hiába brennoltam, kaufoltam, pászoltam, aufmisoltattam, nem változott a szerencse. Ma nagy malőrben voltam, engem uccse. Még sáphoz sem jutottam.

Hagyjuk őt morogni. Menjünk addig a Privorszkyba.

Régen megvolt, most is megvan az a szokás, hogy a kávéház helyett a tulajdonos nevét szokás említeni. Ez időben éppen Privorszky teremei voltak a törvénytudó fiatalság kedvenc gyűlhelye, s nem tartozott a ritkaságok közé ott még éjfélek után is vidám társaságokat találni párolgó püspökital mellett, földig érő füstfelleg között, kártyai replikákba elmerülve.

A játékasztal most is sűrűn körül van ülve, csupa fekete atillás ifjak, kiknek oldalára kard van kötve, ez oly regényes kiegészítő része a magyar viseletnek, s kivált éjszaka idején elmaradhatlan, mivelhogy a fiatal törvénygyakorló testületnek nem egy tetteges vitatársa van a helybeli céhek harc-vágyó fiatalsága között, s ilyenkor azután előfordulható esetekben vajmi jó szószóló a kard.

Egy szép arcú fiatalember adja a bankot, osztja a kártyát; mert egészen nekihevíült a játék küzdelmeibe; fején daliásan félrevágott kucsma, nagy sastollal. Az ember úgy szeretne másutt találkozni hasonló alakkal, talán lovon, tán villogó karddal kezében, heves csatazaj közt vagy lelkes tanácsban, magasztos beszéddel ajkán, nem e rút szenvedély eszközeivel izmos kezeiben. Úgy nem illettek ez ifjú arcokhoz az irigység, a káröröm kifejezései. Átok reá, aki azokat előidézte!

Az asztalon nagy összeg pénz hever. Messze lakó apák, anyák fáradságos keresménye, tán az oklevélért járandó utolsó arany, melyet gond nélkül vet oda a sorssal nem törődő ifjú könnyelműség. A kártya fordul, itt vesztenek, ott nyernek. Egyes szitok, egyes örvendő kiáltás áll ellentétbe egymással.

Ott egy szögletben ül a vén jurátus is, fráter Bogozy, ki gordon hangjával meg-megszólal, mondván: „Áll egy

húszas!” Azt a húszast ugyan nagyon szeretné látni a bankadó, mert már nagyon sokszor elveszté Bogozy anélkül, hogy egyszer elővette volna.

Éppen nagy szerencsében volt a bankadó s annál nagyobb dühben a pontárok (pointeur), midőn belépett a terembe Kovács.

Egész arcából ki volt kelve a derék ifjú, a borzalom és felindulás látszott minden vonásán.

— Barátim — szólt elfogódott hangon, mialatt a bankadó a kártyákat keverte —, halljátok e vészharangozást?

— Régóta hallgatjuk — szólt a bankadó ifjú.

— És tudtok játszani részvétlenül? Az árvíz ellepte a várost!

— Bánom is én; én Bogozy hátára ülök, őbelé nem megy a víz.

— Azt nem mondhatod, hogy bánod is, mert jó szíved van, s ily óriási szerencsétlenség órájában nem maradhatsz hideg vérrel.

— Mi közöm nekem a Hausherrek bajához? Én megfizetem előre a házbért, az én gazdám házának nem szabad összeomolni.

— Úgy van, segítsenek magukon, azért háziurak! — kiálta fel egy borzas fiú. — Tán biz azért sajnálkozunk rajtok, amiért minden hónapban stájerognak?

— Amiért nem világítják a lépcsőket?

— Amiért kilenc órakor bezáratják a kaput?

— És amiért kiteszik a szegény legény szűrét, ha nem tud fizetni?

— Hahaha! Nekünk nincs házunk Pesten.

Ilyen mondásokkal özönlék el a víg fiúk fiatal társukat, ki a legutóbbi szóra nyugodtan felelte:

— De azért mégis a mienk *Pest* . . .

Ezzel nagy szó volt mondva; senki sem tudott ellene szólani.

— És ha Pest elveszett, elveszett az nekünk is, elveszett az egész országnak . . .

E szomorú mondásra a bankadó letette maga elé a kártyát, és figyelni kezdett.

— A kúriától idáig jöttömben — folytatá Kovács — egy szegény kézműves neje veté magát lábaimhoz. A Józsefvárosból futott ide; ott a Stáció utcában levő házából riasztották ki a betörő hullámok; két kisgyermke volt. Erőden karjain nem bírta őket magával hurcolni, hanem felvivé a padlásra, s maga a nőttön-növő vízben elfutott, hogy számukra segílyt szerezzen. Most már nem tud többé visszamenni, s az a híre, hogy azon utcában egyre omlanak össze a házak. A szegény nő hajfürteit tépte kínjaiban, s könyörgött, hogy szerezzek mentséget gyermekei számára; ő, ki egész vagyonát elveszti e percben, egész életén át dolgozni fog, hogy leróhassa azon költséget, amibe gyermekei megmentése kerülni fog. Én azt mondtam neki, hogy várjon reám a szegleten, s egyenesen futottam ide.

— Akkor, Istenemre, jó helyen jársz — szólt a bankadó, egészen áthevült arccal. — Erre már én is vállalkozom.

— Én is, mi is! — kiáltának a többi ifjak, székeikről felugrálva.

— Megálljatok, barátim! — szólt a bankadó. — Az a szegény asszony mindenét elveszti ez órában, talán annyit, mint amennyit mi egy óra alatt elpazarlunk; ím az asztalon most hever egynémely pénz, enyim is, tietek is, egy kártyafordulón úgysis ki tudja kié lenne mindaz; hárítsuk össze olvasatlanul, s adjuk annak a nyomorultnak.

— Jó lesz, igen jó lesz! Helyesen van — kiáltának az ifjak valamennyien. A vén Bogozy is felkelt, kivette mellénye zsebéből a sokszor emlegetett húszast, s odaveté a többi közé.

— No, te se mondd többet, hogy nem láttad a húszasomat!

Az egész összeget pedig papírba takarták, lepecsételték egész hitelességgel, s vevény mellett átadták a kávésnak, s azzal siettek kardjaikat felkötöni.

Néhányan az ifjak közül a szerencsétlen nőt siettek elhelyezni, kinek a kúria becsületes kapuőre nagy szívességgel nyújtott ideiglenes szállást. Azalatt a többiek futottak egyenesen a Duna-partra.

Ah, szomorú látvány volt az. Két-három helyen omlott keresztül a víz a megrontott gát felett, zuhogó dörgéssel szaggatta tovább a veszélyes törést. A sötét éjszakából messze kihérlettek e zuhatagok, s mint mikor felhőszakadás után a hegyekről alázúg a rögtöni ár, olyszerű moraj terjedt el a város két oldalán, mely e percben tökéletesen sötét volt. És e sötétség közepett az a kiismerhetlen vészlárma, mely az egész fölött emelkedett, mint egy gonosz álom...

Hol egy csónak!

Ah, azoknak dolguk van most. A nemesebb lelkű hajósok rég a vész színhelyén vannak már járműveikkel, a számítóbbak pedig várnak még, hadd legyen a veszély még nagyobb, hadd legyen a segély még drágább.

De íme egy mégis ott látszik lappangani a lerontott kikötő deszkaomladéki között, behúztak a jó emberek minden evezőt, magok is végigfeküdtek a csónakban, hogy annál kevésbé legyenek észrevehetőek.

— Héj, hó! Legények! — kiálta rájuk Kovács, ki legelső vette őket észre.

— Nos hát mi lesz? — kérde mogorván a kormányos, s vele együtt három révészlegény kezdé fölemelgetni karimás fejét.

Hiszen ezek a mi ismerőseink, akik Maszlaczký urat elvitték!

Hogy járhatták meg ezalatt Budát? — Története van annak. Miután a legsűrűbb jég közé bevitték áldozataikat, s egy negyedórai életveszélyes küzdés után sem bírtak odább

menni a partnál, akkor ama gazdag úr még egyszer annyi összeget ígért nekik, csak hogy *ne* vigyék át Budára, tegyék akárhová az ég alatt; mely óhajását Maszlaczký úr is osztá, s Istennek hálákat adott, a révészeknek pedig tíz forint borralót, midőn valahol a pávák szigete körül száraz földre tették, a mennyei gondviselésre bízván, hogy Kőcserepy tanácsos úr beteg kisasszonyát megszabadítsa.

— Ide azzal a csónakkal, atyafiak! — kiálta sebtlen a fiatal jurátus a révészekre.

— Hát aztán ki fizet? — kérde a kormányos, két tenyerébe fektetve széles pofáját, amint hason feküdt.

— Mi fizetünk.

— Hát mennyit?

— De emberek! Hogy tudtok alkudni! Rettentő órában! — szólt elszörnyedve a meleg keblű ifjú.

— Hagyd a filantrópiát barátom, ne vesztegesd azt itt — szólt közbe a kávéházi bankadó. — Pénz kell ezeknek, nem szép szó. Kaptok minden órára öt pengőt, fickók.

A kormányos éktelenül felkacagott, s röhögve fordítá fejét társaihoz.

— Halljátok ezt? Öt pengőt; még talán azt is csak krajcárt. Ötvenért sem mozdulunk innen.

— Hát miért nem?

— Azért, mert százat is kaphatunk.

— Ah, az iszonyatos! — kiálta Kovács. — Van-e kendekben lélek, hogy saját hasznukra tudnak gondolni, midőn ezer meg ezer kétségbeesett ember kiált segítség után?

— Nem árt nekik, ha egy kicsinyt megfűrdnek! — válaszolt rá a kormányos, s a révészlegények olyan jó elmés-ségnek tarták e mondást, hogy hahotával kacagtak fel rá.

— Ejnye ti semmirekellő, szívtelen kutyák! — ordíta fel Kovács e kacajra, s nemes haragjában kirántá kardját, s beleugrott övig a vízbe, egy kezével megkapva a csónak láncát.

— Ide mellém, barátaim! Foglaljuk el erővel, ha jó pénzünkért nem adják!

A révészlegények rögtön nekiestek csákyáikkal meg-támadójoknak, de Kovács vitézül védelmezte magát; az egyik csákyát, mellyel hozzá dőfték, derekban szelte ketté, s megrúgva lábával az ingó csónakot, olyat lódított rajta, hogy a másik kettőnek munka volt megállni benne.

Ezalatt fráter Bogozy, kiben a lélek örült, hogy verekedésre került a dolog, hirtelen leoldá rozsdás fringiját, s odaveté a mellette állónak, mert először is abban a kard ketté volt törve, nem lehetett használni, másodsor pedig ő is a somogyi kanással szokott tartani, aki verekedésbe sohasem visz fegyvert, azt tartván, hogy majd lesz az ellenfelének, tehát csak úgy pusztá marokkal rontott bele. Egy gondolat volt neki a partról a csónakba ugrani, a másik: nyalábra kapni a kormányost s kivetni a vízbe; a többi azután egymás után következett. Bogozynak igen könnyen ment ez a munka; bele volt már gyakorolva, s hasonló esetekben igen hirtelen elhatározottsággal bírt; míg más ember azt kérdegeti az ellenféltől, hogy *mit akar?* azalatt ő a magátét régen a földhöz vágta, meggyomrozta, s ott is hagyta.

Kovács ugyan könyörgött neki, hogy ne hányja ki a legényeket a vízbe, elég leend ha lefegyverzik őket, s becsület-szavokat veszik, hogy a jurátusok ellen nem fognak többet harcolni; de Bogozy csak akkor hallotta, hogy miről van szó, mikor a jó emberek már mind a vízben lubic-koltak.

— Hadd fürödjének egy kicsit, nem árt nekik! — szolt Bogozy nagyot nevetve. — Kormányos gazda, ugye jó elménc-ség volt ez kendtől?

Az ifjak elfoglalták a csónakot, míg a legyőzött révészek tüszkölve és káromkodva iparkodtak kigázolni a partra, ökleikkel fenyegetve Bogozyt, ki már akkor megragadva izmos kézzel a kormányrudat, az áradat omlásához irányzá

a csónakot. Az evezők gyorsan csapkodták a habot; a tüzes fiatalság széleseben hajtá tova a csónakot, végig a Nagyhíd utcán. Azon a szép, gazdag, ragyogó Nagyhíd utcán, melynek már csáklával sem lehetett a fenekét érni.

Hova lett Zoltán?

Ha tudná Kovács és fiatal társai, hol van az ifjú nemedék szemefénye ez órában, a derék ifjú sarjadék, kiben egy jobb kor vezérért reményli a képzeletdús fiatalság maga előtt látni, hogy fordítanak meg egyszerre a kormányrudat, s indulnának másik irányban keresni az annyiszor emlegetett ifjút a sötét tekervényes sikátorok között.

Ott küzd a bátor gyermek a tóduló zaj között fáradt paripáján. Az éles jégdarabok mind kivérzék már lova szügyét, s a szorongatott állat a vész balérzetében fel-felnyerít halálos félelemmel, szokatlan ordításának hangjával megrémítve a rajta ülő szívét.

Nem lehet előremenni!

A paripa mindig jobban gyengült, roskadozott; Zoltán lehajolt a kedvenc állat nyakára, s gyöngéden megsimogatta, megveregette.

— Csak még egy percig ne hagyd el magadat, kedves jó paripám! — szólt hozzá hízelt szóval. — Látod, mindjárt a parthoz érünk, ott azután megpihenhetsz kedves lovam, hű állatom.

Az okos állat, mintha értené, amit ura beszél, új erőfeszítéssel rugaszkodott neki a szemközt omló hullámoknak, olykor félig fölkapva a torló jéghasábokra, mik erőszakosan hátranyomták, amidőn egyszerre valami tompa robaj üté meg füleit; a paripa egyszerre megtorpant, s oly gyorsan kapta félre fejét, hogy Zoltán csaknem kiesett a nyeregből; a másik percben az előttük álló egyemeletes ház irtóztató robajjal omlott össze, oly közel hozzájuk, hogy a hullámot túlsapta Zoltán fején. A rémjelenetet nem eleveníté egyetlen

emberi hang sem. A ház lakói vagy elmenekültek már, vagy szódtlanul ott veszttek mind.

A paripa rémülten hánykódott lovagja alatt, s szemei az ijedtségtől fénylettek a sötétben. Zoltánnak egész erejére volt szüksége, hogy a nyeregben maradjon.

A leomlott ház vastag porfelleget támasztott a szűk utcán, s amint azt nagy lombán felemelte a szél, akkor látszott meg, hogy a sikátor egészen el van zárva a halomba omlott kő- és porladéktól, melynek romjai körül magasra állt ki egy-egy tört gerenda, s a helyökből kivágott ajtók, ablakok rámai, ereszei.

Lehetetlen volt ez úton továbbmenni. Az omladék járhatlanná tette az utcát. Zoltán kénytelen volt lova ösztönére bízni magát. Az akaratja ellenére is mindig vissza akart fordulni; most tehát ereszté, hogy menjen, amerre akar.

Visszafelé sokkal könnyebben lehetett haladni; a sodró ár is segíté az úszó mént siettében s nem kellett szügyével az éles jegek ellen törnie. Mindamellert érzé Zoltán, hogy a ló ereje végfogyatékán van; olykor egész nyakig elmerül, s alig bírja már fejét fenntartani a víz felett, lélegzete reszket és mindig rövidebb lesz, s egy helyen egészen elbukik.

Máskor átúsztatta e paripával a Dunát, s ki sem fáradt az bele. De most a jégdarabok összesebzék az izmos állatot, s a vérvesztés és hidegség elvevék kitartó erejét. Tán jó volna sorsára bízni a szegényt. Talán megmenekülhetne lovagja nélkül.

Zoltán tudta, hogy itt úszással menekülni nem lehet. A víz jéggel volt tele, a zaj eltemette volna a legvakmerőbb úszót is.

Éppen a leopoldvárosi templomig vergődtek, még a legfelső lépcső állt ki a vízből. Zoltán itt leszökött lováról a lépcsőre, kirántá fejéből a kantárt, s azzal elereszté a gyötört állatot.

Mintegy harminc lépésnyire úszott az tovább, akkor egyszerre visszafordítá fejét, s amint elhagyott urát meg-

pillantá a templom lépcsőzetén állva, kiemelkedék a vízből, s hangosan, fájdalmasan felnyerített, visszafordult, odavergődött ismét hozzá, nehéz erőtetett vonaglásokkal odáig küzdte magát, ott a lépcsőzet alján leroskadt, szép karcsú nyakát kiemelve a vízből, s félig elborult okos szemével feltekinte gazdájára, mintha mondani akarná neki: „Úlj fel ismét, meneküljünk együtt, amíg bennem tart.”

Zoltán lehajolt hozzá, ölébe vette a hű pára fejét, mely fájdalmasan nyögve, lihegve feküdt gazdája lábainál, kit a legnagyobb veszély órájában elhagyni nem tudott.

E percben úgy tetszék az ifjúnak, mintha a sötétben valami nyugtalan emberi hang szólna hozzá, rémesen, susogva.

Odanyújtá kezét, s érzé, hogy azt egy másik kéz görcsösen ragadja meg, utána egy félig vízben fekvő alak vonaglik fel a lépcsőzetre.

A koldusasszony volt az, kit a révészek itt hagytak.

Egészen eszméletén kívül volt már, s csak a vak ösztön dolgozott benne, midőn emberi neszt hallva, kinyújtá kezét a vízből.

Zoltán egészen kiemelte őt onnan, s átengedve neki az egyetlen száraz helyet, melyen állt, maga egy lépcsővel alább hágott a vízbe.

A szegény asszony reszketett a hideg és a belső hagymáz miatt. Zoltánon jó meleg zeke volt, azt leveté magáról, s betakarta vele a koldusnőt; hisz ő azért nem fog megfázni, báli öltönyét jól összegombolá, karjait összefonta mellén. Ez is meleget fog tartani.

Az éjszakai szél csípősen fútt a templom előtt, egészen átjárva az ifjú könnyű öltözetét. Kalapját régen elvesztette, hajfűrteit szabadon zilálta szét, s térdig a jeges vízben állt.

— Nem, nem fogok fájni, nem szabad fáznom — mondogatá magában. — Csak eleinte esik rosszul, azután majd belefásulok. Az éjszaka nem lehet már hosszú, s reggelig majd csak érkezik segély.

Néha-néha valami gyáva démon azt suttogetta fülébe: „Talán ez a koldusasszony nem is él már, mit használ neki a meleg öltöny; vedd el róla, mit árt neki, ha kissé a vízbe ér? szorítsd odább!”

— „Nem, nem! — szólt magában, megkeményítve reszkető testét. Tűrni fogok! Várni fogok! Ez csúnyább volna, mint a rablás, mint a gyilkolás. Nem szabad gyávának lenni!”

A víz azonban egyre nőtt, már térdein felül kezdte érni az ár, s az ifjú szíve lassankint elkeseredék.

Eszébe kezdett jutni az édes otthon, a csendes, boldog szentirmai esték, a vidám kacagás órái a nyájas, derült ismerősök között; s az édes hallgatás percei a jávorfák alatt, a kedves kicsike mosolygó arca, gyöngéd kezecskéje az övében. És itt körül a jeges, halálos ár, torladozó fehér-fekete zajával, halálnyögés a közelben, halálordítás a távolban, halál lába alatt, halál feje fölött. Úgy szédült, úgy bágyadt, olyan nagy vágya támadt leomlani ide a hideg hullámba, s elvégezni hiú örömeiket, kínzó bánatot — egyszerre.

De nem! Nem. A gyáva csügged el, a törpe omlik le az élet terhe alatt. Nem ilyen vég, nem ilyen sors van a bátrak számára megírva; lelke büszkesége, önérzete súgja, hogy egy dicső, tettgazdag jövő vár reá, s a tűrés, szenvedés csak előkészület ahhoz.

E gondolat úgy átmelegíté a szívet; ez nem engedi érezni a szél hideg fuvallatát. Ah, valóban Orkhán szultán kevésbé fázott szellős sátorában, mint utóda Mahmud, ki a török paradicsom nyolcadik gyönyöréül egész szobákat húzatott be drága prémekekkel.

E történelmi emléken nyugodott az ifjú tétova lelke. Mahmudnak jobb lett volna bátor lélekkel, mint prémmel látni el magát. Lám, a bátorság mint melegít! Már az utolsó lépcsőt is mossa a víz, a jég köszörüli a templom oldalát, s a lépcsőzetnél egész fagyos torlaszt emelt.

E pillanatban a széles utca végén vereses fény kezdett derengeni. Zoltán azt is csak képzelete játéka közé vette, egyikéül azon fényes gondolatoknak a jövőről, mik e percben lelkét melegíték.

A fény mindig határozottabb kezdett lenni, s nem-sokára egy úszó talp tűnt elő, melyen néhány fáklya volt kitérve. Több férfi evezővel és csákyákkal hajtá a tutajt, mely sebesen látszott előretörni a jéggel elegy vízsíkon.

A fáklyák közepett, a kormányrúdnál állt egy izmos, herkulesi alak, főveg nélkül, egy könnyű kabát vetve vállaira. Daliás barna arcára ki ne emlékeznék? E villogó, vakmerő szemekre, mik tudnak a napba nézni és meg nem haragudni, a szénfekete bajusz magasra kondorulva fedezi a büszke, szép metszésű ajkakat, miknek minden szava annyi szívet, lelket szokott meggyújtani, míg a dacos áll, határozott gödrével, fényes fekete szakállal van koszorúzva. Ki ne ismerte volna őt, ki ne tudná, ki volt? Ki ne emlékeznék reá? Pest város három legszomorúbb éjszakáján ezren és ezren hallották e nevet mint szabadulásuk jelszavát hangzani, és utána mondák, áldva, magasztalva, Istenhez imádkozva.

E férfi — *Wesselényi Miklós.*

A nagy, széles tutaj már akkor tele volt megmentett nőkkel, gyermekekkel. Hiszen minden férfi örömet nézett szembe a veszéllyel, ha családja gyöngébbjeit megmentve tudhatá.

A nagy országférfi bölcs nyugalommal állt a kormányrúdon; midőn ép, erős épületek előtt haladt el, miknek erkélyéről úri halvány arcok tekintettek le rá, kezével inte nekik: „Ti várhattok még, ti nem vagytok nagy veszélyben, lakástok sokáig kiállja a vizet, nagyobb veszélyben levőket kell megmentenünk!” De ha roskatag földszinti házacskát pillanta meg, hol a rongyos háztetőről nyújták felé kezeiket a nyomor félig öltözött alakjai, ott sietett, ott megragadá izmos kezeivel az evezőt, egyenként szedte le a boldog-

talánokat félelmes menhelyeikről, s meleg pokrócokba takarva, a tutajon elhelyezé, s tovább hajtotta azt ismét, ár ellenébe, vész haragjába.

Zoltán szóltanul bámulta a szemközt jövő tüneményt. Úgy rémlett az neki, mint valami álomlátás; e magas, dicső férfialak a fáklyák dicsfénye közepett, homlokán az istenihlet vigasztaló derűje, lábainál a szabadulás hálátelt arcainak csoportozata, mint egy bújbajos tünemény az ind mítosz regéiből, hol az emberalakot öltött Brahma elkárhozott csoportokat ölelve fel, sikamlík végig fényes hajójával a sötét tenger színén.

Az ifjú egészen elfeledett kiáltani. Talán nem is szólt volna, ha a szabadító arra nem irányozza tutajját. Gondolá, hogy a templom is adhatott menedéket valakinek, s aki azt Isten számoljánál kereste, az ne csalatkozzék hitében.

— Hahó! Van-e ott valaki? — hangzék mély, mennydörgő hangja a szabadítónak, melyhez hasonló hangot nem hallottunk sem azelőtt, sem azóta; szelíd biztatás és üző rettenet, az oroszlán haragja és az oroszlán szerelme hangzott abban.

Zoltán még most sem felelt volna; valami magyarázhatlan kábulat fogta el idegeit, hogy nem tudott szólni; de a szabadító éles szemei észrevették.

— Ott emberek állanak! — kiálta, s míg baljával a kormányrudat irányzá, jobb keze iszonyú lökést adott a csáklával a tutajnak, hogy az keresztültörve a zajló jég felett, néhány pillanat alatt ott termett a templom előtt.

— Miért nem feleltek? Ki van itt?

Zoltán csak most kezdte föleszmélni. Megismeré Wesse-lényit.

— Egy koldusnő, uram.

— Nyújtsa kezét.

— Nem bírja, mert félholt.

A szabadító közelebb nyomult, s azon pillanatban ő is megismeré a gyermeket.

— Zoltán! Te itt vagy? Hogy jössz ide?

— Egy beteg gyermeket kellett volna megmentenem, de lovam nem bírta a zajban úszni, s ide szorultam.

— Egy beteg gyermeket? — szólt Miklós, mialatt egyik szolgálója áttemelte a koldusnőt. — Zekédet pedig erre a koldusnőre adtad. Így majd magad is beteg gyermek fogsz lenni. No, lépj hát ide!

— De uram, meg kell ígérni önnek, hogy segítségemre lesz azon szegény gyermek megszabadításában.

— Hol van? Ki az?

— Kőcserepy leánya.

— Ah, veszélyben vannak, s te mented meg őket? Különös játéka a sorsnak! Ezért kár volt magadat áthútened, fiam. Kőcserepy úr háza erősen épült, nem omolhat össze, aztán neki vannak jó barátjai elegen, akik sietni fognak segízőkkel kedveskedni.

Zoltán keserűen felelt:

— Báró úr, ez nem azon éjszaka, melyen az ember ellenségét megkülönböztetheti barátjától, ha azt veszélyben látja.

— Lelkemre, fiú! Ez az ember nekem csak az országteremben ellenfelem, de neked az életben ellenséged. Lépj át, nem érünk rá itt sokat feleselni!

— Nem lépek át! — szólt a fiú durcásan. — Én megígértem az anyának, az anya kétségbeesve kért. És ha apám gyilkosának ígértem volna is meg, megtartanám. Itt maradok, várok, míg jön más, aki odavisz.

A szabadító nem feleselt többet, hanem megkapta nagy, rettentő kezével a fiút öltönyénél fogva, s úgy átvette a tutajba, mint a pehelylabdát.

A paripa vergődni kezdett a vízben, midőn urát távozni látta.

— Kié az a ló? — kérde Miklós, ki bolondja volt a paripáknak. — Kössétek a tutaj mögé, hadd ússzék utánunk.

— Nagyobb kár volna érte, mint egypár rideg, haszontalan kreténért!

Tudni lehetett, hogy kit értett a kretén alatt?

Zoltán csodálkozva szemlélte e különös férfit. Ki oly erősen tudott szeretni, mennyire tudott az gyűlölni is, hogy még a vízbe fülök közül is ki tudja válogatni azt, aki barátja és azt, aki ellensége, s míg egy koldusért, egy pár gyermekeért százszor veti egy óra alatt kockára életét, azért, akit nem szeret, még csak kisujját sem képes kinyújtani.

— Fogd ezt a csákyát, és segíts! — kiálta mély gordonhangján Miklós az ifjúra. Zoltán megköszönte neki, mert ezáltal kimegegedett.

Pár perc múlva ismét rákiáltott mennydörgő hangon:

— Húzz egyet abból a kulacsból, ha mondom!

Zoltán engedelmeskedett. A szerémi szilvaszesz jótékony meleggel árasztá el rögtön belsőrészeit, s a kemény munka közben egészen visszanyerték idegei előbbi rugékonyságukat. Gyönyörűség volt nézni, hogy dolgozott, hogy izzadt. Miklós le nem vette róla szemeit.

Már közel voltak a Kőcserepy-házhoz. A két ablakban most is égett a halvány szövétnekvilág, a többi sötét volt már.

— Szegény leány! — sóhajtja magában Zoltán —, hogy félhet most oly egyedül.

Eközben lassan elkezdett fordulni a tutaj, s Zoltán örömmel tapasztalá, hogy Miklós a Kőcserepy-ház alá kormányozza a tutajt. Örömmel ugrott oda hozzá, s hálatelten csókolá meg a derék férfi kezét.

— Nem azért teszem — szólta ez alányomott, döbbörgő hangon —, mintha megérdemlenék, vagy mintha félténém őket, vagy szánakoznám rajtok, mert csak addig imádkoznak, amíg a veszély tart, s ha kiszabadultak belőle, ismét káromolják az Istent; hanem teszem teérted. Teszem azért, hogy te elmondhasd nekik: „Íme ti el akartok engem veszteni, én pedig megszabadítlak benneteket!” Helyben vagyunk.

Miklós előtt tudva volt már az iszonyatos per és annak minden titkos alkudozásai és összeköttetései a Kőcserepy-családdal.

A tutajt megállították a két kivilágított ablak alatt, hozzákötve a földszinti ablakok kiülő vaskosaraihoz, s egy készen tartott lábtót nekitámasztának az ablaknak, melyen Zoltán ifjú erejének heves gyorsaságával futott fel. Miklós maga tartotta a lábtó alját, mintha le volna az verve a földbe.

— Ne félj, fiam! — dörmögé utána.

Csak egy homályos lámpa, fehér tejüveggel leborítva, világítja a szobát. Lehetett volna világosabbá is tenni, de a beteg szemeit sérté a fény. Különben is minden bútorzat oly fehér, mintha valami fiatal halott számára volna felékesítve a szoba, aki meghagyta, hogy őt ne feketével, hanem fehérrel gyászolják. Székek, szekrények fehér fából, a háttérben egy kis alabástrom kandalló, melyből már a tűz kialunni készül, előtte egy porcelán fényernyő, melyen homorműben (konkáv) egy angyal alakja van bevésve, ki a légben repülve, két, keblén szunnyadó gyermeket ölel. Midőn a tűz néha fel-fellobban, a fehér angyal mindannyiszor megjelenik a homályos háttérben, mint valami tünemény, mely ismét tovarepül, ha a láng elaludt. Még a képek rámai is fehérék, csak széleiken láttatva vékony aranyozott vonalt, s metszetek és festvények helyett élettelen gipsz domborműveket (bas-relief) foglalnak be.

Milyen hideg lehet ebben a szobában, ahol minden olyan fehér.

Még maga a szenvedő lyánka is, aki ott a fehér ágyon fekszik. Kezei egész csuklóig fedve a hálóköntös fodraitól, hajfürtei a csipkés hálófőkötő alá szorítva; ha azokkal a sötét, fekete szemeivel nem nézne a lámpa világába, olyan jól beillenék azon gipsz mellszobrok társának, amik íróasztala tetejéről bámulnak — nem tudni hova.

— Ne tégy már többet a tűzre... — szól bágyadt hangon valakihez. — Gyere ide hozzám, Liza!

E szóra az angyalos ernyő mögül előtűnik egy alig tíz — tizenegy éves leányka. Szép, teli arcú gyermek; az is fehérbe öltözve, mint minden tárgy, ami e szobában van, de orcáit mégsem sikerült összhangzásba hozni a többi kísértetszínű dolgokkal, mert azok pirosak maradtak, mintha egyetlen élő rózsaszínű alak járkálna egy egész színtelen holdvilági völgyben.

A lányka mosolygott, mintha örömet fejezné ki afelett, hogy beteg úrnője magához hívja, s úgy iparkodott visszatérni hozzá, eközben óvatosan lábhegyein lépkedve s előre nyújtott kezeivel minden bútort megérintve, amihez közelíte, míg nagy fekete szemei merően felfelé látszottak nézni azokra a fehér tündérekékre, mik a szoba tetejéből kiemelkedtek.

Ez a leányka vak . . . .

Vakon született, és rá nézve mindegy: fehérén vagy feketén van-e bútorozva ez a szoba és ez az egész világ, mezeivel, egével, csillagaival, amik órá nézve mind nem léteznek.

Egykor a pesti vakok intézetét látogató meg szülőivel Vilma, ott látta meg a több ifjú szerencsétlenek között ezt a kislyánt. Nagyon megszánta, megszerette, s addig könyörgött szülőinek, míg azok magokhoz vették a boldogtalan árvát.

A tanácsos úr azt gondolá, hogy a vaknövelde öfensége a főhercegnádor pártfogása alatt állván, e gyöngédség által annak magas kegyét magára fogja vonni, Eveline pedig mint filozóf nő, igen helyesen okoskodék, hogy a leánykának társasága a legkevesebb veszéllyel jár Vilmára nézve. A vak leány nem taníthatja őt tiltott eszmékre, hisz ő maga sem ismer semmit, nem híz elghet neki, mert hiszen azt sem tudja, mit neveznek szépnek.

Eddig igaza volt.

A vak gyermek társasága legkevésbé volt veszélyes Vilmára nézve, ahogy szokták a filozófok értelmezni a veszélyt

fiatal lányoknál. Egész napokon át eljátszott vele, ápolgatta, öltöztette a nálánál pár évvel fiatalabb gyermeket, kit „leánykám”-nak szokott nevezni, s oly különösen illett a sápadt gyermekarchoz azon mélabús anyai kifejezés, mellyel kis társneját ápolgatá, oly komolyan, oly meglett tekintettel, mintha számtalan évvel volna nálánál idősebb, mintha nem is anyja, hanem valami nagyanyja volna annak.

Éjszaka maga mellett hálatta, imádkoztatá, lefekteté, betakargatta, éppen, mint ahogy anya bánik gyermekével; reggel maga öltözteté fel, s egész nap elvesződött vele, míg egy-egy dalra megtanítá a zongorán vagy a gitáron, vagy különös mintákat kötni és olvasni a könyvre tett ujjai hegyével, míg oly tökélyre vitte, hogy a gyermek a legsűrűbb nyomtatást is el bírta olvasni túlérzékeny ujjaival.

Olyankor azután, midőn gyakran fél napokon át elüldögéltek egyedül a budai nyári lakban, vagy hosszú éjszakákon, mikor Vilma nem tudta lehunyni szemeit, akkor odaülteté maga mellé Lizát, és meséltetett vele magának.

Óh, mennyi szép mesét tudott a kis vak leány! Csodálatos alakokról, képtelen tüneményekről, minőket csak egy vakon született túlömlő képzelete tud teremteni, aki sohasem látta a világot, s iparkodik azt maga elé állítani, egyes felfogásokból, miket hiányos érzékei közöltek vele, hangokból, mikről a tárgyakra következtet, emberek szavaiból, eget, világot, élő állatokkal, beszélő, csengő virágokkal, utazó erdőkkel tele mindenséget, hol emberek, állatok közösen uralkodnak — teremtvé maga elé; s képtelen történeteket szöve-fonva azokból, melyben emberek és angyalok, állatok és növények, mennydörgés, tűz, vihar és nap játszanak csodálatos regéket. Vilma olyan örömet hallgatta mindig e furcsa meséket, miket Liza oly folyvást tudott mondani, mint egy hosszú álmot.

Vilma egy idő óta nagyon sokszor volt beteg.

Tapasztaltabbak azzal nyugtaták meg a szülőket, hogy ez állapot csak természetes stádiuma a hajadoni kifejlődésnek.

A lányka különösen kerülni látszott minden zajosabb társaságot. Olyankor mindig feje fájt, s ha ezt mondá, bizonyára halvány arca s égő szemei nem engedtek benne kételkedni. Eveline hozzászózott e pillanatnyi bajokhoz; az orvosok azt állíták, hogy mindez igen természetes, és nem kell rajta megütközni. Eveline emlékezett rá, hogy hasonló idős korában ő is hasonló bajokkal küzdött, azóta pedig soha a feje sem fájt. Mert ő bizton elmegetett a meghívások után, s bár anyai szívének jobban esett volna gyermekével otthon maradni, de miután az elmenetel miatt Vilmának^{ny} baja sem történhetett, az elmaradás pedig könnyen kellemetlen súrlódásokra adhatott volna alkalmat, ebből a leglogikaibb mérlegelés útján ki lehetett vetni, hogy Eveline távolléte metafizice helyes.

A kis Liza odaült egy zsámolyra Vilma ágya mellé, s kis úrnője gyöngéd kezét keblén szorongatá, magában tuskodva afőlött, hogy milyen különös, hogy ennek is csak öt ujjja van, mint a vaknövelde zeneprofessorának, pedig az csak hegedülni tud, azt sem igen nagyon, míg Vilma úgy zongoráz, mintha mindegyik billentyűre külön ujjja volna.

A tűz hangosan kezdett pattogni a kandallóban.

— Meséljek neked valamit, jó anyácskám, kicsi anyácskám?

Miről meséljek? Meséljek azokról a madarokról, amik a tűzben laknak?

Hogy lármáznak, mikor az ember enni ad nekik, fát meg szenet. Odacsapnak a szárnyaikkal az ember kezére, s hajtják be a meleget a nyíláson, és mondják: „Rop, rop, rop, pitt, patt! Ha nem adsz ennünk, elmegyünk!” Mikor a szegény ember egyszer télen épített magának egy kis házat, jégből építette, aztán kitapasztotta hóval, s abba elbújt, mert

a szél haragudott rá nagyon. Odabenn előhívta a tűzben lakó madarakat, s a kezeit melengette nálok, azok csak patogtak, csak kiálták: „Rip, rop, ennünk adj, mert meghalunk!” De a szegény embernek nem volt fája, elment hát a szomszédjához, aki gazdag ember volt; volt nagy háza, hogy egész az évig fölért és sok-sok fája. A szegény ember kért tőle, de az nem adott. Azt mondta neki: „Menj az erdőre, vágj magadnak!” A szegény ember kiment az erdőre fejszével, de a fák mind elmentek már előle. Amint meglátták messziről, hogy fejszével jó ellenök, kihúzták a földből azokat a hosszú-hosszú lábaikat, megereszték azokat a nagy suhogó szárnyaikat, s elfutottak, elrepültek. A szegény ember visszament a jéggyunyhóba. A tűzmadarak alig beszéltek már hozzá. Nem vertek szárnyaikkal meleget, egyenkint elrepültek onnan, csak az utolsó hagyott ott egy pici-pici tűztojást; azt is beletojta a hamuba, hogy nem látszott. Ahogy azután a tűz elrepült, megjött a szegény ember ellensége, a szél, először a hasadékokon süvöltött be: „Sírj — ríj — félj! — Ne beszélj!” A szegény ember reszketett. Azután az ablakokra került a szél, amik jégvirágokból voltak csinálva, azokat rázta: „Bújj — júj — fúj. Zúzmará zörög!” — A szegény ember bújt előre és reszketett. Végre az ajtón dugta be fejét a csúnya szél, üvöltve, morogva: „Úr! űr! úr! Én vagyok az úr! Én vagyok az űr! Én vagyok az úr!” És azután megfagyott a szegény ember. Mikor aztán a gazdag szomszéd megtudta, hogy a szegény ember meghalt, odament hozzá, hogy a tűztojást elvegye tőle. Megtalálta azt a hamu között, s odatevé a pipájába, s hazavitte. Otthon lefeküdt vele, a pipa a szájában, a pipában a tűztojás, és elaludt. Éjszaka kikelt a tűzmadár a tojásból, talált ennivalót körös-körül; rop, rop, jöttek a többiek is egész seregestül, betöltötték az egész szobát, az egész házat, fel a háztetőre rop, rop, rop! megnőttek nagyra, rettenetesre, megemészték a rossz embert házastól, kincsestől, míg csak porrá nem lett; a vén szél

jajgatott a nagy tűzben, amint a tűzmadarak szárnyaikkal korbácsolták, s beleverték szakállát az égő parázs közé, s megpofozták nagy, éles körmeikkel. Képzelem, hogy fáj a gonosznak, aki csak a hideget és a zúzmarát szereti.

Ilyen képtelen meséket szokott rögtönözni a világtalan gyermek kis úrnője mulattatására, miket az figyelmesen végighallgatott, nem zavarva annak szerteszét csapongó képzeletét.

— Mondjak még mesét? — kérdé egy másikra készen.

— Elég lesz leánykám, feküdjél le te is, ne találjanak fenn, ha meg találnak jönni.

— De hátha majd tudni akarják, hogy van kis anyácskám?

— Semmi bajom sincs.

— Hiszen az elébb sóhajtani hallottam. Én jól hallottam.

Miért sóhajtott?

— Csak úgy rámjött a sóhajtás. Valamire gondoltam.

— Mire gondolt, kedves anyácskám?

— Arra, hogy engemet senki sem szeret.

— Hát én? — kérdé a gyermek elszomorodva.

— Csak te.

— És a nagyságos asszony?

— Nem.

— Hát az édes papája?

— Az sem, senki sem. Minek is szeretnének? Mi oka volna rá valakinek, hogy szeressen? Mit szeretne rajtam?

— Mikor kegyed olyan jó és olyan szép — rebegé a gyermek, úrnője kezét ajkához szorítva.

— Az nem igaz; én nem vagyok sem jó, sem szép. Azt csak úgy mondják, de nem igaz. Én magam jobban tudom, hogy milyen vagyok. Rossz vagyok és rút, azért nem is szerethet senki.

— De hogyan lehet az? — kérdé a vak leány, elbámulva a hallottakon, ki nem bírta képzeletével utolérni azt a gondolatot, hogy valaki magát rossznak és rútnek ismerhesse, ha mind-

járt ép szemekkel bír is, s kívül és belül láthatja magát azokkal.

— Miből gondolhatja az én kedves kis anyácskám, hogy őt nem szereti senki, mikor mindenki úgy szereti, úgy keresi kedvét? — rebegé a gyermek, kezecskéjét reszketően jártatva végig Vilma forró testén, mintha azt a fájó részt keresné rajta, ahonnan ezek a szomorú gondolatok jönnek, s azt hinné, hogy ha rajta fogja tartani kezét, majd meggyógyul bele.

— Kedvemet keresik, ugye? De én jól tudom, hogy terhőkre vagyok! Szüntelen beteg, szüntelen nyavalygós, az egész ház szemben hízeleg, és ki nem állhat. Én kiállhatatlan vagyok, látom minden ember szeméből; tudom magam is, hogy kiállhatatlan vagyok, s nem bánám, s tudom, hogy más sem bánná, ha már régen-régen a föld alatt volnék.

A vak gyermek elfakadt sírva e szóra, s hevesen átölelé kis úrnőjét, zokogva:

— Ne mondja, óh, ne mondja azt! Mi lenne akkor énbelőlem; ki szeretné akkor a szegény árva Lizát?

Vilma gyöngéden simogató végig a vak gyermek fejecskéjét, mint valami komoly édesanya. Még csak nem is sírt.

— Ne búsulj te, gondoskodtam én felőled. Ha én meghalok, itt van írószekrényemben egy ezüstpersely, ami pénzt ajándékba kaptam, azt mind abba szoktam rakni. Ez a tied lesz, ha én meghalok. Látod, mikor ezelőtt négy esztendővel idehoztak hozzám, akkor mindjárt elkezdtem rólad gondoskodni. Minden darab pénzt félretettem az én kisleánykám számára. Régen, régen megírtam én azt már egy levélbe, le is pecsételtem az ametiszt gyűrűmmel, melyen a nevem van, őt fekete pecséttel — itt van a fiókomban —, hogy az én kisleánykámra hagyok mindent. Tied lesz az a kis zsámoly is, amelyen ülsz, magam hímezttem, az ágyam és hímezett takaróm, a hajból font karperecem, te viseled azt majd, és megemelegetsz róla.

A szegény vak leányka úgy sírt, úgy zokogott, és könyörgött kis úrnőjének, hogy ne mondjon neki több ily félelmetes meséket, mikor abból úgysem igaz egy szó is; ő még sokáig fog élni, olyan derék úrnő lesz belőle, mint édes mamája; őneki ne is akarjon semmit is hagyni, mert neki semmi sem kell, csak hogy az ő kedves úrnőjének szavát hallhassa.

Vilma pedig mosolyogva cirógatá a gyermeket, mintha örülne annak, hogy őt valaki így megsiratja.

E pillanatban úgy tetszék, mintha titkos rázkódás futna végig a ház alatt.

— Jézusom, mi ez!? — kiálta felszökve zsámolyáról a vak leányka.

— Hintó járt a kapu alá — szólt Vilma, ki a keresztül-futó földrengés hatását, az ágyban fekvve, nem érezte oly erősen. — Talán anyám érkezett meg.

— Nem, nem — rebegé Liza, s nyugtalan kebelével kezdte el hallgatózni. Arca egészen elsápadt, hogy Vilma ijedten emelkedék fel vánkosairól, megragadva a reszkető gyermek kezét.

— Mi lelt, mit hallgatsz?

Még Vilma nem hallott semmit, de a vak idegei sokkal érzékenyebbek; mit a természet az egyik érzéktől megtagadott, azt a másikban iparkodott kipótolni. Ő már hallotta azt a távoli zúgást, zajgást, mit a gátjait átszakasztott folyam rohanása támasztott, a titkos dübörgést, mit a föld alatti csatornákon át a pincékbe rohanó víz omlása okozott, s a nőttön-növekedő vészkiáltást egyes emberek, majd százak, majd ezerek ajakáról, és nem tudta magának kimagyarázni, hogy mi az; azért állt ott oly halványan, mint a fal, és keble lihegett, erősen zihálva, és szemei forogtak, mint ahogy vak szemei tudnak forogni céltalanul, tétovázva.

— Mit hallgatsz? — kérdezé újra Vilma, kerekre nyílt szemeivel a sötét ablakra bámulva.

Egy halvány villanás derítette fel egy pillanatra az ablakokat, s rá egy ágyúlövés erőszakos, taszító dördülete rázta meg azokat.

Liza sikoltva esett térdre a dörgés rögtöni hangjára. A város felé fordított ágyúkból sohasem volt szokás löni; ezt a mennydörgő, ablakrázkódtató csattanást nem hallotta ő még soha.

És ismét egy lövés, és egy harmadik is . . . azután elkezdtek kongni a harangok, először egy toronyban, azután kettőben, háromban, valamennyiben.

— Tűz van! Tűznek kell lenni valahol! — monda Vilma, a vészharangra figyelve.

— Tűz — hebegé utána a vak leány. — A tűzmadarak repülnek. Ki vétett ellenök? — gondolá téveteget lelkében.

— De messze kell lenni, mert odakint egészen sötét van — susogá Vilma, a fekete ablaktáblákra függesztve szemeit. — Ne félj, leánykám, semmit se félj — biztatá a gyermeket, ki odahúzódott keblére félénken, remegve, és hallgatá a mindig közeledő zajt, a hömpölygő morajt, a meg-megrendülő vészordítást, a távolban omladozó házak siket zuhanását, és egyre jobban reszketett és halaványult.

Az egész házban nagy zaj és hurcolkodás keletkezett egyszerre; hallatszottak az emeleten végigfutók dobogásai, a nyugtalanító jajveszékelések, amikből nem lehetett az ijedelem okát kivenni. Vilma háromszor is csengetett már a cselédeknek; egy sem jelent meg a hívásra. Hallatszott, hogy vágják be magok után az ajtókat, hogy futnak el. Egy-egy nőcseléd sírva keresi a mellékszobában nem talált holmijét, de a hívásra nem felel, nem hallja, vagy nem ér rá. Senki sem törődik vele, hogy a szomszéd szobában két gyámoltalan lény marad el, egy beteg leány és egy vak gyermek.

A zaj, az emberlárma mindig közelebb jött az utcán, végre egyes futók száguldó rohanása kezdett kivehető lenni,

s a rémkiáltások közül még eddig rémséges zűrhangot képeztek, kihallatszott egy ijesztő vészordítás:

„Az árvíz!”

„Jön az árvíz! Meneküljön, aki tud! A Duna két oldalon elszakította a gátot. Isten irgalmazz!”

— Isten irgalmazz! — sikolta a vak leány, arcát Vilma vánkosai közé temetve, s kétségbeesetten ölelve védnöje kezét keblére, mintha azt hinné, hogy az képes lesz őt megmenteni.

Az árvíz! Az árvíz! — Mi volt az ő képzeletében az árvíz? A híg, fagyos elem meghódította a földet, egy rettentő hatalom, melyet ember nem képes feltartóztatni, rászakadt, ráomlott az élők fejére; a hullám jó nagy zúgással, morgással, mint ahogy jött azon negyven kárhozatos napon, melyen a biblia szavaiként oly irtóztatós módon eltörölte az Isten a földről mindazt, ami él; hasztalan kiáltás, imádkozás, nincsen hova szabadulni; a rémséges hullám egyre nő, egyre árad, túlcsap a legnagyobb házak tetején, a legmagasabb tornyok csúcsán, és addig nő, addig dagad, míg be nem tölti azt a véghetlen űrt, ami a föld és az ég között fennhagyatott. Ah, az irtóztatós, irtóztatós!

A szegény gyermek homloka hideg verítéket vert e rémeszmék láznyomása alatt, miket eleven képzelete rettentő képekkel népesítette meg. Úszni ott a vizek tetején, mikor sem fa, sem hegy nem látszik már ki többé a vízegyeteimből, járni az utcák fenekén, s minden lélegzetre éltető lég helyett megölő vizet szívni be; találkozni a vízfenek hideg csodáival; akárhova nyúl, az ő csúszós, iszapos, pikkelyes testeiket érinteni, s a meleg, pelyhes ág helyett ott a nyúlós, utálatos iszapban fekünni, a csúnya, evickelő férgekkel egy fészekben, — víz alatti nyálkás virágok között, víz alatti süketes hangok rejtélyes mormogása mellett. Óh, hogy reszketett, hogy nyögött e gondolatok rémei alatt...

A futók, a menekvők örületos ordítása lassanként elhangzott, csak néha időközönként riasztá fel a támadt hallgatást

egy-egy segélykiáltás bizonytalan hangja. A házból mindenki eltávozott már, akár meg lehetett volna őket számlálni, amint a lépcsőkön nagy dübörögve végigfutottak.

A két gyermek szorosan tartá egymást átölelve. Az egyik lázasan reszketve halálfélelem miatt, a másik oly nyugodtan, csendesen, mintha mindaz, ami alatta és felette történik, rá nézve nem volna ijesztő, ismeretlen, megfoghatlan.

Nemsokára hallani lehetett, mint omlik be a pinceablakokon a víz nagy zuhogva, bugyborékolva, folytonos rázkódásban tartva az egész épületet; néhány perc múlva megteltek a föld alatti üregek, s a túltömött nyílások tompa böfögéssel adtak helyet a kiszorított légnek; még egy-egy nagy hörgés hallatszott, mintha valami óriási állat fulladna a vízbe, s okádná vissza a torkába rohanó hullámot; azután elfojtott csend állt be néhány percre.

Csak a reszkető gyermek lihegése hallatszott odafenn a szobában, ki képzeletében ott volt azon nagy ismeretlen állat előtt, mely lábaik alatt oly rémségesen fuldoklik.

Két-három perc múlva elkezdtek egyes pattogások, roppanások hallatszani az egész épületben; de az mind oly közel hangzott, mintha lábaik alatt történék.

A pincékbe tódult víz most emelgetni kezdé a tömör boltozatokat, a meghajlott vaspántok voltak azok, amik úgy ropogtak, s a földszinti szobák padlatának egyes deszkái, amik az ellenállhatlan feszítéstől felpattogtak, támaszták az ijedelmes hangokat.

Egy pohár állt a beteg leány éji asztalán, abban egy ezüst kávéskalán. Lassankint elkezdett csengni a pohár, amint a kalán hozzáverődött; mintha az is félne, mintha az is vészhangot akarna adni, miként a félrevert harangok a toronyokban.

Egy réműletes óra folyt le így, melyet nem számlált a percinga otthonos petyegése, mert a folytonos rázkódástól maga a falióra is megállt, s a tizenegy órát úgy ütötte el, hogy minden ütésnél percekig megpihent.

Egyszerre valami hosszasan készülő moraj kezdett támadni az épület belsejében, mely úgy hangzott, mintha az egész ház porrá omlótnék, s egyik kő a másikon keresztül akarna rohanni. Egy irtóztató dördülés következett reá, mely lomha morajban végződött percek után.

A vak leány úgy nézett merev, világtalan, sötét szemével, mintha azt várná, hogy ha a napsugár nem hatott át azoknak örök éjszakáján, e halálos rém alakja keresztülörhetne azon.

A lépcsőzet omlott össze. Még sokáig hallatszott utána, amint a hátramaradt rész kőfokai egyenkint utánaestek, s az omló kőpor suhogva csordult alá a falon.

Vilma csendes nyugalommal ölelé át reszkető társnóját, s amint kezei összeértek, imára kulcsolá azokat felette, és nyugodtan hallgatá a rombolás közeli nesztét.

Valóban nem félt attól, ami következik.

Az életunalom szenvelgése nem szokatlan tünemény növendék gyermekeknél; sokszor hallani gyermekektől azt a balga óhajtást, hogy bár meg tudnának halni — kik még nem is éltek; de ha magok előtt látják a halál eleven képét, elfeledik a szenvelgett életunalmat, s reszketnek a fenyegetett életért. Vilmánál ez óra ijedelmeiben volt a léleknek legszomorúbb, legvalóbb próbája. Oly közel hozzá a halál, és ő nem érzett félelmet előtte. Jöjjön, ha jőni kell. Végig gondolt mindazokon, akikhez rokonlánc köti, egyik nevénél sem is jött szeméibe könny. Majd elfelejtik — kigyógyulnak. Az az egyetlenegy, aki megsiratná, akinek fájna, ha ő nem lesz, vele együtt vesz el; úgy vesz el, hogy majd ha a romok közül hulláikat előkeresik, még akkor is egymást átölelve fogják tartani.

Valami könnyű recsegés hallatszott a szobában. Odatekinte, s észrevevé, hogy az átelleni falon egy vékony repedés támadt, a papírszőnyegek kettéhasadtak egy helyen, s látható volt, mint repednek szép csendesen odább. A nyílás mindig

hosszabb, mindig tágabb kezdett lenni, a papírszőnyeg patogott a falon.

A vak leányka felgerjedt figyelmét nem kerülték ki e hangok; jól meg tudá azokat különböztetni.

— Ugye, most mindjárt meg fogunk halni? — kérde Vilmától, arcát annak keblére rejtve.

Vilma nem felelt neki rá, csak erősebben szorítá magához. Valóban ő maga is azt hitte, hogy úgy lesz. Elnézte szép csendesesen, mint tágul egyre a támadt hasadás, már kilátni rajta az éjszakába, egy-egy ködös csillag néz be rajta a vigasztalan távolból. Már egész a tetőig hasadt a repedés, az egész boltozás menete látható, ahogy építve van, még csak aláfelé kell neki végighasadni, s azután elérni az ablakok közeit, és azután vége van mindennek, vége egy pillanat alatt, vége hamarább, mintsem bánni lehetne az életet, és azután a vak és a látó között nem lesz különbség, egyik oly boldog lesz, mint a másik és oly hideg, mint a másik.

E gondolattal zárta le szemeit, hogy becsukva találja azokat az örök álmok.

— Hahó! Itt álljatok meg! — hangzott egy mély, szívrendítő, szívbuzdító hang ott alant, a vízben úszó utcán.

— Ah, a szabadító jön! Az Isten eljött! — kiálta felsikoltva a vak leány, s örömprepsve emelkedik fel úrnője fekhelyéről, s rohanni és szólni akar, de egyikre sem volt képes.

Jól mondád, jó leányka. Isten jár a vészek között. Az ő lelke vezérli a nagyok, a nemesek gondolatát, hogy ott legyenek, hol őhöz imádkoznak. Áldott a kéz, áldott a szív, akit Isten kiválaszta, hogy általa hirdesse csodatételeit. — Wesselényi van ott alant.

A másik pillanatban egy lábtó csapódott az ablakhoz, mely annak üvegeit bezúzta.

Vilma hevesen szökött fel e hangra ágyából.

— Ruháimat! — kiálta, ijedten kapkodva öltönyei

után. Az a gondolat, hogy meghal, nem ijeszté meg, de az igen, hogy meglepetik.

Alig volt ideje felsőruháját magára rántani; valaki sietve futott fel a lábtón, s benyújtva kezét a tört ablakon, felnyitá a táblákat. Csak a lebocsátott fehér függönyök takarták még el az érkező alakját.

— Ne még! — susogta Vilma alig hallható hangon, amidőn a következő pillanatban szétváltak az ablak függönyei, s a párkányról alálépve, előtte állt — Kárpáthy Zoltán.

Vilma nem reszketett eddig, de most elkezdte minden tagjaiban remegni, a vér majd arcába szökellt, majd ismét szívébe vissza; egyszerre piros lett, majd ismét fehér, mint a halál.

Igen, ha a halál angyala jelent volna meg előtte, nem érzett volna láttára annyi félelmet — annyi gyönyört.

Zoltán egy pillanat alatt észrevette a veszélyes repedést a falon, s odasietve Vilmához, megfogta remegő kezét.

— Kisasszony, siessen velem jőni, a falak repedeznek!

El kellett bámulni rajta, midőn Vilma visszahúzta kezét, s szótlánul leült ágya szélére. Olyan volt e percben, mint valami álomjáró.

„Óh, igen, hiszen e leány beteg” — jutott hirtelen eszébe Zoltánnak, s megpillantva a karszékre vetett meleg téli sált, azt hirtelen felkapta, s szótlán a lányka vállai körül keríté.

— Mármost siessünk!

— Hová? — kérdezé a lányka, felvetve nagy sötét szemeit, amik Zoltánt úgy zavarba tudták hozni.

— Szülőihez! Kétségbe vannak esve ön miatt!

— Kétségbe vannak esve? — ismétlé az ifjú szavait a leányka, keserű mosollyal. — Hát miért nem jöttek értem?

— Az lehetetlen volt.

— Mindenkinek lehetetlen volt, csak önnek nem volt lehetetlen.

Zoltán türelmetlen kezdett lenni.

— Vilma kisasszony, az Istenre kérem, tegye félre irántam való haragját ebben a pillanatban, akármiért neheztel rám, és siessen velem menekülni, mert az alatt álló derék szabadítóknak még sok dolguk fog ma lenni.

A vak lányka is odaveté magát kis úrnője keblére, hevesen könyörögve: „Menjünk innen, menjünk, a ház leszakad, a víz elnyel, meghalunk!”

Vilma felállt.

— Előbb azt a lánykát mentse meg ön — sűgá remegve Zoltánnak. — Látja, kétségbeesnék, ha ő maradna utoljára. Kérem.

Zoltán szót fogadott, ölébe vette a vak gyermeket, ki azonban nem akarta elbocsátani úrnője kezét.

— Hát Vilma? Vilma nem fog jönni? Én nem maradok el Vilmától! Én nem megyek el nála nélkül!

— Én is elmegyek — biztatá Vilma —, veled leszek. Engedd magadat vitetni!

— De ki ez az ember, aki engemet visz? — kérdé az ismeretlenség félelmével — én nem ismerem. Hova visz?

— Csak menj — szólt Vilma érzékenyen —, olyan ember az, amilyen csak egy van.

Zoltánnak egész a tutajig mindig fülében csengett ez a szó: „Olyan ember, amilyen csak egy van.” — Mit tesz az? Olyan bohó vagy olyan rossz, vagy olyan jó?

A leány pedig odafenn erőtlenül rogyott le fekhelyére.

Tehát szülői kétségbe vannak esve miatta! De azért nem azok jöttek őt megszabadítani, hanem engedték e munkát egy ifjúnak, akit gyűlöltek, akiről soha egy jó szót nem szóltak előtte, akiről azt hitték, hogy ő is utálja, és akit meg akarnak rontani.

Mert a figyelmező gyermek előtt nem volt titok, hogy Zoltán ellen valami nagy, valami megsemmisítő terv van készülöben, és e tervnek fonalait az ő szülői tartják kezökben, hogy Zoltán egykor minden vagyonát el fogja veszíteni,

és azt ők szerzendik meg, és azzal leányuk leendő gazdagabb. Ha tudnák, mit cselekesznek?

Zoltán sietve tért vissza a szobába. Vilma ismét felemelkedett ágyáról, de nem bírt lábain állani, oly gyenge volt. Valóban nagyon betegnek kellett lennie. Zoltán sürgette, hogy nyújtsa kezét, és siessen vele menni. A leány akart volna, de nem bírt megmozdulni. Tán még valami nehezebb ült szívéen, mint a betegség.

— Látja ön, hogy lépni sem tudok.

Nem volt pedig sok idő a tanakodásra.

— Úgy megbocsásson ön — szólt Zoltán —, nincs más mód, mint hogy önt karomra vegyem. S azzal nem várva be a feleletet, hirtelen átkarolta a leányt, mielőtt az ellene mondhatott volna.

E pillanatban oly sebesen vert a leányka szíve, hogy lehetetlen volt azt nem hallania.

— Boruljon reám kegyed, és ölelje át karjával nyakamat erősen!

A lányka hevesen, lázasan lihegett. Ő reáboruljon? Átölelje nyakát? Óh, igen; reáborult, arcát fejére fektetvé, s karjával, mind a két karjával odaszorítá magához az ifjút, és azon percben megeredtek könnyei, és Zoltán érzé, mint hullanak arcára e forró harmatcseppek.

Ah, e pillanatban megtudta, mi az a sötét delejes sugár, ami a lányka szeméből úgy szokott reá világlani, mint a harag.

Szegény gyermek, szegény gyermek!

Betakargatá őt meleg kendőjébe, és sietett vele ki a romlatag épületből.

Amint az ablakban voltak, Zoltán egyik lábát a hágcsó legfelső fokára téve, a leány hideglelős reszketéssel ezt súgta fülébe:

— Óh, Zoltán, hajítson ön engemet le innen a vízbe, hadd vesszek el; jobb lesz mind a kettőnkre nézve.

Az ifjú még erősebben szorítá őt magához, s le nem tevé addig öléből, míg Lizához nem ért vele, ahol rábízta a vak leánykára, hogy tartsa átölelve úrnőjét, nehogy ki találjon a vízbe esni.

— Odább! — kiálta érhangon a szabadító, s izmos karjával felragadá a csákyát, egy hatalmas taszítást adva azzal az elhagyott háznak, mire a tutaj az utca közepére lódult. A ház pedig, mintha ez egyetlen emberi lökés ingatta volna meg, elkezdett elébb tetőtől talapjáig két helyen végighasadni, a külső fal mindig külebb hajolt, az ablakok üvegei szerteszét pattogtak, s azzal egyszerre az egész előfal levált, iszonyú robajjal omolva a vízbe, s fehér porfelleggel borítva el az egész környéket. Amint a por felszállt, csodálatos volt e házra nézni. Az előfal úgy bukott le, hogy az épület hátulja megmaradt, mintha egy színpad függönyét húzták volna félre, akként lehetett végiglátni a tág szobákon. Némely terem egészen épen maradt, a zongora, asztal, karszékek szokott rendben álltak, másutt egymásra volt dőlve minden, mint valami nagy költözködés idején.

Zoltán aggodalmasan keresé szemeivel a fehér szobát. Arra nem lehetett ráismerni többé. A felső emeletből az egész fölötte levő szoba reászakadt, s a sötét idegen bútorok eltemették az egész kis fehér menedéket, a porrá tört fehér romok fölött zöld kályhák, barna pamlagok.

Úgy tetszék neki, mintha azt hallaná háta mögött susogni:
— Miért nem hagytak engem ottan?

Más oldalra ment. Ettől a szótól jobban fázott, mint a csípős éji szélről.

A tutaj tovább úszott a Váci út mentiben, mindig jobban megrakodva megmentett szerencsétlenekkel. A terhet le kellett már rakni az Új téren, addig is, míg alkalmasb helyre lehetne szállítani.

A Nagyhíd utca szegletén összetalálkoztak egy csónakkal, mely nagy ügyetlenül evickélt volna előre, de a benne levő

hat vagy hét férfi közül egy sem tudott kormányozni, a jég minden pillanatban megreszkettette, s a folyamár az utca közepére sodorta őket.

— Hova igyekeztek? — kiálta rájuk a szabadító, látva gyámoltalanságukat.

Azok nem tudtak a nagy ügyeket miatt felelni. Szerencsére Zoltán felismerte közöttük Tarnaváry cselédeit. E csónak a septemvir pincéjéből húzatott ki, hol előre készen állt, de míg Tarnaváry magához nem tért, senki sem tudta, hová van elrejtve. Most azon hihetőleg Kőcserepy házához siettek.

— Itt a kisasszony! — kiálta rájuk Zoltán.

Azok nem tudtak közel jönni, a tutajnak kellett hozzájuk vergődni.

Egypár úrfi volt a csónakban, a vitézbbek közül. Nagyon örültek, hogy a kisasszonyt megmenekülve látták, tudnüllik, hogy nem kellett érte olyan messze menni, s meleg buzgalommal ajánlkoznak, hogy hazáig már majd ők is elszállítják. A szárazföld már oda nem volt messzebb hús lépésnél, s a víz csak csípőig ért.

Zoltán látva, hogy itt úgysis elég segítő kéz van, közel sem ment, midőn Vilmát a tutajról a csónakba szállíták. Az volt boldogabb az úrfiak közül, aki karját ajánlhatta neki, aki helyet csinálhatott számára.

— Hát te nem mégy velök? — kérde Wesselényi az ifjú Kárpáthytól.

— Én itt maradok segíteni, ha ön megengedi.

Wesselényi megveregette a fiú vállát. Eleinte azt hitte, hogy szerelmes a lánykába, akit meg akar szabadítani, s most látta, hogy miután megszabadítá, miután látja, hogy elég kéz siet számára helyet készíteni, ismét hátravonul, s még csak nemes bátorsága jutalmát is átengedi másnak.

Az úrfiak elszállíták Vilmát szerencsésen a Tarnaváry-házhoz, nagy diadallal vitték szülői karjai közé; a tanácsos

és neje összeölelték, csókolták őket egyenkint; három óráig tartott, amíg elbeszéltek mily iszonyú veszélyek közt jutottak a kisasszonyhoz; csakhogy megmenthették, az Isten áldja meg őket érte. Hogy a legnagyobb veszélyből ki szabadítja meg az egyetlen leányt, arról fölösleges lett volna nekik beszélni. És Vilma — egy szót sem szólt Zoltánról senkinek.

De nem is örült senki látásán. És nem könnyezett, midőn mások sírtak. És nem hálálkodott, midőn megmentői égig dicsekedtek nagy tetteikkel.

Hallgatott. Beteg volt. — — — — —

Talpon volt már minden ember, tele munkával minden kéz; akiben csak ép szív dobogott, akiben csak bátor, ember-szerető lélek élt, sietett menteni, szabadítani azokat, akik nálánál erőtlenebbek, akik nálánál nagyobb veszélyben vannak. Minden utcán, minden téren lehet látni e küzdő hősöket, kik ajtókból, gerendákból összetoldozott lélekvesztőkön siettek embertársaik mentésére.

A történet feljegyezte lapjaira e hősök, e bátrak neveit, s nem méltók-e e nevek, hogy irántok a későbbkori költő lelkesülni tudjon; kik merész, elszánt csatát vívtak — az *enyészet* ellen, ezer veszéllyel terhes három nap, három éjjel tartó harcot; s diadalmasan tértek meg abból, mert amidőn a romboló vész kétharmadát a fővárosnak sírhalommá változtatta, e derék, e bátor férfiak küzdése mellett nem jutott annyi sír számára több halott, csak *minden ezer közül egy!* — (Hiteles kimutatás szerint.)

Nagyobb az ő nevök, mint a csatatérek hőseié!

Most mutatták meg ők, kiket haza atyjainak nevez a hit, hogy nem hiába viselik e szent nevet, most mutatták meg, kik honfiaknak nevezik magokat, hogy meg tudják érdemelni címeiket. Tizenhat év ködös távola takarta el ez emlékeket, de még most is fényesek, most is magasak

ez alakok, s ha az emlékezet végighordozza őket szemeink előtt, most is megjelenik szemeinkben a könny, és nem tudjuk mi az: öröm-e vagy hála vagy fájdalom.

A legelső borzalmas éjszakán látjátok ott a sötét vizek felett végigsikamlani *Wesselényi* hajóját. Mint az őrszellem maga, jár ő a legveszélyesebb helyek között: szűk utcákon, omlatag házak mellett, miknek vízből kiálló tetején halál-félelem közt reszkető csoportok várnak reá, várnak az Isten kezeire. Az ember nem mindenható. Egyszerre nem szabadíthatja meg az egész világot. Óh, mint szeretné, ha azon karoknak, miknek ereje a hitregék mondáival határos, valóban volna azon hatalma, hogy ezeket ragadhatna ki a halál öléből, ha azon kebelnek, mely küzdeni tanult vésszel és viharral, volna hatalma visszanyomni az elemek veszedelmét is, ha azon mennydörgő szónak, mely előtt annyiszor megrendült az emberi akarat, volna ereje visszaparancsolni medreibe a rontó áradatot, miként vissza tudta tűzni annyiszor a rontó szenvedélyeket, oda, ahonnan kijöttek! De az ember nem mindenható. A hősnek az a fájdalmas szerep jutott: mérlegre vetni az emberi fájdalmakat, ítéletet tartani a veszély közepett afölött, kit kell megmenteni rögtön, ki várhat tovább. — Itt egy ingadozó ház tetején sírva kiáltanak hozzá; de amott már nem is kiáltanak, mert a ház összeomlott, s lakói a romok közé vannak temetve. Azokat kell előbb megmenteni. Oda a romok közé, oda a legnagyobb veszélybe! Ti többiek imádkozzatok addig, tinetek még vannak perceitek élni, ezekre már a halál tette kezét. Rajta férfiak, rajta bátran, küzdeni a halállal, belerohanni a sírba, kiragadni a haldoklókat az omladékból! Egy-két ütést az omló gerendáktól ki venne most észre? Jeges áradatot, melyben nyakig kell gázolni, ki bána most? Két-három férfi ereje van most minden karban, százé meg százé az övében; fél kezével képes feltartani a dülő háztetőt, s másikkal kiragadja az alélt veszendő népet. Mindenünnen sírás, mindenfelől jajszó

kiált felé, és ő nem szabadíthat meg mindenkit. A csónak, a tutaj már túl van terhelve, senki sem fér rá több, és még annyian vannak.

„Gyermekeket adjatok csak ide!” — kiált indulattól reszkető hangon a szabadító, s a háztetőkről, az ablakokból remegő karokkal rakják kezeibe apák, anyák apró gyermekeiket, mintha Isten kezeibe tennék le őket, s áldva néznek az eltávozó után, felényire sem érezve a veszélyt, hogy gyermekeiket megmentve tudják. „Visszatérek ismét!” — hangzik a messzeségből, és a nyomorultak onnan várják a hajnalt, amerre az ő fáklyáinak fénye elhaladt.

Minden mozog, minden kéz cselekszik. Itt egy polgár, köztisztelőtű férfi hajtja a csónakot, amott egy szerzetest látunk felgyűrt csuklyával a vizek közt evezni, szóval és karral vigasztalva a veszendőket.

Amott úszik egy dereglye, megrakva kenyérrel, az utcákon. Az emberek éheznek is. Ki az, akinek eszébe jutott, hogy az éhezőkön segíteni kell, addig is, míg meg lehet őket menteni; ki osztja ott a kenyeret, a hajó ormára felállva, a sápadt szűkölködőknek? E férfiú *Dessewffy Aurél*.

Künn a legtávolibb városnegyedekben láttok küzdeni egy *Szapáryt*, mint emeli karjain, vállain a rongyos, nyomorult embereket csónakjába, mint tör a vízben úszó házakba, a betegeket mély vizek közül hordva elő, s kezében Pest város térképével kiszámított terveket alkot, órákra osztva fel a napot és éjszakát, hol, mikor kell megjelennie, okosan, előrelátva, mint a gondviselés.

A főutcákon *Prónay Albert* jár, a főispáni helyettes, mellette bátor hivatalnokai, *Pajor*, *Egressy*, buzdítva, szabadítva azokat, akik félnek, akik romlásnak indulnak, mindenütt helyükön, mint illik a megye első hivatalnokaihoz.

Félig beteg, de elfeledve minden fájdalmát, alig gondolva magával, tör a segélyért kiáltók közé egy *Podmaniczky*. Áldhatják az Istent, akikre rátalál; minden szűkölködőt közel

jóságára szállít, s saját palotáját megnyitja előttük; lakjanak abban. Osszák meg vele, amije van.

Így tett egy *Károlyi*, így a két *Eötvös*: Dénes és József; *Szapáry* Ferenc, *Draskovics*, a *Wenckheimék*, kiket három nap és három éjjel láttatok mindenütt, ti, akik vártátok a szabadulást, és bizonyosságot tehettek róla, hogy ők megérdemlették ezt a címet:

„*A jók java.*” *Optimates.*

Éjfél után két óraker már minden utca meg van népesülve; száz meg száz úszó jármű szeldeli az árt. A legtöbb csónakon, dereglyén *Szitányi* név olvasható. A derek nagykereskedő a vész kitörése pillanatában sietett minden hajóját, egész szolgálati személyzetét nemeskeblűleg a hatóságok rendelkezése alá adni. Bizonytalán ő is készen volt a veszélyre, ő is számította annak közelgő perceit, de számította nemes áldozatkészséggel, s midőn megkondult az óra, az áldozattevő nem találta elégnek vagyonát letenni a nyomor oltárára, magát az áldozattevő kezét is odaadta, és ment fáradni napszámosaival egy sorban.

A küzdők, a szabadítók a legveszélyesebb utcákon találkoznak egy barna, izmos vállú férfival, ki dörgő, mély szóval hívta fel a nyomort, hogy jelentse magát, s ahol romokat talált, mindenütt megállt elébb, nem maradt-e ottan élő, nem hallatszik-e a halálküzdelem nyögése, s úgy kereste, úgy kutatta a szenvedők rejtekeit, mintha azoknak vesztesége volna az övé, az ő fájdalmuk az ő fájdalma, az ő meneküléskök az ő menekvése. Pedig e férfi talán ez órában minden vagyonát elveszti. Ez *Füstkuti*, a nyomdász. A hullám az ő nyomdájába is betört. Annyi szorgalmas év keresménye, annyi fáradtság jutalma ott lett semmivé a vizek között; de a nemes lélek nem ér rá most saját vagyonát menteni, becsebb annál a polgárok élete. A ház, melyben lakik, tömör boltozaton épült; alant a hullám foglalta el veszendő vagyonait, fenn az emeleten száz meg száz menekült áldja szabadítóját, kiknek éltét ő foglalta

vissza a hullámtól, s kiket étellel, itallal és meleg nyughellyel
ő lát el, rájok költve el, amije még vagyonából megmaradt.

Mindenütt új meg új jelenetei a csónának, a borzalom-
nak, a fényes polgárerénynek és a mély fürtelemnek!

A Leopoldváros egyik utcájában a segélykiáltozás közé
vad, embertelen szitkok hangjait halljuk vegyülni. Istentagadó
rablók járnak ott az éj borzalmában, s a védtelen könyörgőket
a mély sötétség közepett ingó házaikban fosztják ki, elrabolva
tőlök, amit azok vagyonuk romjai közt legbecesebbnek
találtak. A rettegők örömmel látják jönni a csónakot, mely őket
biztos révbe vigye, s midőn átadták magokat nekik, akkor ez
emberarcú ördögök mezetlen rakják ki őket a puszta romokra.
Hol van most az Isten, aki őket megbüntesse?! Szabad a bűnnek
a vásár! Nézzétek, hogy bújdoklik csónakával a sötétben a
gyalázatos szenvedély a házak falai mellett. Bele ne lépj
ifjú, szép hajadon, ki a szabadulást várod; a kéjenc förtelmes
karjai várnak ott, ki az Isten ítéletóráját alkalmasnak találta
arra, hogy undok bűnökkel népesítse meg az éjt. Elhal a sikol-
tás a fekete éjben. Ha hallaná is valaki, hogy jöhetne segíteni?
Alant az ár.

De mégis van, aki hallja; hallja az Úr! Íme fáklyafény
közeleg a sötétben a rablók felé, s egy csónak sikamlík alá
gyorsan az utcán. Benne ülnek a jurátusok, a mi ismerőink.

— Megállj! — ordít a gazokra Kovács; társai fegyvert
ragadva állnak a csónakban, mely nyílsebesen közelít a rablók
felé.

A kéjenc csónaka elfutott, magányos martalékat elhagyva
a romok között, de a rablók szembeszálltak. Három csónakjok
volt nekik, az ifjaknak csak egy. A megrabolt nép áldva,
buzdítva nyújtja kezeit a bosszulók csoportja felé, míg átkozva
mutat a szörnyetegekre.

— Előre barátim! — kiált Kovács, merészen odakormá-
nyozva a csónakot a rablók közé; hárman vannak egy ellen.
Az mit sem tesz. Himpellérek azok, ti pedig jó vitézek vagytok,

kard van kezetekben, vágjatok közéjük! Úgy ni! Az egyik csónak már a falnak szorult. Azt a félingerelt nép kövekkel fogadja, révészei kénytelenek kiugrani a vízbe, hogy a két tűz közül megmeneküljenek. De a másik kettő dühösen áll ellent. Sikerült nekik a jurátusokat közreszorítani; a jámbor Bogozy a csónak orrán állva már egy ütést kapott a homlokán csáklával, a többit számba sem vette, s Kovács kardja markolatban törött ketté, amint az egyik rabló a nehéz evezőlapáttal nekisújtott. Már két-három csáklát döftek csónakuk oldalába, s azon törekeshnek, hogy azt felfordítsák, amidőn egyszerre a rablók háta mögött egy váratlan ellenfél kiáltása riad fel. Füstkúti jó ott, a nyomdász; a futó kéjencet éppen az útban fogta el, s csónakát elvette, a magáé után kötve, amidőn meghallá a kardcsattogásokat. Éppen jókor érkezett. A rablók nem várják be, hogy odaérjen, hanem megfordítják hajóik orrát, s egy mellécsikátoron keresztül menekülnek a Duna felé. — „Utánok!” — kiáltanak az üldözők; s végigkergetik a gaz orvokat a vízben úszó utcákon, kik iparkodnak nyomot veszíteni a tekervényes sikátorok között.

— Megálljatok! — dördül meg egyszerre a közelből egy erős férfihang. Izmos, magas férfi jó szemközt csónakkal, egyenesen a rablókra. A derék mészárosmester *Dorn* az, csónakja tele van menekvőkkel. A rablók körül vannak fogva. Nincs mit tenni más, keresztül kell nekik törni magokat. Hátul az erősebb ellen, egész erővel a gyöngébbnek kell fordulniok. Az egyik csónak emberei előreszegzett csáklákkal rohannak a mészárosmesterének. Egy izmos mészároslegény áll felgyúrt karokkal a csónak orrában, s két marokra fogja az evezőlapátot. Ne hagyj magad, fiam! A rablók nekidöfnek a csáklákkal, az evező egyet süvölt a levegőben, s ahová lecsapott, egyszerre két zsvány bukott le alatta. Emberül van fiam, remekbe sem adhattál volna külön csapást! A rablók meg vannak szorítva; a jurátus, a nyomdász és a mészáros kezei képzeltetni milyen kék és zöld nyomokat hagynak magok

után, ahol megmarkolásszák őket. Egy nagy terebély fához viszik őket. Megérdemlének, hogy arra akasszák fel sorba; de azt nem fogják cselekedni. Azon fát egy egész család lepte meg, mely omlott házából oda menekült fel. Most a családot leszedik a csónakba, s a rablókat rakják fel a fára. Ott hadd várjanak addig, míg valaki értök jön, hogy ítéletet tartson fölöttük. Az elvett csónakot aztán felosztják a győztesek egymás között, s mennek tovább ítéletet, igazságot tartani azok fölött, kik e borzalom éjszakáján a bűnnek virrasztanak.

A diadalmas hangok elmúlnak, a fáklyafény lassankint eltűnik szemeink elől, ismét sötét, fekete utcákon megyünk végig, a hömpölygő ár mentiben, a kivilágítatlan házak előtt. Minő zilált kép tűnik fel újra előttünk!? Egy sziget a vízőzön közepett, melyen a fél város menekvő népe gyűlt össze; ez az Új tér. Kétszáz lépés előre, kétszáz lépés oldalra, és körös-körül a fagyos hullám. Ezen a körülzárt téren ezer meg ezer férfiú, nő, gyermek, akiknek nincs semmi biztonságuk, egyedül az élő Isten ott fenn. A menekvő emberek között félenken húzzák meg magokat a kóbor állatok csoportjai is; háziebek, lovak, tehének, mik hazulról elszabadultak, s miket az ösztön ide vezetett, úgy kiáltanak, úgy nyögnek, úgy üvöltenek, mintha a világ romlását éreznék előre, s húzódnak az emberek közé, akik oly tehetlenek, miként ők magok. A tér vásári bódékkal van most tele, az idegen kereskedők megnyiták sátoraitak a jövevények előtt, s ott várják a futókkal együtt az utolsó menhelyen a közelgő órákat, könyörögve, imádkozva, térdepelve. Még jobb itt a kunyhók alatt. Íme a magas paloták itt körös-körül, hogy ingadoznak. Mint a villámfutás terjedt el a csoportok között a híre, hogy a roppant Derra-ház, egyike a város legszilárdabb épületeinek, összeomlott! A szörnyedés láza növekszik. Mi történik ennyi emberrel, ha az áradat még néhány lábnyira emelkedik? Itt egymás karjai közt fognak meghalni mindannyian. Rémület látni, mint bontják az előre-vigyázóbbak a vásárgunyhók tetőit, hevenyészett tutajokat

rovátkolva belőlök. Óh, Úristen, hát el fogod süllyeszteni ezt a várost? A vásártér közepén félelemgerjesztő ének szokatlan hangjai hallatszanak. Ott a héber kereskedők vénjei gyűltek össze egy fabódéban, azt kivilágíták ünnepi lámpáikkal, magokra teríték halotti lepedőiket, letevék a szentírást a földre, s arca borulva körülre, imádkoztak az erős bosszúálló Zebaoth istenhez, s ott siratták az elenyészendő világot, melyre elbocsátá a haragvó Jehova az ő pusztító angyalait, és nincs aki megvédelmezzon bennünket azok ellen. A rémület éjszakájában oly borzasztóan hangzanak a vének siralmi, hogy a bátrabb szív is megdöbben hallatukra. Igazán vége volna-e hát mindennek ez éjszakával? Száz lépéssel odább orgonahang és zsolttárok éneke zeng az éjben. Ez a protestánsok templomából jó, hol a nép ezrei kiáltanak Istenhez az utolsó menedékhelyről. Éjszakai ima, éjszakai ének! Kiben ne remegne a lélek? És távol a hullám moraja zúg, és távol a nép siralma üvölt . . .

Összeomlanak a magas paloták is, nemcsak a nyomorultak gunyhói. Amott egy kétemeletes ház erkélye hajlik alá; átellenben földszinti vityilló tetejét nyaldossa a hullám. A palota urát megmenték, a gunyhóban minden csendes. Amott gazdag kereskedő, itten szegény asszony lakott. A kereskedő, midőn a csónakba lépett s életét megmenté, csak akkor jutott azon gondolatra, hogy pénztára, minden iratai a házban maradtak. Nosza fel! Ki lesz a bátor, aki azokért visszamegy? Ötezer pengő a jutalma, aki a pénztárt lehozza. A révések fejüket csóválják. Nagyon meg kellene annak unnia életét, aki így kísértené a sorsot. Senki sem ajánlkozik rá. Ekkor egy kopott, szegényes napszámos evez oda rongyos lélekvesztőn a gazdag úrhoz, s ajánlkozik, hogy ő lehozza a pénztárt. A kereskedő tétovázás nélkül nyújtja át kulcsait. A napszámos már a ház előtt van, midőn hátratekint, s meglátja, hogy a szomszéd gunyhó padlásablakából valami fehér int felé. Egy szegény vénasszony integet onnan kendőjével; szólani már nem bír, csak a kendőt lobogtatja. A napszámos visszafordul: „Meg-

bocsásson, jó uram — szól a kereskedőnek —, elébb ezt a nyomorultat szabadítom ki innen, az ön pénztára azután is ráér”, s azzal a kicsiny ház tetejére szökve, megragadja az aggnő kinyújtott kezét: „Ide hozzám!” — kiált az ájuldozónak . . . Azon pillanatban ropogva dől össze az épület, s a hullám összecsap mind a kettő fölött. A kereskedő háza még órák múlva is fennállt; a nemes lelkű szabadító ott veszett a romok között. De megtalálta őt, aki minden nemes halálát feljegyzi — az Isten . . .

És ennyi szép, ennyi megragadó jelenet között még egy lélekemelő tünemény: *a katona mint honpolgár!* Amint a veszély kitört, a hadparancsnokok gyorsan gátakat vonattak a kaszárnyák előtt, hogy az ár azokat el ne foglalhassa, s míg a helyőrség egy része hatalmasan küzdött meg az erőszakos elemmel, elűzve azt udvarai elől, azalatt a többiek úszó tutajokon, hidászdereglyéken indultak ki a nemes csatába, hol nem halált, de éltet kelle osztogatni, s a megszabadított szerencsétleneket odahordták kaszárnyáikba, ott átadta neki a katona meleg szobáját, fekhelyét, kész ebédjét, megosztá kenyereit velök, s ápolta a beteget, vigasztalta a szenvedőket, mintha teljes életében azt tanulta volna.

Egy magas épületből mindenki megmenekült már, csak a legfelsőbb emeletben van még egy családapa beteg nejével és gyermekeivel; egy csónak érkezik oda bátor harcfiakkal, megállnak az összevissza repedezett ház alatt, s kiáltják fel neki, hogy kössön össze lepedőket, és azokon bocsássa le egyenkint családjá tagjait. Az ember követi e találékony eszmét s egyenkint leeregeti nejét, gyermekeit, kiket a derék harcfiak a csónakba elhelyeznek. Midőn az utolsó gyermek is lent van, egyet roppan a ház, s az egész előfal mennydörögve zuhan alá, csak a két oldalfal áll még, a tetőzet gerendáitól összetartva. A csónak menekülni kénytelen az omló kőzapor elől. De a megmenett gyermekek sírva karolják át a bátrak térdeit, s kezeiket ölelve esengnek, hogy atyjokat is mentsék meg számukra,

ne vigyék el őket innen atyjok nélkül. Ekkor egy fiatal hős kiválik a többi közül, kiszökik a kőhalomra, egy aláhajlott gerendán felkapaszkodik az emeletbe, s keresi az apát. Az ájultan fekszik a szétnyílt padozaton. A bátor harcfi hirtelen körüle csavarja a mentőlepedőt, s gyorsan lebocsátja az aléltat az ablakon. Úgy recseg-ropog minden körülötte; a halál torkában áll. Egy perc múlva a gyermekek örömkialtása tanúsítja, hogy az apa meg van mentve; erre egy irtóztató roppanás következik, az egész ház omlik, bomlik, a tető is alázuhan. Hidegvérrel, meleg szívvel hallja a derék bajnok e halálos rémhangokat, s egy kiálló gerendáról azon percben, midőn minden összeomlik, a víz közé veti magát, s a bámulat örömriadása között úszik ki mentőcsónakához. Nevét nem jegyezte fel senki a deréknek, csak annyit tudni róla, hogy tűzér volt.

— — — — —

Vajon hogy fogna csni, ha ennyi borzalmas jelenet között egyszerűen csak valaki elnevetné magát?

Hallga! Ez valóban kacaj. Ép, tele torokból jött jókedvű röhögés, ahogy csak az ember víg mulatságok alkalmával szokott nyeríteni, kedves anekdoták fölött.

Egy csónak evez végig a szomorú utcákon, benne öt vagy hat férfialak ül, azok nevetnek oly jóízűen, hogy szinte elnémul bele a veszélykiáltás, a haldokló nyögése, s mintha gonosz csúfolódó szellem kísértene a vész közepett, gúnyolva az imádkozókat, oly borzasztóan, oly visszásan hangzik e kacagás a puszta falak között.

Ah, ezek a mi kedves ismerőink, báró Berzy, Misztizláv, Emánuel barátunk, Abellino és még egypár jeles gavallér, kik egy csónakra tettek szert, s kedélyesen hajókáznak alá-fel, gyönyörködve e nagyszerű látványban.

— Fameuse! Grandieuse! — kiáltá minden utcaszegletnél Misztizláv barátunk, mire báró Berzy azt válaszolta, hogy ennél sokkal különb áradást látott Szentpétervárott, midőn

a Néva elszakasztotta a gátat s az árbocos gályákat a császári palota udvarában tette le, s a színházból hazatérő hintókat Kronstadt előtt fogdosták ki. Olyan itt nem tud lenni!

Abellino a csónak fenekén ült, mert ő becses személyét inkább féltette, mintsem a jelenet nagyszerűségét élvezhette volna, s igen könyörgött nemes barátainak, hogy fel ne fordítsák a csónakot, mert az ember könnyen katarrust kaphat, ha ilyenkor megfürdik.

A kacajra az adott okot, hogy amint a Váci utcán végigveztek a kéjcsónakázók, egy második emeleti ablakban valami fiatalembert pillantának meg, ki igen sajátos munkával volt elfoglalva. Menekülnie nem lehetett, de ha lehetett volna is, nem volt hova. Az ifjú sokkal jobbnak találta meleg szobájában bevárni a veszedelem végét, hogysen ismeretlen kilátások fejében magát nyakig benedvesíteni. E helyzetben csupán egy ijesztő körülmény tünt fel előtte, az nevezetesen, hogy bekövetkezvén az éhség órái, mit cselekedjék akkor. A furfangos jurátus — mert mi is lehetett volna egyéb — azt gondolta ki tehát, hogy egy hosszú spárgára szegből csinált horgot alkalmazott, s azt lebocsátva a második emelet ablakából, amint a rohanó víz a vásártérek felkapott fagunyhókból csoportosan hozta alá a vízszínen úszó gyümölcsöt, zöldséget és kenyereket, azokat ügyesen horgára keríté, s felvonta magához. A kéjcsónakázó gavallérok előtt ez egészen új élelmezési rendszer oly bizarrnak, oly mulatságosan bohónak tetszett, hogy lehetetlen volt magokat visszatartóztatniok, miszerint az utcán végig ne kacagjanak rajta. Már azt még a zseniális bárónak is meg kellett engedni, hogy hasonló zsánerkép a club of travellers asztalán sem fordult még elő, aminthogy e jelenetet rögtön le is rajzoló térdére fektetett tárcájába, mihez Emánuel barátunk tartotta a lámpást.

A kedélyes mulatságot néha megzavarja a háztetőkön, ablakokban álló szerencsétlenek segélykiáltása, kik az előttük elhaladó csónakosoknak szívszaggató hangon könyörögnek,

pazarolva Isten nevét reájok. Az ilyen jajveszékést hallani nagyon kellemetlen. Báró Berzy vállalta magára, hogy e mulatságrontó megszólításokat talpraesett élcekkel fogadja.
— Elmésségét bámulni merjük.

Egy tisztes asszonyosság kiált le hozzájuk valami erkélyről.
— Sajnáljuk madame — szól a báró kalapot emelintve—, nem vagyunk látogatáshoz öltözve.

Milyen jeles élc!

Másutt szegény, rongyos ember kapaszkodik a lámpásvasra.

— Ne búsulj fickó! — vigasztalja báró Berzy. — Akit az Istenek függni rendelték, nem hal az a vízbe.

Gyönyörű tréfa.

Összerepedezett házak előtt megállanak, becsengetnek az ajtón, s Tivadar bekiált:

— Hej, házmester! Nincs ebben a házban kiadó szállás? Pompás egy ötlet.

Egy óra előtt azt gondolta ki az elmés báró, hogy csónakával odavezett egy házhoz, melyben a jeles ifjúság által közönségesen ismert hölgyek laktak. Azok mind kinn ültek az ablakban, s várták a szabadulást, remegő szívvel, mint más bűnös ember.

— Ide szép istennők! Itt a szabadító! — kiálta a vidám báró, s a kellemetes ifjak leszedték magok közé a félénk nimfákat, s azután egy óra hosszat keresztül-kasul hajókáztak velök a város minden utcáin, oly bolondul hintázva a csónakot, hogy a némberek sikoltozva rimázkodtak nekik, hogy inkább tegyék ki őket valamelyik puszta házba, csak ne gyötörjék tovább; végre aztán visszavitték őket oda, ahonnan elhozták, s újra kirakták a hajóból.

Ily tréfák közt folytak le a vidám multság órái. Abellino a csónak közepén puncsot főzött, melytől a vigadó csoport oly derült hajnalkedvbe kezdett jönni, hogy utoljára még egy barcarola énekléséhez is hozzáfogtak. Csak az a kár, hogy gitárt elfelejtették magokkal hozni.

Midőn a zseniális báró a legszebb fisztulákat vágta, mihez Miszti gyönyörű tremoló félhangon gargarizálta a contre-alte-ot, Emánuel barátunk küzdvén gugaszakadtából a baritonnal — íme egyszerre fényes tünemény kezd támadni előttük az utca tulsó végén, s a kíváncsi ifjak egy tágas dereglyét látnak szemközt úszni, körültüzködve üvegharangok alá borított fáklyákkal.

Az evezőlegények mind fényes, ezüst válszalagos cselédek, a kormányos aranyhajtókás egyenruhába öltözött férfi; a hajó közepén egy fiatal, karcsú alak áll, kezében hosszú csáklával. Feje födetlen, magas homlokára izzadt csigákban fekszenek gömbölyű hajfürtei, szelíd szemeiben, hosszúkás komor arcában mély megilletődés tükrözi magát; látszik rajta, hogy együtt sír azokkal, akik ott körül vannak, s kezeit áldva csókolják. Az egész hajó árva menekvőkkel van már tele.

— Ki lehet az? — kérdik egymástól a jeles ifjak. Valamennyi mind közellát, s szerencsétlenségre senki sem hozott magával opernguckert. Csak midőn már húsz ölnyire ért hozzájuk a dereglye, akkor veszik észre az ifjú mellén a hímzett csillagot, s megismerik a főherceget.

Az ifjú herceg régebben szemügyre vette őket.

— Önök danoltak oly szépen, uraim? — kiált reájok csengő, tiszta hangon s magyarul.

Báró Berzy nagy ügyességgel felelt:

— Ámbár ez éjszaka nemigen hasonlít a velencei karnevál-éjhez, fenség.

— Valóban nem. Régen járnak már önök az utcán?

— Kezdet óta, fenség. Jelen voltunk a gátszakadásnál, láttuk mint omlott össze a legelső ház, hogy hágott az árvíz utcáról utcára. Mindez nagyszerű volt, grandieuse; csak az a kár, hogy én ennél már szebb jelenetet láttam Szentpétervárott, midőn a Néva elszakasztá a gátat s a vitorlás hajókat a cári palota udvarában tette le; olyan itt nem tud lenni.

— Veszett-e emberélet áldozatul? — kérde a herceg elfogódott hangon.

— Óh, mi az, fenség? — vigasztalá a báró. — Szentpéter-várott, mikor a Néva elszakasztotta a gátat, négyezer ember veszett a hullámok között, nem számítva a hajókon levő muzsikokat, akiket lesepert a tengerbe. Olyan itt nem fog lenni!

— De reményelem, hogy önök siettek embertársaikon segíteni.

E kérdés olyan hangon volt föltéve, miszerint kitérő feleletet nem lehetett rá adni.

— Megvallom fenség, az ilyesmit az ixioni munkák közé számítom, sőt tudom érteni Bajazidot, ki az ütközetben minden bajnokát elvesztvén, midőn egyedül úsztatott át a folyón, észrevevé, hogy egy harcosa lova farkába kapaszkodva, menekül vele; ekkor azt mondá, ha elveszett a többi, vessz el te is, s levágta a menekvőt. Mit csinálnék egy emberrel, kettővel, annyi közül? Különbén is azt tűztem ki hivatásomul, hogy a club of travellers számára részletesen leírjam ez eseményeket, s apróságokkal nem foglalkozhatom.

Misztizláv tenyereit dörzsölé örömében, hogy ilyen szépen kivágta magát a zseniális báró, míg Abellino aggódva nézett majd reá, majd a főhercegre, nem érthetve minden szót a beszélgetésből.

— Jöjjenek önök utánam — monda az ifjú herceg, egy csáklyalökéssel elhagyva a jeles ifjakat.

— Szerencsénknek tartandjuk — mondának azok egyszerre, s követék az ifjú főherceg járművét.

A főherceg felvult az Úri utcán, néhol megállva, ahol éppen segélyre volt szükség.

Az Úri utca végén, a ferencrendi templom és a Kúria-épület között van egy kis emelt tér, mely szárazon maradt, mint valami kis sziget. E szűk tér lovakkal s marhákkal volt jelenleg tele, miket bérkocsisok, szegényebb emberek hajtottak ide; kik ide menekültek, azokat a jámbor atyák s a Kúria

titkári és levéltári ügynökei helyezék el a középületek veszélymentes nagy termeibe, csak egy-egy izmos legény, szőrruhás szerzetes vagy kardos jurátus jött-ment a körülzárt szigetkén, keresve, ha nincs-e valami gyámoltalan menekvő a bömbölő, nyugtalankodó állatok között.

A főherceg ide irányzá dereglyéjét.

Amint annyira közelítettek a szárazhoz, hogy a lapátok a kövezetet horzsolták, megállítá dereglyéjét, s odainté a bárót csónakával.

Az sietett nagy készséggel.

— Méltóztatik parancsolni?

— Tessék kiszállni a csónakból!

— Hová fenség? — kérdé az megdöbbenve.

— Akárhová, a víz már nem mély. A csónakot majd átadom másnak, aki jobb hasznát tudja venni, mint mulatságból alá s fel hajókézni rajta.

Ez rettentő ítélet volt a mi ifjainkra. Valamennyien úgy érzék magokat, mintha a csónak forogna velök. Csak báró Berzynek volt elég lélekjelenléte oppozícióra gondolni.

— De könyörgünk fenség, mi gentlemanek vagyunk, nemesemberekkel nem szokás így bánni.

— Aki ily országos csapásból mulatságot tud csinálni, akinek nincs szíve a szerencsétlenségen segíteni, az előttem nem nemesember. Tessék csak kiszállni uraim, és tessék megpróbálni, mit tesz az: veszélyben lenni és imádkozni a szabadulásért.

— De enfin, ez privát ügy, fenséges uram, és nem tartozik semmi tribunál, semmi jurisdictio elé. És utoljára is, én kozmopolita vagyok. Az én anyám egy herceg Korsovsky leány volt, én született orosz vagyok anyai részről, nekem nincs semmi közöm Magyarországhoz, én lehetek oly közönyös, mint akármely más idegen!

— Vessétek ki őket a csónakból! — kiálta indulatosan a főherceg, egészen magánkívül ragadtatva ennyi arcátlan cinizmus által. — Fordítsátok fel a hajót!

Azon pillanatban megragadák a főherceg kísérői csákyáikkal a csónakot, s a zseniális báró, ki eddig összefont karokkal, napóleoni pozitúrában beszélt a főherceggel, e mozdulat által kényszerülve volt leülni s megfogózni a csónak párkányába.

Társai megrémülten ugráltak ki a csónakból, mégpedig Misztizláv legelől, s iparkodtak kimenekülni a szárazba, csak Abellino feküdt végig a csónakban ijedten, és rimánkodott a bárónak, hogy adja meg magát diszkrécióra, és ne kockáztassa társai életét.

— Kinek van kedve a csónakot átvenni embertársai szabadtására? — kiálta ekkor a téren állókhoz a főherceg, mely felszólításra egyszerre három-négy izmos ifjú szökött oda, s megkapva a hajó orrán levő láncot, annál fogva kivontatták azt a szárazra a benne levő két gavallérral együtt.

A támadt zajra a Kúria épületének ablakain több odamenekült előkelő hölgy jelent meg, kik kendőikkel elismerőleg integettek a főherceg felé.

— Ah, itt szép dámák vannak! — monda báró Berzy, mintha ebben a pillanatban semmi más egyéb gondolni valója nem volna —, e szép dámákkal meg kell ismerkednünk. S azzal, mintha éppen csak ez az egy ok bírta volna reá, hogy a csónakot elhagyja, kilépett abból nagy pípesen, büszkén összevissza gombolva kabátját, először jobbról balra, azután balról jobbra, s tökéletes courtoisie-val üdvözlé az ablakból letekintő úrhölgyeket, s szüntelen fölfelé nézve, úgy nekiment egy riskatehénnek, hogy alig bírta a sálját kiszabadítani a szarvai közül.

Társai megszegyenülve követték, mint kiknek orruk vére folyt. A zseniális báró vigasztalta őket, hogy ne búsuljanak, itt is elég mulatságos kaland vár reájok, a Kúria teremei mind tömve vannak szép hölgyfélével, ebből még ezerféle regényes helyzet, tréfa és bohóság fejlődhetik ki. Ott azonban azt a vigasztalást kapták, hogy a felső teremek nők és betegek által

levén elfoglaltatva, tessék az alsó teremekbe vonulni, hol a férfiak vannak elkülönözve.

— Sacrebleu! — kiálta Berzy —, micsoda semmirekellő lehet az, akinek ilyenkor is eszébe jut ez a pedantéria? Mikor felfordul a világ, legalább az ember azt profitírozhatná, hogy szabadabban társaloghasson.

Kénytelenek voltak azonban az alsó teremekbe vonulni.

Fi donc! Milyen atmoszféra volt az! Zsíros parasztok, rongyos kézművesek, síró-rívó kölykek s mindenféle csőcselék egy bűzös rakásban. Ah, ezt nem lehet kiállani! Inkább ki az ökrök és tinók közé! Ott a zseniális bárónak sikerült egy bérkocsislovat kibérelni, s arra felülve, legalább gentlemanhez illő helyzetben tölteni az éjszakát.

Csak Abellino maradt a csónakban. Ő kinyilatkoztató, hogy inkább kerékbe hagyja töretni magát, de lábait be nem nedvesíti. Ő különben is, könyörög alássan, semminek sem oka. Ő mindent akar, és szívesen segített volna, de társai a lelketlen semmirekellők. Ő ezentúl is a csónakban kíván maradni, s inkább húzza az evezőt, csak ne tegyék ki a partra. Az emberek megengedték neki, hogy ott maradjon, hanem azután ők kérték, hogy ne cselekedje azt, hogy evezzen, mert mindnyájokat felforgatja, csak maradjon veszteg a hajó orrában.

A főherceg hajója ismét továbbment, a parton állók üdvriadásától kísérve; oly tömve volt már menekülőkkel, hogy egész a párkányaig süllyedt a vízbe. E drága teherrel indult neki a bátor fejedelmi ifjú a tengerré áradt Dunának, hogy a zajon keresztül vigye őket Budára. Nem kellett félnie; ahol annyi tette van az erénynek, ott sok keze van Istennek. Az úszó jégtáblák kikerülnek, félretérnek a szent teherrel rakott hajó előtt, mintha láthatlan jó szellemek vezetnék azokat félre, s a fényes jelenet mint tündér tünemény sikamlík át a háborgó folyam fekete tükrén, melybe tűzcsillámot vetnek a királyi várnak kivilágított ablakai.

Ah, ott is ébren vannak ezen az éjszakán!

Egy őszejedelmi férfi, a főherceg-nádor lakik ott, ki ezen az éjszakán hatvanhat szobáját a királyi várnak nyitattatja meg a szerencsétlenek előtt, saját termeiből kiköltözött értékek, s mint atya, ki gyermekeit várja, áll ajtajában, vigasztaló szóval fogadva az érkezőket, s nyájasan, érző részvétellel vezetve fel úri termeibe a sápadt, reszkető népet, kiket daliás fia a halál örvényei közül kiszabadított.

Fenn a fényes termekben gyöngéd ápoló kezek fogadják a szenvedőt, a boldogtalant; egy édes jó *anya* arca mosolyog mindenki elé, egy oly édes, szelíd női arc, melynek láttára elfedi a szenvedő bánatát és veszteségét. Mindenkit ő helyez el, figyelmét nem kerül ki senki. Nagyobb része a megmentett népek beteg, gyámoltalan, kór; azokat híven ápolja, gyógyítja, vigasztalja biztató anyai szóval.

Egy nagy kórház a királyi vár, hol a sóhajtások között hálaadó ima hangzik széjjel a magas gondviseléshez, ki a kétségbeesőt ide vezérlé, s a lázas szenvedőknek úgy tetszik a mély éjjeli órákban, mintha égi derű között egy túlvilági hölgyalak járna-kele ott közöttük, oly bájos, oly szelíd, oly jó, mint minőket az oltárképekre festenek, mint egy édes, ifjú testvér ama szegény házakból, kinek ápoló kezétől megenyhül minden fájdalom, még az is, ami a lélekben rág, még a veszteség fájdalma, még a kétségbeesés is, kinek édes zengzetű szavára meg kell gyógyulni a szívnek, kinek égi mosolyától el kell múlni a bánatnak, mert e tünemény mosolygása és beszéde boldogabb jövők reménye.

Pedig az nem tünemény. A bájos, szende hercegnő az, Magyarország nádorának tündeszép leánya, akit úgy szeretett az egész nemzet, úgy szeretett — mint egy szentet.

Ama három gyásznapon éjjel-nappal ottan járt ő — e mennyei vigasztalás a siralmas népek közt.

Miért kellett neki olyan korán az égbe szállni!

XI. A CENKI SZENVEDŐ

Három nap és három éjjel tartott Isten látogatása Pest felett, három nap és három éjjel hangzott siralom és jajszó a főváros kapuin belől; harmadnapra lefutott az utcákról az ár, és akkor elcsendesült minden.

Ah, milyen reggel volt az, milyen látvány, milyen szomorú kép! A város kétharmad része romban feküdt, egész népes utcák helyén egy-egy magányos ház állt csak, az utcák végig fölszántva s behintve iszappal, a rút fekete sár közt félig eltemetett hullák, miket a gúnyos elem arccal fölfelé szokott fordítani; itt a lovag, amott paripája, anya és csecsemő egymás keblén fekve, karjaik oly szorosan fagyosan vannak egymás körül fűzve, hogy nem lehet őket elválasztani, egy koporsó kell mind a kettőnek; romokkal fedve a zajos vásártér, ferdére nyomva, összerepedezve a napok előtt még oly pompás házak, mik állva maradtak, mintha tűnődnének, hogy ne omoljanak-e ők is a többi után.

Aki nem sírt eddig, sírhatott most.

Menjünk haza.

De hová? Nincs többé *otthon*. Alig ismeri meg romjaiban a házat, ki egykor benne lakott. Amit benne hagyott, jobb, ne is keresse. A gazdag pompája, a szegény *szegénysége* mind egy sorsra jutott; *nyomor* az, ami ott maradt.

Most sírt még csak, aki nem sírt eddig.

Nem három nap, egy egész század múlt el. Az

idő visszafelé haladt, és ami élt, az mind nem születté lön.

Az egész országon végigsikoltott e rémkiáltás:

„Nincsen Pest!”

A gyönyörű, a kedves város, melyre öröm volt gondolni, hová minden ember úgy ment, mintha hazamenne, melyhez a legboldogabb jövődő reményeit köté minden honfi, mit képzeletében még szebbnek tudott alkotni a jövődőben, mint amilyen eddig vala, honnan szellemi magasságát, anyagi jólétét várta eljövendőnek a nemzet, az ország középpontja, a nép szíve íme nincs többé; nincs, nincs, nincs.

A szép remények, a büszke álmak és annyi évek fáradságos iparkodása semmivé téve, lerontva, az ábrándokat éppen úgy eliszapolta a hullám, miként az ipar kézzelfogható teremtményeit.

Hetekig, havakig jártak a bujdosók az ország minden vidékein, kik egykor Pest lakosai voltak, s a romlás napjai után elhagyták feldúlt lakhelyeiket, menhelyet esdve idegen megyékben. Még az élő nép is elvándorol az ország fővárosából, nincs mit keressen ott többé; megy, aki mehet távol rokonai után; kinek rokona sincs, az megy koldulni; tisztos jámbor arcok járnak házról házra, kiknek szeméből kiesik a könny, ha alamizsnát kell kérni, s ajkaik szokatlanok még a keserű „Isten fizesse meg” kimondásához.

Óh, mint a hideg láz, terjed ez a betegség az ország minden ereiben végig. Mindenki érzi, mindenki siratja ezt a keserű bánatot. Nincs többé hol örülni a magyarnak.

E napokban betegen feküdt cenki kastélyában az a férfi, kiről egykor a történet ne mondjon más emlékmondatot ennél: „Legjobban szerette hazáját”, és tudni fogja róla mindenki, hogy ki volt.

Már akkor, ahogy ezek történtek, régóta küzdött ő faja jóléteért, más utakon, más eszközökkel, mint aminőket az eddigi nagyok használtak, s éppen azért kétszeres fáradsággal,

mert nemcsak elleneivel volt harca, hanem saját ügyfeleivel is.

Ő hordott követ kő után azon nagy épülethez, melynek kigondolása is óriási, mert annak boltozatjai egy egész nemzetet takarnak be, neve annak a magyar nép szellemi és anyagi boldogsága. Ő volt építőmester és napszámos egy személyben ez óriási munka mellett.

Hányszor bele kellett fáradnia! Hányszor kellett éreznie, hogy az ember tevékeny testébe csak kínzásul adtak az isteni vágyak! Hányszor találkozhatott azzal a mítoszi sötét szellemmel, ki éjjel lerontja azt, amit a jók nappal építettek!

Elfáradva, életkedvtelen, közönyösen gyógyulás és halál iránt, feküdt a nemes férfi betegségében, midőn jön az országrendítő hír, hogy romba hullt Pest!

Ha valakinek drága volt a főváros gondolatja, neki tízszeresen volt az. Mások csak egy szép várost sajnálhattak abban, de nála egész élte építményének alapköve volt ez. Ki érezte e csapást úgy, miként ő?

És íme! A rémséges hírre, melytől megbetegült az egész ország, ez az egy beteg férfi meggyógyulva kelt föl ágyából. Ily hír vétele után neki nem volt szabad betegen feküdni többé! Nem! Ha halva lett volna, még a sírban sem leendett szabad feküdnie; feltámadt volna onnan, hogy a teremtmény jelszót eldörögje: „Pest nem vészett el, Pest felviruland új jóléttel, új örömmel!”

És a jelszó visszahangzott minden szívből, a csüggedést, a bánatot áldozat és tetterő követte; milliók gyűltek össze a nagyok és kicsinyek áldozataiból, hogy ha elveszett, ami kedves volt, támadjon helyette még kedvesebb, és az ékes, ifjú város lett még szebb és gazdagabb, mint volt egykor, népe újra megszorodott, jólét és áldás takarta el a nyomor és veszteség emlékeit, miként földből emelkedő paloták sorai eltakarták a siralmas romhalmokat, s meglátszott a boldog földön Isten jobb keze.

Oly csodás feltámadása nem volt még földi halottnak soha, minő Magyarhon fővárosáé.

Adják az idők, hogy Pest visszafizesse jóltevőinek azt, amit tőlök egykor nyert: nagyságát, jólétét. Egy nagy eszmét már ajándékozott nekünk fölvirágzásával:

„Aki önmagát újateremteni képes, az halhatatlan.”

Ámulva, andalogva járunk végig a poraiból kiemelkedett város utcáin, partjain, s úgy tetszik a képzeletnek, mintha kőkolosszok ormain, e paloták homlokzatán, e ligetek árnyékából mindenütt egy bús, bánatos szellemarc tekintene felénk, sötét, beárnyalt szemével, aki mindenütt ott volt, ahol alkotni, ahol újjáteremteni, ahol boldogítani kellett; csak ő maga nem lett boldog, csak ő maga hullott szét a nagy munkában. Lesz-e Isten, aki valaha a szétbomlott remekmű darabjait ismét egymásba illeszti?

XII. A HÉTSZEMÉLYNÖK LEVELEI

Szentirmay egy évig fel nem jött jószágáról Pestre; családja előtt így is sok talányos maradt Zoltán minden előkészület nélküli elutazásában; a rejtély még aggodalmasabbá lett volna, ha ők Pestre feljönnek, s tapasztalják, hogy a kedvenc, a szeretett ifjú még csak fel sem keresi őket. Rudolfnak ezt ki kellett kerülni. Családjának még azt sem volt szabad tudni, hogy Zoltán nem levelez Szentirmára.

Azért ő mindig tudott kérdezősködéseikre felelni. Minden lépése Zoltánnak tudva volt előtte; minden héten kapott levelet Pestről, melyben egy előtte egészen ismeretlen kéz tudósítá egykori gyámfia hogyléte, haladása, apróbb bajai felől, előre-bocsátva, hogy ő ezeket a leveleket nagyságos főnöke, a hétszemélynök megbízásából írja, levén ő senki más, mint egy jámbor juratus tabulae regiae notarius, akit Kovácsnak híznak.

Rudolfot ugyan meglepte néha az a meleg, részvevő hangulat, melyben a *megbízott* tudósítások tartva voltak a jurátus által, sokat is írt, sűrű négy oldalt mindannyiszor. Ez holmi jurátustól igen szép buzgalom, ki négy sorral is lerázhatná nyakáról az ilyen akcidenziát nem hozó kommissziót, hanem az ifjú részvéten alig volt annyi csodálkozni való, mint nagyságos Tarnaváry úr e rendkívüli figyelmén, melyet is nem mulasztott el neki egynehányszor igen meleg férfias szavakkal megköszönni, melyeket, midőn levélben olvasott a hétszemélynök úr, nem tudta, hogy micsoda gorombaságot

gondoljon Rudolf felől; azt-e, hogy az esze tisztul, vagy hogy vele kötekedni akar. Ő biz egy szóval sem bírta senkire, hogy Rudolfnak minden héten levelet írjon. Azt hitte, hogy az Rudolftól csak élc volt, amiért *egyszer sem* tudósíttatá.

A pesti gyásznapok után még egy levelet kapott Kovács-tól Szentirmay, melyben leírja Zoltán magaviseletét a vész napjaiban. Szentirmay elolvasá a levelet nejének és leányának, s az ifjú hő érzelmű irata abban az elégtételben részesült, hogy a legszebb szemek könnyei hullottak reá. Óh, ha e percben ott lett volna közöttük Zoltán!

Ezen levél vétele után hetek, havak múltak, és Rudolf nem kapott újabb tudósítást. Eleinte csak várt, később türelmetlenkedni kezdett, végre levelet írt Tarnavárynak, hogy amely gyöngéd figyelmet ez ideig éreztetett vele, azt legyen szíves ezentúl is folytatni, s ha netalán az eddig levelezett Kovács nevű jurátus nem érkeznek e levelezés folytatására, kegyeskedjék e teherrel másvalakit megbízni heverő emberei közül.

Már erre csak kénytelen volt a hétszemélynök ősi restségét leküzdeni, s megerőtetvén magát, írt sajátkezűleg Rudolfnak. Ha a levél egy archeológ kezébe jut, az kaldeai rúnákat vagy skandináv kriptográfiát fog kiolvasni belőle, oly minden korlátokat túlcsapongó féktelenséggel valának annak betűi elhányva vetve, felkarmolva vastag orrú mérges tollal, mely szerteszét freckelte a tintát, kicsiny és nagy pontokat és felkiáltójeleket lövöldözve körös-körül mindenüvé, ahol nem kellett, néhol az egész sor csupa „m” betűből látszott lenni, csak imitt-amott lódulván ki belőle valami hosszabb betűnek a nyele, sehol egy comma föltéve, de annál több etcetera; hogy pedig a törvénytelen összevonások minőségéről, amik abban előfordultak, fogalmunk legyen, nem szükség csak a levél kezdő sorait ideiktatnom, mely zengett ekképpen:

„Ks btom! młgs gr. úr.

Vt szcsém f. é. küldött tb rendli lleidet kézh vennem,

Ilyekk folytán g értettem, h Te kd 1 ik j. t. r. n-om pr. dil. rel kat küldöz az i. úr fl.”

Olvasd:

„Kedves barátom! Méltóságos gróf úr.

Volt szerencsém folyó évben küldött többrendbeli leveleidet kézhez vennem, melyeknek folytán megértettem, hogy Teneked egyik juratus tabulae regiae notariusom propria diligentia (saját buzgalmából) relációkat küldöz az ifjú úr felől.”

Látni való, hogy ilyenformán igen sok betűt megtakaríthat az ember, s ennélfogva az ily írásmód előkelő uraknak eléggé nem ajánlható, akik nem a könyvtárús számára vetik a betűket.

„Erről én semmit sem tudok, mert én nem bíztam rá a levelezést. (Így folytaták tovább a nagyságos hieroglifok.) Amit tett Kovács, azt maga jószántából tette. Én bizony erre a célra külön hivatalt nem tarthattam. Hogy az érintett levelezések megszűntek, annak oka ez: Kovács letette a cenzúrát — praeclarummal —, s ilyenformán megszűnt jurátusom lenni; az ifjú úr pedig feltette magában, hogy ő külföldre utazik, oda lesz egypár esztendeig; elég nem szép tőle, hogy ő maga nem tudósított semmiről, mikor te még most is olyan jól emlékezel róla, pedig milyen galibába hozott tégedet. Az a per különben rád nézve igen jól áll, ha nem restellenéd egy kissé kitenni magadat, eclatanter megnyerhetnéd, pedig Kőcserepy erősen üti a vasat; már nyomára jöttem az érdekeltségnek, cessziója van attól a bolondtól. Zoltán az árvíz alkalmával a haláltól mentette az egyetlen leányát. Szeles kölyök. Magam is majd elpatkoltam akkor, azóta nem iszom rosztopcsint. Rettenetes dolog volt az, barátom, na de hiszen olvashattad az újságokból. Zoltánt három napig nem láttam, mindig Miklóssal járt; olyan szeles bolond lesz belőle, mint az; nem fog rajta semmi. Egyébiránt maradok igaz barátod és alázatos szolgáló Tarnaváry.

U. i. Majd elfeledtem, hogy Kovács cenzúrázván, elébb hazament szülőihez, onnan felhívta őt az úrfi, hogy kísérje a külföldön, ő bizonyosan tudósítani fog.

N. B. A küldött leveleidet elégettem; baj lehetne, ha ellenfeleid kezébe kerülnének, pedig én is körül vagyok véve az auscultansokkal, ennek a Kőcserepynek a szemei mindenütt ott vannak.”

Még egy postscriptumot kezdett a derék úr, de azt már kitörölte, elégnék találva egyszerre ennyi által bebizonyítani, mennyire terhesnek találja, hogy elébb gondolkozzék is rajta, amit le akar írni.

Különben minden levelét azzal szokta végezni, hogy nem írhat már többet, mert a papirosa szélére jutott, meg hogy a posta indul, és hogy jövő alkalomra több maradjon, s más afféle haszontalan kifogásaival a lusta levelezőknek.

Rudolf ebből annyit megtudott, hogy Zoltán a nagyvilágot járja, egy előtte egészen ismeretlen ifjú kíséretében. Előkereste Kovács leveleit, azoknak eszméiből, vonásaiból iparkodva felfedezni írójok jellemét; ezek a figyelmesen, de férfias biztossággal odavetett vonások egyenes lélekre mutatnak, a kezdőbetűk egyszerűsége szabadelvűsége mutat, a toll gyöngédebb kezelése, ahol csak Zoltán neve előfordul, bizonyítja a szeretetet, mellyel ez ifjú növendéke iránt viseltetik, s a cikornyátlan aláírásban meglelhetni a magát túl nem becsülő szerénységét, a komoly, ábrándtalan férfit.

Mindezek csalóka elvonások is lehetnek, de a gondolkozó fő a legapróbb dolgokban is mély titkokat tud meglátni. Rudolf sokszor visszatért e gondolatra, és mindig megnyugodott benne. Az ifjú kedély jövőjére nagy hatással van az első rokonszenv és az első szerelem. Ép lelkeket értek ilyenkor; a kreténnek nincs rokonszenve, sem szerelme.

Rudolf meg volt győződve afelől, hogy Tarnaváry kinnal és veritékkel írt levele után ismét egy örökkévalóságig várhat, amíg tőle egy másik levelet kap. Mekkora lehetett meglepetése,

midőn alig múlt el pár hónap, s ismét megérkezének a nem is várt becses hieroglifok, mikről a címet a pesti posta ugyan nem tudta elolvasni, de annyit kivehetvén belőle, hogy Szent-irmára szól a levél, csak elküldte oda, gondolván, hogy majd rátalál, aki ott lakik.

Rudolf remegve önté ki a porzót, mely legelőbb is kihullott a levélből, s mellyel oly bőszéggel szokott bánni a hétszemélynök, hogy mikor Széchenyinek írt levelet, a nemes gróf elébb rendesen kiküldé azt a pitvarnokától, hogy kefélje le az előszobában. A nagyságos úr írását éppen úgy a homok közől kellett kiásni, mint a becsületes egyiptomi hagyományokat.

A levél oly sűrűn tele volt írva, hogy még a széleire is jutott írás keresztben, hosszában, hogy keresni kellett, hol az eleje, hol a hátulja, mint a Calvinus János köpenyegére írt tízparancsolatot és hiszekegyet.*

Megtalálván a kriptográfia kulcsát, Rudolf ilyenformát olvasott ki abból, nem minden fejtörés nélkül:

„Ks. btom. mlgs. g. úr!

Számtalan dolgom közepett, mikkel el vagyok halmozva (oda tehetne volna zárjel közé: „és amiket sohasem végzek el”), fáradságot veszek magamnak, hogy hozzád ezt a levelet írjam. Tudhatod pedig, hogy mennyire nem kenyerem a levélírás, hogy képes vagyok inkább elmenni gyalog oda, ahova valami izennivalóm van, mintsem leüljek neki, és írásba tegyem.

Zoltán fráter Németországban időzik, kaptam tőle két, Kovácstól három levelet. Amit ő írt, azt nem értettem, mert igen cifra; hanem a Kovácséból megtudtam ennyit.

* Olvasóink közül többen emlékezni fognak e hajdan szokásos képekre, mikén a nagy reformátorok arcképei levén lerajzolva, öltönyeik egész redőzete egyetlen hosszú sorozatból van alkotva, melyben hitágazataik sarkalatos tétélei foglaltatnak; hajdan csaknem minden protestáns háznál láthatók voltak e jellemző képek.

A kölyök — mi az eb ingének, minek nem, el nem képzehetem — beállt Berlinben a filozófiai kurzusba, s a napokban letette a doktorátust, küldött is egy egész láda nyomtatott disszertációt, fel nem bontottam, azon módon küldöm neked, tétesd a családi archívumba. Hiába, csak mindenik Kárpáthynak van valami bolondsága. János úr ilyen idős korában már leányokat szöktetett el, Abellino pedig háromféle adósok börtönét is megjárta; ez meg a lánchordda, doktorságot szerez; ugyan mi a kőnek az olyan embernek, aki félmilliót költhet esztendőnként? Valamelyik őse azt verte a fejébe, hogy Kárpátfalván kollégiumot épített, mintha előre érezte volna, hogy egyik utódja professzor fog lenni, s praelegálhat majd a fúzi és nádi múzsáknak.

Ha ezt az öreg nábob megtudná, megfordulna a sírjában; ő még szintaxist sem végzett, s gyűlölt mindent, amit doktornak neveznek, még a lódoktort is.

A gyerek alig van tizenégy esztendő, az ilyenek még labdázni kellene; engemet tizenégy esztendő koromban hej, be sokszor elfenekeltek, hogy a leckémet nem akartam megtanulni, pedig most a kisujjamban van a corpus juris. Nem ér semmit az a korán érés; az ilyen romlik el aztán leghamarább. Az én fickóim bezzeg azt sem tudják, mi fán terem a könyv; pedig az egyik kamasz már tizenegy esztendő, azért mégis fogadom, hogy olyan státusférfiak válnak majd belőlök, hogy csak úgy ragyognak. Meg is írtam az öcsémuramnak, hogy nekem az ilyen ostobaságoknak hagyjon békét; pusztuljon rögtön abból a tudós Németországból a kínjába; menjen Párizsba, ott első dolga legyen felkeresni valami szép grizettet vagy más effélét, az aztán majd bevezeti a világba, csak arra az egyre vigyázzon, hogy ott a bolond franciák között valami párbajba ne keveredjék, hanem ha valaki kihívja, mondja neki, hogy *ökölre* szívesen! Az nem veszedelmes, s ott aztán nem félttem a fickót, öklei elég jók, ha csak a doktorátus meg a porosz koszt meg nem rontotta.

Azonban kikoptam már a papirosból, azért leveletem befejezve, maradok stb.

U. i. (a levél szélén) Kőcserepy mennykő ember; ellenfeled ügyvédét, Maszlaczkyt, nagyon megnyergelte; amint veszem észre, azzal hitegeti, hogy a leányát neki fogja adni. Félbolond! S ez meg olyan egész bolond, hogy elhiszi, s eget, földet pokollá változtat ellened és Zoltán ellen. Én csak azon csodálkozom, hogy mikor annyi helyen leüt az Istennyila, miért nem tud beleütni éppen ebbe az egy emberbe.

Alásszolgád T.”

Rudolfot egészen felvidítá e sajátságos, vad kedéllyel írt levele a hétszemélynöknek, ki nyers, egyenes szívű emberek szokásakint csak első feltűnésével szokott ijedelmet gerjeszteni, de hosszab ismeretség után a legtisztább őstermészetű szívbe engedett látni. A kérdéses per nem aggodtatá tovább Rudolfot; Kőcserepy befolyását eléggé ellensúlyozá Tarnaváry makacs magatartása; arról, hogy Kárpáthy Abellino Zoltánnak e per által árthasson, szó sem lehetett, a saját magát érhető kellemetlenségekhez pedig már hozzászoktatá magát Rudolf.

Rögtön válaszolt a hétszemélynöknek, megköszönve szíves figyelmét iránta.

Alig múlt el néhány hónap, ismét új levelet kapott tőle. Úgy látszik, hogy a hétszemélynök úr kezdi mulatságát találni a levelezésben, melyet rá nézve a tárgy furcasága tesz egyre érdekesebbé.

„Ks btom stb.!

Ki nem jövök a csodákból. Zoltán egyik bolondból a másikba esik. Alig ugrattam ki a doktorátusi katedrából, megint mit cselekszik? Ahelyett, hogy az én okos tanácsaimat fogadta volna, s egyenesen ment volna Párizsba, útba ejti Genuát, ott hajóra ül, s onnan ír nekem a hajó fedezetéről gyönyörűséges tirádákat a tengerről, hogy milyen szép a tenger, hogy milyen pompás dolog a zivatar, hogy micsoda mulatság az orkán zúgása mellett a vitorlakötelekbe kapaszkodni, stb.

nekem! aki utálom a tengert és mindenféle néven nevezendő vizeket, s aki nem jártam másként vízen keresztül soha, ha csak álló hídon nem, s aki rá nem ülnék egy gőzhajóra, ha mindjárt Széchenyi maga volna is a kormányos, s három tűzkármentesítő intézetbe volna is asszekurálva minden hajam szála. Azután engedelmet kér, hogy ő meglátogathassa a tengerparti városokat, s hogy magának némi fogalmakat szerezhessen a tengerészetről, ott nagy bölcsen előadva, hogy milyen nagy szüksége van magyar embernek arra, hogy a tengeren otthonos legyen; hogy milyen derék volna, ha magyar ifjak tengerésznek képeznék magokat, s hogy mekkora kedve volna őneki ebben a részben példát mutatni mások előtt! No iszen gyere csak haza! Hát azért neveltünk téged becsületes, okos embernek, hogy a cethallal nyelesd el magadat, hát azért van tenedek hetvenkétezer hold földed a legáldottabb vidéken, hogy az óperenciákra jársz ladikkal szántani? Olyan dühbe jöttem, hogy maig is emlégeti nagyobbik fiam, ahogy pofon találtam vágni Zoltán helyett; mindjárt stafétát küldtem a kölyök után, hogy leszálljon rögtön arról a fatömlőről, mert én vasban hozatom vissza, én felelős vagyok életeért az egész vármegye előtt, ha valahol el talál süllyedni a tengerbe, rólam semmiféle tenger le nem mossa, hogy én öltem el az ellenségei kedvéért!

Persze a levél sohasem jutott el hozzá; nincs a tengeren sem stáció, sem vendégfogadó, s én ettől az időtől kezdve két álló hónapig nem hallottam róla egy commát sem. Képzelheted azt az anxietást, amit ezalatt ki kellett állanom. Hol járhat, mi történhetett vele? Nem süllyedt-e el vele a hajó, nem vetette-e ki a szél valami puszta szigetre, mint Robinsont? Hátha eltévedtek a tengeren, elfogyott az eleségök, s most a csizmájokat főzik meg, azt eszik, s ha az elfogy, akkor majd egymást eszik meg, vagy hátha valami tuniszi rabló elfogta, s elvitte, eladta valami szerencsen fejedelemnek. Ezt legjobban megérdemelte volna!

Két egész hónapig kellett ilyen halálos aggodalmakat kiállanom, ekkor kapok csak tőle levelet Calais-ból. Tudja patvar, honnan került oda?

Csakhogy megvan a lánchordta kölyke; bizony már attól tartottam, hogy a magaméi közül kell egyet helyette adnom, ha elvész. Jól is leszidtam azután egy levélben, azt tudom, hogy nem teszi az ablakába; nem a magyarnak való a tenger, az anglus sem menne arra, de nem fér egymástól a szárazföldön, ember hátán ember, mint a fügelevél, mi pedig egyik toronyból nem látjuk a másikat, olyan tágan vagyunk, hát mi a lelkét keresnénk a víz hátán?

No, de végre Párizsból kapok tőle levelet. Itt már, gondoltam, csak észére fog térni; ha mindannak a szépnek és jónak, amin Abellino bátyja keresztül-kasul járt, csak egy tizedét elveszi, az neki éppen elég lesz, s azzal átesik a korhely esztendőkön, amiken minden fiatalembernek át kell esni, mentül elébb, annál jobb. Levelét is azzal a hittel bontottam fel, hogy bizonyosan pénzt kér; játékház, multság sokba kerül abban a drága városban, illendő is, hogy ha egyszer magyar mágnás, tegyen ki magáért, hadd lássa az a sok puruttya nép, hogy mi sem tökmaggal élünk idehaza. Egy szó sincsen abból. Az én Zoltánom, ahelyett, hogy a hozzá illő klubokba vezettesse magát, megismerkedett nyakra-főre mindenféle ütött-kopott tudós, bikfic komédiás néppel, nyífnayf poétákkal s más efféle csavargókkal, azok között tölti az idejét, velök estélyezik, nálok vesztegeti talentumát. Összeírt nekem egy csomó kimondhatatlan nevet, s azzal akart megvesztegetni, hogy hozzátette mindegyikhez, hogy ez ilyen híres, meg amolyan híres. Jutnék csak én oda közétek, tudom, hogy még híresebbek lennének. Ezek az emberek egészen kicsavarták Zoltán esztét a helyéből. Még egy színművet is írt, amire Hugo Viktor (csak tudnám, hogy melyik a keresztneve?) azt mondta, hogy tökéletes romantikai iskolai mű. Sőt egyszer annyira vették, hogy egy irkászokból és pénzért síró emberekből

(értsd: színész) álló társaságban többféle nyelveken szavalt, miket azok nem ismertek, s azok közül egyhangúlag mindnyájan a magyar találták legszebb kiejtésűnek. Hiszen azt elhiszem, hogy a magyart találták legszebbnek, de az mégis rettenetes, hogy egy magyar mágnás ivadéka Párizsban nyilvánágos estélyeken több ember előtt kiálljon, és hadonázzon, lármázzon mások mulattatására, mint a pesti kávéházakban a tirolise zengerek. Bárcsak meg ne tudnák idehaza, mert engem megeszen a szégyen. Haragomban azt akartam neki írni, hogy ha illendőbben nem viseli magát odakinn, hát nem küldök neki több pénzt; hanem a levele végén megelőzött, mert azt írja, hogy ne fárasszam magamat a pénzküldéssel; mert amit elvitt magával, azzal két esztendeig is beéri. Piha! Magyar mágnáshoz való az ilyen zsugoriskodás? Kivált külföldön; még azt gondolják majd róla, hogy nincs neki. No, ezeket a leveleket nem szeretném, ha amice Maszlaczkzy megkaphatná, mert ezekkel a világra be lehetne neki bizonyítani, hogy Zoltán nem az apja fia.

Legutóbbi levelében példálózik, hogy idestova elhagyja Párizst, és átmegy Angliába. Szeretném tudni, hogy hát ott miféle új csodát talál ki a bosszúságomra, mert valami még lesz belőle; Németországban hónaljig esett a tudományba, Génúában nyakig a tengerbe, Párizsban fülig a poézisbe, még hátra van Angliában a kátrány és szirup; abból tudom, hogy ki sem fog látszani.

A legközelebbi gyorszekéren veszed a kérdéses szín-darabot, ha komédiások járnak arra, még el is játszathatod a kárpátfalvi színházban. Hogy nem él az öreg János úr, hogy megláthatná!

Ugyanehhez van mellékelve egy csoport költemény is, amiket Zoltán úrfi franciából fordított valami Berengártól (talán Beranger?), aki nem lehet valami nagyon fain ember, mert azt írja róla Zoltán, hogy be is volt csukva. Ezzel jobb lett volna, ha elhallgat.

Nemsokára várhatod újabb leveletem; addig is maradok stb. Tarnaváry.”

Rudolf kacagott jókedvében e levél olvastára. Azon kacagott-e, hogy e derék, nyers, nyakas hazafi, akit semmiféle lében meg nem főztek, minő sajtóságos nézpontról veszi fel a dolgokat, vagy afölötti örömeiben, hogy Zoltánt nemes, emelkedett, magasztos irányban látja haladni; minden, amit tesz, amit érez, egy túlómló, érzelemgazdag ifjú kedély nyilatkozványa, a tudnivágy, a becsérzet, a használni törekvés, a veszélyek bátor fölkeresése és a költői, az ábrándok után vezető hajlam, mind ezek a legszebb díszei egy nemes lelkű ifjúnak, ki hivatva van arra, hogy gyermekkorától fogva ideálja legyen a férfítökélynek. Valóban, ilyené akara őt nevelni; csalódnia kellett volna, ha másformának látja, s első elégtétel ez volt rá nézve a sorstól, hogy az ifjú egyedül, kivette a világba is az maradt, aminek ő nevelte.

Amit ígért a septemvir, nemsokára meg is tartá.

A küldött levél hosszabb volt minden eddigiénél.

„Ks brom stb.

Kátrányon és szirupon végeztem a múlt leveletem, kátrányon és szirupon kezdem ezt. Úgy nézz ezentúl a szemem közé, hogy én ezentúl nem leszek többé septemvir, hanem, cukrot főzök, te meg szintén nem fogsz lenni főispán, hanem posztót szövész; Zoltán amint hazajön, rögtön állít az egyikünk számára egy cukorfabrikát, oda betesz engem, mellé egy posztógyárat, oda beállít téged, magának meg egy irtóztató nagy kovácműhelyt emel, ott fog készíteni rettenetes mennyiségű ásókat, kaszákat, penicilusokat és gőzhajó-masínákat. Már ezentúl a magyar embernek ez lesz a hivatása. A sok prókátor, táblabíró, a sok vitézkötéses dalia, a nagy méltóságos rendek mind tanulnak — ki szőni, ki fonni, ki meg patkószegeket csinálni, s a tekintetes karok és rendek csak úgy sodorják a selyemcérnát egyik falutóla másikig; az iskolában nem szintaxist és grammatikát, nem metafizikát és nem mitológiát fognak

ezentúl tanítani, hanem tanul a sok szedtevette kölyke porcelánt csinálni, meg indigót főzni, otthon maga befesti az apja szűrét kékre, zöldre. Ilyen világ lesz itt, mihelyt Zoltán megjön.

Amikeddig történte a fiúval, az még mind tréfa volt. Eddig csak versben volt bolond, most már prózában az. Úgy teleszedte magát Angliában reformokkal, hogy ha rajta állana, tetőtől talpig újba öltöztetne valamennyiünket, még az ökreink szarvait is másformára szabná. Hogy ott milyen boldogság van, milyen gazdag a nemzet, mekkora a hitel, milyen óriási az ipar, mennyi új találmány, mily üzlet, mily gyors emelkedés! (Nem is tudom, hogy minek lakunk mi itt, s miért nem megyünk oda?) Azzal ijesztget, hogy jöjjön csak ő haza, majd megmutogatja, hogy lehet ipar és tanulmány által a nemzet gazdagságát tízszeres fokra emelni! Hohó! Ne siess úgy, öcsém! Hagyj te nekünk békét a te Angliáddal. Itt ugyan nemigen hánykolódunk a millióinkkal, s nagyon megnéztük azt, aki *pengőben* beszél; de viszont nem is hálnak nálunk éhen az emberek százával, ezrével, s ha nincs is kreditünk, de nincs adósságunk, mint a te Angliádnak, akit körül lehetne rakni háromszor azokkal a tallérokkal, amiket nem bír fizetni.”

Negyedik levele a 7vir úrnak.

„K. b. m.

Ha az Isten megengedi érne az én kedves gyámfiámnak, hogy nagyra megnőjjön, csodákat fog velünk elkövetni. Eddig csak tréfának vettem a dolgot, de most már látom, hogy komolyan fenyegetőzik.

Legközelebbi levele Londonból érkezett; elküldeném azt neked, de meg akarom tartani magamnak mint kuriózumot. Nevezetesebb pontjait, illető kommentárjaimmal együtt, olvassad.

Így kezdi:

„A szentírás szavaiként sokkal könnyebb a *hajókötélnek* a tű fokán keresztülmenni, mint a gazdagnak a mennyországba jutni.”

(— Itt parenthesisbe teszi, hogy régi fordítások szerint hibásan van héberből a hajókötél *tevének* áttéve — hol a patvarban tanult ez a gyermek zsidóul?)

„Szomorú ítélet a gazdagokra nézve!”

„A mondat logikája az, hogy a gazdagoknak sokkal több módjok, több eszközük van arra, hogy vétkeszenek, mint másnak. Az ő szenvedélyök ismerteti meg a romlottsággal a nép erkölcsseit, az ő pénzök híja vásárra az erényt; azon a piacon, ahol az ártatlanságot árulják, ők az egyedüli fogyasztók; az ő okatlan fényűzésök fosztja meg az emberi tökélyt, a nemzeti emelkedés utáni törekvést életnedveitől; az ő hidegségök áll jéghegyként, jeges felhőként az ég és a föld között, kétségbeejtve a melegebb szíveket, kik nálók nélkül hasztalan törekeshnek minden nagy és szép után; az ő nagyravágyásuk, viszályaik hoznak vést, pusztulást az emberiségre, s mindazért, amit tettek, őket éri legkevesebb vezeklés itt a földön. Azért nem juthatnak ők a mennyországba.”

(Ez ideig meglehetősen kemény prédikáció. De megengesztel mindjárt.)

„Ama nagy szellemnek, ki e szigorú ítéletet hozta a gazdagok felett, nagy öröme lehetett ott fenn az égben, ha a legutóbbi évek alatt letekintett erre a kis földre, s ezen a kis földön a mi kis hazánkra, s látta, miként ment át vékony selyemszálként a tű fokán hatalmasaink legnagyobb része, mint iparkodott azt a mély sebet, mit Isten keze ütött hazán és társadalmon, elfedezni oltáráldozataival, mint érdemelt ki egyszerre két mennyországot, egyet mint embertárs, mást mint jó hazafi.

Óh, csak mostan érzem, mennyi édes kötelességet ruházott Isten arra, kinek gazdagságot adott; egy nap alatt annyi jót tehet az, mint más egész életében; amin egész nemzedékek hiába dolgoztak, azt őneki elég meggondolni, akarni — és létrejött; teheti boldoggá, nagygyá, művelté nemzetét, építhet a jövő ivadékok számára, s még a mennyországba sem egyedül megy fel, oda is ezeket vihet fel magával.

Óh, nagy és nemes hivatás gazdagnak, hatalmasnak lenni! Ha én visszatérek jó hazámba, fogadom az égre, nem leszek utolsó, aki e hivatást betölteni törekszik. Csak most látom, milyen szegények vagyunk odahaza, pedig milyen gazdagok lehetnénk.

Más nemzetnek nagy népvilágító szellemei vannak; nekünk is van elég, azok a homályba vannak temetve; fel fogjuk őket keresni, felemeljük őket, hogy új fényt, új nagyságot kölcsönözzünk tőlök, s velök emelkedjünk. Más nemzetnek vannak nagyszerű emlékei, nálunk is vannak, akik azt megérdemelték volna; a mi kötelességünk őket megmenteni az elfeledéstől. Más nemzetnek tudománya, ipara, gazdagsága, hatalma van; s vajon a mienknek nincs-e természeti esze, szorgalma, bősége és ereje, hogy mindazt megszerezze? Csak vezére legyen.

Sohasem örültem, hogy a sors gazdaggá, főnemessé engedett lennem, most örülök annak.

Anglia jó iskola annak, aki tanulni akar és tenni tud.

Mikor egész nap London utcáin járok, elkezdve reggel az ipartárlatokon s végezve este a Drurylane színházon s az éjszakai parlament ülésein, s azután hazatérve, eloltom a lámpásomat, s behunyom szememet, akkor magam előtt látom Pestet.

Midőn elhagytam azt, egy összedőlt, néphagyott rom volt az; csak húsz évig építhessünk rajta fáradatlanul, én jstenem! Mivé fog lenni az?

Hogy látom magam előtt e paloták sorait, mik büszkén néznek a Duna vízébe fényes ablaksoraikkal. Minden magyar főúr épített magának házat a nemzet fővárosában, hogy oda térjen meg örömeivel, ragyogásával, miket eddig máshová hordott; amott magas oszlopos csarnokok felé hullámszik a nép, mik nagy népes intézetek számára épültek; az idegen szemei megakadnak nemzeti múzeumunkon, melynek termeiben múltunk becses ereklyéi lesznek összehordva, elismerőleg járandja végig szellős bazárjaink boltíveit, hol a hazai ipar és

terményvilág gazdag választéka tanúskodik haladásunk felől; benézhet közintézeteinkbe, egyetemeink, színházaink, középületeink nem fognak félni egybehasonlító ítéletétől, és minden, amit lát, el fogja ragadni, hogy midőn elhagyja Pestet, árnyékos ligeteivel, hús szökőkútaival, fájjon a szíve utána, és még akkor is megálljon hátranézni, midőn az alkony eltakarja azt szemei elől, s csak ezernyi lámpafény mutatja, hova szállt le egy darabja a csillagos égnek.

(— Nota bene: tegnap este tíz órakor a kocsisom felfordított a Bálvány utcán, mert a lámpások már kialudtak, s az utca közepén nekimentünk egy halom omladékkőnek. Szerettem volna, ha Zoltán fráter ott ült volna mellettem, amint ezt a sok furcsát *behunyt szemmel* kigondolta.)

És hogy ne legyen a két város között több válaszfal, ott álland, mit még most csak rajzban látni, a világ nyolcadik csodája, a lánchíd, egyik partot a másikhoz kötve, mintha óriások csinálták volna remekben!'

(— — Itt álljunk meg egy szóra. Erről a micsodáról már Széchenyit is hallottam beszélni, s azért nem állhatom szó nélkül, mégpedig először azért, mert nem értem; másodsor, mert nem hiszem; és harmadszor és ezerszer azért, mert nekem nem kell! Nem! Ha lehetséges volna is, hogy valaha ilyen monstrum elkészüljön, nekem törjék el a lábam, ha valaha reá lépek, hogy ott engemet mint ős nemesembert mindenféle vámszedő kaputomnál fogva megragadjon, s én ott a zsebemből krajcárt keressek elő, mint holmi armer Reisender mesterlegény, s a túlsó félen meg a cédulát kérjék el tőlem, mint egy fontos talpú, zsírszagú paraszttól. Inkább csónakon vitetem át magamat! Pedig irtózom a víztől, és nem ültem hajón soha; de csónakra ülök, és azon megyek át, mert nem irtózom sem a Dunától, sem a tengertől úgy, mint attól a gondolattól, hogy engemet vagy a hintómat megállítsanak Magyarország kellő közepében egy krajcárért vagy kétőért!)”

XIII. A Z É L E T M Á R T Í R J A

Két esztendő múlt el e levelek dátumai között, s azon két esztendő vagy előbbre vagy hátrább, de mindenesetre nagyon messzire elvitte régi helyéről a világot itt Magyarországon.

Legkisebb hivatást sem érzek magamban bírálatot hozni azon idők küzdelmei felett, midőn két erős pártnézet harcolt egymással a jövő birtokáért, hanem követem krónikaíró Lisznyay Györgyünk példáját, aki jónak látja a Mátyás király után történekekről, *rövidségnek okdért*, egy szót sem szólani.

Mindannyian fogunk emlékezni azon mozgalomgazdag időkre, midőn a nemzet címeres osztálya, dicséretes országlási vágytól áthatva, megyegyűléseken és azokon kívül szenvedélybe menő elvtusákkal keserítette életét, s minden néven nevezett párt kifogyhatlan furfangú buzgalommal toborzá vezéreit és közkatonáit. Mily nagy eredmény volt, ha egy-egy híres pártvezért sikerült a másik pártnak a maga részére hódítani; mennyi áldozattal járt egy ily eredmény, s mily erőfeszítés, mily pénz- és munkavesztegetésbe került ismét az elpártolt helyét másikkal pótolni, az elveszett csatát újrakezdeni, az eltántorult megyét ismét visszahódítani! Minderről már csak a régieknek van fogalmuk; az újabb koreszmék előtt oly otthoniatlanok ez eszmék, mint a lovaghősök és a trubadúrok korszakai, s egyéb a költészettel határos általánosságai a történelmi múltnak.

Akkor senki sem csodálkozott azon, hogy egy szabad-
elvéscégéről híres megyében egy előkelő gazdag család egyetlen
ivadékát tizenhat éves korában teljeskorúnak nyilván-
ították.

Ez alig tizenhat éves ifjú volt Kárpáthy Zoltán. Saját
kívánatára a környék legelső celebritásai veték befolyásukat
a mérlegbe, hogy a nagyreményű ifjút a gyámnoki felügyelet
alól kiszabadítva, saját sorsának urává tegyék. Elég indok szólt
melléjük. Az ifjú két világrészt beutazott, tapasztalatainak
eredménye ott feküdt a közvélemény asztalán egy kétkötetes
útinaplóban, melynek sorain a tárgyak újszerű felfogását,
nemzeti irányát, nagyratörő lelket lehetett észrevenni. Így
csak érett ésszel lehet írni, aki így gondolkozni képes, az valóban
megérdemli, hogy férfinak neveztesék. Legnagyobb oka azon-
ban a mellette kifejtett buzgalomnak az volt, miszerint benne
egy hatalmas bajnokot vélt magának nevelhetni a haladó párt,
mely akkor azon megye kormányán ült, s titkos örömmel látta
már előre bal oldalra téve át azt a széket a nagy zöld asztal
mellett, melyen az ősz nábob annyi esztendőn át a jobb olda-
lon ült.

E nagykorúsági engedély kivívására fejet csóváltak az
öregek, míg a fiatal nemzedék annál hangosabb éljent kiál-
tott rá.

De senki sem kiáltotta oly hangosan ezt az éljent (tulaj-
donképpen vivátot), mint tekintetes Maszlaczky úr.

„Vivát! vivát! victoria!” — hangzék egy, a Szent Mihály-
kapu melletti síkátorban levő szűk emeletes ház még szűkebb
lépcsőjén az ismeretes vékony hang, mely előttünk már mint
Maszlaczky úré nevezetes.

A Mihály-kapu Pozsonyban van, azért az emeletes házat
Pesten senki ne keresse, melyben Maszlaczky úr még a lép-
csőkön kiabál. Egészen útiásan van öltözve, ahogy éppen
a gőzhajóról leszállt, s mint aki nagyon jól tudja itt a járást,
vágat felfelé, tarisznyáját hóna alá kapva.

Az említett ház nem épült holmi hercegi lakók számára, sem kapuspáholya, sem előszobája, sem tágas lépcsői nincsenek, hanem ha valami magyar mágnás szállásolta bele magát, annak az inasa kinn előszobázhat a folyosón, mint éppen Abellino Williamja, akit tulajdonképp nem hívnak Williamnak, hanem Ferkónak, s aki jobb szeretné, ha kifizetnék a hátralevő bérét, mint hogy angolul beszélnek hozzá.

— Victoria, William öcsém, victoria! — kiált rá, meglátva az ácsorgó fickót a fiskális, s confidenter legyezget felé a kezével, mit az olyformán akar viszonzni, hogy ő is nyújtja a fiskális úr felé a kezét, ki azonban rossz néven veszi a félreértést.

— Itthon van a nagyságos urad?

— Itthon — felel véghetetlen szánakozást és lenézést tanúsító hangon az inas, s vállvonítva mutatja Maszlaczký úrnak, hogy menjen be, ha kedve tartja. Nem érdemes az egész dolog, hogy az ember jelentést tegyen róla.

Maszlaczký úr derült arccal nyit be a szobába, melybe a belépőnek a legelső dolga az, hogy a szeme világát őrizze, mert az ablakok bíborveres függönyökkel vannak elfedve, s amint a nap odatűzik, okos embernek meg kell vaku-
kulni a szobában, melyben minden tárgy rózsaszínűre van festve.

Amint a nagy verességtől magához bír térni a fiskális, nagy megdöbbenéssel veszi észre, hogy senkit sem lát a szobában, míg egy tarka spanyolfal mögötti rejtekből valami gyöngö, fáradt hang nem nyögdécsel felé.

— Ki az? Ki van itt?

Maszlaczký úr félénken lépett a spanyolberekhez, mintha attól tartana, hogy valaki csak azért beszél ott olyan gyenge hangon, hogy őt odacsálja, s azután nyakon ragadja, és jól megtépázza. De egészen megilletődött, midőn félrehúzva a papirosliget egyik szárnyát, egy megismerhetetlen, alakatlan vázat látott ott a nem éppen fényűzéssel rendezett fekhelyen szétterülni.

Valóban nagy mértéke kellett a jóakaratnak hozzá, hogy valaki e becsent arcú, sápadt, sovány alakban Abellinóra ismerjen. Haja kihulltával homloka aránytalanul megnövekedett, s a képe olyan vékony volt, s itt-amott átlátszott, másutt meg felverte a borotvátlan tüske.

Sokáig mereven nézett Maszlaczkya azokkal a mozduatlan szemével, amiknek oly kőszerű színe volt, mintha ó-elefántcsontba volnának foglalva színhagyott zöldes turquoise-ok. Úgy látszott, hogy nem ismert rá addig, míg az meg nem szólította.

— Az Istenért, nagyságos báró, méltóztatik talán beteg lenni?

Szaváról aztán ráismert Maszlaczkya, s telegráfszerű készséggel veté feléje hosszú, száraz kezét, melynek sárga bőrén keresztül meg lehetett számlálni a kék ereket.

— Éppen nem vagyok beteg, drága fiskális úr — monda mosolygással keverve szavait, de amely elsoványult arcára nagyon rosszul illett. — Ha tovább maradna itt, megláthatná, hogy semmiképpen sem vagyok beteg. Au contraire. Ellenkezőleg.

— Ellenkezőleg? Nem értem én azt.

— Ellenkezőleg, új egészséget gyűjtök. Új vért, új egészséget.

— Új vért, új egészséget? — ismétlé gépszerűleg az ügyész, akinek most annál okosabb nem jutott eszébe, mint a mesebeli öregasszony, aki a hétszáz esztendőös vért kibocsátotta az erciből, s azután fiatal lyánkák vérét szivattyúzta beléjük vissza.

Egy asztal volt Abellino ágya mellett, azon egy tányérban fél zsemlye állott, láthatólag igen száraz és egy marok öregre darált só.

Abellino odamutatott hosszú, sovány mutatóujjával.

— Látja azt ott, fiskális úr?

— Hm. Mi lesz abból?

— Gondolja csak. Most akadtam egy ügyes orvosra, aki

egészen új embert fog belőlem teremteni. Új vért, új kedélyt, új egészséget, Isten tudja meddig tartó étellel.

— Nono.

— Kérdi ön, hogy mi által teszi ő e csodát? Egyszerű, uram! Egy fél zsemlye és egy marék só.

— A patvar!

— Mindennap be kell vennem egy adag sót, elébb csak egy szemernyit, most már több latot, egész fél fontig napjában.

— Teringettét, attól szomjas lehet az ember.

— Pokolbeli szomjas, a nyelvem a szájam padlásához szárad, és nem szabad inni egy csepp vizet sem.

— Hát?

— Enni is csak egy száraz zsemlyét szabad, háromnapos száraz zsemlyét, nézze, hogy kopog; csak minden ötödnap engedtetik meg azt egy vízbe mártott zsemlyével fölváltani.

Maszlaczky úr egy darabig csak nézett, hogy higgye-e mindazt, amit most neki beszélnek. Abellino meggyőzte őt szavai valóságáról, ott szemé láttára költve el néhány sólabdacot, szájalomgerjesztő arcfintorgások között; nyomorult arcának, mely oly vékony volt, mintha valami numizmatikai gyűjteményből kereste volna ki a legviseltebbet, minden vonása az undor, az émely legiszonyúbb kifejezésére torzult, s a lenyelt labdacok után szemcinek égésén, vékony, elkékült ajkainak tátongó lippegésén ült a legkínzóbb, a legepesztőbb minden állati ösztönök közül, a szomj, a tengerivő szomj.

— De hát nem szomjazik, kedves nagyságod, ilyenkor? — kérde szánó borzalommal a fiskális, kiben annyira felgerjedt e látványra az emberszeretet, hogy kész lett volna neki egy pohár vizet adni.

— Óh, dehogynem — viszonzza az önkínzott, száraz égő nyelvét alig bírva forgatni. — Pokolbeli szomjúságot érzek. Ilyenkor azt képzelem, hogy meg tudnám inni a Dunát. A Dunát meg a Tiszát, meg valamennyi vizeit az országnak. Legyen csak vége a gyógyrendszernek, kimegyek a hegyek

közé, beveszem magam egy forrás mellé, ott iszom napestig a jó hús forrásvizet; azt, azt.

A báró úgy biztatta magát, mint ahogy beteg gyermekeket szokás vigasztalni.

— De kedves báró, hát mire való ez az öngyilkosság? — kérdezé aggódva a fiskális; azon aggódott leginkább, hogy ha el találna halni Abellino elébb, mint a Kárpáthy-jóságok Kőcserepy kezére jutottak, a per állapota nagyon meg fog nehezülni. — Mire való ez az inquisitionalis kínzás?

— Mire való, édes barátom? Nézzen ide!

Ezzel a szóval odanyújtá a fiskális elé halálszáraz karját.

— Látja itt ezeket az ereket? Ugye látja? Az egyik milyen kék, a másik milyen piros. Ezek a kékek a régi rossz vért viszik ki, a régi rossz anyagot, a megromlott életnedvet; ezek a pirosak pedig friss, új, eleven vért hoznak vissza. Látja, milyen lassan vernek ezek a kék erek, tulajdonképpen alig látszik, hogy ütnének; az nagyon jól van, ki kell nekik egészen apadni, ahelyett a piros erek fognak megtelni mindig jobban-jobban.

(Látszik, hogy a báró úr valami kuruzslótól tanulhatta az anatómiáját.)

— Óh, én egészen új ember fogok lenni! A doktorom biztosított felőle, már három hetet kitöltöttem, még három hét van hátra. És azután kell majd megnézni Kárpáthy Abellinót. Lovat fogok tartani, lovagolok. No ugyebár, azt tehetem huszonnégyezer pengő jövedelem mellett? Visszanyerem délceg alakomat, meghízom. Nem, nem hízom meg oly kövérre, mint Jancsi bátyám, olyan hassal nem szeretném keresztülni a világot, de izmos, délceg fogok lenni, a jövő farsangon már táncolhatok. Még meg is házasodom. Bizonyosan megházasodom. Komoly szándékom van reá. Elveszek egy tisztességes leányt, hozzám illő családból, akit megszeretek, és aki engem is szeretni fog. Majd meglássák, milyen szép életet fogok élni. Az orvosom azt mondja, hogy el fogok élni még húsz

esztendeig is. Ugyebár, ugyebár, kedves Maszlaczkym, az meglehet, abban semmi különös sincs, hogy a cesszióba bele van írva, miszerint azt a huszonnégyezer forintot nemcsak én, hanem a *maradékaim* is fogják kapni? Teszem föl, ha megtalálnék házasodni. Az bele legyen írva. Okvetlenül fiatal leányt veszek el.

(— Majd elveszed te az öreg kaszást! — gondolá magában az ügyész, fejével pedig ráhagyta a mondást.)

Abellino úgy örült magának! Mennyi önszeretet kell hozzá, hogy valaki hiú ragaszkodásból az élet örömeihez, ily kínzáson vigye keresztül magát. Az indu fakír legalább a mennyország örömeiért visz véghez magán hasonló ember telenséget, amit ez kiáll azért, hogy — az árnyékvilág tükörből látott napjait még néhányval megtoldhassa.

— Kedves nagyságos úr, de vajon egész bizonyossággal tudja-e azt, hogy ennek a kínzásnak kívánt sikere lesz? — kérde Maszlaczkya, aggódva kliense állapotján.

— Csalhatatlan a siker! Nem veszi észre hangomon, milyen csengő, hogy megerősödött? No majd meglátja. Én magam érzem, hogy javulok, hogy erősödnek belső idegeim napról napra már eddig is. Olyan könnyűséget érzek a mellemben, úgy tágul minden pórusom, úgy zibongnak a gangliák, a májam, lépem szemlátomást lappad; a hallásom kezd megjőni. Minden legkisebb hangot meghallok. Bár próbálja meg. Nyomjon egyet azon a kis repetír-órán az asztalomon, s én megszámlálom, hogy hányat ütött. Egy, kettő, három, négy. Ugye négyet ütött?

Az ugyan egyet sem ütött, mert nem volt felhúzva, hanem az ügyész ráhagyta, hogy annyit ütött.

— Hát még a szemeim! Nem is lehet hasonlítás tenni a mostani szemcím meg a régiek között. Most egyszerre ráismertem önre, amint belépett, pedig máskor húsz lépésről meg nem bírtam volna ítélni, kicsoda ön; az inasom-e vagy valami handlírozó zsidó.

(— Üm. A fantáziája nemigen javult a nagy kúrában — gondolá Maszlaczký úr.)

— Még a hajam is mind újra kinő. Nézzen csak ide a fejem tetejére; látja itt ezt a sok apró, fehér szőszforma szá-
lakat? Ebből mind haj lesz. Szép fekete bodor haj, amilyen
volt ifjabb koromban; igen szép hajam volt, az egész világ
szerelmes volt bele.

Itt felsóhajtott a beteg e szomorú visszaemlékezésnél,
s egy pillanat alatt ismét halálszomorú képpé esett össze galvani-
zált arca, mintha azt hallaná magában mondani, hogy mindaz,
amit beszélt, csak hiú hazudság volt, amivel önmagát áltatja,
hogy roskadozó, omladozó épület az, melyben lakik, és semmi
teremtő erőnek sem lehet már kedve azt egészen újból építeni.

Ez elhallgatási percet sietett felhasználni az ügyvéd.

— Kedves nagyságod, én most örvendetes hírrrel jövök
Pestről. Annak is nagyon örülök ugyan, hogy nagyságodat
a javulás útján látom, e nem annyira kellemes, mint gazda-
ságos gyógyrendszer mellett; azonban . . .

— Óh, nem gazdaságos — ragadá ki az ügyvéd szájából
a szót Abellino —, nagyon is sokba kerül. Magának az orvos-
nak minden napra egy aranyat fizetek, amiért felügyel rám.

— Az biz elég sok.

— Hanem a gyógyszerekről ő gondoskodik.

— Már az más. Azonban még inkább kell örülnöm
azon, hogy ügyünk örvendetes megoldatása küszöbén áll.

— Hogyhogy? — kérde Abellino, törekedve magát fél
könyökére emelni, hogy jobban hallhasson.

— Kérdéses pörünknek e napokban kelle az ítélőszék
előtt fölvetetni. Ahhoz, hogy megnyerjük, meglehetősen kevés
reményünk volt.

— Csak az istenre kérem, ne izgasson most, hanem
egyenesen a végét mondja a dolognak.

— Azt azonban elérhetjük általa, hogy Szentirmayt ho-
mályba állítsuk a világ előtt.

— Tovább, tovább, ezt már mind tudom.

— Azt is tudja méltóságod — kedves — miszerint Kárpáthy Zoltán e napokban nagykorúsági engedélyt kért, és azt meg is nyerte.

— Azt nem tudom, nincs is hozzá semmi közöm.

— Kedves nagyságod — monda Maszlaczký úr —, ha én azt tudom, miszerint kedves nagyságod sót eszik, ide nem fáradok, hanem elvégzem a dolgaimat írásban; mert azt jól tudom, hogy mikor az ember sót eszik, akkor türelmetlen; ha énnekem sós ételt adnak a vendéglőben, az emberek szeme közé ugrálok, mint a hörcsök. Már évek előtt mondtam kedves nagyságodnak, hogy a mi céljaink létesítésére semmi sem oly kívánatos, mint kedves nagyságod Zoltán öccsének szívbeli nemessége, s azért minékünk különösen ezt kell figyelemmel kísérnünk. Az ifjú odautazott, meg is jött, járt Amerikában is, igen mívelt ifjúvá képezte magát, semmi kicsapongása hírért nem hallani, testben lélekben ép, egészséges, lelkületére nézve ábrándos és tettek után vágyó. Mindezek helyett, én elhiszem, hogy kedves nagyságod sokkal örömebb hallaná azt a leírást unokaöccséről, hogy az egy korhely naplopó, haszon-talan ember, kinek csak hivalkodáson jár az esze, kinek jelleme nem ér egy fapénzt, aki nem szeret semmit, és akit nem szeret senki. Ez nagyságod magánindulatát nagyon kielégítené. De nem volna belőle semmi haszon perünkre nézve. Ha ő olyan korcs fickó volna, amilyennek őt kedves nagyságod képzelni szeretné, akkor ő azt mondaná az egész Szentirmay ellen folytatott perre, hogy vigye őt a tatár, ahova akarja, tegyenek a gróffal, kinek mit tetszik, ő azért egy fillérről sem mond le, hogy a grófot e kellemetlenségtől megmentse. Még ő maga tréfát csinálna belőle, hogy úgy kell neki, mit udvarolt az anyjának, s legvalószínűbb esetben is félvállról venné a dolgot, jól tudva, hogy hasonló esetekért senki sem lőtte még magát főbe. Szentirmay majd kimentti magát a felesége előtt, majd kibékül vele, a szép kis Katinka pedig már régen el volna nála

feledve, emléke régen kitörülve szívéből új meg új szépségek által, akik kegyeikkel éppen nem bánnak fukarul gazdag ifjak ellenében. Azonban egészen másképpen áll a dolog: egészen úgy, ahogy nekünk szükséges, hogy álljon. Tessék reám figyelmeznii!

E figyelmeztetés alatt egy előttünk eddigelé ismeretlen egyéniség jött be észrevétlenül az ajtón, melyet a fiskális úr maga után nyitva hagyott. Kövér, borotvált arcú úriember, egy szál frakkban, mely a hasán elől nem akar összeérni, orcájának két domborulata oly kövér, hogy szinte elvész közötté a kis tömpe orr, mely lyukaival előreáll, mintha ő segítene a szemeknek nézni, melyek szinte hasonló sorsban részesülnek, a nagy kövérség miatt alig adódván nekik hely, ahol mozoghasanak. Csak a száj nem engedte magát kiszoríttatni helyéből, bár kétoldalt sáncot képez mellette a pofakövérség, melyen túl nőni nem szabad, de alá és felfelé annál több meg van neki engedve, kétfelé dudorodva, mint egy-egy kolbász.

Az említett egyéniség már több perc óta áll a spanyolfal mellett felhúzott szemöldökkel, azaz hogy nem szemöldökkel, mert az nem volt neki, hanem azzal a valamivel, ami a szemöldök helyén volt, s orrát feltámasztva nádpálcája gombjával, figyelmezett Maszlaczký úr szavaira; az a két orrlyuk úgy tetszék, mintha nemcsak nézni, hanem még hallgatni is szokott volna.

Mikor a fiskális éppen az érdekeséhez kezdett a beszédnek, akkor előlépett a kövér úr, s pálcája gombjával megérinté a beszélőt.

Az, mint a galvanizált fordult egyszerre hátra, s ijedten bámult az idegen jövevényre, két hegyesen előrepedrött bajuszát mintha védelmül tartaná ím e másik ránéző szörnyeteg orrlyukai ellen.

— Mi tetszik uram? Mit akar?

— Én megtiltom önnek a beszélést — felelt az érkezett, s ekkor kitúnt, hogy még a nyelve is oly éktelenül kövér,

miszerint alig bírja forgatni szája üregében, s emiatt minden nyelvhangot kettősen ejt ki, s ahol csak lehet, selypít.

— Kicsoda az úr? — förmedt rá Maszlaczky, magához térve az első ijedtségből.

— Én a méltóságos báró háziorvosa vagyok, doktor Mauz.

— Én pedig a nagyságos úr családi ügyésze vagyok, Maszlaczky, s kérdem az úrtól, hogy micsoda joga tiltja meg nekem, hogy beszéljek, micsoda törvénycikkelynél fogva?

— Uram — szólt doktor Mauz, nyakát kravátlíja közé igazgatva —, az orvosok jogai nem alapulnak emberi, hanem isteni törvényeken; én megtiltom önnek a beszédet, mert megtiltottam betegemnek az izgatottságot, és erre jogom volt, mert az orvos korlátlan uralkodója az ő betegének, és a páciens föltétlen rabszolgája az ő doktorának, és én nem engedem meg, hogy itt valaki haszontalan *patvarkodásaival* az én kúrámát félbeszakítsa.

— Haszontalan patvarkodásival?! — kérdé Maszlaczky úr, s már ekkor felállt a székéről.

— Haszontalan patvarkodásival — ismétlé doktor Mauz.

— Én pedig nem engedem meg — kiálta Maszlaczky úr egy hanggal magasabban —, hogy az én processzusomat valaki elrontsa haszontalan *kuruzsoldásaival*.

A doktor vére főni kezdett ez érzékeny ripsztra, s minthogy nála ez indulatot nem lehetett a szemek szikrája által kifejezni, az orrcimpák szokatlan tágulásának kellett e jelenséget magokra vállalni.

— Méltóságos úr! — szólt a pácienshez fordulva. — Én követelem méltóságodtól, hogy ezt az *embert* bocsássa el rögtön magától, különben én megyek, és sohasem jövök vissza.

Maszlaczky úr lábujjhegyeire emelkedve, vizonza:

— Kedves nagyságos úr, én praetendálok, hogy ezt a

dominust dobassa ki innen, vagy én dobom ki az ablakon az egész processzust.

— Ha én itt hagyom az urat a kúra közepén — libegett a doktor —, akkor mehet ön aztán meggyógyulni a *paradicsomba*.

— Ha pedig én ott hagyom a pert a levata előtt, akkor mehet ön koldulni az *óperenciákra*.

Abellino összetett kezekkel rimázkodott összevezett udvari személyzetének, hogy az istenért csendesüljenek le, amivel még jobban összevezíté őket.

— Majd én az úr rongyos exceptívái miatt kockáztatok egy ilyen remek kúrát.

— De majd én kockáztatok az úr bűzös decoctumai miatt egy tizenkét éves pert.

— Amelyik még másik tizenkét évig el fog tartani, ugye?

— Amelyiknek végét fogja érni a kliensem hat hét alatt, ha addig az úr értetlensége meg nem öli.

— Uram, ezt énnekem ne mondja, én diplomatikus orvos vagyok, ön pedig egy simplex perverzítő.

— Az úr egy sarlatán, az úr egy pénzcsaló, az úr nem is doktor, hanem csak *borbély*!

— Az úr pedig *tyúkprókátor*!

A két diplomata azon a ponton állt, hogy a fakultás becsületéért egymást kihajigálja az ajtón. Abellino egy szót nem bírt csillapításukra feltalálni, s csak hosszú, sovány kezeit terjengette feléjük.

— Mit! Mi vagyok én? — kérdé Maszlaczky, mintha nem jól hallott volna, s odalépett a nőnél háromszor nagyobb tömegű ellenség hasához.

— Tyúkprókátor!

— Az úr pedig egy méregkeverő!

— William! William! — jajgatott Abellino, mire aztán bejött az inas, ki is, hogy a harcos feleket egymástól elválassza,

azt a furfangot gondolta ki magában, hogy legelőbb is Masz-laczký úr fülébe súgta: „Ugyan mit tud lármázni vele a tens úr? Nem tudja, hogy minden délután részeg? A részeg ember-nek még a szénásszekér is kitér”.

— Vagy úgy! — monda Maszlaczký úr —, no akkor hallgatok.

Azután a doktornak súgta William: „Engedje útjára menni, doktor úr, jó ember az, csakhogy most fel van pálin-kázva.”

— Már az más — engedékenykedék az orvos, s megvetően elfordult ellenfelétől.

Ez együgyű hadicsel által sikerült a háborút lecsillapítani.

— Úgy én elmegyek innen — monda gúnyosan a fiskális, kalapját véve. — Az *ilyen* embernek a szénásszekér is kitér.

— Úgy sajnálom, hogy a szót vesztegettem — monda az orvos, kezeit hátul összetéve s az ablakhoz sétálva. — Az ilyen állapotban inkább szánalomra és gyógyításra méltó az ember.

Maszlaczký úr az ajtónál állott már, Mauz úr az ablaknál; a fiskális nem állhatta meg, hogy még egyszer oda ne mondja, búcsúszóképpen:

— Kuruzsoló!

— Pervesztő! — kiálta egyszerre a doktor, fejét hátrafordítva, s csak szája egyik végén bocsátva ki a szót.

Maszlaczký becsapta maga után az ajtót, s a lépcsőkön végiglépdelve, elég hangosan mondogatá utána a többi meg-tisztelő címetek; nem akart belőle egyet is hazavinni:

— Méregkeverő, mirigyfőző, borbélylegény! . . .

Melyet meghallva az orvos, utánarohant, s az ajtón kidugva fejét, utánakiáltá:

— Zugprókátor, tyúkprókátor, pervesztő, pénzért ha-zudó!!!

Az ügyvéd eltűnt a kapu alatt, akkor meg rohant Mauz úr az ablaknak, s azon kihajolva, kiáltozott utána „Pervesztő!”

Maszlaczky az utcáról fel: „Méregkeverő!” és mikor már olyan messze elment Maszlaczky, hogy egymás hangját nem hallhaták, akkor is visszafordult, mutatójával a képét faragva, mintha ezáltal akarná Mauz úrnak mondani, hogy ő csak borbélylegény, mire Mauz úr egy csomó papirost vett a hóna alá, s azt lehullatá onnan az utcára, ily elmésen fejezve ki a *pörvesztés* eszméjét.

Abellino félholtan maradt ott magában a küzdtéren. Legnagyobb baj volt, hogy nem tudhatta meg, miért jött Maszlaczky, s mit akart neki mondani Zoltán felől.

Másnap összetalálkozott a két összezőrdült diplomata a promenádon, melyet az elparasztosodó kor kezdett már akkor sétánynak nevezni, s ezáltal kétségessé tette, ha vajon *convenant* dolog-e még azon a helyen fashionable társaságoknak megjeleni. A doktor az egyik, a fiskális a másik végén jött az allénak (mit a barbár nyelvújítók szeretnének egyszerűen fasornak nevezni), s amint megpillanták egymást, ahelyett, hogy mint rendes ember cselekedett volna, rögtön hátat fordítának egymásnak s visszatérnének, ki merre jött, mind a kettő derült orcával sietett egymás elé, doktor Mauz messziről nyújtotta már a kezét, Maszlaczky pedig sietett azt megragadni és megrázni, ahogy természetől kitelt, s szíve fenekéből biztosítá a doktor urat, miszerint rendkívül sajnálja a tegnapi esetet, s reményli, hogy a doktor úr szokatlan heveségét a szokatlan körülményeknek fogja felróni, mire doktor Mauz is bátorkodott reményleni, miszerint a fiskális úr tekintetbe veendi sanguinicus temperamentumát, melyről ő már nem tehet, s azzal nagy ölelkezések közt békét és dac- és védszövetséget kötöttek egymással, szentül bizonyítván, hogy újdun barátságukat a legkisebb félreértés felhője sem fogja ezentúl megháborítani, s végre karöltve siettek végig az utcákon, melyek első vizsgálódásaik tanúi valának, egész Abellino lakáig.

A két derék úr meggondolta az éjen keresztül, hogy nagy balgatagság önekik egymással háborút folytatni, miután

egyik a másiknak nagy hasznára van. Az ügyvéd úrnak ugyan-
csak nagy szüksége van rá, hogy egy oly balgatag ember,
mint Abellino, mentül tovább húzhassa e földi életét, a doktor
úrnak pedig arra, hogy állandó páciensének állandó pénztára
is legyen, s e kettős érdeknél fogva célszerűtlen nekik egymás
működését paralizálni, amit nem is fognak cselekedni ezután.

Engedjük őket menni karonfogva a magok útján.

JEGYZETEK

R Ö V I D Í T É S E K

AkadÉrt.	Akadémiai Értesítő
BpSz	Budapesti Szemle
EPhK	Egyetemes Philológiai Közlöny
ErdMúz.	Erdélyi Múzeum
HhM	Jókai Mór Hátrahagyott Művei 1—10. k. Bp. 1912.
I. OK	A Magyar Tudományos Akadémia Nyelv- és Irodalomtudományi Osztályának Közleményei
It	Irodalomtörténet
ItK	Irodalomtörténeti Közlemények
JKK	a jelen kritikai kiadás
Jókai-jubileum	A Jókai-jubileum és a Nemzeti díszkiadás története. Bp. 1898.
MBiblSze	Magyar Bibliofil Szemle
MH	Magyar Hírlap
Mikszáth Krk	Mikszáth Kálmán összes művei kritikai kiadása
NK	Jókai Mór összes művei. Nemzeti kiadás. 1—100. k. 1894—98. — Kárpáthy Zoltán: 6. k. 1894. 492 l.
PH	Pesti Hírlap
PN	Pesti Napló
TtudKözl.	Természettudományi Közlöny
VU	Vasárnapi Ujság

A regények és novelláskötetek lapszámait — ha külön nem jelezzük — az NK-ból idézzük.

KIADÁSOK, FORDÍTÁSOK, FELDOLGOZÁSOK

Az eddigi kutatások szerint a regény kézírata nem ismeretes. A regényt először a PN (felelős szerk. Török János) 1854. máj. 16 és dec. 22 között *Karpathi Zoltán* (jún. 27-től kezdve *Karpathy Zoltán*) címen 120 folytatásban közölte az alábbi részletezés szerint:

1. máj. 16. 112—1255. sz. Az *I. Egy nemzeti ünnep* c. fejezet elejétől a fejezet végéig.
2. máj. 18. 114—1257. sz. Az *II. Úri mulatság* c. fejezet elejétől a „Mire mi megérkezünk” kezd. szakaszig.
3. máj. 19. 115—1258. sz. Az eml. szakasztól „A tanácsosné asszonyosság mellett ült” kezd. szakaszig.
4. máj. 21. 117—1260. sz. Az eml. szakasztól „A hátulsó ülésben ült a főispán úr” kezd. szakaszig.
5. máj. 24. 119—1262. sz. Az eml. szakasztól a „Mindenki, még aki nem mutatta is” kezd. szakaszig.
6. máj. 25. 120—1263. sz. Az eml. szakasztól az „Emanuel barátunk tökéletes gavallér” kezd. mondatig.
7. máj. 30. 123—1266. sz. Az eml. mondattól a „Ha saját házánál találta volna” kezd. szakaszig.
8. máj. 31. 124—1267. sz. Az eml. szakasztól „A lovász elővezette a gyönyörű paripát” kezd. szakaszig.
9. jún. 1. 125—1268. sz. Az eml. szakasztól a fejezet végéig.
10. jún. 4. 128—1271. sz. *III. A kedves barátom uram* c. (tévesen II. számmal jelzett) fejezet elejétől az „— Alázatos szolgája” kezd. mondatig.
11. jún. 7. 129—1272. sz. Az eml. mondattól az „Abellino ez unalmas bevezetés alatt” kezd. szakaszig.
12. jún. 8. 130—1273. sz. Az eml. szakasztól az „— Ez ideig csak igen általános pontok” kezd. mondatig.
13. jún. 10. 132—1275. sz. Az eml. mondattól az „— Én oly ártatlanul tartom ebben a gróft” kezd. mondatig.
14. jún. 11. 133—1276. sz. Az eml. mondattól „— A cesszió oly törvényes” kezd. mondatig.

15. jún. 13. 134–1277. sz. Az eml. mondattól a fejezet végéig.
16. jún. 15. 136–1279. sz. Az *IV. Ézsau lencsége* c. (tévesen III. számmal jelzett) fejezet elejétől az „– Én adjak száz pengőt kedves” kezd. mondatig.
17. jún. 17. 137–1280. sz. Az eml. mondattól a fejezet végéig.
18. jún. 18. 138–1281. sz. Az *V. Egy filozófus* c. (tévesen IV. számmal jelzett) fejezet elejétől az „Azt gondosan el kelle titkolni” kezd. szakaszig.
19. jún. 21. 140–1283. sz. Az eml. szakasztól az „Ilyen sarkalatos mondást” kezd. mondatig.
20. jún. 22. 141–1284. sz. Az eml. mondattól „A tanács remekelt e pillanatban” kezd. mondatig.
21. jún. 23. 142–1285. sz. Az eml. mondattól az „E gyöngéd jelenet után” kezd. szakaszig.
22. jún. 24. 143–1286. sz. Az eml. szakasztól a fejezet végéig.
23. jún. 27. 145–1288. sz. A *VI. Szentirmán* c. (tévesen IV. számmal jelzett) fejezet elejétől „Az egész táj képe megváltozott” kezd. mondatig.
24. jún. 29. 147–1291. sz. Az eml. mondattól a fejezet végéig.
25. júl. 1. 148–1291. sz. *VII. Az örönnap* c. (tévesen V. számmal jelzett) fejezet elejétől a „Feleúton érte a lovász a gróft” kezd. mondatig.
26. júl. 2. 149–1292. sz. Az eml. mondattól a fejezet végéig.
27. júl. 6. 152–1295. sz. *VIII. A befalazott ajtó* c. (tévesen VI. számmal jelzett) fejezet elejétől az „Amint kilépett az ajtón” kezd. mondatig.
28. júl. 7. 153–1296. sz. Az eml. mondattól a „Zoltán gyermeki áhítattal hallgatá” kezd. mondatig.
29. júl. 8. 154–1297. sz. Az eml. mondattól a „Meg kell tudnia, mi van azon levélben” kezd. mondatig.
30. júl. 9. 155–1298. sz. Az eml. mondattól a fejezet végéig.
31. júl. 13. 158–1301. sz. *IX. Az emancipált család* c. (tévesen VII. számmal jelzett) fejezet elejétől „A főispánné épp olyan keveset törődött” kezd. mondatig.
32. júl. 14. 159–1302. sz. Az eml. mondattól a „Zoltán azonban úgy járt” kezd. mondatig.
33. júl. 15. 160–1307. sz. Az eml. mondattól a fejezet végéig.
34. júl. 20. 164–1307. sz. A *X. Gyásznapok* c. (tévesen VIII. számmal jelzett) fejezet elejétől a „Mielőtt e vidám mulatságban” kezd. szakaszig.
35. júl. 21. 165–1308. sz. Az eml. szakasztól a „Maszlaczký úr füleit ütötte meg” kezd. mondatig.

36. júl. 22. 166–1309. sz. Az eml. mondattól „–A sík tengervíz közül négy falu tornya látszott” kezd. mondatig.
37. júl. 23. 167–1310. sz. Az eml. mondattól a „Maszlaczký úrnak egypárszor az forgott már a nyelvén” kezd. mondatig.
38. aug. 1. 174–1317. sz. Az eml. mondattól a „Maszlaczký úr, mint egy bús bagoly jelent meg” kezd. mondatig.
39. aug. 2. 175–1318. sz. Az eml. mondattól a „Vész, vész, vész!” mondatig.
40. aug. 4. 177–1320. sz. Az eml. mondattól a „Valami borzadálygerjesztő e látvány” kezd. mondatig.
41. aug. 5. 178–1321. sz. Az eml. mondattól a „Maszlaczký úr aggodalommal hallgatá” kezd. mondatig.
42. aug. 6. 179–1322. sz. Az eml. mondattól az „Ezen félelmetes éjszakán” kezd. mondatig.
43. aug. 9. 181–1324. sz. Az eml. mondattól a „Néhányan az ifjak közül a szerencsétlen nőt” kezd. mondatig.
44. aug. 10. 182–1325. sz. Az eml. mondattól „A paripa mindig jobban gyengült” kezd. mondatig.
45. aug. 11. 183–1326. sz. Az eml. mondattól „A nagy, széles tutaj” kezd. mondatig.
46. aug. 13. 185–1328. sz. Az eml. mondattól a „Csak egy homályos lámpa” kezd. mondatig.
47. aug. 17. 187–1330. sz. Az eml. mondattól az „E pillanatban úgy tetszék” kezd. mondatig.
48. aug. 18. 188–1331. sz. Az eml. mondattól a „Vilma nem reszketett eddig” kezd. mondatig.
49. aug. 19. 189–1332. sz. Az eml. mondattól a „Talpon volt már minden ember” kezd. mondatig.
50. aug. 20. 190–1333. sz. Az eml. mondattól az „Éjfél után két óraker kezd. mondatig.
51. aug. 23. 192–1335. sz. Az eml. mondattól a „Vajon, hogy fogna esni” kezd. mondatig.
52. aug. 25. 194–1337. sz. Az eml. mondattól az „Egy rettentő ítélet volt a mi” kezd. mondatig.
53. aug. 26. 195–1338. sz. Az eml. mondattól a fejezet végéig.
54. aug. 29. 197–1340. sz. XI. *A cenki szenvedő* c. (tévesen IX. számmal jelzett) fejezet elejétől a fejezet végéig.
55. aug. 31. 199–1342. sz. XII. *A hétszemélynök levelei* c. (tévesen X. számmal jelzett) fejezet elejétől a „Megtalálván a kriptográfia kulcsát” kezd. mondatig.
56. szept. 1. 200–1343. sz. Az eml. mondattól a „Csakhogy megvan a lánchordta kölyke” kezd. mondatig.

57. szept. 2. 201–1344. sz. Az eml. mondattól a „Negyedik levele” kezd. mondatig.
58. szept. 3. 202–1345. sz. Az eml. mondattól a fejezet végéig.
59. szept. 6. XIII. *Az élet mártírja* c. fejezet elejétől a „Maszlaczký úr egy darabig csak nézett” kezd. mondatig.
60. szept. 8. 206–1349. sz. Az eml. mondattól a „– Kedves nagyságod – monda Maszlaczký úr” kezd. mondatig.
61. szept. 10. 207–1350. sz. Az eml. mondattól a „Másnap össze-
találkoztak a két” kezd. mondatig.
62. szept. 13. 209–1352. sz. Az eml. mondattól XIV. *A titok* c. fejezetben levő „Minden távcső feléje volt fordítva” kezd. mondatig.
63. szept. 14. 210–1353. sz. Az eml. mondattól a „Kinek jutott volna eszébe” kezd. mondatig. (A cím tévedésből: XIV. *Az élet mártírja*)
64. szept. 15. 211–1354. sz. Az eml. mondattól az „E jéghideg szavak elűzték” kezd. mondatig.
65. szept. 16. 212–1355. sz. Az eml. mondattól a „Kovács iparkodott egész ügyvédi nyugalmát” kezd. mondatig.
66. szept. 19. 214–1357. sz. Az eml. mondattól az „Arannyal fizetni nemigen volt szokás” kezd. mondatig.
67. szept. 20. 215–1358. sz. Az eml. mondattól a „Maszlaczký úr mindezen dolgok mellett” kezd. mondatig.
68. szept. 21. 216–1359. sz. Az eml. mondattól „A gyermekérzelmek egyike” kezd. mondatig.
69. szept. 23. 218–1361. sz. Az eml. mondattól a „Következnének a védiratok” kezd. mondatig.
70. szept. 24. 219–1362. sz. Az eml. mondattól a fejezet végéig.
71. szept. 27. 221–1364. sz. Az XV. *Egy férfiszó* c. fejezet elejétől az „– Ön teljes diadalt szerez” kezd. mondatig.
72. szept. 28. 222–1365. sz. Az eml. mondattól a „Zoltán kezdett nem figyelni” kezd. mondatig.
73. szept. 29. 223–1366. sz. Az eml. mondattól az XVI. *Alku egy veszendő lélekre* c. fejezetben levő „– Ugyan mit csinálunk” kezd. mondatig.
74. szept. 30. 224–1367. sz. Az eml. mondattól (a PN-ben tévesen XV. *Egy férfi-szó* címen) a „Maszlaczký úr érezé” kezd. mondatig.
75. okt. 1. 225–1368. sz. Az eml. mondattól (tévesen jelölve a fejezet-cím: XV. *Egy elveszett lélek*) a „Kovács mély szájalommal és megvetéssel” kezd. mondatig.
76. okt. 5. 228–1371. sz. Az eml. mondattól (tévesen jelölve a fejezet-cím: *Alku egy veszendő lélek felett.*) a fejezet végéig.

77. okt. 7. 230—1373. sz. *XVII. A lemondás* c. fejezet elejétől a „Zoltán kifizetteté a jószágain” kezd. mondatig.
78. okt. 8. 231—1374. sz. Az eml. mondattól a fejezet végéig.
79. okt. 11. 233—1376. sz. A *XVIII. Rossz diadal* c. fejezet elejétől a „Varga uram sietett arról a helyről” kezd. mondatig.
80. okt. 12. 234—1377. sz. Az eml. mondattól a „Kedves Maszlaczký úr ilyen szépen rendbe hozott mindent” kezd. mondatig.
81. okt. 13. 235—1378. sz. Az eml. mondattól az „Ide e száz meg száz esztendő” kezd. mondatig.
82. okt. 14. 236—1379. Az eml. mondattól az „Azt mondják, hogy egyik holló” kezd. mondatig.
83. okt. 15. 237—1380. sz. Az eml. mondattól a (PN-ben az *XIX. Egyik holló meg a másik* c. fejezetben) „Eveline indulata nem ismert semmi” kezd. mondatig.
84. okt. 19. 240—1383. sz. Az eml. mondattól (a PN-ben az *XIX. Egyik holló meg a másik* c. fejezetben) a „Miután elolvasta a levelet a tanácsos” kezd. mondatig.
85. okt. 20. 241—1384. sz. Az eml. mondattól (A PN-ben az *XIX. Egyik holló meg a másik* c. fejezetben) a „Gondolkozatok, hát” kezd. mondatig.
86. okt. 21. 242—1385. sz. Az eml. mondattól (a PN-ben a *XX. Jóvesztés* c. fejezetben) az „Engedjünk szép csendesen” kezd. szakaszig.
87. okt. 22. 243—1386. sz. Az eml. szakasztól a (PN-ben az *XXI. Egy követválasztás hajdan* c. fejezet elejétől) „Jelen gyűlés nagy összemérgőzése volt a pártoknak” kezd. mondatig.
88. okt. 26. 246—1389. sz. Az eml. mondattól (a PN-ben az *XXI. Egy követválasztás hajdan* c. fejezetben) „Az elnök lemorzsolá” kezd. mondatig.
89. okt. 27. 247—1390. sz. Az eml. mondattól (a PN-ben az *XXI. Egy követválasztás hajdan* c. fejezetben) az „Ez általános hahota közepett” kezd. mondatig.
90. okt. 28. 248—1391. sz. Az eml. mondattól (a PN-ben az előző fejezetcímmel nov. 11-ig) a „— Hát aztán? — veté oda” kezd. mondatig.
91. okt. 31. 250—1393. sz. Az eml. mondattól „Az előleges vitatkozó gyűlések” kezd. szakaszig.
92. nov. 3. 252—1395. sz. Az eml. szakasztól a „Fráter Bogozy ezen felül még teljesen” kezd. mondatig.
93. nov. 4. 253—1396. sz. Az eml. mondattól a „Kőcserepynél korán reggel volt még” kezd. mondatig.
94. nov. 5. 254—1397. sz. Az eml. mondattól az „E diplomatikus jegyzékváltások ideje alatt” kezd. mondatig.

95. nov. 8. 256—1399. sz. Az eml. mondattól „A rossz példánál semmi sem gyümölcsözőbb” kezd. mondatig.
96. nov. 9. 257—1400. sz. Az eml. mondattól a „Mi volt ez?” mondatig.
97. nov. 10. 258—1401. sz. Az eml. mondattól a „Nem ismerem azt a géniust” kezd. mondatig.
98. nov. 11. 259—1402. sz. Az eml. mondattól a fejezet végéig.
99. nov. 12. 260—1403. sz. A XIX. *Jellemek* c. (tévesen XXII. számmal jelzett) fejezet elejétől a fejezet végéig.
100. nov. 16. 263—1406. sz. XX. *A nő védelme* c. (tévesen XXIII. számmal ellátott) fejezet elejétől az „Amint az utolsó házakat elhagyták” kezd. szakaszig.
101. nov. 17. 264—1407. sz. Az eml. szakasztól a fejezet végéig.
102. nov. 18. 265—1408. sz. XXI. *A spadassin* c. (tévesen XXIV. számmal ellátott) fejezet elejétől az „Akkori politikai világ” kezd. mondatig.
103. nov. 19. 266—1409. sz. Az eml. mondattól a „Rudolf az utcán találkozott” kezd. mondatig.
104. nov. 22. 268—1411. sz. Az eml. mondattól a „Hetet ütött pontban az óra” kezd. mondatig.
105. nov. 23. 269—1412. sz. Az eml. mondattól a „Hat órakor vívott Rudolf” kezd. mondatig.
106. nov. 24. 270—1413. sz. Az eml. mondattól a fejezet végéig.
107. nov. 25. 271—1414. sz. XXII. *A kemény szívek* c. (tévesen XXV. számmal jelzett) fejezet elejétől a „— Hát mi nem szeretünk-e” kezd. mondatig.
108. nov. 26. 272—1415. sz. Az eml. mondattól a fejezet végéig.
109. nov. 30. 275—1418. sz. A XXIII. *Csendesen* c. (tévesen XXVI. számmal jelzett) fejezet elejétől „A tanácsos sietett az érkező elé” kezd. mondatig.
110. dec. 1. 276—1419. Az eml. mondattól a „Milyen borzasztó éjszaka ez” kezd. mondatig.
111. dec. 2. 277—1420. sz. Az eml. mondattól az „Egészen átázva, összecsapzott hajfűrtökkel” kezd. mondatig.
112. dec. 3. 278—1421. sz. Az eml. mondattól az „Ennek a hosszú éjszakának nem akar” kezd. mondatig.
113. dec. 7. 281—1424. sz. Az eml. mondattól a fejezet végéig.
114. dec. 8. 282—1425. sz. A XXIV. *Fény és árny* c. (tévesen XXVII. számmal jelzett) fejezet elejétől „Az eddigi szavak mind igen hivatalos hangon” kezd. mondatig.
115. dec. 10. 283—1426. sz. Az eml. mondattól a „Szentirmán is múlni kellett a gyásznak” kezd. mondatig.

116. dec. 14. 286—1429. sz. Az eml. mondattól a XXV. *Régi jó barátok* c. (tévesen XXIX. számmal jelzett) fejezetben levő „Maszlaczký úrra nézve megszűnt a világ” kezd. mondatig.
117. dec. 15. 287—1431. sz. Az eml. mondattól a „— Legkedvesebb méltóságos úr” kezd. mondatig.
118. dec. 16. 288—1431. sz. Az eml. mondattól „A nagy riadóóra összeröfönt a fürdői cselédség” kezd. mondatig.
119. dec. 17. 289—1432. sz. Az eml. mondattól a fejezet végéig.
120. dec. 22. 293—1436. sz. XXVI. *A látnok és világtalan* c. (tévesen XXX. számmal jelzett) fejezet elejétől végig.

KÖTETKIADÁSOK

- I. 1—4. k. 1. kiad. Pest 1854. Emich Gusztáv 1. k. 160 l.; 2. k. 136 l.; 3. k. 160 l.; 4. k. 96 l.
- II. 1—3. k. 2. kiad. Pest 1860. Heckenast Gusztáv 1. k. 210 l.; 2. k. 240 l.; 3. k. 258 l.
- III. 1—3. k. 3. kiad. Pest 1866. Heckenast Gusztáv 1. k. 239 l.; 2. k. 303 l.; 3. k. 279 l.
- IV. 1—3. k. 4. kiad. Bp. 1874. Franklin 1. k. 224 l.; 2. k. 259 l.; 3. k. 280 l.
- V. 1—3. k. 5. kiad. Bp. 1877. Franklin 1. k. 189 l.; 2. k. 216 l.; 3. k. 235 l.
- VI. 6. kiad. Bp. 1887. Franklin 647 l.
- VII. a) Bp. 1894. Révai Testvérek 492 l. | Jókai Mór összes művei. Nemzeti kiadás 6. |
 Ugyanez a kiadás megjelent teljesen azonos, finomabb papírra nyomott „amateur díszkiadás”-ként és nagy 8° alakban Nemzeti díszkiadás elnevezéssel.
- b) 1905.
 Címlapkiadás.
- c) 1908.
 Címlapkiadás.
- d) 1912.
 Címlapkiadás.
- e) 1912.
 Címlapkiadás a sorozat megjelölése nélkül.
- VIII. 1—3. k. 8. kiad. Bp. 1899. Franklin 1. k. 194 l.; 2. k. 219 l.; 3. k. 240 l. | Jókai válogatott művei 1—3. |
- IX. a) 1—3. k. 9. kiad. Bp. 1904. Franklin 1. k. 192 l.; 2. k. 219 l.; 3. k. 240 l.

- b) 10. kiad. 1907. | Jókai Mór válogatott munkái 7–9. |
Címlapkiadás.
- c) 11. kiad. 1907. | Szépirodalmi könyvtár 1–3. |
Címlapkiadás.
- d) 12. kiad. 1907. | Jókai Mór válogatott munkái 7–9. |
Címlapkiadás.
- e) 13. kiad. 1911. | Jókai Mór válogatott munkái 7–9. |
Címlapkiadás.
- f) 14. kiad. 1912. | Jókai Mór válogatott munkái 7–9. |
Címlapkiadás.
- g) 15. kiad. 1914. | Jókai Mór munkái. Népszerű kiadás 7–9. |
Címlapkiadás.
- X. 1–3. k. 16. kiad. Bp. 1920. Franklin 1. k. 199 l.; 2. k. 231 l.;
3. k. 248 l. | Jókai Mór munkái. Népszerű kiadás 30–36. és
36 a. |
- XI. a) 1–2. k. Bp. 1925. Franklin–Révai kiadás 1. k. 203 l.;
2. k. 193 l. | Jókai Mór művei. Centenárium kiadás
6–7. k. |
- b) 19??
Címlapkiadás.
- c) 19??
Címlapkiadás.
- d) [1941.] Franklin.
Címlapkiadás.
- e) 1943.
Címlapkiadás.
- f) [1944.]
Címlapkiadás.
- g) 1953. Szépirodalmi Könyvkiadó.
Címlapkiadás.
- XII. a) (Szücs Jenő utószavával, Reich Károly rajzaival) Bp. 1956.
479 l. | Jókai Mór válogatott művei |
- b) Bp. 1956. Szlovákiai Szépirodalmi Könyvkiadó.
Címlapkiadás.
- c) Bukarest 1956. Ifjúsági Könyvkiadó.
Címlapkiadás.
- XIII. Bp. 1957. Szépirodalmi Könyvkiadó 520 l.
- XIV. Bp. 1957. Szépirodalmi Könyvkiadó 515 l.
- XV. Szekeres László utószavával. 1–2. k. Bp. 1960. Szépirodalmi
Könyvkiadó 1. k. 304 l.; 2. k. 296 l. | Kincses könyvek. Szövet-
kezeti kiskönyvtár |

IDEGEN NYELVŰ KIADÁSOK

A *-gal jelzett idegen nyelvű kiadások példányaihoz nem tudunk hozzáférni. Ezek adatait Ferenczy Zoltán (*Jókai idegen nyelvekre fordított műveinek jegyzéke*. MBiblszle 1925.) és Demeter Tibor (*Magyar szépirodalom idegen nyelven*. Bp. 1952. Kézirat), továbbá Jan Ślaski (*Jókai lengyelül*. Világirodalmi Figyelő 1958. 38–57.) összeállításai nyomán közöljük. Felhasználtuk még Chalupka Rezső cikkét a finn fordításokról (ItK 1892. 164.) s a prágai Akadémiai Szláv Intézet szíves közlését is.

Német :

- I. a) *Zoltan Karpathy*. 1–4. vol. Übersetzt von Eduard Glatz. Pest 1860. I. vol. 216 p.; 2. vol. 186 p.; 3. vol. 221 p.; 4. vol. 116 p.
b) Bp. 1878. Athenaeum.
II. *Zoltan Karpathy*. Pest-Ofner Zeitung 1878. In Fortsetzungen.
*III. *Zoltan Karpathi*. — *Der Sohn des Nabob*. Übersetzt von Eduard Glatz. Leipzig 1893. | Philipp Reclam Universal Bibliothek Nr. 3121–3126. |

Finn :

- I. *Zoltán Kárpáthy*. Suomentanut F. Achten. Helsinki 1879.
II. *Zoltán Kárpáthy*. Transl. Niilo F. Wainio. Helsingfors 1890.
Werner Söderström 452 p.

Horvát :

*Zoltán Kárpáthy. Preved s madarskog Gy. Popovics. Zagreb Narodnih Novinah 1880.

Szerb :

*Zoltan Karpathy. Preved s madarskog Gy. Popovics. Beograd 1881.

Lengyel :

- *I. *Zoltan Karpathy*. Warszawa, Gazeta Warszawska 1875.
*II. Miljonowy spadek. Preżożi M. Diz. Warszawa 1894. 408 p.
Ingyenes melléklet a Tygodnik Ilustrowany 27–52. sz.-hoz.
III. Milionowy spadek. 1–2. vol. 3. ed. Warszawa 1930.
Stanisław Cukrowski 1. vol. 176 p.; 2. vol. 175 p.

Észt :

Zoltan Karpathi, Nabobi poeg. Transl. A. Paulmeister. 1903.

Cseh:

Zoltan Kárpáthy. Transl. G. N. Mayerhoffer. Praha Fr. Borovy
523 p. | Romány a povidky I. 3. |
É. n. jelent meg, MBibISzle szerint 1913-ban.

SZÍNPADI FELDOLGOZÁSOK

Az aradi Jókai-ünnepségeken 1894-ben az utolsó programpon^t egy nagy tabló volt, melyet a város hódolatát jelképező szoborkoszorú^t zási kép után az író tíz regényéből – köztük a nyolcadiknak bemutatott Kárpáthy Zoltánból – állítottak össze. E képen a címadó hősnő kívül Szentirmay Rudolf és felesége, ill. leánya szerepel. (Jókai ünneplése Aradon. Aradi Közlöny 1894. jan. 19. 15. sz. 2–3.) E képet az egykorú kritika kiemelkedőnek mondja. (Színház, Irodalom, Művészet. Aradi Közlöny 1894. jan. 25. 20. sz. 8.)

1907-ben Beöthy László, a Magyar Színház igazgatója hirdetett pályázatot Jókai három regényének dramatizálására.

Hevesi Sándor először *Az új földesurat*, majd az *Egy magyar nábobot* és a *Kárpáthy Zoltánt* dramatizálta. *Az új földesúr* 1912-ben az ötvenedik előadást érte meg, majd a sikeren felbuzdulva az *Egy magyar nábobot*, ill. a *Kárpáthy Zoltánt* mutatta be a Magyar Színház 1916-ban. E két darab összesen 150 előadást ért meg. (Hevesi Sándor: *Jókai a színpadon*. Az Est Hármaskönyve 251. – Vö. Magyar Figyelő 1917. 1. sz. 58–61.) László Anna szerint „A darabok vérbő romantikája és színpadon látott, érdekes típusai megragadják a színház művészeit és a közönséget egyaránt.” Az előadáson csaknem öt percenként felhangzott a taps. (Hevesi Sándor. Bp. 1960. 199–200.) Joggal állapítja meg László Anna azt is, hogy az *Egy magyar nábob* és a *Kárpáthy Zoltán* dramatizálása – Törzs Jenő utolérhetetlen alakításai és Márkus László rendezői ambíciója ellenére – sem sikerült. Hevesi művében a jellemfejlesztés terén találhatók a legsúlyosabb hibák.

Az egykorú lapok jelentős része úgy említi Hevesit, mint aki „hű tolmácsa maradt Jókainak” (pl. [a. z.] *Kárpáthy Zoltán*. *Hírek*. Az Est 1916. dec. 16. 250. sz. 5.), pedig ha figyelmesen elolvassuk a szerző gondos beszámolóját alkotó módszeréről, nyilvánvaló a dramatizáló tévedése.

Hevesi Sándor írja:

„Kárpáthy Zoltán folytatása és befejezése a Nábobnak s csak természetesen, hogy ezúttal sem tértem el a regénytől. Jókai fiatal, izzó romantikáját, amelyet kacagó humora aranyoz be, a boldog és boldogtalan szerelemnek, az ideálista megpróbáltatásának és végső diadalának ezt a megható és fölemelő történetét – megint csak Jókai szavaival

vitem színpadra. A színészek Jókait beszélik, a közönség Jókait hallja — és ennek a sok között van egy olynemű jelentősége és fontossága is, amelyről érdemes beszélni.

Azok a Jókai-regények, amelyek most egymásután színpadra kerülnek, a magyar ébredésnek, a magyar szabadságharcnak, a magyar érvényesülésnek nagyszerű korát tárják fel előttünk, azt a kort, amelyet drámairodalmunk nem elevenített meg soha. Azok az érdekes és jellemző típusok, amelyek a Jókai-regényekben úgy elragadnak bennünket, drámairodalmunkban eléggé ritkák, úgy hogy (furcsa de való) Jókai szebbnél szebb föladatot nyújt a magyar színpadnak, mely ezt a régi magyar világot megelevenítheti s a magyar színésznek, aki e kitűnő típusokat ábrázolhatja. A színészek lelkesednek is a Jókai-szerepekért, amelyek között a legkisebbek is hálásak s Beöthy igazgató, aki egy magyar művészember rajongásával karolta fel a színpadi Jókai ügyét, e nagyszemélyzetű darabokhoz akárhányszor külön szerződttetett színészeket, hogy az összjátéknak semmi fogyatkozása ne legyen.

A Magyar Színház gárdája, amely most már rövid idő alatt a harmadik Jókai-darabot adja elő, minden alkalommal egy fiatal magyar művészgárda minden ambíciójával és rátermettségével adja oda magát e szép, de felelősségteljes feladatnak. Felelősségteljesnek kell mondanom e feladatot, mert hiszen azokat az alakokat, akiket a magyar közönség oly régóta ismer a regényekből: igazán nem könnyű dolog megeleveníteni a színpadon. A közönség itt kész követelésekkel, kész igényekkel jön be a színházba, akiket látni fog, úgy akarja üdvözölni, mint régi ismerőst s jaj a színésznek, ha nem elégíti ki ezeket a felfokozott igényeket, amelyek — valljuk meg — igazságtalanok is egy kissé, mert hiszen a három óráig tartó színdarab egy alaknak sem adhatja meg a hatkötetes regény teljességét s a színész is csak azokra a vonásokra helyezhet súlyt, amelyek a színpadi cselekmény szempontjából fontosak.

A Magyar Színház eddig fényesen állta meg e próbát s a Jókai-darabok címszereplője: *Törzs Jenő* most már a harmadik regényalakot hozza a budapesti közönség elé. Ő volt az öreg Ankerschmidt, az osztrák tábornok, ő volt Kárpáthy János, a magyar nábob s ő lesz most a nábob fia — az ifju Kárpáthy Zoltán." (Hevesi Sándor: *Kárpáthy Zoltán*. Szerző a darabjáról. Színház és Divat 1916. dec. 10. 17. sz. 10. Vö. Hevesi Sándor: *Jókai a színpadon*. Az Est Hármaskönyve Bp. 1925. 251.)

Ebben az esetben nyilván az Alkotmány cikkfőjének van igaza, ki — bár nem vonja kétségbe, hogy a közönség „tüntető rokonszenvvel” fogadta a darabot — a következőket állapítja meg: A regény kitűnő színpadi téma . . . Színpadi tolmácsolására azonban csak író és művész vállalkozhat, Hevesi pedig rendező. Szerinte a *Kárpáthy Zoltán* „legiga-

zibb, leggyökeresebb tolmácsoló lehetősége a hangulati tartalmában kínálkozik. Hevesi nem ezt választotta és innen van, hogy erőlködés ellenére is alul marad a regény szépségeinek. Minden jelenetében kiütközik, hogy nem tudta magában megtagadni a rendezőt és döntőnek felhívni a művészmert”.

Hevesi nem bátorkodott cselekvő állásfoglalásra, „passiv maradt, a beavatkozó másneműsége csak egy önkényesség alakjában vállalkozott: tudniillik, hogy minden szcenikai lehetőséget kihoz a darabból, ha török, ha szakad. Egyszerűen kisajátított Jókai e regényéből minden rekvizitumot, a romantikát épp úgy, mint verizmusát, csakhogy nem egy tisztultabb drámaiság, hanem a legolcsóbb, legvékonypénzűbb színszerűség számára. Még a regény belső történéseit is robajjal hangzó külső történéseké sűrítette, az úgy nevezett hatásos elemeket hozta ki, az író perspektíváinak megmutatását, lényeges, de halk közléseit, az akció rejtett halkabb vonalait elejtette, beírta azzal, hogy egy-egy emberi, már teljesen értett és megvilágosult gesztusát ragadja meg, hogy ezzel megindítsa a nézőt, hogy a hatásokat, ha kell, brutálisan is, de kiváltsa”. Egy-két jelenetben kísért el Jókait a maga rejtettebb, mélyebb és keservebb pillanataig, bár a cikkíró nem akarja azt mondani, hogy a „különben annyira stílus-ember Hevesi érzéketlen maradt volna a regény gyönyörű lehetőségeivel szemben”. Elismeri, hogy a „darab mindvégig villamos feszültségben tud ébren tartani és hogy ebben a le nem kicsinyelhető hatás és siker titka rejlik”. Mégis a mű „bármilyen hatásos, még *sincs* hatása . . . Egyik jelenet üti a másikat, nincsen dinamikájuk . . . Jókainak nagy jellemfestő ereje is hiányzik Hevesiben, hiába keressük, hogy valahol is biztos kézzel kontur szabjon egy-egy alakjának, vagy egy fényfolttal karaktertől tündököltesse a homlokot. Kárpáthy Zoltánt is csak beszélteti, alakja, még amikor Jókai szavával is béleli ki, olyan, mintha ollóval vágta volna ki. Nincs súlya annak, amit vele mondat, mert nem egyszer felhigítja és elnyújtja Jókainak rövidreszabott mondanivalóját. Kliséket kapunk tőle, nem embereket. Ami benne drámának tetsző, az is csak dekoratív drámaiság, jelenetek fürgeteges egymásutánja, amely egészen netovábbos színpadi hatásokra csúcsosodik”.

Elismeri a szerző, hogy a „kisebb jelenetek megtéptettségének és elágazásának nagyobb egészekre forrasztása” Hevesi érdeme és munkája. „A regény minden lényeges, kiaknázható eleme színpadra került”

Egyetlen jelenet elhagyását kifogásolja a cikkíró, azt, „amint Szentirmay feltöreti a kastély befalazott szobáját, ahol egy sárgalevelű, régi, az idők porától beszáradt levél hervad. Meyer Fánié. A hangulat e ponton egészen Biedermeyerrel csúcsosodhatott volna ki. Mert a többi csak félig az és nem a kedves, interiőrös, álmokat ébresztő biedermeyer, nem a halkszavu spinéttal és ovális keretekkel, barackszínfényű fények-

kel és színcsomókkal halkult és illatosult, hanem a bus empirba hajló, amely már csak a ruhákon virágozik ki.” (1916. dec. 16. 349. sz. 2–4.)

Boros Ferenc (*Egy magyar nábob*. Megj. *Kultura. Színházi Esték*. Élet 1916. ápr. 9. 15. sz. 355.) Hevesi Sándor dramatisálásáról írva említi, hogy Jókai az „élő múlt század”, majd a regény „kissé széteső szerkezetét” érinti. Később a regény apróbb motívumaira is kitér.

Az Est c. napilap (a. z.) kézjeggyű szemleírója (*Kárpáthy Zoltán. Hírek*. 1916. dec. 16. 5.) Hevesi átdolgozásait rövid ismertetés keretében összeveti Jókai regényeivel.

A PN Sz. Gy. szignójú cikkírója [Szini Gyula?] (*Kárpáthy Zoltán. PN* 1916. dec. 16. 348. sz. 11.) ismerteti Hevesi Sándor munkáját, melyet Jókai „példamutatás”-áról híres regényéből készített.

Bródy Sándor (B. S. kézjeggyel) ismerteti Hevesi dramatisálását. (*Egy magyar nábob. Hírek. Est* 1916. ápr. 2. 93. sz. 9.)

Szász Zoltán (*Egy magyar nábob. Színház és zene. PH* 1916. ápr. 2. 93–13.027. sz. 10.) az április elsején bemutatott előadásról emlékezik meg.

Lakatos László (*Egy magyar nábob. MH* 1916. ápr. 2. 93. sz. 5–6.) „nemzeti kincsünknek és történeti dokumentumnak” tartja az *Egy magyar nábobot* (I. az *Egy magyar nábob* c. regény keletkezéstörténetéhez készített jegyzetet a JKK-ban), Jókait pedig „minden halott magyar klasszikus legelevenebbjének”. Ismerteti Hevesi darabját megállapítja, hogy „a dramatisált nábob a tökéletes Jókai”. Egyébként dicséri Hevesit, ki „megbámulni való munkát nyújtott”.

Pauker Ödön (p. ö. kézjeggyel) (*Egy magyar nábob. Népszava* 1916. ápr. 2. 93. sz. 9.) a *Művészet, Irodalom* c. rovatban ismertette a Hevesitől dramatisált regényt, az *Egy magyar nábobot* a „nagy költő legsajátosabb és még mindig legnépszerűbb” művének tekinti.

Jolsvai (*Szezónvég. Új Nemzedék* (Politikai, irodalmi és közgazdasági hetilap. Szerk. Milotay István.) 1916. ápr. 23. 16. sz. 14.) Hevesi dramatisálását bírálja s megállapítja, hogy „Alig van ötven sor az egész hosszú darabban, amit ne Jókai írt volna”.

Várdai Béla (*Színházi újdonságok. Katholikus Szemle* 1916. 6. sz. 660.) elmarasztalja Hevesit, s szerinte az átdolgozás népszerűségét „a regény varázsa magyarázza”. Elítéli a regényt „kiállózó” Hevesit. (*Színházi Esték. Katholikus Szemle* 1917. 3. sz. 252–53.) Szerinte „regényhez méltóan csak egy jelenetet kaptunk, a Vilma haldoklását.”

Salgó Ernő (*Magyar Figyelő* 1917. 1. sz. 58–61.) részletesen ismerteti Hevesi „regényes színjátékát”.

Legutóbb Bozó László készített a *Kárpáthy Zoltánból* háromfelvonásos drámát, melyet a Pestmegyei Petőfi Színház 1961. jan. 20-án Tápiószecsőn mutatott be.

KELETKEZÉSE, FORRÁSAI

I.

Az én dolgom a Pesti Naplónál c. századvégi visszaemlékezésében említi Jókai, hogy 1854-ben vett a Sváb-hegyen (a mai Szabadság-hegyen) egy telket:

„a Pesti Napló munkatársa voltam én is.

Igaz, hogy csak a vonal alatt. A tárcában jött a regényem.

Az első regényem azzal a vakmerő fufanggal jött létre, hogy naponkint egy tárcára valót írtam meg belőle, a következő napra való még csak a fejemben volt meg. Könnyen beletörhetett volna a késem. Ez a regényem volt az *Egy magyar nábob*. Szép honoráriumot kaptam érte a Pesti Naplótól: ezer forintot. Rengeteg pénz volt ez akkor! Kivált nekem. Nem is tudtam volna mire elkölteni, ha a svábhegyi telket (egy elhagyott kőbányát) meg nem vettem volna rajta. Hanem ez még csak felét adta ki a vételárnak: hogy a másik fele is megkerüljön, nem volt mit tennem más, mint a jó Magyar Nábob örököséből egy másik regényt leszármatatnom: ekként támadt a *Kárpáthy Zoltán*.

Ezért is megkaptam — előre — a szép ezer forintokat Emichtől. S aztán írtam ezt is, egyik tárcát a másik után a Pesti Naplóba, nem aggódva a jövődők miatt.” (HhM 5. k. 290. Vö. NK 61. k. 260. *Solitudo*. HhM 5. k. 335.)

A Hölgyfutár egykorú híradása beszédes bizonyítéka annak, hogy milyen nagy szenzációt keltett Jókai telekvásárlása:

„J ó k a i M ó r . . . nem fejezett be új regényt, nem is mint íróról szólunk most róla, hanem . . . ez nagy ujdonság . . . készülünk neki. Tehát . . . J ó k a i M ó r , ki legközelebb a svábhegyen 4000 pengős majort vett, itt most egy szép gyümölcsösökertet fog emeltetni. E hírt a Localblattól vesszük ki. Azért nevezzük meg a kutforrást, mert magyar íróról ilyes dolgokat el nem hihetünk. Legyen a felelősség a Localblatté.” (*Hírharang*. 1854. nov. 7. 241. sz. 975.)

E telekvásárlás története sok szempontból megvilágítja írónk anyagi helyzetét; a vele kapcsolatos levelezés pedig azt bizonyítja, hogy mennyire rákényszerült Jókai a gyors és jövedelmező alkotó munkára. (Vö. Szabó László: *Az igazi Jókai*. Az Est Hármaskönyve 1925. 215.)

Gál János: *Jókai élete és írói jelleme*. Berlin 1925. 58. Szini Gyula: *Jókai*. Bp. 1928. 129.)

1855. szept. 14-én kelt levelében nagyon részletesen beszámol Károly bátyjának arról, hogy a szabadságharc után hogyan alakult az anyagi helyzete. 1850-ben a feleségével együtt 1500 forint kölcsönt vettek fel. Ezt az adósságot úgy tudták a következő évben kifizetni, hogy bútoraikat és családi ékszereiket elzálogosították. 1852-ben kisebb részt Laborfalvi Róza, nagyobb részt Jókai jövedelme lehetővé tette a zálogtárgyak kiváltását. (Fol. Hung 2261. 256–60.) 1853-ban részletre vásárolt Jókai telket a Sváb-hegyen. A részletfizetés, a különböző építkezések, valamint a gazdasági csődbe jutott Délibáb c. folyóirat kiadásai (Baross Gyula: *Jókai és Arany*. Protestáns Szemle 1925. 68–69.) igen nehéz helyzetbe sodorták írónkat. A teljes anyagi romlást részben az édesanyja kölcsöncivel, részben gyors írói munkával igyekezett megakadályozni. (Vö. T. G. [Tabéry Géza]: *Pályázat a kolozsvári színház igazgatására*. Megj. Tabéry Géza és Incze Ernő: *Jókai Erdélyben*. Nagyvárad 1925. 115.)

★

Nincs tudomásuk arról, hogy 1847 és 49 között mint lapszerkesztő pontatlanul fizette volna Jókai a munkatársait. Gyulai Pál levelezésének 1854-es adatai azonban elég világosan utalnak arra, hogy milyen sok bajuk volt az íróknak Jókaival mint szerkesztővel. Ezt mással nem magyarázhatjuk, mint azzal, hogy az író maga is és lapja is anyagi gondokkal küzd.

Lévay József írja Gyulaihoz 1854. febr. 23-án: „Most pedig oly kellemetlenségek bizományosává kérlek, miket csak a nagy erős bizodalom tétet általam vállaladra. Tőlem a szerkesztők úgy látszik minden figyelmet megvontak. Idegenek példányaiból kell lesnem, vajjon méltatják-e kiadásra egy vagy más rég felküldött költeményem s szaporítják-e vele adósságukat. Dictum factum mind *Jókai* mind az *Ifjuság* tartozik már nekem néhány garassal, határozott sürgetésem után is. Vedd elő kérlek a leggyöngédebb figyelmetet és egyik vagy másik helyen, vagy mind a kettőn; kaparítsd markodba — ha lehet — illendő-ségemet”. (Somogyi Sándor: Gyulai Pál levelezése. Fontes 4. k. 183.)

Gyulai írja Arany Jánoshoz jún. 8-án: „Jókai talán ma kifizeti kontódat. Szóval megmondtam neki, levelet irtam hozzá. Sürgetni fogom minden nap”. (Uo. 185.) Jún. 11-én Arany írja Gyulai Pálhoz: „Ha Jókai nem akarná a 22 ftos contót megfizetni, írj nekem kérlek tüstént, mert a zsidó megidézéssel fenyeget, akkor saját pénzemből is megküldöm neki. Röstelem a dolgot szörnyen.” (Uo. 186.)

1855. márc. 9-én Szász Károlyhoz írja Gyulai: „Sem Berecz, sem Vas Gereben nem fizettek nekem költeményeidért egy krajcárt sem. A ‚Karácsonesté’-ért Jókai még mindig csak az ígéretnél van.” (Uo. 202–203.)

2.

Írónk anyagi helyzetének ismeretében okkal tételezzük fel, hogy az *Egy magyar nábob* átütő sikere láttán határozta el Jókai a regény folytatásának a megírását. A rendkívül gyors elhatározást eléggé világosan bizonyítja, hogy már 1853. nov. 9-e előtt szerződött Emich Gusztávval egy újabb ezer forintos regény megírására, amikor a PN az *Egy magyar nábob*nak még alig háromnegyedét közölte. Ez az új mű Szinyei Ferenc szerint is a nábob fiának a történetét feldolgozó regény, a *Kárpáthy Zoltán*. (*Novella- és regényirodalomunk a Bach-korszakban*. 2. k. Bp. 1939. 189.) 1853. dec. 28-án már azt írja a PN az *Egy magyar nábob*hoz csatolt *Végszó* után, hogy bár Jókai „lelkétől legközelebb igen becses munkákat várhat az irodalom — mégis egynek sem nézünk oly feszülten elibe, mint a ‚Nábob’ folytatásának, mely a felserdülő ‚Kárpáthy Zoltán’ ifjú korát, századunk ötödik évtizedét, fajunk egyik sorsteljes korszakát tárgyzandja”. (PN 1853. dec. 28. 28–1140. sz. I.)

Elképzelhető, hogy a PN-ben nincs elírás, s Jókainak valóban szándékában volt a múlt század ötödik évtizedének, azaz az 1840-es éveknek a bemutatása, amelybe „fajunk egyik sorsteljes korszaka”, a szabadságharc is beletartozott volna. Erre engednek következtetni az újabb kutatások eredményei (l. az *Irodalom* c. fejezetben) és a regény pszichológiai következtetései, amelyek mind a jellemzésben, mind a cselekménybonyolításban kifejezésre jutnak, s amelyek minden Jókai-műben fellelhető lélektani torzítást és túlzást felülmúlnak.

A legújabb kutatás méltán állapítja meg, hogy a *Kárpáthy Zoltán*-ban festett társadalomrajz nem egy vonatkozásban a forradalmat közvetlenül előkészítő időszakra, s nem a 30-as évekre jellemző. A főhős életkora is azt kíváná, hogy a legdicsebb tetteit a század ötödik évtizedében, a szabadságharc idején hajtsa végre. Igaz, Jókai életművében gyakran találkozunk fiatal szereplőkkel. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy bármennyire fiatalok is Jókai hősei, általában húsz éves koruk körül követik el legkiemelkedőbb tetteiket. Kárpáthy Zoltán pedig még ez ifjú hősök között is egészen fiatal, s szinte gyermekfővel hajt végre 1848-hoz méltó nagy tetteket, ami miatt a túleszménytett Jókai-hősök legideálisabb figurája lesz.

Mindenekelőtt próbáljuk megállapítani, hogy hány éves volt Kárpáthy Zoltán. Érdekes, hogy bár a két regény fontos történelmi dátumhoz kapcsolódik — az *Egy magyar nábob* az 1825-ös országgyűlés-

hez, a *Kárpáthy Zoltán* pedig a Nemzeti Színház 1837-es megnyitásához, ill. az 1838-as pesti árvízhez —, nehéz nyomon követni Kárpáthy Zoltán életkorát. Nem kétséges, hogy ha csak abból a szempontból vizsgálánk meg a regényt, hogy hogyan változik a főszereplő éveinek a száma, sokkal több pszichológiai következetlenséget gyűjthetnénk össze, mint az eddigi Jókai-irodalom.

Az *Egy magyar nábob* cselekményét figyelembe véve könnyen kikövetkeztethető, hogy 1825 után még Kárpáthy Abellino „kísérti” a templomban Fannyt. Kárpáthy János csak jóval ezután veszi feleségül, hogy egy év múlva megszülessék a kis Zoltán. Jókai nem mondja ugyan ki, de az előadásából az derül ki, hogy 1827-ben született Kárpáthy Zoltán, s nem 1824-ben, mint Jókai regénybeli megjegyzéseiből következnék. A regény végszavában csak annyit árul el az író, hogy Kárpáthy Zoltán az első bemutatkozáskor, azaz 1837-ben 13 éves. Szinyeyi Ferenc szerint a regény elején 13, a végén mintegy húsz éves a főszereplő. Jókai elég következtetlenül fejlesztihőse jellemét, Kárpáthy Zoltán tettei távolról sincsenek összhangban éveik számával, s a regényben is alig néhány helyet találunk, ahol az ifjú hős idejére utal a szerző. A 265. (1. k.) lapon olvashatjuk, hogy a nagy árvíz után két évvel — tehát 1840-ben — „alig 16 éves” Kárpáthy Zoltán, vagyis eszerint is 1824-ben kellett születnie. Néhány lappal később említi Jókai, hogy ezután *sok* idő telik el (2. k. 12.), később mégis 16 éves perről emlékezik meg (2. k. 57.), ami azt jelenti, hogy Kárpáthy Zoltán az eltelt sok idő ellenére is — csak 17 éves, hiszen egyéves volt akkor, amikor megírták ellene a keresetlevelet. (2. k. 34) Jókai tehát mesterségesen igyekszik a regény főszereplőjét öregíteni, mert ellenkező esetben a 21 éves Kárpáthy Zoltánnak el kellene jutni 1848-ig.

Irodalomtörténetírásunkban is sok bizonytalanság uralkodik Zoltán életkorát illetően. Zsigmond Ferenc is téved, amikor azt állítja, hogy 16 éves korában nagykorúsították Kárpáthy Zoltánt (*Jókai*. Bp. 1924. 145.), hiszen Jókai maga mondja, hogy hét évig kellene várnia az ifjú Kárpáthy-nak, míg nagykorú (24 éves) lesz (2. k. 42.), vagyis nagykorúsításuk 17 esztendőes ifjú hősünk. Később már csak annyit mond Jókai, hogy négy év múlik el (2. k. 104.), tehát Kárpáthy Zoltán 21 éves lesz a regény befejező szakaszában, vagyis éppen az 1848-as eseményekhez kellene elérkeznie, s a regény fináléjaként végrchajtani legdicsebb tetteit. Kárpáthy Zoltán azonban már 1838-ban teljes fegyverzetben jelenik meg olvasói előtt; minden nagy tette úgyszólván csak múltját idézi 21 esztendőes korára, amikor a Jókai-hősök éppen a legaktívabbak.

Pedig ha a vagyoni visszanyerését kapcsolatba hozza Jókai a szabadságharc eseményeivel — pl. Kőcserepy a honvédek diadalai nyomán

a forradalom győzelmétől megriadva mond le a jogtalanul szerzett Kárpáthy-domíniumról —, elkerülhette volna a regény pszichológiai törését is. Teljesen hihetetlen ugyanis, hogy egy mindenre elszánt parvenü, ki életének nagy részét arra fordította, hogy elragadja a nábob mesés vagyonát, Vilma lányának halálos ágyán tett ígéretének megfelelően a lány halála után is valóban önként lemondjon e hatalmas örökségről. (Vö. Zsigmond Ferenc i. m. 149—50.) Nagyon messzire vezetne ennek a kérdésnek mind tartalmi, mind eszmei szempontú vizsgálata, az azonban nem kétséges, hogy a regény nagy következetlensége elkerülése érdekében ismét a „veszélyes” időszakig kellett volna eljuttatni Jókainak a cselekmény menetét.

A *Politikai divatok* c. regény keletkezéstörténetének felvázolásakor viszonylag részletesen mutatjuk be, hogy 1850 után személyesen tiltották el Jókait a szabadságharc írói emlékeinek megjelenítésétől. Éppen az *Egy magyar nábob*hoz írt kései utószavában említi, hogy 1851-ben a kiadó 15 ívnyi kész munkáját tapostatta be papírmasának, mert az az 1848-as időkről szólt. (JKK 2. k. 259—60.)

1851. ápr. 14-én írja anyjának, akinek elég részletesen be szokott számolni írói tevékenységéről, hogy „A mult hetékben a politzia megtiltotta ezental forradalmi tárgyokról írom”. Néhány nap múlva erdélyi barátjához, Kőváry Lászlóhoz küldött leveléből szintén kiderül, hogy személyes tilalom miatt nem ír kedvenc témájáról:

„Dózsát üdvözlöm és sajnálkozva tudatom vele, hogy a rendőrigazgatóság betiltásánál fogva május óta semmi féle tárgyat sem szabad a forradalom korszakából kidolgozásul felvennie; ez ugyan csak nekem szólt személyesen, de úgy hiszem, hogy másra nézve sem tesznek kivételt; más egyebet szívesen veszek tőle.” (ErdMúz. 1931. 1—3. sz. 14—15.) Pedig Jókai ugyancsak igyekezett elkerülni a szabadságharc utáni politikai vitákat. Károly bátyjához 1850. júl. 26-án írt levele eléggé félreérthetetlenül bizonyítja, hogy mennyire vigyázott magára: „Kedves bátyám.

Bajom, hála Istennek nincs. Feljelenteni magamat nem volt semmi okom, magamat szépen meghuzva, meglehetősen nyilvánosságban élek itt, nem sokat törődnek velem, s úgy hiszem hogy ezental is békében hagynak.” Az egész Jókai család joggal tarthatott attól, hogy a fiatal író — óvatossága ellenére is — még évek múltán is felelősségre vonják 1848—49-es hírlapírói munkásságáért, mert 1852. aug. 28-án kelt levelében elsőik között értesíti édesanyját, hogy ezután a forradalom alatti magatartását nem fogják bűnéül felróni: „Én most nagy tehertől szabadultam meg, hivatalosan ki lévén mondvá, hogy az 1848-iki dolgokért többé senkit sem fognak elövenni; eddig bizony minden nap volt okom félni, hogy megszólítanak.” (OSzK Fol. Hung. 2261.)

Jókai tevékenységét a rendőrség az általános amnesztia után is figyelemmel kísérte. Még 1852. szept. 5-én is azt írja anyjának, hogy sokat zaklatják irodalompolitikai tevékenysége miatt: „nekem pedig éppen e napokban annyi bajom akadt a politziára benyújtott mindenféle műveim végett, hogy egy órára sem szabadulhatok hazulról”. (Uo.)

Jókai nem ír semmit a forradalmi napokról, 1853. jan. 22-én mégis feljelentik Albrecht főhercegnek, Magyarország akkori kormányzójának, hogy „Jókai mindekkor sem tisztította magát abból a nevezetes bűnéből ki, melyet a forradalom alatt elkövetni nem iszonyodott . . ., sőt vétkét minduntalan tetézni láttatván nagyobbakkal, egész élete oda mutat, hogy ő Istent nem isméri”. Azzal vádolták a névtelen feljelentők Jókait, hogy a színházban egy plakát és kilenc 1848–49-ből való újság esett ki a zsebéből. A haditörvényszék bizonyíték hiányában felmentette, de később is állandó rendőri megfigyelés alatt tartotta Jókait. Takáts Sándor szerint „Jókainak a katonai bíróság elé állítása — bár ártatlannak bizonyult — egy ideig megakadályozta abban, hogy lapot indítson. Gyanúba keverték őt a rendőrség, katonaság; a Bach-korszak vezetői előtt.” (Takáts Sándor: *Jókai politikai pályafutása*. — Jókai Mór *Politikai Beszédei*. 1. k. Bp. 1930. 46–49. *Politikai divatok* JKK 490–93.)

A Kárpáthy Zoltánhoz fűzött *Végszó* világosan bizonyítja, Jókai célkitűzése az volt, hogy kifejezésre juttassa részben a regényhős élet-történetében, részben „honérdekű eseményben”, hogy vagyona elvesztése után hogyan lehet valaki jó hazafi. Nem kétséges, hogy országos méretekben a szabadságharc elbukása lényegesen nagyobb nemzeti katasztrófát jelentett, mint az 1838-as árvíz. A birtokvesztés a Bach-korszakban távolról sem a véletlen műve vagy a gazdag családtagok egymás elleni áskálódásának eredménye, hanem sokkal inkább a szabadságharcban való részvétel következménye. Az eszmei célkitűzés mindenestre azt látszik indokolni, hogy Jókai — miként az *Egy magyar nábob* vagy *A magyar nemzet története* c. munkájában — saját kora magyarságához kívánt szólni, s sokkal inkább kapcsolódik 1848/49 eseményeihez, mint az első szempillantásra tűnne. (Vö. Garády: *Jókai Mór: A magyar nemzet története*. PN 1854. szept. 7. 205–1348. sz. 3.)

Természetesen ezzel nem azt akarjuk mondani, hogy a Kárpáthy Zoltánt Jókai szabadságharcos regénynek szánta, jöllehet az 1862/63-ban megjelent *Politikai divatok* c. regényéhez fűzött századvégi *Utóhang* tanúsága szerint régi óhajtása volt, hogy 1848/49 hőseinek nagyszabású regényben állítson méltó emléket. Az azonban nem látszik lehetetlennek, hogy a Kárpáthy Zoltán élettörténetét első tervei alapján — a PN híradásának megfelelően — a szabadságharcig akarta elkészíteni. A személyre szóló tilalmak, valamint az, hogy még 1853/54-ben sem kap lapszer-

kesztési engedélyt, s a Délibábot is Festetich Leo neve alatt kell szerkeszteni, eléggé világosan utalnak arra, hogy Jókai még ekkor sem megbízható az irodalompolitika rendőri intézőinek szemében; ilyen körülmények között nem kockáztathatta a népszerűséget és anyagi előnyt egyaránt biztosító regényeinek sikerét, s irányregényeiben is a lehetőségén belül igyekezett megmaradni. A Károly bátyjához 1850. júl. 26-án írt levele beszédes bizonyítéka annak, hogy mennyire igyekezett óvatos maradni:

„A most küzdő pártok eléggé el vagynak foglalva egymással, hogy magamforma embereket észre se vegyenek, s én iparkodom magamat mindeniktől távol tartani. Csak akkor, ha elég vigyázatlan volnék, vagy az egyikhez vagy a másikhoz szegődni, várhatmám az ellenfél boszúját, így mindegyik azt hiszi, hogy valaha még hasznomat veheti, a bachiánusok pláne azt hirtelik, hogy lapjaikba irok, én azonban amint óvakodtam eddig, óvakodni fogok ezután is magamat bárkinék is fölládozandó eszközévé odavetni. Sapienti pauca. Átláthatod ebből, hogy amint egyfelől életem, úgy másfelől becsületem sem forog semmi veszélyben, s hogy egyiket sem tettem a másikért kockára.” (Vö. HhM 6. k. 7. *Politikai divatok* JKK 492.)

A magam részéről nem tartom kizárt dolognak azt sem, hogy eredetileg szándékában állt Jókainak a regény folytatása. A *Végszóban* — a regény befejezése után — ünnepélyesen megígéri, hogy a Kárpáthyak harmadik nemzedékének történetéből már nem készít egy újabb regényt. Ez az ünnepélyes ígélet azonban olyan cáfolatnak tűnik, amely élő hírré ad választ. A *Végszó* befejező szakasza mindenesetre azt a gyanút ébreszti fel bennünk, hogy az olvasók körében elterjedt az a hír, hogy a Kárpáthy-család genealógiáját tovább fogja folytatni az író, s Zoltán boldog házasságáról ismét egy új regény következik, mely sehogy sem kerülheti meg a szabadságharcot. Persze az sem lehetetlen, hogy a regény folytatásának híre Jókai szándékától függetlenül kapott lábra.

1854. febr. 12-én ismét hírt ad a PN a *Kárpáthy Zoltánról*. Greguss Ágost az *Egy magyar nábobról* szóló bírálata végén bejelenti, hogy e regényt „még ez év folytatában követendi a Kárpáthy Zoltán”. (*Tudomány és Irodalom*. PN 1854. febr. 12. 35–1178. sz. 3.)

A regény első része 1854. máj. 14-én lát napvilágot a PN-ben.

★

Jellemző, hogy a *Kárpáthy Zoltán* még az *Egy magyar nábob* sikerét is felülmúlta. 1883. máj. 29-én írja Jókai a *Negyven év visszhangja* c. önéletrajzát, melyben a következő sorokat olvashatjuk:

„A regényeim közül legtöbb példányszámban adták ki a „Kárpáti Zoltán”-t (13,000), *azután* a „Magyar Nábob”-ot (12,000), a miben az a különös, hogy az előbbi ennek az utóbbinak a *folytatása*.” (Jókai-jubileum 131.)

Tíz évvel később keletkezett Önéletrajzában is azt említi, hogy az *Egy magyar nábob* és a *Kárpáthy Zoltán* c. regények „nekem magamnak legrokonszenvesebbek”. (Uo. 143.) Kovalovszky Miklós egyik tanulmányában azt írja, hogy a *Kárpáthy Zoltán* „is hozzájárult ahhoz, hogy a Zoltán név divatos lett”. (*Az irodalmi névadás*. MNy 1934. 227.) De többek között Barta János felhívja a figyelmünket arra, hogy e regény a fiatalok között még napjainkban is népszerű. (*Különvélemény az Eppur si muove ügyében*. It 1956. 80.)

A regény témájáról az *Egy magyar nábob* keletkezéstörténetével kapcsolatban írtunk. A *Tárgyi és nyelvi magyarázatok* c. fejezetben most is viszonylag részletesen foglalkozunk azzal, hogy személyes tapasztalatai mellett mennyire megbízhatóan használta fel Jókai a történelmi események: a Nemzeti Színház megnyitása és az árvíz megjelenítésekor a rendelkezésére álló dokumentumokat. A *Tárgyi és nyelvi magyarázatok* c. fejezetben összefoglalóan idézzük elsősorban azokat az egykorú újság és hírlapi cikkeket, értekezéseket, ill. kiadványokat, melyeket Jókai is felhasználhatott a regény árvíz-jeleneteihez.

★

Jókai visszaemlékező feljegyzései szerint biztosra vehető, hogy az *Egy magyar nábob* c. regény megírásához az „első akkordokat” feleségétől kapta. Laborfalvi Róza lánykori élményeinek felidézése közben fogamzik meg lelkében a Józsa Gyuri kalandjait felelevenítő Kárpáthy János regénybeli megjelenítése. (L. az *Egy magyar nábob* keletkezéstörténetéhez készített jegyzeteket.) Az *Egy magyar nábob* és a *Kárpáthy Zoltán* eszmei rokonsága, valamint az a tény, hogy a nábobról szóló mű „első eszmecsrírait” feleségétől kapta Jókai, további rokonságot tételez fel a két regény között. Senki előtt sem lehet kétséges, hogy — miként az *Egy magyar nábobot* — a *Kárpáthy Zoltánt* sem lehetett költői ihletettség nélkül megalkotni. Ez utóbbi regény két legszebb fejezetének megírásához, a Nemzeti Színház megnyitásának és az 1838-as árvíznek a magával ragadó megjelenítéséhez legalább olyan fokú szubjektív élményekre volt szüksége alkotójának, mint az *Egy magyar nábob* költői megfogalmazásához. Minden alapunk megvan feltételezni, hogy a regény cselekménymenetét megindító, az első hatalmas lendületet biztosító fejezeteket — az *Egy magyar nábobhoz* hasonlóan — Kárpáthy Zoltán élettörténetének regénnyé komponálásakor is Laborfalvi Róza szolgáltatta Jókai

számára. Senki sem vonhatja ugyan kétségbe, hogy 1854-ben nagy számban éltek szemtanúk, akik beszámolhattak Jókainak a *Kárpáthy Zoltánban* ábrázolt megtörtént eseményekről, s szinte tételszerűen kimutatható, hogy írónk ezt az anyagot is felhasználta. Mégis a felesége ilyen jellegű hatását kell a döntőnek tartanunk. Közismert ugyanis, hogy a fiatal házaspár Jókaira ebben az időben még rendkívüli befolyással van Laborfalvi Róza ifjúasszonyi varázsa, s ő az 50-es években több mű közvetlen ihletője. (Vö. *Irodalom* 339.)

Aligha lehet kétséges, hogy felesége visszaemlékezése indíthatta meg Jókai regényíró fantáziáját a Nemzeti Színház megnyitását ábrázoló első fejezet megformálásakor. Laborfalvi Róza ugyanis nemcsak jelen volt az első előadáson, de maga is szavalt az emlékezetes napon, maga is részese volt a nyitányt megelőző tevékeny izgalmaknak, szeme előtt emelkedett a nemzet első házává a régi török temető helyén emelt épület.

Nem járunk rossz nyomon akkor sem, ha hitelesnek fogadjuk el Hegedüs né Jókai Jolán visszaemlékezését, amely szerint hitvese szívhez szóló erővel beszélt el Jókainak az 1838-as árviz megdöbbentő eseményeit:

„1838-ban az árviz alatt Laborfalvi Róza a Hatvani-utcában lakott egy pék házában, úgy hívták Fehér-kereszt. Az I. emeleten volt a lakása. Gyönyörűen tudta mesélni, mint rohant a víz át az utcákon, oly gyorsasággal, hogy azt elképzelni nem lehet, ő kisleányát etette, mikor egy nagy lövést hall, utána másikat, harmadikat és ez így ment míg minden padló fel nem szakadt. Szobájában a pattanás után a padló felpattant a plafonig, ők már vízben álltak. Felkapja a karjára a kisleányát és az ablakhoz rohan, hogy kiugrik vele. Ekkor jön arra Wesselényi a csónakával és megáll Róza néni ablaka előtt, elveszi a kisleányt anyjától, utána kilép az ablakon az anya kis batyúval, hogy a legszükségesebb dolgokat magával vigye, mert holmiját úgy sem látja többé, a víz tönkreteszi és ami megmarad, azt ellopják a tolvajok, kik az elhagyott lakásokat fosztogatják. Wesselényi elvitte Laborfalvi Rózát gyermekével együtt a Fehérlő-szállodába, a Kerepesi-utra. Gróf Ráday Gedeon, a nagy művészbárát, ki megtudta, hogy a színészek mind hajlék nélkül vannak (a gróf akkor a színház igazgatója volt), kocsikat küldött be a menekülő színészekért és kivitte őket péceli kastélyába, ott voltak a grófi családnál valami hatvanan hétszámra és ott beszélt el Róza néni Vörösmartynak, hogy szabadította meg őt Wesselényi és az ő elbeszélése után írta *Vörösmarty* „Az árvizi hajós” költeményét. Mikor megírta az mondja néni-nek:

— *Rózsika, irtam magának egy verset, elszavalhatja* — és akkor felolvasta néni-nek a költeményt, csendes, lágy hangon. Másnap este,

mikor a társaság együtt volt, néni elszavalta Vörösmarty új költeményét, mely nagy hatással volt a hallgatóságra.” (*Jókai és Laborfalvi Róza*. Bp. 1926. 240–41.)

Az első pillantásra is szembetűnő, hogy Laborfalvi Róza és Kőcserepy Vilma megmentése között milyen sok tartalmi és formai hasonlóság van.

Jókainé varázslatos elbeszélése lehetett az oka annak, hogy Jókai Mór egy öregkori visszaemlékezésében úgy nyilatkozott, hogy maga is saját szemével látta az 1838-as árvizet. A Wesselényi-adalékokért az öreg Jókaihoz fordult Kardoss Samu szerint — ki az emlékezetes beszélgetés szavait tüstént a találkozás másnapján írásba rögzítette — Jókai ekkor úgy nyilatkozott, hogy látta Wesselényit a nagy árvíz idején is, mikor „mint . . . valami óriás félisten harcba szállott a tajtékzó jeges hullámokkal százak életét mentve meg a biztos elpusztulástól”. (*Látogatásom Jókai Mórnál*. Debreceni Független Ujság 1904. máj. 7. 126. sz. 2–3.) Érdemes megemlíteni, hogy Kardoss Samu két év múlva megjelent kötetében — bár itt is felidéli találkozását írónkkal — ezt az epizódot már elhagyja. (*Báró Wesselényi Miklós élete és munkái*. 1. k. Bp. 1905. 289.)

A regény szereplői közül elsősorban Kárpáthy Zoltán, Kőcserepy Vilma és Wesselényi Miklós alakjával kell külön is foglalkoznunk. Egyet-értünk Breznay Imrével, aki szerint Kárpáthy Zoltánnak „már igazán nem találjuk az eredetijét. Vagy pedig azt mondhatnók, hogy minden nevezetesebb alakban ő reá ismerünk. Egyetlen történeti vonást találtam meg belőle — Deák Ferencnél, a ki az 1843–44. évi országgyűlésre nem fogadja el Zala megye ‚vérrrel fertőzött‘ mandátumát, Kárpáthy is így tesz.” (*L. Irodalom*.)

Nem kétséges, hogy Kárpáthy Zoltán alakjának megformálásakor szerepet játszottak bizonyos szépirodalmi alkotások, első helyen Fáy András regénye. Kárpáthy Zoltán rokona a *Bélteky-ház* c. regényben szereplő, külföldet járt, művelt ifjú Bélteky Gyulának. (ItK 1921. 48.) Az is nyilvánvalónak látszik azonban, hogy Kárpáthy Zoltán — bár távolról sem olyan mértékben mint Lávay Béla a *Politikai divatokban* — Jókai ifjúkori gondolatainak megszemélyesítője, az irányregény írójának első számú szócsöve. Zoltán romantikus figurájában ott érezzük az író gyermekkori élményeit is. Mindketten 1825 körül születtek, tehát lényegében azonos időszakban éltek át a gyermekkort. A szülők rajongó szeretete mellett a szellemi koraérettségük is rokon.

Természetesen tükrözi a regény azt is, hogy milyen tanulságokat vont le Jókai a szabadságharc bukásából. Kárpáthy Zoltán alakjába az író minden együttérzése ellenére — belesúrti azt az elképzelését is, hogy „így kellett volna cselekednünk”. Jókai részben a nemzeti össze-

fogás 1849 utánra jellemző gondolatát vetíti vissza a reformkorba részben a reformkornak azokat a tendenciáit hangsúlyozza Kárpáthy Zoltán jellemében, amelyek illúziós elképzelésének 1849 után is létjogosultságot biztosíthatnak.

Ma már kétségtelen, hogy Kőcserepy Vilmát Asztalos Etelka „bánatos alakjáról” mintázta Jókai (Zalamegyei Ujság 1925. jan. 14. 10. sz. 2.). Komáromban Asztalos Istvánhoz áll be joggyakornoknak, s megszereti a principálisa lányát, Etelkát. A kibomló szerelmet családi pletykák zavarják meg. Etelka „a pletyka után, szívében nagy csalódással, keserőséggel, egyre jobban hervad, mignem sírba viszi magával bánatát. Megjelenik mint Kőcserepy Vilma a Kárpáthy Zoltánban”. (Sikabonyi Antal: *Jókai és Komárom. Az Est Hármaskönyve* 1925. 237.) Hasonló megállapításra jut egész szesz irodalomtörténész és életrajzíró. Váli Mari Nyomán Minay Lajos is kifejti, hogy Vilma Asztalos Etelka rokona. Állítólag Jókai anyja azt mondta, hogy „míg ő él, meg nem engedi, hogy fia pápista lányt vegyen feleségül”. (*Jókai élete*. 1825–1904. Bp. 1904. 13.) Ezután a két család megszakította egymással a kapcsolatot. Jókai Pestre távozik, Etelka pedig az őszre meghal. „Asztalos Etelkának márványnál is maradandóbb emléket állított Jókai, Kárpáthy Zoltán című regényében, mert e regény egyik legszimpatikusabb női alakját — Kőcserepy Vilmát — Asztalos Etelkáról mintázta.” (Uo. 16–17.) Ez a véleménye — többek között — S. Nagy Lászlónak is, ki szépirodalmi igényű művében Etelka halálának történetét örökíti meg. (*Jókai szerelmei*. Cluj–Kolozsvár 1925. 14–22. Aradi Zsolt: *Az első*. Erő 1925. ápr. hó 183–84.)

Kardoss Samu egy érdekes találkozásról számol be, melyből kiderül, hogy Wesselényi alakjának megformálásakor is jelentős szerepet játszottak Jókai személyes élményei. Kardoss a nagy reformkori politikusra vonatkozó életrajzi adatokat gyűjtötte a század elején, s tudta, hogy „Jókai mint kis deák éppen akkor tanult Pozsonyban, mikor Wesselényi a pozsonyi országgyűlésnek legnépszerűbb tagja és az országgyűlési ifjúságnak valóságos bálványa volt”. Éppen ezért levelet írt a nagy írófejedelemtnek, ki 1903. jan. 23-án fogadta őt a Wesselényi-ügyben. Kardoss szerint „a nagy költő nem csak emlékezni, de lelkesedni is tud egykori ideáljáért.” Elmesélte Jókai, hogy látta őt párbajban, tanuló társaival tüntetett mellette... „És láttam őt 1848-ban is, mikor mint a vak Belizár megjelent és mennydörgő hangon fegyverre szólította az ifjúságot”. (Kardoss Samu: *Látogatásom Jókai Mórnál*. Debreceni Független Ujság 1904. máj. 7. 126. sz. 2–3. — Vö. Kardoss Samu: *Báró Wesselényi Miklós élete és munkái*. 1. k. Bp. 1905. — Szilágyi Ferenc: *Íjabb B. Wesselényi Miklós. Élet és korrajz*. Bp. 1875. — Pakots György: *Az árvízi hajós. A nagy pesti árvíz regényes története*. Bp. 1938.

Gáspárné Dávid Margit: *Az árvízi hajós*. Wesselényi Miklós életregénye. Bp. [1938.]

Itt kell megjegyeznünk, hogy — miként az *Egy magyar nábobban* szereplő epizódfigurák nagy része — főként az ügyvédgyakornok alakjai, Jókai közvetlen személyes ismerősei.

Kölcsercsey Dániel alakjához ösztönzést adhatott Császár Ferenc pályája. Császár Petőfit támadó kritikájával vált hírhedtté a 40-es években. Az elnyomatás korában a császári elnyomatásnak volt hű kiszolgálója. Geringer — Hegyessy Péter ajánlatára — a PN szerkesztésével bízta meg. „Szinte páratlannak mondták hivatali előmenetelét a 48 előtti korszakban. A szegény Zala megyei vargának a fiából harminchét éves korában a hétszemélyes tábla bírója lett.” (Angyal Dávid: *A magyar hirlapirodalom 1849–1860. Falk Miksa és Kecskeméthy Aurél elköszönt levelezése* c. kötet bevezetése. Bp. 1925. 28–29.)

Hegedüs né visszaemlékezése szerint egy Szentirmay nevű család is személyes ismerősei közé tartozott írónknak. A tardonai bujdosása idején Jókai személyesen találkozott szállásadója szomszédaival, közte a Szentirmay és a Bodolay kastély lakóival. (I. m. 58–59.)

Jókai hatása a Bach-korszakban szinte felmérhetetlen. Szinyeyi Ferenc szerint — ki a korszak igen alapos irodalmi lajstromozója volt — több mint 360 regényen és novellán mutatható ki Jókai közvetlen hatása. Ehhez járul még mintegy 200 novella, mely írónk ösztönző hatására készült. Nyolc leghívebb tanítványának mintegy másfélszáz művén látszik Jókai közvetlen hatása. Rajtuk kívül még 62 ismertebb és 45 jelentéktlenebb írónak a művein fedezhetünk fel Jókai-hatást. (*Novella- és regényirodalmunk a Bach-korszakban*. 1. k. Bp. 1939. 454.)

Zsigmond Ferenc némi joggal írja Beöthy Zsoltról: „Egyetlen nagyszabású költői művének, a *Kálózdy Béla* c. regénynek hőisében — mikor kezébe veszi Beöthy — határozottan felismerhető a Jókai műhelyéből elorzott agyagminta: a Kárpáthy Zoltán-féle eszményi típus”. (It 1922. 11.)

Szinyeyi Ferenc 1939-ben még úgy látja, hogy Vas Gerebenre is nagy hatással volt ebben az időben Jókai. „A *Nábob* és *Kárpáthy Zoltán* indította bizonyára Vas Gerebent a század első felének részletes rajzára (*A régi jó idők, Nagy idők, nagy emberek, A nemzet napszámói, Egy alispán*). Császár Elemér szerint „tárgykörüknek és szellemüknek rokonsága Jókai politikai regényeivel az első percre feltűnik. Ugyanezt állapíthatjuk meg Abonyi Lajos *Az egyetem pallosa* c. regényéről. *A régi jó idők* Szántayja Szentirmay gróf alakjára emlékeztet, *A nemzet napszámói* bogaras Németh causarum directora pedig Tarnaváryra. Lehetséges különben, hogy Jókai szeptemvirjének is Németh történeti alakja volt a mintaképe.” (I. m. 444.) Később részletesen foglalkozik

Szinnyei azzal, hogy az *Egy magyar nábob* és a *Kárpáthy Zoltán* nem indíthatta regényciklusa megírására Vas Gerebent — miként Császár Elemér állítja *A magyar regény története* c. munkájában (278.), mert Vas Gereben „már 1851. március végén közölte *A huszár* című, 'törődékét' ezzel a megjegyzéssel: 'Mutatvány szerzőnek 'Korszakok' című regényéből.' Ebből világos, hogy már jóval Jókai előtt foglalkozott a tizenkilencedik század első feléről szóló regény tervével. Az 1853. január 30-i *Déliháttan* *A nép. 1809.* címen ismét közölt belőle mutatványt, tehát még Jókai regényei előtt . . . Hogy mennyi volt készen tervezett regényéből Jókai regényeinek megjelenése előtt, nem tudjuk, valószínűleg nem sok, így bátran föltehetjük, hogy Jókai nagyhatású és elragadó regényei ösztönzőleg hatottak rá és sietteték regénye kidolgozását. A ciklikus regénysorozat terve már bizonyára egymást kiegészítő két regényének hatása.” (*Vas Gereben*. ItK 1941. 7–8.)

IRODALOM

Jókai még élete vége felé is az *Egy magyar nábobot és a Kárpáthy Zoltánt* tartotta legkedvesebb művének. (*Önéletrásom. Megj. Jókai Mór Önmagáról.* Bp. 1905. 23. Jókai-jubileum 143.)

Jelen felsorolásba kronológiai rendben közöljük e két regényről szóló irodalmat, mely szinte elválaszthatatlanul összefügg egymással.

Tóth Kálmán — T. K-n kézjeggyel megjelent — cikkének (*Jókai Mór. Hölgyfutár* 1854. júl. 29. 158. sz. 642.) megállapítása szerint nincs ugyan nagy élettapasztalata Jókainak, de „neki elég, hogy egy alakot csak egyszer lásson, s aztán hatalmas phantaziája a legelőbb valóvá egészíti.” Maszlaczkýról — példának említve — írja, hogy „valóságos hús és vér, művészi szellemmel lelkesítve”.

Vahot Imre és Jenevai László (*Jókai Mór. A Nagy Világ Képekben* Pest 1855. 427. hasáb) megállapítása szerint Jókai „Műveit ragyogó, dúsgazdag, a rendkívüliben, és a csudásban gyönyörködő, magaröptű képzelem, utánérhetlen élénkségü szinezet, meleg kedély, érzelmi mélység, ép egészséges humor jellemzik. A cselekvények bonyolítása- és feloldásában, a helyzetek, indulatok eleven festésében erősebb, mint a jellemelek alkotásában. Egyszerü népies előadása, sajátos zamattal, vonzerővel bir, melyről akárhol is rá lehet tollára ismerni. Bájos csengésü nyelve keresetlen, sőt néhol kissé pongyola is, s ugy látszik nem barátja a nyelvtisztításnak, mert sok helyütt, kivált pedig az *Egy magyar nábob* n a b o b a n, azt is idegen szóval fejezi ki, mire pedig már régtől használt, elfogadott, magyar szóval birunk.”

A Szilágyi Virgil szerkesztésében megjelenő hetilap (100: *Jókai Mór. Budapesti Viszhang* 1856. máj. 8. 157.) azt állapítja meg az *Egy magyar nábob* és a *Kárpáthy Zoltán* szerzőjéről, hogy „nemcsak legkedvesebb, de egyszersmind legtermékenyebb írója a magyarnak”.

A Hölgyfutár 1856. szept. 17-én (873.) azzal tréfálkozik, hogy egy, a *Kárpáthy Zoltán* „nagy szépségeitől elragadtatott bankár” Jókaira hagyományozott százezer forintot.

Ferenczy Jakab és Danielik József összeállításában megjelent kötet (*Magyar Írók. Életrajz-gyűjtemény.* Pest 1856. 229—30.) a követ-

kezőket írja: „Jókai Mór, hazánkban, sőt korához aránylag Európában is legtermékenyebb regény- és novellairó. Nyelve gyönyörű. Legjel-
sebb magyar regényírónak azért nem merjük mondani: mert művei,
kevés kivétellel, merő képzelgések és ábrándos alakfestések, nem pedig
történetű vagyis maradandó becsüek. Karpáthy Zoltánjában, s főleg
a Pesti Napló tárczájában most folyamatban lévő „A régi jó táblabirák”
című történeti regényében megmutatta, hogy e téren is kivivandja
dicsőségét. Egyébiránt Jókai jelenleg a közönség legnagyobb kedvence
és méltán: mert olly megragadó és bájos olvasmányt, mint a minőt
ő nyujt, ritka kézből vesz a közönség.”

Greguss Ágost írja: „Az alakok valószínűtlen hitképzelmi kor-
szakát illetőleg, örömmel tapasztalom, hogy Jókai újabb regényeiben
a Magyar nábobtól kezdve a valódi életet közelíti meg s hogy ugy
mondjuk leszáll a földre. A Magyar nábob, Kárpáthy Zoltán „A régi
jó táblabirák stb. akár az eseményi főmedret, akár mellékágazásait, az
episodokat tekintsük, oly részletekkel tündökölnék, melyekben költőiség
és élethűség szépen egyesül.” (Csahihen Károly: *Szépirodalmi kritiku-
saink*. Bp. 1923. 73.)

A *Magyar Irók Arcképei és Életrajzai* (Pest 1858. 36.) c. kiadvány
— melyet valószínűleg Tóth Lőrinc szerkesztett — a regény részleteit
dicséri. (L. Anyák Hetilapja 1861. jún. 8. 10. sz. 80.)

Válkay Imre (*Irodalmi s művészeti daguerreotypek*. Bécs 1858.
54—54.) szerint az *Egy magyar nábob* és a *Kárpáthy Zoltán* c. regényének
szereplői (Zoltán, Kőcserepy és neje, Vilma, Maszlaczky, Kovács,
Dabroni, Bogozói) klasszikus jellemzések.

Emilia (*Jókai Mór*. Családi Kör 1860. okt. 21. 2. sz. 18.) szerint
„Alig van a művelt Európának olyan nyelve, a melyre egyik másik
műve le nem fordított volna”. Az *Egy magyar nábob* és a *Kárpáthy
Zoltán*, az *Erdély aranykora* c. regénye mellett a legnagyobb sikert ért
el külföldön. E művek „nagyszerű szépségei épp annyira elragadják
immár a francia angol és olasz közönséget” mint hazai olvasóit.

Az Anyák Hetilapja (*Jókai Mór életrajza*. Női Ismerettár 1861.
jún. 8. 10. sz. 80.) humorát, lángeszét, színes keleti képeletét dicséri,
majd így folytatja: „Magyar életből vett alakjai egy része azonban,
melyeket p. o. a Nábobban előállított, valódi igazság, hus és vér, ami
bizonyítja, hogy ha az emberek és az élet ismeretére több tanulmányt
fordítana, egész nagy regényeket is oly tökélyben állíthatna elő, mint
most egyes képeket, egyes alakokat s kisebb beszélyeket”.

Arany János (*A szegény gazdagok*. Szépirodalmi Figyelő 1861.
Arany János Összes Prózai Művei. Bp. Franklin é. n. 1015.) szerint
Jókai „összes regényírói” működésének „fénycúcsát . társa-
dalmi nagy regényei, mint a „Magyar Nábob”, „Kárpáthy Zoltán”

stb. teszik.” (Vö. Várdai Béla: *Arany János prózai hagyatékához*. 2. k. *Bírálat Jókairól*. EPHK 1911. 789.)

Gyulai Pál (*Jókai legújabb regénye*. Szépirodalmi Figyelő 1862. II. félv. 20. sz. 316–17. Gyulai Pál *Kritikai dolgozatainak kisebb gyűjteménye*. Bp. 1927. 143.) szerint „Jókai még eddig egyetlen irányregényt sem írt. A *Magyar nábob* és Kárpáthy Zoltán oly kevésbé irányregények mint a *Szegény gazdagok*.”

Zilahy Károly (*Magyar Koszorúsok Albuma*. Írói élet- és jellemrajzok. Pest 1863. 101., 107. Zilahy Károly *Válogatott Művei*. Bp. 1961. 219–22.) szerint „Jókai pályája nemcsak fokozatot, hanem valóságos fordulópontot képez regényirodalmunk fejlődésében”. Zilahy részletesen megemlékezik az író népszerűségéről és termékenységéről.

Jámbor Pál (*A magyar irodalom története*. 2. k. Pest 1864. 355.) Jókai e regényeit „gyönyörű, eredeti, hévtől és fiatalágtól pezsgő” műveknek tekinti.

Szombati László (*A magyar regényirodalom vázlatos története*. Tanuló Ifjúság Lapja Július havi melléklet. 1870. aug 31. 11.) az egész „magyar regényirodalom legjelesebb termékeinek tekinti e két művet *Az új földesúrral* és a *Mire megvénülünk* c. regénnyel együtt.”

Schmidt Julián (*Schmidt Julián Jókairól*. Hon 1871. nov. 22. Reggeli kiadás) szerint „Jókai mindenütt kitűnő, a hol specificus magyar szokás és tájrajzokat választ előadása tárgyaiul. A jellem tulajdonképi életét és fejlődését önmagából fejleszteni kevésbé sikerül. Hogy az olvasóra folytonosan meglepőleg hasson, mint az egész francia iskola, phantastikus segédeszközökhöz folyamodik ilyenkor, a mik pedig gyakran átjátszanak a melodrámba.”

Megemlíti a cikk, hogy Schmidt Julián „beleereszkedik” az *Egy magyar nábob*, a *Kárpáthy Zoltán* és a *Régi jó táblabírák* c. regényének elemzésébe „és oly elismeréssel és melegséggel szól felőlök, hogy azt egy oly szigorú és alapos műtéztől hallani — mint ő, nem kis dicséretére szolgálhat irodalmunknak.”

Gyulai Pál (*Újabb magyar regények*. BpSz 1873. — 224—45. *Bírálatok 1861—1903*. Bp. 1911. 102—104.) szerint Jókai „kitűnő elbeszélő... tárgyait rendszeren jól választja meg, majd mindig olyanba fog, a mi leginkább érdekli a magyar közönséget s ez népszerűségének másik főútka. Legnépszerűbb regényei részben ennek köszönik hatásukat. Tudja vagy ösztönszerűleg érzi, hogy mily korszakok, a múltnak a jelennel mily kapcsolata, mily egyének és viszonyok rajzával férközhetni leginkább a magyar közönség szívéhez. A *Magyar Nábob* az 1848 előtti magyar társadalom rajza akar lenni, kivált a főnemességé, melvnek egy része hazafiatlan, blazirt, külföldieskedő, a másik hazafi- : parlagi és betyáros s köztök egy harmadik kezd képződni. A új fejlődést

indít meg állam- és társadalomban egyaránt.” — Később általában foglalkozik Jókai hőseivel, majd így folytatja: „Korrajza igen hasonlít a népmesék világához, mely a mindennapit a csudálatossal szokta egyesíteni, nem sokat gondol a földirati és történelmi adatokkal s inkább képzelettel a dolgokat, mint ismeri. Ki fog például az *Egy magyar nábobban*, egy pár találó vonás mellett is, az 1848 előtti magyar társadalomra ismerni? Svajjon a kitünő expositiónak megfelel-e a fejlődő bonyodalom, a megtérő Kárpáthy János nem veszi-e el minden költői érdekét s megoldása-e a csomónak, hogy Fanny gyermekágyban meghal?”

Braun, Karl (*Tokaj und Jókai. Bilder aus Ungarn. Jókai Mór. Ein magyarischer Dichter.* Berlin 1873. 178–91.) viszonylag részletesen foglalkozik e két regénnyel.

Toldi Ferenc (*A magyar költészet kézikönyve a mohácsi vésztől a jelenkorig, vagyis az utóbbi negyedfél század kitünőbb költői életrajzokban és jellemző mutatóanyagokban feltüntetve Toldi Ferenc által.* Második, átdolgozott kiadás 5. k. Bp. 1876. 288.) szerint e regényeket „a múlt évtizedeknek egészen hű erkölcs- és jellemrajzai teszik becsebebbekké”.

Tóth József (*Jókai Mór felkészítője.* Mondatott Debrecenben 1878. július 15-én a Tisza Kálmán tiszteletere rendezett disztrakomán. Debreceni Ellenőr 1894. jan. 9. 7. sz. 3.) szerint Jókai az *Egy magyar nábob* és a *Kárpáthy Zoltán* c. regényeiben „a régi tivornyázó nemesiséget és a léha főurakat állította a nemzet ítélő széke elé”; e regények külföldön is nagy népszerűségnek örvendenek.

Gáspár Imre (*Jókai mint regényíró.* Családi Kör 1878. okt. 13. 41. sz. 966.) a *Kárpáthy Zoltánban* előforduló korteskedések leírását a Jókai regények legjobb részeinek tartja. Szerinte ebben a művében is „szerencsésen van eltalálva . . . a szükséges keret, az illető idő hangulatával szerencsés összhangban tárgy, hang és cselekmény”.

Ifj. Ábrányi Kornél (*A Nábob.* PN 1885. okt. 25. 293. sz. 1.) párhuzamot von Jókai és Daudet regényének két főszereplője között.

A Debreceni Hírlap *Irodalom* c. rovatában (1893. márc. 7. 56. sz. 3.) az *Egy magyar nábob* bal kezdődő Jókai-sorozatáról, a képes díszkiadásról viszonylag részletesen emlékezik meg.

Zoltán Vilmos (*Jókai Mór.* Győri Közlöny 1893. márc. 16. 23. sz.) szerint Jókai a *Kárpáthy Zoltánban* „soha el nem mosódó képet festett Széchenyiről, Wesselényiről.”

Enyei István (*Jókai regényköltészete.* Zala 1893. nov. 19. 47. sz. 1–3.) megemlékezik arról, hogy 1849 után Jókai vigasztaló, buzdító szépirodalmi munkát ír.

Véleménye szerint az *Egy magyar nábob* a külföldet majmoló és a parlagi arisztokratáknak 1848 előtti küzdelmét ábrázolja. E két csoport hanyatlásával egyidejűleg mutatja be Széchenyiék harcát a társadalmi

fejlődésért, amely főleg a *Kárpáthy Zoltán* c. regényben jut kifejezésre.

Baksay Sándor (*Jókai karácsonya*. VU 1893. dec. 31. 53. sz. 917, 920.) a *Kárpáthy Zoltán* fővárost dicsérő részét emeli ki.

A Kolozsvár c. napilap 1894. jan. 5-én „nehány ma már éppen nem aktuális részlet elhagyásával” közli Jókai 1866-ból származó jellemzését, mely a Hajnik Károly által szerkesztett Országgyűlési Emlékkönyvben jelent meg. E jellemzés szerint a kompozíció egységének hiányát az *Egy magyar nábobban* gazdagon kárpótolja „a magyar élet közvetlen eleveenségü festése, az eredeti alakoknak a megszólamlásig hű kidomborítása és mindenekfölött pedig az irály igéző búbája s keletien kábitó illata által. — Már, mi a magyaros, ősnövésü, zamatos irályt illeti, Jókai egyedül áll irodalmunkban”.

Maróthi János (*Jókai Mór*. Független Néplap 1894. jan. 5. 1. sz. 2.) az *Egy magyar nábob* nyelvi értékeiről emlékezik meg.

Sziklay János (*Jókai pályája*. Egyetértés 1894. jan. 6. 6. sz.) szerint „a tősgyökeres magyar alakok, a közelmúlt társadalmának komoly vagy komikus típusai a Magyar Nábobban szerepelnek először nagyobb arányu cselekvéssel.”

Krónika író rejtjelű szemleíró (*Jókai s az ifjúság*. Debreceni Hírlap 1894. jan. 6. 5. sz. 2–3.) kiemeli a *Kárpáthy Zoltán* nagy hatását a fiatalságra.

A PH (*Jókai élete*. 1894. jan. 6. sz. 27.) Névy László nyomán emlékezik meg arról, hogy e két regény nagymértékben emeli írónk népszerűségét.

Milkó Izidor (*Jókai és a Jókaiizmus*. PH 1894. jan. 6. 6. sz. 23.) Jókai legnépszerűbb regényei közé sorolja e két művet.

A Budapesti Hírlap „a napihírek megszokott formájában” mutatja be Jókai regényeit. A zsumalisztika szólásformáit felhasználva igyekszik megmutatni, hogy „mit csinálna az ujságíró Jókai egy egész regényével, ha a benne lévő anyagot mint *most történt eseményt* kapná kézhez, azzal az utasítással, hogy röviden, de rögtön dolgozza fel a holnapi lap számára.”

Egy magyar nábob

Nyiregyházáról írja rendes levelezőnk: Kárpáthfalván folyó hó 15-én elhunyt Szabolcs vármegye leggazdagabb embere Kárpáthi János báró, a kit közönségesen csak *magyar Nábobnak* neveztek. Az elhunyt egyike volt azoknak a tipikus, őseredeti magyar alakoknak, a kik, sajnos már kivészőben vannak. A nemes ur soha a lábát ki nem tette az országból, mert szívből gyűlölt mindent, a mi idegen, sőt a saját talujából is csak valamely hétvármegyére szóló mulatság

kedveért mozdult ki, vagy hogy részt vegyen a főrendek gyűlésén. A saját kastélyában úgy élt, mint egy kis király. Az irodalmat és művészetet különösen pártolta, volt külön udvari poétája, (Gyárfás Mihály jeles fiatal költőnk), saját színháza, oda hozatta gyakran a legelső énekesnőket, csak azért, hogy neki népdalokat énekeljenek, és híres agarai számára egész palotát tartott. Háza messze földön híres volt vendégszeretetéről s különösen fényesek voltak a János fővétele napján tartott mulatságok, melyekre összegyűlt az egész környék uri népe. (De csak az urak, a hölgyeket csinos parasztlányok képviselték). Utazni csak szekéren szokott a boldogult, nagy lovaskisérettel és ilyenkor mindig két piros-pozsgás parasztlánykát ültetett maga mellé a kocsiba, mert János ur imádtá a népet.

Máskülönbön igen hasznos életet élt, s különösen az agaraszat terén érdemei elévülhetetlenek. Az elhunytat egyetlen árvája siratja, a csak néhány hónapos Zoltán báró, ki rövid idő alatt kétszeresen árva lett: anyját születésekor elvesztette. A boldogult főúr későn, 70 éves korában nősült, most egy éve oltárhoz vezetvén egy kellemben és szellemben egyaránt gazdag polgárleányt, s e házasság akkorjában arisztokrata köreinkben óriási feltűnést keltett, — részint a mesalliance miatt, részint egyéb ide fűződő pikáns részletek miatt. Ugy mondják ugyanis, hogy az elhunyt főúr csak azért házasodott meg, hogy elüsse a vagyonától unokaöccsét, Kárpáthy Abellino bárót, a ki, mint olvasóink tudják, óriási vagyonát Párisban eltékozolta s nemrég csődbe jutott. A fiatal báró János urnak nevenapjára egy koporsót küldött ajándékba, a mi a nábobot annyira elkescitette, hogy megházasodott s a kis Zoltán báró születése Abellino bárót végképp megfosztotta az örökségtől. Az elhunytat nagy pompával temették el Kárpáthfálván, koporsóját roppant nép követte a sirboltig, a koporsó fölött Debrecenből jött énekes diákok énekeltek, a pap beszéde mindenkit könyekre fakasztott. Régóta nem volt a nábobnál szebb temetés a környéken. Nyugodjék békével! (Mint halljuk, mikor Gyulai Pál értesült a magyar nábob haláláról, szeme fölcillant és lelkesülten így kiáltott föl: *Istenem, milyen regényt fog írni róla — Pálffy Albert!*) (*Jókai regényei napihirekben.* Budapesti Hírlap 1894. jan. 6. 6. sz. 5.)

Kárpáthy Zoltán

Képviseletvázi karcolat

A Házban a vihar lebegteti szárnyait. A karzat tele. A kaszinó felvonult, a mi azt jelenti, hogy a mai nap valami előkelő botrányt fog szülni. Kárpáthy Abellino kiaszott alakja körül örökös a suttozás, a mosoly . . .

A folyosó is ideges. Az egyik zugban a kormánypárt. spadasszin-banda tanácskozik. A baloldali folyosó-szakaszban, mint a ketreche zárt oroszlán, jár föl-alá Miklós báró. Léptei alatt dübörög a padló, sőtét szemei olykor komoran fölwillannak . . .

Benn Szentirmay Rudolf gr. beszél. Olykor tomboló taps vág szavaiba. De egyszerre különös hír röppen végig a folyosón. Kipattant, mire készül a kormánypárt.

A Ház enfant terribleje, Meszlény Lulu . . . akarom mondani Berzy Tivadar báró, vasalta ki a titkot a buffetben, a csacska Misztiszláv báróból:

— A spadasszin-banda Kárpáthy Zoltánt legszentebb érzelmeiben akarja megbántani . . . a fiu érzelmeiben.

Meg kell akadályozni, hogy Zoltán beszéljen . . . kiáltják lihegve a folyosón.

Késő. Kárpáthy Zoltán már beszél. Nemes szép arca lelkes tüzben ég, hangja a szívekbe tör . . . A karzat lehajlik, hogy jobban lássa a szónokot, az ellenzék éljenez, tombol. Csak ott fenn Abellinoék körül kárörvendők az arcok.

Az éljenzésen, mely az ifju szónok beszédét követte, átsüvit a jegyző éles hangja:

— Dabroni Manó . . .

A jobboldalon, a spadasszinok csoportjából fölkel egy karmin és ultramarin arcú alak s lusta szemcseit végigjártatva az ellenzéken, arisztokratikus lassúsággal megszólal:

— Minő különös az, hogy az előttem szolt két ur szavai rendesen ugy összhangzanak egymással, mintha kölcsönösen megegyeztek volna benne. (Zaj a baloldalon.) Én nem kutatom, mi gyöngéd összeköttetés csatolja egymáshoz a két urat a magánéletben . . . (Rendre! Rendre! a balon. Óriási zaj. Eláll! Halljuk! a jobbon. Az elnök csenget.) De bárki előtt is méltán feltűnhetik azon fiui ragaszkodás, mellyel Kárpáthy ur eszmejárása a nemes grófét követi . . .

A szcéna, a mi ezt követte, leirhatatlan. Az ellenzék felugrott, a padokat verte öklével, Kárpáthy Zoltán oly sühéren kel föl helyéről, mint egy halott, s távozik. Csak az ősz Hentaller számolgatja boldogan magában:

— Egy párbaj . . . két párbaj . . .

E percben fölállt Miklós báró s a zaj fölött uralkodó szóval dörgé:

— Én felszólítom a Házat, hogy a szónok iránti megvetését szavazza meg egy néma hallgatásban.

Egyszerre olyan csendesség lett, mint a sirban. Ez meg van szavazva.

Majd a folyosóra zudul a Ház. A mai nap eseménye a főcsemege. Ezer variáció kel szárnyra. Sűrűn emelgetik Kőcserepy tanácsosnak, Kárpáthy Zoltán bukott ellenjelöltjének nevét, az ő eszköze lenne Dabroni. Mások Abellino bárót gyanúsítják, a ki a Kárpáthy contra Kárpáthy pörben oly csunya szerepet játszott. Mindenki tudja, hogy Abellino avval vádolta e szennyes pörben a boldogult Kárpáthy Jánosné szül. Mayer Fannyt, hogy viszonya volt Szentirmay gróffal s Kárpáthy Zoltán e viszony gyümölcse lenne . . . Zug, bug, méltatlankodik, vagy vihog a folyosó, Gyulai Pál is ott futkározik, lármáz s elfogja a képviselőket, ujságírókat:

— Kérem, ki ne írják az esetet az újságban, el ne mondják Jókainak mert az még regényt ir belőle!

(*A mai ülés*) A vita senkit sem érdekel. A levegő párbaj-szagu. Gallopinek jönnek, mennek, mindegyik fecseg valamit, de senki sem tud bizonyosat.

Egyszerre egy sápadt alak jelenik meg. A merre megy, elfehérednek az arcok, elhal a szó:

— Szentirmay Rudolf gróf meghalt. Dabroni golyója talált.

A szívek megremegnek. Minden szem az ifju, rokonszenves Kárpáthy Zoltán üres helyét keresi fel. Hát ő? Mert Rudolf gróf után ő viv a spadasszinnal . . .

De mi ez? Mintha galvanfolyam érte volna a Házat, úgy fölelevenedik. Hullámszik, összefut, hangok zürzavara . . . A kaoszából csak név vehető ki tisztán:

— Miklós báró.

Mi történt vele? Éppen most beszéli az ős Hentaller a legnagyobb csoportban. Miklós báró megelőzte Kárpáthy Zoltánt, megverekedett Dabronival, s a spadasszinnak töből levágta a jobb karját.

Most, most legendás jelenet következik. Az ajtó szárnya kitárul s belép azon Miklós báró, fekete ragasztványnyal nyakán . . . Ah, hogy tódult mindenki hozzá, hogy szorongatják a kezeit, s hogy szeretné mindenki megcsókolni azt a drága sebhelyet nyakán!

— Nincs semmi baj! — dörgé Miklós báró. — Egy kis érvágás az egész. De az nem fog vinni többet!

. . . Gyulai Pál pedig nyakába vette az utcát, meg sem állt a Pálffy Albert lakásáig, s lihegve bekiáltott az ablakon:

— Albert, hallottad az uj nagy regény-tárgyat? Ragadj pennát, papírost . . . valahogy meg ne előzzön Jókai! (*Jókai regényei napihírekben*. Budapesti Hírlap 1894. jan. 6. 6. sz. 5–6.)

Molnár Albert (*Ünnepi beszéd*. A Marosvásárhelyi Casino „Jókai ünnepélye” 1894. január 6-án. Marosvásárhely 1894. 15.) a Kárpáthy Zoltán nevelő hatását említi.

Dömötör Pál (*Ünnepi óda Jókai jubileumára. Jókai Magyar Nők Lapja* 1894. jan. 7. I. sz. 12–13.) versben emlékezik meg Jókai két regényéről.

Szűts Miklós ünnepi beszédében (*Jókai-jubileum Nagy-Kanizsán. Zala* 1894. jan. 7. sz. 2–4.) a *Kárpáthy Zoltán*ról emlékezik meg.

Solyom Ferenc (*Jancsi ur, Abellino et Comp. Aradi Közlöny* 1894. jan. 13. 10. sz. 1–2.) „magyar irodalmunk legnagyobb büszkeségének”, Jókai „legnagyobb kompozíciójának” tartja az *Egy magyar nábobot*, s éppen ezért az akkori díszkiadást lírai sorok kíséretében ajánlja megvételre.

A Kolozsvár c. napilap (*Még egyszer az aranylakodalomról.* 1894. jan. 16. 12. sz. 2.) röviden ír e két regényről.

Kovács Dezső (*Jókai regényei a színpadon. — A regény és a dráma viszonya. — Erdélyi Híradó* 1894. jan. 22. 18. sz. 2.) azt írja, hogy Jókai „helyes tapintattal meríti tárgyait a nemzeti műveltség ébredésének nagy korszakából (Magyar nábob, Kárpáthy Zoltán stb.) s valóban művelődéstörténeti festményeket ad”.

Jánossy Béla (emlékbeszéde. *Megj. Arad Jókai-ünnepe. Aradi Közlöny* 1894. jan. 25. 20. sz. 4.) Jókai „igazi, remek alkotásai” között említi a két regényt, majd viszonylag részletesen jellemzi Kárpáthy Zoltán és Bogozay alakját, s dicséri a *Kárpáthy Zoltán* c. regény szép leírásait.

Fekete Adél (*Ki az én legkedvesebb iróm? Jókai Magyar Nők Lapja* 1894. márc. 4. 10. sz. 118–19.) Jókai legjobb művei között említi e két regényt.

Kossuth Ferenc (*A nagy író. Hazánk* 1894. máj. 8. 128. sz. 2.) Jókai 50 éves írói működésének idején méltatja a *Kárpáthy Zoltán*t.

Beöthy Zsolt az *Egy kis cikk újabb irodalmunk történetéből* c. értekezésében (Képes Folyóirat. A Vasárnapi Ujság Füzetekben 1894. 6–7.) összefoglalólag nyilatkozik e két munkáról.

Kőrösi László dr. (*Jókai Mór. Korrajzok. Bp.* 1894. 134.) szerint „Jókai Mór nem megírta, hanem elmesélte a *Magyar nábob* történetét. Tolla a históriából mondákat, regéket, legendákat csinál. Képzetele a történeti eseményekből mythoszokat eposzokat teremt. A história nála csak aranyos ráma s nem maga a festmény, mellyel gyönyörködtet. Az aranyos rámba a mesemondó Jókai komponálja bele a történeti képet. A Magyar nábobban társadalmi regényt akart írni arról a korról, mely *Széchenyi* Istvánt kétségbeejtette, melyben a magyar arisztokrácia hazafiatlansága és külföldieskedése fölháborította a gondolkodókat. A regény pompás expozícióját *Gyulai Pál* is elismeri. A *Kárpáthy Zoltán*-ban a szokatlan helyzetek valószínűtlenségekké válnak ugyan, de a hősök természete érdekfeszítő és rokonszenves marad mindvégig.”

Prém József (*Jókai Mór*. Pozsony—Budapest 1894. 15—16. *Jókai*. Vasárnap, a Hazánk Szépirodalmi Melléklete. 1904. máj. 8. 2—3.) a következőket írja: „A mikor 1854-ben a Magyar nábob négy kötetét a közönség elé adta, nemcsak az ő irói életében, hanem regényirodalmunkban is mintegy új aerát nyitott. Ez egy művel végre országos népszerűsége jutott . . . A rendkívüli hatást ért regényben Jókai már nem elégszik meg azzal, hogy érdekesítő mesét mondjon, hanem nagy társadalmi képet törekszik rajzolni, feltüntetve a magyar típust a főrendi osztályban és kiméletlenül ecsetelve az uralkodó rossz erkölcsöket . . . A szabadságharc előtti arisztokratákat, ezeknek hazafiatlanságát, léhaságát, külföldön folytatott pazarlásait, milyen érdekesen korholja a költő. Aztán szembeállítja velök a jobb hazafiaknak mutatkozó mágnásokat, a kik azonban korhelykedők, miveletlenek, elmaradottak. Vigasztalan volna ez a világ, ha a két zsidbasztó áramlat mellett, nem volna egy egészséges harmadik, melynek képviselői a jövő szolgálatában állanak, annak a jövőnek, mely Magyarországot megmenti . . .

A költő a hálás közönséget még ez évben „Kárpáthy Zoltán-nal ajándékozta meg . . . Kifogyhatatlan a költő az életből merített helyzetek fölhalálásában, de nem elégszik meg, hogy ezek érdekesítőek legyenek, hanem úgy alakítja, hogy szokatlanokká, sőt nem egyszer valószínűtlenné válnak. Abban azonban virtuóz, hogy főalakjai teljesen megszerzik az olvasó rokonszenvét. A társadalom, melyet e rendkívüli emberek képviselnek, csak főbb vonásaiban hű, s ezt gyakran szemére hányták az írónak; de vajjon a regényírónak nincs-e joga, hogy szabadabban járjon el ebben is, mint a korrajz- vagy a memoires-író? A két regény közül az első főképp remek expozíciója által páratlan (ezt Gyulai Pál is kitünőnek mondja), a másik pedig a hazafias lelkesedés költői ecsetelése s utólrhetlen leírásai által vált méltán népszerűvé. Különösen az 1838-iki pesti árvizet s a mentő Wesselyeni és Széchenyi szereplését örökíti meg hatalmasan Jókai.”

Névy László (*Jókai Mór*. Ötvenéves irói jubileumára kiadja a Petőfi-Társaság. Bp. 1894. 30—31.) a következőket írja a két műről: „Jókai e regényei határozottan tendenciosusak. Az elsőben a magyar arisztokráciát festi e század elejéről, a mint az itthon földi javakban duscálgodva, minden nemesebb ambíció nélkül, multjához és nemzeti hivatásához méltatlanul vonszolja únott életét; más részről kivetkőzve magyarságából, a külföldön erkölcstelen léhasággal fecserli öröklött kincseit. De a szánalmas és visszasztító jelenségek mögött feltűnik azon ifjú főurak nemes alakja, a kik az elkorcsosodás közepett azt a nagy célt tüzték maguk elé, hogy a sülyedő nemzetet felemelik és visszaadják magának. — „Kárpáthy Zoltán’ ennek a regénynek folytatása . . . Mind

a két regény roppant hatást tett. Különösen Kárpáthy Zoltán az ő testi, lelki tökéletességeivel, eszményi életirányával az ifjúságot ragadta el, mely még ma is az ő történetét olvassa Jókai művei között legszívesebben.”

Kováts Antal (*Jókai mint regényíró. A kecskeméti Katona József Kör 1893-diki évkönyve. Kecskemét 1894. 12–13.*) szerint az *Egy magyar nábob* „folytatásában, a „Kárpáthy Zoltán”-ban már az új idők szelleme érezhető, mely az embereket rangkülönbség nélkül munkára sarkalja, mert ki-ki annyit ér, amennyit dolgozik. A nemzeti-ség eszméjéért való buzgólkodás megszállja a főnemeseket is.”

Zlinszky Aladár (*Ünnepi beszéd Jókai Mór ötven éves írói jubileumán. Zombor 1894. 9–12.*) Jókai legkitűnőbb művei közé sorolja e két regényt, mely tele van „az őserő frissességével . . . tele nemzeti érzéssel, búbajos magyarsággal, üde költészettel”. Szerinte Abellino és Kárpáthy János a „Széchenyi előtti Magyarország két tipikus alakja . . . Kárpáthy Zoltán, a harmincas évek magyarja, már modern, haladó magyar, kit egy egész korszak választ el atyjától, rokonaitól.”

Halász Margit (*Nőalakok Jókai két regényében. Zala 1895. máj. 19. 40. sz. 1–2.*) „figyelemmel s a lélektan vizsgáló, boncoló, következtető szemüvegén” olvasva át behatóan vizsgálja az *Egy magyar nábob* és a *Kárpáthy Zoltán* női szereplőit.

Gaston, Boissier (E. Horn: *Jókai. Paris 1895. 13.*) előszóban ír e két regényről.

Beöthy Zsolt szerint (*Jókai Mór és a regény. A magyar irodalom története Kisfaludy Károly felléptétől a kiegyezésig. Képes díszmunka két kötetben. Bp. 1896. 2. k. 492.*) „Meséit szereti valamely népszerű eszme vagy emlékezetes esemény körül szőni.” Ezt teszi az *Egy magyar nábob* és a *Kárpáthy Zoltán* c. regényeiben is. „Mint korképek, egy-egy időszak mozgató eszméinek, törekvéseinek jellemző alakokban és cselekvényben való feltüntetetésére legjelesebbek s valóban kitűnőek a *Nábob* és *Új földesur*”.

Molnár Géza (*Maurice Jókai. Bp. 1900. 16.*) összefoglalva ír e két regényről.

Endrődi Sándor szerint (*Századunk magyar irodalma képekben. Bp. 1900. 360.*) „Búbajos keleti novellái, a magyar életből vett humoros elbeszélései, a régi s megújuló Magyarország pompás rajzai *Erdély aranykorá*-ban, a *Törökvilág*-ban, a *Régi jó táblabírák*-ban s főképp a *Magyar nábob* és *Kárpáthy Zoltán* című regényeiben nemcsak szórakoztató olvasmányok voltak, de egy-egy igazi jótétemény, mely ezrek sebét gyógyította be.”

Thury Zoltán: *Magyarország kincse.* (Könyves Kálmán Értesítője. Szerk. Petrik Géza. Bp. 1901. 5.) a fiatalságra tett hatásáról emlékezik meg.

Breznay Imre (*Jókai regényalakjai*. Hevesvármegyei Hirlap 1902. dec. 24. 154–55. sz. 5–6.) szerint „Általános az a meggyőződés, hogy Jókaink – költészettani szempontból – legsikerültebb alkotásai a típusok meg az epizód-alakok. Ezeket oly bámulatosan tudja megalkotni, hogy valóban husból és vérből vannak... Kell-e tökéletesebb „audiát”, mint pl. Kovács Tarnaváry septemvirnél? ... Az ősjurátust, a XIX. század első felének Bukovay Abszjiát, lehet-e másképp elképzelni, mint Frater Bogozyt, a ki egyszersmind a kokánfalvi nemesség jeles kortesvezére lesz?” A szerző véleménye szerint nemcsak a Mayer-család, de a Tarnaváryék eredetijét is jólismerte Jókai. — „Mig Miklós báró alakját (Magyar Nábob) a legkisebb gyermek is felismeri, addig Szentirmay Rudolffban (ugyanott) csak sejtjük a legnagyobb magyart, a ki harmadmagával szintén gyalog utazza be Európát, s itthon a haladás zászlóvivője lesz. Feleségének képét pedig mintha Seilern Crescentia grófnőről másolta volna Jókai.”

Breznay megállapítja, milyen szerencsésen választja ki Jókai az *Egy magyar nábob* és a *Kárpáthy Zoltán* c. regényének témáját, amikor „a magyar politikai élet ujjaszületésével foglalkozik.”

Kárpáthy János jellemzése után így folytatja: „Ha az öreg Kárpáthy a „régí Magyarországi” nemese, akkor fia, Zoltán bizonyára az „új Magyarország” nemességének képviselője... Egyébként ennek a két regénynek csaknem minden epizódja egy-egy darab történelmünkéből, társadalmunkból.”

Farkas Klára (*Jókai a nevelésről*. Nemzeti Nőnevelés. Kiadja az Erzsébet-nőiskola tanári testülete. 1903. május. V. füzet 231–39.) részleteket idéz a két regényből.

Az *Alkotmány* c. napilap (*Jókai élete*. 1904. máj. 6. 1.) névtelen cikkírója szerint Jókai az „ötvenes években egyike volt azoknak az íróknak, kik tollukkal a nemzetmentés nagy ügyének tettek szolgálatot. Többet nála e téren nem tett senki.” Történeti regényei (*Erdély aranykora, A janicsárok végnapjai*) „a reformkorszak idejéből vett nagy társadalmi regényei (*Egy magyar nábob, Kárpáthy Zoltán*) tele vannak zseniális hibákkal, tulzott eszményítéssel, lélektani hihetelenségekkel s a képzelet szeszélyes csapongásaival, miket azonban a közönség épp oly szívesen vett, mint magyar érzését, aranyos illuzióit, páratlan humorát és stílusának megvesztegető bájait.”

Az Egyetértés cikkírója (*Élete folyása*. 1904. máj. 6. 126. sz. 3.) a rendi Magyarország és a reformkorszak idejéből vett nagy társadalmi regényeiről, az *Egy magyar nábob*ról és folytatásáról, a *Kárpáthy Zoltán*-ról írva megismétli az *Alkotmány* és általában a korabeli napilapok megállapításait. (Pl. *Jókai élettörténete*. Magyar Nemzet 1904. máj. 7. 110. sz. *Jókai humora. Jókai élete*. Ujság 1904. máj. 6. 126. sz. 11.)

Az Arad és Vidéke (*Életrajza*. 1904. máj. 6. 105. sz. 6–7.) összefoglalóan ír az említett regényekről.

Károlyi Gyula (*Jókai főalakjai*. Alkotmány 1904. máj. 7. 10. sz. 1–2.) mindenekelőtt megállapítja, hogy „Jókai főalakjait minden igazságra való tekintet nélkül, a maga tetszése szerint jellemzi. Az embert lényegesen megváltoztatja és mivel a műben minden a főalakok érzelmi, gondolkodása és tettei szerint módosul, az egész mű mintegy tárháza az illogikus, következetlen tények laza sorozatának s ami ilyenformán nem jó, az szép sem lehet.”

Ezen alapon mondja ki Károlyi Gyula, hogy „Kárpáthy Zoltán . . . jelleme semmiesetre sem felel meg sem a történeti, sem az általános emberi igazságnak . . . Jókai meghamisítja az embert és vagy angyalt vagy ördögöt alkot belőle”. Később azonban leszögezi, hogy „Jókai az életből veszi alakjait. Csak az ő éles megfigyelő és ritka fölfedező tehetsége ejt bennünket néha csalódásba . . . azok az alakok közülünk valók, csupán olyan világlátásban állítja elénk a mester, a mely igaz, hogy a szürke köznapiassághoz szokott szemnek különös, de az alakok lényegén semmit sem változtat.

Kárpáthy Abellinókat és Zoltánokat . . . látunk magunk között, de ritkán — és annál jobban bámuljuk őket . . . Rendkívüli emberek, rendkívüli világlátásban, de az ember bennök sem nem tökéletesebb, sem nem gyarlóbb mint a való életben: ez kell nekünk és ezt adja Jókai.”

Haller Zsigmond (*Jókai az ügyvédekről*. Máramaros 1904. máj. 8. 19. sz. 3.) Jókai ügyvédfiguráit jellemezve megállapítja, hogy Jókai a *Kárpáthy Zoltán* Kovács nevű fiskálisát az addigi ügyvéd-szereplőitől eltérve, „a legjobb és legnemesebb emberi tulajdonságokkal ruházta fel.”

Mikszáth Kálmán (*Jókai halálára*. VU 1904. máj. 8. 19. sz. 318–19. — *Az én halottaim*. 221–26. — *Írói arcképek*. Bp. 1953. 74.) szerint ebben az időben „Csak úgy dőlnek tolla alól a friss típusok, új, eleven emberek rajokban.”

Kossuth Ferenc (*Jókai halálára*. Egyetértés 1904. máj. 8. 128. sz. 1.) vezércikkben ír a két regényről.

Schöpflin Aladár (*Jókai Mór*. VU 1904. máj. 8. 19. sz. 319–23.) összefoglalóan emlékezik meg a regényekről.

Solymossy Sándor (*Jókai írói egyénisége*. Tanulók Lapja 1904. júl. 3. II. félév 14. sz. 218.) gondosan jellemzi a két regényt, mely szentelve „Az elnyomatás és újraébredés korának van szentelve”.

A Tanuló Ifjúság Lapjának a *Jókai Mór élete* c. aláíratlan cikke (1904. máj. 15. II. félév. 7. sz. 100.) hangoztatja:

„Ekkor írta legszebb és legértékesebb regényeit” — közte az *Egy magyar nábobot* és a *Kárpáthy Zoltánt* —, melyekben „mesemondó

kedélye, csodálatos leíró- és festő-művészete, de mindenekfelett magyar lelke, hevülete, humora oly gazdagon nyilatkozik”.

Beöthy Zsoltnak a *Jókai Mórról* c. írása (Tanulók Lapja 1904. máj. 15. II. félév 7. sz. 104.) a reformkort ábrázoló legkiválóbb regények között említi az *Egy magyar nábobot*, s általában értékeli Jókai e kiemelkedő alkotását.

Véleménye szerint a szabadságharc és a Bach-korszak idején költőnk tevékenyen harcolt azért, hogy „a nemzeti lélek megtartásék maga-magának”. A magyar reformkor legkiemelkedőbb költői ábrázolásának tekinti Jókai regényeit, első helyen az *És mégis mozog a föld* és az *Egy magyar nábob* címűt.

Mészáros Sándor szerint (*A női ideál Jókai regényeiben*. Soproni Napló 1904. dec. 25. 105. sz. 5–8) Fanny „jellemének felépítése, ki a gyehena tüzein mindvégig ép szárnyakon tudott átrepülni, a világirodalomban minden időkre helyet biztosított volna magában is Jókai poézisének.

A legnehezebb: az elhibázott élet költészete ez, melynek arcán oly ritka az életmosoly, s oly tünékeny gyorsasággal röppen az is el.” Részletesen jellemzi Mészáros Fanny és Vilma alakját.

Tolnai Vilmos (*Jókai Mór Kárpáthy Zoltánjának... Vegyesek* EPhK 1904. 270–71.) a VIII. fejezetben leírt választási harcról emlékezik meg.

Papp Illés szerint (*Emlékezés Jókai Mór felett*. Kassa 1904. 10.) „Az ötvenes évek első feléből való *Magyar nábob* és *Kárpáthy Zoltán* szinte Széchenyi nemzetteremtő igéjének költői igazolása. Mig Kárpáti Jánosokból állott a nemzet, addig Magyarország nem volt, hanem ha Kárpáthy Zoltánok foglalják el a teret, akkor lesz!”

Lakatos József (*Jókai Mór*. A kegyes-tanítórendiek vezetése alatt álló kissebenedi algimnázium értesítője az 1903–1904. tanévről. Eperjes 1904. 9.) megállapítja, hogy „A Magyar Nábob társadalmi regény átszőve történelmi reminiscenciákkal... Nagy cél lebegett a költő előtt, amikor megírta. Hogyan jutottunk az 50-es évek állapotába? Talán a pillanatnyi elhamarkodás, a hevesvérőség sodort bennünket a forradalom terére? Lehet, hogy az is, de más is. Régibb keletű a baj, Széchenyi István megadja rá a feleletet. Az akkori arisztokrácia nemterődőmsége, sokszor hazafiatlansága, külföldi tékozlása is közbejátstott. Miért? Azért, mert ha megértették volna egy kettő kivételével a 18-ik század irányeszméit... nem lett volna szükség a 48-iki radikális irányváltoztatásra. Egy jólétben élő nép forradalmi eszmék nélkül is elég nyomatótkot tud adni kiválnalmainak. Ezeket az eszméket példázta a magyar nábob”.

Szabó László (*Jókai élete és művei*. Bp. 1904.) Jókai visszaemlékeéseit idézi (153–56.), majd így folytatja: „1853-ban és 1854-ben már

társadalmi, tendenciózus regényeket írt: „A magyar nábob”-ot s a „Kárpáthy Zoltán”-t; az elsőben a magyar arisztokráciának a XIX. század elején való szánalmas kulturális állapotát, a másodikban pedig a szebb jövővel biztató új nemzedék küzdelmeit írja le. Mindkét regényének óriási hatása volt, mert Jókai minél többet írt, annál ügyesebb volt a meseszövevényben s annál könnyebb volt a stílusa.” (205–206.)

Nógrádi László (*Jókai Mór élete és költészete*. Pozsony—Budapest 1902. 35–36.) azt írja az *Egy magyar nábob*ról és *Kárpáthy Zoltán*ról: „Jókai ezen regényei határozottan célzatosak. Az elsőben a magyar arisztokraciát festi a XIX. század elejéről. Egyrésziük dicső őseik multját megtagadva, kivetkőzve magyarságából a külföldön fecsérelé el örökölt hazája kincséit s jobb munkára is alkalmas szellemi képességet; másrésziük pedig itthon minden földi javakban duskálkodva munka s ambíció nélkül él únottan, nemzeti hivatásához méltatlanul . . .

Óriási hatása volt ennek a regénynek, valamint a folytatásaképpen adott Kárpáthy Zoltánnak is. Kárpáthy Zoltán a nábobnak Kárpáthy János bárónak polgári anyától született fia . . . Ideálja lesz a nagyratörő, a szépért, jóért lelkesülő, nemes ifjúnak, ki életének minden percét hazája boldogítására használja fel. A költő Kárpáthy Zoltánban példaképet akart állítani az ifjúság elé . . . meg akarta rajzolni azt az alakot, a kit követnie kell s a milyenné magának is válnia kell, hogy a haza dicsősítésére dolgozhasson . . .

Maga a főhős, a mellékalakok egész sora, a mese elbűvölő hatása, a nyelv ragyogó szépsége tették ezt a regényt a magyar nemzet legkedvesebb, legolvasottabb könyvévé . . .

A nagy író minden alkotása között legjobban szereti a Nábobot, a közönség Kárpáthy Zoltánt. A Nábobban talán több a humor, de ebben több az eszményi szépség. Adomázó, tréfás kedve, humorának ezer színe, melyet csapongó fantáziája kiapadhatatlannak látszó bőséggel ont magából, inkább nyilatkozik meg a Nábobban, de Kárpáthyban meg a jellemek finom rajza, a mese színessége ragadja meg lelkünket. Annyi bizonyos, hogy a két regény közül egyik is elég a halhatatlanságra . . .”

Oscar von Krücken és Imre Pallagi (*Das Geiste Ungarn*. Biographisches Lexikon. Wien und Leipzig [19??] 571.) összefoglalóan írnak e két regényről is.

Berta Ilona (*Emlékezés Jókairól*. Nemzeti Nőnevelés 1905. május. V. füzet 197–203.) a „honszerelmet lehelő igazi nagy regényei” között említi e két művet.

Kunfi Zsigmond (*Jókai*. Különlenyomat a Huszadik Századból. Bp. 1905. 8., 20.) részletesen jellemzi a címadó hősoket.

Beöthy Zsolt (*Jókai emlékezete* [1905]. Beöthy Zsolt Munkái. Irodalmi tanulmányok. Bp. é. n. 215–19.) a két regény tárgyválasztá-

sáról emlékezik meg, majd megírja, hogy a szabadságharc bukása után a „Nábob alakjainak, jeleneinek, meséjének irodalmi hatásán túl, talán inkább sejtve, mint tudva, a legelső reménysugarak egyikét szöktette a nemzedő csügedő lelkébe.”

Kapossy Lucián (*Jókaitól*. Pápai Hirlap 1905. dec. 9. 49. sz. 1–3.) a Jókai-életmű legszebb lapjai közé sorolja Kőcserepy Vilma halálának megragadó rajzát. Igen részletesen, bőszéges tartalmi ismertetés közben elemzi Fanny hősi jellemét.

A Pátria nyomda kiadásában megjelent emlékfűzet (*Jókai emlékezete*. Bp. [1905.] 6–9.) viszonylag részletesen foglalkozik Wesselényi alakjával.

Beöthy Zsolt a *Jókai a magyar szellem életében* c. értekezésében — mely a Jókai Mór *Önmagáról* c. 1905-ben összeválogatott kiadvány bevezetése (XIV. 1.) — arról ír, hogy „A magyar reformkornak nincs irodalmunkban, nincs költészetünkben oly gazdag, oly fényes, oly igaz képtára mint amelyet Jókai regényei nyújtanak nekünk. Az ébredés első apostolai az *Eppur si muoveban*; a régi magyar világ alkonya a *Magyar nábobban*; az ujnak alakulása a *Kárpáthy Zoltánban*”.

Oláh Gábor (*Jókai és Debrecen*. ItK 1906. 275.) szerint „A Pestet előntő haragos nagy folyamnak a „jellemét” a *Kárpáthy Zoltánban*, *És mégis mozog a föld-ben örökíti meg*” Jókai.

Madarász Flóris (*Jókai Mór regényei*. Eger 1906.) a két regénynek az ifjúságra tett nagy hatásáról emlékezik meg (5–6.), s Jókai legkiválóbb művei között említi az *Egy magyar nábobot* és a *Kárpáthy Zoltánt*. (28.)

Mikszáth Kálmán (*Jókai Mór 1825–1904*. — Bevezetés. Az új földesúr. Magyar Regényírók képes kiadása 21. k. Bp. 1905. — *Irói arcképek*. Bp. 1953. 79.) szerint az 1850-es években gyorsan emelkedik Jókai a közönség szeretetében. „De a legnagyobb sikert aratja a *Magyar nábob* és *Kárpáthy Zoltán*. Az egész ország kevélykedik, hogy ilyen írója támadt.” *Jókai Mór élete és kora*. (Mikszáth Krk 18–19. k.) c. művében Jókainak a regényekre vonatkozó visszaemlékezéseit variálja (18. k. 195–97.). Később a *Kárpáthy Zoltán* megjelenése utáni népszerűségét emeli ki. (197.)

A második kötetben kifejti Mikszáth, hogy a két regény megjelenése után ugrásszerűen nőtt Jókai tekintélye a fiatal írók körében. (19. k. 45.) Azért választ reformkori témát Jókai, „mert ehhez áhítozott vissza a regény megjelenésekor, 1853-ban minden magyar szív”. (50.) Később az *Egy magyar nábob* német fordításáról emlékezik meg. (95.) A *Kárpáthy Zoltán*nak népszerűségét (17.) és tájleíró szépségeit említi. (57. Vö. K. f.: *Jókai életrajzáról*. BpSz 1907. 129. k. 363. sz. 456., 461.)

Komjáthy Jenő (*Jókai és a társadalom*. [Kiadatlan hagyatékából] Ujság 1910. nov. 6. 264. sz. 54.) azt mondja Jókaitól, hogy „A maga

nagy alanyát belelehelte az időkbe és belelehelte önteremtette alakjaiba. Azokban a nagy idealistákban, akiket regényei hőseivé tett, belőle van a lélek, ő él mindenükben. Kárpáthy Zoltán az ő neveltje, Tatragi Dávid az ő unokája . . .”

Gerő Ödön (*A dicsőség útján*. Megj. *Jókai Album*. Képek, adatok, okmányok Jókai Mór életéből [Bp. 1909.] 69.) szerint a PN közönsége szívesen olvasta Jókai regényeit és elbeszéléseit „s a *Pesti Napló* kedveltségét talán jóval fokozta a fiatal mesemondó, de a szíves olvasásból lelkes, lázas érdeklődés lett, amikor a *Pesti Napló* 1853-ban az „Egy magyar nábob”-ot közölni kezdte . . . Olvasókat nevelt, az irodalmat a köztudatban megalapozta. Ez a két könyv nagy kultúresemény volt.”

Bányai Elemér (*Jókai művei*. Uo. 139.) az író 1850-es évek eleji termékenységéről ír.

Szinycsei Ferenc szerint (*Novellairodalmunk Jósikáig*. ItK 1911. 25.) Fáy András a *Bélteky ház* c. regényében „A régi és új Magyarországot akarta szembeállítani egymással, a maradiakat és haladókat, mint későbbi nagy követője, Jókai a *Magyar nábobban* és *Kárpáthy Zoltánban*, csakhogy míg Jókai a művész szívével és képzeletével festi ragyogó képeit, a *Bélteky ház* egy kevésbé művész elme józan, kissé szürke alkotása”.

E két regény nagy népszerűségére vallanak Várad Antal Jókairól szóló sorai (*Jókairól és az ő „Leventé”-jéről*. Megj. *Képek a magyar író-és színészvilágból*. II. rész. *Írók*. Bp. 1911. 20.): „Tizenöt esztendő se voltam s már minden munkáját elolvastam. Egész lapokat tudtam regényeiből betéve. A *Nábob* meg a *Kárpáthy Zoltán* valóságos bibliám volt.”

Kéki Lajos (*Az orvos alakja a magyar szépirodalomban*. Emlékkönyv Dr. Schuschny Henrik iskolaorvosi és egészségügyi tanári működésének huszonötödik évfordulója megünneplésére. Bp. 1912. 124.) Mauz orvosról ír.

Zsigmond Ferenc a *Jókai mesemondása* c. tanulmányában (It 1914. 365.) röviden érinti a *Kárpáthy Zoltánt*.

Elek Oszkár (*Költőink képzelete és a népmesék*. It 1915. 313.) a két regény és a népmesék közti rokonságra utal találó példák sorával.

Karinthy Frigyes (*Budapest*. Nagyregény. Első fejezet. Írhatta volna Jókai. Megj. *Így írtok ti*. Bp. 1954. 161–63.) az *Őh nyájas olvasó* c. (1916) kötetében Jókai romantikus felkiáltásokkal megtűzdelt stílusát, majd Kárpáthy Zoltánra emlékeztető, Gellérthegyi Oszkár nevű ifjú jellemzését, ill. Amande (= Vilma) halálát parodizálja.

Beöthy Zsolt (*Ferenc József királyunk és Erzsébet királynénk emlékezete*. Bp. 1917. 16.) 1898-ban mondott beszédében említi a Kárpáthy Zoltánról, hogy Erzsébet királyné szeretettel olvasta Jókai e regényét, mely „a nemzet legnemesebb idealizmusát sugározta”. (Vö. Velezdi Mihály: *A magyar Könyvtár új füzetei*. (Figyelő) It 1918. 93.)

Szigetvári Iván (*Fáy András Bélteky Háza*. It 1919. 46.) szerint „A Bélteky Ház, akár olvassák még ma is, akár nem, ott van a magyar regény fundamentumában azok közt, amelyeken alapulnak Jósika, Eötvös, Kemény, Jókai és mások munkái. Hogy némely munkákra hatott-e részletekben, azt most nem kutatom, de e nélkül is szembetűnő a *Magyar Nábob* és *Kárpáthy Zoltán* alapeszméjével való rokonsága. Mind Fáy, mind Jókai azt a két nemzedéket mutatja be, amely 1830 körül került egymással szembe. Bélteky Mátyás és Kárpáthy János a régi konzervatív, Bélteky Gyula és Kárpáthy Zoltán az új, a haladni akaró Magyarországot képviselik.”

Zsigmond Ferenc a *Jókai uralomrajutása regényirodalmunkban* (1850–1854) c. tanulmányában (ItK 1921. 42–53.) részletesebben fejti ki a később monográfiájában (*Jókai* Bp. 1924. 136–51.) elmondottakat.

A *Beöthy Zsolt mint széplíró* (It 1922. 11.) c. tanulmányában Beöthy Zsolt Kálozdy Béla c. regényében a *Kárpáthy Zoltán* közvetlen hatására ismer.

A *Jókai regényhősei* (BpSz 1922. 547. sz. 67.) c. tanulmányában Fannyról emlékezik meg.

Császár Elemér (*A magyar regény története*. Bp. 1922. 183–86.) a két regény tartalmi ismertetésén kívül megállapítja, hogy a „magyar műlthoz és a magyar földhöz . . . kapcsolódik költészetének magasba lendülése, az ötvenes években is, később is. Sőt határozottabban: pályáján mindig olyankor van ugrásszerű emelkedés, amikor lelkének a romantika felé hajló vágya, csapongó, szertelen képzelete a valóval, még pedig a történelmi érzék szülte realizmussal bizonyos kiegyenlítő-dést mutat. A *Magyar nábob*tól a *Sárga rózsáig* éppen a legjobb regényei ilyen kiegyenlítő-dés eredményei . . .” Császár Elemér szerint Jókai legkiválóbb művei közül is kiemelkedik az *Egy magyar nábob*, mely „noha főcselekménye sovány s nem kelt kellő érdeket, majd a fele epizódokból telik ki, Jókainak legjellemzőbb, legkedvesebb regénye. Tele van vonzó, érdekfeszítő jelenetekkel, s Jókai regényköltészetének legfényesebb lapjait itt találhatjuk föl. A mese, Jókainál elég szokatlanul, egy-két jelenetével, fordulatával és alakjával beleygökerezik a valóság talajába.” E két regényben — Fáyhoz hasonlóan — „két egymást váltó nemzedék sorsát foglalta össze” Jókai. Véleménye szerint a *Kárpáthy Zoltán* „éppúgy a *Bélteky ház* hatása alatt keletkezett, mint a *Magyar nábob*. Hőse egy második Bélteky Gyula, cselekvénye egy újabb, értékesebb változata a *Bélteky ház* második felének. Tervszerűbb, egységesebb alkotás, mint a *Nábob*, főcselekvénye érdekesebb, de kevesebb benne a szűn s a megkapó jelenet. Jellemrajza sem olyan friss. Ott a magyar életre jellemző típusokat kaptunk, melyek túlzásaik ellenére is hoztak valamit a magyar pszichéből, itt a romanti-

cizmus közkeletű, egyéni színek nélkül festett, klisé-szerű jellemképeit, a főhős alakja pedig a sok reárakott csillogó színfolt ellenére — vagy talán éppen azért — egészen elmosódik.

Jókai e két regényét irányregénynek tartotta . . . Széchenyi korának, a reformkornak átalakító hatását a magyar nemesség érzület- és gondolatvilágára, s ennek következményét, a magyar nemzet átalakulását modern, friss élettől duzzadó nemzetté: ezt az új eszmét fejezi ki ez a két regény, ha egymásra vonatkoztatjuk őket.”

Zsigmond Ferenc a *Jókai Mór élete és művei* c. munkájában (Bp. 1924. 37—39.) azt írja, hogy az *Egy magyar nábob* és a *Kárpáthy Zoltán* „egy egészet alkot s Jókai írói működésének legnevezetesebb termékéül tekinthető”. Könnyelműen írta e két regényt — egy-egy részlet közreadásakor még nem tudta mi lesz a másnapi folytatás — s ez az „írói eljárás nagyon rászolgál a rosszaló kritikára, de ugyanakkor fokozza is meglepődésünket, melyet e két regény sok szépsége kelt bennünk. A két művet egybeölelő koncepció körülbelül ugyanaz, amellyel már Fáy András igyekezett megbirkózni a *Bélteki házban* (1832) s amely Jókai egyik népszerű kortársának, Vas Gerebennek, mondhatni állandó témája: a reformkor erjesztő, átalakító hatása a magyar nemesség gondolkozásmódjára, az a nagyarányú, üdvös változás, mely a XIX. század első két évtizedének tespedt, maradi emberöltőjétől elválasztja a harmincas és negyvenes évek Széchenyi-párti nemzedékét s ez utóbbinak tanulékonyága és önzetlen szabadelvűsége által megmenti a magyarságot a dolgos, modern állami élet számára. Nagyon helyes tapintat Jókaitól, hogy a régimódi nemességet óvakodik jellemtelen, ellenszenves. erkölcsileg hitvány tömegnek rajzolni; az ilyesmivel veszélyeztetette volna hitünket legkedvesebb eszméjének, a reformkori ifjú nemzedék nagyszerű kifejlődésének lehetőségében . . . Zoltán, az új korszaknak lesz neveltje s egyik legszebb díszé, aki elvrokonaival együtt megteremti az új Magyarországot. A nemesség hazafiatlan, eltévelyedett elemeit Kárpáthy Abellino képviseli, végigjátszva megvetésre méltó szerepét egészen az anyagi és erkölcsi, a testi és lelki tönkrejutásig. E főszemélyek mellett kitűnő férfi és női mellékalakok válnak ismerőseinkké . . . valóságos kis eposz az 1838-iki pesti árvíz rajza, mely első példája (a félbenmaradt *Szomorú napokat* nem számítva) annak, mily kitűnő érzékkel tudja kiválasztani Jókai a közelmúlt eseményeiből a legáltalánosabb érdeklődésre számítható emlékeket. Az irányregények szokásos fogyatkozásai e két regényből sem hiányoznak; a sok epizód, továbbá a főbb jellemek (különösen Zoltán) rajzában való túlságos eszményítés némi pongyolaságot, egyoldalúságot és itt-ott valószínűtlenséget okoznak, de viszont vannak olyan részleteik, amelyeknek költőiségét regényirodalmunk mindezeideig nem érte utól. A teljesen kibontakozott, nagy-

szabású írói tehetség első igazi diadala volt e regénypár; nem hiába mondta róluk szerzőjük negyven évvel később is, hogy neki ezek az alkotásai a legrokonszenvesebbek.”

Zsigmond Ferenc (*Jókai*. Bp. 1924. 136—51.) szerint: „Sok kalandozás után, 1853-ban végre megtalálta Jókai képzelete azt a tárgykört, mellyel legszebb és legméltóbb írói sikerei függenek össze.” Számos vándormotívummal bizonyítja Zsigmond, hogy „Jókai e legnagyobb-szabású írói koncepciójának csirái már legelső regényében, a *Hétköznapokban* (1846) benne rejlenek . . . De nemcsak ilyen részletkérdésekben jelentkezik a hasonlóság Jókai két írói vállalkozása közt. A téma elgondolása és az alapeszme a *Hétköznapokban*, noha még igen gyarlóan, már olyan feladattal való birkozást jelent, amelynek nagyszerű megoldásához az *Egy magyar nábobban* és a *Kárpáthy Zoltánban* jutott el Jókai. Kétúrfalva egymással ellentétes két része, vagyis a Dömsödiek tunya, léha, züllött és a Szilárdyak okos, hazafias, tanulékony, áldásos életmódja egymás szomszédságában: a korrajzi tényeknek ugyanolyan — művészi szempontból szükséges — összetömörítése s az író világnézetének ugyanolyan célzatossága akar lenni, amelyet a Kárpáthy-család két, illetőleg három nemzedékének (a nábob — Abellino — Zoltán) rajzában érvényesít sokkal tökéletesebben Jókai . . .

A tárgy megválasztásában most volt először igazán szerencsés Jókai. Képzelete eddig rendszerint két ellenkező véglet között válogatott; vagy a térbeli és időbeli távolság csábította exotikus kirándulásokra . . . vagy pedig a lázas jelen napi eseményeit megemésztetlen, nyers mivoltukban erőltette táplálékul művészi feldolgozó ösztönére (*Csataképek*). Kiválóan alkalmasnak bizonyult azonban írónk képzelete számára a reform-kor nagyjelentőségű negyedszázada. Igaz, hogy ez is közeli tárgy volt, csak félig tartozott a múlthoz, az olvasók nagy részének személyes emlékei kötötték a jelenhez, de viszont ott tátongott közte és a jelen között egy iszonyú szakadék: a nemzet rombadőlt alkotmánya . . . Irónk époszköltői hajlama jótékonyan érvényesülhetett e tárgy körében, mert eszményítő módszerét üdvös korlátok közt tartotta sok személyes élménye, emléke, tapasztalata . . . Egy-két jellemet (Szentirmayt, különösen pedig Kárpáthy Zoltánt) agyoneszmenyít ugyan, hanem a korrajzi háttér — noha ez is eszményített — bámulatosan családódsba tud ringatni hitelessége felől és szinte elevenebb emlékü saját szemléleteinknél.”

Itt összehasonlítja az *Egy magyar nábobot* és a *Kárpáthy Zoltánt* Vas Gereben regényeivel (*Régi jó idők, Egy alispán, Tekintetes urak*) kiemelve Jókai képzeletének fensőbbiségét Vas Gereben egyhangúságával szemben, majd így folytatja:

„Az ötvenes évek szomorú korszakában nem lehetett célja egy

magyar irányregénynek az, hogy az egymással szemben álló magyar pártok bármelyikét oly gyűlöletes színben tüntesse fel, mint pl. a negyvenes évek közepén Eötvös *Falu jegyzője* a régi megyei rendszert . . . Jókai is, Vas Gereben is testestől-lelkestől híve Széchenyi reformpolitikájának, de óvakodnak ezt a maradi párt meggyalázása árán szolgálni . . . Egyetlenegy jellemvonás van olyan, amely nem talál irgalmat sem Jókai, sem olvasói előtt . . . a hazafiatlanság . . . Ez a bűn van megismerésülve Abellinóban s minthogy ez negatív jellemvonás, ez a nagy lelki üresség jóformán semmi emberibb tulajdonsággal nem lévén kitöltve, Abellino élettelen madárijesztő marad a két regényen keresztül mindvégig.”

Az öreg nábob jellemzése közben kitér Fáy András *Bélteky házá-*nak hatására. Részletesen elemzi Kárpáthy Zoltán a „csodagyermekek közt is csoda” jellemét, majd így folytatja:

„A célzatosság tehát mind a jó, mind a rossz irányában egyoldalúvá teszi az író; Zoltán ép oly lehetetlen jellem, mint amilyen Abellino . . . A *Kárpáthy Zoltán*, sok szép részlete ellenére, már csak a főhős fényben elmosódó alakja miatt sem mérkőzhetik érték dolgában az *Egy magyar nábob*bal. A nábob alakja is erősen eszményítve van, különösen az Abellinóval való névnapj békülhetnékje érzelmesebb, hogysen meggyőző lehetne; de annál elfogadhatóbb az Abellino alávaló viselkedésétől felébresztett haragja. Nagyon helyes, hogy a nábob életmódjának gyökeres megváltozását nem úgy igyekeznek Jókai feltüntetni, mint kizárólag a Széchenyi malasztos reform-igéinek hatását . . . Hanem a legdöntőbb tényező a nábob megnősülésében és jobb útra térésében egy igazi emberi vonás: egy kis egészséges bosszúvágy elvetemült unokaöccse ellen. A nagy lelki átalakulást megelőzi s mintegy hihetőbbé akarja tenni egy nagy betegség, a regényíróknak ez a sokszorosan elhasznált fogása.

Széchenyi eszmevilágának legköltőibb vonását leste el és tette magáévá Jókai e két regényében: a női erény és báj sorsdöntő szerepét a férfira nézve. Széchenyi honunk szebb lelkű asszonyaitól várja és reméli az ellenállhatatlan, varázsos hatást, mely Magyarország férfiai kulturális kötelességeik tudatára ébressze s őket az új élet töretlen útján a csüggedéstől megóvjá.”

Megemlíti Kőcserepyék nevelési elveiben a *Dombey és fia* c. Dickens-regény hatását (l. *Tárgyi és nyelvi magyarázatok*).

A két regény jellemeinek felsorolása után így végzi:

„Az irányregény írója kénytelen a gyakorlati célzatnak engedményeket tenni a művészeti szempontok kárával is. Jókainak sohasem volt erős érzéke a művészi, kerek, arányos szerkezet iránt; az *Egy magyar nábob*ban meg egyenesen kényszerítve érezte magát, hogy a korrajzi

háttér teljessége kedvéért a főalaktól és főcselekvénytől néha (különösen a regény elején) hosszabb időre is búcsút vegyen; hogy ezt tudatosan tette, bizonyítja a regény II. kiadásához (1858) írt *végyszava*. Általában az *Egy magyar nábob*nak majdnem a fele úgynevezett életképekből áll, melyek igen elevenek és a korra nézve jellemzők, de nem egymásból folynak, hanem inkább csak egymás mellé sorakoznak, mint a falra függesztett képek. Ilyen életképeknek mondhatók a következő fejezetek: *Egy küllönc 1822-ből. Az ifjú óriások. A pütkösdí király. A nábob nevenapja. Ezernyolcszázhuszonöt. A találkozás (párbaj). Egy hazai intézmény. Az ünnepély. A vadász. A Kárpáthy Zoltánban* — mely különben egységebb szerkezetű — Kőcserepy és a főispán vendéglátása stb. szintén e fajta életképek. Magasan kiemelkedik e képek közül az 1838-iki pesti árvíz nagyszerű leírása, mely méltó részlete lehetne akármelyik híres hősköteménynek, és talán jobban bele is illenék ebbe, mintsem regénybe.”

Alapy Gyula (*Pozsony Jókai műveiben. Híradó (Pozsony) 1925. febr. 15. 37. sz. 3–4.*) részletesen ismerteti az *Egy magyar nábob* pozsonyi eseményeit, majd így fejezi be: „Pozsony mozgalmas társaséletének gyönyörű rajzát nyújtja Jókai e regényében.

Egyfelől a ragyogás és a fény, mely a diétával ide költözik, másik oldalon a szomorú háttér” a Mayer-család.

Szilágyi M. Dózsa (*Jókai művészete. Vasárnap (Arad) 1925. febr. 15. 4. sz. 68–69.*) a két regény szereplőiről emlékezik meg, s külön kiemeli a *Kárpáthy Zoltán* csodálatos *Csendesen c.* fejezetét.

Kovács Dezső (*A mesemondó. Ellenzék (Kolozsvár) 1925. febr. 16. 37. sz. 12.*) a két regény szerkezeti gyengéit védi, miután megállapítja, hogy Jókai „írta meg az ujjáébredő Magyarország legteljesebb meséjét a Magyar Nábob — Kárpáthy Zoltán ciklusában”.

Kardos Pál (*Kárpáthy Zoltán. Debreceni Független Ujság 1925. febr. 18. 29. sz. 1.*) a regénynek az ifjúságra tett hatását illusztrálja.

Alexander Bernát (*Nagy emberek. Bp. 1938. 238. Megj. Pester Lloyd 1925. febr. 18. ford.: Benedek Marcell*) Jókai hatásáról s az *Egy magyar nábob* fiatalok közötti népszerűségéről emlékezik meg.

Putnoki Béla ünnepi beszédében (Miskolci Napló 1925. febr. 18. 39. sz. 2–3.) arra világít rá, hogy míg az *Egy magyar nábobban* „a régi magyar világ alkotmányát” tárja olvasói elé Jókai, addig a *Kárpáthy Zoltánban* „az újnak alakulását” kísérelhetjük figyelemmel.

Móra Ferenc beszéde (*Jókai emlékének hódolt tegnap a törvényhatósági bizottság. A Dugonics-Társaság Jókai-ünnepé. Szegedi Új Nemzedék 1925. febr. 19. 2.*) az író legkiemelkedőbb hőseiről — köztük Kárpáthy Zoltánról — emlékezett meg „akik Jókai gyönyörű meséiben lelkünkhez nőttek s mindig visszatérünk hozzájuk, valahányszor fel akar üdülni a lelkünk.”

Scitovszky Béla szerint („*Jobb és baloldal nem lehet egyéb mint egy szívnek két kamarája*”). A nemzetgyűlés ma hódolt Jókai emlékének. Az Est 1925. febr. 20. 3.) Jókainak az *Egy magyar nábob* és a *Kárpáthy Zoltán c. regénye* „politikai tett volt az elnyomatás szomorú esztendeiben beszédes tanúság a közélet temetőjében egy eltiport nemzet életjogáról, élni akarásáról, a magyar lélek elpusztíthatatlan őszerejével”.

Csűry Bálint (*Jókai a világirodalomban*. Páosztortűz 1925. febr. 22. 4. sz. 81. Uő. *A mi Jókaink*. Magyar Nép (Kolozsvár) 1925. febr. 28. 9. sz. 1–2.) általában ír Jókai e külföldön is népszerű és elterjedt két regényéről.

A Vajdasági Kultura névtelen cikkírója szerint (*Jókai művészete*. 1925. febr. 28. 2.) Jókai „lelke szülöttje” a maradi nábob, a léha Abellino és a félisten Zoltán. A *Kárpáthy Zoltán* legszebb részének Kőcserepy Vilma haldoklási jelenetét tartja.

K. G. kézjeggyel (vsz. Kelecsényi Gabriella) az Erő cikkírója (1925. febr. hó. 149.) megállapítja Vilma, Timea (*Az aranyember*) és Fanny (*Egy magyar nábob*) tünődéseiről, hogy Jókai „Az ábrándokba merülő leányléleknek remek rajzát adja sokszor”. Szerinte a Jókai műveiben megjelenített leányideál „a legnagyobb lemondásra képes . . .

Jókai leányideáljainak gyöngéd, finom, átszemelt lényét mégis valami titokzatos, delejes energia jellemzi, amelynek forrása rajongó szívében van. A szenvedés glóriát fon szép feje köré, sokszor pusztul, de hű marad magához, nem e világra való, étheri asszonyságában (Fanny: *Magyar nábob*). Megbocsátó, megértő (Tisza Ilona: *Szeretve mind a vérpadig* . . .)

Ez a leányideál mindig következetes önmagához, ezért lánglelkű asszonyok Jókai asszonyalakjai (Fanny és Flóra grófné: *Magyar nábob*, Judit: *Politikai divatok*, Tisza Ilona: *Szeretve mind a vérpadig*) — környezetüket napfénybe borítja anyagi jóságuk, meleg kedélyük mint a mesében, itt is virág fakad lábuk nyomán (Noémi: *Aranyember*, Katinka: *Kárpáthy Zoltán*, Erzsike: *Uj földesúr*)”.

Király Pál (*Jókai Mór külső élete*. Magyar Nép [Kolozsvár] 1925. márc. 15. 10.) az 1850-es években írt regényeinek politikai-társadalmi hatását emeli ki.

A kolozsvári Ellenzék c. napilap S. J. kézjeggyű szemleírója (1925. márc. 16. 61. sz. 12.) *Még két Jókai emlékezés a román sajtóban* címmel röviden ír a két regényről.

Balázs Aladár (*Jókai*. Erdélyi Irodalmi Szemle 1925. március. III. sz. 97–99.) Jókai regényalakjairól emlékezik meg. Szerinte művének „Sorai között állandóan a jó, a derült kedélyű ember mosolyog felénk. Kárpáthy János, Kárpáthy Zoltán, Szentirmay gróf, Timár Mihály mind-mind jó emberek, bennük Jókai a jóság apotheozisát adta nekünk. S ezek az emberek magyar emberek, az ősi magyar becsület, igazság-

szeretet típusai . . . A nőkről senki szebben gondolkozni nem tudott, mint Jókai. Mayer Fanni, a török Timea, Kőcserepi Vilma megragadják lelkünket.”

Borbély István (*Egy magyar Nábob*. Erdélyi Irodalmi Szemle 1925. március. III. sz. 100–103.) szerint a két regény „művelődéstörténeti korkép”.

Solymossy Sándor (*A nemzetnevelő Jókai*. Néptanítók Lapja 1925. ápr. 6. 13–14. sz. 8.) szerint Jókai „Két nagy regénye: *Egy magyar nábob* és *Kárpáthy Zoltán* a régi Magyarország és a kezdő reformkor ellentétes két világát állítja egymással szembe”.

Kajel István szerint (*Jókai reformátussága*. Kálvinista Szemle 1925. máj. 2. 18. sz. 169.) „Jókai minden irodalmi alkotásában, akár a valóság, akár a mese terére lép: igaz és hazug életeket fest! Mint például Kárpáthy Zoltánban Zoltán és Kőcserepy.”

Buday Dezső (*Jókai lelke*. Nyugat 1925. 5–6. sz. 328. skk.) a két regény szereplőivel foglalkozik.

Négyesy László (*Jókai költői és nemzeti értéke*. Akad. Ért. 1925. 116.) a pesti árvíz nagyszerű rajzáról emlékezik meg.

Gulyás József (*Jókai és a népdalok*. Népélet 1925. 138.) a *Kárpáthy Zoltán* kortesdalaait sorolja fel, s helyezi el a Jókai életművében előforduló népdalok világában.

Moesz Gusztáv szerint (*Jókai növényismerete*. Természettudományi Közlöny 1925. márc. 817. füzet 116.) „nagyon szép az a hasonlat, amelyet az Iris, az Amaránt és a jávorfák valamint az ember boldog és boldogtalan szerelme közt von és amellyel Szentirmay Rudolf a nábob fiatal, csendeszen szenvedő feleségének szívét annyira megindítja”.

Tolnai Vilmos (*Jókai és a magyar nyelv*. Magyar Nyelv 1925. 91–92.) az *Egy magyar nábob Végszavának* egy részét idézve magyarázza Jókainak a szertelen purizmus elleni állásfoglalását.

Novák Sándor (*Beszéd a Jókai-ünnepélyen*. Megj. Marton János: *A sárospataki ref. főiskola Jókai-ünnepélyének beszédei*. Sárospatak 1925.) összefoglalólag emlékezik meg a két regényről.

Nagy Sándor (*Jókai*. Brassó 1925.) írja az *Egy magyar nábob*ról: „E ragyogó szépségű mű már teljesen kifejlődve, jellemző vonásaiban kialakulva mutatja Jókai költői tehetségét . . .

A történeti színek közül főképp a saját kora jellemző vonásait tudja kiváló sikerrel kidomborítani. Kiválasztja korának nagy és jellemző eszméit, törekvéseit s ezeket nagy költői erővel rajzolt alakokban személyesíti meg: így a konzervatív nemest, a külföldi főurat, a haladás apostolát, a szabadság hőseit, a passzív ellenállás emberét s ezek ellentéteit s néhány nagy képből költői erővel jeleníti meg a kort, nagy és kis embereivel, eszméivel és törekvéseivel . . .”

Megemlékezik a két regény szereplőiről (49–54.), keletkezés történetéről (59–62.), majd így folytatja:

„Regényei között művészi értékre első helyen állnak korregényei. Reprezentatív nagy alkotásai Széchenyi korára az *Egy magyar nábob*, Kossuth és a szabadságharc korára a *Kőszívű ember fiai*, az osztrák elnyomatás és szenvedőlegesen nemzeti ellenállás korára az *Uj földesur* . . . (86.)

Az *Egy magyar nábob* gróf Széchenyi István korát, a magyar nemzet újjábredését rajzolja rendkívül jellemző és hatásos típusokban és képekben. Tárgya a régi magyar tivornyázó és külföldön pazarló nemesi osztály eltűnése, illetőleg átalakulása a modern idők haladni akaró, dolgozó és szabadelvű nemességévé . . .

A regény alapszemjét a költő a nábob végrendeletében fogalmazza meg . . . (87.)

A regény nagyszabású, rendkívül színes és eleven képekben jeleníti meg egyfelől a régi magyar nemes parlagi mulatozásait . . . másfelől a külföldi, párisi költséges szórakozásokat . . .

A kor törekvései több típusban vannak megörökítve: A haladó magyarság ideális lelkületű képviselői: a csak keresztnevükön említett gr. Széchenyi István és báró Wesselényi Miklós, továbbá az ő nyomukon rajzolt gr. Szentirmay Rudolf s neje, a női báj és lelkesség megtestesülése, a gróf Széchenyi Istvánné képére rajzolt Eszéki Flóra grófnő.

A régi és pusztulásra ítélt típusok között a költő nemes rokonszenve az első, a Kárpáthy János féle típus mellett van, mint a melyben megvan a jónak, a haladásnak a csirája; határozott ellenérzéssel tekinti a másik típust, a nemzettagadót s minden nemesebb vonástól megfosztja, minden jóra képtelennek itéli s erős gunyjal ostorozza.

Kitűnő vonások jutnak a régi magyar fő- és köznemesi életre az országgyűléstől a névünnepig s a népeletre is. Igen eleven kép a püNKösi király ünnepélye.

Mindent összefoglalva az *Egy magyar nábob* a magyar reformkorszaknak valóban nagyszabású, halhatatlan költői képe.” (88.)

Loisch János szerint (*Jókai Mór*. A budapesti ág. hitv. evang. főgimnázium értesítője az 1924–25. iskolai évről. Bp. 1925. 6–10.) az *Egy magyar nábob* és a Kárpáthy Zoltán „témája a reformkor átalakító hatása a magyar nemesség gondolkozására . . . a magyarságnak az ujkori államéletbe való bekapcsolódására”.

A Komáromban kiadott Jókai-émlékkönyvben levő (*Jókai 1825–1925. Emlékkönyv. Születésének századik évfordulójára Rákosi Jenő előszavával*. Szerk. Kőrösi Henrik, Komárom 1925.), Jókai most tárgyalt két regényével foglalkozó cikkek fontosabb megállapításait sorra vesszük:

Sziklay János (*Jókai Mór élete*. 10., 13.) szerint Pozsony „mozgalmas képei, különleges népalakjai és szokásai maradandó hatással

voltak az ifjura, a mi különösen később, első igazán népszerű regényében, az Egy magyar nábob egyes alakjaiban és környezetképeiben meg is nyilvánult.” Később a két regény népszerűségéről emlékezik meg.

Gaal Mózes (*Jókai a nemzetnevelő*. Uo. 41.) írja: „Csodálatos, lelket gyönyörködtető volt az a szellemi munka, amely a mult század negyvenes éveiben a jövőt munkálta a megifjult Magyarország számára.

Jókai ezt a világot szerette legjobban festeni regényeiben. *Kárpáthy Zoltán* az a fiatal hős, akibe a fiatal Jókai rajongása a Széchenyi korának hatalmas eszméit beleplántálta. A multtól elforduló, a tespedéstől irtózó, az élni és dolgozni akaró Magyarország uttörése ez. Gyönyörű életcél! A nagy költő meleg szive hatja át a történetet, naivságában is vonzó, tulzásaiban is igézetes itt minden.

Ezek a történetek ragadták meg a lelkét négy évtizeden át a magyar nemzet ifjuságának”.

A „Magyar nábob”-ról Charles Sealsfield, a jeles író így számol be: „Jókainak ez a regénye rendkívül becses, kiváló, minden ízében magyar munka, amilyen csak elvétve jelenik meg. Igazán *nem ismerek évek óta olyan művet, amely ennyire elbájolt volna.*” (Tábori Kornél: *Jókai útja külföldön*. Uo. 51.)

Szini Gyula (*Jókai. Egy élet regénye*. Bp. 1928. 129–30. — Nyugat 1925.) főleg a két regény nagy népszerűségéről emlékezik meg.

Gál János (*Jókai élete és írói jelleme*. Berlin 1925.) a kiadással kapcsolatban ír a két regényről (25.), majd megemlíti, hogy az angol fordító az *Egy magyar nábob* harmadát kihagyta. (283.)

Szabó László (*Az igazi Jókai*. Uo. 215.) a svábhegyi telekvásárlással foglalkozik.

Laczkó Géza (*Jókai és a kritika*. Uo. 246.) említi, hogy Jókai akkor lett igazán népszerű, miután a PN közölni kezdte az *Egy magyar nábobot*.

Kőrös Endre szerint (*Jókai nemzeti jelentősége*. Ünnepi beszéd a százados évfordulón. Pápa 1925. 12.) „működésének fénykorában” írta meg Jókai a XIX. század első felének „hőskorát” — többek között — az *Egy magyar nábob* és a *Kárpáthy Zoltán* c. regényekben, „melyek a reformkor minden mozgatóját a költői fantázia játékos és mégis öntudatos elrendezésében, alakokat egybeolvasztva, tetteiket személyüktől külön választva és ismét beléjük vegyítve varázsolta elénk”.

Karácsonyi János (*Regényírás és történetírás*. Megj. Tabéry Géza és Incze Ernő: *Jókai Erdélyben*. Nagyvárad 1925. 17.) abban látja „Jókai irodalmi működésének legszebb, legállandóbb hatását, hogy a magyar nemzet élé nemzetünk javáért szívós akarattal, csüggedetlen kitartással küzdő, dolgozó jellemeket állított”, mint pl. *Kárpáthy Zoltán* és *Tatrangei Dávid*.

Hajdu Lukács (*Jókai és a magyar történelem. Előadás a Jókai Egyesületben. Komárom 1925. 21–23.*) viszonylag részletesen jellemzi a két regényt.

Sziklay Ferenc (*Jókai, a nemzet-pedagógus. Jókai Emlékkönyv. Szerk. Alapy Gyula és Fülöp Zsigmond. Komárom 1925. 130.*) a két regény nevelő hatását emeli ki.

Tichy Kálmán (*Az illusztrálatlan Jókai. Uo. 136.*) röviden emlékezik meg a *Kárpáthy Zoltán*ról.

Sikabonyi Antal két helyen (*Jókai és szülővárosa Uo. 88. és Jókai és Komárom. Az Est Hármaskönyve 1925. 237.*) is említi, hogy Kőcserepy Vilma alakját Asztalos Etelkáról mintázta Jókai.

Zsigmond Ferenc (*Jókai humora. Megj. Jókai. 1825–1925. Emlékkönyv születésének századik évfordulójára Rákosi Jenő előszavával. Szerk. Kőrösi Henrik. Bp. 1925. 32.*) a két regény „adomaszerű elemeit” említi.

Révay Mór János (*Jókai hatásának titka. Uo. 45.*) visszaemlékezik Jókainak az *Egy magyar nábob*ra vonatkozó vitáira.

Havas István (*Jókai. Prológus századik születése napjára. Uo. 54.*) Kárpáthy Zoltánról mint „uj honfoglalóról” emlékezik meg.

Kőrösi Henrik (*Jókai pályája. Ünnepi beszéd. Uo. 57.*) e két regényt Jókai legkiemelkedőbb művei közé sorolja.

Ferenczy Zoltán szerint (*Jókai. Emlékkönyv Dr. gróf Klebelsberg Kunó negyedszázados kultúrpolitikai működésének emlékére születésének ötvenedik évfordulóján. Bp. 1925. 631–37.*) a reformkort jobban ábrázolja Jókainak az *Egy magyar nábob* és a *Kárpáthy Zoltán* c. regénye, mint a történelem.

Minay Lajos szerint (*Jókai élete 1825–1904. Mezőtúr 1925. 33.*) „E két regényével Jókai a népszerűségnek olyan magaslatára jutott, melyen sem előtte, sem utána nem volt senki.”

Zsigmond Ferenc *Jókai és Debrecen* (Debrecen 1925. 25–26.) c. tanulmánykötetében említi, hogy Jókai szenvedélyes, rajongó szerelemmel szerette az ország fővárosát, s „Buda-Pest reformkori fejlődését igazi fővárossá lételéig s kulturális jelentőségét szinte eposzi arányokra eszményíti” a *Kárpáthy Zoltán* és az *És mégis mozog a föld* c. regényeiben.

Csergő Tamás (*Jókai emlékbeszéd. Szászrégen 1925. 7.*) Jókai általános értékelése közben megállapítja, hogy „Széchenyi korának megigazulás felé vezető lendületét... a Kárpáthy Zoltán sorsa mesélte el.”

Kristóf György (*Jókai Mór élete és művei. Cluj–Kolozsvár 1925. 76., 103.*) „legérdekesebb és művészileg is legszebb regényeinek” azokat tartja, melyeknek cselekménye hazai földön játszódik (pl. *Egy magyar nábob, Kárpáthy Zoltán, A kőszívű ember fiai* stb.). Megemlékezik e művek népszerűségéről is.

Erdélyi Pál szerint (*Jókai*. Komárom 1925. 6.) az *Egy magyar nábob* és a *Kárpáthy Zoltán* kiemelkedő csúcspontjai Jókai írói pályájának. Erdős Kálmán, Fehér Gábor (*Két ünnepi beszéd*. Hajduszoboszló 1926. 4., 9.) Jókai hőseiről emlékeznek meg.

Borbély István (*Jókai emlékezete*. Cluj—Kolozsvar 1925. 4.) Kárpáthy Zoltán alakjával foglalkozik.

A Ványi Ferenc szerkesztésében megjelent *Magyar Irodalmi Lexikon* (Bp. 1926. 236., 430.) ismerteti a két regény tartalmát.

Divald Kornél (*Jókai lelke*. Bp. 1926. 5—6.) általában szól Jókai reformkort ábrázoló regényeiről.

Kristóf György (*Jókai lelke. Három jellemzés*. Cluj—Kolozsvar 1926. 76.) a két regény külföldi népszerűségéről ír.

Bernfeld Magdolna (*A németiség Jókai Mór megvilágításában*. Bp. 1927. 16.) az *Egy magyar nábob* német nyelvű kiadásáról emlékezik meg, majd azt írja, hogy Jókai szerint „a németek született filozófok s Jókai ezen felfogása világlik ki abból, hogy midőn Kárpáthy Zoltán Németországban tanulmányutat tesz, teljesen elmerül a könyvekben és megszerzi a filozófiai doktorátust.” (81.)

Siklóssy László (*Wesselényi Miklós fehér szerelme*. Budapesti Hírlap 1928. ápr. 8. 81. sz. 49—50. — 1928. ápr. 21. 91. sz. 3—4.) az *Egy magyar nábob* és a *Kárpáthy Zoltán* c. regény élő mintáival foglalkozik.

Speneder Andor (*Werner Gyula 1862—1926*. ItK 1929. 439.) Jókai és Werner jellemzését hasonlítja össze.

Bánhegyi Jób (*A magyar irodalom története*. 2. Kisfaludy Károlytól napjainkig. Bp. 1930. 2. k. 156—57.) szerint Jókai a „három legnépszerűbb regényében (*Egy magyar nábob*, *Kárpáthy Zoltán*, *Az új földesúr*) érte el fejlődésének tetőpontját. A két mű meséjének és főszereplőinek ismertetése után a *Bélteky házzal* fennálló eszmei rokonságra céloz.

Muzsnai Ágnes (*Viktor Hugó hatása a magyar regényirodalomra*. Pécs 1930.) megemlíti, hogy a *Kárpáthy Zoltán* tanúsága szerint az irodalom feladatáról rokon nézetet képvisel Hugo és Jókai (27. Vö. *Tárgyi és nyelvi magyarázatok. Kárpáthy Zoltán* JKK 2. k. 99.), majd az *Egy magyar nábob* Előszavából idéz egy részt annak bizonyítására, hogy „Jókai regényírói technikája sok hasonlóságot mutat a Hugóéval.” (34.)

Szinnyei Ferenc (*Elbeszélőink egymáshatása a Bach-korszakban*. ItK 1932. 2.) szerint az 1848 előtti túlzó romantikus ábrázolásmód helyett az *Egy magyar nábob* és a *Kárpáthy Zoltán* c. regényében „már a realiztikusabb romantika útjára tért” Jókai.

Szerb Antal szerint (*Magyar irodalomtörténet*. Cluj—Kolozsvar 1834. 44—45. — Bp. 1935. 339.) a szabadságharc bukása után, „a magyar történelem egyik sivatagos utvonala . . . műveinek nemzeti jelentősége abban állott, hogy vigasztalta a halálos álomba dermedt magyarsá-

got . . . Díszítő fantáziájával ő teremtette meg a múlt század nagyjainak a legendáját." Az *Egy magyar nábob* és a *Kárpáthy Zoltán* c. regényben Széchenyit, Wesselényit és a reformkor hőseit „nemesítette legendává” Jókai.

Pintér Jenő szerint (*Jókai Mór regényei és novellái*. Megj. *A magyar irodalom története*. 7. k. *A magyar irodalom a XIX. század utolsó harmadában*. Bp. 1934. 316—18.) Jókai az „*Egy magyar nábob*”-jában (1854) hatásosan átstilizálta a XIX. század első negyedének lehangoló társadalmi képét". Ezután viszonylag részletesen ismerteti a két regény cselekményét, majd megállapítja, hogy a *Kárpáthy Zoltán*-ban „a XIX. század második negyede a meseszövevény és előadásnak éppen olyan olyan érdekességével tűnik élni, mint a *Magyar Nábob*-ban. Mindkettőben sok a túlzás, de pompázó részletek díszítik mind a kettőt. A Széchenyi István fellépését megelőző és az utána következő kort egyforma elevénységgel rajzolja a szerző, hősei azonban korhűség szempontjából nem állják meg a helyüket. A magyar asztaloslegény, aki Párisban a főrangú ifjak ellen ökölrel védi meg a magyar származású színésznőt, itthon pedig párbajt vív Abellinoval, a mesék világából való dalia; Fanny anyja, a leánya testére alkudozó kerfőtő, természetellenes elképzelés. Mindezek ellenére hősei élnek és pezsgő életet teremtenek maguk körül . . . a munka irányregény, a hazafias író lelkes tanítása. Az elbeszélő részeket talpraesett elmélkedések, élénk leírások s a gondtalan tréfálkozás szíporkái teszik élvezetessé. Az író mesemondó frissesége sehol sem lankad, elbeszélő leleménye mindenütt buzog; a korhűség ellen való vétségeit, erős torzításait, túlságos eszményesítést elnézzük előadásának művészetéért és fantáziájának színes képeiért. Humorának gyöngyözése különösen vonzó."

Farkas Gyula szerint (*A magyar irodalom története*. Bp. 1934. 232.) a reformkort ábrázoló műveiben — elsősorban az *Egy magyar nábob* és a *Kárpáthy Zoltán* c. regényeiben „Egy egész világot ment meg az clevelandestől és tesz örökkévalóvá” Jókai.

Dr. Fil. és Dr. Praw Jerzy Pogonowski (*Maurycy Jókai w Polsce*. Warszawa 1935. 7., 33—34.) a két regényről viszonylag részletesen ír.

Fábián István (*Az adoma szerepe és világnézete Jókai műveiben*. Debreceni Szemle 1936. 18.) az *Egy magyar nábob* leírásáról emlékezik meg. Hasonlót ír *Az adoma irodalmunkban* c. dolgozatában. (Magyarságtudomány I. füzet Bp. 1943. 124—25.)

Nagy Sándor (*A hírlap hatása Jókai társadalmi regényeinek anyagára*. It 1937. 147.) a két regény aktualitását emeli ki, s azt írja, hogy 1825-ben Széchenyi emelte fel a nemzetet. „Nem időszerű volt-e az abszolutizmus korában Széchenyi nemzetmentő alakját felidézni s korát . . . a nemzet szemei elé állítani, hogy általa biztasson, reményt keltsen, hitet adjon.

Valóban az Egy magyar nábob és a Kárpáthy Zoltán lelkes, a honért buzgó alakjaikkal, a nemzet életerejébe, jövőjébe vetett rajongó hitükkel, építő munkásságukkal megjelenésük időpontjában (1853, 54.) a lehető legaktuálisabbak voltak.”

Medvei Emma Margit szerint (*Budapest a magyar szépprózairodalomban különös tekintettel az 1830-as és 40-es évekre*. Bp. 1937. 32–33.) Jókai „Még a romantikus városszemléletet vetíti ki műveiben. Csak a saját fantáziájának gazdag megvilágításában látja a fővárost s ideális rajzai kevés tárgyilagosan megalapozott részletet tartalmaznak... patétikus hangon szól Pestről, de a lírai kilengésekből is meg-megcsillan a főváros rajza, bár saját ideális szemüvegén át nézve s szubjektivitásán átszűrve... az *Egy Magyar Nábob*-ban vagy a *Kárpáthy Zoltán*-ban Széchenyi álmát álmodja végig egy nagy nemzeti világvárosról.”

Lengyel Dénes (*Jókai regényeinek romantikája*. It 1938. 163–65.) azt igyekszik bizonyítani, hogy Jókai túleszményített alakjai – mint a Kárpáthy Zoltán – sem minden hiba nélkül valók. „Kárpáthy Zoltánt is megkísérti rossz szelleme”, mint ahogy Berend Iván lelki válságának is tanúja az olvasó. Később az *Egy magyar nábob* és a *Kárpáthy Zoltán* c. regények szerkezetével foglalkozik.

Benedek Marcell szerint (*A magyar irodalom története*. Bp. 1938. 215.) Jókai regényeiben „A tegnapi alakjai köré már a legenda fénye szövődik (*Régi jó táblabírák, Egy magyar nábob*). Kárpáthy Zoltán majdnem a „ma” hőse – de kétezer év távlatából sem lehetett volna jobban idealizálni”.

Hankiss János (*Jókai a nagy magyar regényíró*. Bp. 1938. 11–12.) megállapítja, hogy az *Egy magyar nábob* „egy megtérés története. Kárpáthy János, a dúsgazdag, vén különc... egyszerre megérti, hogy nagy vagyona milyen kötelezettséget ró rá. Megérti, amikor unokaöccse, a lelketlen divatbáb, aki nyakig van az adósságban, nevenapjára koporsót küld neki.

Kárpáthy János és Mayer Fanni fia Kárpáthy Zoltán. Ami szépet, jót, daliasat, bölcsét csak tud, Jókai mind rárakja erre a fiúra... Jókai élesen elválasztja itt a jókat és gonoszokat. De mindig a jónak kell győznie Jókai világában.”

■ Szinyei Ferenc szerint (*Novella- és regényirodalmunk a Bach-korszakban*. I. k. Bp. 1939. 338–46.) Jókai minden előző „regényét fölülmúlja terjedelem és érték dolgában” az *Egy magyar nábob*, melynek csírái már a *Hétköznapi*okban felfedezhetők. Megismétli Fáy András *Béltékny házának* s Balassa Antal báró történetének a hatását, – de elfogadja mindazt, amit Jókai visszaemlékezéseiben említ a regény keletkezési körülményeiről.

„Br. Eötvös regényét, *A falu jegyzőjét* a kutatók eddig nem említették Jókai regényével kapcsolatban, pedig kétségtelenül az is irányítólág hatott képzeletére ennek s a *Kárpáthy Zoltánnak* írásakor . . .

A *Nábob* agarászgyűlése Eötvös regényének állatvédő gyűléséhez, megyei tisztújítása (a *Kárpáthy Zoltánban*) emennek tisztújításához hasonlít. Ilyent különben már br. Jósika is megörökített *Ifjabb Békesi Ferenc* kalandjaiban (1844–5), s előtte Nagy Ignác a *Tisztújításban* (1843). Maszlaczký ügyvéd irodalmi elődje nemcsak a *Bélteky ház* Legulija, hanem Eötvös Macskaházyja is.

Jókai regényében sok az irányzatosság. Az elnyomás korában a nemzeti önérzet emelésére be akarta mutatni a reformkor Magyarországnak önálló, pezsgő életét, a maradiak és haladók küzdelmét, melyből az utóbbiak kerülnek ki győztesen. A tendencia nemcsak a mesében s a jellemrajzokban nyilvánul, hanem az író elszórt gondolataiban is. Széchenyi, Wesselényi és Szentirmay Rudolf vitája 1822-ben tele van ilyenekkel az ország szomorú helyzetéről és talpraállításáról. A IX. fejezet elején maga az író jellemzi az 1825 előtti kort, kissé leegyszerűsítve, népszerűen, de nagyjából helytállóan és hatásosan . . .

A regény szerkezete nem olyan rossz, mint általában tartják. Az első fejezet kitűnő expozíciója után a hat párizsi fejezet következik, melyeknek epizódikusságát maga az író is elismeri végszavában, de azzal mentegetődik, hogy szükségesek voltak alakjainak jellemzésére. Ezek a fejezetek különben annyira mozgalmasak és érdekesek, hogy igazán kár lett volna értük. Legfeljebb a Mainvilléné és a Chataquela-epizód nyúlik talán a kelleténél valamivel hosszabbra. A mese ettől kezdve mindvégig Magyarországon játszik: . . . A kilencedik fejezettől kezdve Fanny sorsa lesz középpontja a mesének, mely elég következetesen és összefüggően halad egészen a végéig. Az epizódszerűség, életképszerűség a regényben nem olyan nagy hiba. Dickens világhírű regényei mind ilyenek.” (342.)

A továbbiakban részletesen jellemzi a regény szereplőit, mindenekelőtt Fannyt, az *Egy magyar nábob* „legérdekesebb alakját, Jókai egyik legszebb nőalakját” és az öreg nábobot. Megállapítja, hogy „Humorának kiapadhatatlan tárháza ebben a regényében tárul fel először a maga változatos pompájában”, majd így folytatja:

„Ebben a mesemondó képzelet rendkívüli gazdagságát ragyogtató műben találta meg Jókai a tehetségének legmegfelelőbb regényformát: a maga századának magyar életéből merített tárgyú és környezetrajzú korregényt, s fejlesztette ki a francia-romantikus pátosztól mentes egyszerű, közvetlen, élénk és színes magyar regénystilust. Méltán írta róla negyven év múlva: „. . . most is ezt tartom kedvenc munkámnak.” (345.)

Kárpáthy Zoltán keletkezéséről, forrásairól szól, s azután folytatja:

„Irányzata ugyanaz, mint a *Nábobé*: szabadelvűség, demokrácia, haladás, a maradiak és modern-haladók éles szembeállítása . . .

Ennek az irányzatosságnak, ha itt-ott van is egy kis túlzás benne, kétségtelenül nagy volt abban az időben a nemzetnevelő hatása.

Szerkezetéről már az eddigi kutatók megállapították, hogy egységesebb, mint másik regényéé. Ez így is van, mert itt Zoltán a mese középpontja, a regény igazi hőse, kinek sorsa iránt állandóan ébren tartja érdeklődésünket az író. A mese színhelye Pest és Kárpátfalva, csak néhány fejezet játszik másutt . . . (348.)

A leírások közül kimagasló a pesti árvízé, mely Jókai leíró művészetének páratlan remeke: színes, hangulatos, mozgalmasság, érdekesítő és nagy korrajzi értékű. A megyegyűlés és követválasztás rajza is fölülmúlja a magyar elbeszélő irodalomnak minden ilyen tárgyú addigi leírását. Páratlanul finom és hangulatos Fanny tizenégy év múlva feltárt szobáinak leírása.

A *Kárpáthy Zoltán* valamivel gyöngébb a *Nábobnál* (Zsigmond és Császár Elemér is annak tartják). Jellemrajzai nem olyan sikerültek, Vilma története a Fannyénak halványabb ismétlése, több benne a romantika, s kevesebb a környezetrajz magyarsága, de azért kiváló alkotás ez is. E két, szoros kapcsolatban lévő regény Jókainak legnagyobb méretű (az ÖM-ben 1013 lap!) minden tekintetben legjellemzőbb és legkiválóbb munkája, s a magyar regényirodalom egyik legnagyobb értéke.

Jókai ebben a kettős művében emelkedett a legmagasabb művészi színvonalra, melyet néhány későbbi jeles regényével legfeljebb elért vagy megközelített, de fölül nem mult.” (352.)

Hankiss János (*Európa és a magyar irodalom*. Bp. 1939. 483–84.) szerint Európa nem akart tudomást venni nemzeti értékeinkről, s ez ellen Jókai „azzal védekezik, hogy a magyar tehetség fölényét domborítja ki regényeiben. Sok játszik külföldön; majdnem mindnek van magyar vonatkozása, de rendszeren jeles magyar a hőse is. „Hibátlan” hőseinek születekor azért is tett bölcsőjünkbe ily tökéletes adományt a jó tündér, mert a magyart önmaga előtt rehabilitálni kellett. Önbizalmat kellett beléje önteni s az író talán legmélyebb (egyetlen?) lelki válságát kellett kiegyenlíteni vele. Kisebbségi érzés’ magyarázza Kárpáthy Zoltán, Berend Iván, Tatrangi Dávid nagyságát. Mert mikor az elnyomott nemzet 1867-ben a boldogság végletébe lendül, akkor meg éppen igazolódik Jókai hős-képe: csakugyan vannak hát ilyen hősök, ha ilyen csodák megtörténhetnek.”

György Lajos (*A magyar nábob*. Erdélyi Tudományos Füzetek 120. sz. 1940.) igen részletesen elemzi, hogy Kárpáthy János milyen

jellemvonásokat örökölt Józsa Gyuritól. (Eredményeit az *Egy magyar nábob* keletkezéstörténetének feldolgozásakor használtuk fel.)

Révész György (*A zsidó Jókai regényeiben*. Különlenyomat a Magyar Zsidó Szemle dr. Kiss Arnold emlékkönyvéből. Nyiregyháza 1940. 8—9., 19., 38., 41.) tartalmilag ismerteti a két regény zsidó vonatkozásait.

Dezső Gyula (*A református Jókai*. Kecskemét 1941. 6., 12.) az író elbeszélő készségéről, majd Jókai protestáns szereplőiről — közte Kárpáthy Jánosról és Zoltánról — emlékezik meg.

Sőtér István (*Jókai Mór*. Bp. 1941.) szerint az *Egy magyar nábob* íróját nem sok választja el a *Hétköznapiok* szerzőjétől. (57., 62.) Később Kárpáthy Jánosról (59., 64.), ill. Kárpáthy Zoltánról emlékezik meg (65., 70.) Részletesen foglalkozik Jókai „anekdotái realizmusával” (92—98.), kiemeli e művek nevelőerejét (101.), s összehasonlítja Jenőy Kálmán és Kárpáthy Zoltán alakját (108—10.). (Vö. F.: *Sőtér István: Jókai Mór*. It 1943. 133.)

Gálos Rezső (*Sőtér István: Jókai Mór*. ItK 1942. 209—10.) a regény népmesei jellegét említi.

Móricz Zsigmond a *Rózsa Sándor összevonja a szemöldökét c.* regényében arról emlékezik meg, hogy az *Egy magyar nábob* és a *Kárpáthy Zoltán* alapötletét, Kiss Miska történetét Nyáry Páltól kapta Jókai még 1848-ban. Móricz Zsigmond szerint Jókai közvetítette Kossuth amnesztialevelét az ál-Rózsa Sándornak, majd találkozott Nyáryval, aki nem tartotta megfelelő regénytémának a rablóvezért mint szabadsághóst. „... ha neked téma kell — mondotta Nyáry —, adok én neked olyat, hogy az egész ország falni fogja... Ül csak le, pihend ki a fáradalmadat és én azonnal elmondok neked valamit, de el ne felejtöd. Azért mondom el, mert hátha engem mégis hamarabb akasztanak fel, mint téged, vagy ez az aktacsomó elvész innen az asztalról és akkor nem tudom hitelesen dokumentálni a históriát...”

Jókai leült, úgy ahogy volt, s unatkozva hallgatta. Nyáry Pál ugyan jóízű előadó, de neki most két akkora kőgolyó van a hasában, amit nem könnyű viselni... Szerencse, hogy már megírta nyilatkozatát...

— Hát öcsém a csomó aktában az van megírva, hogy Berzenczey Gáspár az alföldi nábob a Széchenyi lóverseny akciójának a kifizetésére rendezett egy pünkösdi futtatást, most három esztendeje. Ott egy parasztlégeny megnyerte az első díjat s olyan jóképű gyerek volt, hogy az öregúr ott tartotta magánál. Gondolta jó lesz huszárnak a háta mögé. De hogy az unokaöccsét, az egyedüli örököst megbosszantsa, kivette a huszáruniformisból és kihirdette, hogy egy esztendőre fiának fogadja és ha azalatt meghalna, akkor mindene rá testáldódik. Ezt írásba is tette és a János fickót az asztalához ültette, mint édes fiát.

– No és meghalt az év alatt? – kérdezte Jókai, aki hirtelen rémregényt érzett a dologban. A fickó agyonüti a nábobot és megöröklí a vagyont.

– Dehogy halt. Dehogy halt. Az öregúr elvitte magával Pozsonyba a diétára, én is találkoztam velük s a guta se mondta volna, hogy nem igazi úrfiú a gyerek az ifjúság karzatán; mindenütt megállotta a helyét, csak éppen keményebb ökle volt, mint akárki másnak. Inni, lőni, verekedni, káromkodni jobban tudott mint Frici báró, lovat hajtani, mindent, szóval a dámák sorra beleszerettek.

– Itt a regény!

– Ott a regény öcsém, hogy az évfordulón azt mondja az öreg No fiam, most pedig fel veszed a huszár mundurt.

– Aha!

– Aha, aha, de azt mondja a fickó: Nem veszem én uramatyám! Jókai kezdte kinyitni a száját.

– Mert azt mondja, én már Kisberzencének örökös ura vagyok.

– Ejha!

– No úgye, hogy ejha, és nem aha! – tömködté meg a pipáját Nyáry Pál.

Jókai csupa fül volt.

– Hát az öreg úr is csodálkozott nagyon, kékült ződült, ez mi? . . . Kiderült, hogy a fickó összenyerte az egész uradalomnak az árát. Még a liberális klubban is nyert a grófoktól vagy harmincezer forintot. Szóval egy-kettőre összevásárolta az öreg eladósított ősi földjeit és ma itt van egy országos per, hogy az örökösök veszekedetten vekszálják a nábobot, hogy hogyan lehetne kitudni a vagyomból a csirkefogót. Látod, ez aztán tökéletesen végrehajtotta a jobbágyfelszabadítást!

Nyáry Pálnak nem szelelt a pipája. Szavanként szivogatta.

– És itt az ősiség tragédiája, öcsém. Ha ti az ősiséget nagy hebe-hurgyán el nem törliket s a jobbágyot fel nem szabadítjátok, akkor az egészből semmi sincs. Ősi földet senkinek megvenni nem lehet, az nem eladás tárgya. Azt csak vérszerinti rokonok szerezhetik meg s ha valaki idegen bármi módon rátette a kezét, azt az ősiség törvénye alapján vissza lehet perelni.

Nyáry Pál nevetett, mint aki a maga baján kacag.

– De nem tetszett a jó. Tetszett népet teremteni, aki kitorje a nyakunkat. Most aztán itt van, Berzenczey felszabadított egy parasztlegényt, azt ti tovább elláttatok szabadsággal és az most beleül, mint Kiss János úrbéres jobbágy fia s lesz belőle a berzencei uradalom ura . . . Mit lehet itt tenni . . . A föld már nem szentség; vehet földet zsidó, cigány, paraszt! Még a paraszt is, még a zsidó is. Portéka lesz a haza szent földje! Méltatlanok kezére jut.

— Ez ellen azelőtt se lehetett volna semmit se tenni, — mondta Jókai.

— No.

— Hát istenem, egyszerűen örökbefogadtatja magát Kiss Pista vagy Jóska, vagy mi, egy elszegényedett Berzenczeyvel s akkor is megvehette volna a földeket, vagy vesz egy nemeslevelet, egész ipar a nemesítés, urambátyám legjobban tudja . . .

Nyáry Pál bosszúsán legyintett:

— Látszik, regényíró vagy, csak a regény résén jár az eszed. Komolyabb dolgok is vannak a világon, mint amit ti regényírók szemügre vesztek.

De Jókai már nem tudott megállni, az ő fantáziája megindult és annak az volt a természete, hogy a földből, az életből pattant ki a rügy, de az oly hamar fellegekbe szökött, hogy alig lehetett nyomon követni:

Jókai gondolkozva kérdezte:

— Nő nem volt a históriában?

— Dehogynem. A fiú meg is házasodott.

— Kit vett el?

— Hát azt a parasztlányt, akit el akart venni abból, hogyha megnyeri a pünkösdi versenyt.

Jókai megrázta a fejét.

— Nagyon romantikus. De az egésznek van magva. Lehet belőle kanyarítani valamit: például ha az öreg-úr ideálját veszi el . . .” (Bp. 1942. 312–15.)

Móricz regényében itt Nyáry hosszasan elmélkedik a forradalomról, a jobbágyságról, majd Jókai gondolatait tükrözi az író:

„Aztán arra gondolt, hogy nem is oly rossz az az adoma . . . a nábob . . . De szerelem kell bele . . . A nábob is legyen szerelmes . . . Itt kell megtalálni az ütköző pontot . . . Még az magában nem érdekes regény, ha csak kor és hely és alakok leírása . . . Az kell a közönségnek, egy szép, rokonszenves romantikus szerelem . . . Talán az öreg nábob szeressen bele egy vagyontalan polgárlányba . . . Ez rokonszenvesse tenné az alakot. Így könnyen bele fog tévedni a Petőfi Magyar Nemes figurájába . . . Fel kell emelni az alakokat a mindennapiságból a költő magasságába . . .” (I. m. 317.)

Féja Géza (*A felvilágosodástól a sötétedésig. A magyar irodalom története 1772-től 1867-ig.* Bp. 1942. 232.) a következőket írja: „Jókai társadalmi realizmusa nem merül ki a ‚Rab Ráby’-ban. Az ‚Egy magyar nábob’-ban mindenkinél különb rajtot ad az autokrata nemesről. Rajza nem olyan egyoldalú társadalompolitikai ábra, mint Eötvös figurái, Jókai beleágyazza hőseit a nagyszerűen visszatertemtet egykorú életbe. Kiegyező szelleme végül a ‚magyar nábobot’ is ‚felmenti’, meg-

térfti, szentimentális révbe vezérli, ez azonban mit sem változtat alakjának nagyvonalúságán. A márciusi társadalomszemlélet mindvégig Jókainak egyik legdöntőbb élménye maradt, bűvópatakként csörgedeztet műveiben, néha merészen feltört, majd ismét a mélybe menekült, Jókai is tiltakozott az 1848 romjain épülő új világ ellen, bár nem feltűnően és élesen, de határozottan”.

Jankovich Ferenc (*Iránytű a magyar irodalomban*. Bp. é. n. 148–49.) említi, hogy e regényekben „a mult vigasztaló képeit festegeti a sivárabb jelen elé”. Foglalkozik a két regény szereplőivel is.

Török Pál (*Jókai-regény mint történeti forrás*. Protestáns Szemle 1943. 204.) szerint „amikor a Magyar Nábob pozsonyi asztalosát és minden széppel jóval túlhalmozott kitűnő legényét, Barna Sándort, akivel baráti kézzorításban látjuk, a grófort’ és, a bárót’. Amikor „Párizsból csábítja haza a szép Flóra anyja, Eszékiné a fiatal magyar arisztokratákat — haza, *Pestre* —”, akkor Széchenyi törekvéseiért harcol Jókai.

Voinovich Géza (*Jókai Mór. Írók és költők*. Bibliotheca Bp. 1943. 32–33.) a *Kárpáthy Zoltán* címadó hősről emlékezik meg.

Kozocsa Sándor (*Kis magyar irodalom*. Bp. 1944. 140.) szerint Jókai „Legköltőibb regénye az *Egy magyar nábob* és folytatása, a *Kárpáthy Zoltán*. A nagyszabású mű tulajdonképpen nemzedékregény, melyben a régi és új, a reformkor előtti és utáni Magyarország életét mutatta be két jellemző alakján, az öreg és fiatal Kárpáthyn keresztül.”

Az 1944-es kiadás németellenes gondolatokat ébresztő fülszövegében olvashatjuk az alábbi sorokat: „A nagy mesternek ez a regénye a legnépszerűbbek közé tartozott, közönség és irodalmi közvélemény benne látta Jókai géniusának tökéletes megnyilatkozását. Kárpáthy Zoltán alakja úgy él valamennyiünk tudatában, mint a magyar ifjú ideálképe. A kor, amelybe a költő beállította, nemzeti múltunk egyik legdicsebb korszaka, a reformkor . . . Mai helyzetünkben az irodalom első feladatai közé tartozik táplálni a magyarság önmagában való hitét és ideálokat állítani a nemzet elé. Erre alkalmasabb könyvet keresve sem lehet találni, mint a Kárpáthy Zoltánt.”

Benedek Marcell (*Délsziget, avagy a magyar irodalom története*. Második, bővített kiadás. Bp. 1948. 173.) szerint „a jelen vagy a közel múlt a nagy mese-igazságon kívül tele van jól meglátott anekdotikus részlet-igazságokkal, sokszor még a társadalom bűneinek, előítéleteinek őszinte megmutatásával is: *Régi jó táblabírák, Egy magyar nábob, Kárpáthy Zoltán, Egy az Isten, A köszívű ember fiai* . . .”

Sötér István szerint (*Két esztendő irodalomtörténeti munkássága a Petőfitől Adyig korszak területén*. It 1953. 273.) „Jókai a Magyar Nábob és a Kárpáthy Zoltán főúri hőseivel a magyar arisztokrácia nemzeti hivatása érdekében kíván mozgósítani. Jókai célja az, hogy az arisztok-

rácia vállaljon szerepet a nemzeti ellenállásban, s Szentirmay Rudolf példája nyomán vagyónát, hatalmát fordítsa a nemzet hasznára.”

Szalatnay Rezső (*Száz évvel ezelőtt jelent meg az „Egy magyar nábob”*. Béke és Szabadság 1953. okt. 17. 41. sz. 17.) szerint az *Egy magyar nábob* c. regényben „az 1848–49-es szabadságharc előtti korszakot írta meg az író. Új hang volt, érdekes felfogása a kornak. Senki nem írt így még a magyar társadalomról”. Később azt fejtegeti, hogy a nábob és a fia történetét feldolgozó munka „összefüggő egész”. Szalatnay Rezső Jókai legjobb művének tartja az *Egy magyar nábobot*, mely „ezer szállal szövődik össze az akkori Magyarországgal...”

Hegedüs Géza (*Az élő Jókai. Hogyan ajánlja a könyvtáros Jókai műveit?* Könyvtáros 1954. 1. sz. január. 16–17.) megjegyzi, hogy Jókai „Egykori forradalmár emlékeinek köszönhetette, hogy a dolgozó tömeg vágyai és törekvései sohasem váltak idegenekké tőle. A szocializmus lényegével sohasem volt tisztában, még akkor sem, amikor erősen rokonszenvezett az utópizmussal. A proletariátus határait sohasem látta tisztán és nem tudta megkülönböztetni a kispolgárságtól. De az első munkáslakokat mégis neki köszönhetjük. (*Egy magyar nábob, Szegény gazdagok* stb.)”

Hegedüs Géza szerint az említett két regény „a magyar nemesség útját mutatja meg a reformkorig és a nemesi liberalizmus kialakulásáig... itt találkozunk először a kozmopolitizmus erőteljes leleplezésével Kárpáthy Abellino figurájában.” (Vö. Hegedüs Géza: *A halhatatlan Jókai*. Természet és Társadalom 1954. 4. sz. április. 196.; *Jókai*. Magyar Nemzet 1954. máj. 5. 105. sz. 3.)

Bárdos László (*Mit olvassunk Jókaitól*. Komárommegyei Dolgozók Lapja 1954. ápr. 17. 4.) szerint az *Egy magyar nábob* és folytatása, a *Kárpáthy Zoltán* a vidéki nemesség életének reformkori nagy fordulatát mutatja be.

Nagy Miklós (*Jókai Mór (1825–1904)*. Irodalmi Ujság 1954. ápr. 24. 9. sz. 3.) a két regény egyes hőseit hasonlítja össze Jókai más regényfiguráival.

Zolnay László (*Jókai útja Komáromtól 1848 felé*. Komárommegyei Dolgozók Lapja 1954. ápr. 28. 4.) szerint a gúny fegyverével harcol az író az eredeti fickók és a tespedtség ellen.

Az Út (s. j.) kézjegyű szemleírója (*Jókai Mór*. 1954. máj. 2–8. 18. sz. 4.) szerint Abellinóban „a kozmopolitizmust nevetségessé teszi” Jókai.

Illés Endre (*A világhír*. Béke és Szabadság 1954. máj. 4. 18. sz. 14–15.) Jókai külföldi sikereit ismerteti. Közli a Saturday Review 1898-ban megjelent tanulmányát, melyben a szerző kifejti, hogy nem helyesli, hogy angol fordítója, Nisbet Bain a regény harmadát kihagyja.

Hegedüs Géza a *Jókai és a színház* c. cikkében (Béke és Szabadság 1954. máj. 4. 18. sz. 6. [18.]) azt írja, hogy Jókai az „Egy magyar nábob” „színházi csatá”-járól ír.

Lovászi Ferenc (*Jókai Mór 1825–1904. Viharsarok Népe* 1954. máj. 5. 105. sz. 4.) szerint a *Kárpáthy Zoltán* c. regényében Jókai még a főnemességben akarja megtalálni a Bécs elleni harc folytatóit.

Bóka László (*Jókai. Halálának félszázados emlékünnepe*. Népszava 1954. máj. 5. 105. sz. 2.) találó, szép szavakkal emlékezik meg a két regény lényegéről.

Vézi Endre (*Jókai olvasása közben*. Irodalmi Ujság 1954. máj. 8. 10. sz. 3.) a regény népszerű témáját hangsúlyozza.

Sőtér István (*Jókai Mór 1825–1904. Szabad Nép* 1954. máj. 25. 125. sz. 2–3.) az *Egy magyar nábob* és a *Kárpáthy Zoltán* kiemelkedő érdemének tartja a kozmopolita arisztokrácia szenvedélyes leleplezését. Szerinte „Világos után a liberális, nemesi közvélemény a reformkorhoz próbál visszanyúlni, annak céljait, harci módszereit kívánna felújítani — mintegy „újja” akarja teremteni a reformkort. Ezt a célkitűzést Jókai is szolgálja, az „Egy magyar nábob”-bal és a „Kárpáthy Zoltán”-nal. Szentirmay Rudolf alakjában Széchenyit eszményíti — és ezzel a „nemzeti arisztokrácia” ügyét is szolgálni kívánja, vagyis azt a célt, hogy a főnemességnek össze kell fognia a nemzeti ügyért küzdő többi osztállyal, s szakítania a Kárpáthy Abellino típusú, idegenlelkű kozmopolita arisztokráciával. Ez a regény tehát nem egy anekdotai érdekességű különőről szóló mese csupán — hanem olyan politikai célt is szolgál, melyet a magyar írók egy része, az ötvenes évek elején elérendőnek vél.”

Az Uj Hangban Lukácsy Sándor összeállítása (*Kortársak Jókairól*. 1954. 5. sz. 85–92.) a *Kárpáthy Zoltán* népszerűségét hangsúlyozza.

Bóka László cikke (*Jókai az ifjúság nevelője. — Halála ötvenedik évfordulójára. — Új Március* 1954. 4–5. sz. 107.) megállapítja, hogy „Jókai regény-világának legvonzóbb alakjai mind ifjak: Jenőy Kálmán, Kárpáthy Zoltán, Áronffy Loránd és Áronffy Dezső, Tanussy Emánuel... mind azt bizonyítják, hogy mikor Jókai példaadó hősokeket formált teremtő képzeletével, ez a képzelet igen gyakran ifjú arcokat ragyogtatott be a hősiesség dicsfényével.”

Barta János szerint (*Jókai. Megemlékezés halálának ötvenedik évfordulójáról*. Építünk 1954. 2. sz. 3.) „A magyar nábob-ban és a Kárpáthy Zoltán-ban a magyar származású, de kozmopolitává züllött arisztokrata és francia szövetségesei folytatnak hadjáratot a parlagi nábob hatalmas örökségéért, de folyik a háttérben egy másik küzdelem is: azért hogy ez a magyar parlag öntudatra ébredjen; a cselekmény háttérében az első reformországgyűlésekre felvonuló erőket látjuk — Széchenyi és Wesselényi Miklós óriásira megnövelt alakjával.”

Kárpáti Aurél szerint (*Jókai regényalakjai a valóságban*. Irodalmi Ujság 1954. aug. 28. 24. sz. 4.) Kárpáthy Zoltán „Széchenyi romantikus figurája.”

Szebényi Géza (*Jókai és a Fekete gyémántok néhány problémája*. It 1954. 26.) Griffard bankárról ír.

Katona Piroska (*Jókai Mór*. Kecskemét 1954. 12–13.) összefoglalóan ír a regényről.

Nagy Miklós szerint (*Az újabb Jókai-kutatások problémái*. It 1955. 491.) az *Egy magyar nábob* és a *Kárpáthy Zoltán* „heroizmust és zsánereképet, politikai irányzatosságot meg anekdotázást egyesítő stílusa” az erdélyi történelmet megörökítő műveiben „érik ki”.

Lengyel Dénes (*Nagy magyar költők*. 2. k. Segédkönyv az általános iskolában tanító magyar szakos nevelők számára. Bp. 1955. 146–48.) írja:

„A népies realizmus és az illúziós romantika első nagy ötvözete az *Egy magyar nábob* című regény... Jókai útkeresésének jellegzetes állomása... Mondanivalója a Széchenyi-rajongás kifejezése: az országot a főnemesség haladó csoportja erősítheti meg gazdaságilag, majd politikai téren is... Ezt a mondanivalót egyrészt a külföldieskedő mágnások kigúnyolásával, a parlagi csoport anekdotikus ábrázolásával, másrészt a haladó főnemeseink eszményítésével éri el... A meseszövegs fordulatossága ebben a regényben már nem keresett mesterkedésből, hanem a cselekményből és a jellemekből folyik. A szerkesztés többszátú mesét foglal egységbe, sok szereplőt mozgat, és gazdag tájakban is. Mégis szilárd az egység, bár még a sok anekdota miatt a szerkezet kissé széteső...” Később a két regény emberábrázolásáról és nyelvezetéről emlékezik meg.

Nagy Miklós (*Két százéves Jókai regény*. (Az „*Egy magyar nábob*” és a „*Kárpáthy Zoltán*”). I. OK 7. k. 1955. 66–89.) írja:

„Jókai alapvető elgondolása az 50-es években a reformkor folytatása, olyan nemzeti egység létrehozása, amelyben a birtokos nemességén kívül a parasztság, polgárság és az arisztokrácia is részt vesz (66)...

Az arisztokrácia vezetőszerepének egy ideig való elfogadása nálam is, mint általában e korban, Széchenyi-kultuszban nyilvánkozik meg. Ám a kor Széchenyi-kultusza általában Kossuth-ellenességet jelent, mint ahogy a reformkor folytatását is 1849 elutasításával együtt hirdeti a Pesti Napló tábora. A forradalom mellett ugyan már Jókai sem áll ki, de nem is óv folytonosan tőle, s nem is válik világnézetének alapjává az a Kemény Zsigmond-féle realizmus, mely a nemzeti álmokról való lemondást a szűkösi valósághoz való alkalmazkodást, belenyugvást tanítja. Fel kell figyelni arra, hogy regényeiben Jókai Széchenyi mellett egyenrangú, sőt művészileg rokonszenvesebbé tett alakként

lépteti fel Wesselényit, azt a Wesselényit, aki a 40-es évek közepén Kossuth felé húzott . . . (67.)

Már maga Jókai kijelentette, és azóta közhelynek számít a megállapítás, hogy e két regényben jutott először közel a realista ábrázoláshoz . . . (68.)

Az *Egy magyar nábob* és a *Kárpáthy Zoltán* elsősorban azzal közeledett a realitáshoz, hogy a történelmi szükségleteket az eddiginél jobban ismerte fel bennük az író. A múlt megelevenítésével már nemcsak a nemzeti érzés ébrentartását akarta elérni, mint Vörösmartyék, hanem a polgári átalakulás folytatása mellett is érvelni kívánt . . .

A realizmus térhódítását jelenti a liberális-hazafias szellemű társadalomkritika megjelenése, amely már a környezet, a mindennapi élet egyes mozzanatainak tipikust kereső bemutatásával járt együtt. A romantika visszaszorult az arisztokráciához fűződő nemzeti illúziók tárgyalásába, a cselekmény színességének feltűnő keresésébe, amely megszépítette, megnagyította az 1825-ös esztendőök eseményeit . . .” (69.)

Részletesen ír a *Kárpáthy Zoltán* romantikájáról. (71.)

Szól az *Egy magyar nábob* „töredezett szerkesztéséről”, majd a *Kárpáthy Zoltán*ról azt állapítja meg, hogy „egyike Jókai legjobban megszerkesztett műveinek”. Behatóan elemzi a két regény szereplőit s Jókai humorát.

„Az *Egy magyar nábob* és a *Kárpáthy Zoltán* lapjain nemcsak a reformkor témája, de a reformkor hősiess, nemzetébresztő romantikája és jellegzetes ‚nemzedékregény’ mintája is bevonul Jókai munkásságába. A realizmussal összefonódó romantika első nagy példája irodalmunkban e két regény, még akkor is, ha realizmusát liberális illúziók fátyolozzák, vagy olykor az anekdotikus humor teszi problémátlanná, akkor is, ha romantikája nem formál sokoldalú élő embereket a reformerek alakjaiból.” (88–89.)

Sötér István a *Jókai útja* c. tanulmányában (*Romantika és realizmus*. Bp. 1956. 397–411.) részletesen foglalkozik az *Egy magyar nábob* tendenciájával:

„A *Nábob* célzatát egyaránt elfogadhatták az ókonzervatív arisztokraták (akiknek kezében volt a Pesti Napló részvényeinek egy része) és az a középnemesség, mely passzív ellenállásban is visszavárta 48 eredményeit. Mégis, Jókai ebben a regényben túlmutat azon a szemléleten, melyet a békepárt hagyományozott a középnemességre. Tagadhatatlan, hogy Széchenyi szemével nézi itt Jókai a régi, hűbéri Magyarországot — a sarat, mely az első fejezetben mintegy az egész ország állapotát jelképezi — az olyan elmaradott, parlagi embereket, mint Kárpáthy János — és az elidegenült, kozmopolita Abellinókat. Az újabb

Jókai-irodalom azonban joggal mutat rá Wesselényi alakjának jelentőségére, Széchenyié mellett.”

Különös jelentőséget tulajdonít Sötér annak a pátosznak, „mellyel Jókai a nemzeti létet igenli — a lelkesedésnek, mellyel a nemzet jövőjében bízik. A *Nábobot* és a *Kárpáthy Zoltánt* olyan hevület hatja át, mely ugyancsak különbözik a passzív ellenállás szemléletétől. Nagyon is *aktív*, nagyon is mozgósító regények ezek: a passzív ellenállás lelkületének ékesszóló cáfolatai! . . . Jókai a későbbiekben majd világosan hirdeti Keménnyel szemben, hogy 48–49, *igenis, hőskor volt!* — ahogyan erre Révai József figyelmeztet — de már a *Nábob* és a *Kárpáthy Zoltán* is úgy mutatják be a reformkort, mint ennek a hőskornak előjátékát. Jókainál ez a témaválasztás nem visszafordulást, visszamenekülést jelent a reformokhoz — hanem egy nagy és tiszta harc legendás előzményeinek keresését. A téma, 1853–54-ben, nagyon is időszerű. Az önkényuralom megsemmisüléssel fenyegeti a nemzeti létet. A két regény hősei pedig a nemléti állapotából emelik a nemzetet az öntudat fokára. A parlagon heverő erők, melyek nemzeti erőkké magasodnak: íme a regény alapeszméje.”

Gondosan elemzi Kárpáthy János, Kárpáthy Zoltán, Szentirmay Rudolf és Fanny alakját. Kitér az *Egy magyar nábob* műfaji problémáira és Jókai elbeszélő művészetére. A *Kárpáthy Zoltán* részletes analizálása után állapítja meg, hogy e két regény Jókai 1850-től 1867-ig terjedő korszakának legjellemzőbb alkotása.

Sötér István *Jókai pályafordulata (a Rab Ráby)* c. tanulmányában (Uo. 494–97.) több apró összehasonlító adat bemutatása mellett kifejti, hogy „A *Nábob*, a *Kárpáthy Zoltán*, *A kőszlvi ember fiai* romantikája egy bizonyos eszmeiség adekvát művészi kifejezései voltak”.

Barta János (*Különvélemény az Eppur si muove ügyében*. It 1956. 82–83.) Kárpáthy Zoltán és az *És mégis mozog a föld* c. regényben szereplő Jenőy Kálmán magatartásának rokonságára hívja fel a figyelmet.

Deme László (*Vita egy Jókai-regényről*. It 1956. 78.) azt írja, hogy a reformkori arisztokrácia az „ötvenes évek elején még Kárpáthy Zoltánként jelenik meg, haladó társadalmi funkcióval”, míg az *És mégis mozog a föld* c. regényben, mintegy húsz évvel később már „mint léha, semmittevő figurát tartja számon”.

Szilágyi Péter szerint (*Jókai Mór*. Megj. *A szabadságharc és az elnyomatás kora irodalmának középiskolai tanítása*. Szocialista Nevelés Könyvtára. Tankönyvkiadó Vállalat Bp. 1956.) Jókai életművében „Az igazán értékes művek sorát az *Egy magyar nábob* és a *Kárpáthy Zoltán* nyitja meg. A *Nábob* az első Jókai-regény, amely a magyar társadalmi valóság ábrázolására törekszik . . .

Ebben a regényben Jókai a legnehezebb feladatra vállalkozott: a nagy nemzeti katasztrófa után újra mozgósítani, lelkesíteni akar . . .

. . . a *Nábob* és a *Kárpáthy Zoltán* Jókainak szubjektíve legkevésbé ellentmondásos művei. Még maradéktalanul hisz illúzióiban, nem gyötörnek a valóság fokozatos felismerése nyomán beköszöntő kétségek. Ezért nem fékezik az objektív ellentmondások a regény lírai telítettségű hatalmas páthosát . . . Jókai nagy művészi erővel tesz hitet a társadalom valósága mellett. A nemzetietlen Abellino teljesen elszigetelődik és elzúllik, a hazáját szerető Kárpáthy János viszont megtalálja a kapcsolatot a nemzet haladó erőivel és megindul a tudatos fejlődés útján, bár korlátai nem engedik messzire jutni.

A két jellem ellentétes irányú alakulása tehát, ha helyenként romantikus túlzásokkal is, a főnemesség két útját ábrázolja a reformkorban. A legfontosabb kérdés Jókainál a főnemesség viszonya az érdekegyességhez. Ezt tartja szem előtt a cselekmény bonyolításánál, a mellékalakok csoportosításánál. Abellino el akarja csábítani és tönkre akarja tenni Fannyt – Kárpáthy János feleségül veszi. Barna Sándor a párbajban megsüketíti Abellinót – Kis Mihály hűséges védelmezője az öregebb Kárpáthyinak.”

A mű gyengéi között említi Szilágyi Péter a regény „alapvető eszmei hibáját, a haladó főnemesség szervezte egységfront illúzióját az 50-es években . . . Ez az eszme romantikus formában ölt testet, amiből további hibák származnak: a szerkezet széteső, anekdotikus volta, a szereplők felnagyítása” stb. . .

A *Kárpáthy Zoltán* „folytatása a *Nábob*-nak, cselekményében és eszmeiségében egyaránt. A főcselekmény Abellino pere Kárpáthy Zoltán ellen. Ez a per is a nemzeti és nemzetietlen erők küzdelme, de lényegesen magasabb fokon . . .

1848 küszöbén élesedik a konfliktus. Abellino még magánemberként harcol az eleinte ugyancsak egyedülálló János ellen.

A regény legszebb része a 38-as pesti árvíz leírása. A nagy nemzeti katasztrófa módot nyújt Jókainak arra, hogy romantikus és népi fordulatokban egyaránt gazdag leíró művészetének legjavát adja. A virtuóz leírás azonban távolról sem öncélú, a katasztrófa nagyságát emeli ki megrázó erővel. Ez pedig kiélezett helyzet elé állítja a mű szereplőit . . .

. . . a *Kárpáthy Zoltán* csak bizonyos vonatkozásokban mutat fejlődést a *Nábob*hoz viszonyítva, nem pedig a maga egészében. A társadalmi-politikai konfliktus kibontakozásával kiéleződnek az ellentmondások is. Mennél nagyobb párosszal rajzolja meg Jókai a főnemesség vezette egységfront magasztos harcát, annál világosabbá válik annak anakronizmusa az 50-es években. Ez a magyarázata annak, hogy a regény reális tendenciája és romantikus ábrázolásmódja nem forr össze

szerves egésszé, mint pl. *A kőszívű ember fiaiban*, hanem feloldatlan ellentétet alkot. Ez elsősorban Zoltán alakjában mutatkozik meg. Ő a kor főszereplője, neki kellene hitelesítenie a kor mítikus hőseit és hőstetteit. Zoltán azonban túlságosan tökéletes erre a feladatra, maga sem hiteles, valóságos. Így pedig a regény — minden nagyszerű szépségével sem elég meggyőző erejű — mozgósító hatásából is sokat veszít.”

Szücs Jenő (*Utószó. Egy magyar nábob*. Szépirodalmi Könyvkiadó Bp. 1956. 537–38.) szerint „Jókainak ebben a regényében majdnem összképet s meggyőző, politikailag aktuális, harcra buzdító képet sikerült adnia a reformokról.”

Szücs Jenő a *Kárpáthy Zoltán* c. regényhez írt utószavában (*Utószó. Kárpáthy Zoltán*. Szépirodalmi Kiadó Bp. 1956. 461–62.) írja:

„Jókainak ezzel a regényével is az volt a célja, hogy a reformkor felelevenítésével korának mutasson példát, követendő utat . . .

. . . amíg az *Egy magyar nábob* emberábrázolása gazdagabb volt, cselekménye reálisabb — a *Kárpáthy Zoltán* szerkezete biztosabb. A történések a fiatal Zoltán alakja köré csoportosulnak, az egyes mozzanatok azt szolgálják, hogy az ő életútjának fordulóit indokolják, s ezzel együtt adjanak politikai képet is a korról. A regény külön érdeme, hogy az árvízi jelenetben a nemzeti egység gondolatát elevenen és meggyőzően fogalmazza meg, Jókai Wesselényi Miklós és Daru mézszáros közös mentési akcióit szembeállítva Abellino léhaságával és Maszlaczký kapzsiságával.”

Czine Mihály (*A novellista MórícZ Zsigmond első lépései*. ItK 1957. 299.) megemlíti, hogy MórícZ egy 1903-ban írt novellájának fiatal vőlegényét saját vallomása szerint Szentirmay Rudolf nyomán alkotta.

Miklós Róbert *A kultúra világa* (Bp. 1960.) c. kiadványban (408., 409.) az *Egy magyar nábob*ról azt írja, hogy a romantika és a népies realizmus összeforrasztása ebben a regényében sikerült először Jókainak.

László Anna (*Hevesi Sándor*. Bp. 1960. 199–200.) a két regény dramatizált változatával foglalkozva azt állapítja meg, hogy Hevesi nem tudja a regények szélesen ömlő epikáját valamennyi jelenetben drámává sűríteni. Nem sokat javít Jókai sebezhető oldalán, a jellemábrázolás gyengeségén sem.

Hegedüs Géza (*Utószó*. Megj. Jókai Mór: *Egy magyar nábob*. 2. k. Kincses Könyvek. Szövetkezeti Kiskönyvtár Bp. 1960. 295–300.) szerint az *Egy magyar nábob* „mélylélegzetű társadalmi regény . . . az önmagára találni készülő Magyarország regénye, egy országé, amely szakítani akar a sok százéves elmaradottsággal, hogy újra Európában tudhassa magát . . . ez a különös szerkezetű regény . . . egy magyar nábob erkölcsi magáratalálásának és céltudatos végső életvének egyszerre mulatságos és felemelően tragikus történetén keresztül érzé-

keltet — és milyen szemmel látható látomásként! — egy egész korszakot . . .”

Rónay György (*Petőfi és Ady között*. Bp. 1958. 98—101.) írja, hogy Jókai „Az elnyomatás nehéz éveiben... Nem a valóságot ábrázolta, hanem a valóságról álmodott legendát. A nemzeti haladás bajnokait hőroszokká emelte, ellenségeit a jellemtelenség és gyalázat leghitványabb sarába alázta. Ezeket is, azokat is kivetkeztette reális emberi mivoltukból; tollának bűvöletében emberfölötti lények, félistenek és démonok mítoszi harcává változott az új magyar történelem.

. . . Jókai alkotó képzelete nem a jellem lényeges vonásainak megragadására törekszik, hogy azután átadja e jellemet önnön törvényeinek, beléhelyezze korának légkörébe, sajátos viszonyai közé. Ő a kor elvont eszméjéből indul ki, annak eszményi törekvéseit személyesíti egyetlen magasrendű hőssé, ki azután, reális küzdelem helyett, mintegy varázscsapással fölrántja magához a kort is, legyőzve annak — ugyancsak elvont eszméből intrikus ellenféllé személyesített — maradi, gátló, káros erőit. Így zsúfolódik össze a reformkor minden kiválósága Kárpáthy Zoltánban, és minden cselszövő sötétsége Abellinóban, így a szabadságharcé egyrészt Baradlay-fivérekben, másrészt Rideghváryban . . .

A regény mozgó lelkét, az élet reális pszichológiáját így egy idealisztikus etika helyettesíti . . .

Ezzel aztán elvonttá lesz a társadalmi küzdelem is . . .

A hőroszok Jókai regényeiben valamennyien a modern, haladó magyar ideálját személyesítik meg, mintegy az igazi magyarság hatványozott kvintesszenciái; mintha az író szerint alapjában kiváló, roppant lehetőségeket rejtő magyar karakternek éppen csak a haladó szellem varázsütésére volna szüksége, hogy egyszeriben Kárpáthy Zoltánokat, Baradlay Richárdokat forrjon ki magából . . .

. . . E realitás fölött lebegő költői világban a rossz mintegy kilöködik a magyarságból, áttevéődik az idegenbe; nem saját életünkön élősködik, hanem kívülről fenyegeti létünket. Ebben a szemléletben azután eleve értéket képvisel minden, ami magyar, s nemcsak a haladó, hanem a maradi is; a kettő közt nem lényegi a különbség, hanem csak formai és fokozati. Vonzóak itt még a hibák, vétkek, furcsaságok is”.

Szekeres László (*Utószó*. Jókai Mór: *Kárpáthy Zoltán*. Kincses Könyvek. Szövetkezeti Kiskönyvtár Bp. 1960. 2. k. 289—95.) kiemeli, hogy Jókai a „Bach-korszakban írt munkáival vívja ki a közönség elismerését és írói megbecsülését.”

A *Kárpáthy Zoltán* „középpontjában bonyolódó, 12 évig húzódó per két csoportra osztja a szereplőket, kik a jók és a gonoszok küzdelmében végső fokon a haladás és maradiság harcát vívják. E per hivatott

eldönteni, hogy Kárpáthy János vagyona a magyarság nemzeti fel-emelkedését szolgálja-e, vagy Abellinóé lesz, hogy a külföldön csetlő-botló kozmopolita kéjencek főiri szórakozását finanszírozza . . .

A korabeli olvasók a Maszlaczký—Köcserepy-féle lelkiismeretlen figurákban nem annyira a reformkor prókátorait látták megtestesülve, hanem sokkal inkább a Bach-korszak basáskodó hivatalnokait, kik mohó türelmetlenséggel igyekeztek elfoglalni a császár iránti hűtlenséggel vádolt szabadságharcosok birtokait. Így a regény végső kicsengése mindenképpen optimista, s megnyugtató módon sugározza, hogy érde-mes küzdeni az osztrák elnyomás hivatalnok-világa ellen . . .

A tulajdonképpeni harc azonban nem a régi és az új, a maradi és haladó Magyarország között folyik, hanem egyrészt a nemzeti függet-lenséget semmibe vevő, kapzsi idegen hivatalnokok és az ezek ténykedé-sét előmozdító külföldimádó, nyegle kozmopolita fajankók, illetve másrészt a Bach-korszakban épp a nemzeti elnyomás ellen viszonylag egységesen fellépő magyar nemesség között. Jókai ugyanis nem a klasz-zikus értelemben vett történelmi regényt, hanem — mint maga írja az *Egy magyar nábob* végzavában — a saját kora problémáira közvetleneb-ből reagáló irányregényt kívánt alkotni, s az irányregénynek szinte napi politikai kérdésekre választ adó sajátos eszközeivel igyekezett szolgálni a Bach-korszak sötét éveiben a nemzeti öntudatraébresztés ügyét. Épp a *Kárpáthy Zoltán* c. regényében mondja ki, hogy a határ-vonalat a politika és költészet között nem ismeri. Nem kétséges, hogy az *Egy magyar nábob* és a *Kárpáthy Zoltán* c. regények „főiri hőscivel” a magyar arisztokrácia nemzeti hivatása érdekében kíván mozgósítani’, hogy a főnemesség Szentirmay Rudolphhoz hasonlóan állítsa vagyonát és tekintélyét a nemzeti felemelkedés szolgálatába.”

Somogyi Sándor (*Nacionalizmus az önkényuralom korának magyar irodalmában*. I. OK 16. k. 1—4. sz. 1960. 112., 115.) szerint „Kemény Zsigmonddal, bár egyébként egy világ választja el őket, ekkor nyilván egyetért az érdekegyesítés koncepciójában. Az *Egy magyar nábob* eszmei mondanivalója csaknem maradéktalanul azonosítható Keménynek 1853-ban írott *Élet és irodalom* c. tanulmányával. A leg-főbb alapelvekben megegyeznek; Széchenyi tanítványaiként mutatkoznak; egyetértenek abban, hogy a nemesi osztálynak és benne igen előkelő helyen a nagybirtokos arisztokráciának kultúra-istápoló, nemzeti feladata van; hogy a parlagi elmaradottság ellen éppen úgy kell harcolni, ahogyan a nemzetietlen világpolgárság gondolata ellen is. Jókait, a regényírót azonban jobban köti az érdekegyesítés elfogadása, mint Kemény Zsigmondot a maga területén, a publicisztikában. Jókai nemcsak olyan illúziókba lovalja bele magát, hogy a magyar nagybirto-kosok hazafiúi érzelmei esetleg felrázhatók, hanem tulajdon kezét is

megköti; szépíteni, hamisítani kénytelen a múltat . . . Az érdekegyesítés uralkodó eszme megmarad a *Kárpáthy Zoltánban* (1854) is. De már nem-sokáig követi ezt az utat.”

Hatvani Lajos (*Wesselényi Miklós utazása a lóvásártól a forradalomig. Megj. Öt évtized.* Bp. 1961. 365–66.) szerint „Amilyen messzire jár Jókai a valóságtól, midőn idealizáló ecsetével Istvánt és Miklóst festi meg az ermenonville-i erdőben, olyan biztos, szinte diagnosztikus kézzel tapint rá, s a magyar reformereknek modern külszíne alatt azoknak csupasz középkori lényére — hogy úgy mondjam: bőrére, midőn az ósdiaktól elvált, s a haladók mellé állt Kárpáthy Jánosban megmutatja a magyar úri demokráciát, mely a jobbágyfelszabadítás, a Nemzeti Színház, az Akadémia, a közteher ügyeinél is előbbre valónak véli a magyar agarászat ügyét. Széchenyi és Wesselényi lelkében is egy-egy ilyen titkos Kárpáthy János búvik meg! A magyar úr európai ruhát hord, de bőre alatt ázsiai szittya ideg ficáncol. Valósággal szimpatikus, hogy mint két feudális úrhoz illik, a két ifjú reformer a lovak iránt való szeretetben találkozik össze.”

SZÖVEGVÁLTOZATOK

Jelen kiadásunk az 1854-es, első kiadás szövegén alapul. Helyesírást a *Hétköznapiok* c. regény jegyzetei között a *Bevezetésben* kifejtett elvek alapján korszerűsítettük.

A következőkben számot adunk néhány olyan változtatásról, amelyet nem sorolunk fel esetenként a szövegváltozatok között.

Az alábbi szavak *o*-ját változtattuk *ó*-ra:

Abellionak, alol, bezárkozni, bonyolodottabb, felsohajtott, hánykodott, jozan, méltóságos, oh, ohajt, ohajtás, olmos, ovakodni, ovatos, rázkodás, sohaj, sohajjtás, száztoli, tudósításokat, ujolag, végsohaj.

Az alábbi szavak *ó*-ját változtattuk *o*-ra:

kór, mohós, órratlan, sallangós, szóbában.

Az alábbi szavak *ö*-jét változtattuk *ó*-re:

belöl, bünhödés, bünhödni, felöl, férköz, föz, gyürköz, kivetköztet, közöl, legelől, lön, összegöngyölödik, összeméerközés, rözse, tör-eszköz, vetközni.

Az alábbi szavak *ő*-jét változtattuk *ö*-re:

dőfés, eljőjön, elől, főveg, jőhet, jőjj, jőjjön, kibőjtöl, nőjjön.

A mai helyesírásnak megfelelően írtuk az épen („most”) és -képen végű szavakat, modernizáltuk az attila szót.

A kötetben levő többféle alakban szereplő neveket egységesítettük: *Emánuel* (Emmánuel, Emanuel, Emmanuel), *Eveline*, (Eveliné) *Kárpáthy* (Karpáthy), *Kőcserepy* (Kőcserepi), *Maszlaczky* (Maszlaczkzi), *Misztizláv* (Misztizlav, Misztizsláv), *Szenczy* (Szenczi), *Szentirnay* (Szentirmai), *William* (Williám, Villiam).

A következő tulajdonneveket írtuk modern helyesírás szerint: *császárfürdő, józsefváros, Józsefvárosi, kerepesi út, magyar király vendéglő, nagy-híd utca, Rákoczy, statio-utca, svábhegy, Tisza-Füred, városliget.*

Az Akadémia helyesírásának megfelelően, ill. annak szellemében írtuk át a következő idegen szavakat:

abstract, accentus, accidentia, accord, actio, actor, actus, adjunctus, Adonis, aesthetikai, allée, alphabet, alter ego, ámbitio, amethyszt, amulat,

anachronismus, anatomia, anecdota, apanage, apologia, appellata, appetitorium, a priori, apropos, aquarell, archivum, aristocrata, aristocraticus, Aristoteles, arrogantia, aspirans, assecurál, assistentia, athmosphera, Atlas, audiat, augustus, authenticus, bacchans, barbar, basilisk, basrelief, bayadér, beneficatio, bizar, blasirt, bonificatio, bornirtság, boudoir, bravo, bravour, budget, Byroni, canadai, cancelláré, cancellária, candidál, cénicula, carbonicum, carnaval, carnevaléj, Carolina, casino, catarrhus, catastroph, categoria, cathedra, censor, censúra, censúrázott, chahu, chaldeai, chaosz, characteretlenség, Charivari, charlatan, charlatán, chinai, classicus, clerus, cliens, clubb, collega, collegiumot, combinatio, commissio, commentár, compareálni, compromittál, concave, concert, conditio, confect, conferentia, confusus, congressus, conservativ, consultál, contrast, contratánc, cordialiter, corpus delicti, cortes, coryphaeus, cosmopolita, crater, cravátli, credit, cretin, criminalis, crisis, criterium, cryptograph, cryptographia, cura, curia, curiosum, currentál, cursus, cynicus, cynismus, czinober, daemon, datum, decretum, deferentia, delirium, depech, dessert, dézma, diaeta, dialecticai, dialectika, dicasterium, dictio, dictióz, diplomatiái, diplomaticus, discretio, disgustál, disgusztál, disponál, dissertatio, diversio, doctor, doctoratus, doctoratusi, doctorságot, drasticus, echauffiroz, egyptomi, electricus, elefantsont, elegantia, elegans, emphaticus, entusiasmus, epizod, etabliroz, europai, excellentiás, exceptiva, exequál, existál, exmissio, exmissió, exoticus, expeditio, explosio, extravagantia, factor, facultas, fakir, familiaris, fanaticus, fatalis, fatum, fiscalis, fistula, frater, fris, furia, galvanisál, galvanisált, galvanismus, garantia, gélee, genialis, geniális, geniroz, genrekép, gérok, gesticulál, ghattó, glacé, gladiator, gloriét, glossa, gordiusi, grandtszemei, grandióz, gratulatiók, grisetete, guitarre, gypsz, haemorrhoid, handliroz, hemisphaerium, herculesi, hieroglyph, historia, historiai, honoratior, humoristicus, hydra, hydrogen, hydropathia, hypochondria, idealis, idioma, improvisál, incognito, indigenatusi, indigo, indogerman, infamis, informatio, instal, instructio, instructor, insurrectio, insurrectionalis, interpellatio, invasio, Jehovah, jubilatus, juratus, Kanahán, karmin, khinai, kicalligraphiázott, klarinet, kronikai, labyrinth-park, laconice, laicus, lapidaris, legió, legragicusabb, liberiás, lódoctort, logica, logikai, magistratus, magnetismus, majoratusi, malitia, malör, mandatum, martialis, Martius, martyr, matrona, mayonnaise, melancholikus, methaphysice, metaphysika, metaphisicus, monomania, mugik (muzsik), musa, muza, muzeum, mythologia, mythosz, mythoszi, Napoleon, narcoticus, neutralis, ninbus, nummismaticai, nympa, operentiák, oppositiora, oraculum, organumok, organicus, organisál, oxygen, panegyrista, pantallon, paralyzál, Páris, párisi, parvenu, passience, pastellrajz, patens, pastétomsütő, patheticus, pathosz, patiens, patriarchalis, patriota, pecco-thea, pedanteria, periodus, perkaill, perse, pessimista, phalax, phantásia, phantasticus, philanthropia, philosoph, philosophi, philosophia, philosophiai, philosophnió, philosophusok,

physikai, phlegma, phlegmaticus, phrasis, piquet-partie, plafond, platói, pointeur, politicus, polyp, porcellán, porus, positio, positura, practicus, prédikáció, primitiv, principalis, prióri, privat, problematicus, processus, profanus, professor, proféta, profílirozhat, prokátor, protectoratus, protocollum, psycholog, psychologia, psychologiai, psychologicus, psychológ, punch, punctum, purificál, rabiatus, rebus, recapitulál, regressziroz, relatio, replica, replicáz, requirál, respectál, revocál, rhetorikai, rhododendron, riposte, rococo, rostopsin, saison, saloni, samaritanus, sarcasmus, sarcasticus, scandalum, scrupulositás, secundánus, sensitive, servus, shawl, sháwl, silentium, silhouette, silvoriumból, Sisyphusi, skandináv, sophisma, specialis, specificum, specificus, spicz, stadium, statarium, statio, statistikai, status, statusférji, statutio, stentor, stereotyp, stylus, substratum, sybaritai, sylphid, symphonia, syrén, syrur, systéma, tactikai, tánczreformator, telegrafszerü, terrace, Thália, thea, thearózsa, theatrálista, théátrum, thema, theoria, tolett, toast, tragicus, tragoedia, tremolo, tribune, tropusok, troubadour, tunisi, turquoisok, Vezuv, victoria, violentia, visio.

Az NK különböző években kiadott kötetei nem teljesen azonosak. Gyakran korrigálják a későbbi lenyomatok a sorozat kezdetén megjelent kötetek sajtóhibáit. Ezeket a variánsokat — természetesen — nem vehettük figyelembe a szövegváltozatok összeállításakor. Az első kiadás sajtóhibáit *sh.* jelzéssel láttuk el.

A PN-ben a fejezetcímek ritkított kisbetűkkel vannak szedve.

Lap: Sor:

- 5 7 vesszőt még (PN, 1854: vesszőt még)
most ültetgeti (NK: most is ültetgeti)
- 13 kertnek nevezsz; (NK: kertnek nevezesz)
- 14 Előbb-utóbb (NK: előbb-utóbb)
- 20, 6 : 28 rossz (PN; 1854: rossz)
- 6 : 11 műveltség oltárának (NK: műveltség oltárának)
egy gunyhót (NK: egy kunyhót)
- 17 dolgokat, még itt (NK: dolgokat, még itt)
- 7 : 7 külváros szegletében (NK: külváros szögletében)
- 15 lón kimérve (NK: lón magán hazafiui ajándéku kimérve)
- 22 tréfálódzék (NK: tréfálózék)
- 27 mondának a (NK: mondák a)
- 32 22-ére lón (PN; 1854: 22-kére lón)
- 8 : 2 A kételkedők mosolyogva (NK: A kételkedők mosolyogva)
5 otromba, négyszögletű (NK: otromba négyszögletű)
- 22 több napok óta (NK: több nap óta)
- 32 a deli (NK: deli)
- 9 : 8 fellebben (NK: föllebben)

Lap: Sor:

- 9 : 16 mily *ízletes*; (NK: mily *izléses*);
19 irántuk, *s* tudva (NK: irántuk, tudva)
24 ápolunk, *s* ha (NK: ápolunk, ha)
29 és *a* néma (NK: és néma)
- 10 : 2 mond *a* költő. (NK: mond *ama* kor költője.)
10 még az ég is (NK: még az is)
17, 25 : 11 Vajon (PK; 1854, NK: Vajjon)
- 11 14 tán *keztyű* sincs (PN; 1854: tán *keztyü* sincs NK: tán *keztyű* sincs)
23 nem restelt kedvében (NK: nem restelt kedvében)
- 12 : 10 *viszátkodást* támasztott (NK: *viszálykodást* támasztott)
15 akará bukatni (NK: akarta buktatni)
20 *exalispán-kisasszonyok* (NK: *exalispán-kisasszony*)
közül nem választott (NK: *közül* nem választott)
23 Mind *e* mendemondákhoz (1854: Minden mendemondákhoz — *sh.* — Mindezen mendemondákhoz)
- 13 2 A *felsőbb* körökben (NK: A *felsőbb* körökben)
4 az ember *önmagát* vezette fel oda, (NK: az ember *ön*magá vezette fel oda *magát*),
14 *gyöngéjének* (NK: *gyöngének*)
31 *láthatták* őt (NK: látták őt)
- 14 1 *közül* szorgalmuk (NK: *közül* szorgalmuk)
3 ért is ahhoz (PN; 1854: ért is ahöz)
4 a jólét és kényelem (PN; 1854; NK: a jólét és kényelem)
18 budai *svábhegyeket* (NK: budai Svábhegyet)
21 zengő *fülemülékről* (NK: zengő *fülemilékről*)
24 *hemorrhoid* eloszlik (NK: *hemorrhois* eloszlik)
34 nyomorú *svájci* (PN; 1854: nyomoru *svajci*)
- 15 : 7 akar *letelepedni* (NK: akar telepedni)
16 tovább *ásták* (NK: tovább *ástak*)
21 munkás fogott (NK: munkást fogott)
25 *nagy* termő (NK: *kész* termő)
34 magokat azzal (NK: *magukat* azzal)
- 16 : 2 Szatmár megyei *jószágát* (PN; 1854; NK: *szatmármegyei* jószágát)
12 mindenféle *keserűséggel* (1854: mindenfelé *keserűséggel*)
16 volna forrázva (PN; 1854: volna forrázva — *sh.* —)
24 Ezerekbe (NK: Ezrekbe)
- 17 3 azok *közül* senki (NK: azok *közül* senki)
17 magokat, és *illendő* (NK: *magukat* és *illendő*)
27 *inasoknak* derogál. (NK: *inasoknál* derogál.)

Lap: Sor:

- 17 : 31 hímzett szőnyegéig (PN: hímzett szőnyegeig)
33 uraság bűvésze (NK: uriaság bűvésze)
- 18 1 tereme hasonlítana (NK: terme hasonlítana)
6 más, előbb ragyogvány (NK: más, előbb való ragyogvány)
- 19 : 27 noha már valóban (NK: noha valóban már)
30 alsóbb körületének (NK: alsóbb kerületének)
33 arcmosolygásával világítsa (NK: arca mosolygásával világítsa)
- 20 : 7 legrégebb ismerői (NK: legrégebb ismerősei)
19 mi baja neki (NK: mi baja van neki)
28 átaljában (NK: általjában)
29 belföldi tudóssal (NK: belföldi költővel)
- 21 14 viszonz az (NK: Viszonza az)
18 Misztizláv jön onnan; (NK: Misztizláv onnan jön)
19 kelepcebe jutott (NK: kelepcebe került)
23 keresztszülei a magyar (NK: keresztszülei a magyar)
30 könnyeden annak (NK: könnyedén annak)
33, 22 10, 24, 23 : 5 lyánka (NK: lányka)
- 22 : 2 korallszín ajkakra (PN: coralszin-ajkakra — 1854: koraiszin-ajkakra)
16 összhangzó széppé (PN; 1854: összhangzó széppé)
26 a tanácsosnő arcán (PN: 1854: a tánczosnő arczán — sh. — NK: a tanácsosné arczán)
32 Az anyja elmosolyodék (1854: Az atya elmosolyodék)
- 23 1, 24 : 23, 25 : 7 monda (NK: mondá)
8 A tanácsosnő arcára (NK: A tanácsosné arczára)
9 erőtetett vissza (NK: erőltetett vissza)
12 a kis szilfiddel (NK: a két szilfiddel)
- 24 2 a jelenlevők közül (NK: a jelenlevők közül)
főúri családok (NK: főúri család)
14 ön kaszinóból (NK: ön a casinóból)
17 egy csepp önézet (NK: egy csöpp önézet)
32 fennhangon beszélni. (PN; 1854; NK: fennhangon beszélni)
- 25 2 Szentirmay úr jól (NK: Szentirmay jól)
7 feléjük fordulva (NK: feléjük fordulva)
19 a nemzet jólétét (PN; 1854; NK: a nemzet jólétét)
- 26 9 a hintó megállt (NK: a hintó megáll)
12 széles vállakkal (NK: széles válakkal)
16 serte kemény haját (NK: sörte kemény haját)
22 mint az egyiptomi (NK: mint az aztek)
24 aki már beletanult (NK: ki már beletanul)

Lap: Sor:

- 26 : 26 sem igen szokott (NK: nem igen szokott)
27 : 2 maga elé, ott (NK: maga *mellé*, ott)
8 veres mellénye (NK: *vörös* mellénye)
22 emelé *fel* ismét (NK: emelé ismét)
33 sem fogadja (NK: *nem* fogadja)
28 : 4 az *előbbi* meg (PN; 1854: az *utóbbi* meg)
13 elsápad *bele*. (NK: elsápad *tőle*.)
18 saját akaratja (NK: saját akarata)
20 méltó haraggal *e* (NK: méltó haraggal *a*)
23 okvetlenül az (NK: okvetlen az)
29 az öklével — nagyot. (NK: az öklével *a levegőbe* — nagyot)
30 A komornyik jelentése (NK: A komornyik *halk* jelentése).
29 17 legkevesbé volt (PN; 1854; NK: legkevesbbé volt)
21 középén a két (NK: közepén a két)
26 valami ellenzéki (NK: valami ellenzék)
29 vonalma hagyott (NK: vonzalma hagyott)
30 ismerői látták; (NK: ismerősei látták,)
30 : 3, 32 : 32, 34 : 12 *lyánka* (NK: *lányka*)
4 nagyaink (NK: nagyjaink)
13 legkevesbé szépek (NK: legkevesbbé szépek)
34 *tőle ez* orrhangokat (NK: *tőle az* orrhangokat)
31 3 ez átalakulás, midőn (NK: ez *az* átalakulás, midőn)
7 meggyűlésen tartott (NK: meggyűlésein tartott)
15 unokáim közöl (NK: unokáim közül)
20 Rossz útjok (PN; 1854: Rosz utjok)
28 sóhajtana egyet (NK: sóhajta egyet)
32 15, 30 : 2 *monda* (NK: *mondá*)
24 szülei ellenében. (NK: szülei ellenében)
33 *Óh*, higgyétek el, (PN; 1854; NK: *Oh*, higgyétek el)
33 8 mulattatnia kellett (NK: mulattatni kellett)
12 társnját, s ragadva (NK: társnjét, s ragadva)
28 legízletesebb *falatját* (NK: legízletesebb *csemegéit*)
34 1 hegyke kérdéseinél (PN; 1854: hegyke kérdéseinél)
5 egy lepét kergetve (NK: egy lepkét kergetve)
13 *fűzött* hajfürtei (NK: *tűzött* hajfürtei)
15 örömmel szökelt (PN; 1854; NK: örömmel szökelt)
fel belé (NK: *föl* belé)
22 a virágot, s még (NK: a virágot, még)
oly rossz (PN; 1854: oly rossz)
23 kedvű lesz (NK: kedvű lett)
25, 35 3, 15 *lyány* (NK: *leány*)

Lap: Sor:

- 34 : 26 rajtok segíteni, (NK: rajtuk segíteni),
28 svéd kesztyűje (PN; 1854; NK: svéd keztyűje)
31 összefont karokkal (NK: összevont karokkal)
33 monda: — Ugyan (NK: monda: Ugyan)
- 35 4 lódítsa meg (NK: lódítsa még)
8 nyújtá a lánykákknak (NK: nyújtá a lánykákknak)
20 az ember még csak kedvére (NK: az ember kedvére még csak)
21 lányka pedig (NK: lányka pedig)
28 szeme fehéreig (NK: szeme fehéreig)
- 36 : 30 beszélgessünk együtt (NK: beszélgessünk egyet)
- 37 1 minthogy főrangú (NK: minthogy főrangon)
3 sokkal kevésbé (NK: sokkal kevésbé)
21 közölök ilyen (NK: közölök ilyen)
22 ők magok is; de (NK: ők maguk is; de)
26 magának közölök (NK: magának közölök)
28 ismert lakáj (1854: ismert lakály)
33 ha vajon (PN; 1854; NK: ha vajjon)
- 38 3 saját házánál (NK: saját hazánál — sh. —)
8, 11 monda (NK: monda)
10 oda a székekkel. (NK: oda székekkel.)
14 a jurátust. *Később, midőn szerencsénk leend ezzel a derék Adolffal megismerkedhetni, akkor megértendjük, hogy miért bánt vele oly elvető modorban Zoltán, ki különben maga volt a jóság, türelem és emberiség alárendeltjei iránt. A libériás* (NK: a jurátust. A libériás)
20 vele (NK: véle)
- 39 4 mondatni afelől, (NK: mondani afelől),
9 kitisztítatja velünk (PN; 1854: kitisztítatja velünk)
10 éjszakán ha nagy (NK: éjszaka ha nagy)
11 a hintóból, hogy (NK: a hintóból, hogy)
17 Óh, én bizonyára (NK: Ah én bizonyára)
21 jutni el oda (NK: jutni oda)
- 40 10 egyszerűen lépni szokott, (NK: egyszerűen szokott lépni),
15 köztük ül a tanácsosné (PN: köztük ül a tanácsosnő)
26 akkor még (NK: akkor meg — sh. —)
- 41 7 iparkodtak szaloni (NK: iparkodtak a saloni)
20 válaszol Rudolf (NK: válaszolt Rudolf)
- 42 8 akarom fennhangon mondani (NK: akarom fennhangon mondani)
31 Őfensége az (PN; 1854: Ő fens. az)
14 még meg valaki? (NK: még valaki?)

Lap: Sor:

- 42 : 19 a teremen keresztül (NK: a termen keresztül)
43 : 9 jöjjön vissza (PN; 1854: jőjön vissza)
25 kit bosszantani kezdett (PN; 1854: kit bosszantani kezdett)
28 de az (NK: de ez)
32 felülni az ifjút (NK: felülni rá az ifjút)
44 : 25 reám? (NK: rám?)
30 kellene velem vínod, (NK: kellene velem vívnod,)
45 : 6 Én nem is (NK: Ön nem is – sh. –)
31 45. lapon a lapalji jegyzet az NK-ból hiányzik.
32 aki nem restelli (PN; 1854: aki nem resteli)
10 fagylaltat (NK: fagylaltot)
46 : 1 példálózni kezdtek (NK: példázódni kezdtek)
14 marasztani többé, (NK: marasztalni többé,)
25 legnagyobb bosszúság (PN: bosszuság 1854: bosszúság)
47 : 6 ülés a *lyánkával*. (NK: ülés a *lánykával*.)
8 szemével találkozék. (NK: szemével találkozott.)
9 ez a lány rám? (NK: ez a leány reám?)
26 monda Katinka, (NK: mondta Katinka,)
48 : 8 fennyen villogó (NK: fennnen villogó)
10 bosszúval és (PN; 1854: bosszuval és)
49 : A fejezet címének a száma a PN-ben: II.
embert *kedves* ilyen és (PN; 1854: embert ilyen és)
10 tudjuk, *királyi* táblai (NK: tudjuk, táblai)
50 : 4 szegletekhez szabva (NK: szeglethez szabva)
16 trapeziumában (PN; 1854: traperiumában – sh. –)
21 foliantjaival; a másíknak (NK: foliansaival; a másíknak)
22 bőrszékek terpeszkednek (NK: bőrszékek terjeszkednek)
24 bizony *széjjel*menne (PN; 1854: bizony *szélyel* menne –
NK: bizony *széll*yel menne)
25 kiszólitának a középre; (NK: kiszólitának a közepére;)
26 ámbár vas »S«-ek (PN; 1854: ámbár vas »S«-sek)
51 : 2 néhány óriási (PN; NK: néhány óriási)
6 formára metélve (1854: formáre metélve – sh. –)
12 „juratus tabulae regiae notarius” (1854: „juratus tabula-
regiae notarius”)
14 megkísérté párszor (NK: megkísérli párszor)
21 vitetődik *vissza*; (NK: vitetődik;)
24 azt felelte (NK: az felelte – sh. –)
28 közölök nagybátyja (NK: közölök ős nagybátyja)
52 : 24 ügyet és *ügyes perpatvart*, mikkel (NK: ügyet, mikkel)
53 : 1 tükör *mincs* (NK: tükör *sincs*)

Lap: Sor:

- 53 : 9 legkevésbé galant (NK: legkevésbbé galant)
14 legkevésbé alkalmas (NK: legkevésbbé alkalmas)
23 csak jöjjön be! (PN; 1854: jöjjön be!)
27 almáriomoknak is. (NK: almáriumoknak is.)
33 ily erős időben (NK: ily esős időben)
- 54 : 7 érez térdében (NK: ørez térdében — sh. —)
24 alászolgáját, hanem (NK: alázszolgáját, hanem)
28, 30 mindjárt (PN; 1854: mingyárt)
- 55 : 1 miszerint menjen (NK: hogy menjen)
5 elvégzi fürdését, (NK: elvégzi fürdését,)
14 megszúrolja mosdott (NK: megsúrolja mosdott)
18 bosszankodással tekint (1854: bosszankodással tekint)
20 egyre-másra zsúrolni. (NK: egyremásra súrolni.)
22 elől magasra (NK: elül magasra)
viaszkolt üstökkel, (NK: viaszolt üstökkel,)
- 56 : 7 elég rosszul. (PN; 1854: elég roszul.)
9 Hogyan értsem (NK: — Hogy értsem)
12, 59 : 7 rossz (PN; 1854: rosz)
23 elvesztem a pert, (NK: elvesztem a pört)
28 felyül nem (NK: fölül nem)
32 apránként pattogva. (NK: apránként pattogva.)
- 57 : 32 az alpörös személy (NK: az alperes személy)
33 betűt magok (NK: betűt maguk)
34 előveszik az ítélőszékeken (NK: előveszik az ítélőszéken)
- 58 : 7 nagy lélegzetet vett (PN; 1854; NK: nagy lélekzetet vett)
9 még jó fiatal (NK: még fiatal)
22 nagybátyja s nagyságos (NK: nagybátyja, nagyságos)
30 majdan tőrhetlenné (NK: majdnem tőrhetlenné)
- 59 : 1 rikácsola Maszlaczky (NK: rikácsoló Maszlaczky)
3 neve napjára, mire (NK: névnapjára, mire)
6 bosszújában megházasodott (PN; 1854: bosszujában megházasodott)
10 bosszújára örököst (1854: bosszujára örököst)
34 hol az alpörös (NK: hol az alperes)
- 60 : 1 érdemei szerint (NK: érdeme szerint)
2 mint az ifjú Kárpáthy örökös (NK: mint az örökös)
4 állanak rendelkezésére, (NK: állanak rendelkezésre,)
12 Megvallom, nem (NK: Megvallom, hogy nem)
23 ügyvéd élelményei (NK: ügyvéd élvezetei)
29 kit bosszantani kezdett (PN; 1854: kit bosszantani kezdett)
- 61 5 hogy a (NK: hogy)

Lap: Sor:

- 61 : 6 magokat többé. (NK: magukat többé.)
többé. *Megekettük Kárpáthy János orvosait, egykori cimboráit, a parasztlányokat, kiket udvaránál tartott. E részben* (NK: többé. E részben)
- 9 ez a per nem (NK: ez a pör nem)
- 62 : 5 senki sem szívesen emlékezik. (NK: senki sem *emlékezik szívesen.*)
- 7 bebizonyíthattuk azt, (NK: bebizonyíthatjuk azt,)
- 21 a bosszú és csalatkozás (PN; 1854: a bosszú és csalatkozás)
- 63 : 20 egy göcs támadt (NK: egy görcs támadt)
- 27 tölszerű idomított (PN; 1854: töltésrűl idomitott)
- 31 ismét elébbi (NK: ismét előbbi)
- 64 : 5 *a zokat* letette (NK: letette)
- 15 Legkevesbé sem látszott (NK: Legkevesbbé sem látszott)
- 18 magát *a* (NK: magát *e*)
- 28 nem hiába jártam (1854: nem hijába jártam NK: nem hiában jártam)
- 29 is közülök való (NK: is közülök való)
- 65 : 6 egy akkori szobalyánya (NK: egy akkori szobalánya)
- 8 több napokon (NK: több napon)
- 13 *adassék*, mit *a* (NK: *irassék*, mit *a*)
- 16 Rudolf gróféhoz; (PN; 1854: Rudolf. gr.éhoz;)
- 22 ki bosszúból, ki jó (PN; 1854: ki boszuból, ki jó)
- 25 eltagadhatlan alakját; (NK: eltagadhatatlan alakját;)
- 28 lélektan és bölceleti (NK: lélektani és bölceleti)
- 30 azok közül, miket (NK: azok közül, miket)
- 66 : 22 egy csepp szükségem (PN: egy csep szükségem)
- 31 nem is oly egyszerű. (NK: nem is oly *nagyszerű.*)
- 67 : 16 teli jó érzelemmel, (NK: tele jó érzelemmel)
- 27 a gróf *lyánkája* iránt (NK: a gróf *lánykája* iránt)
- 31 én legkevesbé sem (NK: én legkevesbbé sem)
- 68 : 8 — Alásszolgája uram. (NK: — Alásszolgája uram.)
- 13 *én* nem (NK: nem)
- 15 *a* hosszas (NK: hosszas)
- 16 legyen szíves *azt* (NK: legyen szíves *ezt*)
- 17 végighallgatni *is*. (NK: végig hallgatni.)
- 22 viszonya előtte szent (NK: viszonya előtt szent)
- 27 a növelési rendszer (NK: a nevelési rendszer)
- 31 foglaltatott szarkazmusra (1854: foglaltatott sarcarmusra — *sh.* —)
- 69 : 6 valóban sajnálom (NK: valóban *nagyon* sajnálom)

Lap: Sor:

- 69 : 7 a legjobbra (NK: legjobbra)
17 kíváncsiságát felgerjeszteni (NK: kíváncsiságát fölgerjeszteni — *sh.* —)
18 elolvashassa (NK: elolvassa)
19 nagy lélegzetet vett (PN; 1854: nagy lélekzetet vett)
28 hogy *a* per (NK: hogy *e* per)
29 tanult atyjául *ismerni*, *s* (NK: tanult atyjául *viselni*, *s*)
30 kinek *anyai* szende (PN; 1854: kinek *atyai* szende)
70 : 1 tagjai közöl, (NK: tagjai közül)
11 lélegzetvétél (1854; NK: lélekzet-vétel)
30 *be*-bedugva (PN; NK: *teledugva*)
71 2 A pipa rosszul (1854: A pipa rosziúl)
5 vitriolos *holmi* volt (NK: vitriolos *azbeszt* volt)
9 Végre elsült (NK: Végül elsült)
72 : 7, 76 : 19, 22, 77 : 10 vajon (PN; 1854; NK: vajjon)
11 monda a bárónak (NK: monda a bárónak)
25 gondoskodnék. (NK: gondoskodjék.)
73 : 14 magokat benne. (NK: magukat benne.)
19 *imprimis* (1854: *inprimis*)
30 minő föltételei (NK: minő feltételei)
74 : 9 engedek által. Ah, (NK: engedek át. Ah,)
29 csekély ahhoz képest (PN; 1854: csekély ahhoz képcst)
75 3 amidőn betüket (NK: midőn betüket)
11 kezdenek pengetni (NK: kezdenek pöngetni)
13 sorhoz lapalji jegyzet az NK-ban a következő «Közteherviselés» = az adófizetés általánosítása; «örökváltság» = a jobbágyok megváltása pénzen az urbéri szolgálat és dézsma alól. J. M.
18 azt addigelé szokás (NK: azt eddigelé szokás)
33 szépen, és *betakarta*, és (NK: szépen és)
76 13 — Hadd jöjjenek be. (PN; 1854: — Hadd jőjjenek be.)
16 bosszúsán távozott, (PN: bosszusan távozott, 1854; NK: bosszúsán távozott)
17 vágva maga után (NK: *bevágva* maga után)
szintén odacsapta. (NK: szinte odacsapta.)
77 címben A fejezet száma a PN-ben: III.
4 olvasóteremekben (NK) olvasó-termekben)
13 foglalkodtatja tán (NK: foglalkoztatja tán)
78 : 24 magát fölülmúlni (NK: magát fölülmulni)
27 teremekbe, (NK) teremekben)
34 őt, ki előtt (NK: ő, ki előtt)

Lap: Sor:

- 79 : 3 a *finom* világ (PN; 1854: *fion* világ — *sh.* —)
8 tekintet egy *tőr*szúrás (NK: tekintet *tűrszúrás* — *sh.* —
hagynia (NK: hagyni)
11 hogy megvirradjon, (PN; 1854: hogy megviradjon)
17, 74 : 11, 80 : 5 a rossz adós (PN; 1854: a rossz adós)
28 rosszul szolgálták (PN; 1854: rosszul szolgálták)
30 előkelő *urak* (NK: előkelő úr)
31 nála tisztelkedhetni (NK: nála tisztelhedni)
80 : 2 ismerői illeték (NK: ismerői illeték)
szánakozva kikerülék; (NK: szánakozva kikerülték;)
32 lekötelez vele. (NK: lekötelezne vele.)
81 : 4 Higgje el (PN; 1854; NK: Higgje el)
16 de *ez* a (NK: de *az* a)
18 között a pert. (NK: között a pört.)
22 isten őrizzen (NK: Isten őrizzen)
25 olyan *fennhangon* (NK: olyan fenhangon)
82 6 vissza a pert, (NK: vissza a pört,)
13 vállat vonított. (NK: vállat vont.)
27 sürgeti szorongva. (NK: sürgeté szorongva.)
83 : 16 három szobába számtalan (NK: három szobában számtalan)
29 gondolhatták magokban (NK: gondolhatták magukban)
84 : 15 fenndobogó (NK: fendobogó)
21 megnyerése, ki egy (NK: megnyerése, a ki egy)
85 31 a kis parasztlán a (NK: a kis parasztlány a)
86 cím A fejezet száma a PN-ben IV.
1 tanácsosnőt (NK: tanácsosnét)
4 *lán*kák (NK: *lán*ykák)
egyikét szokták (NK: *mintaképét* szokták)
7 *lán*kát szenvedélyei (NK: *lán*ykát szenvedélyei)
10 rosszul érzették (1854: *roszúl* érzették)
magokat körülé (NK: *magukat* körülé)
17 *benyomatát* (NK: *lennyomatát*)
87 : 3 kiismeré annak tökéletlenségét, (NK: kiismeré annak
tökéletlenségét,)
17 *elény*t (*aquit*) arra (NK: *előny*t arra)
27 *keresztényi*, *őszinte* (NK: *keresztényi*, *őszinte*)
88 4 *hogy ez* nem szeretet (NK: *hogy az* nem szeretet)
22 *csalhatlan* meggyőződésére (NK: *csalhatatlan* meggyőző-
désére)
34 *a véleményen* (NK: *véleményen*)
89 5 *gondolatait sem* (NK: *gondolatait nem*)

Lap: Sor:

- 89 : 12 rájok jutott (NK: rájuk jutott)
33 bölcsességet tartalmaznak (PN; 1854; NK: bölcsességet tartalmaznak)
34 elrontja fogukat (NK: elrontja a fogakat)
hízelgésé (NK: hízelgés)
- 90 : 7 ítélőbíró látott (PN: ítélő bírát látott)
10 még ő maga (NK: ő még maga)
13 kell őreá haragudni . . . (NK: kell reá haragudni . . .)
15 haragszol-é? (NK: haragszol-e?)
16 Estenként azután, (NK: Estéinkint azután,)
17 éjiasztala gyertyáját (NK: éji asztala gyertyáit)
18 magára véve (NK: magára öltve)
19 gyertyát (NK: gyertyáját)
25 érzelem könnyeivel (1854; NK: érzelem könnyeivel)
26 a soha (NK: soha)
- 91 : 33, 93 : 12, 30, 94 33, 95 33, 96 22 tanácsosnő (NK: tanácsosné)
- 92 : 4 fél órával korábban jött, mint (NK: félórával hamarabb jelent meg, mint)
8 A pitvarnok szóhoz csatolt lapalji jegyzet az NK-ból elmaradt.
10 bejelentetni (NK: bejelenteni)
13 kiállhatlanok voltak (NK: kiállhatatlanok voltak)
báró Berzyvel (PN; 1854: b. Berzyvel)
14 kevésbé tudott (NK: kevésbbé tudott)
15 csomókat egy-egy (NK: csomókat ez egy)
16 tépte széjjel (PN; 1854; NK: tépte széjjel)
27 megsemmisítetet (PN; 1854: megsemmisítetett)
33 még hallá az (NK: meghallá az)
- 93 : 13 letéve maga mellé (NK: letevé maga mellé)
18 kezdődnek beszélgetések (NK: kezdődnek a beszélgetések)
24 anyja bájainak (NK: nagysád bájainak)
- 94 : 3 találtam az egyre. (NK: találtam ez egyre.)
4 ezer közül egyre (NK: ezer közül egyre)
11 a tanácsosnőnek (NK: a tanácsosnének)
- 95 : 4 átlátná, hogy (NK: átláthatná, hogy)
30 Az az én titkom (NK: Az én titkom)
31 az az én halálom (NK: az én halálom)
- 96 : 1 méltóságod (NK: méltóságod)
4 soha nem hallá (NK: soha sem hallá)
27 — Alázzszolgája, kedves (NK: — Alázzszolgája, kedves)

Lap: Sor:

- 97 : 3 monda Maszlaczy (NK: monda Maszlaczy)
26 vizonza a tanácsos (NK: vizonzá a tanácsos)
30 e per által, (NK: e pör által.)
- 98 : 2 hogy a törekvésre (NK: hogy e törekvésre)
23 kérjen ön tőlem (NK: kérjen én tőlem)
33 egyetlen varázsa (NK: egyetlen rángása)
34 a bosszúságnak (PN; 1854: a bosszuságnak)
- 99 : 12 fölolvását hallgatja (NK: felolvasását hallgatja)
13 kérdezősködésekkel (NK: kérdezősködéssel)
21 egy, a jövendőkbe (NK: egy jövendőkbe)
22 kell megvallanom (NK: meg kell vallanom)
24 ismerőim között (NK: ismerősim között)
27 ez az én kedves (PN: ez az kedves)
- 100 : 12 Kárpáthy-uralom (1854: Karpathy uralom NK: Kár-
páthy-uralom)
14 Kárpáthy-uralomban (1854: Karpathy uralomban NK:
Kárpáthy-uralomban)
19 piperőcködésben (NK: piperkőczködésben)
- 101 : 8 Hiába, bizonyos (PN; 1854: Hijába, bizonyos)
9 csalhatlan tapintatuk (NK: csalhatatlan tapintatuk)
17 asszonyi bölcsesség (PN; 1854; NK: asszonyi bölcsesség)
21 nagyon megsokallta. (1854; NK: nagyon megsokalta.)
26 nem kevésbé sietek (NK: nem kevésbé sietek)
- 102 : 2 az ehhez kötött (1854; NK: az ehhez kötött)
7 a kárpátfalvi uradalomba (1854: a Karpathfalvi uradalomba)
8 beiktattatik. (PN; 1854; NK: beigtattatik.)
22 eddigi kötelekei (PN; 1854: eddigi kötelekei — *sh.* —)
23 közöttünk, s én (NK: közöttünk, és én)
29 Zoltánnali tervéről (1854: zoltánnali tervéről)
- 103 : 5 bármily egyenes (NK: bármely egyencs)
16 efféle dolgokról tudni (NK: efféle dologról tudni)
17 s e részben úgy (NK: s részben úgy)
26 szavaknál mind a két kezét megfogja a tanácsosnak két (NK:
szavaknál megfogta a tanácsosnak mind a két kezét két)
34 a méltóságos asszony (NK: a méltóságos asszony)
- 104 : 4 Hiába: a kérői (PN; 1854: Hijába: a kérői)
32 valahányszor ezen lovagol (NK: valahányszor erre lovagol)
- 105 : 1 marad, csak hogy (NK: marad, hogy)
- 106 : 1 könnyezve ölelé (1854; NK: könnyezve ölelé)
13 haza zsebjében (NK: haza zsebében)
14 jóságos pillanatai (NK: jóságos pillantásai)

Lap: Sor:

- 106 : 27 szánakozni, *s ugyan őrizkedik őket felvilágostani kölcsönös tévedésükről.* (PN; 1854: szánakozni.)
- 107 címben A fejezet száma a PN-ben: IV.
11 az a nádgunyhó (NK: az a nádgunyhó)
18 a Tisza (NK: Tisza)
- 108 : 7 *tizenegy* nap (NK: *három* nap)
19 mocsárlégtül (NK: mocsárlégtül)
legelőtül otthonos (NK: legelőtől otthonos)
22 keskeny gátat; (PN: keskeny gátot;)
27 az Alföldön (PN; 1854: az alföldön)
- 109 : 3 *négy* szegletét *négy* (PN; 1854: 4 szegletét 4 NK: négy szögletét négy)
11 ültetett (NK: ültet)
34 televény *hús* földekben (NK: televény~~us~~ földekben)
- 110 : 1 három-*négy* akkora (NK: három akkora)
3 robajjal repkedtek (NK: robajjal röpködtek)
11 levegőt lehelt (PN; 1854: levegőt lehelt)
19 határain belől! (PN: határain belül!)
24 sivatag székifüves (1854:sivatag székifüvesNK:sivatagszékfüves)
25 pusztán, hol (NK: pusztán, *a* hol)
27 közeledő szaglóműszereit, (NK: közeledő szaglóműszerét,)
28 szellő *a* távol (NK: szellő távol)
33 ott a vízközépen kikötnek (NK: víz közepén kikötnek)
- 111 2 virgonc *ötös* fogatai. (NK: virgoncz fogatai.)
a sor utolsó szavához kapcsolt lapalji magyarázat az NK-ból hiányzik
3 Minél jobban (NK: Minnél jobban)
4 kedvenc képe (NK: kedves képe)
5 a háládatos föld (NK: a háládatos föld)
ezeres kamatban (NK: ezres kamatban)
7 önkényt adott (NK: önként adott)
10 mik közől (NK: mik közül)
12 nagy visszhangos (PN; 1854; NK: nagy visszhangos)
18 épületek közől (NK: épületek közül)
helységháza (NK: helységghaza — *sh.* —)
19 gondjával fenntart (PN; 1854; NK: gondjával fentart)
23 redőnyök közől (NK: redőnyök közül)
falusi *lányka* (NK: falusi *lányka*)
24 gránátszemei néztek ki. (NK: gránátszemei néznek ki?)
25 Az *ősz* váracs (NKE Az *ős* váracs)
laktalan. (NK: lakatlan.)

Lap: Sor:

- 111 : 26 s egy iszákos (NK: és egy iszákos)
32 rossz néven (PN; 1854: rossz néven)
- 112 : 20 magok a rakoncátlan (NK: maguk a rakoncátlan)
26 néhány mérfölddel (NK: néhány mértfölddel)
28 avaron végtől végig, (NK: avaron végtől-végig,)
- 113 : 7 ha így volna (NK: ha úgy volna)
11 s bizonyára (NK: bizonyára)
13 drága veritékcseppei (NK: drága veriték-cseppjei)
15 Szentirmay Rudolf (NK: Szentirmay Rudolf)
Rudolf, ki a lelkes István grófot vevén tükkörül, ösztönt (NK: Rudolf, ösztönt)
17 jólétre segítse, (PN; 1854: jólétre segítse, NK: jólétre segítse,)
23 kedvenc helye (NK: kedves helye)
- 114 : 4 pajtásai közül (NK: pajtásai közül)
7 azt higgyék (PN; 1954; NK: azt higgyék)
9 a bölcsességnek! (PN; 1854; NK: a bölcseségnek!)
- 115 : cím I A fejezet száma a PN-ben V.
5 a nefelejtset, (PN; 1854; NK: a nefelejtset)
18 elmondhaták (NK: elmondhaták)
- 116 : 6 aki sejteni (NK: ki sejteni)
9 Születése napján (NK: Születésnapján)
10 alig harmadfél éves (NK: alig három éves)
19 fordult a lánykához. (NK: fordult a lánykához.)
- 117 : 6 a műveltség felé (NK: a műveltség felé)
7 köttetett, s mennyivel (NK: köttetett mennyivel)
16 oly csalhatlan biztonsággal (NK: oly csalhatatlan bizto-
sággal)
23 félreismerhetlen borút (NK: félreismerhetetlen borút)
28 már este van. (NK: már estve van.)
32 rohan! (NK: rohan)
34 messze le lehetett (NK: messze lehetett)
- 118 : 7 mulaszthatlan dolga (NK: mulaszthatatlan dolga)
13 elébb megjöendett (NK: elébb megjövendett)
33 szalma közül, (NK: szalma közül)
34 kérdezve (NK: kérdezte)
- 119 : 13 nagyon bosszantva (1854; NK: nagyon bosszantva)
22 feljegyzé (NK: följegyzé) tárcza fenekébe. (NK: tárcza fene-
kére.)
- 120 : 10 mindjárt (1854: minjárt —sh.—)
17 négy szegyet és (NK: négy szöget és)

Lap: Sor:

- 120 :18 szépen kiszegezte (NK: szépen kiszögezte)
22 A eselédek csak (1854: A eselédek csak — *sh.* —)
26 idézőlevelet szegezni. (NK: idézőlevelet szögezni.)
- 121 4 megállíttatá kocsját (NK: megállíttatá a kocsját)
15 mérges lehelettel (PN; 1854; NK: mérges leheflettel)
- 122 : 9 *őt* sokáig. (NK: sokáig.)
18 indulok Kárpátfalvára (PN; 1854: indulok Karpátfalvára
NK: indulok Kárpáthfalvára)
26 erre *jőnek* (NK: erre *jönnek*)
33 magok sem tudták, (NK: *maguk* sem tudták.)
- 123 3 a *lyánka* ölébe (NK: a *lányka* ölébe)
11 könny támadt (PN; 1854; NK: könny támadt)
13, 128 : 15, 130 : 12 könnyek (PN; 1854; NK: könnyek)
15, 130 : 11, 140 : 7 rossz (PN; 1854: rossz)
18 azon halavány (NK: azon halvány)
19 sokat könnyezett (PN; 1854; NK: sokat könnyezett)
20 láthatlan alakban (NK: láthatatlan alakban)
22 sor után az NK-ban nincs elkülönítő jel
25 sem mert arra gondolni (PN: sem mer arra gondolni)
30 *el-elakadt* mind (1854: *elalakadt* mind NK: *elakadt* mind)
- 124 : 6 magokhoz vonták (NK: *magukhoz* vonták)
16 kiáltja (NK: kiálta)
- 125 : 1 hunyta be szemeit (PN: hunyta *le* szemeit)
9 odakölcsonzé borzadályát (NK: odakölcsonzé *a* borzadályt)
19 Olyan rossz (PN; 1854; NK: Olyan rossz)
23 gyertya *a* szobájában (NK: gyertya szobájában)
- 126 : 13 semmit *nem* (NK: semmit sem)
14 hangon *monda*: (NK: hangon *mondá*:)
- 127 : 22 ehhez ön Szentirmán (PN; 1854: ehez ön Szentirmán)
26 számlálthatják magokat (NK: számlálthatják *magukat*)
29 *önnek* velem (NK: velem)
31 hivatalom s egyéb (NK: *hivatásom* s egyéb)
- 128 : 7 *önnek*; rajta (NK: *önnek*, *s* rajta)
8 méltánylattel viseltető (PN: méltánylatta viseltető — *sh.* —)
22 jövő fiatalembereknek (1854: jövő fiatal ember reknek — *sh.* — NK: jövő fiatal embereknek)
26 *viszonza* az ifjú. (PN; 1854: *Viszonza* az ifju. NK: *viszonzá* az ifjú.)
32 Zoltán gyámjául (NK: *Zoltánnak* gyámjául)
- 129 : 9 néhány (NK: *néhány*)

Lap: Sor:

- 129 : 17 szomorúan zajos (NK: szomorú zajos)
31 könnyeivel áztassa (PN; 1854; NK: könnyeivel áztassa)
- 130 : 10 el ne mondđ (NK: el ne mond)
11 az elébbi fájdalomban. (NK: az elébbi fájdalomban.)
12 Felemelé szép, (NK: Fölemelé szép,)
16 kérđđ (PN; 1854; NK: kérđ)
22 nincs teneked most. (NK: nincs ncked most.)
- 131 7 magadban lész, (PN; 1854; NK: magadban léssz.)
16 mutatnád, miszerint az (NK: mutatnád, hogy az)
- 132 : 2 könnyebülten folytatá (PN; 1854: könnyebülten folytatá)
9 idő kell ahhoz, (PN; 1854: idő kell ahoz,)
17 — Emlékezik-e még (NK: — Emlékszik-e még)
24 e folyosót (NK: a folyosót)
31 mozdítatott a helyéről, (NK: mozdítatott helyéről,)
- 133 7 döng éjnek idején (NK: döng éjszakának idején)
8 magától lepattan, (NK: magától lepattan,)
hangot ad. (NK: hangot ad.)
18 fogjuk nyitlatni (NK: fogjuk nyitni)
33 monda szárazon (NK: mondá szárazon)
- 134 : 6 oly összhangzóan (PN; 1854: oly öszhangzóan)
17 rés volt törve, (NK: rés volt rajta törve,)
28 tompa, visszhangtalan (PN: 1854: tompa, viszhangtalan)
- 135 : 8 sugártalan setétséget (NK: sugártalan sötétséget)
10 mik közől csak (NK: mik közül csak)
20 állt a zongora, (NK: áll a zongora,)
26 lelkét kilehelte. (NK: lelkét kilehelte.)
- 136 6 kísértetes árnyékok (NK: kísérteties árnyékok)
7 falakon, felfelé (NK: falakon fölfelé)
22 ily feselő bimbók (NK: ily feslő bimbók)
34 könnyes szemekkel (NK: könyes szemekkel)
- 137 7 alpese (PN; 1854: álpese)
8 azon levél (NK: ezen levél)
12 közömbös dolgok (PN; 1854: közönbös dolgok)
20 semmivé tegye (1854: sem vé tegye — sh. —)
21 a hosszú évek elmúlt (1854: s ho évek elmúlt — sh. — NK:
s egy hosszú élet elmúlt)
28 most ott anyja (NK: most anyja)
29 kell ragadnia a titkot (NK: kell ragadni a titkot)
31 hallhatón dobogott (NK: hallhatóan dobogott)
34 a megüledett por, (PN; 1854; NK: a megülledett por,)
- 138 3 le Rudolf a port (NK: le a port)

Lap: Sor:

- 138 ; 15 Elviszem az életet magammal csendesebb (NK: Elviszem magammal az életet csendesebb)
21 képes egy percre elfeledtetni (NK: képes elfeledtetni)
33 s akként egy (NK: s ekként egy)
- 139 : 2 bűn foltját (NK: a bűn foltját)
egész életemen át (NK: egész életemen át)
14 arról megtudom (NK: akkor megtudom)
órával élve túl. (NK: órával élte túl)
17 Innen más szobába vitetett (NK: Innen ágyába vitetett)
31 hová vitte (NK: hova vitte)
- 140 : 2 az legjobb helyen. (NK: az a legjobb helyen.)
7 világ előtt. Senki előtt sem, csupán a rossz világ előtt, mely (NK: világ előtt, mely)
8, 19, 136 : 18 hiszi a rosszat, (PN; 1854: hiszi a rosztat,)
9 az ókor legvéresebb (PN; 1854: az ó kór legvéresebb NK: az ó-kor legvéresebb)
30 ahhoz légy (PN; 1854; NK: ahoz légy)
- 141 : 1 Elhalványult emlékek, (NK: Elhalaványult emlékek,)
2 hadd aludjanak (PN; 1854: hadd alugyanak)
5 futó egerke (NK: futó egerke)
11 Miután elhagyák (NK: Azután elhagyák)
12 végigmennék a (NK: végigmentek a)
- 142 : cím A fejezet száma a PN-ben VII.
8 mívelt embernek (NK: művelt embernek)
13 lesz majd az öröm (NK: lesz az öröm)
24 hogy cseresznyezüretre (NK: hogy cseresznyezüretre)
letörölni a könnyeket (PN; 1854; NK: letörölni a könnyeket)
- 143 : 10 hogy könnyei el (PN; 1854; NK: hogy könnyei el)
12 egyedül lész! (PN; 1854: egyedül léssz. NK: egyedül lésszsz.)
23 erőtetett, száraz (NK: erőtetett száraz)
- 144 : 6 hiányzik közülök (NK: hiányzik közülök)
8 sor után az NK-ban a választójel hiányzik.
20 jutott a számomra (NK: jött a számomra)
28 nekem, aki a (NK: nekem, ki a)
- 145 : 2 emeletben laktak, (NK: emeletben voltak,)
8 „Szedteverte kölykei! (PN; 1854: „Szedte vedte kölykei!)
10 lélegzetöket lessem? (PN; 1854; NK: léleketöket lessem?)
13 rossz a gyermek (PN; 1854: rossz a gyermek, NK: rossz a gyerek)
15 gyermek voltam; (NK: gyerek voltam;)
20 különbek az atyjoknál. (NK: külömbek az apjoknál.)

Lap: Sor:

- 145 : 28 szüldi megtudták, (NK: szülei megtudták),
146 : 5 vállat vontott és (NK: vállat vont és)
20 főispán úr lakába. (NK: főispán lakába)
32 fogai közül (NK: fogai közül)
147 : 6 ház visszhangzott (PN; 1854; NK: ház visszhangzott)
16 lévő (NK: levő)
148 : 4 a többi közül (NK: a többi közül)
5 nem láthatta őt. (NK: nem láthatta meg őt.)
8 hadazott sokat (NK: hadakozott sokat)
30 vers nem rossz!" (PN; 1854: vers nem rossz!")
31 bosszút talála (PN; 1854: bosszút talála)
149 : 13 már szinte tizennégy (NK: már szintén tizennégy)
15 Julcsa szinte szívesen (NK: Julcsa szintén szívesen)
23 azonban szegény (NK: azonban a szegény)
31 ama megsemmisíthetlen (NK: ama megsemmisíthetetlen)
33 féltiben kimenekül (NK: féltében kimenekül)
150 : 5 kedélyekre nézve, (NK: kedélyre nézve)
14 a nevelőnt. Ez (NK: a nevelőnt. Ez)
16 magokkal éreztetni (NK: magukkal éreztetni)
21 művelt emberek (NK: művelt emberek)
33 szokatlan zivatartól, (NK: szokatlan zivatarral)
151 : 2 ajtón a nevelőné, (NK: ajtón a nevelőnő)
9 nevelőné szoknyáját (NK: nevelőnő szoknyáját)
16 tökéletesen NK: tökéletes)
152 : 2 megmutogatta neki (1854: me mutogatta neki — sh. —
NK: megmutatta neki)
6 kik közül az egyik (NK: kik közül az egyik)
18 pompás kamra (NK: pompás szoba)
21 csöngettyűhúzó aranyos (PN; 1854: csöngettyűhúzó aranyos
NK: csöngettyűhúzó aranyos)
28 sokáig, sokáig elmerengve (NK: sokáig elmerengve)
30 oda, hova úgy (NK: oda, hová úgy)
32 atyai kéz ótalmába, (NK: atyai kéz oltalmába)
33 és szedi kis kezébe (PN: és szedki kis kezébe)
153 cím A fejezet száma a PN-ben VIII.
a X. fejezettel kezdődik az első kiadásban a második kötet.
2 A nagy Németország honfiai (NK: Ausztria honfiai)
17 jólét, gazdagság (PN; 1854; NK: jóllét, gazdagság)
154 : 5 aztán sehol sincs! (NK: aztán sehol nincs!)
9 magok előtt, (NK: maguk előtt)
20 Előre tudhatjátok, (NK: Előre tudjátok,)

Lap: Sor:

- 155 : 8 *fokra hágott* (NK: *lányira hágott*)
estenként már (NK: *esténként már*)
- 156 : 9 *s Esztergomtól fel* (NK: *s Esztergomtól fel*)
11 *hamarébb* (NK: *hamarabb*)
14 *verítékverő volt.* (PN: *veríték-verő volt*)
29 *a józsefvárosi* (PN; 1854: *a Józsefvárosi*)
kiönté a rongyos (NK: *kiönti a rongyos*)
33 *a legműveltebbek* (NK: *a legműveltebbek*)
- 157 : 14 *lehetőségét higgye,* (PN; 1854; NK: *lehetőségét higgye*)
28 *levén* (NK: *levén*)
31 *„Fehér hajóban”* (PN; 1854: *fehér hajóban*)
- 158 : 13 *rövid lélegzettel* (PN; 1854; NK: *rövid lélekezettel*)
19 *elővette a fenőszíját,* (PN; 1854: *elővette a fenőszíjját,*
NK: *elővette a fenőszíjját,*)
26 *köpönyeges hazafi* (NK: *köpenyeges hazafi*)
- 159 : 11 *önfentartás ösztöne* (PN; 1854; NK: *önfentartás ösztöne*)
16 *egyet eltagadhatott.* (NK: *egyet eltagadott.*)
17 *Hát csónakja?* (NK: *Hány csónakja?*)
20, 162 : 26 *rossz* (PN; 1854: *rosz*)
26 *és csónakot kell* (NK: *és csónakot kell*)
- 160 : 1 *egy legénynek* (PN; 1854: *1 legénynek*)
7 *ki tudhatja előre?* (NK: *ki tudja előre?*)
11 *deszkából kénytelenítettek* (PN; 1854: *deszkából kénytelen-*
nitettek NK: *deszkából kénytelenítettek*)
23 *között fenntartsák* (PN; 1854; NK: *között fentartsák*)
- 161 : 8 *Nagybőjt levén,* (NK: *Nagybőjt levén,*)
31 *mindjárt elfoglalhatja* (1854: *mingyárt elfoglalhatja*)
- 162 : 1 *olyan bókot mondott* (PN; 1854: *olyan bakot mondott —*
sh. —)
5 *sápadt alakja* (NK: *sáppadt alakja*)
6 *sápadva mondják* (NK: *sáppadva mondják*)
lejtő párok (PN: *lejtő pártok — sh. —*)
15 *sóhajtja a tanácsosnő* (NK: *sóhajtja a tánczosné*)
16 *Azért honn maradt.* (NK: *Azért hon maradt.*)
22 *pillanatra felkel,* (NK: *pillanatra felkel,*)
- 163 : 14 *Velők együtt* (NK: *Velük együtt*)
25 *mint taval volt* (NK: *mint tavalý volt*)
- 164 : 20 *azon* (NK: *azon a*)
30 *hogy mint mer ez* (NK: *hogy mer ez*)
- 165 : 12 *és ott fuladott.* (PN; 1854: *és ott fuladott.*)
15 *legkevésbé sem* (NK: *legkevésbbé sem*)

Lap: Sor:

- 165 : 28 közel *volt* (NK: közel *van*)
166 : 2 Vajon hol (PN; 1854; NK: Vajjon hol)
8 lelki és testerélyyel (PN; 1854: lelki és testerélyyel NK: lelki és testi erélyyel)
13 ily soká elmarad. Ön (NK: ily soká elmaradt. Ön)
167 : 10 restellve a válaszádat, (PN; 1854; NK: restelve a válaszádat,)
23 tengervíz közöl (NK: tengervíz közül)
168 : 3 segíteni magokon (NK: segíteni magukon)
11 kövek fekünnének (NK: kövek fekiüdnének)
12 fiú beszédjére, (NK: fiú beszédére,)
25 a Csepel (NK: Csepel)
169 : 12 kell fenntartani! (NK: kell fentartani)
15 a vízbe vetve, (NK: a vízbe verve,)
19 kútsöveket (NK: kútsövet)
32 be levén dugva, (NK: be lévén dugva,)
170 : 19 jár (NK: jár)
31 könnyebben lélegzve. (PN; 1854; NK: könnyebben lélekezve.)
32 a csónak a sűrűn (NK: a csónak a sűrűn)
172 : 3 causeuse-ön, melyet (NK: causeusön, melyet)
9 club of (PN; 1854: clubb of)
25 rosszul leszek! (PN; 1854: rosszul leszek,)
173 : 11 s oltsa (NK: és oltsa)
34 kötelet hajtasson (NK: kötelet hajíttasson)
174 : 4 vonhatjuk a kötelet. (NK: vonjuk a kötelet.)
11 fejünk fölött (NK: fejünk felett)
süvöltött *el* egy (NK: süvöltött *le* egy)
12 zsinetet közibénk vágva (NK: zsinetet közénk vágva)
175 : 10 felöltönyét előkerestetni, (NK: felöltönyét kerestetni,)
12 Duna-vízállásról, csak (NK: Duna vízállásáról, csak)
is a koldusbotra (NK: is koldusbotra)
13 Nehány pillanat (NK: Néhány pillanat)
18 lövelt fel az (NK: lövelt fel az)
veszélyes (NK: a veszélyes)
19 fák gallyaira (NK: fák galyaira 1854: fák gallyaira)
23 a lánykák előtt (NK: a leánykák előtt)
31 bosszúsán nyargal (1854: bosszusan nyargal)
176 : 24 valódi keresztényi (NK: valódi keresztényi)
26 e vidám (NK: a vidám)
31 el levén rendelve (NK: el lévén rendelve)
177 : 7 fűszerezi kínálkozásival (NK: fűszerezi kínálkozásával)

Lap: Sor:

- 177: 16 fiatal *lyánka* (NK: fiatal *leányka*)
19 erkélyt foglalta el (NK: erkélyt foglalja el)
22 hozott *oda* számára. (NK: hozott számára.)
26 öngyilkolásokban (NK: öngyilkolásban)
28 magokra vonni (NK: magára vonni)
29 figyelmét. Egész (NK: figyelmüket. Egész)
- 178 6 kis, *apró* szökőkútak vannak; (NK: kis szökőkút van;)
7 leszúrni a földbe, (NK: leszúrnia a földbe)
10 Mózsés története (NK: Mózes története)
11 szememmel kell (NK: szememmel kell)
12 grandieuse lehet. (PN; 1854: grandios lehet)
27 köztük a septemvir (NK: köztük a septemvir)
28 félreverte magát (PN: félreverte magát)
- 179 6 ordíta Tarnaváry, (NK: ordítá Tarnaváry,)
8 félsz, *maradj itt! Ha nem félsz*, hogy leiszlak, (NK: félsz, hogy leiszlak — *sh.* —)
10 leveti (NK: letevé)
19 monda Kőcserepy (NK: monda Kőcserepy)
21 előhózzák az erős (NK: előhozták az erős)
24 Összekocintottak. (PN; 1854; NK: Összekocintottak.)
27 könnyezni kezdtek (PN; 1854; NK: könnyezni kezdtek)
30 kocinta *felköszöntve* a (PN; 1854: kocinta felköszöntve a NK: monda kocintva a)
- 180 4 kifejezését veszik fel. (NK: kifejezését vették fel.)
7 hasonlatost ahhoz, (PN; 1854: hasonlatost ahhoz,)
9 azt *más* észre. (NK: azt észre.)
15 láthatatlan kezek (NK: láthatlan kezek)
25 város két oldalán. (NK: város *mindkét* oldalán.)
28 és a föld? (NK: és *megtagadott* a föld?)
32 fundamentomáig a (NK: fundamentomáig a)
- 181 2 akarja *senki elhinni*. (NK: akarja *elhinni senki*.)
11 kiálta Kőcserepy (NK: kiálta Kőcserepy)
23 mint a nyomorult (NK: mint a *többi* nyomorult)
27 ijedség (NK: ijedtség)
33 szétriadtak a párok (NK: szétriadtak a párok)
- 182 3 saját cselédüknek, hogy (NK: saját cselédeknek, hogy)
4 magok sem tudták (NK: maguk sem tudták)
5 ő is *futott le* a (NK: ő is *lefutott* a)
8 ahelyen (NK: e helyen)
A tanácsosnő egyet (NK: a tanácsosné egyet)
23 szemközt állt vele. (NK: szemközt *jött* vele.)

Lap: Sor:

- 182: 32 rendszeren ahhoz csatlakozik (PN; 1854; NK: rendszeren ahoz csatlakozik)
- 183 : 1 még *ha* harminc (NK: még harmincz)
magasra *hágná* is (NK: magasságnál is,)
25 Óh, leányom (NK: Ah, leányom)
34 majd elő fog nyargalni (NK: majd előre fog nyargalni)
- 184 : 1 nem lehetlen-e már (NK: nem lehetetlen-e már)
13 A *leopoldvárosi* (NK: a *lipótvárosi*)
15 összehányt matyókkal (NK: összehányt motyókkal)
18 sóhajta *fel* a tanácsos (NK: *sohajtja* a tanácsos)
27 a többiektől bizonyosan (NK: a többiektől bizonyosan)
- 185 : 9 A paripák toborzékolva (NK: A paripák toporzékolva)
a nevededő árnak, (NK: a növekedő árnak,)
20 kerekeihez *zsúrolni*. (NK: kerekeihez *surolni*.)
34 visszhangot költenek (PN; 1854: visszhangot költenek)
- 187 : 16 vagy *ki* Cinkotára (NK: vagy Czinkotára)
28 több rendbeli járműve (NK: több rendbéli járműve)
24 elhatározással monda: (NK: elhatározással monda:)
27 kar megszabadítandja (NK: kar megszabadítja)
- 188 : 2 állapotban (*flott*). (NK: állapotban.)
12 néhány szót sűgött (NK: néhány szót sűgött)
33 hátrálni előle. (PN: hátrálni előre. — *sh.* —)
- 189 : 9 siessünk (NK: sietünk)
16 fiatal *lyánkát*, (NK: fiatal *lánykát*)
18 úr számításiban (NK: úr számításában)
- 190 : 14 veszendőben hagyom, (NK: veszendőbe hagyom,)
23 menekvők kiáltottak segélyért, (NK: menekvők kiáltottak
le segélyért,)
28 A *leopoldvárosi* (NK: A *lipót-városi*)
31 volna őt fölvenni (NK: volna őt felvenni)
- 191 : 12 kiálta onnan (NK: kiálta *az* onnan)
21 Hiába, ő parancsol (PN; 1854: Hijába ő parancsol)
25 rikácsola éles hangon (NK: rikácsolá éles hangon)
27 riadt rá a kormányos. (NK: riadt rá a kormányos.)
- 192 : 6 mondhatá (NK: monda)
12 sor után az 1854. évi első kiadásban nincs választójel
13 ülnökei közül (NK: ülnökei közül)
16 teremekben (NK: termekben)
25 Magok a falakon (NK: Maguk a falakon)
- 193 : 23 tetőtől talpig (NK: tetőtől talpig)
27 ordítá rá a (NK: ordítá rá a)

Lap: Sor:

- 194 : 14 belépett *a terembe* (NK: belépett)
17, 29 kiálta (NK: kiáltá)
19 megkopasztottak (PN; 1854; NK: megkoppasztottak)
- 195 : 1 hiába brennoltam, (PN; 1854: *hijjába brennoltam*, NK:
hijjába brennoltam,)
17 van (PN 1854; NK: van *alkalma*)
18 *fiatalsága között.* (NK: *fiatalságával.*)
21 *mert egészen* (NK: egészen)
30 melyet *gond nélkül* (1854: *melyet könnyelműen*)
32 Egyes szitok (1854: Egyes szitkok)
- 196 : 7 *ifjú, a borzalom* (NK: *ifju, borzalom*)
30 Ilyen mondásokkal (NK: Ily mondásokkal)
fiúk fiatal társukat (PN; 1854: *fiuk* társuket – *sh.* –)
32 mégis *a mienk Pest . . .* (NK: mégis *mienk Pest . . .*)
- 197 : 7 *Stáció* utcában (PN; 1854: *statio-utczában* NK: *stáció-*
utczában)
levő házából (NK: *lévő házából*)
13 *nő hajjürteit* (NK: *nő haját*)
tépte kínjaiban, (NK: *tépte kínjában*)
21 *kiáltának a többi* (NK: *kiáltanak a többi*)
25 *az asztalon* (NK: *ez asztalon*)
- 198 : 9 *a megrontott gát* (NK: *a megbontott gát*)
10 *szaggatta tovább* (NK: *szaggatva tovább*)
11 *kifehérlettek e zuhatagok,* (NK: *kifehérlettek a zuhatagok,*)
23 *magok is,* (NK: *maguk is,*)
annál kevésbé (NK: *annál kevésbbé*)
28 *kezdé fölemelgetni* (NK: *kezdé felemelgetni*)
- 199 : 2 *tegyék akárhová* (NK: *tegyék akárhova*)
6 *bízzán, hogy Kőcserepy* (NK: *bízzán, Kőcserepy*)
7 *kisasszonyát megszabadítsa.* (NK: *kisasszonyának megsza-*
badítását.)
18 *öt pengőt,* (PN; 1854: *öt pgőt*)
21 *Öt pengőt;* (PN; 1854: *öt pgőt*)
25 *Ah, az* (NK: *Ah, ez*)
28 *kicsinyt megfürödnek.* (NK: *kicsinyt megfürdenek.*)
- 201 : 5 *Hova lett* (NK: *Hová lett*)
15 *szokatlan ordításának* (NK: *szokatlanul ordításának*)
26 *omló hullámoknak,* (NK: *álló hullámoknak, – sh. –*)
30 *félre fejét* (NK: *félre a fejét*)
csaknem kiesett a nyeregből; *a másik* (NK: *csaknem leesett*
a hátáról; *a másik*)

Lap: Sor:

- 202 : 3 rémulten hánykódott (NK: rémulten hánykolódott)
5 hogy a *nyeregben* maradjon (NK: hogy a *hátán* maradjon.)
9 romjai körül (NK: romjai közül)
20 fejét fenntartani (NK: fejét fentartani)
lélegzete reszket (PN; 1854; NK: lélekezete reszket)
22 paripával a *Dunát* (NK: paripával a *Tiszát*)
29 a *leopoldvárosi* (NK: a *lipótvárosi*)
203 3 erőtetett vonaglásokkal (NK: erőtetett vonaglásokkal)
11 úgy tetszék az (NK: úgy tetszik az)
25 ő azért nem fog megfázni (NK: ő nem fog azért megfázni)
30 zilálta szét, s térdig (NK: zilálta a szél s térdig)
32 esik rosszul, (PN; 1854: esik rosszul)
204 3 el róla (NK: le róla) ¹⁷⁴
25 átmelegíté a szívért; (NK: átmelegíti a szívet;)
27 kevésbé fázott (NK: kevésbbé fázott)
34 torlaszt emelt. (NK: torlaszt emel.)
205 : 1 vereses fény (NK: vöröses fény)
7 csákllyákkal hajtá (NK: csákllyával hajtá)
12 nem haragudni, a (PN; 1854: nem haragudni, a — sh. —
NK: nem hunyorodni, a)
21 **Wesselényi Miklós** (PN:Wesselónyi Miklés — sh. — NK:
Wesselényi Miklós)
28 arcok tekintettek le (NK: arczok tekintének le)
34 egyenként szedte (NK: egyenkint szedte)
206 : 13 ez, hogy (NK: hogy)
15 azt Isten számolyánál (NK: az isten számolyánál)
16 Van-e ott valaki? (NK: van ott valaki?)
mennydörgő hangja (NK: menydörgő hangja)
20 magyarázhatlan kábulat (NK: magyarázhatatlan kábulat)
23 emberek állanak! (NK: emberek vannak!)
207 : 3 úszni, s ide (NK: úszni, ide)
23 érünk rá itt (NK: érünk reá itt)
25 anyának (NK: anyjának)
208 : 7 pór gyermekeért (NK: pór gyermekéért)
31 s ha *kiszabadultak* belőle, (NK: s ha szabadultak belőle,)
209 2 titkos *alkudozásai* és (NK: titkos és)
7 az verve (NK: verve)
15 kialumni készül, (NK: kialudni készül,)
16 homorműben (*konkáv*) egy (PN; 1854: homor műben (*con-*
cave) egy NK: homor műben egy)
17 légben repülve, (NK: légben röpülve,)

- Lap: Sor:
- 209 : 18 szunnyadó (NK: szunyadó)
 22 aranyozott vonalt, (NK: aranyozott vonalat,)
 23 gipsz domborműveket (*bas-relief*) foglalnak (NK: gipsz-
 domborműveket foglalnak)
 27, 210 : 8 *lyánka* (NK: *lányka*)
 33 szól (NK: szólt)
- 210 : 4 összhangzásba hozni (PN; 1854: összhangzásba hozni)
 20 ezt a *kislyánt*. (NK: ezt a *kis leányt*.)
 magokhoz vették (NK: magukhoz vették)
 25 *főhercegnádor* (NK: *hercegnádor*)
 27 hogy *a* leánykának (NK: hogy *e* leánykának)
 30 nem *hízel*get neki (NK: nem *hizeleg*het neki)
 33 *legkevesbé* volt (NK: *legkevesébbé* volt)
- 211 1 fiatal *lányoknál* (NK: fiatal *lányoknál*)
 15 *elüldögél*tek egyedül (NK: *elüldögél*tek egyedül)
 30 *menydörgés*, *tűz*, (NK: *menydörgés*, *tűz*,)
- 212 10 *Mert ő* *bizton* (NK: *Azért ő* *bizton*)
- 213 : 13 a *jégunyhó*jába. (NK: a *jégunyhó*jába.)
 21 *fúj!* *Zúz*mara (NK: *fúj!* – *zuzm*ara – *sh.* –)
 22 *bújt előre* és (NK: *bújt elő*le és)
 31 a *többiek* is *egész* (NK: a *többik* is *egész*)
 33 a *rossz* embert (PN; 1854; NK: a *rosz* embert)
- 214 10 *feküdjél* le (PN; 1854; NK: *fekügyél* le)
 30 *Rossz* vagyok (PN; 1854: *Rosz* vagyok)
 33 *utolérni* *azt* (NK: *utólérni*)
 34 *rossznak* és *rútnak* (PN; 1854; NK: *rossznak* és *rútnak*)
- 215 32 *amelyen* *ül*sz, (NK: *melyen* *ül*sz,)
- 216 : 29 majd *ezerek* *ajkáról*, (NK: majd *ezrek* *ajkáról*)
- 217 : 26 *csengetett már* a (NK: *csengetett* a)
 28 *magok* után (NK: *maguk* után)
 29 *talált* *holmijét* (NK: *talált* *holmiját*)
 34 *lenni* s a *rémkiáltások* (NK: *lenni*; a *rémkiáltások*)
- 218 1 *még* *eddig* *rémséges* (NK: *mik* *eddig* *rémséges*)
 4 *két* *oldal*on (NK: *két* *oldalán*)
 6 *sikolta* a *vak* (NK: *sikolta* a *vak*)
 19 *között* *fennhagyatott*. (PN; 1854; NK: *között* *fennhagyatott*.)
 25 *minden* *lélegzetre* (PN; 1854; NK: *minden* *lélegzetre*)
 29 *iszapban* *feküdni*, (NK: *iszapban* *feküdni*,)
evickelő *férgekkel* (NK: *evickélő* *férgekkel*)
 33 *lassanként* *elhangzott*, (NK: *lassankint* *elhangzott*,)
 34 *időközönként* *riasztá* (NK: *időközönkint* *riasztá*)

Lap: Sor:

- 219 : 13 állat fulladna (PN; 1854: állat fuladna)
22 pincébe tódult víz (NK: pinczébe tódult víz)
28 ezüst kávéskalán. (NK: ezüst kávéskanál.)
csengeni a pohár, (NK: csengeni a pohár,)
amint a kalán (NK: a mint a kanál)
32 otthonos petyegése (NK: otthonos ketyegése)
- 220 : 19 azt a balga (NK: a balga)
20 nem is (NK: nem)
ha magok előtt (NK: ha maguk előtt)
24, 222 : 18 ha jőni kell. (NK: ha jönni kell.)
26 jött szemébe könny. (PN; 1854: jött szemébe köny. NK:
jött szemébe köny)
31 könnyű recsegés (1854: könnyű recsegés — sh. —)
- 221 : 23 örömprepesve emelkedik fel (NK: örömprepesve emelkedék
fel)
24 szólni akar, de (NK: szólni akart, de)
de egyikre sem (PN; 1854: de egyike sem — sh. —)
- 222 : 11 arcába szökelt, (PN; 1854; NK: arczába szökelt,)
19 rajta, midőn (NK: rajta, a midőn)
28 Szülőihez! Kétségbe (NK: Szüleihez! Kétségbe)
- 223 : 5 A vak lányka is (NK: A vak leányka is)
24 olyan rossz (PN; 1854: olyan rossz)
33 és e tervnek (NK: és a tervnek)
- 224 : 5 nagyon (NK: nagy)
kellott lennie. (NK: kellett lenni.)
19, 25 lányka (NK: lányka)
22 megeredtek könnyei, (NK: megeredtek könnyei)
30 ablakban (NK: ablakon)
34 hadd vesszek el; (NK: had veszszek el;)
- 225 : 1 le nem tévé addig (NK: le nem téve addig)
9 tetőtől talpáig két (NK: tetőtől talpáig két)
16 akként lehetett (PN; 1854: aként lehetett)
- 226 : 17 kellett érte (PN; 1854: kellett értte)
19 már oda (NK: oda)
29 szerelmes a lánykába, (NK: szerelmes a leánykába,)
- 227 : 8 nem könnyezett, (PN; 1854; NK: nem könnyezett)
18 siettek (NK: siették — sh. —)
24 a romboló vész (NK: a romboló víz)
27 A „(Hiteles kimutatás szerint.)” részt a PN lapolji jegyzetként
közölte.
29 nevez a hit, hogy (NK: nevez a hír, hogy)

Lap: Sor:

- 227 : 30 hiába viselik (PN; 1854: hiába viselik)
31 nevezik magokat, (NK: nevezik magukat.)
- 228 : 2 szemeinkben a könny (PN; 1854; NK: szemeinkben a köny)
- 32 az övében (PN; 1854: az övébeni; – sh. –)
- 229 : 24 mély vizek közül (NK: mély vizek közül)
- 230 : 4 *Wenckheim*ek (PN: Wenckheim 1854: *W e n k h e i m o k*
NK: Wenckheimok)
8 „*A jók java.*” *Optimates.* (NK: „*A nemzet szíve.*”
20 találkoznak egy barna, (NK: találkoznak egy barna),
33 veszendő vagyonait, fenn (NK: veszendő vagyonát, fenn)
- 231 : 2 rájuk költve (NK: rájuk költve)
5 *Leopoldváros* (NK: *Lipótváros*)
6 szitkok (NK: szitok)
9 legbecesebbnek találta. (NK: legbecesebbnek találta)
11 átadták magokat (NK: átadták magukat)
12 meztelen rakják (NK: meztelen rakják)
15 lépj, ifjú, szép hajadon (NK: lépj hajadon)
28 csónakjok volt (NK: csónakjuk volt)
30 a bosszulók csoportja (PN; 1854: a bosszulók csoportja)
- 232 : 4, 236 : 2 közül (NK: közül)
10 azon törekszenek (NK: azon törekszenek)
13 csónakát (NK: csónakját)
17 végigkergetik a gaz orvokat (NK: végig kergetik az orvokat)
24 törni magokat. (NK: törni magukat.)
28 felgyúrt karokkal (NK: felgyúrt karokkal)
34 magok után (NK: maguk után)
- 233 : 4 omlott házból (NK: omlott házból)
6 érték jön, (NK: érték jó),
7 felosztják a győztesek (NK: felosztják a győztesek)
9 bínnak virrasztanak. (PN; 1854: bínnak virasztanak.)
12 ár mentiben (NK: ár mentében)
19 meg magokat (NK: meg magukat)
22 világ romlását (1854: világ romlását – sh. –)
23 akik oly tehetlenek, mint (NK: a kik oly tehetlenek, mint)
31 még néhány lányira (NK: még néhány lányira)
34 a vásárgunyhók tetőit (NK: a vásárkunyhók tetőit)
- 234 : 1 rovatkolva belőlök. (NK: rovatkolva belőlük.)
sülyeszteni ezt (PN; 1854; NK: sülyeszteni ezt)
5 magokra teríték (NK: magukra teríték)
11 hallatukra. (1854: hallattukra.)
14 az utolsó (NK: utolsó)

Lap: Sor:

- 234 : 17 nyomorultak gunyhói. (NK: nyomorultak kunyhói.)
20 a gunyhóban minden (NK: a kunyhóban minden)
31 szomszéd gunyhó (NK: szomszéd kunyhó)
- 235 : 5 ropogva dől össze (NK: ropogva dől össze)
9 volt még (NK: volt)
27 követi *e* találékony (NK: követi *a* találékony)
30 előfal mennydörögve zuhan (NK: előfal mennydörögve zuhan)
34 ölelve esengnek, hogy (NK: ölelve esengenek, hogy)
- 236 : 16 Vajon hogy fogna (PN; 1854; NK: Vajon hogy fogna)
23 elnémul bele a (NK: elnémul benne a)
25 visszásan hangzik (PN; 1854: visszásan hangzik)
33 látott Szentpétervárott, (PN; 1854: látott Sz. Pétervárott,)
- 237 : 1 elszakasztotta a gátat, (NK: elszakasztotta a gátot)
15 nyakig benedvesíteni. (NK: nyakig benedvesítse.)
21 felkapott fagunyhókból (NK: felkapott fakunyhókból)
26 volt magokat (NK: volt magukat)
29 club of travellers (PN; 1854: clubb of travellers)
- 238 : 23 a kellemetes ifjak (NK: a kellemes ifjak)
magok közé (NK: maguk közé)
33 egy barcarola (NK: egy barcarolla)
34 magokkal hozni. (NK: magukkal hozni.)
- 239 : 23 danoltak oly szépen, (NK: danolnak oly szépen,)
24 tiszta hangon *s magyarul*. (NK: tiszta hangon.)
- 240 : 16 te is, *s* levágta (NK: te is, levágta)
17, 244 : 7, 250 : 18, 253 : 11, 257 : 5, 258 2 közül (NK: közül)
28 A főherceg (1854: A őherczeg — *sh.* —)
- 241 : 18 érzék magokat, (NK: érzék magukat,)
forogna velök. (NK: forogna velük.)
33 ennyi arcátlan (NK: ennyi orcátlan)
- 242 : 6 megrémülten (NK: megrémülve)
7 legelől, *s* iparkodtak (NK: legelőül *s* iparkodtak)
a szárazba, csak (NK: a szárazra, csak)
17 *hölgy* jelent (NK: jelent)
- 243 : 25 süllyedt a vízbe. (PN; 1854: süllyedt a vízbe. NK: *síly*edt a vízbe.)
- 244 : 6 termeibe a sápadt, (NK: termeibe a sáppadt,)
16 hangzik széjjel (PN; 1854: hangzik szélyel)
28 tündészip leánya (NK: tündérszip leánya)
31 népek közt. (1854: népek közt. — *sh.* —)

Lap: Sor:

- 245 : cím A fejezet száma a PN-ben: IX.
3 kapuin belül; (NK: kapuin belül;)
- 246 : 3 e rémkiáltás: (NK: a rémkiáltás:)
9 anyagi jólétét. (PN; 1854; NK: anyagi jólétét)
18 esdve *idegen* megyékben (NK: esdve *távol* megyékben)
22 kiesik a könny, (PN; 1854; NK: kiesik a köny.)
32 küzdött ő *faja* jóléteért, (PN; 1854: küzdött ő faja jóléteért,
NK: küzdött ő *nemzete* jóléteért,)
- 247 : 5 be, *neve annak* a magyar (NK: be, *annak neve* a magyar)
15 főváros gondolatja, neki (NK: főváros gondolata, neki)
21 beteg *feküdni többél Nem! Ha halva lett volna, még a sírban sem leendett szabad* feküdnie (NK: beteg feküdnie)
31 jólét és áldás (PN; 1854; NK: jólét és áldás)
32 miként földből (NK: miként a földből)
- 248 : 4 nagyságát, jólétét. (PN; 1854; NK: nagyságát, jólétét.)
11 sötét, beárnyalt (NK: sötét *szemöldöktől* beárnyalt)
13 nem *lett* boldog (1854: nem lesz boldog)
- 249 : cím A fejezet száma a PN-ben X.
22 neki egynehányszor (NK: neki egynehányszor)
- 250 : 2 Ő *biz* egy (NK: Ő *biz csak* egy)
9 szemek könnyei (PN; 1854; NK: szemek könnyei)
20 s megerőtetvén magát, (NK: s megerőtetvén magát,)
32 ideiktatnom, mely (PN; 1854; NK: ideigtatnom, mely)
- 251 : 15 folytatták tovább (NK: folytatták tovább)
21 maga *nem* (NK: maga *sem*)
28 mentette (NK: mentette *meg*)
- 252 : 2 szülőihez, onnan (NK: szüleihez, onnan)
8 azt már *kitörölte*, (NK: azt már *kitörülte*,)
13 *papirosa* szélére (NK: *papiros* szélére)
19 *iparkodva* felfedezni (NK: *iparkodva* fölfedezni)
25 *szerezését*, a komoly (NK: *szerénységet*, a komoly)
- 253 : 15 Calvínus János (1854; NK: Cálvinus János)
16 sor utolsó szavához csatolt jegyzet az NK-ból hiányzik
- 254 : 5 *Hiába*, csak (PN; 1854: *hijába*, csak)
9 költhet esztendőnként? (NK: költhet esztendőnkint?)
10 azt vette a fejébe (PN; 1854: azt verte a fejébe — *sh.* —)
11 *épített*, mintha (PN; 1854: *épített*, mintha)
12 *lenni*, s (NK: *lenni*)
17 *alig van* tizennégy (NK: *alig tizennégy*)
18 *labdázni* (PN; 1854: *lapdázni*)
21 el aztán *leghamarább*. (NK: el *azután* *leghamarább*.)

Lap: Sor:

- 254 : 26 ostobaságoknak (NK: ostobaságokkal)
32 ököltre (NK: ököltre)
- 255 : 3 mennykő (PN; 1854: menykő)
5 hogy a leányát neki (NK: hogy a leányt neki)
10 Alázzolgád T. (NK: Alázszolgád T.)
12 emberek szokásakint (NK: emberek szokásaként)
- 256 : 11 képeznek magokat, (NK: képeznek magukat)
21 talál süllyedni (PN; 1854: talál sülyedni NK: talál süllyedni)
28 Nem süllyedt-e el (PN; 1854: Nem sülyedt-e el NK: Nem süllyedt-e el)
- 257 : 29 hogy még híresebbek (NK: hogy híresebbek)
- 258 : 6 hadonázzon, lárházzon mások (NK: hadonázzon mások)
10 illendőbbben (NK: illendően)
21 a bosszúságomra, (PN; 1854: a bosszuságomra?)
30 Ugyanehhez (PN; 1854: Ugyan chez)
- 259 : 13 csalódnia kellett (NK: csalódnia kellett)
31 patkószegeket csinálni (NK: patkószőgeket csinálni)
- 260 : 11 mért nem megyünk (NK: miért nem megyünk)
16 millióinkkal (1854: millióinkal)
nagyon megnéztük azt, (NK: nagyon megnézzük azt,)
pengőben (NK: pengőben)
19 akit körül (NK: a mit körül)
32 hajókötélnék (NK: hajókötélnék)
- 261 : 2 tevének (NK: tevének)
8 híja (PN; 1854; NK: híjja)
11 az ő hidegségök áll (NK: az ő hidegségük áll)
16 éri legkevesebb (NK: éri a legkevesebb)
18 Ez ideig meglehető (NK: Ez idáig meglehető)
31 hiába dolgoztak (PN; 1854: híjába dolgoztak)
34 vihet fel magával. (NK: vihet magával.)
- 262 : 9 kölcsönözzünk tőlök, (NK: kölcsönözzünk tőlük,)
13, 270 : 15, 277 : 13 vajon (PN; 1854; NK: vajjon)
15 mit (NK: mint)
20 ülésin, s azután (NK: ülésin azután)
26 előtt e paloták (NK: előtt a paloták)
28 főúr épített magának (PN; 1854: főúr épített magának
— sh. —)
- 263 : 5 hús szökőkútaival (NK: hús szökőkútjaival)
7 hova szállt (NK: hová szállt)
13 behunyt szemmel (NK: behunyt szemmel)
27 a túlsó félen meg (NK: a tulsó felén meg)

Lap: Sor:

- 264 : 9 *rövidségnek okáért*, (NK: rövidségnek okáért,)
265 : 19 *nábob* (1854: N á b o b PN; NK: Nábob)
30 *Pozsonyban van*, (PN; 1854: Posonyban van,)
266 : 6 *a hátralevő bérét*, (NK: a hátralevő bérét,)
11, 269 : 13, 14 *rossz* (PN; 1854: rossz)
13 *felel, véghetetlen* (NK: felelé, véghetetlen)
14 *vállvonítva mutatja* (PN: vállvonatva mutatja NK: váll-
vonva mutatja)
20 *nap odatűzik, okos* (NK: nap odatúz, okos)
267 16 *monda mosolygással* (NK: mondá mosolygással)
17 *de amely elsoványult* (NK: de mely elsoványult)
26 *aki a hétszáz* (NK: a ki a kétszáz)
27 *fiatal lánykák vérért* (NK: fiatal lánykák vérért)
268 5 *egy marék só*. (NK: egy marok só.)
11 *nem szabad inni* (NK: nem szabad innom)
13 — *Enni is csak* (NK: — Ennem is csak)
16 *hogy higgye-e mindazt*, (PN; 1854: *hogy higye e mindazt*,
NK: *hogy higgye-e mindazt*,)
18 *sólabdacsot*, (PN; 1854; NK: *sólapdacsot*,)
23 *labdacsok* (PN; 1854; NK: *lapdacsok*)
25 *öszönök közül*, (NK: *öszönök között*,)
30 *viszonza az önkínzott*, (NK: *viszonzá az önkínzott*)
269 : 6 *fiskális; azon* (NK: *fiscális, ki azon*)
9 *Mire való ez* (1854: *mire való ez — sh. —*)
270 : 4 *maradékaim* (NK: *maradékaim*)
20 *javulok, hogy erősödnek belső idegeim napról napra már* (NK:
javulok már)
271 1 *Üm. A fantáziája* (PN; 1854: *Um, a phantasiája — sh. —*)
11 *hiú hazudság volt*, (NK: *hiú hazugság volt*,)
22 — *Az biz elég* (NK: — *A biz elég*)
29 *Ahoz, hogy megnyerjük*, (PN; 1854: *Ahoz, hogy megnyer-
jük*,)
272 : 4 *anyjának, s* (NK: *anyjának*)
16 *igen mívelt ifjúvá* (NK: *igen művelt ifjúvá*)
273 5 *reám figyelmezni!* (NK: *rám figyelmezni.*)
9 *hasán elől nem* (NK: *hasán elül nem*)
10 *elvész között a kis* (NK: *elvész között a kis*)
12 *melyek szinte hasonló* (NK: *melyek szintén hasonló*)
274 : 16 *feltétlen rabszolgája* (NK: *feltétlen rabszolgája*)
17 *patvarkodásaival* (NK: *patvarkodásaival*)
19 *patvarkodásával* (NK: *patvarkodásával*)

Lap: Sor:

- 274 : 21 — Haszontalan patvarkodásával (NK: — Haszontalan patvarkodásaival)
24 *kuruzsolásaival.* (NK: kuruzsolásaival.)
28 *magokra vállalni.* (NK: magukra vállalni.)
30 *embert* (NK: embert)
- 275 : 1 *dominust* (NK: dominust)
4 *paradicsomba.* (NK: paradicsomba.)
7 *óperenciákra.* (PN; 1854: operenciákra. NK: operenciákra.)
20 *simplex pervesztő.* (NK: simplex pörvesztő.)
22 *borbély!* (NK: borbély!)
- 23 *tyúkprókátor!* (NK: tyúkprókátor!)
- 25 *szót nem bírt* (NK: szót sem bírt)
- 276 : 14 *ilyen* (NK: ilyen)
szénásszekér (NK: szénás szekér)
23 — *Pervesztő!* (NK: — Pörvesztő!)
- 31 *pervesztő,* (NK: pörvesztő,)
- 34 *utána „Pervesztő!”* (NK: utána „pörvesztő!”)
- 277 : 2 *nem hallhaták,* (NK: nem hallhaták)
7 *pörvesztés.* (NK: pörvesztés.)
8 *Abellino félholtan* (NK: Abelino félholtan)
19 *ki merre jött,* (NK: ki merről jött,)
- 23 *rendkívül sajnálja* (PN; rendkívüi sajnálja — *sh.* —)
- 26 *veendi sanguinicus* (PN; 1854: veendi sanguinicum)
- 28 *békét és dac* — (NK: békét, s dac-)
- 278 : 3 *mentül tovább* (NK: mentől tovább)
7 *a magok útján.* (NK: a maguk útján.)

TÁRGYI ÉS NYELVI MAGYARÁZATOK

Lap: Sor:

- 5 3 Kőcserepy elpusztult telkéhez hasonlót vett Jókai, melyről az 1876-ban az Életképekben közzétett *Hajdan, most és valaha* c. cikksorozatban *Az én fecskéfészem* c. részben a következőket írja: „Egy kis házikó az, háta mögött egy elhagyott kőbánya üregével, köröskörül kő és agyaghalmokkal, miket áttörhetlen bozót nőtt be; rókatanya, tüskönc fészek; hanem a kilátása nagyszerű, fenséges.

Egy hegedűcsináló építteté. Tehát az is lanttal foglalkozott, mint én.

Vakmerő gondolat volt ebbe a helybe belekapni! Meredek hegyszakadékok, felváltva kivájt üreggel; földibodza csalit, galagonyaerdő, s aztán egy nagy darab sivány, esőtől kilúgozott, füvet nem termő agyagtér, kőpor piramidok, üszögtől égett, levéltelen fák, három holdnyi területben.

Hanem egy előnye volt e helynek. Félre esik, s mégis közel van. A mély út, mint egy istmust, félkörben veszi körül. Csak, aki keresi, az talál rá. Ez nekünk való hely. Akik szeretjük a világot látni és láttatni is benne s mégse lenni benne.

Mi abból a vadonból, abból a boszorkánydombból kertet csináltunk.” (*Megtörtént regék* 262.)

Később is hasonlót ír Jókai e helyről: „Ha én szőlőt ültettem, kőporhalmot telkesítettem meg érte, kutyatejet termő sivány földet kényszerítettem a meghódolásra”. (Uo. 269.)

Moesz Gusztáv véleménye Jókaiéhoz hasonló. Szerinte 1848 nyara óta ismeri jobban és szereti meg végképpen Jókai a Svábhegyet. „1853-ban *Schweitzer* nevű hegedűgyárostól 2200 forintért telket vásárolt a Svábhegyen, azon házat építtetett és mintaszerű szőlőkertet és gyümölcsöst létesített”. (*Jókai növényismerete*. TtudKözl. 1925. március. 817. füzet.

Lap: Sor:

110. Uő.: *Jókai és a kertészet*. Kertészeti Lapok 1925. jún. 6. sz. 61–63. Vö. Jókai Mór: *Az én hivatalom*. Szabadság [Nagyvárad] 1900. aug. 7. 180. sz. 3–4. aug. 12. 185. sz. 3. Molnár István: *Jókai mint szőlősgazda és kertész*. Kertészeti Lapok 1894. jan. 1. sz. 18. Ifj. H. S. [Hegedüs Sándor]: *Jókai mint kertész*. Hazánk 1904. máj. 7. 109. sz. 4–5. Dékány Kálmán: *Jókai – a kertész*. Agrártudomány 1959. 5. sz. 86–88. *Politikai divatok* JKK 607.)

A „Budapest hegyvidéki svábhegyi turista-egyesület” írt levelet 1894 elején a jubiláló Jókainak, ki „tudvalevőleg egyik legrégebb lakosa a Svábhegynék”. Ez üdvözlő sorokból is kitetszik írónk rajongása a Svábhegy iránt. (*Jókai jubileuma*. Fővárosi Lapok 1894. jan. 4. 4. sz. 24.)

- 5 : 22 1836. máj. 2-án határoz az országgyűlés 41. törvénycikke „A Pesten országos költségen felállítandó nemzeti játékszínről. A jól elrendelt játékszínnek a nemzeti kifejlődésre, a nyelv pallérozásának előmozdítására, és az erkölcsiség e módon is bővebb kiművelésére az Országos Rendek által elesmért jótékony hatása tekintetéből Pesten felállítani óhajtott nemzeti Játékszínre nézve.” (Rexa Rezső: *A Nemzeti Színház megnyitásának története*. Bp. 1927. 9.) 1837. aug. 22-én nyílt meg a Nemzeti Színház, amelyet országos gyűjtés alapján Földváry Gábor Pest megyei alispán gondozása mellett építettek fel. Telket Grassalkovich herceg adományozott számára a Kerepesi úton, a régi török temető helyén, a mai Rákóczi út és Múzeum körút sarkán. Az első előadáson Vörösmarty *Árpád ébredése* c. prologusa és Schenk *Belizár* c. tragédiája került színre Megyerivel, Laborfalvi Rózával és Lendvaynéval a főbb szerepekben. (Vö. *A hajdani Nemzeti Színházról*. HhM 4. k. 8.)

A színház megnyitásáról szól – Fáy András, Vörösmarty és Déryné visszaemlékezéseit idézve – Rexa Rezső kötetében *Az első este* c. fejezet. (63–69.) Vö. Rédey Tivadar: *A Nemzeti Színház története. Az első félszázad*. Bp. 1937. 110–11. Garay János ÖM 5. k. Bp. 1887. 172–78.)

Az aug. 22-i eseményekről nagyon részletesen ír Váradi Antal *A Nemzeti Színház megnyílik* c. cikkében. (Megj. *Képek a magyar író- és színészvilágból*. Bp. 1911. I. rész. *Színészek*. 140–46. Vö. Uő.: *Hogyan készült a Nemzeti Színház?* Megj. Uo. 119–26. Uő.: *A megvalósult álom*.

Lap: Sor:

- Megj. Uo. 134–38. Pukánszky Kádár Jolán: *A Nemzet Színház százéves története*. I. k. Bp. 1940. 43–44.)
- 6 : 9 A Nemzeti Színházat a megnyitáskor pesti magyar színháznak nevezték.
Jókai már a szabadságharc előtt határozottan hirdeti, hogy „színházunk . . . nemzeti intézet! melynek nemcsak a művészet, de annál magasb eszme is van céljaul kitűzve”. (*Budapesti Napló*. Jelenkor 1847. márc. 25. 24. sz. 139. Vö. Vajthó László: *A százéves Nemzeti Színház*. Protestáns Szemle 1937. 449–51.)
- 26 Vörösmarty is hasonló gondolatot fejez ki, amikor az *Árpád ébredése* c. prologusában erről az időszakról azt írja, hogy „vád van a magyarra, Hogy durva s társaságba nem való”.
- 7 : 6 Pest valóban kevert város volt. 1750-ben a város lakosságának 22,2%-a magyar, 55,2%-a német, 6,5%-a szlovák, 16,1%-a egyéb anyanyelvű. 1851-ben: magyar 36,6%, német 56,4%, szlovák 5%, egyéb 2%. (Vö. az *Egy magyar nábob* JKK *Tárgyi és nyelvi magyarázataival*. I. k. 140 : 9, 451. *Hétköznapok* JKK 75.)
- 15 *József-külváros* — a mai VIII. kerület, amely akkor még külvárosnak számított. (Vö. Garay János: *Pest felosztása*. Megj. ÖM 5. k. 241–44.)
- Kerepesi út* — a mai Rákóczi út a VII. és VIII. kerület határán
- 27 *clairvoyant* — élesen látó, különleges kitaláló, előrelátó érzékel rendelkező ember
- 32 Nyáry Pál Vörösmartyhoz írt levele azt bizonyítja, hogy a színház megnyitásának eredeti időpontja aug. 1-e volt (aug. 22-e helyett) (l. Rexa Rezső i. m. 52.).
- 8 : 8 A pesti magyar színház megnyitásáról írja Vörösmarty Mihály, hogy „az a baljövendölések ellenére, rakott soraival rendületlenül kiállotta az első nap súlyát”. (Rexa Rezső i. m. 64.) A színház megnyitása körüli kellemetlenségekről ugyanő Nyáry Pálhoz intézett levelében is megemlékezik. (Rexa Rezső i. m. 53. — Vö. Rédey Tivadar i. m. 111.)
- 17 *Svábhegy* — a mai Szabadság-hegy
Régebben Svábhegy néven azt a hegycsoportot értették, melynek részei voltak az Isten-hegy, a Széchenyi-hegy és a Márton-hegy
Jókai a *Hajdan, most és valaha* c. „apró monográfiájában” írja meg a Svábhegy történetét. (*Megtörtént regék* 247–73.) 1848-ban, amikor az első nyarat töltötte itt „a Svábhegy a

világkerülő emberek menedéke volt . . . Félelem volt szikla-fészékhez közelíteni”. (247.) 1850-ben, a tardonai bujdosás után, a „rémnapiok” idején ide rejtőzött Jókai. „Munkáim alatt ,Sajó’ volt a nevem — írja említett cikksorozatában —, leveleim címén ,Benke Móric’, útlevelemben ,Kovács János’ (Miskolcon adták) s idegenek előtt, a kik láttak, a feleségem testvére voltam, ki épen akkor halt meg . . . Itt biztosabb volt a rejtőzés, mint a százszerű és ezerszajú pesti házban.” (251.) Később, miután nagyobb számban keresték fel a Svábhegyet a színészek — köztük Egressy, Füredy, Hollós Kornélia, László, Lendvay, Réthy, Szentpétery, Szerdahelyi, Szigeti — emberszeretők tanyája lett a Svábhegy. „A színészek maguk után vonták az írókat. Az ötvenes években a Svábhegy megnépesült, itt írta Kemény ,forradalom utáni műveit’, Csengeri a ,Magyar államférfiak és szónokok’ classicus életrajzeit; azok a tölgyfa-erdők látták Szigligetit hosszúszerű csibukjával fel s alá sétálni, míg a ,Világurát’ alkotta. Itt szerkeszté Szilágyi Sándor ,Emléklapjait’. Itt költé fel Bérczy Károly ,Vadász és versenylapjaival’ a magyar high life érdekelttségét; abban a lovagvárban, amit apósa, a tudós entomolog Frivaldszky emeltetett az erdők közepett, itt írta meg a véletlenül kimult Berényi sokat ígérő ,Vak Bélá’-ját, Sükei ,Hulló csillagait’. Nekem is legtöbb regényem itt született meg. S a ki valamennyi között legmagasabban lakott, mind a Svábhegyen, mind az Olympon: a ,Karthausi’ szerzője, Eötvös.” (*Megtörtént regék* 259.) Részletesen beszámol Jókai a hegyen rendezett pünkösdi népiünnepélyről (265—68.), a szőlőművelő vandálok természetromboló tevékenységéről (268—69.), majd — saját költői fantáziájához méltó — optimizmussal vázolja a Svábhegy jövőjét is. (270—73.)

- 27 *Árpád ébredése* — Vörösmarty öt ízben előadott ötöd- és hatodfeles jambusokban írt prológusa; utoljára 1862. aug. 22-én, a Nemzeti Színház megnyitásának 25. évfordulóján adták elő; Toldi Ferenc (O. S. T. kézjeggyel) ír róla a Figyelmezőben (1837. aug. 29. 9. sz. 129—35. hasáb). Jókai a Nemzeti Színház operaadásainak elnémetescedését gúnyolja az *Árpád újraébredése* c. drámájában, melynek kezdete a következő: „Történik itt és éppen most. (A színház eleje látszik.)

Lap: Sor:

Primadonna énekel:	A libretto szerint:
Madsárog tisse neszzeti!	Magyarok dicső nemzete
Lécs itfeszelfesz eheli.	Légy üdvözölve e helyen,
Lás nelfe csesze telme ti	Lásd nyelved győzedelmét itt
És telje mexli vedremedrel.	És teljen meg szived örömmel.”

(*Költemények* 2. k. 119.)

Egy Lukács György nevű napszámos ingyen talicskázta a téglát naphosszat, csakhogy minél előbb felépüljön a színház. (Rexa Rezső i. m. 51–52.) Váradi Antal szerint az ingyen dolgozó ősz napszámos Thuróczy Pál nevű parasztember volt. (*A Nemzeti Színház*. Bp. 1887. 140–46.)

Vörösmarty drámájában mondja a nevető uraknak a napszámos:

Ho! hó! nevettek? csak nevessetek,
Ti pénzt adtok tán az épülethez;
De én, amilyen cifráltan vagyok,
Ezen kezemmel, mely élelmet ad,
Két álló hétig hordtam a követ
S magam fizettem érte — örömet.
S nézzétek a ház szép magasra nőtt.”

Garay János *A magyar színház látogatásáról* c. írásában a napszámos a következőkben válaszol a hajdúnak:

„Én gazdag nem vagyok, pénzt a színház építésre nem adhatok; de megáldott az isten tehetséggel s tiz körrömmel; megengedi tehát uram, hogy feleségemmel két hétig itt dolgozzam. — *Vastag ur*: Mit kíván kegyelmed jutalmúl? — *Napszámos*: Azt, hogy hazafi kötelességemet tehetségem szerint teljesíthettem.” (Garay János ÖM 5. k. 178.)

- 9 11 Jókai *A fekete gyémántok* c. 1870-ben keletkezett regényében a fekete szenet és a női főszereplő Evila fekete szemét szimbolikus értelemben nevezi „fekete gyémántok”-nak.
- 10 13 Tűzijátékkal kiegészített főúri mulatozást már az *Egy magyar nábob* c. regényben is bemutat Jókai. (JKK I. k. 282.) A *Politikai divatokban* pedig az egész regény cselekményére kiható jelenetsorban ábrázolja. (JKK 371–73. Vö. *A fekete gyémántok* 326. *Megtörtént regék* 116. *Egy magyar nábob* JKK I. k. *Tárgyi és nyelvi magyarázatok* 165 : 30.)
- 11 6 Hasonló fogással kalauzol végig Jókai a *Politikai divatok* c. regényben Hargitayék „úri lakásán”. (JKK II–13.)
- 9 *salva guardia* — oltalmat biztosító hely, a nemesi otthonok

Lap: Sor:

- sérthetetlensége (vö. *Politikai divatok* JKK 8.; *Megtörtént regék* 12.; *Beöthy Zsolt munkái*. Bp. é. n. 199–200.)
- 13 : 17 *circumspectus* – tekintélyes, tekintetes
- 29 A háztulajdonosok ellen már 1847 tavaszán, a Jelenkor „újdondászaként”, azaz az újdonságrovat vezetőjeként szót emel Jókai. (*Budapesti Napló*. Jelenkor 1847. máj. 23. 41. sz. 242.)
- 14 : 5 Jókai írja egy ismeretlen személyhez küldött, címzés nélküli levélben: „nem volt az országnak igazi fővárosa. Pest egy nyomoru sárfészek volt, szegény is idegen is. Aristocratiánk külföldön, gentrynk a falun, a magyar szó a pusztában.” (OSzK Fol. Hung. 2261.)
- 21 A fővárosban 1868-ban kezdik építeni a Budapestet ellátó vízvezetékeket.
- Waldapfel József is megemlékezik a *Forradalom előtt* c. kötetében, hogy „a pesti utca egyik legjellegzetesebb figurája, a számárfogat mellett baktató dunavizes; az ő árúját szűrve még isszák is, már aki Pesten egyáltalán vizet iszik. Az első számárfogat 1825-ben indult el, addig csak gyalogló puttonyosok, többnyire asszonyok vitték a vizet. Petőfi korában legtöbbször tótok a dunavízhordók s feleségestől járnak az utcákat, a lakosság német többsége miatt „Tona Woss’ kiáltással”. A kötetben Szokoly Viktor egykorú leírása olvasható. (145–47.) (Vö. Garay János: *Utcai élet*. Megj. ÖM 5. k. 250. Váradi Antal: *A budai vízvezeték*. Megj. *A régi Pest emlékeiből*. Bp. 1921. 234–40.)
- 1847 őszén írja Jókai a pesti utca mozgalmas életéről: „Haza jövének, ismét halljuk dicső Budapestünk lelkesítő hangjait: a bérkocsizörgést, a vasmozdony anda fütyölését, kávéházi dictiók magasztos robaját, reggel a „Donauwasser”-t! kiabáló tótot, este a gőzösök ágyuropogását, reggeltől estig pedig a munkasürgés miatt zárt ajtókon kalapáló hivatalos ügyesbajosok mennyei zakatolását, — — s mind ez olly szép, mind ez olly elragadó!” (*Mi hir Budán?* Életképek 1347. okt. 30. 18. sz. 576.)
- Jókai *A hajdani hangos Budapest* c. életképszerű visszaemlékezésében színes képben jeleníti meg, hogyan áruzták ebben az időben az ivásra alkalmas Donauwassert, a Duna-vizet. (HhM 4. k. 88–89. Vö. *Költemények*. 2. k. 23. *Egy magyar nábob* JKK 1. k. 451.)
- 24 *hemorrhoid* — aranyér, visszértágulat a végbélben

Lap: Sor:

- 15 : 9 L. az 5 : 3-hoz készült jegyzetet.
- 20 *boszorkányszombat* — az egykori babonás hit szerint a boszorkányok bizonyos időközökben összejövetelt tartottak az ördögökkel, s ezt nevezték boszorkányszombatnak; a boszorkányszombatok helyét, a babona általában félelmetes környezetbe, kopár hegyekre, vadon erdőkbe vagy egyenesen vesztőhelyekre képzelte.
- 16 : 6 *Semiramis* — a perzsa monda szerint AsszírIA függőkertjeiről és szerelmi kicsapongásairól híres királynője, az asszírIA világbirodalom megalapítója. (Vö. *Politikai divatok* JKK 267. HhM 5. k. 335. Abaffy Béla: Jókai, *A nagyenyedi két fűzfa, A peregrinus*. Szeged—Budapest 1911. 28. *Egy magyar nábob* JKK 1. k. 94., 447. *A kőszívű ember fiai* 2. k. 132. *Egy az Isten* 2. k. 8. *Ehető drágakő* (megj. *Megtörtént regék* 107.) *Utazás a harangokkal együtt*. — Megj. uo. 277.)
- 17 19 Ez az inastípus jelenik meg kiforrottabb formában a *Politikai divatok*ban Vencel személyében. (JKK 13.)
- 34 *épicier* — fűszeres, szatócs, nyárspolgár
- 18 : 18 *Momus*, *Momos* — Hésziodosz szerint az ég egyik fia, a gúny és a gáncsoskodás megszemélyesítője
- 24 A Berzy név Jókainak *A pathologicophysiológiai pöreset c.* írásában is előfordul. (*Életemből* 1. k. 382—83.)
- 30 *en profil* — profilban, oldalról nézve
- 20 : 23 *byroni gondolat* — itt: különcködően ötletes gondolat
- 27 *dardanellai szoros* — Dardanellák
- 21 1 *bécsi kongresszus* — Napóleon leverése és száműzése után a győztes államok 1814 novemberében összeült államfőinek kongresszusa
- 25 *kontratánc* — angol eredetű tánc, amelyben a férfiak és a nők egymással szemben sorakoznak fel
- 22 7 Podmaniczky Frigyes írja a *Naplótöredékek* első kötetében *A csárdás c.* fejezetben: „a bevezető lengyel tánc, melyben az első pár (az e csak sétaszerű tánchoz igen alkalmas, úgyszólván 'csoszogó' lépésekkel) megindult, köteles volt minden férfi egy nőt párul venni, s a vezérpárt, hosszú füzéért képezve, mindenfelé követni. Ilyenkor senkinek sem volt szabad ülve maradni, s a párfüzér elején a legidősebbek mentek, közepén a táncoló ifjuság és a kisasszonyok, s a végén a néha igen hosszú láncnak a gyerekek párosával.

Az első pár körben vezette a párfüzéret a táncteremben s e körmenet közben csinálták a szokásos figurákat, nevezete-

Lap: Sor:

- sen a kapunyitás, oldalcserélés, párcserélés, karfűzér és kendős mennyezet stb., melyek sok tréfára és udvariaskodó enyelgésre nyújtottak alkalmat anélkül, hogy e tánc legkevésbé fárasztó lett volna". (Bp. 1887. 265.)
- 22 : 30 *Anjou Hedvig* (1371–1399) — I. (Nagy) Lajos magyar király (1342–1382) leánya, aki apja halála után a lengyel koronát örökölte
- 23 12 *chapeau bas* — levett kalap
- 22 *absentium ablegatus* — a távollévők képviselője
- 33 Maszlaczký irodalmi elődje a Fáy András *Béteky-ház c.* regényében szerepeltetett Leguli nevű fiskális. (ItK 1921. 48.) Számos jellemvonását *A falu jegyzőjében* szereplő Macskássytól kölcsönözte. (Vö. Szinnyei Ferenc *Novella- és regényirodalmunk a Bach-korszakban*. 1. k. Bp. 1939. 340.) Maszlaczkýhoz hasonló nagyvonalú, vállalkozó szellemű ügyvéd az *Egy magyar nábob* Griffard-ja. E gonosz fiskális némileg az *És mégis mozog a föld c.* regény Karcza uramjára emlékeztet. (Vö. Nyugat 1925. 332.) A PN Sz. Gy. kézjegyű kritikusá szerint Maszlaczký Gábort Jókai „mint egykori patvarista még élő személyként ismerhette.” (1916. dec. 16. 347. sz. 11.)
- A Jelenkorban megjelent egyik híradása bizonyítja, hogy Jókai már a szabadságharc előtt is figyelemmel kísérté az ügyvédek helyzetét:
- „Még eddig nálunk az ügyvédi kar nincs alakulva, bele kontárkodik boldog, boldogtalan, kinek diplomája van, egy némellyik ügyfeleit nyuzza, ravaszkodik, szilárd hitel helyett arcátlan nyegleséggel hadakozza ki magának a feltűnést s orgyilkul használja az igazság védpallosát...” (*Budapesti Napló*. Jelenkor 1847. jan. 24. 7. sz. 40.)
- 25 4 *dikasztérium* — közigazgatási területi hatóság, kormányszék, helytartótanács
- 26 : 2 *Császár fürdő* — Budapest egyik legjelentékenyebb gyógyfürdője; forrásai már az első magyar királyok idején is ismertek voltak; a XVI. században a törökök építettek föléjük fürdőházat; ennek maradványa a mai gőzfürdő
- 31 *audiát* — hallja, a joggyakornokok lekicsinylő, gúnyos megszólítása, ill. neve. (Vö. *A magyar nép adomái*. Pest 1872. 112. *Hétköznapiok* JKK 142, 425. Vö. Haller Zsigmond: *Jókai az ügyvédekről*. Máramaros 1904. máj. 8. 19. sz. 3.)
- 27 : 6 *groom* — lovaszfiú, szolga, küldönc, inas

Lap: Sor:

- 27 : 30 *rododendron* — örökzöld növény nagy piros vagy rózsaszín virágokkal; igen sok fajtája ismert
- 30 : 3 *perkál* — könnyű, nyomott mintájú gyapotszövet
- 31 : 21 Kárpáthy Zoltán eszményített figurájával nagyon részletesen foglalkozik Zsigmond Ferenc. (*Jókai*. 145—46. Vö. *Végszób.*) Kárpáthy Zoltán éppoly eszményi jellem, mint a *Hétköznapiok*-ban Szilárdy Leander. (ItK 1921. 43.)
Hozzá hasonló csodagyerek Vas Gerebennek csaknem minden regényében szerepel. (ItK 1921. 45.)
- 32 : 21 *vignette* — vignetta, címke, gyári jegy
- 35 : 19 *parbleu* — teringettét
- 36 : 18 l. a 51 : 12 jegyzet
- 37 : 17 Kovács jurátus helyzete a *Hétköznapiok* c. regényben szereplő Bálnai Körmös Istvánéra emlékeztet. (JKK 141—46. Vö. Tompa József: *Az irodalmi nyelv*. Megj. Pais Dezső: *Nyelvünk a reformkorban*. Bp. 1955. 417—18.)
- 34 Adolf gondolatait Fazekas Mihály *Lúdas Matyijából* kölcsönzi Jókai. Döbrögi uram Lúdas Matyi „keze szennyét” volt kénytelen elviselni.
- 38 : 12 *lázsiás* — 28—30 g súlyú aranypénz, a koronás tallér népies neve a XVIII. század végén és a XIX. század elején
- 39 : 16 A *Hétköznapiok*ban Bálnai Körmös Gáspár bánik hasonló lelketlenséggel unokaöccsével. (Pl. JKK 32—38.)
Jókai patvarista emlékei jelennek meg *A jurátus és a principális* c. anekdotasorozatában. (*A magyar nép adomái*. III—27.)
- 28 *kör* — körcsárdás
Podmaniczky *A csárdás* c. idézett fejezetben írja: „Mig a köz-nép egyedül csak a későbbben ‚csárdásnak’ elnevezett magyar, mondhatnók néptáncot, mint nemzetit használta s tartotta fel, az alatt az urirendnél csaknem kizárólag idegen táncok voltak divatban s a magyar táncnak csak igen kevés tér és szerep jutott. Polonaise, gavotte, menuette, russiche-quadrille, radowa, eccossaise, galoppe, mazur, későbbben dajcs, cotillion, walzer, francia-négyes, polka stb. voltak az általánosan elfogadott táncok . . .
A ‚csárdás’ tánc, mint társadalmi tánc nem kapott oly gyorsan lábba, mint ahogy hihettük volna azt mi, akik az első próba (1839-i farsang) előidézte meglepetésnek s lelkesedésnek tanui valánk.
A ‚csárdás’ első kísérleteit azonnal követte a kissé cikornyás ‚körtánc’, egy ad normam ‚francia négyes’ . . . pa-

Lap: Sór:

lotás léptekre berendezett, ugynevezett civilizált magyar tánc... egy nagy táncmulatság alkalmával Okolicsányi Viktornál falun, 12 pár lejtette a „körtáncot” a hölgyek pruszlikban és pártával, az ifjak zöld, rövid szabású nyíló Zrinyi ujakkal és hátra hajtott bekes-gallérral ellátott Kossuthkában, mint akkoriban a pongyola könnyű atillát elnevezték volt.” (I. m. 263., 286–87.)

Jókai említi *Az én iskolatársaim* c. visszaemlékezésében „A negyedik táncolni tanított. Ez lehetett Nagy Feri. Tőle tanultuk a francia négyest és a körmagyart, meg a magyar szóló táncot, amiről a mai kor gyermekének már ideája sincs.” (HhM 5. k. 172.)

„A jogászbálra engem választottak meg *előtáncosnak* Az a valami! Az a kitüntetés! Intézni a quadrillt, dirigálni a körmagyart, kommandírozni a kotilyont!” (Uo. 174.)

40 : 7 *quadrille* — francia négyes

32 Ezt a gondolatot már a szabadságharc előtt részletesen fejti ki Jókai az *Észaristocratia* c. cikkében. (Életképek 1847. jul. 4. I. sz. 1–3.)

42 : 12 Ekkor Habsburg József (1776–1847), II. Lipót király fia volt Magyarország nádora. A szabadságharc előtt nagyon sok hírlapi cikkében ír Jókai József nádorról. (Pl. *Budapesti Napló*. Jelenkor 1847. jan. 17. 5. sz. 27.) A *Politikai divatok* c. regényében is szerepelteti a komáromi hídszakadás megrendítő tömegszerencsétlenségének a rajzában. (JKK 66.)

32 Fáy András a színház megnyitását csak ideiglenesnek szánta, s úgy tervezte, hogy 1838-ban a nádor nevenapján — Józsefnapkor — ünnepélyesen is megnyitják a színházat. E tervezett ünnepélyes díszmegnyitást azonban a pesti árvíz végképp elmosta. (Rédey i. m. 110–11.)

43 : 17 *fél mérföld* — kb. 4,18 km

44 : 34 *fameuse* — itt: pompásan

cancanon — kánkán, gyors ütemű, érzéki francia tánc. (L. Podmaniczky megjegyzéseit a 39 : 28 sorhoz készült jegyzetben.)

chahut — francia táncfajta

ma foi — hitemre, (becsület)szavamra

49 A fejezet elejét Szinnyei Ferenc idézi az író elbeszélő művészetének illusztrálására. (I. m. I. k. 383–85.)

12 *mandatum fulminatorium* — fenyegető, dorgáló parancs; írásbeli megrovás

Lap: Sor:

- 49 : 21 Szinnyi Ferenc 1939-ben a következő megjegyzést fűzi Jókai eme megállapításához: „Ez általánosan ismert hiedelem volt a nemrég lebontott károlykörüti Orczy-házról, de az nem volt négyemeletes.” (I. m. I. k. 384.)
A Károly körút a mai Tanács körút az V. kerületben.
Az Orczy-ház a mai Majakovszkij utca és a Madách tér között épült.
- 24 A *Politikai divatok* c. regényében Pusztafi lakott azonos ok miatt a legfelső emeleten. (JKK 78.)
- 50 8 *jubilátus* — nyugalmazott
17 *trapezium* — trapéz
- 51 9 A hórihorgas Bogozyval rokon jurátust szerepeltet Jókai az *És mégis mozog a föld* c. regény sánta Biróczyjában. (Vö. Nyugat 1925. 5–6. sz. 332.)
12 *juratus tabulae regiae notarius* — a királyi tábla hites jegyzője, a jurátusok hivatalos címe
- 53 : 13 A jogászvilág életre keltése Balzac *Chabert ezredesének* jelene-teire emlékeztet. (PN 1916. dec. 16. 374. sz. 11.)
- 56 : 12 *pardieu* — teringtét
14 *caligulai* — Caligulához illő
24 *apanagium* — apanázs, örökség
- 59 : 22 *dolus malum* (dolus malus) — gonosz csalás, vétkes eljárás
23 *stellionatus* — csalás
- 60 : 19 *Brennus-kardja* — Brennus, a szenoni gallok vezére a rómaiakat i. e. 390. júl. 16-án az Alla folyónál megverte. Rómát is elpusztította, de a Capitoliumot nem sikerült elfoglalnia. A váltáságul adott arany lemérése közben kardját is a mérleg serpenyőjébe vetette a súlyok közé, s a méltatlankodó rómaiaknak a győztesek fölnyével kiáltotta oda: „Vae victis!” (Jaj a legyőzötteknek!)
- 62 : 20 *juramentum contra pudicitiam* — eskü a szemérmesség ellen
- 63 6 Tróját a görögök a monda szerint tíz évig ostromolták.
- 64 : 4 *vajasszarvas* — vajaskifli
- 65 : 30 *Pitaval* — Pitaval, France Gayot de (1673–1743) — francia ügyvéd híres munkája, mely 1734-ben jelent meg húsz kötetben, *Causes célèbres et intéressantes* címen; magyarul kivonatos formában látott napvilágot 1869-ben *Pitaval, azaz világhírű bűnesetek tára* címen. (Vö. Rajka László: *Jókai és a Pitaval*. ItK 1936. 46–60. *Egy magyar nábob* JKK 2. k. 336.)
- 66 : 28 *szubsztrátum* — tárgyi alap
- 69 : 10 *mon Dieu* — Istenem

Sor:

- 69 : 11 *Jupiter tonans* — mennydörgő Jupiter
12 *Quoniam in hoc signo vinces* — Mert e jelben győzni fogsz
- 70 : 24 *ex abrupto* — kapásból, azonnal
30 *szípa* — pipaszopóka
- 72 : 16 *Qu'est que diable que cela . . .* — Mi az ördög . . .
25 *bonifikáció* — kártalanítás
- 73 14 *statuál* — mutat, beiktat
16 Az *Egy magyar nábob* c. regényben szereplő Griffard bankárról van szó.
17 *virtualitás* — lehetőség
19 *imprimis* — kiváltképpen, főként
- 74 : 21 *Ézsau lencséje* — Ézsau a biblia egyik alakja, aki a monda szerint egy tál lencséért eladta elsőszülöttségi jogát, ami az örökséget és az elsőszülöttnak kijáró atyai áldást biztosította volna számára.
- 75 : 21 *füstpénz* — a nemesi jogok egyike, amely házhelyenként általában évi egy forintot jelentett.
- 76 6 *pertárnok* — a törvényszékeknek a rendes polgári perek adminisztrációját intéző tisztviselője
- 77 3 A Nemzeti Kaszinót Széchenyi István alapította 1827. ápr. 14-én. Alakuló ülése 1827. jún. 10-én volt a Dorotya utca 5. szám alatti Fogel-féle házban.
12 1832-ben alapította Széchenyi István a Hídegyletet a Lánchíd felépítésére. 1834-ben kötöttek szerződést Clark Ádámmal. 1842-ben tették le a Lánchíd alapkövét, s 1849. nov. 20-án adták át a forgalomnak.
A Lánchíd építéséről már 1847. máj. 2-án hírt ad Jókai a *Jelenkor Budapesti Napló* c. rovatában: „Hiteles kútfő után irhatjuk azt is, miszerint a lánchidhoz megkívántató láncszemek első szállítványa ma vagy holnap a pesti dunaparttra megérkezik Amsterdam és Bécs nevű hajón Amsterdamból, hova Londonból tengeri hajón szállítatott.” (35. sz. 205.)
- 13 *Mátyás-emlék* — Ferenczy István, első kiemelkedő szobrászunk 1839-ben vetette fel egy Mátyás-emlékszobor gondolatát. A monumentális emlékmű megalkotását magának tartotta fenn, de kivitelre nem kerülhetett sor személyi ellentétek s az előreláthatólag igen nagyszemű költségek miatt. Ez utóbbiak miatt Széchenyi is ellenkezett a vállalkozást.
- 23 *Magyar Király* — a főváros egyik legelőkelőbb fogadója a Vigadó mellett a mai V. kerületben a Vörösmarty tér és a Dorotya utca sarkán

Lap: Sor:

- 78 4 *Carl Henriette* – világhírű énekesnő, aki a pesti német színházban vendégszerepelt, majd a magyarok iránti szimpátiából a pesti magyar színházban (a Nemzeti Színházban) is fellépett – díjtalanul; a színház több mint 500 forintos karpereccel kedveskedett a művésznőnek; Déryné is meleg rokonszenvvel emlékezik meg róla naplójában. 1848-ban a következő hírt írja róla Jókai az *Életképek Külföldi Társasélet* c. rovatában: „Bukarestben CARL primadonnát az oláh párt kifütyölte s petrezselyem és hagymakoszorúkat hajigált neki; míg a másik, a német párt zajos tapssal és b r a v á k a l fogadta.” (1848. jan. 2. I. sz. 32.)
- 32 A párizsi Operaház egykorú életével nagyon részletesen foglalkozik Jókai az *Egy magyar nábob* c. regény VI. fejezetében. *loge infernale* – alvilági páholy
- 79 : 18 *Kain-bélyeg* – Kain a biblia szerint meggyilkolta testvérét, Ábelt, ezért az Isten megbélyegezte őt
- 25 *Cerberus* – a latin mitológia háromfejű kutyája, amely az alvilág bejáratát őrzi
- 81 37 *kijövök a kontextusból* – itt: kijövök a sodromból
- 34 *praevaricatio* – összejátszás, megvesztegethetőség
- 82 1 *subsumptio* – feltevés, feltételezés
- 3 *díszgusztál* – elkedvetlenít, élmélyít, undorít
- 22 *gérokk* – csaknem térdig érő, szűk, fekete kabát, ferencjóska
- 83 14 A vadpohár szertartása Vahot Imre szerint „ünnepélyes beiktatási szertartás . . . a jurátusi kar kávéházába, vagyis az újonc jurátusokkal megfizetett ivómulatság”, mely az 1840-es évek vége felé már kiveszőfélben volt. (Waldapfel József: *Forradalom előtt*. Bp. [1948.] 127.)
- 84 1 *consummatum est* – végrehajtatott, bevégeztetett
- 25 *fidei commissum* – hitbizomány, örök hagyomány
- 85 10 *előttemez* – láttamoz
- 11 *porzó* – finom por, amellyel a nedves írást behintették, hogy el ne mázolódjék a tinta
- 17 *nyugtató* – elismervény, nyugta
- 88 9 *mehádiai fürdő* – tulajdonképpen Herkules-fürdő Jókai idejében Erdélyben (Krassó-Szörény m.), Mehádia nevű község szomszédságában
- 101 14 Hasonlóképpen feledkezik meg eredeti foglalkozásáról a meggazdagodott pástétomsütő, Griffard bankár az *Egy magyar nábob* c. regényben.

Lap: Sor:

102 : 25 *marciális* — természetes

103 : 27 *stájeris tánc* — Stájerországban járt nemzeti tánc

104 : 11 *Orestes* (Oresztész) — a görög mítosz szerint Agamemnón és Klütaimnésztra fia, aki apja gyilkosát és anyja csábítóját: Aigiszthoszt, valamint anyját is megölte. Barátjával, Püladésszal együtt Tauriszban elfogták, és fel akarták áldozni az isteneknek, de testvére, Iphigeneia megmentette őket; Jókai itt nyilvánvalóan a két barát tauriszi búcsújára utal.

105 : 26 *négy láb kilenc hüvelyk* — az osztrák mértékrendszerben egy láb = 0,316081 m; a hüvelyk pedig ennek tizede; a férfiú tehát 1 m és 55 cm magas volt

108 : 10 Franklin Jeges-tengeri expedíciójáról részletesen emlékezik meg Jókai *A fekete gyémántok* c. regényében.

15 *üszög* — az üszöggombák által okozott növénybetegség; hatására a szövetek szétroncsolódnak, s helyükön barna vagy fekete, porszerű, zsíros tapintású foltok keletkeznek

16 *szikfű* — székfű, pipitér, anyafű, méhfű, kamilla; nagyon szaporá gyógynövény, virágának külső szirmai fehérek, a felsők aranyárgák

19 *mocsárlég* — mocsárgáz; metán, szén és hidrogén vegyülete (CH₄); mocsaras területek mellett kőszénbányákban, a földből előtörő különféle gázokban, ásványvizekben stb. található

109 10 Ehhez hasonló vidéket mutat be Vajda János a *Polgárosodás* c. röpiratában: „magyar határookban faiskolát, utak mellett gyümölcsöst ültetni nálunk igen hiú fáradság, úgyszólván kommunisztikus kora ábránd. Maga a magyar pór azért nem ültet, mert jól tudja, hogy nem magának ülteti. Az Alföld nemcsak gyümölcs- de csak árnyékos, tűzi vagy bármilyen fa dolgáiban szegénysége valami zordonul leverő, szinte kétségbeejtő. Majd kigyullad úgy pörkölődik a júliusi nap verőfénye alatt az alföldi pusztai lakos, de egy kis kertecskét, csak egy pár árnyas fát is dehogy nevel kunyhója körül! Minek az? hogy betyár hozzákösse a lovát? Aztán kiáll ő hideget, meleget, nem alél ő el, nem német, hogy a nyavaja törje ki.” (Vajda János ÖM Franklin, Bp. é. n. 1168—69.)

19 *olasz jegenye* — jegenyefa, jegenyenyárfa; Európában először olasz földön honosodott meg, s onnan terjedt el; törzse 25—35 m-re is megnő, ágai aránylag rövidék és a törzs felé hajlanak; általában az utakat szegélyezik vele

110 : 30 *kanadai jegenye* — egyes feltételezések szerint a jegenye eredeti

Lap: Sor:

- hazája Kanada, pontosabban a Mississippi folyó környéke volt (mások szerint a Himalája vidékéről került Európába)
- 112 : 6 *márgaföld* — agyag és mészkő, esetleg agyag és dolomit keveréke, amelyben az agyag 20–60% között szokott előfordulni (vö. *Szomorú napok* JKK 8., 222.)
- 7 *az egyiptomi hét kövér és hét sovány esztendő meséje* — a biblia szerint Jákob fia, József, akit testvérei eladtak rabszolgának, és így Egyiptomba került, a fáraó álma alapján megjósolta, hogy hét gazdag, jó termő esztendőt hét aszályos, sovány év fog követni; jóslata alapján az egyiptomiak nagy tartalékokat gyűjtöttek, és így könnyen átvészelték a hét szűkös évet, amikor másutt éheztek az emberek
- 28 *ördögsekér* — macskatövis, számartövis, számarkóró; ernyős, tövises gyom
Jókai tájleírása Petőfi Sándor *Útlevelék Kerényi Frigyeshez* III. c. cikkére emlékeztet.
Tolnai Vilmos hívja fel a figyelmünket arra, hogy Jókai műveiben az *avar* (hullott lomb) szó jelentése: *sik lapály*. (*Jókai és a magyar nyelv*. Magyar Nyelv 1925. 91. Vö. *Hét-köznapi JKK* 138. *Vadon virágai* 116., 170., 133. *A kőszívű ember fiai* 2. k. 208.)
- 113 : 7 *bojtorján* — nagy levelű kóró; pikkelyes, horgas virágfészkekkel, melyek könnyen tapadnak egymáshoz és az állatok szőréhez; hatalmas gyökerével elszívja a hasznos növények tápanyagát
- 22 *jávor* — jávorfa, juharfa; az *Egy magyar nábobban* Fanny sírja fölé ültetnek jávort.
- 26 Jókai hősei már fiatal korukban kifejlett emberhez illő tulajdonságokkal rendelkeznek. A *Szomorú napok* „gyermek gonosztévőjével” szemben kiváló férfiaként mutatkoznak be.
- 117 : 4 *úriszék* — a földesúr bíraskodása jobbágyai magán- és büntetőjogi ügyeiben; e bírói fórumot az 1848. IX. t. c. szüntette meg
- 5 *pallosjog* — a földesúr bűnügyekben való bíraskodásának joga; 1848-ban az úriszék intézményével együtt eltörölték
- 119 : 29 *kondíció* — itt: állás
- 121 : 29 A múlt századi elemi iskoláztatás elsősorban a nyomtatott betűk olvasására tanította meg a tanulókat. A kézírást kevéssé gyakorolták. A XIX. század elején a leányokat a tiszántúli református iskolában nem is tanították írni, csak olvasni.

Lap: Sor:

- (Vö. Kiss Kálmán: *A szatmári református egyházmegye története*. Kecskemét 1878.)
- 123 : 29 Szentirmay Katinka – Ankerschmidt Eliz (*Az új földesúr*),
Édit (*A kőszívű ember fiai*), Noémi (*Az aranyember*) rokona,
„a szűzies báj, vérmesség mintaképe”. (Jánossy Béla *emlékbeszéde*. Aradi Közlöny 1894. jan. 25. 20. sz. 4.)
- 127 : 20 *propylaeum* — a ház előtere, kapubejárata az ógörög építkezésben
- 128 : 23 *hétszemélynök* — l. a 138 : 15 sorhoz készült jegyzetet
- 132 : 10 *A kőszívű ember fiaiban* Baradlay hű szolgája az öreg Pál huszár.
- 135 : 5 sortól a következő lap közepéig terjedő leírásból bőven idéz Zsigmond Ferenc, idézi annak bizonyítására „Hogy a romantika színes szemüvegén keresztül is milyen szemléletes precizitással tud egy-egy tüneményt megfigyelni Jókai képzelete”. (*Jókai*. Bp. 1924. 366–67.. Más részeket idéz Szinyei i. m. I. k. 370–71.)
- 137 : 7 *alpes* — lidércnyomás
- 140 4 *pörész* — ügyvéd
- 34 *A Hétköznapokban* Rónai pusztabíró Bálnai Körmös Pistát (JKK 183.), az *Egy magyar nábobban* Boltay uram Barna Sándort (JKK I. k. 235.) neveli és szereti saját gyermekeként.
- 143 15 A nemesek Jókai műveiben uralkodni tudnak érzelmeiken, s lelki felsőbbrendűséggel tudják leplezni fájdalmaikat. *A Szomorú napok* c. regényben az öreg Hétfalussy áll nyugodtan kínzói: a felbőszült csöcselék előtt — bár biztos benne, hogy néhány perc múlva meg fog halni. (JKK 210–11.) „— Nem akar neki fájni semmi — dörmögé magában [Zudárné, a hóhér felesége]. — A paraszt ordít, ha bántják, ez meg hallgat, mintha több lelke volna mint neki”. (JKK 215.) *A Bárdy család* c. novellában az öreg Bárdy fogadja nagy lelkierővel a halált. (*Csataképek* 118.)
- 145 15 *penicilus* — penicilus, zsebkés, tollkés
- 31 *majoresco* — jövendő örökös, az elsőszülött fiú
- 146 : 24 *septemvir* — hétszemélynök, a hétszemélyes táblának, a feudális Magyarország hét tagból álló, magas, közjogi, bírói testületének tagja
- 147 : 20 *Bedlam* — London legrégebbi tébolydája, melyet a XVI. század elején VIII. Henrik alapított
- 148 : 14 A múlt században gyakori volt még a gótikus s (ſ) betű használata.

Lap: Sor:

- 148 : 26 *akció* — itt: vádirat, per
- 150 : 29 Jókai a *Mire megvénülünk* c. regényében részletesen emlékezik meg arról, hogy gyermekkorában milyen derűs, boldog családi környezetben élt.
- 151 : 29 *esoffírozza magát* — felhevül, felizgul, felizgatja magát
- 153 : 2 *Németország* — itt: Ausztria. Jókai ebben az időben más műveiben is Németországnak nevezi Ausztriát (pl. *Nemzeti Színház. Életképek* 1847. jan. 16. 3. sz.).
- 8 Hasonló lelkes szavakkal ír Pestről 1849 április végén, amikor az ifjú főváros felszabadult, s a Debrecenbe menekült író hazaérkezett: „Leborulok szent földeden, hazám! Hazámnak szíve, Pest!” (Pesti Esti Lapok 1849. ápr. 30. 1. sz. 1.) Pest szeretete szólal meg 1876-ban a *Hajdan, most és valaha* c. visszaemlékezésének igaz történetei között, amikor arról emlékezik meg, hogy a szabadságharc bukása után a legnagyobb „uraság” közé tartozott a Svábhegyen szalonát sütni „és beszélni tarka élményekről”. (*Megtörtént regék* 256.) Lelkes rajongással ír Pestről az *Utazás a harangokkal együtt* c. cikksorozatának kezdetén is: „szeretem Budapestet, aminél szebb város nem lehet a földön és a Dunát, aminél dicsőbb víz nem képzelhető; szeretem barátaimat, szeretem ellenségeimet, s el tudok ácsorogni naphosszant a Sváb-hegyen, magam ültette, most már vén fáim alatt és bámulni azt a soha meg nem unt képet magam előtt...” (Uo. 274.) Elragadtatással ír a fővárosról a *Madártávlatból* c. feljegyzésében is. (HhM 4. k. 254–56.)
- 10 Ország Antal *A vén deák* c. novellájában már a negyvenes évek derekán megírja, hogy Pest a világ legszebb fővárosa. (Honderü 1847. II. 12. sz. — Vö. Medvei Emma Margit: *Budapest a magyar szépprózairodalomban különös tekintettel az 1830-as és 40-es évekre.* (Bp. 1937. 23.)
- 13 Pest a XIX. sz. elején kezdett gyorsan fejlődni. 1720-ban még mindössze 2600 lakosa volt Buda 9600 lakójával szemben. 1831-ben viszont már 64 137 lakosával felülmúlta Buda 38 565 lélekszámát. 1838-hoz viszonyítva egy évszázaddal korábban valóban kb. 8000 lakója lehetett.
- 154 : 5 Váli Mari anyjával együtt látogatja meg 1854 nyarán a svábhegyi telket; ezen élményeiről írja a következő sorokat: „mint egy varázslatra: előttünk feküdt lent az egész Pest-város, a Dunának — északon és délen a háttérbe olvadó —

Lap: Sor:

ezüst tükrében! Olyan csudaszép panoráma volt ez, hogy az enyimek ajkán elhalt a szó meglepetésükben!" (*Emlékeim Jókai Mórról*. Bp. 1955. 114.)

Jókai Mórnak a Kertészeti Lapokban 1899-ben megjelent *Flóra színháza* c. cikke nem egyéb, mint lelkes dicsőítése a virágos Svábhegynek, mely a következő sorokkal kezdődik: „Óh, ti szegény, tormába esett pestiek — akik nem ismertek más mulatságot mint a színházat, űs Budát, orfeumot — nem tudjátok, hogy egy valamennyinél gyönyörűbb színház áll nyitva itt mindjárt a juhszálen, aminek direktornője maga a pompában kifogyhatatlan Flóra istenasszony.

Itt van az amfiteátruma mindjárt a János hegy alatt.” (252.)

154 : 15 Zsigmond Ferenc szerint „már nem szeretet az, amit Jókai Budapest iránt érez, hanem szenvedélyes, rajongó szerelem; Buda-Pest reformkori fejlődését igazi fővárossá lételéig s kulturális jelentőségét eposzi arányokra eszményíti. (Kárpáthy Zoltán, Eppur si muove.)” (*Jókai és Debrecen*. Debrecen 1925. 26–27.)

A Jelenkor márc. 21-én *Buda-pesti áradás* címen számol be a tragikus eseményekről. (1838. márc. 21. 23. sz. 85–86. hasáb.) Egy budapesti aláírással a *Felszólítás* c. cikkben ugyancsak március 21-én a Társalkodó is megrázó képet fest az árvízről. A pesti lapok közleményei alapján részletesen ír az árvízről a pozsonyi Hírnök (1838. márc. 23. 24. sz. 1–2.; márc. 27. 25. sz. 1–2.; márc. 30. 26. sz. 1–2.; ápr. 2. 27. sz. 1.). Némethy a *Pesti Dunakiöntés* c. cikkben (Hasznos Mulatságok 1838. márc. 31. 26. sz. 194–97.), Székács József pedig a *Fohász a budapesti özönvíz napjai után* c. vallásos költeményben állít emléket az árvíz dúlásának. (Athenacum 1838. ápr. 12.) Jassik Menyhért *A közbész* c. cikkében ismerteti az árvíz lefolyását. (Társalkodó 1838. ápr. 14. 30. sz. 113–15.) Novák Dániel — Jókaihoz hasonlóan — már bíráló szemmel foglalkozik az eseményekkel. (*Duna-áradás 1838-ban s ez iránti észrevételek*. Hasznos Mulatságok 1838. máj. 9. 37. sz. 282–83, Vö. Rövid értesítés az 1838-diki martiusban történt vízáradás felől, különösen Pestre nézve. Emlékek a történetekre későbbi években is. Magyar Hazai Vándor 1839.)

Hamarosan megjelennek az önálló összefoglalások is az árvízről: *Részvét gyöngyei. Az árvíz által károsult pestmegyei*

Lap: Sor:

*adóznép javára saját költségén kiadá Kunoss. Budán 1838. — Budapesti Árvizkönyv. Szerkeszti B. Eötvös József. 1—5. k. Pesten. 1839. 1. k. 296 + 9 l.; 2. k. 303 l.; 3. k. 342 l.; 4. k. 276 l.; 5. k. 351 l. — Trattner János: Jégszakadás és Duna kiáradása Magyar országban... Buda 1838. — A magyar nyelvű kiadványokkal párhuzamosan látnak napvilágot a különböző német nyelvű kötetek. (Felsorolásukat l.: *A pest-budai árvíz 1838-ban*. Szerkesztette: Némethy Károly. A századik évfordulóra kiadta Budapest székesfőváros közönsége. Bp. 1938.)*

Itt kell megemlíteni, hogy a lényegét tekintve egybeesnek Jókai megállapításai a későbbi feldolgozásokkal is, amelyek Hőke Lajos művén (*Árvíz-tárca*. Fővárosi Lapok 1876. márc. 31. 26. sz. 197.) kívül Némethy kötetében olvashatók.

- 155 5 Jókai a vésznapok előtti hangulatról romantikus felfokozással emlékezik meg. Az egykorú lapok nemcsak e romantikus előjeleket hagyják figyelmen kívül, de a Duna növekvő áradásáról sem tudnak. Azt említik, hogy a január óta befagyott folyón március 8—9-e közt megmozdult a jég, s ez általános reménykedést váltott ki. (Jelenkor 1838. márc. 21. 23. sz. 85.)
- 6 Márc. 13-án írja a pozsonyi Hírnök: „Dunánk folyóvásti áradása nem kevésbé aggódattja a két testvérváros lakosait”. (Hírnök 1838. márc. 13. 21. sz. 1.)
21 láb — a régi osztrák mértékegység szerint mintegy 6,64 méter
- 12 Az Erdélyi Hiradó márc. 20-án közli a következő hírt: „Dunánk temérdek súlyu jége indulni készül, s mart. 9kére viradóra lejobb csúszott, de felduzzadt árja már mind a két oldali parton túlcspván, kiki aggódva néz a bizonyos veszély elibe. Buda némelly részének lakosai elhagyják földszinti lakjaikat s első emeleten vagy padláson kerestek menedéket. Pesten is a Duna melléki utcákon gátak készítették a házak kapui s boltok ajtai előtt, a két város közötti közlekedés veszéllyel jár.” (*Erdély és Magyarország*. 1838. márc. 20. 23. sz. 92.)
- 16 A Vereinigte Ofner Pester Zeitung már jan. 7-én közli, hogy a Vízivárost és a Rácvárost (Tabánt) előntötte a víz, s sokan menekülnek Budáról. (Némethy Károly: *A pest-budai árvíz 1838-ban*. Bp. 1938. 5.)

Lap: Sor:

156 : 13 Vásárhelyi Pál az Athenaeum hasábjain nyilatkozik a Duna műszaki berendezéseiről. (*A budapesti álló híd tárgyában.* 1838. márc. 4. 18. sz. 273–82. hasáb; márc. 11. 20. sz. 308–11. hasáb) (Vö. Gonda Béla: *Vásárhelyi Pál élete és művei.* Bp. 1896. 216–57.)

Hasonló témájú cikkek, tanulmányok — melyeket Jókai felhasználhatott — a következők:

Amonyi mérnök: *Vizek szabályozása hazánkban.* Hasznos Mulatságok 1838. ápr. 11. 29. sz.

Balla Károly: *A budapesti Duna jégárjairól és kármentőjéről c.* tanulmányában nagyon alaposan számol be a Duna zajlásának műszaki problémáiról. Lehetséges, hogy Jókai is tőlük vette át műszaki megjegyzéseit. (Társalkodó 1838. ápr. 25. 33. sz. 125–28.)

Miskolczy István: *Egy-két szó Pest Buda fővárosoknak a Duna ártától jövődre megmentésök ügyében.* Regélő 1838. aug. 16. 65. sz. 509–11.

Vásárhelyi Pál: *Allítások, vélemények, felvilágosítások.* Figyelmező 1838. szept. 4. 38. sz. 581–85. hasáb.

Lászlóffy Waldemár: *Az árvíz műszaki leírása.* (Az árvíz okai, keletkezése és lefolyása. A budapesti Dunaszakas szabályozása. Fővárosnak árvízbiztonsága napjainkban. Megj. Némethy Károly i. m. 169–243.)

157 17 József tér — mai József nádor tér az V. kerületben

23 Maszlaczký borotválkozási procedúrája a *Hétköznapiok* cantus praeses-ének szépítkezését idézi fel. (JKK 120–21.)

29 *revers* — valaminek a visszája, fonákja

31 *Fehér Hajó* — a mai V. kerületi Bécsi utca helyén átjáróház volt; Pesten, a régi Budai utca sarkán már 1695-ben ismertnek ilyen nevű kocsmát.

159 : 33 száztóli — százalék, percent

160 : 11 *gége* — henger alakú zsilip a töltéseken a malmoknál

26 Jassik Menyhért a dunai árvízről szóló cikkében említi: „Legnagyobb panasz volt némelly alacsonylelkű pór csolnakosokra, kiktől csak igen nagy áron lehet megvásárolni a segélyt s csak kis távolságra is nagy bérért vívék az embert — tudok olyant is, ki egy csolnakért 100 pengő ftot ígért, csak kaphatott volna.” (*A közbész.* Társalkodó 1838. ápr. 14. 30. sz. 114.)

A Jelenkor tudósítója szerint „fájdalommal kell megvallanunk, voltak olly szemtelenek, kik veszni hagyák a szeren-

Lap: Sor:

- cséltent, ha nem tudá megfizetni a kívánt iszonyu dijt".
(1838. márc. 21. 23. sz. 85.)
Szilágyi Péter naplóját idézve emlékezik meg Váradi Antal
arról az esetről, hogy a révészek az árban fuldoklót veszni
hagyták, mert húsz forint „mentési dijat” kértek tőle, s az
illetőnek csupán 5 forintnyi pénze volt. (*A régi Pest emlékeiből*.
Bp. 1921. I. rész 40.)
- 161 : 22 *horgas atomus* — egymáshoz kapcsolódó atom; az ókori
görögök elképzelése szerint az egyes atomrészcskék kapocs-,
ill. horogszerű kampókkal kapcsolódtak egymáshoz. Jókai
Az én dolgom a Pesti Naplónál c. visszaemlékezésében „másba
kapaszkodó, követő, bálványozó” értelemben használja ezt
a szópárt.
- 163 : 1 *magnetizmus* — L. *Egy magyar nábob* JKK *Tárgyi és nyelvi
magyarzatok* 12 : 19.
- 164 : 3 *Dandin György* — Molière azonos című komédiájának hőse,
a feltörekvő polgár típusa, akit arisztokrata származású
felesége felszarvaz, szüleiivel egyetértve nevetségessé tesz és
megaláz
- 8 *szakkerlőtozik* — szentségel, káromkodik
21 *Donauwasser* — Duna-víz
L. a 14 : 21-hez készült jegyzetet.
- 166 : 19 *Ercsény* — Duna menti község Budapesttől délre, a mai Ercsi
168 : 10 *Tretter György az Athenaeumban közli a Viktor c. „eredeti
novelláját”, melyben ugyancsak főúri vigalmat szakít félbe
az árvíz. (1839. jan. 13. 4. sz.; jan. 17. 5. sz.; jan. 20. 6. sz.;
jan. 24. 7. sz.; jan. 27. 8. sz.)
A pesti árvíz éppúgy ünnepi vigalmat szakít félbe, mint a
komáromi katasztrófa a nádor látogatása alkalmával. (Zsig-
mond Ferenc: *Jókai mesemondása*. It 1914. 364.)*
- 172 : 3 *causeuse* — kanapé, pamlag, dívány
9 és 228 : 1 *club of travellers* — utazók klubja; utalás Dickens
Pickwick klub c. regényére
- 173 : 20 *suffisance* — elbizakodottság
- 175 : 6 *Egy hüvelyk az osztrák mértékrendszerben 0,0316081 m.
Nyolc hüvelyk tehát mintegy 25, kilenc hüvelyk pedig kb.
28 cm.*
- 176 : 11 *Új tér* — Új piactér, a mai Engels tér az V. kerületben
177 : 13 *etablirazza magát* — önállósítja magát, letelepszik
178 : 13 *Váradi Antal is megemlékezik arról, hogy a Széna téren
(a mai Calvin téren) „a leszúrt bot nyomán víz fakadt fel.*

Lap: Sor:

- Ugyanezt tapasztalták az épületek pincéiben". (*Az árvizi tanya*. Megj. i. m. I. rész. *Színészek* 39.)
- 178 : 12 *grandieuse* — grandiózus, nagyszerű, hatalmas, csodálatos
22 *két lábnyi* — kb. 63 cm.
- 179 : 19 *rosztopcsin* — erős lengyel vagy orosz pálkafajta
- 180 : 3 *kordialiter* — szívélyesen, barátságosan
28 E romantikus felkiáltások az *Utolsó fejedelem* vízióira emlékeztetnek. (Életképek 1848. máj. 18. 22. sz. 643–47.)
Muzsnai Ágnes szerint e rész annak bizonyítéka, hogy „Akárcsak Hugonál, az író személye állandóan jelen van a regényben. Majd megszólítja olvasóit, majd véleményét szövi közbe, érzelmeiről számol be, adatokra, szemtanukra hivatkozik, vagy éppen egyéni gyermekkori élményeit, tapasztalatait szövi közbe.” (*Viktor Hugo hatása a magyar regényirodalomra*. Pécs 1930. 36.)
- 182 4 Nemes Lászlónak *A bárlózsza* c. novellájában a cselekmény befejezéseként az előkelők mulatságát szakítja félbe az 1838-as árvíz. (Honderü 1844. őszhó (szept.) 12. 15. sz.; őszhó 19. 16. sz.; őszhó 26. 17. sz.)
A Honművész kritikusa arról számol be, hogy a nemzeti színház előadását az áradás miatt nem tudták márc. 13-án befejezni. (1838. márc. 22. 22–23. sz. 174.)
Szilágyi Pál kiadott naplójából idéz Tolnai Gábor. (Némethy Károly i. m. 299–302.)
- 7 1838. márc. 13-áról 14-ére virradó éjjel öntötték el a Duna jeges hullámai Pestet.
Az Erdélyi Híradó márc. 14-éről az *Erdély és Magyarország* c. rovatában közli: „Buda elővárosain . . . Pesten is csak csolnakokkal lehet a közlekedés. A múlt éjjel 1 óra 20 perckor a víznek 27 láb 1 hüv. s 9 vonal példanélküli nagy magassága volt”. (1838. márc. 24. 24. sz. 95.)
Márc. 14-én este 11 órakor már ömlött a víz a „két hid utcában és váci utcában . . . az utcákon csolnakokon járnak és a víz a váci utcában, mint egy nagy folyam úgy folyt”. (Erdélyi Híradó [Kolozsvár] 1838. márc. 24. 24. sz. 95.)
A márc. 14-i eseményekről a *Hírnök* is beszámol. (1838. márc. 20. 23. sz. 1.)
A kiáradt Duna éppoly iszonyú véget vet a Tarnaváry főispán fényes estélyének, mint a *Hétköznapi*okban a kecskeméti tűzvész a népünnepélynek. (Zsigmond Ferenc: *Jókai*. Bp. 1924. 137.)

Lap: Sor:

- 182 : 34 Jókai a *Szomorú napok* c. regényében is megrázó képen jeleníti meg, hogy a természeti csapások egyaránt megrendítenek szegényt és gazdagot. (JKK 40.)
- 184 : 4 *Váci út* — Váci körút, a mai Bajcsy Zsilinszky út az V. és VI. kerület határán
- 187 : 14 Az előző nagy árvíz 1775. febr. 16-án érte a fővárost, a Duna magassága 7,65 m volt az 1838-as 9,29 m-rel szemben.
- 189 : 21 *in specie* — különösen
- 190 : 28 Főleg a fővárosi templomokat ért károkat említi nagy fohászában egy szerzetes, a későbbi forradalmár Gasparich Kilit. Egyházi Beszéd, melyet az . . . 1838-diki árvíz elmúltával a kesergő Pestiekhez Sz. György hó 1én monda, s Hallgatói közkívánatára a károsult szerencsétlenek segedelmezésére ki is nyomata P.
Gasparich Kilit Sz. Ferenc Rendi Szerzetes, s Egyházi Szónok. Pest 1838.
- 192 : 8 „Sokan elhagyták a várost — írja az Erdélyi Híradó — és sajkákon a szőlő hegyekben lévő sajtó házakba, a székes egyházba, és sz. György mezejére költöztek.” (1838. márc. 27. 25. sz. 100.)
- 12 Maszlaczky utazása a zajló Dunán Telepi hasonlóan kalandos vízi útjára emlékeztet. Váradí Antal megtörtént esetként adja elő, hogy Telepi mint rettegett, midőn elragadták a veszélyes hullámok. (I. m. 2. rész 43.) Valószínű, hogy a színészi körökben otthonos Jókai már a szabadságharc előtt hallott Telepi kalandjáról, s ez is ösztönzőleg hathatott Maszlaczky útjának megjelenítésekor, bár ebben az esetben aligha kellett egyedi esethez folyamodni frónknak, mert a rendkívül körülményes és veszélyes dunai átkelés országos jelenség volt. 1847. jan. 10-én a Helmezy Mihály szerkesztette Jelenkor c. hírlap *Budapesti Napló* nevű rovatában maga is beszámol arról, hogy milyen nehezen lehetett a zajló Dunán Budára átjutni. (3. sz. 17.) A rossz dunai közlekedésről írja a *Budapesti Napló* — melynek ebben az időben Jókai volt rovatvezetője —, hogy „Csakugyan addig vitzeltünk a jégre, míg a sok elméncséget megunva, nagy dérral durral megindult és bucsut vőn. Egyálló napig csak úgy bámultunk át a tul partra, mint a ki szeretne átmenni, de nem tud. (Jelenkor 1847. febr. 25. 16. sz. 92.)
A Pest és Buda közti rossz közlekedésről számol be az Életképek hasábjain is. (*Mi hír Budán?* 1847. júl. 4. I. sz. 30.)

Lap: Sor:

Ugyanitt 1847 telén a zajló Dunán való közlekedésről ad hírt. (*Mi hir Budán?* Életképek 1847. dec. 26. 26. sz. 833.)

Emberfeletti erővel küzdenek a Duna hullámaival a *Török világ Magyarországon* (I. k. 134.) és a *Politikai Divatok* (JKK 62.) c. regényben is.

A *Politikai divatokban* a férjét megmentő Lávayné kel át „ezer veszély közepett” a zajló Dunán. (JKK 999–99.)

Az *És mégis mozog a föld* c. regényben *A jég hátán* c. fejezet festi a dunai átkelést. Váli Mari arról számol be, hogy a komáromi híd leszakadása után milyen nagy nehézségek árán tudtak közlekedni a Dunán. (I. m. 83., 85.)

- 192 : 13 *királyi tábla* — bíróság, mely ez időben még államügyekben első fokon, más perekben feljebbviteli fórumként ítélkezett; 1723 óta 23 tagból állt; 1848-ban átszervezték
- 23 *incattus* — alperes
- 193 : 11 *tabuláris ügyész* — táblai ügyész
- 13 *exceptiva* — kifogás, kivétel
- 194 9 *regresszírozza magát* — kártalanítja magát
- 18 *svarc vagyok* — kártyaműszó, „meg vagyok kopasztva”, „le vagyok égve” jelentéssel
- 20 *kozák* — itt: hamiskártyás
- 21 *sláger* — a chemin, a bakk és a makaó kártyajátékokban a nagy kártyaérték (8, illetve 9 pont)
- 30 *Privorszky* — az Uri (ma Petőfi Sándor) utcai Libasinszky házban levő kávéház bérlője, később a Pilvax volt itt. Vahot Imre részletesen ír az Uri utcai Privorszky- (később Pilvax-) kávéház életéről. E kávéházat a „közvélemény gyárának” nevezi, „mert különösen nemzeti és fővárosi életünk mozgalmai fölött köz megegyezéssel itt törnek pálcát; a rossz szellemű s botrányos rágalmakat hirdető lapokat itt szokták egész ünnepélyességgel elégetni, hazafiai vagy más jóteknony célokra itt irnak alá; ha valamely jeles hazánkfíát nagyszerű zenével akarják megtisztelni, a fáklyákat itt gyújtják meg, s innét indulnak ki seregestül; a színház ügye itt vitatattik meg . . . ha idegenek által bár melly jurátus megbántatik, sértetik vagy meggyaláztatik; az egymást köz sen kivédő, lovagias megtorlás eszközeiről itt tanácskoznak; szóval a Privorszky kávéház, jurátusaink központi helye, hol a fiatal kori pezsgő élet szabadságszeretet, s a legszebb egyetértés, igen eredeti alakban uralkodik . . .”

Télen-nyáron kivált este felé, a gyönyörű kivilágítás fényzónében, oly tömve van ezen mulatóhely, hogy a sokaság közt alig lehet járni; nyáron nagyrészt az utcára kített falócákon, nagy edényekben álló növények közepett s árnyadó kárpit alatt üldögélnek vagy seregestül álldogálnak a kávéház előtt. Közel a teremhöz van egy kártyázó-szoba, hol azonban a nyerekedésnek mind erkölcsileg mind anyagilag káros szenvedélye most már nem foglal helyet, s leginkább nem jurátusok által üzetik.” (*Pesti genre-képek. II. A jurátus kávéház. Regélő Pesti Divatlap 1842. máj. 8. 37. sz. 293—96. Vö. Waldapfel József: Forradalom előtt. Buda-pesti tollrajzok és életképek Petőfi korából. Buda-Pest, a magyarok fővárosa vagyis ezen testvérvárosban létező minden nevezetességek és látni méltó dolgok leírása. Vidékiek és bennszülöttek számára. Bp. é. n. [1948] 128—30.*)

Már a szabadságharc előtt ír Jókai is Pest kávéházairól. (*Budapesti Napló. Jelenkor 1847. máj. 16.*)

E kávéház hasonlított a szabadságharc előtti Pilvaxhoz. „Akik a pilvaxi közvélemény asztalánál estenkint összeültünk — írja Jókai egy visszaemlékezésében — mind tüzesvérű fiatal emberek voltunk, kiket eleinte az a közös törekvés egyesített, hogy a magyar költészetnek új irányt, új szellemet adjunk, a magyar nép lelkületében rejlő kincseket napfényre hozzuk; harcaink voltak az ósdi pedantériával s a mesterkelt szalon-irodalommal. Később aztán az új politikai élet föllendülésével mi is magasabb szférákba csapongtunk, nem számolva a régi, bevett fogalmakkal. Petőfi határozott republikánus volt.” (*Emlékek a szabadságharcból. HhM 5. k. 42.*)

- 194 : 33 *ándung* — sejtés, lehetőség
 34 *letájcso* — legyőz, lefőz, lever (l. *Megtörtént regék* 67 10)
bakala — balszerencse
 195 : 1 *brennol* — hazárdjátékban a csomag felső lapját eldobja
kaufol — vesz még egy lapot (pl. paklijátéknál)
 2 *pászol* — kártyajátékban nem él az aktív játék jogával
aufmisol — a már összekevert kártyapaklit újra megkeveri
 15 A magyar viseletről Podmaniczky Frigyes írja a következőket: „Akkoron ugyanis [1843—44] köpenyeg helyett bundát csak évek múltán szereztem. Szűrt hordottak volt sokan; többnyire cifrán kivarrottakat... akkorire szűrőmse most is emlékszem, mert nagyon szépnek tartottam s ép ezért kedveltem is nagyon; sötét hamuszín kelmeből készült volt,

Lap: Sor:

- feketére kivarrrva, egyszerűen borsodi divat szerint. Télen a szürhöz uton báránybőr kis süveget viseltünk, épen olyant, mint husz évvel körülbelül utóbb a magyar viselet felkapásakor hordottunk." (*Naplótöredékek 1824–1886.* I. k. Bp. 1887. 324.)
- 196 : 5 *pointeur* — hazardjátékban a játékos neve
19 *Hausherr* — háziúr, háztulajdonos
24 *stájgeroz* — stájgerol, felemel, felhajtja az árakat
- 197 : 5 Hivatalos jelentés szerint „A belvárosi nagyobb épületek közül legtöbbet szenvedte a kir. Curia épülete”. (Jelenkor 1838. márc. 28. 25. sz. 96.)
- 6 „József külváros majd semmivé tétetett, a városban a Leopold utcában és a régi város utcáiban egy és két emeletű házak egymásra dülnek össze” — írja a legújabb hírek között az Erdélyi Híradó. (1838. márc. 24. 24. sz. 95.)
- 7 *Stáció utca* — a mai Baross utca a VIII. kerületben
- 18 A márc. 15-i eseményekről megrázó képet fest Wesselényi Miklós. (L. Kardoss Samu: *Báró Wesselényi Miklós élete és munkái.* I. k. Bp. 1905. Szilágyi Ferenc: *Íjabb Wesselényi Miklós* 45–49. Némethy Károly i. m. 67–71.)
- 199 5 *pávák szigete* — Pávasziget, a Városligeti tó egyik egykori szigete; Arany János az *Ének a pesti ligetről* c. költeményében Zöld szigetnek nevezi; később Nádor szigetnek hívták, de azóta a tónak ezt a részét feltöltötték (Vö. Nyilas Márta: *Arany János Budapestje.* Bp. 1957. 22., 40.)
- 14 Határozottan harcol Jókai az uzsorások ellen már a szabadságharc előtt is. (*Budapesti Napló.* Jelenkor 1847. máj. 23. 41. sz. 242.) Ujdondász korában is szót emel a „népnyomorító spekulációk” ellen. (*Budapesti Napló.* Jelenkor 1847. máj. 20. 40. sz. 236.)
- 201 3 *Nagyhíd utca* — a mai Deák Ferenc utca az V. kerületben
- 203 : 10 Zoltán és Iova viszonya emlékeztet a *Sárga rózsza* ember és ló kapcsolatára.
- 30 A márc. 16-i eseményekről a következőket írja az Erdélyi Híradó: „Mindkét városokban kimondhatatlan az inség s pusztulás. Illy borzasztó szerencsétlenségről még régibb történet könyveink sem emlékeznek. A pusztítás dühe még ma is dül”. (1838. márc. 27. 25. sz. 99.)
- 31 Jókai hőseinek öntudatlan autoszugesztiojáról Zsigmond Ferenc is megemlékezik. (*Jókai* 302. Vö. *Politikai divatok* JKK 192.)

Lap: Sor:

- 204 : 26 *Orkhán* — (Urchan) szultán (1326—1359) a török birodalom egyik nagy gyarapítója, veretlen hódítója volt
- 27 *Mahmud* — valószínűleg II. Mahmud szultánra (1808—1839) utal, aki a török birodalom hanyatlása és szétesése idején vereséget vereségre halmozott; tetteit *A janicsárok végnapjai* c. regényben olvashatjuk.
- 205 6 *úszó talp* — tutaj
Némethy Károly említi idézett művében, hogy „Schmidt Máté csónak hiányában deszkákból készítettett talpakat s a három rogyadozó épületből sikerrel és időben elszállította a munkásokat, gyermekeket, sínylődőket és tisztviselőket”. (38.)
- 21 Vörösmarty Mihály Wesselényi hőstettét idéző *Az árvízi hajós* c. költeménye — melyet Laborfalvi Róza szavalt 1838. ápr. 27-én a Nemzeti Színházban — az Athenaeum máj. 3-i számában jelent meg (35. sz. 550—53. hasáb).
Wesselényi nagy népszerűségéről Hajnik Károly (*Visszaemlékezések. Jelenetek és adomák a magyar életből. Pest 1856. 41—43.*), hősi helytállásáról az árvíz idején Váradi Antal is megemlékezik. (*Az árvízi tanya. Megj. i. m. I. rész. 42.*)
- 206 9 *Brahma* — a hindu vallásban a világ teremője, a hármas istenség (Brahma, Visnu, Siva) első személye
- 208 : 15 Szerém megye a hajdani Horvátország közigazgatási egysége volt a Dráva, a Duna és a Száva között. Jelenleg Jugoszláviához tartozik. Itt vadon nőtt a szilvafa, s a szerémi pálinka országszerte híres volt.
- 21 *szövetnekvilág* — fáklyavilág
- 209 : 4 *vaskosár* — alul domború vasrács
5 *lábtó* — létra
- 210 : 19 A vakok intézete József nádor védnöksége alatt alakult 1825-ben Pozsonyban, Pesten 1828-ban kezdte meg működését. A vakok intézetének igazgatója — Némethy i. m. alapján — Dolezsálek Antal volt. (L. i. m. 50.)
- 212 : 16 *metafizice* — itt: filozófiailag, elvileg
- 218 4 Az árvíz előtörését megjelenítő sorok Petőfinek a *Tisza* c. költeményére emlékeztetnek.
- 10 1847-ben maga Jókai is a Helmecey Mihály szerkesztette Jelenkornak az ujdondászaként írt a Szatmár megyei Szamosáradásról. (*Budapesti Napló. 1847. ápr. 3. 27. sz. 158.*) (Vö. Szinnyei Ferenc i. m. I. k. 347.)

Lap: Sor:

- 218 : 13 A biblia szerint Isten 40 napig tartó vízözönnel pusztította el a bűnös emberiséget. A pusztulásból csak Noé és családja menekült meg, akinek az Isten megkegyelmezett, s előre értesítette őt terveiről. Noé így bárkát épített, amely megővta a haláltól.
- 221 : 22 Jósika Miklós az árvizet ábrázoló *Vész és üdv* c. 1841-ben keletkezett novellájában — miként Jókai — „Szabadító-nak” nevezi Wesselényi Miklóst. (L. Szinnyi Ferenc i. m. I. k. 347.)
- 225 : 1 Kárpáthy Zoltán önzetlen életmentéséhez hasonlít az a jelenet, amikor Puskin Bethsábát kimentí az árvízből (*Szabadság a hó alatt*). (Vö. Buday Dezső: *Jókai lelke*. Nyugat 1925. 5–6. sz. 331–32.)
A Társalkodóban Türomfy álnévvel megjelent *Arckép* c. novellában Kobul Lajos ment ki az árvízből egy hölgyet, kibe szerelmes. (1847. júl. 4. 53. sz. 208.; júl. 8. 54. sz. 212.)
- 227 : 27 „Hivatalos összeírás szerint — írja a Jelenkor — Pesten összesen 4581 házhely találtak, s az árvíz e roppant mennyiség-ből csak 1146 házat hagyott meg épségben, 2281 egészen összedült s 827 csak nevezetes javítás után fog fönállhatni. Legtöbbet szenvedte Ferenc külváras, hol 438 ház összedült, 72 pedig tetemesül meg van rongálva, és csak 19 maradt épségben!” (1838. márc. 28. 25. sz. 96.)
Az Erdélyi Híradó közlése lényegében ugyanez adatokat hozza. (1838. márc. 31. 27. sz. 104.) Szinnyi Ferenc szerint „Az 1838-iki árvíz iszonyúan elpusztította Pestet. 4227 ház közül csak 1146 maradt épen, 2281 dőlt romba s 800 rongálódott meg, de ezt is hamar kiheverte a város s a negyvenes években már alig van nyoma a pusztulásnak. A József- és Ferencváros nem sokat változott, még mindig falusias formájú: egész házsorok vannak nem-égetett téglákból építve, szalma- vagy nádtetővel fődve. A Terézváros utcái már majd mind kövezettek, de meglehetősen piszkosak. A Leopold-város igen szépül, itt épülnek a legszebb és legdivatosabb házak.” (*Novella- és regényirodalmunk a szabadságharcig*. 2. k. Bp. 1926. 6–7.)
- 229 : 20 *Desseffy Aurél* (1808–1842) a főrendiház konzervatív tagja volt, pártja vezérszónoka; több ízben fellépett Kossuth ellen; két alkalommal jelöltette magát képviselőnek, de mindkét-szer megbukott; az udvar azzal kárpótolta, hogy helytartó-sági tanácsosnak nevezte ki.

Lap: Sor:

- Dessewffy József* — az MTA igazgató s tiszteleti tagja, felhívásokkal fordult a Kaszinó tagjaihoz a budapesti árvíz-károsultak megsegélyezésére. (Társalkodó 1838. ápr. 4. 27. sz. 101.) Némethy Károly szerint 1838-ban helytartósági titoknok volt. (I. m. 49.)
- 229 : 22 *Szapáry Ferenc* (1804—1875) — Szapáry József főispán fia
- 28 *Prónay Albert* (1802—1867) — csak 1846-ban lett Pest vármegye főispán-helyettese; később a hétszemélyes tábla tagja, majd koronaőr
- 29 *Pajor Titusz* (1807—?) Pajor Gáspár fia, ki Pest megye alispánja, 1845 után pedig főispánja volt. 2
- Egressy Sámuel* 1838-ban Pest megye alügyvédje volt
- 33 *Podmaniczky János* (1780—1883) — reformkori politikus
- 230 : 3 *Eötvös Dénes* (1817—1886) — Eötvös József író testvére
- Eötvös József* (1813—1871) — író és politikus
- 4 *Wenckheim*ek — *Wenckheim László* (1814—?) és *W. Viktor* (1816—1901) ismert arisztokrata család tagjai
- A Jelenkor tudósítása szerint „Nem hálálhatni meg soha eléggé némely egyes emberbarátok nemes lelkü buzgalmát; illyesnek hirdeti főleg a megszabadított nép szava b. Wesselényi Miklóst, ki több százat nemcsak megmente az enyészet örvényibül e három vésznap alatt éjjel nappal hajón s vízben levén, hanem kenyérral s hussal is ellátta saját költségin . . . a dermedt éhezőket . . . illyenek továbbá: b. Prónay Albert pest megyei főispán-helytartó, gr. Dessewffy Aurél és Emil, b. Wenckheim László és Victor, b. Podmaniczky János, gr. Zichy László, gr. Szapáry Ferenc, gr. Ráday Gedeon, b. Kerekes Péchy Ferenc, Havas és Tretter vár. tanács., Eckstein Adolf s többen, kik tehetős létükre több ladikot bérelvén, megmenteni sietének a szegényeket, kik közül sok nem lett volna képes a hajósok zsarló kívánatait kielégíteni”. (1838. márc. 21. 23. sz. 85.) A márc. 24-i szám további adakozókat említ, közte van: Landerer Lajos, Kovács Ferenc ügyvéd, Egressy megyei ügyvéd, Pajor megyei aljegyző, „gr. Teleki Sámuel ur családja is kimutatta, mennyire részvevő indulattal kíséri a nyomorultul lesújtott emberiség sorsát s ezt tettel is bizonyítja.” (24. sz. 91.)
- 28 *Füstkuti* — Landerer Lajos (1800—1854) a híres könyvnyomda tulajdonosa; 1848. márc. 15-én itt nyomtatták ki a tizenkét pontot és Petőfi *Nemzeti dalát*
- Eötvös József írja az *Arvízkönyv* előszavában:

Lap: Sor:

„Martius tizenharmadikán a budapesti árviz első napján többekkel kimenék én is a nagy jelenet nézésére. — Végig sietve a városon, Gellért hegyéhez értünk, hol a budai népesség munkás és legszegényebb része lakik. A folyó már túl hágott magas partjain, a töltésen pillanattól pillanatra messzebb terjedett a víz, s egyes ledült házak, széttört fedelekkel álltak a víz felett. — A lakosoknak egy része a hegyre hordá bútorait, másika a házak körül dolgozott, míg a fájdalom-szülte hallgatás közt, itt ott kétségbeesett jaj kiáltás, vagy a dolgozók lármája tölté el a környéket.

Mélyen meghatva állottam ott, midőn egy asszony siet el mellettem, s karjánál egy gyermeket vezetve halad tovább olly ház felé, mellynek dőledékei előtt a szerencsétlen család éppen összegyűjtögeté holmiát. Csak hozzám jertek, szóla az asszony, jó szomszédok, s ti a menyinyien akartok, jertek hozzám mind; házamban csak nyolcvan ember van még, s nálom sok megfér! S az asszony tovább ment, a szegények tolongva gázlódtak utána, s a népnek szemeiben könnyek ragyogtak, mellyeket nem bánat facsart ki szemeikből.

Ez asszony *László Ferencné* volt.” (Pest 1841. I. k. V—VI.)

231 : 13 A Jelenkor tudósítója is leírja, hogy „voltak még olyanok is, kik a düledező házakból mindennemű holmit talpakra s ladikokba loptak, s mint valódi tengeri martalócok zsákmányukkal tova evezének, a könyörgő embereket veszni hagyván a mármár omladozó falak közt!” (1838. márc. 21. 23. sz. 85—86.)

E garázdálkodókról az Erdélyi Hírlap is megemlékezik: „Némelly emberiséget levetkezett gonosztévők, segítség helyett, szerencsétlen lakós társaik házait, boltjait fölverni s kirabolni merészkedvén, a helybeli városi hatóság ő cs. kir. főhercegsége az ország nádora által, rögtön ítélő hatalommal ruháztatott fel.” (1838. márc. 27. 25. sz. 100.)

233 : 28 Márc. 15-én — írja az Erdélyi Híradó — Leopold városban is „dulni kezdett a vizözön s ez utóbbiban az új piacon a szegleten épült két emeletes *Derra* ház, miután lakósi mind szerencsésen kimenekedtek, borzasztó moraj közt dült össze.” (1838. márc. 27. 25. sz. 100.)

234 : 2 A vásártérről és a fabódében imádkozó zsidókról emlékezik

Lap: Sor:

- meg Révész György. (*A zsidó Jókai regényeiben*. Nyiregyháza 1940. 9., 41.)
- 234 : 7 *Zebaoth* — az ószövetségi biblia szerint a Mindenség ura
8 *Jehova* — a zsidók istenének neve
(Vö.: *Életemből* I. k. 324.)
- 13 *protestánsok temploma* — a Deák téri evangélikus vagy a Calvin téri református templom
- 15 Jablonkay Gábor kifogásolja, hogy a „pesti árvíz idején csak a protestánsok és zsidók imájáról s énekeiről van szó a veszedelem ellen, holott Pest lakossága akkor túnyomólag katolikus volt”. (*Jókai és a katolicizmus*. Magyar Kultura 1924. 209.)
- 235 11 A katonaság hősi tetteiről egy bécsi lap közleménye nyomán nagyon részletesen ír a Jelenkor ápr. 11-i száma. (29. sz. 114.) (Vö. Némethy Károly i. m. 129.)
- 236 : 15 Mikszáth Kálmán is megemlékezik arról, hogy Jókainak csaknem minden regényében találkoznak a pesti árvíz rajzához hasonló bravúros leírással, mint *Az új földesúrban* a tiszai árvíz, a *Politikai divatokban* a komáromi hídszakadás, az *Elátkozott családban* a komáromi földrengések megjelenítésével. (Mikszáth Krk 19. k. 103.)
- 28 Nagyon részletesen ír Jókai 1847-ben a Jelenkor hasábjain a főváros „jeles gavallérjairól”, a naplopó pesti arzlánokról. (*Budapesti Napló*. 1847. márc. 21. 23. sz. 133–34. Vö. *Egy magyar nábob* JKK I. k. 71., 443.)
- 31 *fameuse* — híres, hírhedt, pompás
grandieuse — nagyszerű
- 238 : 33 *barcarola* — eredetileg a velencei gondolások dala volt, később ennek alapján önálló zenei műfajjává vált
- 239 : 1 *fisztula* — itt: gurgulázó fejhang
2 *tremoló* — hangremegtetés
3 *guga* — gége, torok
19 *operngucker* — színházi látcső
- 21 Jassik Menyhért is azt írja, hogy „Soha dicsőbben nem mutatkozott meg e földi pályán az erény, mint a sors sötét fellegétől borított Pest e gyászos időszakában.” A cikk a későbbiekben arra is kitér, hogy a nádor István fia, Wesselényi Miklóssal együtt segített a menekülőknél. (Társalkodó 1838. ápr. 14. 30. sz. 114.)
A *Politikai divatokban* István nádor segíti kimenteni a fuldoklókat.

Lap: Sor:

- 240 : 11 *ixioni* — Ixionhoz méltó. Ixion lapitha király, Héra csábítója, merészségeért örökké forgó tüzes kerékre kötözve bűnhődött.
- 12 *Bajazid* — valószínűleg I. Bajazid török szultánról (uralk. 1389—1403) van szó, aki 1402-ben Timur Lenk ellen csatát vesztett, és annak fogságába került; róla szól a *Kardvas és villám* c. novella (25. k. 237—77.)
- 28 *Üri utca* — a mai Petőfi Sándor utca az V. kerületben
- 30 *ferencrendi templom* — ma is áll a Kossuth Lajos és a Károlyi Mihály utca sarkán
- 241 : 26 *enfin* — végre
- 27 *tribunál* — bíróság
- 242 : 3 *napóleoni pozitívában* — itt: mellén összefont karokkal; merev göggel
- 23 *pépes* — begyes, peckes, rátarti, piperés
- 25 *courtoisie* — udvariasság, lovagiasság
- 243 : 3 *sacrebleu* — teringettét
- 5 *profitíroz* — profitál, hasznot húz valamiből
- 244 : 7 Jókai némi túlzással említi a nádor jótékonyágát.
„Főherceg József a nádor ő cs. kir. magassága . . . a kir. vár kastélyban 36 szobákat nyitattott a Pestről Budára szaladt ügyefogyottak befogadására” — írja az Erdélyi Híradó. (1838. márc. 27. 25. sz. 99.)
- 27 József nádor egyik leányáról, valószínűleg Hermináról van szó.
- 32 Móra Ferenc szerint a *Kárpáthy Zoltánban* Jókai „a világirodalom leggigantikusabb árvizképét festette meg.” (*Jókai szegedi látogatásai*. Magyar Hírlap 1934. jún. 24. 141. sz. 3.)
„A Pestet elöntő, haragos nagy folyamnak, a Dunának a „jellemét”, *Kárpáthy Zoltánban*, *És mégis mozog a földben* örökíti meg.” (Oláh Gábor: *Jókai és Debrecen*. ItK 1906. 275.)
Árvizet fest Jókai Az új földesúr, a *Gazdag szegények* és a *Szabadság a hó alatt* c. regényeiben. (Vö. Buday Dezső i. m. Nyugat 1925. 342.)
A hírlap hatására vallanak Jókai regényeiben az elemi csapások és tömegszerencsétlenségek rajzai. (Vö. It 1937. 153. Nagy Sándor cikke.)
- 245 cím *Cenk* — ma Nagycenk, Sopron megyei község; itt áll a Széchenyi-család kastélya és síremléke.
- 246 : 30 Széchenyi Istvánról van szó.
- 247 : 24 Jassik Menyhért is a következő szavakkal fejezi be a *Tüzvész* c. cikkét: „Egy Pested van o Magyar! s rajtad áll azt újra

Lap: Sor:

- még sokkal virágzóbb létre hozni!" (Társalkodó 1838. ápr. 14. 30. sz. 115.) (Vö. Szemere Bertalan: *Pest jövődjéről széplétsi tekintetben*. Társalkodó 1838. máj. 12. 38. sz. 145–47.)
- Beöthy Zsigmond *A regényes nyomorúság* c. cikkében már 1838-ban bízik abban, hogy Budapest szebb lesz, mint volt. (Társalkodó 1838. máj. 5. 36. sz. 140. Vö. Némethy Károly i. m. 131.)
- 250 : 21 *kaldeai rúnák* — az ősi Kaldeában, a Tigris és Eufrátesz között fennállott birodalom ékírásos emlékei
- 29 *comma* — ékezet, vessző
- 251 : 18 *cenzúra* — vizsga
- 19 *praeclarummal* — kitüntetéssel, kitűnővel
- 25 *eclatanter* — fényesen, csattanósan, hatásosan
- 252 4 *NB* — nota bene, jól jegyezd meg; megjegyzés a szövegben azon a helyen, amelyre különösen rá akarjuk irányítani a figyelmet
- 6 *auscultans* — itt: megfigyelő, kém, eredetileg orvosi betegvizsgáló hallgató
- 253 15 *Calvin (1509–1564) köpenyére írt tizparancsolat* — Az *És mégis mozog a föld* c. regényben Tseresnyés uram szobájában áll egy ilyen Calvin-kép: „még egy kép látható a rámában a pamlag fölött; ez Calvinus János képe, kinek talárráncait a miatyánk, a hiszekegy és tizparancsolat apróbetűs sorai képezték”. (2. k. 140.)
- Hegedüs Sándorné Jókai Jolán írja Jókaira visszaemlékező kötetében Jókai Józsefnéről (Jókai édesanyja), hogy a „Nagy-mama ágya felett... lógott egy kép, ezen Luther alakja a Miatyánkból volt összeállítva. Az egész Miatyánk tisztán olvasható volt a képen; ezt a képet nagyatyám nagyon szerette és ezért nagyatyám halála után nagyanyám ágya fölé akasztotta”. (*Jókai és Laborfalvi Róza*. Bp. 1927. 36.)
- 21 Jókai mindig szerette és nagy hatással alkalmazta azt a módszert, hogy levélformába öntse satirikus mondanivalóját. Se szeri, se száma annak a technikai fogásnak, hogy a szereplője gondolatvilágát karikírozva követő levélsorok közé saját gúnyos, zárójelbe tett megjegyzéseit közvetlenül is közli olvasóival. Pl. 1849-ben az *Esti Lapok Nyiri levelek* és később *VU-ban Tallérosy Zebulon levelei*, majd az *Üstökösben Kakas Márton levelei* c. cikksorozatában.

Lap: Sor:

- 254 : 14 *szintaxist sem végzett* — a régi gimnázium IV. osztályának megfelelő iskolai végzettsége sincs
- 25 Nevelésügyi és iskolapolitikai kérdésekkel már a szabadságharc előtt is foglalkozott Jókai. (*Budapesti Napló*. Jelenkor 1847. márc. 17. 22. sz. 128.)
1848 tavaszán is szót emel a feudális iskoláztatás, a nemesi ifjak elmaradottsága, felkészületlensége ellen. Gúnyosan említi az Életképekben, hogy a „Magyar ember természetesen universal genie szokott lenni, kivált ha még táblabíró-fajta. Kilenc iskola padjában belefaragja a nevét, s mikor a tizedikből kimenekül, ott van, hogy mindent tud a világon, a mire szüksége nincsen. Ilyenkor aztán csak az a kérdés: hogy cserzővarga legyen-e, vagy minister?” (*Charivari*. 1848. ápr. 30. 19. sz. 561. *Vö. Ajól nevelt ifjú*. Megj. *Megtörtént regék*. 67–70.)
- 255 : 10 Jókai lapszerkesztő korában nagyon sok beküldött levélfurcsaságot tett közzé lapjában. (Pl. *Mi hir Budán?* Életképek 1847. aug. 15. 7. sz. 224–27.)
- 256 : 5 Hazánkban az első rendszeres tűzoltóság 1834 körül szerveződött. Debrecenben a diákok voltak az önkéntes tűzoltók. Központilag irányított országos szervezkedés csak 1860 tájban indul meg. Tűzkárbiztosítás 1832-ben kezdődik Magyarországon a trieszti általános társulat fiókjaként, mely tűz- és életbiztosítással is foglalkozik. Komáromban már 1807-ben megalakul az első kármentesítő társulat, de ez csak a dunai hajók rakományát biztosította.
- 26 *commát* — itt: szót, hangot
- 27 *anxietás* — nyugtalankodás, aggodás, bánat
- 257 : 20 *puruttya* — undok, undorító, közönséges viselkedésű
- 32 Victor Hugót Eötvös József látogatta meg fiatal korában.
- 258 1 E mondat idézése előtt írja Hankiss János a következőket: „Jókai a köznapi nyelvet bámulatos összhangba tudja olvasztani azzal a megindult, patetikus nyelvvel, amit a romantikus író olyankor használ, amikor egy tény nagy összefüggéseit leplezi le a mindenség értelmével. Hatása a magyar beszéd e két ágára egyaránt felmérhetetlen. Utána lett igazán „minden szabad”, amit lánglélek vagy művészi fantázia csak merhet.” (*Európa és a magyar irodalom*. Bp. 1939. 615.)
- 8 *tirolise zengerek* — tirolai énekesek
- 31 *Berengár* — Itália két középkori királyának és egy skolasztikus bölcselőnek a neve; Jókai művében nyilván Béranger helyett téved a „műveletlen Tarnavár” tollára.

Lap: Sor:

- 1847-ben a *Külföldi és Társasélet* c. rovatban dicséri Jókai Béranger-nek a *Le déluge (Az özönvíz)* c. „politikai tartalmú” költeményét. (Életképek 1847. okt. 17. 16. sz. 515–16.)
- 260 7 Jókai Petőfi Sándor szavaival ijesztgeti a táblabíró világot. A nagy forradalmár költő Arany Jánoshoz küldött levelében írja 1847. aug. 17-én, hogy a Fialat Magyarországhoz „mindazokat számítom, kik valódi szabadelvűek, nem szűkkeblűek, merészek, nagyot-akarók” . . . Szerinte a fiatalok e csoportja „nem akarja a haza kopott bocskorát örökké foltozni, hogy legyen folt hátán folt, hanem tetőtől talpig új ruhába akarja öltöztetni”. (Petőfi Sándor: *Összes prózai művei és levelezése*. Bp. 1960. 328–29.)
- 20 *tallér* — nagyobb ezüstpénz, mely kezdetben 72, később 60 aranykrajcár értékének felelt meg.
- 21 *7vir* — septemvir
- 34 A biblia Máté evangéliuma XIX. részének 24. sora: „Könnyebb a tevének általmenni a tű fokán, hogynem a gazdagnak Isten országába menni.”
- 261 : 28 Szűcs Miklós ünnepi beszédében (*Jókai-jubileum Nagykanizsán*. Zala 1894. jan. 7. 3.) jegyzi meg Jókairól: „Bámulatos az ő munkakedve, mindenre vállalkozik, amit tollal végezni lehet . . . Neki csakugyan úgy mint Kárpáthy Zoltánnak a mulatság és a nagy munka egy.”
- parentézis — zárójel, beszúrás
- 262 : 5 Kárpáthy Zoltán eme gondolatait Széchenyitől kölcsönözte Jókai. (L. 263 : 18.)
- 19 *Drurylane színház* — London egyik nagyhírné színháza, melyet 1663-ban alapítottak
- 25 A jövődöbéli főváros tüneményes víziója az *És mégis mozog a föld Alkony sugarak* c. fejezetében újra megjelenik, továbbá a *Török világ Magyarországon Hölgyvásár* c. fejezetében.
- 32 A nemzeti múzeum építését először 1831-ben kezdték meg, 1837-ben újakezdték, 1838-ban az építőanyag nagy részét elvitte az árvíz, s végül is 1846-ban nyitják meg.
- 263 : 16 A Lánchíd építését 1839-ben kezdték meg, s 1849-ben fejezték be.
- 26 Már 1848 nyarán gúnyolja Jókai a táblabírákat, kik rettegnek attól a gondolattól, hogy a Lánchídon adót fizessenek: „Nem akarja a táblabírák istene látni, mint állítják meg a nemes embert, hogy fizessen ezüst krajcárokat, midőn a Dunán keresztül mégyen, azon a Dunán, melyet Árpád ló-

Lap: Sor:

háton úsztatott át, s örökségbe hagyta azt táblabíró unokáinak . . . Mint fognak összeesküdni a táblabírák: hogy soha rá nem teszik lábaikat ez ördög hidjára, inkább gyalog járnak a vizen, mint compostellai szent Jakab, inkább felkerülnek Esztergomnak, inkább átvitetik magukat azon a ladikon, mellyen országbíró ő méltósága fogja Cháronként átszállítani a kárhozattól rettegőket." (*Charivari. Életképek* 1848. júl. 23. 4. sz. 119. Vö. *Mi hir Budán?* Uo. 1847. júl. 18. 3. sz. 92.)

armer Reisender — szegény vándorló

- 265 : 3 A *Hétköznapokban* szereplő „Szilárdy Leander ép oly eszményi lélek, épúgy külföldet járt tehetség, épúgy a haladás híve, csodás szellemi fejlettség miatt gyermekifjú letére vármegyéjétől épúgy nagykorúsági engedélyt kap, mint Kárpáthy Zoltán." (Zsigmond Ferenc: *Jókai* 138.)
- 30 *Mihály-kapu* — a pozsonyi négy városkapu egyike (L. *Egy magyar nábob* I. k. JKK 456.)
- 266 : 9 *confidenter* — bizalmasan
- 28 *spanyolberek* — spanyolfal által bekerített térség
- 267 : 2 Az „önkínzó” Abellino több helyen emlékeztet a *Hétköznapokban* szereplő ifj. Dömsödi Góliát Péterre, akit Bálnai Körmös István taszít nyomorba.
- 8 *turquoise* — türkíz, égszínkék féldrágakő
- 29 *öregre darált* — nagy szemcséjű, durvára őrölt, darabos
- 268 : 8 *lat* — régi súlymérték, a font (56 dkg) 1/32 része
fél font — a régi osztrák súlymértékben 28 dkg
- 269 : 9 *inquisitionalis* — kínvallatás jellegű
- 270 : 34 *handlírozó* — alkudozó, házaló
- 275 : 6 *levata (causae)* — perfölvétel
- 13 *decoctum* — forrázat, növényi gyógyital
- 23 Ez a párbeszéd a Korcza és Satory őrnagy közötti beszélgetésre hasonlít. (*És mégis mozog a föld* c. regénynek a *Per-siettető* c. fejezete)
- 276 : 3 „A részeg embernek még a szénás szekér is kitér” népi mondás, melyet Arany János *A hegedű* c. legendájában használ.
- 277 : 13 *convenant* — megfelelő, alkalmas, illő
- 14 *fashionable* — divatos, előkelő

TARTALOM

I. Egy nemzeti ünnep	5
II. Úri mulatság	11
III. A kedves barátom uram	49
IV. Ézsau lencséje	77
V. Egy filozóf nő	86
VI. Szentirmán	107
VII. Az örömnapp	115
VIII. A befalazott ajtó	125
IX. Az emancipált család	142
X. Gyásznapok	153
XI. A cenki szenvedő	245
XII. A hétszemélynök levelei	249
XIII. Az élet mártírjai	264
Jegyzetek	
Rövidítések	280
Kiadások, fordítások, feldolgozások	281
Keletkezése, forrásai	294
Irodalom	307
Szövegváltozatok	353
Tárgyi és nyelvi magyarázatok	387

A kiadásért felel
az Akadémiai Kiadó igazgatója

✱

A szerkesztésért felelős
ZRINSZKY LÁSZLÓNÉ

Műszaki szerkesztő
VIDOSA LÁSZLÓ

A kötéster
KECSKEMÉTI ANNA
munkája

✱

A kézirat beérkezett: 1963. I. 23.

Példányszám: 6.200

Tertedelelem: 21,6 (A 5) ív + 4 old. melléklet

✱

63.56554 Akadémiai Nyomda, Budapest

Felelős vezető: Bernát György

